

تصویر ابو عبد الرحمن الکردي

۴۴

نَجیره‌ی هزری هاوچه‌رخى ئیسلامی

چیرۆکی ئێسمان له قوتئاذا

۲

له باره‌ی ئیمان و بانگه‌وازی و جهاددا

دو کتێبێن
اکاوه‌ها و به‌لار

نۆوبتی
دکتێر صلاح عبدالقاسم الخوری

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

چىرۇكى پىشىنان

لە قورئاندا

بەشى دووھم

سده بسین نه زنجیره‌ای عزیزی که در هر روز می‌رسد

⊗ ده و نه نه که در دنیای بهشتی کوردیه به برگزینین و کاریگرترین ده قی نه و کیسانه

که نه شغلی سرریزی می‌ریزی ها و چه ریزه‌سلامین .

⊗ ناشنا کردنی خون نه رولاوی موسلمان کورده به ده قی نه و کیسانه

که سرچاوه‌ان یوروشنیری نیسلا می و سارینه‌ری برابونی نیسلامین .

⊗ شاره‌زا کردنی راسته و خوی لاوی کوردیم سه پچاوانه ، نازا کردنی

که گشت کوفت و به نه و نه چونی ته سکی عزبایه‌تی و تاکره‌وی و به ونگه‌ریانی .

⊗ بناغیه‌یک بنی یونیا دانی که سایه‌تیک نیسلا می به سیر به نه و کیسانه

موسلمان کورد ، ناتوانای نه و نه مدانی نه و نه و کار یانه هبی ، که خوی

به روه‌ردگار پنی سپارده .

ده‌کنل ریزه‌تو نه قدیرمان یور و برای نوسه‌رانی نه و نه و نه ، مرچش نه

نیغیر یانه‌ندی همه مویر و نه و نه کانیان پن .

باده‌ستور به شمان نه و نه رگرتن فرمایسته‌کی خوی به روه‌ردگار بیت ،

الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ

هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَٰئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿١٨﴾

الْقَسِيرِ

چیرۆکی پیشینان له قورئاندا

چه‌ند وانه‌یه‌ك له ئیمان و
بانگه‌وازو جیهاد دا

به‌شی دووهم

نووسینی
د. صلاح عبدالفتاح الخالدي

وه‌رگیرانی
كاوه‌هاوراز

بۆڵه‌كۆرۆز و وێڵگه‌بانز

ماڻي لھ ڇاڀڊانهوھي پاريزازوھ ٻو نوسينگھي تھ ڦسپير

ناوي ڪٽيٻ به عھره ٻي: مع قصص السابقين في القرآن (۲)
 نـاوي نوسـھر: د. صلاح عبدالفتاح الخالدي
 ناوي ڪٽيٻ به ڪوردي: ڇپروڪي پيشينان له قورئاندا به شي دووھم
 نـاوي وھر گيـھر: ڪاوھ مصطفي (ھاوراز)
 ڇاڀ و بلاو ڪردنهوھي: نوسينگھي تھ ڦسپير ٻو بلاو ڪردنهوھو ڀراگھ يانندن/ھهوليئر
 نه ڇشھ سازي ناوھوھ: عزالدين محمد عمر
 ڇـھـت: نهوزاد ڪوٻي
 بـھـر ڪ: ٽھمين مخلص
 نـوڙھ و سالي ڇاڀ: يھ ڪھم ۱۴۳۱ھ - ۲۰۱۰ز
 تـھـر ٻر: ۱۵۰۰ دانھ

له بهر ٽوھ به راھه تي گشتي روڏنبري و هوندر ههوليئر ژماره ي سپاردن (۳۰۹) سالي ۲۰۰۴ ي پيڊراوه

ال ٽافسيئر

ٻو بلاو ڪردنهوھو و راگھيانندن
 ههوليئر - شھ قلمي دادگا - زھر ٽوٽلي شھرين پالاص
 ت: ۲۲۲۱۶۹۵ - ۲۲۳۰۹۰۸ - ۲۵۱۸۱۳۸
 موبائل: ۲۲ ۵۱ ۴۶۰ ۵۰ - ۱۳۸ ۷۲ ۹۱ - ۰۷۷۰
 tafseeroffice@yahoo.com
 tafseeroffice@maktoob.com
 altafseer@hotmail.com

www.al-tafseer.com

بەشى دووہم

چیرۆکەکانی سوورەتی (کەف)

﴿ تَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ ۖ ۞ (۱۳) ۞ ﴾ الکەف

به ناوی خودای به خشندهی میهره بان

پیشه کی

ان الحمد لله نحمده ونستعينه ونستهديه، ونعوذ بالله من شرور انفسنا، وسيئات اعمالنا، من يهد الله فلا مضل له، ومن يضل فلا هادي له، واشهد ان لا اله الا الله، وحده لا شريك له، وأشهد ان محمدا عبده ورسوله، صلوات الله وسلامه عليه، وعلى آله وصحبه.. اما بعد:

ئه مهش بهشی دووهمه له تێروانین و لیکۆلینهوه مان له چیرۆکی پیشینه کانی نیو قورئانی پیرۆز... ئه وه بوو پیشتر بهشی یه که مان ده رکرد که ته رخا مان کرد بوو بۆ گرن گترین چیرۆکه کانی (به نو ئیسرا ئیل) و که ده رباره ی چه ند چیرۆکێک بوو، وه ک (چیرۆکی دایکی مووسا- سلاوی لی بیّت) و (چیرۆکی پیاوه باوه رداره که ی هۆزی - فیرعه ون) و (چیرۆکی قاروون) و چیرۆکی وێل بوونی (به نو ئیسرا ئیل) له (سینا) داو (چیرۆکی سه ربڕینی مانگا که) و (چیرۆکی هاوه لانی شه مه مه (اصحاب السبت) و (چیرۆکی طالوت).

به ئێنیشماندا که له م کتیبه دا له سه ر کاره که مان برۆین و له م بواره دا به رده وام بین و چه ند نمونه یه کی دیکه ی چیرۆکی پیشینه کانی نیو قورئان لێک بدهینه وه.

بیگومان ئه م به شه مان ته نها بۆ ئه و چیرۆکانه ی نیو سووره تی (کهف) ته رخا ن کردووه.. دیا ره سووره تی (کهف) یش سووره تیکی چیرۆک ئامیژه و، چیرۆکه کان به شیکی زۆری سووره ته که یان پێک هێنا وه زۆربه ی ئایه ته کانیان له خو گرتووه، چونکه له کۆی هه موو ئایه ته کانی سووره ته که که (۱۱۰) ئایه ته هه فتاویه ک (۷۱) ئایه تیان له سه ر چیرۆکه کان ها توون.

- ١- چیرۆکی هاوه‌لانی نیو نه‌شکه‌وت (قصه اصحاب الکهف).
- ٢- چیرۆکی کابرای خاوه‌ن دووباخه‌که له‌گه‌ل هاوه‌له باوه‌رده‌که‌یدا.
- ٣- چیرۆکی (مووسا) - سلاوی خوی لی بیّت - له‌گه‌ل به‌نده‌ چاکه‌که‌دا.
- ٤- چیرۆکی (ذو القرنین).

بۆ ههر چیرۆکیك له‌م چیرۆکانه‌ش به‌ندیکی تایبه‌تیمان داناوه‌ له‌به‌رای گشت چیرۆکه‌کاندا ده‌سپێکیکمان بۆ راخۆشکاری گرتۆته‌به‌ر که باسی ئه‌و باردۆخه‌ی هاتنه‌ خواره‌وه‌ی سووره‌ته‌که‌ ده‌کات و ئاماژه‌ بۆ ئه‌و تاقیکردنه‌وه‌یه‌ی موشریکه‌کانیش ده‌کات که به‌رینمایه‌یه‌کی جووله‌که‌کان پیغه‌مبه‌ری خودایان ﷺ تاقی کرده‌وه‌.

ههر له‌و ده‌سپێکه‌دا تیروانیی مامۆستا (ابو الحسنی ندوی) بۆ سووره‌تی (کهف) مان خسۆته‌ روو که سه‌رنجی وردی خۆی له‌ بابته‌ بنچینه‌یه‌که‌ی ئه‌م سووره‌ته‌ داوه‌ وای بینویه‌ که ئه‌م سووره‌ته‌ چه‌ق ده‌خاته‌ سه‌ر مملانیی نیوان باوه‌رو مادده‌په‌رستی.

هه‌روه‌ها له‌م به‌رایه‌ی یه‌دا زۆربه‌ی ئه‌و پێناسه‌یه‌ی مامۆستای پێشه‌وا (سید قطب) مان هێناوه‌ که له‌ ته‌فسیری (فی ظلال) ه‌که‌یدا نووسیویه‌تی و، سه‌رنجی له‌ بابته‌ گشتیه‌که‌ی سووره‌ته‌که‌و له‌وته‌وه‌ریه‌شی داوه‌ که سه‌رجه‌م بابته‌ لاوه‌کی (جزئی) و ئایه‌ت و بره‌گه‌کانی پێکه‌وه‌ ده‌به‌ستیتته‌وه‌.

بابته‌ گشتی یه‌که‌ی ئه‌م سووره‌ته‌ وه‌ (سید قطب) یش سه‌رنجی لی‌داوه‌، ئه‌وه‌یه‌ مه‌به‌ست و ئاماڤه‌ تییدا راستکردنه‌وه‌ی بیروباوه‌رو، راستکردنه‌وه‌ی به‌رنامه‌ی فیکرو تیروانین و، راستکردنه‌وه‌ی به‌ها جوانه‌کانه‌ به‌ته‌رازوی عه‌قیده‌.. بینگومان بۆ سه‌رنج و تیروانین له‌چیرۆکه‌کانی پیشینان به‌رنامه‌یه‌که‌ له‌ئارادا هه‌یه‌. ئه‌م به‌رنامه‌یه‌ش له‌ قورئانی پیرۆزو فهرمووده‌کانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ و تیگه‌یشتنی هاوه‌لانی (صحابه‌) و زانایانی لی‌کۆلیارو ساغه‌که‌روه‌که‌نه‌وه‌، سه‌رچاوه‌ی گرتووه‌..

ئەو دەبوو لە بەرگی یەكەمی ئەم كەتیبەدا بە درێژی لەم بەرنامەیە دواين، كە تايبەت بوو بە چیرۆكەكانی (بەنو ئیسرائیل).. لەم بەرگەشدا هەر چەق دەخەینەوێ سەر ئەو بەرنامەیە، كە پێشەکیی بەرگی یەكەم بوو بە پێشەکی یەكی ئەم بەرگەو بەسەرەتایەکی رێ خۆشكاریشی دادەنێنەوێ.

بە راستی دیدو تیروانین لە ئایەتەكانی سوورەتی (كهف) هەمە لایەنەو هەمەگیرەو، دەرس و پەند و وانە لێ دەرھینراوەكانی هەمەجۆر و هەمەپەرەنگن، وەك ئەوێ، كە چەندەھا دەرس و پەندی (باوەردارێتی، بانگخوازی، جیهادكاری، پەرورەدەیی، مەنھەجی، زانستی، رەوشتەندی، ئابووری، كۆمەڵایەتی، پێشەسازی، جوگرافی، ھەروەھا میژوویی و.. چەندین جۆرە بواری تریشن..) بەلام سەرەرای ئەمەش نەماتوانیوە ھەموو ئەو وانەو ئامارەو پەند و عیڕەتانە لێ دەرینین، ھێچ كەسێكیش ناتوانیت ئەو پرۆپاگانەییە بوخۆی بكات، بۆیە بێگومان ھێشتا گەلیك پەند و وانە وای تیدا ماون، كە ئێمە گوزەرمان بە لایاندا نەكردووە.

لێرەش دا لە چەند خاڵێكدا ئامانجی تیروانینی خۆمان لەم چیرۆكانەو لەوێ دەمانەوێت بەدیوان بەینین، دیاریی دەكەین:-

١- ھێشتنەوێ باسی ئەو چیرۆكانە لە كەش و ھەوای دەقە قورئانیەكەدا، دەرئەچوون لەو دەقانە تەنھا بۆ سەر فەرموودە راست (صحیح)ەكانی پێغەمبەر ﷺ نەبێت، كە لایەنێكی نادیارو نەزانراو روون دەكەنەوێ، تەم و مژو ئاستەنگێك دەرپەوێتەو، واتە تەنھا پشت بە دوو سەرچاوەییە (قورئان و سوننەت) بەستراوە.

٢- پەسند نەكردنی ھێچ ھەوڵ و روونكردنەوێ شیکاریك لە دەقە ھەلبەستراوە ئیسرائیلییەكان و لە ھەر سەرچاوەییەکی ھاوشیوەیان لە رپوايات و قسەو باسە پووچەل و ئەفسانەییەكان.. ھەروەھا رەتكردنەوێ ھەر وتەو باسو خواستێك لە

خوینهری هیژاو بهرێز..

ئەوا پەندو وانە دەرھینراوەکانی ئەو چیرۆکانە ی نێو سوورەتی (کەھف) لەبەر دەمتانسان بۆ ئەوەی تۆش بەگورۆ تین و شەوقیکی گەورەترەوێ خوازیاری خویندەنەویان بیتو، بۆ ئەوەی هاندەریشت بیت بۆ بەردەوامیی خویندەنەوێ ئەم سوورەتە ی قورئان. بێگومان ئەم سوورەتی (کەھف) هەش تاییبە تەندیتی یەکی جوداو بابەتیکی دیاری تێدا یە و پێزو پێزو فەزلیکی تاییبە تیشی هە یە.

سونە تیش وایە گشت موسلمانێک پۆژی هەینی سوورەتی (کەھف) بخوینیت، وەک پیغە مەبر ﷺ پێنمایێ کردووین و چەندین فەرموودە ی لە مەبارە یەو هە یە، وەک:-

۱- (مسلم) له (صحيح) ی خۆ ی له (ابو الدرداء) هەو، ئەویش لە پیغە مەبرەوێ ﷺ گێراویانە تەو، کە فەرمو یە تی: ((من حفظ عشر آيات من أول سورة الكهف، عصم من الدجال))^(۱). واتە "هەرکە سێک دە ئایەت لە سەرەتای سوورەتی (کەھف) لەبەر بکات ئەوا لە دەجال پارێزراوێ."

۲- (ابو داود) یش لە (سنن) ی خۆ ی له (ابو الدرداء) هەو — خوا لێ ی پازی بیتو ئەویش لە پیغە مەبرەوێ ﷺ گێراویتیەو کە فەرمو یە تی: ((من حفظ عشر آيات من أول سورة الكهف، عصم من فتنة الدجال))، لە گێرانەوێ (روایە یەکی دی دا هاتووە: کە ((من حفظ عشر آيات من خواتيم سورة الكهف)). له پێوایە تیکی سێ یە مەدا واهاتووە: ((من آخر الكهف))^(۲) هەردوو پێوایە تە کەش مانای ئەوێ دەگە یە نن کە هەرکە سێک لە کۆتایی سوورەتی (کەھف) دا، دە ئایەت لەبەر بکات ئەوا لە شەرپو فیتنە ی دەجال پارێزراوێ.

(۱) مسلم (۶): کتاب صلاة المسافرين (۴۴) باب فضل سورة الكهف، حدیث رقم (۸۰۹).

(۲) ابو داود: (۳۶) کتاب الملاحم (۱۴): باب خروج الدال، حدیث رقم (۴۳۲).

۳- (ترمزی)یش له (سونهن)ی دا -خوا لیتی رازی بیّت- و ئه‌ویش له پیغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ گێڕاویتییه‌وه، که فهرموویه‌تی: ((من قرأ ثلاث آيات من اول الکھف عصم من فتنة الدجال))^(۱).. واته: "هه‌رکه‌سێ: سێ ئایه‌ت له سه‌ره‌تای سووره‌تی (که‌ف)ه‌وه بخوینیت ئه‌وا له شه‌رو فیتنه‌ی ده‌جال پارێزراوه".

۴- (بخاری)و (مسلم)و (ترمزی) له (براو- کوپی - عازب)ه‌وه- خودا لیتی رازی بیّت- گێڕاویانه‌ته‌وه که‌وا: جارێکیان پیاویک سووره‌تی (که‌ف)ی ده‌خویندو ئه‌سپێکی خۆشی به‌دوو گوریسی درێژ به‌ستبووه‌وه له‌وکاته‌دا په‌له‌ هه‌وریک دایبۆشی، وای لێ هات ده‌سپاوه‌وه نزیك ده‌بووه‌وه، ته‌نانه‌ت ئه‌سپه‌که‌ش لیتی نزیك ده‌بووه‌وه، کاتیک کابرا هاته لای پیغه‌مبه‌رو ﷺ ئه‌وه‌ی بۆ گێڕاوه‌وه، پیغه‌مبه‌رش ﷺ پێی فهرموو: ((تلك السکینه تنزلت للقران))^(۲).. واته: ئه‌وه هێمنی و ئاسوده‌یی یه‌که‌ بووه، که بۆ قورئان هاتۆته‌ خواره‌وه".

۵- (الحاکم) له (مستدرک)ی خۆی، له (ابو سعید- ی خدری)یه‌وه -خوا لیتی رازی بیّت- گێڕاویه‌تییه‌وه که پیغه‌مبه‌ر ﷺ فهرموویه‌تی: ((من قرأ سورة الکھف کما انزلت ثم خرج الى الدجال لم یسلط علیه ولم یکن له علیه سبیل))^(۳).. واته: "هه‌رکه‌سێک سووره‌تی (که‌ف) وه‌که‌ چۆن هاتۆته‌ خواره‌وه هه‌موو پێکه‌وه به‌ وردبوونه‌وه له‌ ماناو مه‌یه‌سته‌کان، بخوینیت، پاشان بۆ رووبه‌روبوونه‌وه‌ی ده‌جال ده‌رچیت، ئه‌وا (ده‌جال) ناتوانیت به‌سه‌ریدا زالبیّت و هه‌یج رێگه‌ چاره‌و ده‌ربازیکی له‌ به‌رامبه‌ریدا نیه‌".

(۱) ترمذی: (۴۲) : کتاب ثواب القرآن (۶) باب ماجاء في سورة الکھف، حدیث رقم (۳۰۴۷).

(۲) البخاری: (۶۶) کتاب فضائل القرآن (۱۱): باب فضل سورة الکھف، حدیث رقم (۵۰۱۱) و مسلم: (۶) کتاب صلاة المسافرين (۳۶) باب نزول السکينة لقراءة القرآن. حدیث (۷۹۵).

والترمذی: (۴۲) کتاب ثواب القرآن (۶) باب ماجاء في سورة الکھف، حدیث رقم (۲۰۴۶).

(۳) المستدرک للحاکم کتاب الفتن والملاحم، باب من قرأ سورة الکھف لم یسلط علیه الدجال (۴):

(۵۱۱) وقال عنه الذهبي في التلخيص: صحيح (۴: ۵۱۱) حاشية.

٦- (ابن مردویه) و (ضیائی مقدسی)یش له (المختار)دا له (علی)یهوه ﷺ و ئهویش له پیغه مبهروه ﷺ گیراوتیییهوه که فهرموویهتی: ((من قرأ الکھف يوم الجمعة معصوم الى ثمانية ايام من كل فتنة تكون، وان خرج الدجال عصم منه))^(١). واته: (ههركه سیك له رۆژی ههینی دا سورهتی (کهف) بخوینێ، ههتا ههشت رۆژ پارێزراو دهییت له ههه به لایهك پرویدات، خۆ ئهگه رۆژی دههچوونی دهجالیش بیته، ههه لی پارێزراوه".

ئهم فهرمووده راست و صحیحانهش هه موویان به لگهه له سهه ئهوهی، که سوورهتی (کهف) ریزو پیزو فهزلیکی تایبهتی ههیهو ههركه سیك له بههه بکات و هه موو رۆژی ههینییهك له سهه خویندنهوهی بهردهوام بیته، ئهوا خودا له شههرو فیتنهی ماده ده په رستی دهپارێزێته و به ساغ و سهلامهت و هیزو تینهوه لییان ده ده چیتو، جیگهرو خۆراگهیش ده بیته له سهه ئایین و ئیمان ههکی.

ئهم سهه ده مهی ئیمهش سهه ده می فیتنه و ئاشووبی ماده ده په رستییه، که هه موو خیریک راده مالیت، که سیسته می ماده ده په رستی جاهیلی تیدا بلا بوته وه و جوان کراوه، هه موو جادوو و ساخته و فیتنه و فریودان و ئاره زوو و بی شه رمی و لادانیکی له نیو موسلماناندا بلا و کراوه ته وه، له هه موو روویه کیشه وه رووبه ندی ژیا نی موسلمانانی داگیر کردوه، موسلمانانیش یه خسیری ئه و داگیر کردنه بوونو، وهك نیچیر که وتوونه بهه که لبه کانیو، خۆیان داوه به دهه ههوا و هه وه سو ئاره زوو کانیه وه، بریایان به جادوو و ساخته و ری لی و نکر دنی کردوه.

به لام خودا موسلمان هه راست و دلسۆزه کانی له بهردهم ئه و شالاو و ململانی یه دا پاراستوه، به قورئان پاراستوونی له کاتی که دا ئهوان روویان کردۆته قورئان و له بهریان کردوه، به تهواوه تی مافی خویندنه وه یان پی داوه، به تهواوه تیش لی نی تیگه یشتوونو، ههه به قورئانیش جیهاد له دژی سیسته می ماده ده په رستی جاهیلی

(١) الدر المثور للسيوطي (٥:٣٥٥).

ده‌کهن و له‌رڼې پراستېيه کاني قورئانو چه مک و واتاو پړسا کانيه وه بهر بهر ه کانيي نه و
سسسته مه ده‌کهن.

ههروهه سووره تهی (کهف) - سووره تهی ململانی نیوان نیمان و ماده په رستی -
 ئه رکیکه هه جگار گه وهی له پوه پوه و بونه وه و جیهاد کاری و خور اگریدا هه یه ..
 ماموستا (ابو الحسنی ندوی) دهر بهی رازی (خوراستن له فیتنه ی ده جال بهم
 سووره ته) و له فیتنه ی هاوشپوه کانی له جادوو گهران و دروزنان، گووتوویه تهی:
 "بیگومان ئهم سووره ته له سووره ته بی هاوتاکانی قورئانه که گه وره ترین و زورترین
 باب تهی تیدایه، به تایبه تیش ئه و باب تهی په یه سته به فیتنه و پشیویه کانی دوا یین
 سه ده، که جادوو گهر ده جال حوکی تیدا ده کات و فیتنه و جادوو گه وره ده کات و
 به یدا خه که ی هه لده گریت. ههروهه ئهم سووره ته زورترین برو میقداری ئه و
 دهرمانه ی تیدایه که ژه هری ده جال له ناو ده بات و زامه که ی ساریژ ده کات،
 هه رکه سیکیش هیدی هیدی له کانیای و اتاکانی ئهم سووره ته بخواته وه و خو ی لی
 تیرکات، (واته له نه نجامی له بهر کردنی و زور خویندنی له گشت حاله تیکدا) ئه و له
 فیتنه و ئاشووی ئهم سه رده مه ده پاریزریت، که سه رتاپای جیهانی ئالوز کردوه و،
 له داوو تووره کانیشی دهر باز ده بیت.

ديسان هەرئەم سوورەتە ھىندەي پېنمايى و ئامۆزگارى و پەندو چىرۆك تىدايە،
 كە دەجال لە ھەموو زەمان و جىگەيە كدا ديارى و دەسنيشان دەكات، و، بنەماي
 فیتنە و بانگەشە كانیان در دەخات، و، عەقل و دەروونی خەلكى بۆ بەرپەرەكانى و
 بەرەنگاربوونەوى ئەو فیتنەيە و بۆ بەرپەرچدانەوى سازو ئامادە دەكات، بىگومان
 عەقل و دەروونی مەزەش گيانىكى و ايان تىدايە كە بەرھەلستىي و بەرەنگارى
 جادوگەرى و بىشە و ايانى و، بەرنامەي بىر كەردنە و ايان و پلانى ژيانىان، بەرۆشنى و
 بەھز دەكات^(۱).

(١) ابو الحسن الندوى (تأملات فى سورہ الکہف) ٩-١٠.

له راستیشدا ههر به قورئان دهتوانین خۆمان له گوناهان بپاریزین، ههر به قورئانیش رزگاردیهین، خۆپراگریی و دان به خۆدا گرتنیشمان تهنها به قورئانهو، سه به رزی و سهروه ری و به خته وه ریشمان به قورئانه وهیهو، سه رکه وتن و سه رفرازی و گره و برنده و هه شمان ههر به هۆی قورئانه وهیهو، به هه شتیشمان به یارمه تی خودا تهنها به پابه ندییمان بهم قورئانه وه دهست ده که ویت.

(خودایه قورئانی پیروژ بکه به به هاری دلانان و، رۆشنایی سینه مان و، نه مانی خه م و په واندنه وه ی په ژاره مان و، بواری خویندنه وه ی قورئانیشمان له ساته کانی شه و رۆژدا بۆ بره خسینه و، نه وه ی لیتی بۆ ناگابوین و نه مانزانیه فیрман بکه یت و، نه وه ی له بیرمان چوه ته وه به بیرمان بیتیته وه و، بیکه یت به لگه و شه فاعه تکارمان له رۆژی قیامه تدا). له گه ل نه م نزیاه دا نه م نزیاه ی پیغه مه ریش ده لێینه وه که (احمد) گێراویتییه وه :

((اللهم اني عبدك وابن عبدك وابن امتك، ناصيتي بيدك ما من في حكمك، عدل في قضاك. اسألك بكل اسم هو لك، سميت به نفسك او انزلته في كتابك او علمته احدا من خلقك او استأثرت به من علم الغيب عندك، ان تجعل القرآن الكريم ربيع قلبي ونور صدري وجلاء حزني وذهاب همي وغمي)).

(احمد) له پیغه مبه ره وه ﷺ گێراویتییه وه که پیغه مبه ر ﷺ فه رموویه تی: (ههر عه بدیکی خودا تووشی خه م و په ژاره یه ک بوویت، بهم نزیاه له خودا بپاریته وه نه وا خوداش خه م و په ژاره که ی بۆ لابر دووه و، به خۆشی و شادی بۆی گۆریه و).
دروود و سلاو له سه ر گیانی پیشه و اما ن پیغه مبه رو که سو و خانه واده و هاوه لانی بیت.

صلاح عبدالفتاح الخالدي

صويلح- يه ك شه مه

كۆچی ١٤٠٨/٦/١١

زایینی ١٩٨٨/١/٣١

بەراییی:

ناساندنی سوورەتی "کەف"

"ئەو بارودۆخە ی که سوورەتە کە ی تێدا هاتۆتە خوارەو ه:"

بەپای تێکپرای سەر جەم زانایانی تەفسیر، که له هۆیه کانی هاتنه خوارەو ه (اسباب النزول) ی قورئانیان کۆلیوەتەو ه، سوورەتی (کەف) مەکیه، واتە له شاری (مەککە) هاتۆتە خوارەو ه له کاتی کیشدا هاتۆتە خوارەو ه که جهنگ و ململانیی فیکریی له نیوان پیغه مبهروه ﷺ موشریکانی قورەیش به توندی پهری سه ندوو ه، له گهرمە ی تەشەنە سه ندنی ململانیی نیوان باوهرو ماددە پهرستیدا ئەم سوورەتە هاتۆتە خوارەو ه.. ئەمە سه بارەت به رهوش و بارودۆخی گشتیی هاتنه خوارەو ه ی سوورەتە کە.

به لām دیاره بۆنه و مونساه به یه کی تایبه تیش بۆ بارودۆخی هاتنه خوارەو ه کە ی ههیه، که زانایانی تەفسیر له (المأثور) و ژياننامه (سیره) ی پیغه مبهروه ﷺ دیاریان کردوو ه. بۆ نمونه ش: هه یه که له (ابن اسحاق) و (ابن جریر) و (ابن المنذر) و (ابو نعیم) و (بیهقی) له (ابن عباس) وه (خودا لییان رازی بیّت) به سه ر هاتیکیان هیئاوه و (اخراج) ^(۱) کردوو ه، که ناوبراو واتە (ابن عباس) گێراویتییه وه و گوتوویه: (قورەیشیه کان (نضری کورپی حارث) و (عقبه ی کورپی ابو معیط) یان بۆ لای زانایانی جووله که کانی نیو (مه دینه) ناردو پییان گوت: (ده رباره ی "موحه مەد" پرسیاریان لی بکه نو، شیوه و سیفه تی باس بکه ن بۆیان و هه والی ووتە کانی پییان

(۱) (اخراج) له زاستی فەرمووده و گێرانوه ی دهقی فەرمووده کانی پیغه مبهردا مبهست له وهیه کهوا نهو ریوایهت و فەرموودانه یان به به لگه و (سه ند) ه پاسته کانیا نه وه هیئاوه. (وه رگێر)

بدەن، چونکه ئەوان خۆیان یەكەم كۆمەڵی شوێنكهوتووی كۆتیی خۆدان، زانستییكى وههاشیان له مەر پیغه مبهران ههیه كه ئیغه نیمانه. ئەو دوو كهسهش (واته: نضر و عقبه) رۆشتن تاكو گه یشتنه مه دینه و لهوێ پرسیاریان له زانیانی جووله كهكان كرد دهرباره ی پیغه مبهری خوداو و هسفی كاروبارو مهسهله كهیان بۆ كردن و هه ندیک له فهرمووده كانیان پێ راگهیاندن. پیشیان گوتن: (ئێوه شوێنكهوتووی تهوراتن، بۆیه ئیغه هاتووین بۆ لاتان تاكو هه وائی ئەو هاوپییهی خۆمانان پێ بلیتن). جووله كهكان له وهلامیاندا گوتیان " پرسیاری سێ شت لهو پیاه واته له (محمد) بکهن، جا نه گهر هه وائی ته وائی له سهریان پێدان، ئەوه دیاره پیغه مبهریکی ره وانه کراوه، خو نه گهر وهلامی ته وایشی پێ نه بوو ئەوه دیاره له خوێهوه قسه ده هۆنێتهوه، ئێوهش بیرو پای خۆتان بجه نه کارو تا قی بکه نه وه.. ئەو سێ شتهش ئەوهیه:

یهكەم: پرسیاری دهرباره ی زه مانێ یهكەم لی بکهن، كه ئاخۆ حا لی خه لکی چۆن بوو بیّت، چونکه قسه وباسییکی سه رسوهریّن له باره یانه وه ههیه.

دووهم: دهرباره ی پیاهییکی گه رۆکیش لیی بپرسن، كه هه موو ناوچه كانی رۆژهه لات و رۆژئاوای زه و ی گه راوه، داخۆ هه وائی چی بیّت..

سێ یه م: له باره ی گیانه وه (رۆح) لیی بپرسن كه داخۆ چی بیّت؟! "

ئینجا (نضر و عقبه) ده ستیان به گه رانه وه كردو هاتنه وه بۆ لای قورپه وش و پێیان گوتن: ﴿ئهی گه لی قورپه وش به لگهی جیا که ره وه و برپێنه ره وه ی مه سه له ی نیوان ئیوه و (محمد) مان بۆ هی نانه نه وه كه زانیانی جووله كهكان داویان لی کاردین چه ند پرسیاریك له سه ر چه ند مه سه له یهك له (محمد) بکهین﴾.. ئینجا پرسیاره کانیان سه باره ت به و سێ مه سه له یه بۆ قورپه وش گێراهه وه و ئەوانیش ئەو پرسیاران ه یان له پیغه مبه ر ﷺ كرد. پیغه مبه ریش ﷺ له وه لامدا پێی فهرموون: (سه ینی هه وائی ئەو رووداوو مه سه لانه تان پێ ده گیه نم) (بێ ئەوه ی ئە گه ریکی جیا کاریی له سه ر

دابنیت..)، واته نهیفرموو سبهینی ئه گهر خودا خواستی لی بیئت (ان شاءالله) جا کاتیک ئه م وه لآمه ی به بی وتنی (ان شاءالله) پی گه یانندن، ئه وانی رۆشتن به و هیوایه ی سبهینی بینه وه بۆ لای.

پیغه مبه ری خودا ﷺ تا پازده رۆژ مایه وه و خودا سرووش (وحی) ی بۆ نه ده نارد، (جبریل) یش نه ده هاته لای، تاوای لی هات ته نانه ت خه لگی مه ککه ش ده ستیان کرد به دروستکردنی وته وه وائی ناراست و پشیوی نانه وه .. ئه م حاله تی راوه ستانی سرووشه ش پیغه مبه ری ﷺ دلته نگ کردبوو، کاری ئاخاوتنی بۆ خه لگی مه ککه ی له لا گران کردبوو.

پاشان (جبریل) به سوورته ی (کهف) له لای خودا وه هات بۆ لای که تییدا له سه ر دلته نگ بوونی بۆ ئه وان گله یی لی کراوه، ههروه ها له سه ر هه وائی پیگه یانندی ئه و مه سه لانه ی که ده رباره ی لاوه کان ویاوه گه ریده که و حه قیقه تی رۆح پرسیاریان لی کردبوو، وه ک فه رمایشتی خوداش ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ...﴾ (٨٥) الإسراء ﴿ناماژه ی بۆ ده کات﴾^(١).

بیگومان هاوه ل بۆ خوادانه ران (موشریکه کان) له گه ل جووله که کاندایه که وتبوون له سه ر ئه وه ی، که وای پیغه مبه ر ﷺ تاقی بکه نه وه، له و تاقیکردنه وه یه شدا سی پرسیاریان خستبووه به رده م که وه لآمیان بداته وه. سوورته ی (کهف) یش وه لآمی دوو پرسیاریان داوه ته وه، واته وه لآمی ئه و دوو پرسیاره ی که ده رباره ی (هاوه لانی نیو ئه شکه وت) و (ذو القرنین) بوون، به لآم ده رباره ی پرسیاره ی سیه م بۆ مه سه له ی رۆح ئه وه دیاره که سوورته ی (اسراء) به وه وه لآمی له سه رداوه ته وه که ئه مه ش (واته رۆح) له کاروباری خودایه و، جگه له خوداش ه ییج که سییک له حه قیقه ت و بنج و بناوانی نازانیت.

(١) الدر المنثور للسيوطي، ٣٥ : ٥٧

هه‌ربۆیه‌ش هیچ وه‌لامیـك له‌سه‌ر ئه‌و په‌رسیا‌ره له قورئاندا نه‌دراوه‌ته‌وه
﴿وَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾

﴿الإسراء﴾ ٨٥، كه‌وا بوو سووره‌تی (كه‌ف) سووره‌تی ئه‌و تا‌قی‌كه‌ردنه‌وه‌یه‌یه كه
پێغه‌مبه‌ری خو‌دا ﷺ ئه‌نجامی دا‌وه، كه خو‌دا تیا‌یدا پێغه‌مبه‌ری خو‌ی
سه‌رخستوه‌و جه‌ربیلی بۆ نا‌ردۆته خو‌اره‌وه تا‌كو به‌و وه‌لامانه‌وه فریای كه‌وێت‌و
ئه‌ویش وه‌لامه‌كانیان بۆ به‌خاته‌پروو بۆیان به‌خوێنیته‌وه.. به‌م شی‌وه‌یه‌ش پێغه‌مبه‌ر ﷺ
به‌سه‌ره‌رشتی خو‌داو سه‌رخست‌و په‌شت‌گیری خو‌داوه بۆیه‌وه سه‌ركه‌وتوه. ئه‌وه‌ی كه
له كه‌ش‌وه‌ه‌وای تا‌قی‌كه‌ردنه‌وه‌كه‌شه‌وه ده‌رده‌كه‌وێت ئه‌وه‌یه ئایه‌ته‌كان به‌را‌ش‌كاوی
گو‌زارشت له‌وه ده‌كه‌ن، كه وه‌لامه‌كه له‌خو‌داوه‌یه‌وه هه‌رخو‌دا‌شه وه‌لامه‌كان بۆ
پێغه‌مبه‌ره‌كه‌ی ﷺ ده‌نێ‌رت تا‌كو ئه‌ویش له‌لای خو‌یه‌وه بۆ ئه‌و خه‌لكه‌ی
به‌خوێنیته‌وه. خو‌داش ده‌رباره‌ی ها‌وه‌لانی ئه‌ش‌كه‌وت فه‌رموویه‌تی: ﴿نَحْنُ نَقُصُّ
عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ﴾.. ﴿الكهف﴾ ١٣، وا‌ته: (ئێمه هه‌وال‌و ده‌نگ و‌باسی ئه‌و
كو‌مه‌له لا‌وه‌ت به‌را‌ستی و‌یه‌قینه‌وه بو‌ده‌گێ‌رینه‌وه كه هیچ گو‌مانی‌کی تێ‌دانیه).

ده‌رباره‌ی (ذو‌ال‌قرنین)یش فه‌رموویه‌تی: ﴿وَسْأَلُونَكَ عَنِ ذِي الْقَرْنَيْنِ قُلْ
سَأَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا﴾ ﴿الكهف﴾ ٨٣، وا‌ته: (ده‌رباره‌ی (ذو‌ال‌قرنین)
په‌رسیارت لێ ده‌كه‌ن، تۆش پێ‌یان ب‌لێ هه‌وال‌و ده‌نگ و‌باسی‌كتان له‌باریه‌وه بۆ
ده‌گێ‌رمه‌وه).

ده‌رباره‌ی گیان (روح)یش خو‌دا فه‌رموویه‌تی: ﴿وَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ
الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي قَلِيلًا﴾.. ﴿الإسراء﴾ ٨٥، وا‌ته: (ده‌رباره‌ی گیان په‌رسیارت
لێ ده‌كه‌ن تۆش له‌وه‌لامدا پێ‌یان ب‌لێ مه‌سه‌له‌ی گیان هه‌رله فه‌رمان و‌كاروباری
خو‌دا خو‌ی دا‌یه).

سوورەتی مەملانی نیوان باوەرداریتی و ماددە پەرستی

مامۆستا (ابو الحسن ندوی) بهوردی لهم سوورەتی روانیوه و هەلۆیستەیی لهسەر ئەو دەزوو و وردە کردوو، که هەموو ئایەتەکانی پیکهوه دەبه ستیتهوه، چه قیشتی خستۆته سەر ئەو مەسەله گشتییە، که چیرۆکهکان و برگهکانیان کۆ دەکاتهوه.. بایزانین مامۆستای ناوبراو چۆن ئەم دەزوو و وردەمان پیشان دەدات و لهم بارهیهوه چی ده‌لێت ؟!

(من هەموو سوورەتەکم و ابینیوه که ملکه‌چییه‌ک بابه‌تو ده‌توانم ناوی بنییم: (له نیوان باوەرداریتی و ماددە پەرستیدا) یان (له نیوان ئەوهیژه‌ی، که هەلسوورپنەری ئەم گەردوونه - واتە خودا - و، له نیوان سروشت یان هۆیه‌کان دایه).. هەروها بینیم، که گشت ئاماژه، یان گشت به‌سەر هاته‌کان، یان گشت په‌ندو وانه‌کان به‌چوار دەوری ئەم مانایه‌دا ده‌سوورپنەوه، له‌ریگه‌یه‌کی رۆشنه‌وه ئاماژه‌ی بۆ ده‌که‌ن، یان له‌که‌ناریکی نادیاره‌وه بۆی ده‌روانن^(١).

هەروها ده‌لێت: (بێگومان سوورەتی (الکھف) چیرۆکی مەملانی نیوان دوو تیروانین و، دوو عه‌قیده، دوو که‌ستییه.. مەملانی نیوان برپا کردن به‌ مادده‌و پاشکۆکان و، باوه‌ره‌ینان به‌ نادیار (غیب) و باوه‌ره‌ینان به‌ خودایه، هەروها ئەم سوورەته‌ شیکاری پاشینه‌ی گشت تیروانینی که له‌ بیروباوه‌رو، له‌ کار و خوورە و شت و سه‌ره‌نجام و شوینه‌واره‌کان^(٢).

مامۆستا (ندوی) له‌ کتێبه‌که‌یدا (تأملات في سورة الکھف) بایه‌خی زۆری به‌م حه‌قیقه‌ته‌ داوه‌ و به‌م روانگه‌یه‌ش هەر چوار چیرۆکه‌کی (هاوه‌لانی نیو ئەشکه‌وت) و

(١) تأملات في سورة الکھف - الصراع بين الايمان والمادية - للندوي: ص (١٠).

(٢) هەمان سه‌رچاوه: ص ٢٣.

(کابرای خاوهن دوو باخه که) و (موساو عهده سالحه که) و (ذو القرنین) ی خستۆته پروو، پاشان ئهو دهزوه وردهشی پیشان داوین، که پیکیانوه ده بهستیت و، ئهو بابته گشتی یهشی بۆدیاری کردوین، که هه چوار چیرۆکه که یه خستوه، ئینجا رهنگدانوهی مملانی (نیوان باوه داریتی و ماده په رستی) ی بۆ پروو کردوینهوه، له گهڵ پروونکردنهوهی مملانی نیوان (تپروانیی ماده په رستیانهی برواکار به هویه مادهییه سرووشتییه کان) و، (تپروانیی ئیمان دارانهی باوه رهین به حقیقه ته خودایی یه نادیاره کان) و، سه رکه وتنی ئهم تپروانییه ئیماندارانه یه له هه موو ویستگه و دیه نه کانی سووره ته که دا.

کرۆک و کلیلی سووره ته که

مامۆستا (ندوی) دواى هه لۆیسته کردنی له سه ر ئهو دهزوه وردهی سووره ته که و، له سه ر دیاری کردنی مه سه له و بابته گشتیه که ی، له ئایه ته کانیشی کۆلیوه ته وه، تا کو ئایه تیککی کۆکه ره وهی هه موویان بدۆزیه وه، که وه ک گیانیکی سه رتاسه ری به نیو هه ر ئایه تیکدا گوزه ره ده کات، ئینجا ئایه ته که شی دۆزیوه ته وه، که له نیویه سه رهاتای (کابرای خاوهن دوو باخه که) داو له و برگه یه دایه، که گفتوگۆیه که له نیوان ئهم کابرایه و هاوڕێ ئیمانداره که ی دا، ئایه ته که ش له سه ر زاری ئهو هاوڕێ ئیمانداره یه وه هاتوه، که پێی گوته وه: ﴿وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ...﴾ (الكهف ٣٩)، واته (ئه رێ بۆچی تۆ کاتی که ده چیه نیو باخ و بێستانه که ته وه و پێی دلشادو سه رسام ده بیت، نالیت: ماشاء الله، لا قوه الا بالله (ئای خودا چی بۆ فه راهه م هیناوم، به راستی هیه چ هیزوتوانایه کی خۆمی تیدا نیه ته نها له خودا وه نه بیت).

بیگومان هەر تهنها ئهم کلێلهش (واته (ماشاءالله) و خواست و فەرهم هینانی خودایی) بهجی هینراوه له کایه دایه و هەر شتی که خودا خۆی خواستی لێ بیئت ههرده بیئت بیئت، ههرشتیکیش خودا خۆی خواستی لێ نه بیئت هه رگیز ناشی بیئت، که وابوو ئه وهی خودا خواستی لێ بیئت (ماشاءالله) بووه، ئه وهی خواستیشی لێ نه بیئت، نه بووه.

ههروه ها هه یچ هه یزیکیش جگه له هه یزی خودا له ئارادا نه وه، هه ر هه یزیکیش دنیاش له خودا دوور کهو یتته وه و به ره به ره کانی بی بکات یان له ره یبازی دادی خودا لایه دات، ئه وه هه یزیکیش فه و تاوو له نیو چوه، هه مدیسان هه ره یزیکیش کۆمه که له خودا داوا نه کات ئه وه لاوازو تی که چوه، بۆیه تهنیا هه یزیک، که به سوودو خیردار بیئت، ئه وه هه یزه که کۆمه که و یارمه تی له هه یزی خودا وه داوا ده کاتو، به هه یزی خودا وه په یوه سته وه هه ر رووی له قاپی خودایه . ده سته واژه ی هه ر خواستی خودایه وه هه یچ هه یزیک نه تهنها له خودا وه نه بیئت ﴿مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾ ده بینن گیان و گوړو تینی ئهم ده سته واژه یه له گشت ئایه ته کانی سووره ته که وه له گشت بر که کانی شیدا ده که ره یت، ده بینن مانا که ی له گشت ئایه تی که دایه، له ئایه ته کانی چیرۆکی (هاوه لانی ئه شکه وت) و چیرۆکی (خاوه نی هه ردوو باخه که) و چیرۆکی (موسا له گه ل عه بده پیاو چا که که) و چیرۆکی (ذو القرین) دا به دی ده کر یت^(۱).

پێناسه ی مامۆستا سید قطب بۆ سووره ته که

مامۆستای پێشه وا (سید قطب) هه لۆیسته یه کی نایابی له سه ره تای ته فسیر کردنی سووره تی (کهف) وه پیشان داوه، که تییدا سووره ته که ی ناساندوه وه ئه و بابه ته بنچینه ییه شی دیاری کردوه، که بابه ته فه رعییه کانی پێکه وه ده به ستیته وه، که له گشت ئایه ت و بر که کانیاندا ره نگ ده ده نه وه.

(۱) الصّراع الايمان والمادیة من ۰۷۴.

لیره دا پوختهی ئه و پیناسهیهی مامۆستا (سید قطب) دهخینه پروو به و
پێودانگهی بیهته سه ره تایه کی را خوشکاری بو لیدوانان له سه ره چیرۆکه کانی ئه م
سووپه ته. مامۆستای بهرێزمان گوتویه تی:

(چیرۆکه کان ئه و ره گه زه ن، که بالی به سه ره که شی سووپه ته که دا کی شاهه بو
نمونه له سه ره تاکه یه وه چیرۆکی (هاوه لانی نه شکه وت) دیت دوا ی ئه مه چیرۆکی
(کابرای خاوه ن دووباخه که) و پاشان ئاماژه یه که بو چیرۆکی (ئاده م و ئیبلیس) و،
له ناوه راستی سووپه ته که شدا چیرۆکی (مووسا له گه ل عه بده پیاو چاکه که دا) دیت،
له کۆتاییشدا چیرۆکی (ذوالقرنین) دیت. ئیدی ئه م چیرۆکه نه زۆربه ی ئایه ته کانی
سووپه ته که ده گرنه وه. چونکه له کۆی (۱۱۰) ئایه ت له حه فتا و یه ک ئایه تیاند
ها توه، زۆربه ی ئایه ته کانی تریش تیشک ده خه نه سه ره ئه و چیرۆکه نه، یاخود
له ناکام و سه ره نجامیان ده کۆلنه وه.

له پال چیرۆکه کانیشدا، هه ندیک دیمه نی قیامه ت باسکراوه، له گه ل باسکردنی
هه ندیک دیمه نی ئه و ژیا نه ی، که بیرۆکه یه ک، یان مانایه ک (له سه ره شیوازی قورئان
له گوزارشت به وینه گرتن) وینا ده کات، به لام ئه و ته وه ره بابه تیانه یه ی
سووپه ته که، که بابه ته کانی پیکه وه ده به ستیته وه و سه ره به ندیشی له خولگه ییدا
ده سوپیته وه، ئه مانه یه:

۱- راستکردنه وه ی عه قیده.

۲- راستکردنه وه ی بهرنامه ی فیکرو تیروانین.

۳- راستکردنه وه ی به ها کان به م عه قیده^(۱)

(۱) فی ظلال القرآن / سید قطب (ع: ۲۲۵۶ - ۲۲۵۷).

١- راستکردنه‌وه‌ی عه‌قیده:

سه‌باره‌ت به راستکردنه‌وه‌ی عه‌قیده، سه‌ره‌تای سه‌وره‌ته‌که‌وه خودای گه‌وره‌ فەرموویه‌تی^(١):

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ۖ ۝١ فَيَمَّا يَلِيْذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِّنْ لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا ۝٢ مَّا كُنْتُمْ فِيهِ أَبَدًا ۝٣ وَيُنْذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ۝٤ مَّا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ۝٥﴾ **الکھف**. له‌کو‌تایی سه‌وره‌ته‌که‌شدا خودا فەرموویه‌تی: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَىٰ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَاحِدٌ فَنَكانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ. فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ۝١١﴾ **الکھف**.

هه‌ر له سه‌روبه‌ندی سه‌وره‌ته‌که‌شدا، چه‌ندان جا‌رو له چه‌ندین شی‌وه‌دا ئەم مه‌سه‌له‌و بابه‌تی عه‌قیده‌یه ده‌سنیشان‌کراوه، بۆ نمونه: له چیرۆکی (ها‌وه‌لانی ئەشکه‌وت)‌دا نه‌و لا‌وانه‌ی با‌وه‌ریان به‌خودای په‌روه‌رد‌گاریان هه‌ینا‌وه ده‌لین: ﴿وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَن نَّدْعُوهُ مِنْ دُونِهِ ۚ إِلٰهًا لَّقَدْ قُلْنَا إِذَا شَطَطًا ۝١٤﴾ **الکھف**. فەرما‌یشتی خوداش له به‌دوادا‌چوونی ئەم وته‌یه‌ی لا‌وه‌کان و کاروباریان‌دا هات‌وه، که فەرموویه: ﴿... مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا ۝٣٦﴾ **الکھف**. له چیرۆکی کابرای خا‌وه‌ن دوو

(١) له‌م (به‌رایه‌)‌یه‌دا ته‌فسیری نایه‌ته‌کام نه‌هه‌ینا‌وه و اتا کوردیه‌که‌م نه‌نووسیه‌وه، چونکه به‌یارمه‌تی خودا له یه‌که‌مین چیرۆکی ئەم به‌رگه‌وه چه‌ند جا‌ری‌ک واتا ته‌فسیری نایه‌ته‌کانی دیاری کرا‌ون. وه‌رگه‌ت

باخه که دا، پیاوه باوهرداره کهش له دواندنی کابرا دا ده ئیت: ﴿... أَكْفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّاهُ رَجُلًا ۖ ﴿٣٧﴾ لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا ۖ ﴿٣٨﴾﴾. له به دواچوون و تیشك خستنه سهر ئهو گفتوگۆیه شدا فهرمایشتی خودا هاتوو، که فهرموویه تی: ﴿وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِتْنَةً يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مُنْصَرًّا ۖ ﴿٤٣﴾ هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ۖ ﴿٤٤﴾﴾. له دیمه نیک له دیمه نه کانی روژی قیامه تیشدا خودا فهرموویه تی: ﴿وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَاءِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُم مَوْبِقًا ۖ ﴿٥٢﴾﴾. له تیشك خستنه سهر دیمه نیک تیشدا، خودا فهرموویه تی: ﴿أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ دُونِ آلِهَاتٍ إِنَّا أَعْنَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا ۖ ﴿١٠٩﴾﴾. له کھف.

٢- راستکردنه وهی بهرنامه ی فیکرو تیروانین:

راستکردنه وهی مهنه جی فیکرو تیروانین به پروونی، له به ناشیرین دانانی بانگه شهی موشریکاندا رهنگه دهاته وه، کاتیك له سهر مهسه له یه که ده دوین زانیاریان له باره یه وه نیهو، هیچ به لگه یه کیش له سهر وته کانیان دیاری ناکه نه. ههروه ها راستکردنه وهی ئهم مهنه جه له وه شدا ده رده که ویت، که مروژ ئاراسته ده کات بۆ ئه وهی حوکم به پیتی زانیاری خو ی بدات و له وه تیپهر نه بیت، هه مهسه له یه کیش زانسته و زانیاری له باره یه وه نه بوو، با بۆ فهرمانی خودای بگه پینیتته وه. بۆیه ش له سه ره تای سووره ته که دا خودا فهرموویه تی: ﴿وَيُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ۖ ﴿٤﴾ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ ۖ ﴿٥﴾﴾. له کھف.

لاوه کانیڤ (واته هاوه لانی نیو نه شکهوت) ده لێن: ﴿هَؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ ءَالِهَةً لَّوَلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ ۖ﴾ (١٥) الکھف. کاتی که ده باره ی ماوه ی مانه وه یان له نه شکهوته که دا له یه کتر ده پرسن، نهو زانیاری یه ته نها بو خودا ده گیر نه وه، وه که ده لێن: ﴿... قَالُوا لَئِنَّا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَيْسَتْمْ...﴾ (١٩) الکھف. له دوو تووی چیرۆکه که شه وه بهر په رچی نه وانه ده در یته وه، که به بی به لگه ده باره ی ژماره ی لاوه کان ده دوین و ده لێن، که گوایه نه و نه ده که سه بوون:-

﴿سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ كُذِّبُوا وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كُذِّبُوا رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامُنُهُمْ كُذِّبُوا قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تَحْمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا﴾ (٢٢) الکھف. له چیرۆکی موساش له گه له عه بده پیاو چاکه که دا، کاتی که ده باره ی رازو نه ینی چه ند هه لئس و که وتی که ی پر سیاری لئ ده کات، که پئی ناخوش بوون، فه رمووی هه: ﴿رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي﴾ (٨٢) الکھف. له مه شدا مه سه له که بو لای خودا ده گیر یته وه.

راستکردنه وه ی به ها کان به پیوه ری عه قیده له چه ندین شوینی هه مه جو ری سووره ته که دا هاتو وه، به ها راسته قینه کان بو ئیمان و کاری چاک گیرا وه ته وه، به م پییه به ها زه مینه دنیا یی یه کانیڤ، که چاوان سه رسام ده کات، بجو که ده کاته وه- چونکه هه رش ته یکی جوان و سه رسو ره یی بو هه لئسه نگاندنی مرؤف و تاقی کردنه وه یه تی.. به لام کو تایی هه موو شته جوان و سه رنج راکی شه کان له دنیا دا هه ر نه مان و فه وتانه: ﴿إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ (٧) وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا (٨) الکھف.

په ناگه‌ی پارێزگاریی خوداش فراوانتره‌و، شه‌گهر مرۆڤ له‌ناچاریدا په‌نا بباته‌ نێو
 نه‌شکه‌وتییکی ره‌ق و ته‌ق و ته‌نگه‌ به‌ر نه‌وا زۆرباشتره‌ بۆی.. لاوه‌کانی هاوه‌لانی
 نه‌شکه‌وتیش که‌ باوه‌ریان هه‌یناوه‌ دوا‌ی خۆ دا‌برانیان له‌ گه‌له‌ که‌یان گوتوو‌یان ه‌:

﴿وَإِذْ أَعَزَّلْنُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأَوَّا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرُ لَكُمْ رَبُّكُمْ
 مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مَرَفَقًا﴾ (١٦) الکهف.

هه‌روه‌ها پرۆی گوتار (خطاب)یش ئا‌راس ته‌ی پهنه‌مبه‌ر ﷺ کراوه‌، تا‌کو
 بێ‌با‌کیش بێ‌ت له‌ناست دیاره‌ فریوده‌رو جوان‌کراوه‌کانی دنیاو هاوشینی گه‌وره‌
 پیاوان و ده‌سه‌لاتداران، که‌ له‌خودا بێ‌ئاگان ﴿وَاصْبِرْ نَفْسَکَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ
 رَبَّهُمْ بِالْغَدْوَةِ وَالْعَشیِّ یُریدُونَ وَجْهَهُ. وَلَا تَعْدُ عِینَاکَ عَنْهُمْ تُرِیدُ زینَةَ الْحَیَوةِ
 الدُّنْیَا وَلَا تُطِيعَ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ. عَنْ ذِکْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَکَانَ أَمْرُهُ. فُرطًا﴾ (٢٨) وَقُلْ
 الْحَقُّ مِنْ رَبِّکُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُکْفُرْ... (٢٩) الکهف.

له‌چیرۆکی هه‌ردوو‌با‌خه‌ که‌شدا شه‌وه‌ پیشان ده‌دات، که‌ چۆن مرۆڤی باوه‌ر‌دار له‌
 به‌رامبه‌ر ما‌ل و سامان و پله‌و‌پایه‌و دنیا‌ی ئال و وا‌دا شانازی به‌باوه‌ره‌ که‌یه‌وه‌
 ده‌کات و، به‌ (حه‌ق)یش پرۆبه‌پرۆی که‌سیکی خاوه‌ن سامانی بێ‌ ده‌بێ‌ته‌وه‌، که‌ ته‌واو
 له‌خۆی گۆ‌راوه‌و فووی کردۆ‌ته‌ خۆی و، شه‌میش (واته‌ باوه‌ر‌داره‌ که‌) به‌توندی گله‌یی
 لی ده‌کات له‌سه‌ر شه‌وه‌ی، که‌وا خودای له‌بیر‌چۆ‌ته‌وه‌و به‌سامان و شه‌تومه‌کی دنیاوه‌
 ده‌نا‌زیت، وه‌ک خودا فەر‌مو‌ویه‌: ﴿قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي
 خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّكَ رَجُلًا﴾ (٣٧) لَکِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي
 أَحَدًا﴾ (٣٨) وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتْکَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ إِنْ تَرَنِ أَنَا
 أَقَلَّ مِنْکَ مَالًا وَوَلَدًا﴾ (٣٩) فَعَسَى رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنِ خَيْرًا مِنْ جَنَّتْکَ وَیُرْسِلَ عَلَیْهَا

لَهُ، طَلَبًا ﴿٤١﴾ الكهف ﴿٤٢﴾

رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا ﴿٤٦﴾ الكهف ﴿٤٦﴾

وَعَدُ رَبِّي حَقًّا ﴿٩٨﴾ الكهف ﴿٩٩﴾

له کۆتایی سووره ته که شه دا خودا برپار له سهر ئه و رێسایه ده دات، که ئه وانه ی له کارو کرده وه کانیا نندا دۆراوترین و زه ره رمه ندرتین که سن ئه وانه ن، که با وه پریان به (به لگه و نیشانه رۆشنه کانی خودا) و به (که پاندنه وه بۆ لای خودا) نه هینا وه، ئه م جوړه که سانه هیچ سه نگ و به ها و قورساییه کیان نیه سه ره پایی ئه وه ش و ابزانن کارو کرداری باشیان نواندوه: ﴿قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا﴾ (١٠٣) الَّذِينَ ضَلَّ سَعِيَّهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا تُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَزَنًا ﴿١٠٥﴾ الكهف ﴿١٠٥﴾

به م ره نگه ش ده بینین ته وه ره ی سووره ته که: (راستکردنه وه ی بیروبا وه ی) و (راستکردنه وه ی به نامه ی فیکرو تیروانین) و (راستکردنه وه ی به ها کان به ته رازووی عه قیده) ^(١) یه جا ئیدی ئه مه سووره تی (کهف) وه، ئه مه باب ته که یه تی و، ئه مه ش تایبه تمه ندیتی یه که ی و، ئه وه ش ده زووه ورده که ی و، ئه وه ش کلیل و، ئه وه ش گیان و کرۆکیه تی.. پاشه که وتبوونی ئه مانه ش له ههر چوار چیرۆکه کهیدا (ها وه لانی ئه شکه وت، خاوه نی هه ردو و باخه که، موسا له گه ل (خضر و ذو القرنین) به دی ده که ین.. ده فهرموون ئه وه چیرۆکه کان با هه لۆیسته له ئاستیا نندا بکه ین و چه ند ساتیک له سایهیدا بژین و، هه ندیک له په ندو وانه کانی وه ربگرین.

(١) سید قطب - فی ظلال القرآن (٤: ٢٢٥٧-٢٢٥٩).

چیرۆکی یه کهم

چیرۆکی هاوه لانی نیو نه شکه وته که

چیرۆکه که له قورئاندا بهم جوړه هاتووه، که خودا له باره یه وه فەرموویه تی:

﴿أَمَرَحَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ ءَايَاتِنَا عَجَبًا ۖ إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا ءَاتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ۝١٠ فَضَرَبْنَا عَلَى ءَاذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ۝١١ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ أَيُّ الْحِزْبَيْنِ أَحْصَى لِمَا لَبِثُوا أَمَدًا ۝١٢ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ ءَامَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى ۝١٣ وَرَبَطْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَنْ نَدْعُو مِنْ دُونِهِ ءِلَهًا لَقَدْ قُلْنَا إِذَا شَطَطًا ۝١٤ هَتُولَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ ءِلَهَةً لَوْلَا يَأْتُواكَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۝١٥ وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأَوْوَا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مَرْفَقًا ۝١٦ وَتَرَى السَّمَاسَ إِذَا طَلَعَتْ تَرَوُرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَقَرُّصُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ ذَٰلِكَ مِنْ ءَايَاتِ اللَّهِ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِلْ فَلَنْ يَجْدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا ۝١٧ وَتَحْسَبُهُمْ آيَةً ظَالِمًا وَهُمْ رُفُودٌ وَنُقِلَبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ

مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمْلَمْتَ مِنْهُمْ رُعبًا ﴿١٨﴾ وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ
 قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِئْتُمْ قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا
 لَبِئْتُمْ فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِرِiquكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا
 فَلْيَأْتِكُمْ بِرِiquٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا ﴿١٩﴾ إِنَّهُمْ إِنْ
 يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا إِذَا أَبَدًا ﴿٢٠﴾
 وَكَذَلِكَ أَعِزَّنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا إِذْ
 يَتَنَزَّعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِم بُنْيَانًا رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ
 غَلَبُوا عَلَى أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا ﴿٢١﴾ سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ كُذِّبُوا
 وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كُذِّبُوا رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ
 كُذِّبُوا قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرًّا ظَهَرُوا وَلَا
 تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا ﴿٢٢﴾ وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾
 إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَادْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَى أَنْ يَهْدِيَنَّ رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ
 هَٰذَا رَشْدًا ﴿٢٤﴾ وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ﴿٢٥﴾ قُلِ اللَّهُ
 أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ مَا لَهُمْ مِنْ
 دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا ﴿٢٦﴾ الكهف ﴿٢٦﴾

واته: ئەو پێغه مبه‌ر ﷺ .. ئایا واتێ ده‌گه‌یت که هاوه‌لانی نیو نه‌شکه‌وته‌که‌و،
 نه‌و تابلۆ به‌ردینه‌ی^(١)، که به‌سه‌ره‌هاتی نه‌وانی له‌سه‌ر نووسراوه‌ته‌وه‌و خراوه‌ته‌

(١) تابلۆ به‌ردینه‌ که (الرقيم) که لی‌ره‌دا بۆمانای وشه‌که (الرقيم)ه‌یناومه، له‌ هه‌مان کاتدا زانایانی
 ته‌فسیر له‌سه‌ر وشه‌ی (الرقيم) گوتویه‌نه (نه‌و دۆله‌یه‌که‌ نه‌شکه‌وته‌که‌ی تیایدا بووه‌) گوتراویشه‌ نه‌و

بهردهرگای ئەشکهوتە که، بهلگهیهکی جێی سه‌رسوپمان بێت و که له شته گرنگو سه‌رسوپهینه‌کانی تری نیو ئاسمانه‌کان و زه‌ویدا هه‌یه، که خودا ئەو هه‌موو مه‌خلووقات و شته جوړبه‌جوړانه‌ی نیوان ئاسمانه‌کان و زه‌ویشی تیا‌دا دروست کردووه، به‌تواناشه له‌وه‌دا، که چهند که‌سیک له‌خه‌لکی بۆ‌ماوه‌ی پتر له‌سێ سه‌د سال له‌شوینیک دابپاریزیت. ئە‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ ئە‌وه بۆ ئە‌وه‌کسانه باس بکه، که پرسیا‌رت لی ده‌که‌ن ده‌رباره‌ی چهند لاویک کاتیک چوونه‌ته نیو ئە‌شکه‌وتیکه‌وه و په‌نایان بۆ بردووه له‌ده‌ست پادشایه‌کی سته‌مکارو بێ باوه‌ر هه‌لاتوون و گوتوویانه: (خودایه، ئە‌ی په‌روه‌ردگاری ئیمه له‌لایه‌ن خۆته‌وه سۆزو ره‌حمه‌تیکمان پێ ببه‌خشه، که ویسته‌مه‌نیه‌کانی لی‌خۆشبوون و ئاسوده‌یی و رزق و رۆزی تیا‌دا بێت، هه‌رله‌ لایه‌ن خۆشته‌وه رینمایی یه‌کی وه‌هامان بۆ دابین و ئاسان بکه‌یت که په‌زامه‌ندی تۆی تیا‌دا به‌دی بکه‌ین و له‌ده‌ست بێ باوه‌ربوون ده‌ربازین) دوا‌ی ئە‌م نزایه‌یان ئیمه‌ش په‌رده‌یه‌کی وه‌هامان به‌سه‌ر گو‌ی‌ی‌اند‌ا‌و خه‌ومان لی خستن و ماوه‌ی خه‌ولی‌خستنیان له‌وه ئە‌شکه‌وته‌دا چە‌ندین سالی دیاری کراو و بژێ‌ردرا‌بووه. دوا‌ی ئە‌و سالانه‌ش له‌خه‌و هه‌لمان ساندوون و به‌خه‌به‌رمان هیناونه‌ته‌وه تا‌کو زانیاری له‌پیشترمان په‌یوه‌ست بێت به‌راستی وته‌ی یه‌کیک له‌وه دووتا‌قمه‌ی، که وته‌کی له‌وی دی راسته‌ له‌سه‌ر ژماردنی ماوه‌ی مانه‌وه‌ی لا‌وه‌کان له ئە‌شکه‌وته‌که‌دا.. ئە‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ ئیمه هه‌وال و به‌سه‌رهاتی ئە‌و لاوانه‌ت به‌و راستی و یه‌قینه‌وه بۆ ده‌گێ‌رینه‌وه، که هه‌یچ گومانیک تیا‌دا نه‌یه.. به‌راستی ئە‌وان چهند گه‌نجیک بوون، که باوه‌ریان به‌خودای په‌روه‌ردگاریان هینابوو ئیمه‌ش رینمایی و به‌رچاو روونیه‌کی

تابلۆیه‌یه که هه‌ندیک که‌س له‌ میله‌ته‌ی ئە‌و سه‌رده‌مه ناوی ها‌وه‌لانی نیو ئە‌شکه‌وته‌که‌و به‌سه‌رهات و چیرۆکیانی له‌سه‌ر نووسیه‌ته‌وه گوترا‌ویشه (رقیم) له‌سه‌ر کیشی (فعیل) له‌ وشه‌ی ژماره‌(رقم) وه‌هاتووه، که ریشه‌ی (مرقوم)، وه‌ک (جریمو مجروح)، هه‌روه‌ها گوترا‌ویشه (رقیم) شوینی نزیک (تبله‌)یه له‌ خواروی (فله‌ستین).

زێده‌ترمان پێ به‌خشیبوون تا به‌هۆیه‌وه‌ بتوانن ئارام له‌سه‌ر به‌جی‌هێشتنی خاکی گه‌له‌که‌یان بگرن و به‌ ئاینه‌که‌یان‌وه‌ هه‌لبێن. هه‌روه‌ها سروشتی خۆراگری و دانبه‌خۆداگرتمان پێ گه‌یانده‌بوون و دڵیاغان به‌جورته‌ت و بۆیری له‌سه‌ر دیاریکردنی حه‌ق قایم‌کردبوو، که‌ توانیان به‌هۆیه‌وه‌ مانه‌وه‌ ژیا‌نی نیو ئه‌شکه‌وت هه‌لبژێرن، ئه‌وانیش له‌و حاڵه‌ته‌ دڵ قایمی و باوه‌ردارێتییه‌ به‌هێزه‌یاندا گو‌تیان (به‌روه‌ردگاری ئێمه‌ په‌روه‌ردگاری ئاسما‌نه‌کان و زه‌وی یه‌و جگه‌ له‌خودا هیچ په‌رستراویکی دی داوا ناکه‌ین و نایکه‌ینه‌ خودای خۆمان، گه‌ر وانه‌بین ئه‌وه‌ بێگومان وته‌یه‌کی هێجگار نا‌راست و پڕ له‌ درۆ و ده‌له‌سه‌مان درکاندووه‌ ته‌نه‌ته‌ له‌سنووری ئه‌وپه‌ری درۆشدا‌یه‌) جاکاتی‌ک ئه‌م لا‌وانه‌ له‌شار ده‌رده‌چن، ده‌لێن : (ئا ئه‌وه‌ گه‌له‌ بێ باوه‌ره‌که‌مانه‌ که‌له‌جیا‌تی خودا چه‌ند ب‌تی‌ک ده‌په‌رستن و کردوویان به‌ په‌رستراوانی خۆیان، ئه‌ی بۆچی به‌لگه‌یان له‌سه‌ر شیاوی په‌رستنیان نیه‌و بۆچی به‌لگه‌ی راست و دروستیان و بیانو و پا‌کانه‌ی رۆشن و بێ پینچ و په‌نایان له‌سه‌ر ره‌فته‌ره‌که‌یان نیه‌ ئیدی کێ سته‌مکارتره‌ له‌و‌که‌سه‌ی، که‌ درۆ و ده‌له‌سه‌ی خستۆته‌ پāl خودا به‌هۆی ئه‌وه‌ی ها‌وه‌لی بۆ داده‌نی‌ت) (جا مادام ئێ‌وه‌ خۆتان له‌م گه‌له‌ بێ باوه‌ره‌و له‌په‌رستراوه‌کانیان داده‌پ‌رن و مل به‌هه‌ره‌شه‌ی پا‌دشای سته‌مکار ناده‌ن و ته‌نها خودا ده‌په‌رستن، ئه‌وا په‌نا به‌رنه‌ به‌ر ئه‌شکه‌وته‌ی چیا‌یه‌ک، که‌ ناوی (ئه‌نج‌لۆس) بووه‌، تا‌کو خودا سۆزو به‌زه‌یی به‌ر‌فراوانی خۆی بۆ سازو دا‌بین ب‌کات).

جاکاتی‌ک ئه‌ی پێغه‌مبه‌ر ﷺ تۆ، یاخود هه‌رکه‌سی‌کی دی بیدیا‌یه‌ ئه‌و لا‌وانه‌ چۆن خه‌وتوون ده‌یزانی، که‌ چۆن له‌ئامێزێکی تۆکه‌می پارێزگاریی خودادان و، ئه‌گه‌ر خۆر له‌خۆره‌ه‌لا‌ته‌وه‌ ده‌رکه‌وتایه‌ ئه‌وا به‌لای راستی ئه‌شکه‌وته‌که‌دا لارده‌به‌ووه‌ تا‌کو خۆر لێیان نه‌دات، له‌کاتی خۆرئا‌واش خۆره‌که‌ به‌لای چه‌پی ئه‌شکه‌وته‌که‌دا لای ده‌دا و تێده‌په‌ری تا‌کو به‌ریان نه‌که‌وت و ئێ‌ته‌ چو‌نکه‌ ده‌رگای ئه‌شکه‌وته‌که‌ له‌پ‌رووی با‌کووره‌وه‌ بووه‌و، به‌م ره‌نگه‌ش تیشکی خۆره‌که‌ ده‌که‌وته‌ سه‌ر هه‌ردوو لای

ئەشکەوتەکەو بەریان نەدەکەوتو، ئازاری بەجەستەیان نەدەگەیاندا، ئەوانیش لەهۆڵێکی فراوانی ناوێوەی بوون. ئەم پارێزگاریەش بۆ ئەوان، لە بەلگە دیارەکانی توانا و قوودرەتی خودایە، هەرکەسیەکیش خودا رێنمایی ئیمانی پێ بدات (وەک هاوێڵانی نیو ئەشکەوتەکە، کە بەهۆی خواستی خۆیان لەئیمانداریتی و رەتکردنەوێ زوڵم و کفر) خودا رێنمایی پێ گەیاندا، هەرکەسیک ئاوابیست، ئەوا خوداش رێی راستی پیشاندەدات و جێگیر و دامەزراوی دەکات. خۆ هەرکەسیەکیش بەهۆی سەرکێشیی و بەدکارییی خۆیەو خودا گومرای بکات، ئەوا سەرخەرو پێ پیشاندەریکی نایست.

تۆ کاتێک لاو خەوتوو کانت دەبینی، واتە زانی بیدار و بەخەبەر، ئەمەش بەهۆی ئەوێ چاوەکانیان کرابوون و بەزۆریش هەڵدەگێڕانەو، ئەو بوو ئێمە لەکاتی ئەو خەوتنەیاندا بەملاولایاندا هەڵماندەگێڕانەو و دەمانخستە سەر لای راست و سەر لای چەپیان. (ابن عباس) گوتویە: (ئەگەر ئەوان بەملاولادا نەخرانیەو راست و چەپیان پێ نەکرایە، ئەوا زەوی لاشەیان دەخوارد).^(۱) سەگەکشیان هەردوو قوڵی لەسەر زەویی حەوشەیی ئەشکەوتەکە درێژکردبوو، وەک ئەوان خۆی هەڵدەگێڕایەو و باری لاشەیی خۆی دەگۆڕیی و وەردووچاویشی کراو بوون. خۆ ئەگەر تۆ بۆیان پڕوانیایە، ئەوا لەترسان راتدەکردو لەو دیمەنیان زۆر دەترسایت و ترسو بێمێکی زۆر دڵدادەگرتیت، چونکە خودا سام و هەبەتیکی وەهای پێ بەخشیبوون، تاکو هیچ کەسیک نەتوانیست بەلایان داچیت. خوداش وەها پاراستنی، کە هیچ کەسیک غێرەتی لێ نزیك بوونەوێانی نەبوو. پاشان دواي ئەوێ ماوێەکی زۆر خەواندەمان، لەو خەوێ هەڵمان ساندەو و ئەوانیش تەماشای یەکتریان دەکردو دەربارەیی حالی خۆیان و ماوێ مانەوێ نیو ئەشکەوتەکیان پرسیاریان لەیەکتەر دەکرد، ئەو بوو یەکتێک لەخۆیان گوتی: (ئەری ئێو چەندیک

(۱) پڕوانە (مختصر تفسیر الطبری) لابی یحیی بن صامح التجیبي. (وەرگیر)

لەم ئەشكەوتەدا خەوتوون؟! ھەندىكىيان گوتيان : (رۆژىك يان ھەندىك لەرۆژىك تىيدا ماوينەتەو) ھەندىكى تریشان گوتيان (خوداى پەروردگار تان خۆى دەزانىت چەندە ماونەتەو. ئىستاش برسىمان بوو و يەكىكتان بنىرن با بەم دەرھەمانەى، كە پىمانە بچىت بۆبازارو پاكترين خۆراكمان بۆ بکړیتو كە چوو بۆ ناو خەلكەكەش با بەھىمنى و نەرمونيانى سەودا لەگەلىاندا بكات و بەھىمنى بەرپىگادا بروات تاكو هېچ كەسێك ھەستى پى نەكات، كە كىيە و لەكوپوھە ھاتووہ!!

چونکه نه گهر كافران شويته كه تان پي بزانو و بيدوزنه وه زه فرتان پي د بهنو
به دربارانتان ده كه نو ده تانكوژن، يان ناچارتان ده كه نه وه بو ئه وه ي په پره وي دينه
نا به جي كه ي خو يان بكه نو گهر واش بكه ن ئه وا هه رگيز به سه رفرازي و ره زامه ندي
خودا ناگه نو هه رگيز به هه شتي خوداو ژياني هه ميشه يي نيو به هه شتتان ده سگير
نابيٽ). ئيمه به م رهنگه (وهك چو ن به خه به رمان هيټان) كو مه له كه ي ترمان له
خه لك ي له وه ئا گادار كرده وه كه وا ئه وان ه ي گو مانيان له سه ر زيندو و كرده وه ي
مردو وان هه يه بابزانن، كه به ئيني خودا راست وهه قه و هه ر به دي ديٽ وهه ر
زيندو و ده كرينه وه و قيا مه تيش كاتي خو ي ديٽ و گو ماني تيڊا ني، جا ئه و
كه سانه ي له شاره كه دا بوون ناكو كي و مشتمو م ي بيرو پايان له نيواندا په يدا بيوو،
هه نديكيان گو ماني تيڊا هه بوو به دوو ري ده گرت، هه نديكي تري شيان و اي بو
ده چوون گوايه ته نها رۆحه كان زيندو و ده كرينه وه و لاشه كان له خاكدا ده رزين..
هه نديكيان ده رباره ي لاوه كان، كه له دو اييدا له نه شكه وه ته كه دا مردن) گو تيان:
(ساختمانيك له سه ر گوږه كانيان دروست بكه ن، خودا خو ي زانايه له كاروبارياندا،
هه نديكي تري شيان، كه حاكان بوون و ده سه لا تيان له كاروباري لاوه كان و ناوچه كه دا
هه بوو گو تيان: (پريار ده ده ين، كه مزگه وتيك له سه ر گوږه كانيان دروست بكه ين
تاكو به ندياهه تي بو خودا تيڊا بكرٽ.

جائهی پیغه مبهەر ﷺ له سهردهمی تۆشدا کهسانیک هه‌نو ده‌رباره‌ی ژماره‌ی هاوه‌لانی نیو شه‌شکه‌وته‌که پرسپاری هه‌مه‌ جوړ ده‌که‌نو له‌خۆیانوه ژماره‌یان بۆ داده‌نن هه‌ندیکیان ده‌لێن (لاوه‌کان پینچ که‌س بوون شه‌شه‌میان سه‌گه‌کیان بووه) ئه‌م وتانه‌شیان هه‌ر له‌گومان بردنه‌وه‌یه وله‌خۆیانوه باس له‌ نادیار ده‌که‌ن. هه‌ندیکی‌تریشیان ده‌لێن: هه‌وت که‌س بوون و هه‌شته‌میان سه‌گه‌کیان بووه. جاتۆش ئه‌ی پیغه مبهەر ﷺ مشتومڕ له‌گه‌لێاندا له‌سه‌ر مه‌سه‌له‌و کاروباری لاه‌وه‌کان مه‌که‌ ته‌نها به‌وه‌نده‌ نه‌بی‌ت، که‌ بۆمان گێڕایته‌وه، هه‌روه‌ها پرسپار له‌م باره‌یه‌وه له‌ هیچ که‌سی: له‌وانه‌ مه‌که، که‌ ده‌رباره‌ی ژماره‌یان مشتومڕ ده‌که‌ن. ئه‌ی پیغه مبهەر ﷺ فه‌رمانیشت پێ ده‌که‌ین، که‌ ده‌رباره‌ی هیچ کاریک، که‌ سه‌هینێ ده‌یکه‌یت مه‌لێ (سه‌هینێ ئه‌و کاره‌ ده‌که‌م) به‌لکو ئه‌و ڕسته‌یه‌ت بلکینه به (ان شاء الله) وه‌و بلێ (ئه‌گه‌رخوا خواست و ئیراده‌ی له‌سه‌ربوو سه‌هینێ ئه‌و کاره‌تان بۆ ده‌که‌م) هه‌رکاتیکیش له‌بیرت چوو، که‌ بلێت (ان شاء الله) و پاشان له‌دواییدا بیرت که‌وته‌وه ئه‌وا بیلێره‌وه‌و بلێ ﴿وَقُلْ عَسَىٰ أَنْ يَهْدِيَنَّ رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَٰذَا رَشْدًا﴾ (٣٤)

الکھف﴾، واته (بلێ تکاکارم خودا رینماییم بکات بۆ پرکردنه‌وه‌ی ئه‌و پێوستیه‌و بۆ پێکانی ئه‌و راستیه‌ی، که‌ به‌لێنم پێدا‌بوون له‌سه‌ر گه‌یانندی به‌ ئێوه‌و پێم راگه‌یاندن که (انشاء الله - به‌خواستی خودا) ئه‌و کاره‌ ده‌که‌م.

لاوه‌کان ماوه‌ی سێ سه‌دو نۆ ساڵ به‌زیندوویی و به‌خه‌وتوویی له شه‌شکه‌وته‌که‌یاندا مانه‌وه (هه‌ندیک له‌ زانایان گو‌توویانه، که‌ سێ سه‌د سالی هه‌تاوی (شمس) به‌رامبه‌ر به‌ سێ سه‌دو نۆ سالی مانگی (قمری) ماونه‌ته‌وه. تۆش ئه‌ی پیغه مبهەر ﷺ بلێ (خودا خۆی ده‌زانیت ماوه‌ی چه‌نده‌ ماونه‌ته‌وه‌و زاناته‌ له‌وه‌که‌سانه‌ی، که‌ رێی جو‌راو جو‌ریان له‌سه‌ر ماوه‌ی مانه‌وه‌یان ده‌رپێوه‌و، خوداش پێشتر ئه‌و ماوه‌یه‌ی دیاری کردوه‌و، چونکه‌ په‌یه‌سته به‌خۆیه‌وه‌و ده‌زانیت له‌ بارودۆخی خه‌لکی ئاسمانه‌کان و زه‌ویدا چی دیاره‌و چی نادیاره‌ ئای به‌راستی خودا

چهند بیناو بیسه ره، هیچ شتیک له چوارچێوهی بینایی و بیستنی خوادا ده رناچیت. خه لکیی سهر زه ویش و مه خلووقاتی ئاسمانه کانیش هیچ خاوهن و سه ره رشتیارکیان جگه له خودا نیه و هیچ که سیکیش به شداری حوكم و بریاره کانی خودا نیه). تا ئیتره تهفسیریکی ئایه ته کانی (۹-۲۶) بوو، که ئهم چیرۆکه ده گیرنه وه.

کورتە ی چیرۆکه که له پێی گیرانه وه ی قورئانه وه

ئیمه له پێی گیرانه وه قورئانه که وه له چیرۆکی هاوه لانی ئه شکه وه ت ده کۆلینه وه، به هیچ شیوه یه که پروو ناکه ی نه ده که ئیسرا ئیلیه کان چ له رپوایه ت و ته وه به سه رهاته کانیشیان بێت، که چهند میژو و نووس و راشه کاریکیش هیناویانه ته وه.. چونکه ئه مه ئه وه مه نه ده جه دروستیه له مامه له له گه له چیرۆکی پێشیننه کاند، وه که چۆن قورئان خسته یه ته به رچاومان و که خۆشان ئاوا پێی قایل بووین.

هاوه لانی ئه شکه وه ته که کۆمه له لاویکی باوه ره یین به خودا بوون ئه م کۆمه له لاوه ش ژماره یان (وه که له قورئاندا ناماژه ی پێی کراوه) حه وت که س بووه.. دیاره هیچ زانیاریه کیشمان له سه ر ناوه کانیان و کاره کانیان و ئه وشاره ی تییدا بوون و، ئه و پادشایه ی له سه ر ده میدا ژیاون و، ئه و ئاینه ی په ی ره و بیان کردو وه، ئه و ئه شکه وه ی په نایان بۆ بردو وه، نیه. ئه م لاوه باوه ردارانه هه لۆیسته یه کیان بۆ لیکۆلینه وه تیروانین ته رخان کردو وه، ئه نجامیکی بنه بر (قاطع) یان لێوه ده رهاویشته وه، ئه وه یه که بێگومان خودا هه ر ته نها خۆی په ره ر دگاری جیهانیانه و، ئه وانیش ته نها باوه ر به خودا ده یین و جگه له خودا هیچ شتیکی تر نا په رست.

بێگومان زانیویشیان به که گه له که یان بێ باوه رن، چونکه غه ییری خودایان په رسته وه ئه م کفه ر بێ باوه ری یه شیان سته م و درۆ هۆینه وه ی بوختانی بۆ به دیه یان و، جا کێ سته مکار ته له و که سه ی، که درۆ ده له سه له سه ر خودا

دههۆنیتتهوه؟ هه‌لۆیستی ئهم لاهه باوه‌ردارانەش بیرکردنەوه بوو له‌پێگه چاره‌یه‌ك بۆ ئهو قۆناغه، رێگه چاره‌كەشیان له خۆدابڕاندا بینیه‌وه بۆیه بپاریاندا، خۆیان له گه‌له‌که‌یان دابڕن، چونکه خۆیان باوه‌ردارن و گه‌له‌که‌شیان کافرن، له‌بەر ئه‌وه هه‌یچ بوارێک بۆ پێکه‌وه ژيان له‌گه‌ڵیاندا نه‌ماوه ئه‌وه بوو له‌شاره‌وه به‌ره‌و چیاکان ده‌رجوون و بپاریاندا په‌نا به‌رنه‌بەر ئه‌شکه‌وتی‌ک له‌ چیایه‌ك دا...

داواشیان له‌ خودا کرد، که ره‌حمی به‌رفراوانی خۆی له‌ ئه‌شکه‌وته‌که‌دا پێ‌بگه‌یه‌نیت. خوداش به‌دهم داواکه‌یان‌ه‌وه هات و نرای گه‌را کردن و ره‌حمه‌تی خۆی له‌ ئه‌شکه‌وته‌که‌دا بۆ ناردن، ئه‌وه‌بوو خودا کاره‌که‌ی بۆ ئاسان کردن وه‌ه‌موو به‌لگه‌و نیشانه‌یه‌کیشی بۆ به‌یده‌ست کردن و فره‌مانی به‌ خۆرکرد، که به‌رجه‌سته‌یان نه‌که‌ویت، تاکو ئازاریان نه‌دات. ئه‌وه‌بوو له‌کاتی به‌یانیاندا خۆر له‌سه‌ر جه‌سته‌یان‌ه‌وه به‌لاری پێ ره‌ت ده‌بوو به‌لام نه‌ده‌که‌وته سه‌ریان له‌کاتی ئیوارانیش دا به‌م ره‌نگه به‌لاری به‌سه‌ریاندا ره‌ت ده‌بوو لێی نه‌ده‌دان. ئه‌وانیش له‌بۆشایی یه‌کی ناوه‌راستی ئه‌شکه‌وته‌دا بوون یه‌کێک له‌ به‌لگه‌ رۆشنه‌کانی خودا له‌سه‌ریان له‌و ئه‌شکه‌وته‌دا ئه‌وه‌بوو چاوه‌کانیان کرابونه‌وه، بۆیه هه‌رکه‌سی: سه‌یری بکردنایه‌ وای ده‌زانی بێدارو به‌خه‌به‌رن و سه‌یری ده‌که‌ن که‌چی له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا خه‌وتوو و پالکه‌وتوو بوون. جا بۆ ئه‌وه‌ی زه‌ویش له‌ش و لاریان نه‌خوات، خودا جارێک له‌سه‌ر لای راست دایده‌نان و، جارێکی تریش به‌لای چه‌پیان دا هه‌ڵیده‌گیرانه‌وه.

ئه‌وان سه‌گێکی خۆشیان له‌گه‌ڵ دابوو که له‌به‌رده‌م ده‌رگای ئه‌شکه‌وته‌که‌ دانیشته‌بوو و هه‌ر دووقۆلی بلاوکردبۆوه‌وه، وه‌ك شێوه‌ نووستنی ئه‌وان نوسته‌بوو، جا بۆ ئه‌وه‌ی له‌کاتی پالکه‌وتن و نووستیاندا هه‌یچ که‌سێک ده‌ستدریژیان نه‌کاته سه‌ر، خودا ترس و بیمی خسته‌بووه‌ دلێ هه‌رکه‌سیکه‌وه، که بۆیان ده‌روانی و ترسه‌که‌ش به‌شێوه‌یه‌ك بوو، که ئه‌و که‌سه‌ی بۆی بروانینایه‌ خێرا پرووی وهرده‌گیراو هه‌ڵده‌هات و ترسیکی زۆری لێ ده‌نیشت.

ئهو لاوانه له نووستنیکى دريژخايهندا بوون و سى سه دو نو سال لهو حالدها مانهوه.

دواى ئهوماوهيهش خدا له خهوه کهيان بيدارى کردنهوه، ئهوانيش پرسىاريان له نيوخوياندا له يه کتر ده کرد له سهر ماوهى نووستنه کهيان و له مهزنده کردندا بيروپراى جياوازيان هه بوو، هه نديکيان ده يانگوت که: (ماوهى رۆژتيك، يان هه نديکى ماوه رۆژ خهوتوون)، به لام زۆر له وهيان نه کۆلييهوه، چونکه زانياريان له بارهيهوه نه بوو، بۆيه زانيارييه کهيان بۆ خدا گه پاندهوه و گوتيان (خوداى پهروهردگارتان زانايه له وهى چهند ماونه تهوه)، به لکو بايه خيان به کارى گرنگتر داو، يه کى: له خويان به وه پاسپارد، به چيت بۆ شاره کهو ئه و پارهيهى پييان بوو پييانداو داوايان ليکترد خوراكيکيان بۆ بکپي تابيخۆن، داواشيان ليکترد خواردنه مه نيه کى خوش و هه لال و پي پيدراويان بۆ بکپي. ههروه ها نامۆزگاريان کرد، زۆر ورياو چاپووک و ئاگادار بيت نه بادا که سينک له کارى به ناگا بيت و، با که شيش هه ستي پي نه کات، چونکه ئه وان له گه له کهيان ده ترسان و، نه گهر به مه سه له يه کهيان بزانيايه و شوينه کهيان بۆ ده رکه وتايه ئه و ده يانکوشتن، يان تووشى به لايان ده کردن و وايان ليده کردن له ئاينه کهيان هه لگه پينه وه و بيانگي پينه وه بۆ سه رشيرک و هاوه ل بۆ خوا دانان.

ئهو که سه پاسپيتردراوهش چوه نيو شاره و تاكو خواردنه مه نييان بۆ بکپي و، سووريش بوو له سهر ئاگاداربوون و وريايى و خۆ هه شاردان، به لام خودا خواستى له سه رکاريکى تر هه بووه، خواستى خودا وابوو ئه مان بکات به به لگه و نيشانه يه ک بۆ تواناو قودره تى خۆى له سهر زيندووکردنه وه. ئه وه بوو پراستى مه سه له ي ئه م لاوانه ي ده رخست و به گه له کهيان ناشناى کردنه وه، به لام گه لى ئه و سه رده مه (واته دواى تپه رپوونى ئه و سى سه د ساله) گه ليکى باوه رداربوون و باوه رپان به خدا هينا بوو، چونکه ئه و نه وه کافرو بي ئيمانه ي ئه وسا نه ما بوون، که لاوه کان له ده ستيان

هه‌لاتبوون و چووبوون نێو نه‌شکه‌وته‌که، به‌لکو دواى به‌خه‌به‌ره‌هاتنه‌وه‌يان (نه‌وه‌یه‌کی ئیماندار و باوه‌ڕه‌یت به‌خودا) هاتبوون کایه‌وه‌ جا کاتێک دانیشته‌وانه ئیمانداره‌کانی ئهو شاره‌ پیاوه ئیمانداره‌که ده‌بینن دواى ده‌که‌ون تا نه‌شکه‌وته‌که‌و کاتێک ده‌گه‌نه نه‌شکه‌وته‌که هه‌رحه‌وت لاره ئیمانداره‌که ده‌بینن، که‌وا (مردوون). ئهم جاره‌يان به‌شیوه‌یه‌کی ئاسایی و راسته‌قینه‌ مردوون.

ئینجا ده‌رباره‌ی پڕۆشوینی به‌خاک سپاردنیان بیروپرای جیاوازو نا‌کوکیان له‌نێواندا دروست ده‌بێت، پێویسته‌ چیان لێ بکه‌ن؟!

له‌وباره‌یه‌وه هه‌ندیکیان ده‌لێن: (ساختمان‌یکیان له‌سه‌ر دروست بکه‌ن، خودا خۆی زانایه‌ له‌ کاروباریان، به‌لام حاکم و کاربه‌ده‌سته‌کانیان پڕیاریندا، مزگه‌وتی‌یکیان له‌سه‌ر دروست بکه‌ن. ئهم پڕیاره‌ش نه‌ه‌جامدراو مزگه‌وته‌که له‌سه‌ریان له‌به‌رده‌م ده‌رگای نه‌شکه‌وته‌که دروستکرا. به‌م په‌نگه‌ش لاپه‌ڕه‌یه‌ک له‌ لاپه‌ڕه‌کانی باوه‌ڕداریتی و دڵسۆزی و نه‌ویستن له‌ دنیا‌داو په‌نا‌برده‌ به‌خودا پێچ‌رایه‌وه‌و، به‌سه‌ره‌اتی هاوه‌لانی نیو نه‌شکه‌وته‌که بو‌ه‌میشه‌ مایه‌وه‌و هه‌موو خه‌لکی و شوێنکه‌وتوانی ئایینه‌ ئاسمانیه‌کان به‌رده‌وام به‌یه‌کتری ده‌گه‌یه‌نن، و باوه‌ڕدارانی‌ش لێی راده‌می‌نن و هه‌لۆیسته‌ی له‌به‌رده‌مدا ده‌که‌ن، تا‌کو چه‌ند وانه‌یه‌کی له‌باره‌ی باوه‌ڕ و دڵسۆزی و جێگیربوون له‌سه‌ر پێی راسته‌وه‌ لێ وهرگرن.

هۆی هاتنه خوارهوی نایه ته کان

(ابن هشام) له ژياننامه (سیره) دا ئهوهی گیراوه تهوه کاتیکی جهنگی فیکریی نێوان پیغه مبهری خودا ﷺ و (قورهبیش) له (مهککه) دا توندو دژوارتر بووهوه، قورهبیشیه کان داوای کۆمهکیان له جووله کهکانی نێو (مه دینه) کرد، ئهوه بوو (نضری کورپی حارث) و (عقبه ی کورپی و معیط) یان بۆ لای زانیانی جووله که نارد تا کو پرسیاریان دهرباری پیغه مبهر ﷺ لی بکهن. ئهوانیش هاتنه لای جووله کهکان و پێیان گوتن: (ئێوه خاوهنی تهورات) ن و هاتووین هه والمان دهرباره ی هاو پێکه ی خۆمان (واته محمد ﷺ) پی بدەن. .. زانیانی جووله کهش پێیان گوتن: (له سێ رووهوه پرسیارله و هاو پێهتان بکهن، ئیمهش سێ فهرماتان پی ده دهین، جا ئه گهر دهرباره ی ئهوسێ فهرمانه، وه لأم و هه والی پیدان ئهوه دیاره پیغه مبهریکی رهوانه کراوه، خو ئه گهر هه والی پی نه بوو، ئهوه پیاویکی قسه هه لبهسته و له خۆیهوه ده دویت. جا ئێوهش بزانیان بیرورای خۆتان چۆنه:

۱- دهرباره ی چه ند لاویک پرسیار لی بکهن، که لهیه کهم سهردهمدا رۆشتوون و داخۆ مه سه له کهیان بهچی گهیشتهوه، چونکه بهراستی دهنگوباسیکی سه رسوپهین له مه ر ئه و چه ند لاوه وه ههیه!!

۲- دهرباره ی پیاویکی گه پیده پرسیار لی بکهن که له گه پان و هاتوچۆی نێو دنیا دا سه رانسه ری خۆ ره لاتی زهوی و سه رانسه ری خۆ رئاوای پریوه و داخۆ هه والی چیه!!

"دهرباره ی گیان (رۆح) یش پرسیار لی بکهن"

ئهوانیش (واته ئه و دوو نێرد راوه) هاتنه وه بۆ لای قورهبیش و گوتیان (ئه ی کۆمه لی قورهبیش ئیمه هه والی یه کلا که ره وه ی کیشی نێوان ئێوه و (محمد) مان بۆ هینا ونه ته وه، که زانیانی جووله که تی گه یاندووین و فهرمانیان پیکردین پرسیار

له محمد ﷺ له سه‌ر چه‌ند شتێك بكه‌ین ئه‌وانیش هاتنه‌ لای پێغه‌مبه‌ری خودا و ﷺ گوتیان: (ئه‌ی محمد ﷺ هه‌واڵمان پێ بده‌ له‌ سه‌ر چه‌ند لاوێك، كه‌ له‌ سه‌رده‌می یه‌كه‌مدا ژیا‌ون و رووداوی‌کی سه‌یرو سه‌رسو‌رپه‌ینیان هه‌یه‌، هه‌واڵی‌شمان له‌ سه‌ر پیاوی‌کی گه‌ریده‌ پێ بده‌، كه‌ سه‌رانسه‌ری خۆره‌ه‌لات و خۆرئا‌وای زه‌ویسی گه‌راوه‌، ئینجا هه‌واڵمان له‌ سه‌ر رۆح پێ بده‌ ئاخۆ چی بێت!!)

پێغه‌مبه‌ری خودا ﷺ له‌وه‌لامیان فه‌رمو‌وی: (سبه‌ینی هه‌واڵی ئه‌و مه‌سه‌لانه‌تان پێ ده‌ده‌م كه‌ په‌رسیاریان له‌ باره‌وه‌ ده‌كه‌ن: به‌لام پێغه‌مبه‌ر ﷺ له‌وه‌لامه‌یدا ئه‌گه‌ری‌کی وای جیا‌نه‌كرده‌وه‌، كه‌ بلیت (ان شاءالله) (ئه‌گه‌ر خودا بیکات)، واته‌ (ان شاءالله)ی له‌ گه‌ڵ وه‌لامه‌كه‌یدا نه‌گوت. كاتێ: سبه‌ینی داها‌ت (جبریل) وه‌لامی بۆ نه‌هێنا‌و، ئیدی پازده‌ شه‌و به‌بێ سرووش (وحی) مایه‌وه‌ خه‌لكی (مه‌كه‌كه‌)ش ده‌نگوباسی خراپیان بلا‌وكرده‌وه‌و گوتیان: (محمد ﷺ به‌لێنی سبه‌ینی پێدا‌ین‌و، كه‌چی وا ئه‌م‌رۆ پازده‌ شه‌و تپه‌په‌ری هه‌واڵی له‌ سه‌ر ئه‌و مه‌سه‌لانه‌ پێ نه‌گه‌یا‌ندین پێغه‌مبه‌ریش ﷺ به‌ دوا‌كه‌وتنی سرووش د‌لته‌نگ بو‌و، و گران‌بو له‌ سه‌ری له‌و رو‌وه‌وه‌ بۆ خه‌لكی (مه‌كه‌كه‌) بدو‌یت.

دوا‌ی ئه‌و پازده‌ رۆژه‌ش (جبریل) به‌ سووره‌تی (كه‌ف) وه‌هات بۆ لای و تییدا‌ گه‌یه‌ی یه‌کی سوو‌کی له‌ سه‌ر د‌لته‌نگ بوونی بۆیان تـی دا‌یه‌و، هه‌روه‌ها وه‌لام هه‌واڵی ئه‌و مه‌سه‌لانه‌ی لاوه‌كان و پیا‌وه‌گه‌رۆكه‌كو، گیان (رۆح) تـی‌دا‌یه‌^(١).

زانایانی ته‌فسیریش وه‌ك (طه‌ری و سیوطی و شو‌كانی و ابن‌ كثیر) ئه‌م رپوا‌یه‌تانه‌یان به‌شی‌وه‌ی (مأثور)^(٢) له‌ (ابن‌ اسحاق) وه‌هێنا‌وه‌و، له‌ویشه‌وه‌ (ابن‌ هشام) رپوا‌یه‌ته‌كانی ژیا‌ننامه‌ (سیره‌)ی وه‌رگرت‌وه‌.

(١) الروض الانف - شرح السيرة النبوية (٣: ١٢٨-١٢٩).

(٢) -مأثور- ئه‌و فه‌رمو‌وده‌ گێ‌ررا‌وه‌یه‌یه‌ كه‌ دوا‌یه‌كان (خلف) له‌پێ‌شینه‌كان (سلف) وه‌ه‌ریان‌گرت‌وه‌. - وه‌رگێ‌ر-.

چەند هێماو ئاماژەیەك لەم پروداوەوە

كاتێك لەم ڕیوایەتە ورد دەبینەو، چەند هێماو نیگاو ئاماژەیەك دەردێنن،
و هك:-

۱- ئارەزووی قورەیش لەدروست کردنی گومان لەدژی پیغەمبەری خودا ﷺ
هەروەها لە بەکارهێنانی هەر ئامرازێك بۆ وەستان بەرپوویداو نەهێشتنی
بلاوبوونەوی بانگەوازه‌كە.

۲- پشت بەستنی قورەیش بەهۆزو تیرەکانی دی لە بەره‌نگاری پیغەمبەری خودا
ﷺ، ئەمەش هێماو دەلالەتە لەسەر توندو تیژی و درپندەیی و سەختی ئەو
جەنگە کە دەیانگێڕا.

۳- بێگومان جوولەكەكانیش مەترسیدارترین خەلك بوون لەسەر بانگەوازی حق،
هەروەها سەر سەخت ترین دوژمنی ئەم بانگەوازه‌و زۆرتین ئارەزوویان لە
ریشەكێشکردنیدا هەیه، هەر بۆیەش قورەیش پەنایان بۆ بردن لەدژایەتی کردنی
پیغەمبەری خودا ﷺ ئەم دوژمنایەتی یە تونده‌ی جوولەكەش لەبەرەمبەر
ئیسلا‌م و موسلماناندا تائەمپۆش هەیه و بەرده‌وامەو هەمیشەش لەسەر دهمی
پیغەمبەرەو هە ﷺ تا کاتی ئیستامان، تا هەتا هەتایە هەردەمی نیت.

۴- بەپراستی جوولەكەكان مامۆستایانی بەدکاری و، زانایانی ناهەق و پیشەوایانی
تاوان و شیواندن، شەیتانە مروییه‌كانن، واتە ئەوانەن كە خەلكانی ئالەبەری تر
پەنایان بۆ دەبن تاكو دەرسیان لە لا بخوینن و لییانەو فیڕین و سوود لە زانست و
زانباری یەکانیان وەرگیرن، كار بە بیروپراکانیان بکەن و پەیرەویی زانیاری و
ئامۆژگارییه‌کانیان بکەن. ئەو بوو پیشەوایانی قورەیش لەزایانانی جوولەكەو
فیڕی زانیاری دەبوون و لەبەرەنگار بوونەو پیغەمبەری خودا ﷺ دەرسیان
لەوانەو وەر دەرگرت.

ههروه‌ها به‌رده‌وام جووله‌که‌کان چاڤگێك بوون بۆ کافران و کهسانی دژی هه‌قو، تاوانباران و تێکده‌رو به‌دپه‌فتاران.. لهم رووه‌شه‌وه هه‌ر خودی جووله‌که‌کان هه‌ر چه‌ندیکیان له زانست و زانیاری هه‌بوویت بۆ ئه‌وه‌ی خه‌لکی پی فیزی خراپه‌و ناهه‌ق و تاوان و به‌دکاری بکه‌ن، ته‌رخانیان کردوو و درێغییان نه‌کردوو. به‌راستی ئه‌مه‌ش په‌یامیکی پیسی جووله‌کانه‌یه‌و، پێشه‌رایه‌تییه‌کی جووله‌کانه‌شه‌ له‌خراپه‌و ناهه‌قی و تاوانکارییدا.

۵- بیگومان جو له که کان مهبهستیان تاقیکردنه‌وی پیغمبر ﷺ له کاتیکدا نه‌وسی پرسیاره‌یان به‌قورپیشدا ناراسته‌کردوه، پیغمبره‌وی خوداش تاقیکردنه‌ویه‌کی سه‌خت و دژواری نه‌نجام داوه، چونکه پازده رۆژ چاوه‌روانی کردوه تا وه‌لامی له‌لایمن خوداوه بزهاتوه.

۶- بیگومان پیغەمبەر ﷺ وتنى (ان شاء الله) ى لەبىر چوۋە لەكاتى كىدا بە ئىتتى بە گەلەكەى ئەداۋ، لەسەر ئەوەى، رۆژى دواتر (سبەينى) ۋە لامى پىرسىيارە كانىان پى بگەيە نىت، ديارە خوداش ۋانەيە كى كاريگەرى بە پىغەمبەرە كەى داۋە (وہك چۆن ھەمان ۋانەى بە ئىتمەش گەياندوۋە) ۋانەكەش ئەوەيە پازدە رۆژ سىرووش (وحى) ى لى دواكەوت، سەرەپاى ئەوەى زۆر زۆر پىتۈىستى پى بوو، سەرەپاى ئەوەش لەبەردەم تاقىكردنە ۋەيە كى سەختوگران بوو، پاشان سەرەپاى ئەوەى دەباۋە ۋە لامى چەند پىرسىيارىكى قورسى جوۋلەكە كان بداتە ۋە.

۷- بئگومان دواکهوتنی سرووش له پێغه مبه‌ر ﷺ بۆ ماوه‌ی پازده پۆژو له‌و ماوه‌یه‌شدا هه‌موو رۆژێك قوربه‌شیه‌یه‌كان بچه‌نه‌ لای و داوای هه‌واڵ و وه‌لا می مه‌سه‌له‌كانی لێ بکه‌نه‌، هه‌موو جاریكیش پێغه مبه‌ر ﷺ له‌ وه‌لامیاندا بفرمویت: (هه‌شتا وه‌لامه‌که‌م بۆ نه‌هاتوه‌)، به‌لگه‌یه‌کی پوون و ئاشکرایه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که: "قورئان له‌لایه‌ن خوداوه‌ نێردراوه‌، نه‌که‌ له‌لایه‌ن (محمد) خۆیه‌وه‌ ﷺ چونکه‌ ئه‌گه‌ر قورئان له‌لایه‌ن محمد ﷺ خۆیه‌وه‌ بووایه‌، ئاتاجی به‌و

چاوه‌پروانیه نه‌ده‌بوو و، ده‌سبه‌جی وه‌لامیی ده‌دانه‌وه‌و ده‌شیدایه پالّ خودا (والعیاذ باللّٰه).. بۆیه ده‌سته‌وسان بوونی له وه‌لامدانه‌وه‌دا سه‌ره‌پایی پیوستیه‌کی فره‌ی پییشتی و، چاوه‌پروانی کردنی هاتنی سرووش له ئاسمانه‌وه‌و، خه‌مباربوونی بۆ دواکه‌وتنی سرووش و، ته‌نگه‌تاو‌بوونی به قسه‌و ده‌نگ و باسی موشریکان، هه‌موو ئه‌مانه هێماو ده‌لاله‌تن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که (قورئان فره‌مایشتی خودایه).

چهند وشه‌یه‌کی گرانی نیو نایه‌ته‌کان^(۱).

۱- الْكَهْفُ : ئەشکەوتی‌که له‌چیدا

۲- وَالرَّقِیمَ : به‌ردی‌کی ته‌خت و ری‌که که به‌ژماره ناوه‌کانی هاوه‌لانی نیو ئەشکەوته‌که‌ی له‌سه‌ر نووسراوه‌ته‌وه‌و، خراوته سه‌رده‌رگای ئەشکەوته‌که.

۳- فَضَرَبْنَا عَلَىٰٓءَاذَانِهِم : واما‌ن لی‌کردن ب‌خه‌ون.

۴- شَطَطًا : ناهه‌ق و پو‌وچه‌ل.

۵- يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُم : په‌روه‌ردگار‌تان سۆزو به‌زه‌یی‌تان بۆ دا‌بین ده‌کات.

۶- مَرَفَقًا : ئه‌وه‌ی به‌کاری دینن وه‌ک ئامراز بۆ‌سوود لی‌وه‌رگرتن له‌گوزه‌رانتاندا.

۷- تَزَوُّرٌ : له ئەشکەوته‌که لاده‌دات و لی‌وه‌ی لاره‌ده‌یی‌ته‌وه‌.

۸- تَقَرُّضُهُم : لی‌یان لاده‌دات و لی‌یان دو‌ور ده‌که‌وی‌ته‌وه‌.

۹- وَهُمْ فِي فَجْوةٍ مِّنْهُ : له پانتاییه‌کی نی‌وه‌پاستی ئەشکەوته‌که‌دان.

(۱) هه‌رچه‌ند واتیده‌گه‌م له‌م ده‌قه‌ی ته‌رجمه‌هه‌ کوردییه‌که‌دا ئه‌م ب‌ر‌گه‌یه‌ی مانا‌کردنی چهندو وشه‌یه‌کی گران هێنده‌ پی‌ویست نه‌ییت، به‌لام وه‌ک ئه‌مانه‌تی‌کی کاره‌که‌و له‌به‌ر ئه‌وه‌ی نو‌وسه‌ر دیاری کردو‌وه‌ منیش ته‌رجمه‌می ماناو را‌فه‌کانی نه‌وم کردو‌وه‌. (وه‌ر‌گیر).

- ۱۰- بِالْوَصِيدِ : پێش ده‌رگاکه‌.
- ۱۱- بَوْرِقِكُمْ : به‌و دراوه‌ زیوه‌تان.
- ۱۲- أَزْكَى طَعَامًا : سه‌ل‌ترین و خۆش‌ترین خواردن.
- ۱۳- يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ : په‌رده‌ له‌سه‌ر کاروبارتان سه‌ل‌ده‌ده‌نه‌وه‌.
- ۱۴- أَعْزَنَّا عَلَيْهِمَ : ده‌رمان خستن بۆخه‌لکی.
- ۱۵- رَجَمًا بِالْغَيْبِ : قسه‌یه‌ك به‌گومانه‌وه‌، به‌بێ یه‌قین و زانیارییه‌ك.
- ۱۶- فَلَا تَمَارَ فِيهِمْ : مشت و مپ له‌سه‌ر مه‌سه‌له‌كه‌یان مه‌كه‌.

چه‌ند لایه‌نیکی نادیار له‌ چیرۆکه‌كه‌دا.

لایه‌نه‌ نادیاره‌كانی قورئان گه‌ر قورئان خۆی روونی نه‌کردبهنه‌وه‌، ئه‌وا له‌رێی سه‌رچاوه‌ ناراسته‌كان و بێ متمانه‌كان و نایه‌قینییه‌كانه‌وه‌ روون ناکرێنه‌وه‌. هه‌ر بۆیه‌ش به‌ چه‌ند لایه‌نیکی نادیار و نه‌زانراوی وا دانراون، كه‌ به‌ر هه‌ستی مرۆڤ ناکه‌ون. هه‌روه‌ها بۆ زانیانیان ته‌ماشای فه‌رمووده‌كانی پێغه‌مه‌ر ﷺ ده‌کریت، خۆ ته‌گه‌ر فه‌رمووده‌یه‌کی (صحیح) له‌ سه‌ریان هه‌بوو ئه‌وا پێویسته‌ کاری پێ بکریت. ده‌نا ته‌گه‌ر له‌ فه‌رمووده‌شدا نه‌بوو ئه‌وا پێویسته‌ له‌ سه‌رمان لێی بێ ده‌نگ بین و له‌سه‌ر باره‌ نادیاریه‌که‌ی بیهێڵینه‌وه‌، چونکه‌ بۆمان شیاو نیه‌ له‌ سه‌رچاوه‌ ئیسرائیلییه‌كان و سه‌رچاوه‌کانی تروه‌ هه‌ولێ روونکردنه‌ویان بده‌ین.

له‌ چیرۆکی هاوه‌لانی نیو ئه‌شکه‌وتیشدا چه‌ند لایه‌نیکی نادیار هه‌یه‌ و له‌ قورئان و له‌ فه‌رمووده‌شدا رووننه‌کراونه‌ته‌وه‌، له‌و لایه‌نه‌ نادیارانه‌ش، وه‌ك:-

- ١- ئەو ماوه زەمەنیهی که خەڵکی سەردهمی ئەشکهوتە که تیایدا ژیاون، ئایا له پیش جووله که کاندا بوون، یان له دوايان هاتوون؟ ئەی ئایا پیش سەردهمی (عیسا سلاوی لی بیت) یان له دواي ئەو بوون؟!
- ٢- ئەو ئاینه ی پەڕه‌وییان کردووه، ئایا ئایینی جووله که؟، یان ئایینی نەسرانی، یان ئاینیکی تری ئاسمانیی خوا به یه‌ کگرتن بووه؟
- ٣- ناوی ئەو پادشایه‌ی له‌ماوه‌ی حوکمرانیدا ژیاون ئایا پادشاکەش (رۆمانی)یان (یۆنانی)یان (فارس)یان (جووله که) یاخود (عەرەب) بووه؟
- ٤- ناوی ئەو شارە ی که تیایدا بوون، ئایا (ئەفسوس)ی تورکی، یان (طرطوس)ی سووریا، یان (عەمان)ی ئەردەن، یان کام شار بووه؟
- ٥- شوینی ئەو ئەشکهوتە ی که تیایدا هەساو نەتەوه، لە ئەردەن، یان سووریا، یان له‌ تورکیا، یان له‌ ولاتیکی تر بووه.
- ٦- کاری ئەو لاوانه پیش ئەوه‌ی بچنه‌ نیۆ ئەشکهوتە کهوه، ئایا کورانی میرو پادشایان بوون، یان له‌ گەوره‌ فرمانبەرانی لای پادشا بوون، یان چەند شوانیک بوون.
- ٧- چۆنیه‌تی هیدایەتدان و رێنمایی کرانیان بۆ رێبازی خوداو باوه‌ڕه‌ینانیان به‌ خوداو زانیارییان له‌ سەربۆ باوه‌ڕیی و گومرایی گەله‌ که‌یان.
- ٨- چۆنیه‌تی پیکگە‌یشتنی هەندیکیان به‌ یه‌ کتری و دەرچوونیان له‌ شارە که‌و، رۆشتنیان به‌ ره‌و ئەشکهوتە که، ئەی ئایا گەله‌ که‌یان پێ یان زانیبوون یان نا؟ ئەی ئایا پادشاکه‌ گرتبوونیه‌وه‌ یان پێیان نەگە‌یشتبوو.
- ٩- سەگە که‌یان، ئایا له‌ کوێ دوايان که‌وتوووه‌ و چۆن ناسیونی و، فرمانی له‌ گە‌ڵاندا چی بووه‌؟!
- ١٠- ناوه‌کانی ئەو لاوانه‌و، ناوی سەگە که‌یان و ره‌نگ و بارستایی یه‌ که‌شی؟!

١١- کاتی چوونه نیۆ ئەشکهوته کهو کاتی به خه بهر هاتنه وهیان تیتیدا.

١٢- ناوی ئەو که سهی له خۆیان بوو چوو بۆ نیۆ شاره که تاكو خۆراکیان بۆ بهیئیته وه، ئەی داخۆ ئەوپه پارهیهی پیتی بووه چهند بووه، ئایا له نیۆ شاره که شدا چ رووداو مه سه له یه کی کتوپری تووشبووه؟

١٣ - شیکارو درێژهی پێزانینی خه لک بهو لاوانه و ناسینه وهیان و، چۆنیه تی گه یشتنیان پێیان نا کوکیان له بیرو پادا له سه ر کاروباریان و بنیاتانی مزگه وت له سه ریان و، ئایا رۆلی پادشاکه ش له وه دا چی یه؟

١٤ - دوا ی دۆزینه وه و پێزانینیان لایه ن خه لکه که وه چیان به سه رهاتوه و ئایا خه لکانی دواتر پێیان گه یشتوو ن یان نا؟ ئەی ئایا خه لکانی تر له هاو پێ و یا وه ر بینییان؟ ئەی ئایا ده شی ت که سیکی دی بیانی نی ت، یان نا؟

١٥ - ئایا ها وه لانی ئەشکه وت له پاشه رۆژدا چیان به سه ر دیت؟ ئایا له کاتی هاتنه خواره وه ی (عیسا) دا، سلاوی لی بی ت - ئەوانیش ده ژین و، ئایا له گه لیدا ده بن یان نا؟

بۆ هه موو ئەم پرسیارانه و چهندانی تریش وه لامیکی زانراوی راست و دروست ویه قین به خش نیه، به داخه وه چهندین ته فسیرکارو میژوونووسی پیشین تیتیدا رۆچوون و له ته نجامدا بریکی زۆری که له که بوویان له ته فسانه و ده قه ئیسرا ئیلیه کان هی نا وه خه لکیان پێ سه رقالتی ناته بابی و خیلافات کردوه و، به رچاویان له ئاست ده قه قورئانه که و، لیورده بوونه و ی و ده ره یئانی فه رمایشته ناسکه کانی و ده رس و په نده کانی، گرتوون.

به راستی گه ران به دوا ی ئەو لایه نه نادیارانه دا و هه ولتی وه لامدانه وه ی، ئەو پرسیارانه ی پیشووی نیۆ ئەو پا زده خاله، هیچ زانست و سوود و که لکی ت که به خه لکی نا گه یه نی ت، جگه له وه ی که له گه ل (به رنامه ی راستی مامه له له گه ل نادیاره کانی قورئاندا) نا گو ئی ت.

هەندىك لە بەلگەو نیشانەكانى خودا لەم چېرۆكەدا

چېرۆكى ھاوەلاننى نۆ ئەشكەوت دياردەيه كه لە دياردەكانى قودرەتى بەكارى خودا، خواستى بەجێ گەيه نراوى، هێزى بالا دەست و سەرورەى، دانايى و رەحمەت و پێكخستنى كاروبارى دنيا.

قورئان لەكاتى باسكردنى چېرۆكەكەدا كۆمەلێك بەلگەو نیشانەى سەرسۆرھێن، چەندین موعجیزەى ديارو، چەندین سەربازى ناديارى لەوانەى (خودا ھەر خۆى دەیانناسیت و تەرخانى كردوون بۆ پاراستنى ھاوەلە ئيماندارەكانى نۆ ئەشكەوت، خۆشگوزەرانىيان) ديارى كردووە. لەو سەربازانەى خودا ديارى كردوون و لەو ئامرازانەى دەستەبەرى كردوون كە بە چەند بەلگەو نیشانەيه كى خودا دادەنرێن، ئەمانەن:

۱- (ئەشكەوتەكە) لەوشوێنە گونجاو و شياویدا كە ژيانى ھاوەلەكانى تێیدا ھەمووى خۆش و ئاسان و ئاسوودە بوو، بەيانىيان و ئیوارانىش لە تیشكى خۆر پاراستوونى.

۲- ئەو سەگەى ياورو ھاوڕێيان بوو و كاتێك چوونەتە نۆ ئەشكەوتەكەو، ئەم سەگە لە پێش دەرگا كە راوەستاو و پاسەوانىيان بوو و ھەردوو دەستى بەسەر زەوى ھەوشەى پێش دەرگای ئەشكەوتەكەدا بلاوكردۆتەو و ەك شێو نووستنى ئەوان نووستووە.

۳- ئەو خۆرەى كە سوور بوو لەسەر ئەوێ بە گەرمیيەكەى خۆى ئازارىيان نەدات، بۆيە خۆرەكەش ەك زیندووێه كى ژيرو ھوشيارو دانا رەفتارى كردووە، بۆ نموونە كاتێك ھەلھاتووە تیشكەكەى لەوان دوورخستۆتەو بەلای راستدا لار بۆتەو، لەكاتى ئاوابوونیشدا بەلای چەپدا لێيان دووركەوتۆتەو، ئەوانیش لە كەلێنێكى فراوان و پانتاییيەكی نۆ تیشكەكەى و لە نۆ پراستى ئەشكەوتەكەدا بوون.

٤- بۆ ئهوهی لاشهکانیان بهنووستنه درێژخایه نه کهیان ماندوو شه کهت نه بیئت و، پاشان بۆ ئهوهی زهوی له لاشهیان نه خوات، خودا به لای راست و به لای چهپاندا هه لیده گیرانه وه، جا کاتیگ به لای راستدا هه لیده گیرانه وه، لای چهپان به رهه وا ده کهوت، له کاتیگیشدا به لای چهپدا هه لیده گیرانه وه لای راستیان ده کهوته به رهه واو ده چه سایه وه بهم رهنگهش لایه کانی لهشیان و سه رجه م به شه کانی چهسته یان به ساغو سه لیمی ده مانه وه.

٥- بۆ ئهوهی که سیکیش ده سترێژییان نه کاته سه ر، خودا له بهرچاوی کهسانی تر دیمه نیکی ترسناک و به سامی پێدا بوون که بینه رانیان وا لیده کرد رابکه ن و ترسیکی زۆریان لی بنیشیت دیاره هوکاری لیترسانیشیان ئه وه بووه که چاوانیان کراوه ته وه، هه رکه سیگ بۆیانی روانیوه، وایزانیوه ئه مان بیدارو به خه بهرن وبۆی ده روانن، که چی له گه ل ئه وه شدا راکشاوو نووستوو بوون.

٦- به خه به ره یانه وه یان له و خه وه درێژخایه نه یان، که سی سه دونۆ سالی خایاندووه.

"ژماره یان و ماوه ی مانه وه یان"

گه ل و نه ته وه دیرینه کان هاوړیو یه که ده نگ نه بوون له سه ر ژماره ی لاوه کان. زانایانی موسلمانیش له سه ر نه گه ری زانیی ژماره یان یه که ده نگ نین. قورئانیش سی جۆره بیرو پای گه لانی پیشینی له مه ر ژماره که یان خستۆته روو.

١- ژماره یان سی که س بووه: ﴿سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾

٢- ژماره یان پینج که س بووه: ﴿وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا

بِالْغَيْبِ﴾

٣- ژماره یان هه ت که س بووه: ﴿سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾

قُلْ رَبِّیْ اَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ مَا یَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَلِیلٌ ﴿٢٢﴾ (الكهف)

هەر بۆیهش کۆمهڵیک له زانیانی تهفسیر وای بۆچوون که ناکریت ژماره یان بزانریت، چونکه قورئان به راشکاوی ئاماژهی بۆ نه کردووه، به لکو زانیسی ژماره ی نهو لاوانه یان به کاروباری خودا داناوهو، ته نیا خوداش زاناو ئاگاداره له ژماره که یان (قُلْ رَبِّیْ اَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ).

به لام کۆمهڵیکی دی له زانیانی لیکۆلیارو ساغکه ره وه له تهفسیردا وای بۆچوون، که ژماره ی لاوه کان جهوت کهس بن له م بۆچوونه شیاندا گووتوو یانه: "ئه مه وته ی لابه لاو گومان فریدانه، چونکه دهسته واژه ی (رجا بالغیب) گومان فری دان) له زمانی عه ره بیدا ئه وه یه: به بی زانست و بی به لگه بدوویت "ئه وان بۆ ئه م وته یه یان، ئه م به لگانه یان هه یه:

١- قورئان هه ردوو وته که ی پیشوو، که گو تراوه (سی بوون) یان (پینج کهس بوون): "سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ" و "وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ" ره تکر دو ته وه ئه مه ش به و وه سفه که و (رَجْمًا بِالْغَيْبِ) ن، واته به بی زانیاری و، به لگه یه که گو تراون بۆیه ئه م وه سفه ش ره تکر ره وه ی هه ردوو وته که یه.

٢- بی دهنگی قورئان له ئاست وته ی سی یه م، که گو تراوه (جهوت کهس بوون): "وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ" که به ه یچ وه سفیک تیشکی نه خستۆته سه ری، ئه گه ر ناپاست بوا یه ئه و به لاوازو بی نیوه پۆکی داده نا. ئه م بیدهنگی یه ی قورئان به لگه یه له سه ر داننان به م وته یه ی دوایی و پشت پی به ستیندا.

هیئانی ئامرازی گه یاندنی پیتی (و) بۆ وته ی سی یه م، به لگه یه که له سه ر راستی و دروستی بۆچوونه که. ئه م (واو) هه ش له زمانی عه ره بیدا به (واو)

الشمانيه) ناو بردوو له برههیهکی تری ئهم باسهدا (ان شاءالله) ههلوێستیهکی له ئاستدا دهکهین.

٤- قورنان بهشیوهیهکی نهگۆڕو دهسنیشانکراو (زانینی ژمارهی هاوهلائی نیو نهشکهوتهکه)ی بهکاری چهند کهسیکی کهم داناوه.. وه که فرموویه (قُلْ رَبِّیَّ اَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ مَا یَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَلِیلٌ) جائهگهر هیچ کهسیک تواناو مافی ئهوهی نهبوایه که ژمارهکهیان بزانیته، ئهوا قورنان بهراشکاوایی ئهو فرمایشتهی ئاوا رادهگیاندا (ما یعلمهم الا الله).

٥- وتهی راشکاوانهی ههندیك له هاوهلان (ضمانه) لهسهر ئهوهی که ئهوان لهو کهسه کهمانه کهوا ژمارهی لاههکان دهزانن، بۆ نمونه: (عبدالله ی کوری مسعود) (خوالیی رازی بیته) گوتویهتی: (من لهو چهند کهسه کهمانه که ژمارهیان دهزانن، ئهوان ههوت لاهو بوون). (ابن عباس)یش- خودا لییان رازی بیته- گوتویهتی: (من لهو کهسه کهمانه که خودا له زانینی ژمارهکهیاندا جیای کردوینهتهوه، ئهوان ههوت لاهو بوون)، ههمان وتهش له (قتاده) و (عطاء). خودا لییان رازیته- گێڕاوهتهوه.

بهلام ماوهی مانهوهیان له نهشکهوتهکهدا بیروپرای ههمه جۆری لهسهر ههیه. بۆ نمونه ههندیك له زانایانی تهفسیر گوتویانه (سی سه دو نۆ ساله) ئهههش لهدهقی ئایهتهکهوه وهریان گرتووه، ههندیکیشیان گوتویانه: (بهلگهیه که لهسهر ئهو ماویه نیه، چونکه خودا ههر لهویدا دهفرمویته: (قُلْ اَللهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا) هۆی لیك نهچوونی بیروپرای زاناکان لهسهر مهزندهکردنی ماوه که جودایی بۆچوونیانه لهمه بهستی ئایهته که، که خودا تیایدا فرمویهتی: ﴿وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَاَزْدَادُوا تِسْعًا﴾ ٢٥ الکھف، واته (سی سه د سال له

ئەشکەوتە که یاندا مانەووە نو سالی تریشیان زیاد کردووە (کهواتە جودایی بیروبوچوونی زاناکان لەم فەرمايشته دایە.

۱- (ابن کثیر) گوتویەتی: (ئەمە هەواڵیکە لە خوداوە بو پیغەمبەرە کە ی ﷺ دەربارە ی ماوە ی سالانی مانەووە ی هاو لەانی نیو ئەشکەوتە که لە ئەشکەوتە که یاندا، لەو کاتەووە ی خودا خەوی لی خستوون تا کو کاتی بە خەبەر هینانە وە یان و دەر خستنه وە یان بو خەلکی ئەوسەر دهمە ی تیا دا بە خەبەر هاتوونە وە. ئەم ماوە یەش سی سە دسال بوو، بە لام لە سالی مانگی (هیلالی) دا نو سالی تریشی دە چیتە سەر^(۱).

۲- لە کاتی کدا زانیانی تری تەفسیر وای بە راست تر دادەنن گوایه ئەمە لە وە ی (ئەهلی کیتاب) بیّت، واتە (جوولە کە و دیانە کان)، بە لام ئەم و تە یە راست نیە، وە ک چۆن و تە شیان دەربارە ی ژمارە ی لاو هە کان راست نە بوو (ابن عباس) (خوا لی رازی بیّت) گوتویە تی: (مرؤف کاتی ک نایە تە کە لی ک دە داتە وە وای دە بینیت کە بە پیی ژمارە و سال هە کان ناوایە، بە لام لە ماوە ی نیوان ئاسمان و زەوی دوور ترە، کە دە خوازیت لە نادیار بزانیّت، پاشان (ابن عباس) نایە تی (وَلِئِشُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ) ی خویند و تە وە و گوتویە تی: (ئەو کە سانه چەند ماو نە تە وە؟ گوتویانە: (سی سە دو نو سال) گەر وابوایە خودا نە ی دە فەر موو (قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لِيَشُوا) واتە: (بلی خودا خۆی دە زانیّت چەند ماو نە تە وە) ئینجا و تە ی ئەو گە لە ی هینا و تە وە و گوتویە تی: (سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ ..) تا دە ستە وازە ی (رَجُمَا بِالْغَيْبِ) کە لە سەر زاری ئەوان هاتو وە هە وائی ئەو دە گە یە نیّت کە ئەوان ژمارە کە یان نە زانیو وە. هەروە ها گوتویە:

(۱) تفسیر ابن کثیر (۳: ۷۹).

دهلین (وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تَسْعًا) ئهم وتهیهشی له (قتاده و مطرق و ابن اسحاق و کهسانی ترهه هیناوه و (ابن کثیر) یش یه که خستنیکی له نێوان ههردوو فهرمایشته کهی خودا (وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ...) و (قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا) دا دروست کردووه و گوتویهتی: (له فهرمایشتی خودا - قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا - واته: ئه گهر ده باره ی مانه وهی لاوه کان پرسپارت لیکراو، تۆش هیچ زانیارییه که لهو باره یه وه پێ نیه و له لای خوداشه و ئاوا دانرا بیته، ئهوا هیچ رایه که مه خه ره پیش چاویان، به لکو لهو جوړه حاله ته دا بلێ (اللَّهُ اعلم بما لبثوا له غيب السموات والارض) واته: خودا ده زانیته و هیچ که سی که نازانیته، ئیدی کێ هیه له خه لکی دروستکراوی خۆی، که ئه و زانیاریه یه ی پێ بگه یه نیته^(۱). به مانای ئه و ژماره یه هه رچه نه ده لای خودا وه ئاوا دانرا وه، به لام هه ر خودا خۆی زانیه. ئیمه ش پامان له سه ر یه کلایی کردنه وهی وته که ی (ابن کثیر) ه له سه ر ماوه ی مانه وه یان، که سی سه دو نو سه له به تایبه تیش، که ئه مه وته ی کۆمه لێ زانیانی ته فسیره و، هه ر خوداش زانیه.

"چیرۆکه که یان کورت کراوه یه و پاشان درێژ کراوه یه"

قورئانی پیرۆز چیرۆکی هاوه لانی ئه شکه وتی به شیوازیکی جوان و کاریگه ر خستۆته پوو، که سه رنجی دل و ده روونی مرۆفی به لایدا راده کیشیت و به پێی به رزترین شیوازی داڕشتنی هونه ری هیناویه تی..

(۱) تفسیر ابن کثیر (۳ : ۷۹).

له سه ره تاشدا به کورتی و پوختی باسی به سه رهاته که یان ده کات، پاشان به درێژی شیکارو پروونی ده کاتهوه بۆ نمونه له چوار نایهتی سه رهتای چیرۆکه که دا ئه و کورتی و پوختکردنه وهیه به دی کراوه، که خودا تیا یاندا فرمویهتی:

﴿ أَمَرَ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا ۖ إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ۝١٠ فَضَرَبْنَا عَلَى آذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ۝١١ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ أَيُّ الْحِزْبَيْنِ أَحْصَى لِمَا لَبِثُوا أَمَدًا ۝١٢ الْكَهْفُ ۝﴾

به لام شیکارو درێزه ی چیرۆکه که له و نایه تانه ی دواتریان وهیه، که به نایه تی ﴿ تَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ... ۝١٣ الْكَهْفُ ۝﴾ ده ستیپ ده کات.

ره گهزه کانی کورت و پوختکردنه وه، سه رجه م به شه کانی چیرۆکه که شی بهیه که وه به ستوته وه. جا به وردی سه رنج بده له م پوختکردنه وهیه ی قورئان له سه ر چیرۆکه که: ئه وان ها وه لانی نیو ئه شکه وتو، دۆ له که ن، ئه وان له به لگه ونیشه کانی خودان.. ئه وان چه ند لاویکن.. په نیا ن بۆ ئه شکه وته که بر دو وه دا وای کۆمه ک به هانا وه هاتنی خودایان کرد وه و، خوازیاری ره حمه ت و رینمایی و ئا راسته کردنی خودا بوون خوداش خه وێکی قورسی وای لی خستوون که گوئیان له هیچ ده نگیک نه بیّت، ئه وانیش خه وتوون.. خه وه که شیان تا چه ندین سا ل به رده وام بو وه، پاشان خودا له وخه وه هه لێ ساندوونه ته وه خه لکیش له مه سه له ی ژماره ی ئه و لا وانه و له سه ر ما وه ی مانه وه ی نیو ئه شکه وتیا ندا بوون به دوو کۆمه له ی لیك جو دا له بیروا دا. قورئانیش له بیروا و ته ی هه ردو و لایان وته ی راستی کۆمه لێکیانی دیاری کرد وه و، وته ی ئه و ی تریانی پوو چه ل کرد وته وه.

دیاره له ئایهتی یه که می به سه رها ته که دا که ئایهتی ژماره (۹) ی
 سوورته که یه و که تییدا فه رموویه تی: ﴿أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ
 وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا﴾ له م ئایه ته دا وه لāmīkī ئه و که سانه ده داته وه که
 له چیرۆکه که یان سه رسام ده بن، ههروه ها وه لāmīkīشه بو ئه و جو له که و
 موشریکانه ی که پرسیاریان ده باره ی لاوه کان له پیغه مبه ری خودا ﷺ کردوه.

"رَبَّنَا إِنَّا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً"

بیگومان لاوه باوه‌پداره‌کان کاتی‌ک په‌نایان برده‌به‌ر نه‌شکه‌وته‌که، داوای کۆمه‌ک و هانایان له خودا کردو لیبی پارانه‌وه‌و گوتیان.. ﴿رَبَّنَا إِنَّا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا﴾ ئه‌وان به‌م نزایه‌ بوونه‌ته‌ پیشه‌نگی ئیمانداران له په‌نابردنه‌ به‌رخواداو له‌داوای هانا لی کردنی و داوای په‌حه‌مت و پشت پی به‌ستنی له پیتیمایی بۆ پیتی چاکه‌و دانانی له‌کاروباری ژياندا. دیاره‌ ئه‌وان زانیویانه‌ که‌سۆزو ره‌حه‌تی راسته‌قینه‌ ته‌نها له‌خودا خۆیه‌وه‌یه‌تی، هه‌ربۆیه‌ش له‌ سه‌رچاوه‌ به‌خشنده‌که‌یه‌و داوایان کردووه‌ ﴿إِنَّا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً﴾ مانای (لندنک) به‌عه‌ره‌بی (عندک) واته‌: (له‌لایه‌ن خۆته‌وه‌ له‌ کانه‌گای سه‌رچاوه‌ی به‌خشنده‌بی خۆته‌وه‌).

وه‌ک تییینیش کراوه‌ وشه‌ی (لندن) به‌زۆری له‌سووره‌تی (که‌ف) دا به‌کاره‌یتراوه‌ که‌ چوار جار تییدا هاتوه‌:-

۱- خودا فه‌رموویه‌تی: ﴿قِيمَا لِيُنْذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِّن لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ

الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا﴾ (٢) الکه‌ف.

۲- هه‌روه‌ها فه‌رموویه‌تی: ﴿... رَبَّنَا إِنَّا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا

رَشَدًا﴾ (١٠) الکه‌ف.

۳- هه‌روه‌ها فه‌رموویه‌تی: ﴿فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا ءَالِيَةً رَّحِمَةً مِّنْ عِنْدِنَا

وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَّدُنَّا عِلْمًا﴾ (٦٥) الکه‌ف.

۴- هه‌روه‌ها فه‌رموویه‌تی: ﴿... فَدَلَّغْتُ مِنْ لَّدُنِّي عَذْرًا﴾ (٦٦) الکه‌ف.

وهك تَبَيَّنِيْش دهكْرِیْت وشه ی (رحمة) بهزۆری له سووره تهكه دا ههیه كه شهش جار هاتوه، وهك :-

۱- وتهی هاوه لانی نیو ئه شكه وته كه: ﴿... رَبَّنَا اِنَّا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهِيَ لَنَا مِنْ اَمْرًا رَشَدًا﴾ (الكهف ۱۰).

۲- وتهی هه نديك لهو هاوه لانه به هه نديكي تريان له كاتی چوونه نیو ئه شكه وته كه دا: ﴿... فَأَوَّا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ...﴾ (الكهف ۱۱).

۳- فەرمايشته كه ی خـودا: ﴿وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ لَوْ يُؤَاخِذُهم بِمَا كَسَبُوا لَعَجَلْ لَهُمُ الْعَذَابُ...﴾ (الكهف ۵۸).

۴- خودا ده رباره ی (خضر) گوئویه: ﴿فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَّدُنَّا عِلْمًا﴾ (الكهف ۶۵).

۵- (خضر) له مەر هه ردوو كۆر هه میرد منداله هه تیوه كانی نیو شاره كه گوئویه: ﴿... فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِّنْ رَبِّكَ...﴾ (الكهف ۸۲).

۶- (ذو القرنين) يش كاتيك به ربه سته كه ی بنیات نا، گوئی: ﴿قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِّنْ رَبِّيْ فَاِذَا جَاءَ وَعَذَرْنِيْ جَعَلَهُ دَكَّاءَ...﴾ (الكهف ۹۸).

ره جمه تی خـوداش له سووره تی (كهف) و له چیرۆكه كانیدا به دیار ده كه ویت، بۆ نموونه ره جمه تی خودا بۆ هاوه لانی نیو ئه شكه وته كه ئه وهیه، كه رینمایي بۆ ئه شكه وته كه كردوون، ئه وانیش تییدا نیشته جی بوون و خویان له گه له (هاوبهش بۆ دانهر و موشریكه كه یان) دابریوه.

ههروهه‌ها خودا له‌وه‌شدا ره‌حمی پێ‌کردوون، کاتی‌ک مانه‌وه‌ی نیو ئه‌شکه‌وته‌که‌ی به‌درت‌زایی ئه‌و چه‌ندین ساڵه‌ بۆ ئاسان کردوون.

هه‌روه‌ها له‌وه‌شدا خودا ره‌حمی پێ‌کردوون، کاتی‌ک وای لێ‌کردوون سه‌دان سال
بخه‌ون، تا ئه‌و نه‌وه بێ‌باوه‌په‌ی، که هه‌لا‌تبه‌وون له‌ده‌ستیان، نه‌مابه‌وون و نه‌وه‌یه‌کی
باوه‌پدار جێ‌نشینیان ببه‌وون، پاشان ره‌حمه‌تی خودا بۆ ئه‌وان له‌وه‌ش دایه، که خودا
چه‌ندین نیشانه‌و موع‌جیزه‌و که‌راماتی له‌ئێ‌وه‌شکه‌وته‌که‌دا بۆ به‌یده‌ست (تسخیر)
کردبه‌وون.

نه‌وان زانیویان، که ره‌حمت‌وبه‌زه‌یی تهنه‌ا له‌خوداوه ده‌س‌گیر ده‌ییت، بۆیه لییان خواستبوو، هه‌روه‌ها زانیویان، که رینمایی نه‌ویه: خودا به شوینکه‌وتوانی خۆی ده‌دا، بۆیه لییان خواستبوو: ﴿...فَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً وَهَيِّ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا﴾ ﴿١٠﴾ الکهف.

کاتیڤ ٿو ره ڄمڻ و رڻمائي يه شيان به دل ٿوڙي و گهرانه وه ٻو لاي خوداو به
 راستگويي و تڪاڪاري يه وه داوا ڪردبوو، خوداش به دم نزاڪه يانه وه هاتو، دهرگاي
 ره ڄمڻي خوي لئ ڪردنه وهو، واي لي ڪردن لهو ٿه شڪه وٽي ره ڄمڻه دا بڙين و، له نيٽو
 سڀه رو فينڪا پيه ڪانيدا ٿه ملاولاي جهسته يان بگورن.

به پراستی ره حمه تی خودایان له نیو نه شکوته که دا بۆ چوو بسوو بهو ره حمه ته ش
شوینه که یان ببوو هۆی به خته وهری و نازو نیعمه ت.. هه ر له م پووه وه خودا
فه رمویه: ﴿ مَا يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكُ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ
مِنْ بَعْدِهِ... ﴾ فاطر ﴿۲﴾

"نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ"

ئهم فەرماشتهی خودا (نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ). چەندین ناماژەى سرووش بەخشى تێدايه، وەك:-

۱- بێگومان کاتیك خودا خۆی هەوالی هاوەلانی ئەشكەوتە كە مان پێ دەگەیه نیت، ئەو دیاردەیه كە لە دیاردەكان رەحمەتى خودا بۆ ئێمه، دیاردەیه كى فێركاریشه كە فێرمان دەكات و ئەوێ سوودی بۆمان هەیه لە چیرۆكەكانى پیشینان بۆمان دەگێڕێتەوه، ئەمەش چاكە و فەزڵ و رێز لێنانێكە لەخوداوه بۆ ئێمه.

۲- ئەو بارودۆخەشمان بێرناچیت كە ئایەتەكانى تێدا هاتوونە خوارەوه، ئەو دۆخەى كە موشرىك و جوولەكەكان تیايدا پێغەمبەریان ﷺ (دەربارەى هاوەلانی ئەشكەوتەكە) تاقى كردۆتەوه، بۆیه هەربەهەى كە خودا خۆی هەوالەكانى بە پێغەمبەرەكەى ﷺ لەسەر ئەو تاقىكردنەوهیە گەیاندووه، هەر بەمە سەرکەوتن و پشتگیری لە خوداوه تێدايه بۆی.

۳- هەمدیسان ئەم رەحمەتەى خودا دەشیت بە بەلگەیهك لە بەلگەكانى (پێغەمبەریتى) و (شایەتى دانىكى خودا) بۆ پێغەمبەرەكەى ﷺ دابنریت خۆ ئەگەر پێغەمبەر ﷺ نەبووايه ئەوا خوداش بۆی بەراست دانەدەناو شاهیدیى بۆ نەدەداو بۆی نەدەگێڕایەوه.

۴- وەسفکردنى گێڕانەوهى چیرۆكەكە لەلایەن خوداوه بە (حق): "نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ" بانگەوازیكە بۆ ئێمه بۆ باوەركردن بە هەموو ئەو مەسەلەو رووداوانەى نێو چیرۆكەكەو پڕواھێنانیش بە راستى و دروستى و بوونى لە واقعدا سەرەپایى ئەوێ كە چەند مەسەلەیهكى هەندەكى (جزئى)یشى تێدا

بیت و ملکهچی پتوهره ماددی و دنیاویه کان نه بیت، چونکه عهقلی باوهردار نهو راستیه بۆ خودا دهسهلمینیت کهوا (قودرهتی بهکار) و (ئیرادهی بهجینگهیه نراو) (خواستی رهها) ی ههیه که هه موو جوهره یاساو ریساو سوننه تیکی گهردوونی بهی دهگۆریت.

۵- ههروهها وهسفکردنی گێرانهوه که به (حق): (نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ ...) بانگهوازیکیشه بۆ ئیمه که سیفهتی (حق) بهدی بینین، نهو ههقهی، که مانای: راستگویی و راست پیکانو وجودی راستهقینه دهگهیهنیت له توێژینهوه ماندا له مههر چیرۆکهکانی پیشینان له قورئاندا، لهو مهیدانهی، که تییدا ههلهدهسووریت، لهو سهراوانهی لیوهیان سوود وهردهگرینو، لهو بهرهههجامهش، که دهریدههینین. بۆیه ههردهبیت هه موو نهمانه به سیفهتی راستی و حق وهسف بکریت، نه مهش تهنها بۆ سهراچاوه راست و دلنیاکارو جی متمانه کان دهگونجیت که قورئانی پیرۆزو فهرمووده راسته کان (الحديث الصحيح) ن.

بینگومان وهسفکردنی گێرانهوهی چیرۆک له بهسهرهاته کهی هاوهلانی نهشکهوتدا به (حق)، بانگهوازیکه بۆ توێژهر و لیکۆلیاران، که تهنها پشت بهگێرانهوه راستگۆیانه حق بیژه کهی خودا بهبهستو ورو نه که نه نهو سهراچاوانهی تر، که چه ندين دهقی ئیسرایلی و نهفسانه و شتی پرۆپوچیان له خوگرتووهو، تهنا نهت پتویسته نهو جوهره سهراچاوه راستانه تی بههریتن، پشتگۆییان به نهو، هه موو جوهره ریوایه تیکی لی وهرگیراوه یان بهلاوه نین.

۶- وشه (نبأ) له نایه ته که دا: (نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ) مانای نهوه دهگهیهنیت، که چیرۆکی هاوهلانی نیتوئهشکهوته که گرنگه، چونکه وشه (نبأ) بهو ههوال و بهسهرهاته گرنگانه دهگوتریت، که له هه مان کاتدا راستیشن.

"إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ"

خودای مهزن هاوه لانی نیو ئه شکه وته که ی به چه ند لاویک (فِتْيَةٌ) وه سف کردوه: ﴿إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ ءَامَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى﴾ (١٣) الکهف.

وشه ی (فِتْيَةٌ) کۆی (فتی)یه.. له عه ره بیدا (فتی) به و لاوه ده گو تریت که له سهره تای ته مه نی گه نجیتی دایه و له می رد مندال، یان له نه و جه وان (غلام) گه و ره ت ره و له گه نج (شاب) یش به جو و کتره.

قۆناعی گه نجی (مرحلة الفتوة) قۆناعی جۆش سه ندن و جم و جۆل و چالاک بوونه و ههروه ها قۆناعی به خشین و به رزی و پابه ندییه. "گه نجیتی" سیفه تیکی ستایشکراوه له قورئاندا و خاوه نه که شی ستایشکراوه له کاتی کدا ئه گه ر باشتین کرده وه و گه و ره ترین و به یرتترین ئاکار بنوینیت.

بۆ فونه ش (ئیراهیم) (سلاوی خودای لی بیّت) کاتیک بته کانی گه له که ی تی کشکاند، به گه نجیکی تازه پی گه یشتوو (فتی) وه سفیان کرد: ﴿قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُمْ إِبْرَاهِيمُ﴾ (٦٠) الانبیاء، واته: (بیستمان گه نجیک که ناوی (ئیراهیمه) باسی بته کانی ده کرد که ناییت به رسترتین) ئه وان به م وه سفه مه به ستیان به که م دانان و سه رزه نشتکردن و تاوانبارکردنی بووه، وه که ئه وه ی له باره یه وه بلتین: (ئهو گه نجیکی بزێوو سه رکه شه و له ئاکامی کرده وه کانی نازانیت و هه ست به ئه نجامی ره فتاره کانی ناکات. خۆ ئه گه ر گه و ره و پی گه یشتوو بوایه خۆی له قه ره ی ئهو کاره نه ده دا).. به لām ئیمه له وه سفکردنیدا به گه نجیتی (فتوة) و له

ستایشکردنی تێده‌گه‌ین، که له‌راستیدا ستایشی ره‌فتاره‌که‌ی کراوه، چونکه گه‌نجیتیه‌که پالنه‌ری بووه بۆ به‌ربه‌ره‌کانی‌کردنی کاری خراپه و تێکشکاندنی بته‌کان و هه‌ر گه‌نجیتیه‌که‌شه پێی نه‌داوه، که هه‌وسه‌له‌ی بینینی خراپه و نا‌ره‌وایی هه‌بی‌تو، هه‌ر بۆیه‌ش هه‌نگاوی بۆ تێکشکاندنه‌که ناوه. گه‌نجیتی لای موسلمان و پابه‌ندی به‌ دینه‌که‌شیه‌وه، سه‌رچاوه‌ی تۆمه‌تبارکردنی و سه‌رزه‌نش‌ت‌کردنی و به‌که‌م گر‌تی‌ه‌تی له‌لایه‌ن دو‌ژمنانی ئیسلامه‌وه. ئه‌وه‌تا به‌چه‌ند گه‌نجیکی سه‌ره‌پۆ و چه‌ند لاییکی بی‌باک و بزێویان داده‌نێن و ده‌لێن: (گه‌ر ئه‌وان چه‌ند پیاویکی گه‌وره‌بوونایه ئه‌وا هوشیارو داناو زیره‌ک و پێگه‌یشتوو ئه‌بون). له‌کاتی‌که‌دا گه‌نجیتی ئه‌و لاهه پابه‌ندان‌ه‌کانگای هیممه‌ت و ووزه و هه‌ول و کۆشش و چالاکیانه‌و هه‌میشه‌ش به‌روبوومی پێگه‌یی‌و گه‌نجیتی راست‌گۆیانه‌و پابه‌ند بو‌نیانه. هه‌روه‌ها لایان هۆکاری گۆران‌کاری و چاک‌سازیش‌ن و بانگه‌وازه‌کانیش هه‌ر به‌هێزو توانای لایان به‌پێوه‌چوون گۆران‌کاریش ته‌نها به‌کۆششی ئه‌وان به‌دی دیت، زۆربه‌ی هه‌ره‌ زۆری لایه‌نگرو شوێنکه‌وتوانی پێغه‌مبه‌ران و بانگه‌واز‌کارو چاک‌سازانیش هه‌ر لایان بوون.

جا له‌به‌رئه‌وه‌ی لایان کاریگه‌ریه‌کی دیاریان هه‌یه‌و له‌به‌رئه‌وه‌ش دو‌ژمنانی موسلمانان له‌م سه‌رده‌مه‌دا سورن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که نابێت موسلمانان سوود له‌ وزه و وه‌ی لاهه‌کانیان وه‌ریگرن، بۆیه‌ پێ‌دێن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که ناخی فیکرو عه‌قیده‌و بر‌وایان داگیر بکه‌ن و بیاخه‌نه‌ نیو گێژاوی ون بوون و بی‌هه‌ده‌یی یه‌وه‌و جوامی‌ری ووره‌و چالاکیان له‌ناوه‌رن، رێنمایان بکه‌ن یان بۆ شته‌ که‌م بایه‌خ و بی‌نرخه‌کان و چه‌ند کاروباریکی لابه‌لای ژیان.

بێگومان له‌ مه‌وبه‌ر هێنده‌ی ئه‌م زه‌مانه‌ لایانی موسلمان دژایه‌تی نه‌کراون و هه‌ک ئه‌م‌پێ‌ش غه‌زوی فیکری یان له‌سه‌ر نه‌بووه. موسلمانان له‌ مه‌وبه‌ر هه‌ک ئه‌م‌پێ‌ش توشی کاره‌ساتی جه‌رگه‌ر له‌ نیوان ریزه‌کانی لایانیاندا نه‌بون. ته‌نانه‌ت هه‌رگیز موسلمانان له‌ رابردوودا هه‌ک ئه‌م‌پێ‌ش لاهه‌کانیان گومراو سه‌رگه‌ردان و سه‌رنه‌نگوم

نه کراون. داخۆ نه تهوهش چهنده زیانی لێ بکهوێت کاتیك له سهنگهری لاوانیهوه توشی کارهسات دهییت و کاتیك لهنیو نهوجه وانان و گه نجه تازه پێگه یشتوه کانیه وه مهینه تی به سهردا دهبارییت. له کاتیكدا لاوان کۆله کهی نه تهوهو جی ئومیدی گهرهی نه تهوهن. بهلام نه تهوهی موسلمان هه موولاوانی له دهست نه داوهو، چونکه هیشتا چهنده ها لای سالت و باش و چه ندين گه نجی هه لساوای تیدا ماوه و فرمایشت و وه سفی خوداش که بو لاوانی نیو نه شکوته که یه و، نه وانیش ده گرێته وه: ﴿...إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى﴾ (الكهف ١٣)، چونکه ئهم لاوانه ی نه مپرومان روپیان کردۆته ئاینی ئیسلامه که یان به تهواوی ناسیویانه و راستگۆیان ههش پابه ندبوون پێوهی و به هیممهت و گورج و گۆلی و دلسۆزیشه وه بانگه وازی بو ده کهن. لاوانی ئیمهش نهوانه که ﴿إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ﴾: کاتیك باوهریان به خودای پهروهرد گاریان هیناوه و ریبازه که یان هه لباو دووهو ئیدی خوداش راستگۆیی و دلسۆزی لێ بینیون و بهم هۆیه شه وه کۆمهك و هانایان له لایه ن خودا وه پێگه یشتوه و ئه وه یه که زیاتر رینمایی کردوون بو سه ر ریبازه راسته که یان.

ئهم ئایه ته دهیهوێت جهخت له سه ر ئه و حه قیقه ته قورئانیه راستگۆیانیه له بابه تی باوهرداری و پێی راست گرته بهردا بکات، که ئه وه یه: بێگومان مرۆفی باوهردار خۆی پێی خۆی هه لده بژێریت و کاتیك پێی باوهرداریه تی هه لده بژێریت و به دلسۆزی و پابه ندی و راستگۆیی و په رۆشییه وه پرووی تیده کات و باوهری به هیژ ده کات. خۆ نه گه ر ئه وکه سه خۆی هه ناوای یه که م نه نییت و پێی راست به کرده وه دلسۆزی هه لئه بژێریت، ئه و خوداش هیدایهت و رینمایی پێ نادات و وێرای ئه وه ی نه خوازه لا بۆی زیاد بکات. بۆیه ئه رکی تۆ ته نها هه لباو دانی رینگاکه یه و خوداش (ئه وه ی هه لیده بژێریت) بۆت زیاد و زۆر تر ده کات و کۆمهکت پێ ده دات، سائیر

باوه‌رداریت، یان بێ باوه‌رو، له‌سه‌رپێی پاست بیت یا گومپایی. ئه‌مه‌یه‌ ئه‌و سوونه‌ته‌ی خودا که له‌ چهند ئایه‌تیکی قورئاندا پرپاری له‌سه‌ر داوه‌، وه‌ک ئه‌م ئایه‌تانه‌: ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَّدْحُورًا ﴿١٨﴾ وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ﴿١٩﴾ كَلَّا نُمَدِّهُتُولَاءَ وَهَتُولَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾ أَنْظِرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ

وَلِلْآخِرَةِ أَكْبَرُ دَرَجَتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا ﴿٢١﴾ الإسراء ﴿٢٢﴾. واته‌: (هه‌ر که‌سیک خوشی و شادی هه‌ر له‌دنیدا ده‌وێت (ئه‌وا ئێمه‌ش به‌خواستی خۆمان) ئه‌و شادی و ئاواته‌ به‌په‌له‌یه‌ی دنیا ی بۆیه‌ده‌ست دێنن، پاشان به‌بێزراوی و ده‌رکراوله‌ ره‌حه‌ته‌ی خودا ده‌چێته‌ نێو دۆزه‌خه‌وه‌و به‌گروتنی ئاگری دۆزه‌خ ده‌برژێنرێت جاهه‌ر که‌سیکیش خوازیاری خوشی و شادی رۆژی دوایه‌و به‌ئیمانداریتی و خواپه‌رستی یه‌وه‌ هه‌ولێ ته‌واوی بۆ ده‌دات، ئه‌وا ئه‌م جو‌ره‌ که‌سانه‌ هه‌ول و کۆششیا به‌فێر ناچیت و پاداشتیان له‌به‌رچاوه‌. ئێمه‌ کۆمه‌کی هه‌ریه‌که‌ له‌وان (چ دنیاپه‌رستان و، چ کۆششکارانی ئاخیره‌ت) ده‌که‌ین و هه‌موو لایه‌کیان له‌نێو به‌خشش و کۆمه‌کی خوادان و، به‌خششی په‌روه‌ر دگاریشت له‌ که‌س قه‌ده‌غه‌ نه‌کراوه‌، جا بپروانه‌ چۆن هه‌ندیکیانمان له‌ هه‌ندیکی تریان جیاکردۆته‌وه‌و فه‌زلی باوه‌رو رپی راستمان به‌هۆی هه‌ول و دلسۆزیی خۆیانوه‌ پێداوه‌.

دیاره‌ له‌ رۆژی دوايشدا پله‌و پایه‌و فه‌زڵ و سه‌رخستنی زیاتر به‌و تاقمه‌ی دووهم (باوه‌رداران) ده‌دریت).

"وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ"

لاوه باوه‌پداره پێنماییکراوه‌کانی (هاوه‌لانی نیو ئەشکه‌وته‌که) له‌نیو‌که‌سانێکی کافرو بێ‌باوه‌پدا‌بون پێچه‌وانه‌ی پێبازی کافرانیان گرت‌بووه‌به‌رو لایه‌نی حه‌ق و ڕێگای باوه‌ریان هه‌ڵبژارد‌بوو ئەوه‌بوو دڵیان بۆ باوه‌پ والا کردو کاتی باوه‌پیش چوه‌ نیو دڵه‌کانیان‌وه‌ خودا زیاتری کرد بۆیان، باوه‌پرو هیدایه‌تی زیاتریشی پێ به‌خشین به‌شیوه‌یه‌ک که هه‌موو دڵه‌کانی ئەوانی لێ پر‌کرد.

دوای ئەوه‌ش دڵه‌کانیان پر‌بوو له‌ ئیمان و هیدایه‌ت و، خودا ئەو دڵانه‌ی جێگیرو به‌ئارام و دامه‌زرانو کرد که ئارامی و نازایه‌تی تێدا‌چاند، هه‌موو ئەمانه‌ش مانای ئەم ده‌سته‌واژه‌یه‌ی نیو ئایه‌ته‌که‌یه (وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ).

مانای (وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ) واته‌: (ئێتنامه‌ی علی‌ الایمان = له‌سه‌ر باوه‌پ جێگیرو دامه‌زرانمان کرد)، ئیدی جێگیر‌بوون له‌سه‌ری به‌وپه‌ری توندو تۆلی و وره‌و ئارامی و سوور‌بوونه‌وه. من خۆم (نوسه‌ری ئەم کتێبه‌) زۆرسه‌ر‌سامم به‌و دیمه‌نه‌ قه‌شه‌نگه‌ی که ئەم رسته‌یه‌ پیشانی ده‌دات، به‌جۆرێک سه‌ر‌سامیشم که وینه‌ی دڵه‌کانیان له‌به‌ر‌چاومه‌ چۆن پر‌بوون له‌ باوه‌پرو هیدایه‌ت، ئەمه‌ش زیاتر هاوشیوه‌و ویک‌چووی گۆزه‌یه‌کی پر له‌ناوه‌ که خاوه‌نی گۆزه‌که‌ توند سه‌ره‌که‌ی ده‌به‌ستیت تا‌کو ئاوی لێ نه‌رژیت و ئاوه‌که‌ی تێدا له‌نیودا بمی‌نیت.

جائمه‌و دڵانه‌ی که‌باوه‌پرو هیدایه‌تیان هه‌ڵبژارد‌وو‌هه‌ ترسی ئەوه‌یان لێ ده‌کریت که له‌ نیوه‌ندی فیتنه‌و به‌لای قه‌ومی کافراندا (باوه‌پرو هیدایه‌ته‌که‌یان لێ بکه‌ویت و برژیت) ئەوا خودا خۆی ئەو دڵانه‌ی جێگیر کرد‌وو‌هه‌ ده‌مه‌ کانێانی به‌ست‌وو‌هه‌ تا‌کو ئیمان و هیدایه‌ته‌که‌ی نیویان به‌یلتیه‌وه‌.

جا ئەو دلانەیی که باوەڕ هەڵدەبژێرن ئاتاجیان بە جیگیربوون و دامەزراوەیە،
 تاکو ئیمانیان لێ کەم نەبیتهوه، یان لێ ون نەبیته، وەك خودا بە باوەڕدارانی
 جەنگی (بەدر)ی فەرمووه: ﴿...وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ
 وَيُذْهِبَ عَنْكُمُ رِجْسَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ۝۱۱﴾
 الأنفال ﴿۱۱﴾. واتە: (ئەوەبوو خودا بارانیشی له ئاسمانەوه بۆ باراندن تاكو خاوەنتان
 بکاتەوه پێی و وەسوەسەو دڵە خۆرپەیی شەیتانیشتان لێ دوورخاتەوهو، پاشان دڵتان
 بەهێزو دامەزراو کات و جیگیربن له مەیدان).

" إِذْ قَامُوا فَقَالُوا "

خودا دهفه رمویت: ﴿ وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَن نَّدْعُوهُ مِنْ دُونِهِ ۚ إِلَهًا لَّقَدْ قُلْنَا إِذَا شَطَطًا ﴿١٤﴾ الْكَهْفِ ﴾

بیگومان لاوه باوهرداره کان (هاوه لانی نیو نه شکموت) به چهند قوناغیکی یه که دواوی یه که پله به پلهی ڕێگهی ئیماندا تێپه ڕیون، که بهم ڕهنگهیه:-

١- ئهوان، یه که بچار باوه ڕیان به خودای پهروهردگاریان هیناوه و داواوی رهحمهت و شارهزایی و ڕینماییان لێ کردوه. خوداش بهدهم داواکه یانهوه هاتوه و باوه ڕو شارهزایی و هیدایهتی زیاتری پێ داون.

٢- ههروهها ئهوان که رامت و ڕێزو نیعمهتیان له خودا وه چنگ کهوتوه و، خودا خۆی دلیانی دامهزرا و کردوه و پری کردوه له باوه ڕ بۆیان، تا کو ئیمان که یان بهزیندوویی تیدا بهیڵنهوه.

٣- ئهوان داوی ئهمهش به و ره و هیمه تهوه جوولانه تهوه به چالاکی و کۆششکردنیشه وه گهراون و بهراشکاویی ڕایانگه یاندوه، که خودای پهروهردگاریان به تهنها پهروهردگاری ئاسمانه کان و زهوییشه، ئیدی ئهوان جگه لهم خودایه، هیچ خواوه ندو په رستراویک بۆخۆیان دانانین، بۆیه ئه و گه له یان، که په رستراویکی دی، جگه له خودا ده په رستن به هه له داچوون. ئهم قوناغهی سێیه میش قورئان گوزارشتی بهم فره مایشته ی خودا لێ کردوه: ﴿...إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَن نَّدْعُوهُ مِنْ دُونِهِ ۚ إِلَهًا لَّقَدْ قُلْنَا إِذَا شَطَطًا﴾

﴿إِذْ قَامُوا﴾ له‌م ئایه‌ته‌دا که به‌مانای (کاتیک هه‌ستان.. یان کاتیک جوولان و که‌وتنه‌خۆ)، یان به‌ هه‌ر مانایه‌کی زمانه‌وانیی هاوشیوه‌ی تر دیت، چه‌ند بیروپرایه‌کی له‌ زانیانی ته‌فسیره‌وه له‌سه‌ر ده‌رپراوه‌و ماناکانی هه‌ستان و که‌وتنه‌ خۆ (القیام) یان له‌م چه‌ند خاله‌دا پروون کردۆته‌وه:

١- هه‌ندیک له‌ زانیان گوتویانه: ئه‌وه هه‌ستانیک بووه له‌و لاوانه‌وه به‌ پرووی پادشا بێ باوه‌ره‌که‌دا.. ئه‌مه‌ش سیفه‌تیکی هه‌ستانیانه له‌به‌رده‌میداو، پادشاکه‌ش پێی زانیون، که‌وا سه‌رپێچی له‌ ئایینی ئه‌و ده‌که‌ن، بۆیه مه‌سه‌له‌که‌یان خراوه‌ته‌ به‌رچاریو، پاشان خۆیشیان براونه‌ته‌ لای پاشا و پێی گوتراوه: ئه‌مانه‌ خۆیان له‌ ئایینی تۆ دا‌بریه‌وه‌و باوه‌ر به‌ تۆ ناهینن، پادشاکه‌ش فه‌رمانی پێ‌کردوون، که‌ وانه‌که‌ن، به‌لام ئه‌وان له‌سه‌ر حه‌ق جێگیربوون و پێیان گوتوه‌: (رَبَّنَا رَبِّ السَّمَاوَاتِ...) ئه‌م به‌سه‌رهاته‌ گه‌ر به‌راستی له‌ پێغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ گیرایه‌ته‌وه ئه‌وا په‌سنده، به‌لام گه‌ر به‌ فه‌رمووده‌ی (صحيح) لێیه‌وه‌ رپوایه‌تی نه‌کرایه‌ت ئه‌وا ئێمه‌ش نایه‌ینه‌وه.

٢- هه‌ندیک له‌ زانیانی تری ته‌فسیر گوتویانه: ئه‌و لاوانه‌ له‌ کورانی گه‌وره‌پیاوانی شاره‌که‌ بوون و له‌وشاره‌ ده‌رچوون و له‌ قه‌راغی شار (به‌بێ بوونی واده‌یه‌کی نیوانیان) کۆبوونه‌ته‌وه‌و یه‌کیکیان گوتویه‌تی: (من له‌دلی خۆمدا وای ده‌بینم که‌ خودای په‌روه‌ر دگه‌رم، خودای ئاسمانه‌کان و زه‌وییه‌)، ئه‌وانیش گوتویانه: (ئێمه‌ش له‌ دلی خۆماندا هه‌مان شت ده‌بینین). ئنجا هه‌موویان هه‌ستان و گوتویانه (رَبَّنَا رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) ئه‌م شیکاره‌ش له‌ رپوایه‌ته‌ راست (صحيح) ه‌کانی فه‌رمووده‌دا (ده‌رباره‌ی ئه‌م جو‌ره‌ هه‌ستانه‌) ده‌قیکی له‌سه‌ر نه‌هاتوه‌.

٣- هه‌ندیک تر له‌ زانیانی ته‌فسیر گوتویانه: قورئان لێرده‌ا هه‌ستان (قیام) گوزارشتی له‌ جیا‌بوونه‌وه‌و ده‌رچوون له‌گه‌له‌که‌یانو، سووربوونیان له‌سه‌ر هه‌لاتن

بۆ لای خودا، کردوو، وەك چۆن بلیت: فلان كەس ھەستاو كەوتەخۆ بۆ فلان كار، ئەگەر ئەوكەسە بەوپەرى جیددی و پەرۆشییەو بەتەمای ئەوكارە بیّت^(۱). بەلام ئیمە مەسەلەیهكى تر لە وشەى ھەستان (قیام) لەم جیگەیهدا تێدەگەین. لەوانەشە ھەستانیکى راستەقینەى ھەست پىكراو بیّت بەمانای وەستان (وقوف) بەو پەنگەى كە پىگەى خودایان ھەلبژاردبیّت و خوداش دلیانی جیگیرو دامەزراو کردبیّت و ئینجا ئەوان ھەستابن و راوہستابن و بەناشكراو بەراشكراى راپانگەیاندبیّت كەخودای پەرورەدگارى ئەوان، خودای ئاسمانەكان و زەوى یە، ھەرەھا دەشیّت مەبەست لەھەستان (قیام): (اذا قاموا) كۆشش و لیكۆلینەو ھە بایەخ دان و پەرۆشى و ماندوو بوون بیّت، چونكە ئەوان جیددی و راستگۆبوون لە ھەلبژاردنى ریگای خواداو، پاشان بەجوامیڤى و ورەو ئیرادەو پەپەرەوى پىگاكەیان کردوو.

ھەرەھا شیوازیكى دى لە ھەستانەكەیان تێدەگەین، ئەویش بزاون و كۆشش و ھەولدانە، بەمانای ئەوان باوەرپوئیمانان تەنھا لەبازنەى زانیارى یەكى تیۆرى (نظري) و فیکرى و عەقلىدا دانەناو، ھەر تەنھاش بەرۆشنبیری یەك و مەعریفەيەك و شارەزایی یەك دانەناو، بەلكو ھەنگاویكى تریان ناوە كەبە بەروبوومیكى سروشتى و ئەنجامیكى لۆژیكى (منطقي) مەعریفەى ھزرو رۆشنبیری و عەقلى دادەنریت، ئەو ھەش لەكاتیكدا بوو كە ھەستان و جوولاون و كۆششیان کردوو.

پىگومان ھەستان و كۆششكردنیشیان ھۆكاریك بوو لە بەھێزكردنى باویریانداو، پاشان بزاون و جم و جۆل و ھەنگاوە كردهیى (عملى) یەكەشیان زۆر پىویست و تەواو كەرى باویرەكەیان بوو. كەوابوو ھەر دەبیّت باویر ئیمانمان زیندوو كاراو بەھێز بیّت، وەك ئیمانى ئەو لاوانە ھەردەشبیت كە ئەو ئیمانە پىشەواو

(۱) القرطبي / ۱۰: ۳۶۵-۳۶۶).

پێنیشاندهرمان بێت بۆ ههنگاوه کردهیی یهکان وجم و جۆله دههکیسهکان بهو رهنگهی ژیاغان ههمووی بهگۆڕههێ ئهوه باوهڕه دا بپێژینهوه، پاشان ههربهو باوهڕهوه رووبهکهینه لای کهسانی ترو بانگهوازیان بکهین بۆ لای پێیازی خودا.

بێگومان ههستایش به ئیمان و ئیسلامهوه به جیگیربوون لهسههری و به بانگهواوکردنی بۆ لای ئاتاجی به چهند دلێکه که ههلبۆیری ئهوه باوهڕه و پاشان لێی پر دهو، ئینجا داوا لهخوداش دهکهن که بههێز و دامهزراویان کات، چونکه کاتی که خودا دلانی لاوهکان (هاوهلانی نیو نهشکهوته که) ی لهسههر باوهڕ دامهزراوو جیگیرکردوه، هیواو وره هیممهتیشی پێ بهخشیونو، نهوانیش بهباوهڕه که یانهوه ههستاون.. ههموودلێکی باوهڕدارو جیهادکاریش ههمیشه ئاوان، بێگومان قورئان داوای ئهوه ههستاونو ههلوێستهمان لێ دهکات که ههموو کاریکی بایه خدانو هیممهت و وره لهگهڕان و لێکۆڵینهوه و وردبوونهوه لهخۆ دهگریت، نهگهر ئهم کارانهش بهجێ بگهیهنریت ئهوا مروۆ باوهڕو پابهندی ههلهبۆیریته.. خودا فرمویهتی: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَعْظَمُكُمْ بِوَحْدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مَثْنَى وَفُرَادَى ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ

﴿٤٦﴾ سبأ. واته پێیان بلێ من یه که پهندو دهرس به ئیوه دهگهیهنم ئهوهیه که دوو دوویان یه که یه که لهپێناوی خوادا ههستو ئیمان و ئیسلام وهرگرن، پاشان بیربهکه نهوه لهوهی که هاوهله که تان (واته پێغه مبههری خودا ﷺ شیت نیه و هیچ جۆره شیتیهکی به پر و پاگه ندهی ئیوه تیدا نیه، به لکو ئهوه ترسینه ری که بۆتان له بهردهم سزایه کی سهخت دا".

شیتکی سهیرو سه مه رهش له پێیازی سو فیگه ریدا هیه، ئهوهیه گوایه ئهوان په یوه ستن به هه ستانه که ی هاوهلانی نهشکهوت و ئهوه وته یه یانهوه که گو تیانه: (ربنا رب السموات والارض) ئه مه شیان کردۆته به لگه یه که بۆخویان له سههر شیابوونی راوه ستانیان و حه ره کاتیان و سه ماو خۆبادانیان له هه لقه کانی زیکرو ده رویشی و سروو دی بۆیدا..

ئیمامی (قرطبی) یش وه لّامی ئهو په یوه ستبونهی سۆفیه کانی وه هاداوه ته وه که به لّگه هیئانه وه که یانی پووچهل کرۆدته وه گوئوویه تی: "ئهمه په یوه ست بوونیی ناراسته، چونکه لاهه کانی نیو ئه شکو ته که هه ستاون و یادو زیکری خودایان لهو باره یه وه کردوه که رینمایی کردوون بۆ ریی راست، ههروه ها سوپاسی خودایان له سه ره به خشش و نیعمه ته کانی کردوه .. ئیدی ئه مه له کوئ و ئهو ره فتاره ی سۆفی و دره و یشه کان له کوئ که پی به زه ویدا ده ده ن و سه ماده که ن و شان هه لده ته کیئن، به تایبه تیش له م زه مانه دا که له کاتی بیستنی ده نگه ناسکه کانی مندا ل و ژناندا حالیان لی دیت و ئهو سه مایانه ده که ن .. به راستی نیوانیان واته: (نیوانی ئه مان و لاوانی نیو ئه شکو ته که ئه رزو ئاسمانه) پاشان ئهو نه ریته ش له لای کۆمه لی زانایان هه رامه . ئیمام (ابوبکری طرسوسی) یش ده رباره ی (پچچکه ی سۆفییه گه ری) پرسیاری لی کراوه له وه لّامدا گوئوویه: (سه ما کردن و حال لی هاتن یه که م جار هاوړی یانی (سامیری) دایانه ینا، ئه وه بوو دوا ی ئه وه ی جهسته ی گویره که یه کی له ئالتوون بۆ کردن، که هیچ گیانیکی تیدانه بوو و ده نگیکه ی وه ک بۆره ی مانگای لی ده هات، که وتنه سه ما کردن به ده وری داو حالیان له خۆیه وه ده هیئا) ^(۱).

"لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِم بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ"

هاوه لانی نیو نه شکوه ته که ههستان و گوتیان: ﴿رَبَّنَا رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَنْ نَدْعُوَ مِنْ دُونِهِ إِلَهًا لَقَدْ قُلْنَا إِذَا شَطَطًا﴾ (١٤) الکهف، ههروه ها ههستان و گوتیان ﴿هَؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ إِلَهًا لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِم بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ (١٥) الکهف. بیگومان ئه و ریبازهی تریان ده په رست و، چه ندین خواوه ندیان له جیاتی خودای پهروه ردگار بۆ خۆیان دانابوو. بۆیه داوایان له گه له کهیان کرد، که به لگه و پاساوو پاکانه و نیشانهیه کی روون و ئاشکریان له سهر شیاو بوونی ئه و باطیلهی له سهری بوون، پی بدهن، پاشان بریاری نه نجامی ئاساییان له سهر ئه وه دا، نه نجامه کهش ئه وه بوو که: (بیگومان هیچ که سیك سته مکارتر و زۆردارتر نیه له و که سهی درۆ بۆ خودای پاک و میهره بان هه لده به سستی و، هاو به شی بۆ داده نی و شتی تری له گه لدا ده په رستی و.

جا بۆیه وتهی لاوه کان: "لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِم بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ" واته (بۆچی به لگهیه کی روون و ئاشکرا له سهر شیرک و بی باوه ریتییه کهیان ناخه نه بهرچاو)؟! ئه م وتهیه حه قیقه تیکی بنه بر (قاطع) ی قورئان ده خاته پروو بریار له سهر ریسایه کی زۆر پیویستی قورئانیش له بابتهی عه قیده و فیکرو بیرو پاکاندا ده دات.

(لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِم بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ) ئه ری بۆچی بیانوو به لگه و پاساوێک له سهر ریتچکه و ریبازی خۆیان نا هیئنه وه؟!.. لی ره دا پیتی (لولا) پیتی مه رج (حرف شرط) نیه، به لکو پیتی هاندان و پالئانه، چونکه ئه گهر له دوای (لولا) وه فرمان (فعل) هاتبی و، ئه وابه پیتی ئامرازی هاندان و پالئان داده ریتی و، به مانای (هلا) دیت، واته (بۆچی)؟!

خو نه گهر له دواى (لولا) ناو (اسم) هه بېت نهوا به پیتی مه رج (حرف شرط) داده نریت که پیتی (امتناع لوجود)ه.

بېگومان قورئانی پېرؤز دهیو ویت خه لکی هه موویان به ئاکاریکی زانستی و مهنه جی و بابه تیانه وه له مه سه له ی عه قیده و فیکرو بیروړا و تیروانینیاندا بچو لینه وه، فیکرو رایه کی ودها ودرنه گرن، گهر له گهل راستیدا نه گوځیت و، گهر لایه نه زانستی و مهنه جی و بابه تیانه که شی تیا دانه بیت.

جابؤ نه وهی ئه م سیفه ته هره پتویسته ی پربازه پهیره وکراوه که یان به دی بهینن، ده بیت نیشانه و به لگه و پاسا و له سر بیرو باوه رپان بځنه روو و نه و به لگه و پاسا و ده بیت روون و ئاشکرا بیت و هه موو عه قلنکی ساغ په سندی کات و له گهل هه موو دانایی یه کی راستیشدا بگوځیت.

خو نه گهر هه رمروځیک به لگه و پاسا و نیشانه یه که له سر نه وهی باوه پری پتی هیه، یان له سر نه وهی که به وتن دهری ده بریت، دا واکات و ته نانه ت هه بیروړا و فیکرو ریسایه کیش له سر بنچینه ی به لگه یه کی ئاشکرا بیت بځته لاه، نهوا خه لکی واز له زوره ی و ته کان و بیرو باوه رپه که یان دینن و به مه سه له به لگه نه ویسته دانپیدانراوه کانیا ن داده نین به راستی ئه مپؤ زوره ی نه و بیرو باوه رپه فکار و رپسا و تیورو دروشمانه ی له جیهاندا بلا و بونه ته وه له بی ئاگایی و بؤشاییه کی توژی نه وهی زانستی و مهنه جی و بابه تیانه دان و پتویستیان به به لگه و نیشانه و پاساوی ره وایه.

قورئانی پېرؤزیش دا وای به لگه و نیشانه له خه لکی ده کات و نه م دا وایه شی به تاییه تی خستوته بهرچاوی کافران و له سه رفیکرو بیروړا و رپسا کانیا ن گفتوگو یان له گهل دا ده کات.

خودای مهن له باره ی دیاریکردنی شته حه رامکراوه کانه وه فه رموویه تی ﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ ۖ وَالْأَنفُسَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۚ وَأَن تَشْرَكُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ

مَا لَمْ يَنْزِلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ الأعراف ﴿٣٣﴾ واته "بلی بیگومان خودای پهروهردگار هه موو درۆ گوناھ و سه ریچی به کی ناشیرینی چ به کردار، یان به گفتار بیت و، چ به ناشکراو دیار بیت، حه رام کردوو، وهك ئەو کردارانهی، که به دهستی نه نهقهست ده کریت، وهك کوشتن و زینا و دزیکردن، یان به په نهانی و شاراوه بیت، وهك کرداره ناوه کییه کانی دَل له مه سه لهی حه سوودی و نیازی خراپ، ههروه ها بلی: خودا هه موو جوړه سه ریچییهك، که (گوناھ) ی لی ده که ویته وه هه موو جوړه سته م و ده ستر یژییه کیشی بۆ سه ر خه لکی، که به ناههق سته میان لی ده کریت حه رام کردوو، ههروه ها شه ریک و هاویه ش بۆ خودا دانانیشتی حه رام کردوو، که هیچ به لگه یه کی له سه ر نه ناردۆته خوا ره وه، پاشان ئەوه شی لی حه رام کردوون، که له خۆتانه وه به بی به لگه و وته و قسه ی وه ها له سه ر خودا ده ربړن، که زانستان له سه ری نیه.

ههروه ها قورئان وته ی ئەو موشریکانه شی هیناوه، که کورپان بۆ خودا داناوه، به وهش وه لایمی داونه ته وه، که هیچ به لگه یه کیان له سه ر ئەو وته یه یان نیه:

﴿قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَنَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ ﴿٦٨﴾ یونس ﴿٦٨﴾

ههروه ها قورئان جه ختی له سه ر ئەوهش کردوو، که ئەو موشریکانه ی هیچ به لگه یه کیان له سه ر شه ریک و هاویه ش بۆ خوا دانانیان نیه و پیرای ئەوهش سوورن له سه ر نه ریتی هاویه ش بۆ خوا دانانه که یان و مشتومر له نایه ته کانی خوا دا ده که ن ئەوه بیگومان به هۆی خۆ به زل زانیینه وه یه له ناخی خۆیاندا، وهك ده فه رمویت:

﴿إِنَّ الَّذِي يُمْجِدُونَ فِيءَايَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَتْهُمْ إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَّا هُمْ بِبَلِغِيهِ وَمَا...﴾ ﴿٥٦﴾ غافر ﴿٥٦﴾

واته " ئهوانه‌ی مشت و مری له ئایهت و نیشانه‌کانی خوادا ده‌که‌ن به‌بێ ئه‌وه‌ی به‌لگه‌یه‌کیان له‌خوداوه‌ بۆ هاتبێت ئه‌وانه له‌دڵیاندا نه‌ریتی خۆ به‌زل دانان و ئی‌ره‌یی پێ‌بردنیان هه‌یه. به‌لام بێ‌ئه‌وه‌ی بگه‌ن ئه‌و مه‌به‌ستانه‌ی خۆ به‌زل دانان و ئی‌ره‌یی پێ‌برده‌نه‌ ".

له‌ شوینیکی تری قورئاندا، خوادا فه‌رمانی به‌پی‌غه‌مبه‌ری خۆی (محمد ﷺ) کردووه، که‌ با به‌ره‌ره‌چی موشریکان له‌ په‌رستنی بت و په‌یکه‌ره‌کان بدا‌ته‌وه‌و پووجه‌لیان بکاته‌وه‌، چونکه‌ هه‌یج به‌لگه‌یه‌کیان له‌سه‌ری نیه وه‌ك ده‌فه‌رمویت "

﴿ أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ ۝ ١٩ وَمَنْوَةَ الْثَالِثَةَ الْأُخْرَىٰ ۝ ٢٠ أَلَكُمُ الذَّكْرُ وَلَهُ الْأُنثَىٰ ۝ ٢١ تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰ ۝ ٢٢ إِن هِيَ إِلَّا أَسْمَاءُ سَمِيَتْهُمَا أَنْتُمْ وَعَابَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمْ الْهُدَىٰ ۝ ٢٣ النجم ﴾

واته: (ئه‌ی ئه‌وانه‌ی هاوه‌ل بۆ خواداده‌نێن، ئایا ده‌توانن هه‌یزو توانای ئه‌و بتانه‌م پێ‌پاگه‌یه‌نن که‌ (لات - عی‌ په‌رستگه‌ی - قوره‌یش) و (عوززا - عی‌ په‌رستگه‌ی - طائیف) و (مه‌نات - عی‌ په‌رستگه‌ی - بنو کعب)ن، ئایا ئه‌ی موشریکان، ئی‌وه‌ وای داده‌نێن، که‌ ئه‌م بتانه‌ کچانی خودان، ئایا کوره‌کان بۆ خۆتان داده‌نێن، کچانی‌ش له‌ مێینه‌ بۆ خوادا داده‌نێن، به‌راستی ئه‌مه‌ دابه‌شکردنیکی ئاته‌واوو نا‌پێکه‌، بێگومان ناوی ئه‌و بتانه‌ش (لات و عوززا و مه‌نات) چهند ناویکی دانراوی خۆتانو، چهند شتیکی ناو‌لێنراوی خۆتانو باب و با‌پیرانتانن، خوداش هه‌یج به‌لگه‌و بیانویه‌کی له‌سه‌ر ئه‌و مه‌سه‌له‌ ده‌سه‌له‌به‌ستانه‌ی خۆتان نه‌ناردۆ‌دته‌ خواره‌وه‌، به‌لکو ئه‌وان به‌و وته‌ نا‌راست و خولقی‌نراوانه‌یان، دوا‌ی گومان و هه‌وا و ئاره‌زووی نه‌فسیان که‌وتوون، له‌کاتی‌که‌دا (محمد ﷺ) له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگاریانه‌وه‌ په‌یامی ریی‌ی را‌ستی بۆ هه‌تانه‌، که‌چی سوودی‌ان لێ‌ وهرنه‌گرت " .

بیگومان بـیـباوهـراـن هـیچ بهـلـگهـو بیـانوـو پاساویکیان لهـسهـر ئهـو بـیـباوهـری و رـیـبـازه پـوـوچه له نیه، که په پیرهوی ده کهن، ته نانهت گهر هه موو ته مه نیشیان تیدا به سه ره بنو، ژيانی بوته رخانه کهن و عه قل و ژیریان تیا بره تینن و، خویان به گه پان و خواستن و لیكۆلینه وه مانوو بکهن. چونکه بهلگه و پاساوی بو هیچ پـیـچکه یه که نیه، ته نها بـۆ یه که حه قیقه ت نه بیته، ئه ویش حه قیقه تی په رستراویته و په روه ردا گاریتی خودای په روه ردا گاری جیهانیانه و، پابه ندیشه به هه ر فره مان و حوکم و پـیـساو بنه مایه که وه که له خوداوه ئا راسته ی به نده کانی کرابیته.

ئیمهش له م سه رده مه ماندا ئه و وته یه ی (هاوه لانی ئه شکه وت، که به گه له که یان راگه یان دبو) به و که سانه ی هاوچه رخی خۆمان ده لینه وه، که له به رنامه ی خودا ده رچوون و پـیـگه یه کی دی پیاده ده کهن، پـیـیان ده لـیـن:

﴿هُتُولَاءَ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ ءَالِهَةً لَّوَلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِم بِسُلْطٰنٍ

بَیِّنٍ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴿١٥﴾ الکهف ﴿١٥﴾!﴾

"وَإِذْ أَعَزَّزْتُمُوهُمْ"

دوای ئەو هی لاوه کان (هاوه لانی ئەشکەوتە که) گەشتنه ئەو قۆناغە له لیکۆلینهوه و به برنانی ریی راست، ههروهها دوای ئەو هی هیزی خۆیان و توانایان له بهرامبەر هیزو توانای گەله که یاندا زانی و، دوای ئەو هوش بۆیان دهرکهوت که ئەوان له ئاست پروبه پروبوونهوه و گۆرانکارییدا دهسته و سانس، بریاری خۆ دابریانان له گەله که یان داو، وایان به چاکتر زانی که بۆ ئەشکەوتە که برۆن و، ههندیکیان به ههندیکی تریان گوت: ﴿وَإِذْ أَعَزَّزْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهُ فَأَوَّا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مَرْفَقًا﴾ (١٦) الکهف ﴿ به مانای: به هۆی ئەو هی بریاری خۆ دابریانان له گەله کافره که تان داو، بریاری خۆ به دوورگرتن لهو به ندایه تییه بۆ ناوه رۆکه ی ئەوانتاندا که چهند په رستراویکی تریان له جیاتی خودا په رستووه، له به رئه وه به رهو ئەشکەوتە که برۆن و په نای بۆ به رن، چونکه ئەو ی باشتترین شوینه بۆ دابریان و، هه ر له ویش خودا بالی ره حمهت و به زه بیتان به سه ردا ده کیشیت و به سه رتاندا بلاویده کاته وهو شوینی شیایوی نیشته جی بووتان بۆ ده ره خسینیت.

"كەي لە گەلەكەيان دابراون؟"

ئەو پرسیارەى خۆى دەردەخات و قوت دەبیتتەو، ئەوێه: كەي لاوه باوەردارەكان
برپاری خۆ دابرا لە گەلەكەياندا؟

و ئەلامەكەش ئەوێه، ئەوان دواى دیراسەکردنى ئەو واقعەى تێیدا دەژيان
برپاری خۆ لى دابرايانداو، ئەوێبوو تەماشای هێزى گەلەكافەرەكەيان كردو، بۆيان
دەركەوت كە هەموو دەزگا و ئامرازىكى هێزو دەسلەتايان هەيەو، تەماشای
خۆيشيان كرد كە هێچ هێزىكى ماددىيەى ئەوتۆيان لەبەر دەست نیه.

ئەمەش مانای واىە گەر ئەوان رووبەرۆوى گەلەكەيان ببنەو ئەبەرامبەريان
بجەنگن، ئەوا جەنگىكى نابەرامبەر دەبیت و ئاكامەكەشى هەر پێشتر زانراو كە
ئەوان تێیدا سەرناكەون، ئىدى بۆچى جەنگىكى ئاوا بگێرن؟!

پاشان بەوردى سەرنجى هەلۆیست و ئاكارى گەلەكەشيان داو، كە ئەوان هەر
سوور بوون لەسەر كفرو بى باوەرپى و گوێ لەهێچ وشەيەكى (بانگەواز بۆ باوەرهێنان
بەخودا) ناگرنو، بەدەم بانگەوازی خاوەن بانگەوازه كەو، ناچن، بەلكو پەنا دەبنە
بەر لەنىو بردنى، يان ئازاردان و ئەشكەنجەدانى و، ياخود كوشتنى و پژاندنى خوينى،
كەوا بوو هێچ سوودىك لەمشتومر لەگەڵ كردنيان، يان لەبانگەواز كردنياندا نیه.

لەبەر ئەو لاوه باوەردارەكان زانيان، كە هێچ سوودىك لە وجوديان لەگەلئاندا
نەماو، هێچ توانايەكيش بۆمانەو لەگەلئاندا نەماو، بەلكو تەنانەت دەترسان
لەوى، كە بەلایان بەسەردا بێنن و لەباوەرەكەيان پاشگەزيان كە نەو. بۆيە هێچ
رێگە چارەيەكیان نەمابوو، تەنها خۆدابراون و رووکردنە ئەشكەوتەكە نەبیت تاكو
لەگەڵ باوەرەكەياندا بژين و، خوداى پەرورەدگاريان تیدا بپەرستن بێگومان برپاری
خۆدابراوەكەيان و رۆشتن بەرەو ئەشكەوتەكەش، برپارىكى راست و بەجى بوو و لەگەڵ
بارودۆخ و واقعەياندا دەگونجا، بۆيەش خودا نزاكەى بۆ گيراكردن و، بەلى سۆزو
رەحمەتى بۆ كردنەو، وەك مەنزىگايەكى هێمن بۆ سازكردن.

"نایا ئیمەش له خۆدابراندا شوین پێی ئەوان هەلگرین"

هەندێک کەس لە موسلمانان دەربارە (خۆدابەری هاوەڵانی ئەشکەوت) لە گەلەکیان) پرسیاریک دەخولقێن و دەڵێن: (بەو پێوانەگە ی کە هاوەڵانی ئەشکەوتە کە ئیماندار بوون و بریاری خۆ دابەرانیشیان راست و دروست بوو و خۆداش لە قورئاندا ستایشی هەلۆیستەکیانی کردووە، نایا دەشی ئیمەش لەوەدا شوین پێی ئەوان هەلگرین؟ ئە ی چ ئەرکیکمان لەسەر ئەگەر خۆمان لە گەلەکیان دابەری و رومان کردە ئەشکەوت و چیاکان و یان لە مالهەکانی خۆماندا گۆشەگیرین و خۆمانیان لی دابەری؟!).

بۆ وەلامی ئەم پرسیارە دەڵێن: بۆ مرۆفی موسلمان ناشیت، کە خۆی لە خەلکی دابەری و بەجەستە لیان جوی بیتەو، پەیوەندیان لەگەڵ بچەری و تیگەلاییان نەکات و بانگەواز و ئاموزگاریان نەکات، بۆیە ناشیت لەم سەردەمدا مرۆفی موسلمان لەخۆ دابەری شوین پێی هاوەڵانی نێو ئەشکەوتە هەلگریت.

"جیاوازی یەکانی نیوان ئیمە و ئەوان"

چەند جیاوازییەکی بنچینەیی لەنیوان واقعی ئەمرۆی موسلمانان و هاوەڵانی ئەشکەوتەدا هەیە، ناشیت کە واقعی موسلمانان بەهەمان پێوەری واقعی ئەوان هەلسەنگێن، لەو جیاوازیانەش:-

- ۱- هاوەڵانی ئەشکەوت شەریکی تری جودا لەم شەرعە ئیمەیان هەبوو، بەپێی ئەو شەرعەیان بۆیان شیاو کە خۆیان لە گەلەکیان دابەری و پاساوی پێ پانەکیان دانیشتیان بۆ داناون، بەلام ئیمە لەم حوکمدا شوین پێیان هەلناگرین. بەرای یەکلارووی زانیانی (اصول)یش "شەرعی گەلانی پێش ئیمە، بە شەرع و یاسا بۆ ئیمە دانانریت".

۲- شهرعی ئیمه به راشکاوی ئاماژهی بۆ قهدهغهبوونی دابرا نکردوو، به راشکاویش باسی پێویستبوونی راگهیاندن و بانگهوازیکردوو. له قورئاندا چهندین ئایهتی ڕوون و ئاشکرا لهم بارهیهوه ههیه، وهک:

أ- خودا فهرموویهتی: ﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

﴿المائدة﴾، واته: ئهێ پیغه مبههر ههر شتیك، كه له خودای پهروهردگارت هوه بۆت هاتۆته خوارهوه به خهلكی رابگهیهنه، گهر وانه كهیت ئهوا راسپاردیهی خودات نهگهیاندوو، خوداش خۆی له دهسدریژی كافران دهتپاریزیت، بینگومان خودا رینمایی كۆمهلی به درهفتاران ناكات.

ب- ههروهها فهرموویهتی: ﴿قُلْ إِنِّي لَنْ مُجِيبَیْ مِنْ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ

مُلْتَحِداً﴾ (۲۲) ﴿إِلَّا بَلَاغًا مِّنَ اللَّهِ وَرِسَالَةً...﴾ (الحجن) ۲۳، واته: پێیان بلێ من جگه له خودا كهس نامپاریزیت، جگه له خوداش هیهچ پهنایه كم نیه، ههروهها هیهچ زیان و رینمایی به كیشم بۆتان نیه، تهنها ئهوا راگهیاندنه نهییت، كه له خودا و راسپاردهو په یامه كانیهوه پێتان دهگهیهنم.

بینگومان ئیسلام تهنها به تیکهلبوون له گهڵ خهلكی و بانگهوازیکردنیان بڵاوده بێتهوه، مڕۆقی موسلمانیش، تهنها له رێی بانگهوازو پیراگهیاندن و ڕوونکردنهوهوه، ئهركی سهershانی خۆی رادهپه رینیت و له بهرپرساریتی و سزاش رزگاری ده بێت.

۳- بینگومان پیغه مبههر ﷺ هانی داوین له سهر تیکهلبوون له گهڵ خهلكی و، ئارامگرتنیش له بهرامبه ر ئازارگهیاندنیان و، پاشان رێی خۆ لێ دابرا نیشیانی لێگرتوین.. له رینمایی و ئامۆژگاریه كانیشیدا ئهم فهرموودهیه مان به سه، كه (ابن ماجه) له (عبدالله كوپر عومره وه) (خودا لێی رازی بیت) گێراویتی هوه

که گوتویهتی: (بێغه مبهری خودا ﷺ فهرموویهتی: ((المؤمن الذي يخالط الناس ويصبر على اذاهم، اعظم اجرا من المؤمن الذي لا يخالط الناس ولا يصبر على اذاهم))^(١) ... واته "ئهو ئيمانداره ی تیکه لاوی خه لکی ده بیست و ئارام له سهر ئازاردانیان ده گریت، لهو ئيمانداره پاداشتی گه وره تره که تیکه لاوی خه لکی نابیت و ئارام له سهر ئازاردانیان ناگریت".

بینگومان (تیکه لاویون له گه ل خه لکی) ده بیست له پیناوی ئامۆژگاری کردنو به یاد هینانه وهیان له ریبازی چاکدا بیت، نابیت موسلمان، باز به سهر ئاینه که ی دابات، یان بنه ماکانی پشتگوێ بخت، یاخود به بیانوی خۆتیکه لا و کردنی خه لکی کاری ناشیرین و هه راکراو ئه نجام بدات. به راستی هاوه لێ به ریزو سه نگین (عبدالله کورپی مسعود) (خودا لێی رازی بیت) پیاویکی هه یجگار وردبین و زیره ک و کراوه هاوسه نگبوه، کاتیک گوتویه: (خالط الناس و دينك لا تكلمنه)^(٢). واته "به هاوسه نگي و ریکسازی له گه ل خه لکیدا تیکه لا به، به لام ده خیل وریابه له وهی که به وهی کاری خرابو، به ده رهفتاریو، وازه یان له ئه رکی سه رشانه وه ئاینه که ت زامدارو بریندار بکه ی ت".

٤- پاشان چواره مین جیاوازی له نیوان ئیمه و هاوه لانی ئه شکه وته که دا، ئه و واقیعه یه که ئیستا تیدا ده ژیین، ئه وان بینگومان له نیو گه لیک کافرو بئ باوه ردا ده ژیان که به رده وام سووربوون له سه رکفرو، هه میشه بانگه وازو ئامۆژگاری یه کانیان رته ده کرده وه، بۆیه هه رده بوایه خۆیانان لێ دابرن. به لام ئیمه له نیوه ندی که سانیکی موسلمانن وادا ده ژین که زۆرجار مه سه له یه کی هاوبه ش (که ئایینی ئیسلام) له نیوانماندا هه یه و ده شیت لیه وه هه نگاو نیین و کاری له سهر بنیات بنیینو، له رێی پیکه وه ژیان وله گه ل تیکه لا بوونیانه وه بیانگیرینه وه بۆ خانه ی پابه ندی و په یره ی کردنی به رنامه ی خودا.

(١) ابن ماجه، کتاب (صلی الله علیه وسلم) الفت، باب ٢٣ - الصبر علی البلاء) حدیث ٤٠٣١.

(٢) رواه البخاري - تعليقا - في كتاب ٧٨ - الادب - باب ٨١ الانبساط الى الناس في ترجمة الباب.

"له نیوان دابرانی جهستهیی و فیکریی دا"

لیژه‌شدا پیویسته ئاماژه‌بکه‌ین بۆ دابرانی فیکریی، جیاوازیی له‌گه‌ڵ دابرانی جهسته‌یییدا دابرانی جهسته‌ییی ئه‌وه‌یه خه‌لکی به‌جی بیلیت و به‌له‌ش و لاره‌وه خۆتیان لی دابریت و له‌گه‌ڵیاندا نه‌ژییت، به‌لکو ئه‌وه‌ت لا‌باش‌ترییت که له کونجی ماله‌که‌تا لیی دانیشت، یان له ئه‌شکه‌وت و چیاکاندا، وه‌ک زانیشمان ئه‌مه‌ شیاو نه‌یه.

به‌لام دابرانی فیکریی، ئه‌وه‌یه به‌جه‌سته تی‌که‌لا‌ویی خه‌لکی بیت، به‌لام به‌ فیکرو دیدوبۆ‌چوون و ره‌وشت و ره‌فتار لییان جودا بیت، واته‌ به‌هه‌ست و شعوروو تی‌پروانینت خۆت له‌و رێبازه‌ پووجه‌له‌ی ئه‌وان دابریت و په‌یره‌ویی هیچ به‌شیکی رێبازه‌که‌یان نه‌که‌یت و ته‌نها به‌ رێبازی نیسلام هه‌ل‌سوکه‌وت بکه‌یت، به‌م ره‌نگه‌ش تی‌که‌لا‌وییان ده‌که‌یت و کاریشیان تی ده‌که‌یت له‌کاتی‌که‌دا له‌به‌ر به‌ستیکی باشی وادایت که کارت تی ناکه‌ن.

"له نیوان ته‌نگه‌به‌ریی دنیاو، به‌رفراوانی ئه‌شکه‌وتدا"

لاوه‌ باوه‌رداره‌کان بریاری خۆ‌دابران له‌ گه‌له‌که‌یانداو، په‌نایان برده‌ به‌ر ئه‌شکه‌وته‌که‌و ئومیده‌واربوون خودای په‌روه‌ردگاریان ره‌حه‌تیان به‌سه‌ردا برێژییت، خوداش نزای بۆ گیراکردن، ئومید و تکیانیی بۆ به‌دی هیئان، له‌ ئه‌شکه‌وته‌که‌دا په‌حه‌تی خۆی به‌سه‌ردا ر‌ژاندن به‌راستی م‌رو‌ثه‌ری له‌و دیمه‌نه‌ ده‌سو‌رمی‌ت، ب‌پ‌روانه‌:

ئه‌و دنیا فراوان و پان و به‌رینه‌ی که تییدا له‌گه‌ڵ گه‌له‌که‌یان داده‌ژیان، وێ‌پ‌رای فراوانیه‌که‌ی، له‌به‌ر‌چاویان ته‌س‌کبۆته‌وه‌، چونکه‌، به‌تال بووه‌ له‌ ئیمان، پاشان بۆیه

دنیايان له لا تنگه بهر بۆتهوه، چونکه پرپوه له كفرو له بى باوه پى به خودا. بهرته سكبوونه وهى دنيا و ژيانى دنياش له كاتى كدايه، كه له ئيمان خالى ده بنه وه كه كفرو به دكارى و گومراى به ته و اوى دايان ده پۆشیت، ئىدى مرۆفى باوه ردار هینده به ته سك و تنگه بهر ده يانبینیت كه خهريكه هه ناسه كانى لى ده پريت - كه چى ئه وه نه شكه وه - ته سكه شيان - له لا بهر فراوان بۆته وه وهه ستیان واكرد وه كه فراوان و پان و بهرینه، جاناخۆ له كوێوه نهم ههسته يان بۆ هاتبیت؟!

بىگومان ئه وه ههست كردنێكى راسته قینهیه، نهك خهياڵێك يان دلته واییهك يان گومانێك بىت، ههريۆهش مرۆفى باوه ردار كاتێك په پیره وى ئىسلامه كهى دهكات و له نىو راستیه كانى باوه ره كهيدا دهژى، ههست به خوشى و ئاسووده یى و دل فراوانى دهكات. لاوه كان نهم راستیانه يان له نه شكه وه كه دا دۆزیبووه وه، ئه وه بوو به ئیمان وه له نىو نه شكه وه كه دا ژيان و تامى به ندايه تى و خوشى پارانه وهى شیرینی ئیمان يان تیدا چهشت و، ههستیان به بهر فراوانیه كهى كردبوو.

دیاره ئه وهى، كه نه شكه وه كه يانى فراوان و ئاسووده و ئارام كردبوو، ئه وه رهحه ته زۆرى خودا بوو، كه خوازیارى بوون و كه خوداش خواسته كه يانى به جى گه ياندبوو و رهحه تهى خۆى به سه ر دارشتبوون ﴿...يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ...﴾ (الكهف ١٦). به راستیيش خودا له رهحه تهى خۆى به سه ر دارشتن و، نه شكه وه كه يانى لى پرپوو و، هه ر به وهش به كامه رانى و به خته وه رى ژيان. هه ر سه باره ت به رهحه تيش خودا فه رموویه تى: ﴿مَا يَفْتَحِ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ...﴾ (فاطر ٢). واته "گه ر خودا ده رگای خیر له هه ر كهس و خه لكێك بكاته وه، كهس ناتوانیت دا بخت، گه ر خوداش خۆى دا ببخت، كهس ناتوانیت جگه له خودا و له جیاتى خودا بى كاته وه".

کاریگه‌ریی ره‌حه‌تی خودا له گوتاری (سید قطب)دا

بینگومان (سید قطب) —خودا لیتی خوشبیت— ده‌باره‌ی (کاریگه‌ریی ره‌حه‌تی خودا له‌سه‌ر ژیان کاتیک ئاوێزانی ده‌بیت)، هه‌روه‌ها ده‌باره‌ی ئه‌و ره‌حه‌ته له‌سه‌ر دنیا کاتیک تییدا بلاوده‌بیته‌وه‌و، له‌سه‌ر مروۆفی باوه‌پ‌داریش کاتیک ب‌الی به‌سه‌ردا ده‌کیشیت، چ‌ه‌ند وته‌یه‌کی هه‌یه‌و ده‌باره‌ی کاریگه‌ریی ژیانیش به‌بی ئه‌و ره‌حه‌ته، دواوه، له‌ وته‌یه‌کیدا گوتویه‌تی: (هه‌ر نیعمه‌تی‌کیش ته‌گه‌ر خودا په‌حه‌تی له‌گه‌ڵ دانه‌نیت ده‌بیته سزاو ناخۆشی، هه‌ر نیعمه‌تی‌کیش په‌حه‌تی خودای له‌گه‌ڵ بیت، خۆی له‌خۆیدا ده‌بیته نیعمه‌ت).

مروۆ گه‌ر له‌سه‌ر در‌کیش ب‌خه‌ویت به‌لام په‌حه‌تی خودای له‌گه‌ڵ دابیت ئه‌وا ئه‌و جیگه در‌کاوییه‌ی بۆ ده‌بیته پ‌ی‌خه‌ف‌ین‌کی نه‌رم، که‌چی نه‌گه‌ر له‌سه‌ر ئاو‌ریشم ب‌خه‌ویت‌و، به‌لام ره‌حه‌تی خودای ل‌ی‌پ‌رابوو ئه‌وا ده‌بیته در‌که‌ل‌انی‌کی ته‌ستوو‌رو ئاگرین. گرانه‌ترین ک‌یش‌ه‌ش به‌ره‌حه‌تی خودا چاره‌سه‌ر ده‌بیت، به‌ک‌یش‌ه‌یه‌کی زۆر ساده‌و ساکار ده‌رده‌که‌و‌یت. به‌لام ته‌گه‌ر له‌ چاره‌سه‌ری سانه‌ترین ک‌یش‌ه‌دا ره‌حه‌تی خودا نه‌ما‌ب‌یت ئه‌وه ئال‌ۆ‌زو‌و د‌ژ‌وار ده‌بیت. هه‌ر به‌و ره‌حه‌ته خودایی یه‌ش پ‌ی‌گه ترسناک‌و ئال‌ۆ‌زه‌کان ده‌پ‌ر‌یت‌و وه‌ک پ‌ی‌گه هیمن‌و متمان‌ه پ‌ی‌ ک‌راوه‌کان ده‌رده‌که‌و‌یت. که‌چی شی‌وا‌زو پ‌ی‌بازه ئاسانه‌کان به‌بی ره‌حه‌تی خودا ده‌بنه‌ بن‌که‌ی له‌ناو‌چ‌وون‌و فه‌وتان هیچ بار‌گرانه‌کی‌شی له‌گه‌ڵ ره‌حه‌تی خودا نیه، به‌ل‌کو له‌گرته‌وه‌ی دایه‌و که له‌جیاتی ئه‌و ده‌ست به‌شت‌ی‌کی تروه‌و ب‌گیر‌یت. هیچ بار‌گرانه‌ک له‌و ره‌حه‌ته‌دا نیه ته‌نانه‌ت گه‌ر له‌ مروۆفی ره‌حه‌ت پ‌ی‌ ک‌راو له‌تاریکیه‌کانی زینداندا بیت، یان له‌ د‌ۆ‌زه‌خی سزای دنیا‌یدا بیت، یاخود له‌ توله‌ری‌ی تیا‌چ‌ووندا.. هیچ خۆشی‌و به‌رف‌راوانیه‌کی‌ش له‌ حاله‌تی نه‌مانی ره‌حه‌تی خودا نیه ته‌نانه‌ت گه‌ر مروۆ له‌و په‌ری نازو نیعمه‌ته‌دا‌ب‌یت‌و ب‌ج‌یت‌و له‌کان‌گه‌ی هه‌موو خ‌ی‌رو خۆشی‌و

خۆشگوزهرانیه کیش داییت. چونکه ههر به رههمهتی خودا لهناخی دهروونهوه کانیای بهختیار و پهزامهندی و ئارامی دهتهقیتهوه، ههر به نهمانی رههمهتی خوداش لهناخی دهروونهوه میلهکانی کاترمیتری بی ئارامی و ماندویتی و بهلاو نارهحهتی و مهینهتی دهزرنگیتهوه^(۱).

ههروهها (سید قطب) چهند نموونهیهك دهبارهی ئهو پیغهمبهرو کهسه پیاوچاكانهش دهخاته ڕوو، که خودا بهرههمهتی خۆی دهراگی خێرو سهرفرازیی لی کردوونهتهوهو حالو گوزهرانیانی بو خۆشی و بهرچاوتیتری گوپیوه، له مباریهشهوه گوتوویهتی: (رههمهتی خودا له هیچ جیگهوه زهمانیکدا له هیچ خوازیاریکی نهگیراوهتهوهو لی ئالۆزنهکراوه، ئهوهبوو پیغهمبهری خودا (ابراهیم) - سلاوی خودای لی بیت- له ئاگرهکهدا رههمهتی خودای بینیهوه، (یوسف) (سلاوی خودای لی بیت) پههمهتی خودای لهبیرهکهدا بینیهوه، پاشان له زیندانیشدا ههر دیتی. (یونس) - سلاوی خودای لی بیت - یش لهنیو سکی نههنگهکهداو له سی تاریکیدا بهدی کرد، (موسا)ش - سلاوی خودای لی بیت - له دهريادا کاتیک منداڵیکی ساوای دابراو له ههر هیزو ههر پاسهوانیهك بوو، رههمهتی خودای پیگهشت، ههروهها له کۆشکی فیرعهوندا، که دوژمنیکیشی بوو، له بۆسهدا بووه بۆی و بهدوایدا گهراوه. هاوهلانی نیو ئهشکهوتهکesh له ئهشکهوتهدا پههمهتی خودایان بهدی کردووه لهکاتییکدا ئهو پههمهتیان له کۆشک و تهلارو خانووهکانی نیو شاردا لهدهست دابوو، بۆیه ههندیکیان به هندیکی تریان گوتبوو: ﴿... فَأَوْرَأَ إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُم مِّنْ رَّحْمَتِهِ...﴾ (١٦) الْكَهْفِ ﴿﴾، ده پهنا بهرنه بهر ئهشکهوتهکهو لهوێ خودا دهتاخاته بهر پههمهتی بهرفراوانی خۆی. پیغهمبهری خوداش محمد ﷺ خۆی و (نهبویهکری) هاوهلی، له ئهشکهوتهدا رههمهتی خودایان

(۱) في ظلال القرآن، ۵: ۲۹۲۲.

بینیهوه له کاتیکیشدا که گهلهکهیان بهدوایاندا دهگهپران و شوێن پێکانیان ههڵدهگرتن.. ئیدی ههر کهسێک لهو پهڕی ناو میڤیدا تهنها پهناي بۆ رهحهتی خودا بر دیت و ههر پرووی له قاپیی رهحهتی خودا کردیت و وازی له ههر قاپی و دهروازهیهکی دنیایی هینایت و، دهستی له ههر هیزیکێ پوالتباری رهحهت و له ههر دیاردیهکی گومان پێ برایشی ههڵگرتیت، ئهوه به بێگومان رهحهتی خودای بهدی کردوو و بهرکهوتوو^(۱).

دیاریکردنی ئەزمونیکی دی له مامه له له گهڵ رهحهتی خوادا..

ههروهها (سید قطب) که به شیوهیهکی واقعی مامهلهی له گهڵ رهحهتی خوادا کردوو، که به کردهوهش له حهقیقهتهکانی ژیانیدا ههلس و کهوتی کردوو، که دیوێتی ژیان به رهحهت و بهزهیی خوداییهوه چۆنه، ئەزمونیکی کردویی و زیندووی خۆیان له مامه له له گهڵ رهحهتدا بۆ دهگێریت و ده لیت: "ماوتهوه بلیم، کاتیک من به سوپاسکردنی خداوه پروو له رهحهتیک تاییهتی خودا بووم، له م نایهتهوه پیم زانیوهوه له ساتیکدا هاتۆته به رهو پروم، له ساتیکدا، که من له تهنگانه و ماندویتی و تهنگه بهری و نارهحهتیدا بووم، له ساتی وشک ههلاتنی رۆحی، به ده بهختی دهروونی، تهنگ پێ ههڵچنین به تهنگانه، بارگرانی له نارهحهتیدا، له وساتانهدا رهحهتی خودا هاتۆته به رهو پروم، له وساتانهدا خودا بۆی ئاسانکردم که ئاگاداری باری راستی و حهقیقهتهکهی بم، له و کاتانهدا بارانی حهقیقهتهکهی به سههر رۆحدا برژیت و هه ئه وهی بۆن و بهرامیهکی خوش بیت و هه لێ ده مژم و هه ست به رۆشتن و خسانی بکه م له ناخی دهرووندا. ئه مه حهقیقهتیکه و ده یجیژم، نهک مانایهک بیت و په ی پێ ببه م، به راستی خۆی له خۆیدا

(۱) في ظلال القرآن، ۵: ۲۹۲۳.

هەر ڕه‌حه‌مه‌ت بووه‌و له‌خودی خۆیشدا ته‌فسیرێکی واقعیی ئه‌و ئایه‌ته‌م بۆ ده‌کات که ئه‌م کرانه‌وه‌یه‌ی خۆی بۆ کردوو مه‌ته‌وه‌.

بێگومان من له‌مه‌وپێش ئه‌م ئایه‌ته‌م زۆر خویندۆته‌وه‌و، زۆرجاریش پێیدا تێپه‌ریوم، به‌لام له‌و ساته‌ وه‌خته‌دا، که باسکرد بۆن و به‌رامه‌و گولای به‌سه‌ردا ڕشتووم و ماناکه‌یم به‌دی کردوو، ڕاستی و حه‌قیقه‌ته‌که‌یم به‌ته‌نها بۆ دابه‌زیوه‌و پێشی گوتووم: (ها ئا ئه‌وه‌تا نمونه‌یه‌ک له‌ره‌حه‌مه‌تی خودا کاتی‌ک ده‌کرێته‌وه‌، ده‌بروانه‌ چۆن ده‌بێت)؟

له‌ڕاستیشدا خۆ هیچ گۆڕانکارییه‌ک له‌ چوارده‌ورم (له‌ ده‌ره‌وه‌ی قه‌واره‌ی جه‌سته‌) پێدا نه‌بووه‌، به‌لام هه‌موو شتێک له‌ ناخدا گۆرا، به‌راستی ئه‌مه‌ نیعه‌مه‌تیکی هێجگار گه‌وره‌یه‌، ئه‌گه‌ر دل بۆ حه‌قیقه‌تیکی گه‌وره‌ له‌ حه‌قیقه‌ته‌کانی وجود (وه‌ک بۆ ئه‌م حه‌قیقه‌ته‌ گه‌وره‌یه‌ی نیو ئایه‌ته‌که‌) والا بێت و بکریته‌وه‌" (١).

"شوینی ئه‌شکه‌وته‌که‌"

له‌ ئاسانکاری خودا بۆ لاره‌ باوه‌رداره‌کان، ئه‌و ئه‌شکه‌وته‌بوو، که سرووشی په‌نا بۆ بردنی پێدان. قورئان ئاماژه‌ی بۆ جێکه‌وته‌ (موقع)ی ئه‌شکه‌وته‌که‌و ئه‌و به‌لگه‌و نیشانه‌ی نیویشی کردوه‌، له‌ گه‌ڵ ئاماژه‌ بۆ ئه‌و سه‌ربه‌زه‌ ڕامکراوه‌ی خودا، که ڕام و به‌رده‌ست (تسخیر)ی کردبوون بۆ خزمه‌تکردنیان و، ئاسانیی تێدا نیشته‌جێ بونیان: ﴿وَتَرَى‌ الشَّمْسَ‌ إِذَا طَلَعَتْ‌ تَزَوُّرُ عَنْ‌ كَهْفِهِمْ‌ ذَاتَ‌ الْيَمِينِ‌ وَإِذَا غَرَبَتْ‌ تَقَرُّضُهُمْ‌ ذَاتَ‌ الشِّمَالِ‌ وَهُمْ‌ فِي‌ فَجْوَةٍ‌ مِنْهُ‌ ذَٰلِكَ‌ مِنْ‌ آيَاتِ‌ اللَّهِ‌﴾ (١٧) الکهف: ﴿نِیام (ابن کثیر) - خودا لێی خۆشبیته‌ - له‌ ئایه‌ته‌که‌وه‌ به‌لگه‌ی ئه‌وه‌ دینیت، که

(١) فی ظلال القرآن، ٥: ٢٩٢٤.

پرووی دەرگای ئەشکەوتە که به‌رهو باکوور بووه، له‌م پرووه‌وه گوتویه‌تی: (له‌مه‌دا به‌لگه‌یه‌ک هه‌یه له‌سه‌ر ئەوه‌ی، که دەرگای ئەو ئەشکەوتە پرووه‌وه باکوور بووه، چونکه خودا خۆی هه‌واله‌که‌ی وا راگه‌یاندووه، که ئەگه‌ر تیشکی خۆر له‌کاتی هه‌لاتنیدا که‌وتبێته‌ نیۆ ئەشکەوتە‌که‌وه، ئەوا به‌لای راستدا لار بۆته‌وه، واته‌ سیبهره‌که‌ی به‌لای راستداو له‌ریی لاربوونه‌وه‌ی تیشکی خۆره‌وه که‌م بۆته‌وه. ئەمه‌ش له‌به‌رئه‌وه‌ی هه‌رچه‌نده له‌ ئاسۆدا به‌رزتربێته‌وه، تیشک و گه‌رمیه‌که‌شی که‌م ده‌بێته‌وه، تا له‌ کاتی ئاوابووندا هه‌یج شتیکی وای له‌و جێیه‌دا نامی‌نێت. هه‌ر بۆیه‌ش فهرموویه‌تی: ﴿وَإِذَا غَرَبَتْ تَقَرُّهُمْ ذَاتَ الشَّمَالِ﴾: واته‌ خۆره‌که‌ له‌ باکووری دەرگا‌که‌یه‌وه چۆته‌ نیۆ ئەشکەوتە‌که‌یان ئەمه‌ش له‌ پرووی خۆره‌لاته‌وه. به‌مه‌ش ده‌لاله‌ت له‌سه‌ر راستیی وته‌که‌یان ده‌کات^(١).

خۆ ئەگه‌ر ئیمه‌ هاو‌پێی (تیمام — ابن کثیر) بین له‌ به‌لگه‌هێنانه‌وه‌یدا به‌و ئایه‌ته‌ له‌سه‌ر جێکه‌وته‌ی ئەشکەوتە‌که‌، به‌لام له‌وه‌دا هاو‌پێی نین، که‌ خۆره‌که‌ له‌ باکووری دەرگا‌که‌یه‌وه له‌کاتی خۆرئاوابووندا چووبێته‌ نیۆ ئەشکەوتە‌که‌یه‌وه، چونکه‌ ئایه‌ته‌که‌ هه‌والی ئەوه‌ی راگه‌یاندووه، که‌ خۆره‌که‌ له‌ کاتی خۆرئاوا بووندا پرووه‌وه باکوور لێیان دوورکه‌وتۆته‌وه‌وه لاربۆته‌وه‌ مانای (تَقَرُّهُمْ) واته‌: لێیان دوور ده‌که‌وته‌وه‌وه خۆی لێ لاده‌دات، چونکه‌ له‌زمانی عه‌ره‌یه‌یدا (قرض) مانای (قطع) ده‌گه‌یه‌نێت.

زانای ئیسلام (مجاهد) گوتویه‌تی: "تَقَرُّهُمْ" - واته‌ به‌جێیان ده‌هێلا - (ترکه‌م)." .

(قتاده‌)ش گوتویه‌تی "تَقَرُّهُمْ" - واته‌: وازیان لێ ده‌هێنێت (تدعهم)." .

(١) تفسیر القرآن العظیم لابن کثیر (٣: ٧٥)

(نحاس)یش گوتویهتی: "(القرض) واته برین و وازلیهینان (القطع والترك)"
ئهمهش له زماندا زانراوه.

(قرطبی)یش گوتویهتی: "ماناکهی ئهوهیه ئهوان ههڵبەت خۆریان (وهك
ریژلینانیک بۆیان) بهرنه کهوتوه.. ئهمه وتهی (ابن عباس)یشه"^(۱).

ئهو له بهلگه و نیشانهکانی خودا بووه.. (ذلك من آیات الله).

کۆمهڵی زانیانی تهفسیر بیروپایان وابوو، که خۆر نه له کاتی ههڵاتن، نه له
کاتی ئاوابووندا بهریاننه کهتوه، ئهمهش بههۆی جیکهوتهی ئهشکهوتهکهو ئه
دهرگایهشیهوه که پوهو باکوور بووه، له مەر ئهم واتیهش، ئیمام (ابن کثیر)
گوتویهتی: (ئهمه پوون و ئاشکرایه بۆ ئهوه کهسهی بهوردی سهرنجی داوه و زانیاری
له سه زانینی پووکاره کهو، سووپانهوی خۆرو مانگو ئهستیژهکان هیه.
پوونبوونهوی ئهمهش له وه دایه ئهگەر دەرگای ئهشکهوتهکه له پوهی خۆرههڵاتهوه
بوایه، ئهوا له کاتی خۆرئاوا بووندا هیچ شتیکی وای له تیشکی خۆر بهرنه ده کهوت،
گەر له پوهی قیبله شهوه بوایه ئهوا له کاتی ههڵاتنداو له کاتی ئاوابوونیشدا
به رینه ده کهوت، سیبهره کهش به لای راست و به لای چهپدا لار نه ده بووهوه، خۆ ئهگەر
دهرگا له پوهی خۆرئاوا شهوه بوایه ئهوا له کاتی ههڵاتنی خۆردا تیشکی خۆری
تی نه ده چوو، به لکو له نیوه پۆوه تا خۆرئاوابوون تی نه ده چوو"^(۲).

جی بایشه ئیمه هاو پای (ابن کثیر) نین له تیگه یشتنیدا دهرباری بزوتنی
خۆر. گوایه ئهوه ئهشکهوتهی، که لاوهکانی تیدا بووه، له کاتی خۆرههڵاتن و ئاوا

(۱) الجامع الاحکام القرآن للقرطبی (۱۰: ۳۶۹).

(۲) تفسیر ابن کثیر (۳: ۷۵).

ببوندا خۆری لیکه وتوو، چونکه ریی تهواوو یه کلاکراوه له وشه کانی نایه ته که دایه، که خۆر هه رگیز نه چۆته نه شکوه ته که وه، نه له کاتی به یانی و نه له کاتی نیوه رۆداو، خوداش هه رخۆی زانایه (والله اعلم).

قورئانی پیرۆز جینکه و ته‌ی ئەشکه‌و ته‌که‌و بزوو تنی خۆری به‌ ده‌وریدا به‌ دوو نیشانه‌ له‌ نیشانه‌کانی خودا داناوه‌: (ذلک من آیات الله). مانای به‌ نیشانه‌ بوونی ئەمانه‌ش، ئەوه‌یه‌ بینگومان خودا خۆی خواست و قه‌ده‌ری بۆ ئەوان و ابووه‌، که‌ په‌نا به‌ نه‌ به‌ر ئەو ئەشکه‌و ته‌و سرووشی چوونه‌ ناوه‌ و‌ی پێداون، پاشان ویستی خودا له‌ سه‌ر ئەوه‌ش بووه‌، که‌وا ئەشکه‌و ته‌که‌ له‌و جیگه‌یه‌ دا بێت و، بزواتی خۆریش به‌ ده‌وریدا به‌و شێوه‌ به‌ت.

به‌لام زانا (زجاج) بۆ چوونیکى تری له ته‌فسیری ئایه‌ته‌که‌دا هه‌یه‌و به‌پای خۆی: "بێگومان کرداری خۆره‌که‌ نیشانه‌یه‌ك به‌وه‌ له‌ خوداوه‌، بێ‌ئهو‌ی ده‌رگای ته‌شکه‌وته‌که‌ روو له‌و لایه‌ بووێت، که‌ وای بێ‌ئوست کردبێت"^(۱).

به مانای: خۆره که، ئە گەر به پیتی سروشتی خۆی بوايه، ده شيا بچيته نيو
 ئەشکه و ته که وه، به لام خدا فرمانی پي کرد وه که له ناست لاوه کاندای کورت ولار
 بيهته وه، له به یانیاندا لییان دوور که ویتته وه له نیوه پروانی شدا ههروه ها، خو ئە گەر
 خدا ئەو فرمانی پي نه کردایه، ئەوا خۆره که ده که وته نيو ئەشکه و ته که وه.

رای به کلاکراوہش لہ مبارہیہ وہ ئوہیہ، کہ کۆمہ ئی زانیانی ئیسلام پیتی گہ یشتون، ویناندنی شیوہی کہ وتیان لہ نیئو ئہ شکوہ تہ کہ دا قورنانی پیروژ وینہی کہ وتن و راکشانی لاوہ کانی لہ نیئو ئہ شکوہ تہ کہ دا بہ شیوہیہ کی ہیجگار وردو دیارو کاربگہرو گرتو و و بہ چۆرتکیشہ، کہ کاتک بہ سہرہاتہ کہ بان دہ خویننہ وہ

(۱) ته‌فسیری- قرطبی- (۱۰:۳۶۹)، هه‌روه‌ها (امام- ی- شنقیزی- یش) له‌ أضواء‌ البیان) (به‌رگی ۴، لاپه‌ره ۳۳-۳۴) دا، رای (زجاج) ی‌هیناوه‌ په‌سه‌ندی کردووه‌، نه‌و رای‌به‌ی پێش‌شووشی ر‌ه‌ت کردۆته‌وه‌ .

وادهزانی خه‌ریکه ده‌یانینیو هه‌ست به‌ وجودیان ده‌که‌ین، ئه‌مه‌ش له‌ دیاریی و زیندویتی و یتاندنی ئیعا‌زی بۆ‌هاوتای قورئانه‌... .

وه‌ك خودا ده‌فه‌رمو‌یت: ﴿وَتَحْسَبُهُمْ اِنْفَاكًا وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشَّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطْلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمْلَمْتَ مِنْهُمْ رُغْبًا﴾ (الكهف: ۱۸) .. له‌ ئایه‌ته‌که‌ی پیشو‌دا ئاما‌ژه‌ کراوه‌ بۆ‌قه‌ده‌رو خواستی خودا بۆ‌ئه‌وان که‌ له‌ ئه‌شکه‌وته‌که‌دا بن، چونکه‌ ئه‌وه‌ بۆ‌ئه‌وان گونجاو بو‌وه‌.. له‌م ئایه‌ته‌شدا ئاما‌ژه‌ کراوه‌ بۆ‌قه‌ده‌ریکی تری خودا بۆ‌یان له‌کاتی‌که‌دا ئه‌وان نو‌وستووو جینشینی نی‌و ئه‌شکه‌وته‌که‌ بسو‌ن، پارێ‌زه‌ریکیان به‌یارمه‌تی خودا بۆ‌ما‌وه‌ته‌وه‌،.. ئه‌م قه‌ده‌رو خواسته‌ خوداییه‌ش له‌ چه‌ند خا‌لی‌که‌دا خۆی ده‌نو‌ییت، وه‌ك:-

۱- وای لی‌ کردو‌و که‌ چه‌ندین سا‌لی دو‌ورو درێ‌ژ بجه‌ون بۆ‌ئه‌وه‌ی زه‌وی له‌ لاشه‌کانیان بخوات، یان هه‌سته‌کانیان تێ‌ک بجیت‌و، بۆ‌ئه‌وه‌ی هی‌چ که‌سی‌کیش لی‌ یان نزیک بی‌ته‌وه‌.

۲- بۆ‌ئه‌وه‌ی لاشه‌و هه‌سته‌کانیشیان پارێ‌زراو بی‌ت، چا‌وه‌کانیان کرا‌وه‌بو‌و و پوانینیان هه‌بو‌وه‌ سه‌ره‌پایی ئه‌وه‌ی خه‌وتوویشن ئه‌مه‌ش بۆ‌ئه‌وه‌ی تێ‌ک نه‌چن و خراپ نه‌بن، هه‌روه‌ها بۆ‌ئه‌وه‌ی هه‌وا‌یان بۆ‌ بجیت‌، چونکه‌ ئه‌مه‌ زی‌اتر هۆی مانه‌وه‌ی چا‌وانیان بو‌وه‌.

۳- مه‌به‌ستی‌کی تری‌ش له‌ هی‌شته‌وه‌ی چا‌وانیان به‌کرا‌وه‌یی، له‌ فه‌رمایشته‌که‌ی خوا‌دا ها‌توه‌: (لَوِ اطْلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمْلَمْتَ مِنْهُمْ رُغْبًا)، ئه‌مه‌ش به‌مانای بۆ‌ ترساندن هه‌رکه‌سی‌ک بسو‌وه‌ که‌ بۆ‌ی پوانینی، تا‌کو خراپه‌یه‌کیان ده‌ره‌ق نه‌کات، چونکه‌ له‌ کاتی‌که‌دا بۆ‌ی پوانی‌و و بینو‌نی که‌وا چا‌وانیان کرا‌ونه‌ته‌وه‌و وه‌ك ئه‌وه‌ش دی‌اربو‌وه‌ گوا‌یه‌ بۆ‌ی ده‌پوانن، یه‌که‌سه‌ر هه‌لا‌توه‌ له‌لایان.

٤- بۆئەوهی زهوی له لهشو لاریان نهخوات، هه‌لگێڕو داگیرپان پئی‌کراوه:
(وَنَقَلَبَهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ) .. هه‌لبژاردنی فهرمانی رانه‌بردوو
(الفعل المضارع) لهم رسته‌یه‌دا (ونقلبهم) که ده‌لاله‌ته له‌سه‌ر نوێ‌کردنه‌وه و
به‌رده‌وام کردن، ده‌لاله‌تیشه له‌سه‌ر ئه‌وهی که هه‌لگێڕانه‌وهی لاشه‌کانیان
به‌رده‌وام هه‌میشه‌یی بووه، نه‌ک (وه‌ک هه‌ندیک له پیشینه‌کان ده‌لێن گوايه: له
سالی‌کدا دووجار بووه).

گه‌رانه‌وه خستنه پالی فهرمانی هه‌لگه‌راندنه‌وه‌شیان بۆ (خودا) ده‌لاله‌ته
له‌سه‌رئه‌وهی، که ئه‌مه کاری خودا و قه‌ده‌رو فهرمانی خۆی بووه و دياره خودا
فریشته‌یه‌ک له فریشته‌کانیشی راسپاردوه به‌ئه‌نجامدانی کاری هه‌لگێڕانه‌وه‌یان.

٥- له رێکی و ته‌واویی بایه‌خپیدانیان و پاراستنیشیان، ئه‌وه‌یه خودا خواستی
وابوو که سه‌گێکی‌شیان له‌پیش ده‌رگای ئه‌شکه‌وته که هه‌بووبیت، و له‌و شوینه‌دا
هه‌لتوووتاوه (دانیشتوو) و، هه‌ردوو په‌لی لی‌بلاو‌کردۆته‌وه و نووستوو. به‌لام
باری جه‌سته‌یی سه‌گه‌که جی‌گێرو نه‌گۆر‌بووه، واته به‌ملا‌ولادا
هه‌لنه‌گه‌رێندراوه‌ته‌وه، بکه‌ری په‌ل درێژ‌کردن (بس‌ط) که له عه‌ره‌بیدا (باس‌ط)ه
به (اسم ی فاعل = بکه‌ر) داده‌نریت، مانای نه‌گۆری و مانه‌وه له‌سه‌ر یه‌ک جو‌ره
حاله‌ت ده‌گه‌یه‌نیت. ئیدی کێ ده‌توانیت لی‌یان نزیک بیت‌ه‌وه و ئازاریکیان پئی
بگه‌یه‌نیت له‌کاتی‌کدا سه‌گه‌که‌شیان به‌و حاله‌ته‌وه پاسه‌وانه له‌به‌رده‌م ده‌رگای
ئه‌شکه‌وته‌که‌دا.

٦- هه‌رکه‌سێک بیرێ له ئازاردانیان و ده‌ستدریژی کردنه سه‌ریان کردبیت‌ه‌وه، ترسو
بیم خراوته نیو دلییه‌وه، ده‌ستبه‌جێ لی‌یان هه‌لاتوو.

وینا‌کردنی وردی ئه‌شکه‌وته‌که و باری جه‌سته‌یی لاوه‌کانیش تییدا، به‌لگه‌ی
سه‌رچاوه‌گیری قورئانه.

وهك تییینی دهكهین قورئان چهند زانیاریه کی وردو گرنگی (بهشیوازی ئیعبازی وینه گرتنی دیمه نه کان) له مەهر ئەشکه و ته کهو جیکه و ته و بزواتی خۆر له گه لیداو، له مەهر لاوه کانی نیو ئەشکه و ته کهش، خستۆته پروو.

زانایان ئەم زانیارییه قورئانیانه یان به به لگهی سه رچاوه گه ربی (مصدری) قورئان داناه، کهوا له قورئانه وه سه رچاوه یان گرتووه و، ههروه ها به و به لگه و نیشانه شیان داناون، که ته نه ها له خودا وه هاتوون، نه ک له خودی (محمد) وه ﷺ.

رێبازی به به لگه دانانه که شیان ئەوه یه، پیغه مبه ر ﷺ سه باره ت به ها وه لانی ئەشکه و ت پرسیری لیکرا وه و، وه لامی پرسیاره کانیش به و زانیاریانه وه هاتو وه، به لام زانیاریه کانیش نه له ته و رات و نه له ئینجلیشدا دیاری نه کرا ون، به م ره نگه ش نه گه ری وه رگرتیان له و کتیبانه وه پووچەڵ ده بیسته وه.

وهك زانراویشه پیغه مبه ر ﷺ له ژیانیدا ئەو ئەشکه و ته ی نه دیوه و نه چۆته سه ر لاوه کان له نیو ئەشکه و ته که دا .. به م ره نگه نه گه ری وه رگرتنی ئەم زانیاریانه له و رینگه یه شه وه، که گوايه دواتر خۆی خوێندبینه وه، پووچەڵ ده بیسته وه.

ته نه ها ئەوه ده مینیتته وه، که هه ر خودای پاک و بێ خه وش زانا و شاره زایه و، هه ر خوداش خۆی سه رووشی ئەو مه سه له یه ی به پیغه مبه ره که ی ﷺ گه یاندو وه. به م پییه ش ئەوه مان بۆ ده سه لمیت، کهوا قورئانی پیرو ز سه رچاوه ی زانیارییه کانه و بیگو مان قورئانیش له لایه ن خودا وه نێردرا وه ته خواره وه.

(تیمام السهیلی) له کتیبی (الروض الانف) دا گوته ویه تی: (سوودی گه و ره و زانیاریی دیار له و سیفه تانه دا ئەوه یه، که ئەم زانیاری و پوونکردنه وانه هیه ک سیکیش له وانه ی که لاوه کانیشی بینیه، نه زانرا وه، چونکه هه ر که سی: نه گه ر چاوشی پێیان که و تبت، ده سته به جی ترسیکی زۆری لێ نیشته وه، بۆیه نه یه توانیه هه موو ئەو زانیارییه وردو گرنگانه ده رباره ی بارودۆخی لاوه نووستو وه کان بزانیته و به و ردی سه رنج له حا له ت و شیوه ی خه و ته نه که یان بدات ..

پێغه مبه‌ری خ‌وداش ﷺ ه‌هرگ‌یز نه‌یدی‌ی‌و‌و‌ن، ه‌ی‌چ ق‌س‌ه‌و با‌سی‌کی له‌بار‌ه‌یا‌نه‌وه نه‌بی‌ست‌بو‌و، ک‌ت‌ی‌ب‌ی‌ک‌ی‌شی له‌سه‌ری‌ان نه‌خ‌و‌ی‌ن‌د‌بو‌وه‌وه، ج‌گ‌ه له‌وه‌ی ه‌ه‌ر نه‌خ‌و‌ی‌ن‌د‌ه‌وار‌ی‌ش بو‌وه له‌ن‌ی‌و گ‌ه‌ل‌ی‌کی نه‌خ‌و‌ی‌ن‌د‌ه‌وار‌دا بو‌وه، به‌لام بی‌گ‌ومان زانیاری و ه‌ه‌وال‌ی‌کی وای له‌سه‌ر ئ‌ه‌و به‌سه‌ره‌اته ب‌ۆه‌ی‌نان که پیش‌تر ه‌ی‌چ که‌سی‌کی دی پ‌ی‌ی نه‌گ‌ه‌یا‌ند‌بو‌ون.

ئ‌ه‌وه‌ش له پ‌ی‌ی ئ‌ه‌و س‌رو‌وش (وح‌ی)ه‌ی که له خ‌ودا‌وه به‌وش‌ی‌وه رو‌و‌ن و نا‌ش‌ک‌رای‌ه‌و به‌و به‌ل‌گ‌ه ته‌وا‌وان‌ه‌وه ب‌ۆی ه‌ی‌نان‌(١).

سه‌گ‌ه‌که‌شیان له پ‌ی‌ت‌و به‌ره‌که‌تی ئ‌ه‌وان به‌ه‌ره‌مه‌ند ده‌ب‌یت

ق‌ورئانی پ‌ی‌ر‌ۆز با‌سی ئ‌ه‌و سه‌گ‌ه‌شی فه‌رام‌ۆش نه‌ک‌رد‌وه‌وه، که یا‌وه‌ری لا‌وه‌کان بو‌وه با‌سی ش‌ی‌وه‌ی دان‌ی‌شت‌نی ک‌رد‌وه‌وه که ه‌ه‌رد‌وو پ‌ه‌لی ل‌ی‌ی ب‌لا‌وک‌رد‌ۆته‌وه له‌به‌رده‌م ده‌ر‌گ‌اک‌ه‌دا له‌وان‌ه‌شه ه‌ه‌ند‌یک که‌س پ‌ر‌سی‌ار ده‌رب‌اره‌ی ح‌یک‌مه‌تی با‌س‌ک‌رد‌نی سه‌گ‌ه‌که‌یان ب‌که‌ن، دی‌اره ح‌یک‌مه‌ت له‌وه‌دا ئ‌ه‌وه‌یه که - وه‌ک پیش‌تر گو‌تمان - ئاماژه ب‌ۆ چ‌او‌گ‌دار‌ی‌تی (ق‌ورئان)ک‌را‌وه، ده‌نا چ‌ۆن پ‌ی‌غه‌م‌به‌ر‌ی‌ش ﷺ ده‌یزانی که‌وا (سه‌گیان له‌گ‌ه‌ل بو‌وه‌وه، ه‌ه‌رد‌وو با‌ل‌ی ب‌لا‌وک‌رد‌ۆته‌وه، له‌به‌رده‌م ده‌ر‌گ‌ای ئ‌ه‌ش‌که‌وته‌ک‌دا) ئ‌ه‌گ‌ه‌ر س‌رو‌وش (وح‌ی)ی ب‌ۆنه‌ه‌ات‌ایه‌؟!

زانیانی ئ‌ی‌س‌لام له‌م ڕ‌وه‌وه با‌س له‌وه ده‌که‌ن که بی‌گ‌ومان سه‌گ‌ه‌که‌شیان ه‌ه‌مان پ‌ی‌ت‌و به‌ره‌که‌تی ئ‌ه‌وانی به‌ر‌که‌وت‌وه به‌ه‌ۆی یا‌وه‌ری‌ک‌رد‌نی‌انه‌وه.

ئ‌یم‌ام (ابن ک‌ثیر) گو‌ت‌و‌ویه‌تی (سه‌گ‌ه‌که‌شیان به‌ه‌ه‌مان پ‌ی‌ت‌و به‌ره‌که‌ت‌یک، که به‌ر ئ‌ه‌وان که‌وت‌وه، به‌ه‌ره‌مه‌ند بو‌وه، وات‌ه وه‌ک ئ‌ه‌وان به‌و‌ح‌ال‌ه‌ته‌وه خ‌ه‌و‌ن‌را‌وه، ئ‌ه‌مه‌ش

(١) الروض الانف للسهيلى، ٣: ١٦٥-١٦٦ (ب‌أختصار).

سوودیکی یاوه‌ریکردنی پیاوچاكانه. بهم پێیه سه‌گه‌ش باسو وه‌ولۆ به‌سه‌ره‌اتیکی هه‌بووه^(١).

ئیمامی (قرطبی) یش گوتویه‌تی: "خۆ نه‌گه‌ر هه‌ندێك سه‌گ-یان- سه‌گێك- ئه‌و پله به‌رزهی به‌یاوه‌ریکردن و تێكه‌ڵبوونی له‌گه‌ڵ پیاوچاكان و خواپه‌رستاندا ده‌ستكه‌وتییت، بهم شیویه‌ خوداش له‌ کتێبه‌که‌یدا هه‌والی له‌سه‌ر هینابن، ئه‌ی داخۆ که‌سانی باوه‌ردار و خواناس (که‌ خودا به‌یه‌ك ده‌گرن و له‌ یه‌ك خواپه‌رستی دان) و، تێکه‌لی پیاوچاكان و خواپیستان و خۆشه‌یستانی خودا ده‌که‌ن، له‌چ پله‌و پایه‌یه‌ك دا بن.. ته‌نانه‌ت له‌و جوژه هه‌والانه‌ی تایبه‌ت به‌و سه‌گو گیانه‌وه‌رانه‌دا دانه‌وایی و لاوانده‌وه‌یه‌ك بۆ ئه‌و باوه‌ردارانه‌ش هه‌یه، که هیشتا نه‌گه‌شتونه‌ته پله‌کانی کامل بوون و درێغیان هه‌یه، به‌لام پێغه‌مبه‌ریان ﷺ خۆشه‌هویت"^(٢).

جا له‌کاتی وردبوونه‌وه له‌م نایه‌تانه‌دا ده‌بینین جیاوازییه‌ك له‌نیوان هه‌والی لاوه‌کان و، هه‌والی سه‌گه‌که‌یاندا هه‌یه، جیاوازییه‌که‌ش ئه‌وه‌یه، ئه‌وان به‌لای راست و چه‌پدا هه‌لگیردراونه‌ته‌وه، که‌چی سه‌گه‌که‌یان وای لی نه‌کراوه، به‌لکو ته‌نها هه‌ردوو په‌لی له‌به‌رده‌م ده‌رگا که‌دا بلاو کراوه‌ته‌وه و، به‌وشیویه‌ خه‌وتوه.

ئیمامی (سه‌یلی) هه‌ولیداوه حیکمه‌تی ئه‌و هه‌لنه‌گیرانه‌وه‌یه‌ی سه‌گه‌که‌ش ده‌ستیشان بکات، ئه‌ویش ئه‌وه‌یه، که‌وا لاوه‌کان باوه‌ردارن و له‌ خۆشه‌یست و شوێنکه‌وتوانی خودان، له‌دنیا و له‌ رۆژی دوايشدا، دياره سه‌گه‌که‌ له‌ده‌ره‌وه‌ی ئه‌م نایه‌ته‌یه، مه‌گه‌ر نابینیت خودا فهرموویه (له‌به‌ر ده‌رگا که‌ بووه / بالوصید) واته: له‌ هه‌وشه‌ی نه‌شکه‌وته‌که، نه‌ك له‌گه‌ڵ لاوه‌کان له‌ ناوه‌وه‌ی بوویت. بێگومان مه‌لانیکه‌ته‌کانیش ناچه‌ نیو مالیکه‌وه، که سه‌گی تیدا بی‌ت^(٣).

(١) تفسیر ابن کثیر، (٣: ٧٦).

(٢) تفسیر القرطبی (١٠، ٣٧١-٣٧٢).

(٣) الروض الانف (٣: ١٦٦-١٦٧).

جگه لهم حیکمهته، دهشیت حیکمهتی تیشی تیدا بیت، وهك ئاماره کردن بو تواناو قودرهتی خودا له سهر پاراستنی نووستوو هکان. ئەم توانا خوداییهش ژیریاری هیچ هۆکاریک نیه، چونکه خودا له پتی هه لگێژاندنیانه وه لاهه کانی پاراستوو، زه ویش له جهسته کانیانی نه خواردوو، کهچی له کاتی کدا خودا له پتی هه لگێژاندنه وه وه سه گه کانیانی نه پاراستوو، زه ویش له لاشه ی سه گه که ی نه خواردوو سه ره پای ته وه ی سێ سه دو نو سال سه گه که به بی جم و جۆل له وه حالته دا ماوه ته وه و جیگیر بووه).

" هه ئسوکه وتی لاهه کان "

دوای وه خه به ره هینانه وه یان له نووستنه که یان "

خودا فه رموویه تی: ﴿وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِنِيسَاءٍ لِّوَايِنَهُمْ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِئْتُمْ قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِئْتُمْ ﴿١٩﴾

الكهف ﴿١٩﴾

خودای په ره وردگار لاهه کانی نیو ته شکه وته که ی وه خه به ره هینان له وه خه وه ی، که سێ سه دو نو سالی خایاند، لهم رستانه شدا گوزارشته قورئانیه که، ئاورپکی جوانی له مه ر به خه به ره هینانه وه یان به کرداری زیندوو کردنه وه (بعث) داوه ته وه: " وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ " چونکه کرداره که هاوشیوه ی کرداری زیندوو کردنه وه ی مردووانه له گۆره کانیانه وه، ده نا ئایا دهشیت مروژ پتر له سێ سه د سال بژی و بتوانیت جهسته شی به پارێزراوی به یللیته وه، دوای ته وه ش له نووستنه که ی وه خه به ریته وه؟ به راستی ته مه موعجیزه یه کی دیاری خوداییه وه، به لگه یه له سهر توانای په هاو به ربلاوی خوداو، له سهر خواستی به جیگه یه نراویشی.

ههروهها گوزارشت (تهعبیر) له زیندووکردنهوه، مانای ئهوه دهگهیهنیت، که لاوه باوهردارهکان جهستهو ههستو شعورو پۆشاکهکانیان پارێزراو بوون و هیچ کهم و کوورپیهکیان تێدا پیدانهبوو. (بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ) = (وهخه بهرمان هێنان تاكو پرسیارو گفتوگۆ لهگهڵ یه کدیدا دامهزڕینن له مهڕ ماوهی نووستنیان) له رسته کهدا (لام) ی (لِيَتَسَاءَلُوا) به پیتی بهدوا دواچوون (لام العاقبة) داده نریت، بهمانای له ئهجمای پرسیارو بهدواداچوون له نیتوخیان و له سهڕ ماوهی مانهوهیان.. دیاره ئهوان له سهڕ ماوهی مانهوهیان له ئهشکهوته کهدا پرسیاریان له یه کدی کردوه، بۆ نمونه یه کیکیان لێی پرسیون: (ئێوه چهند لهم ئهشکهوته کهدا به نووستویی مانهوتهوه) یه کیکیشیان له وهلامیدا گوتویهتی (رَوَّيْتُكَ يَان هَنْدِيكْ لَه ماوهی رَوَّيْتُكَ ماوینه تهوه.. لهوانه یه رَوَّيْتُكَ تهواو خهوتبین، یان به شیک له رَوَّه که خهوتبین).. ئهوان لهو بروایه دابوون هه هێنده خهوتبین، چونکه هه رچی له ئهشکهوته کهدا بووه وای بۆ ده رختوون که رَوَّيْتُكَ یان به شیک ی رَوَّ خهوتوون و، هه موو ئهو شتانهی نیتو ئهشکهوته که ده لاله تی له سهڕ ئهوه کردوه که ماوهی خهوه که یان درێژ نهبوو، چونکه هیچ شتیکی چوارده وری خۆیان تیک نه چوووه و نه رزیوه و نه گۆراوه.

وادیاریشه هه ندیکیان ئهوه وهلامه یان به وهلامیکی وردو تهواو دانه ناوه و زانیویه، که ناتوان ماوهی مانهوهیان له خهوی نیتو ئهشکهوته کهدا مه زهنده بکهن، بۆیه ئهو زانیارییه یان تهنها بۆ خودا گه راندۆته وهو گوتویه: "رَبِّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَيْسَتْ".

لهم هه لۆیسته شیانه وه پهندو وانیه که وه رده گرین، ئهوه یه ناییت خۆمان له وهدا ماندوو بکهین، که هیچ ئامرازیکی ساغو سه لیم و رینماکاری وامان بۆ قوول بوونه و تهیایدا ده ست ده که ویت، چونکه ئهوه تهنها به فیرۆدانی کات و هه ول و

فیکره، کهوابوو پێویسته ئهوه تهنها بۆخودا بگێڕینهوه و ئهوهی که ناتوانین تیایدا قوول بینهوه، لهباریهوه بلێین ههر خودا زانیه (الله اعلم).

﴿قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَيْتُمْ فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا ۝١٩ إِنَّهُمْ إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا إِذَا أَبَدًا ۝٢٠﴾ الكهف

واته: "گوتیان: پهروهردگارتان زانیه لهوهی چهنده لهو خهوهدا ماونهتهوه. بۆیه ئیستاش دواى وهخه بهر هانتان ئهم دراوه زیوینهتان به یه کیکتاندای بۆ بازاری نیو شاره که بنیرن تاکو حه لائترین و باشتترین خۆراکتان بهم پارهیهی پیمانه بۆتان بکڕیتو، که چووه نیو خه لکیشهوه، با به هیمنی و نهرمى سهودایان له گه لدا بکات و به هیواشی به پێدا بروت و کس ههستی پێ نه کات، که کێیهو له کوپوه هاتوه، چونکه ئه گهر خه لکی کافری ئه و شاره شوینه که تان پێ بزانه و بیدۆزنه وه، بهرد بارانتان ده که نو ده تانکوژن، یان ناچارتان ده کهن، که بتانگه پێننه وه بۆ نیو ئایینه ناشایسته که ی خۆیان، گهر واش بکهن، هه رگیز به سهرفرازی و په زامه ندیى خودا ناگهن."

ئهم ئاراسته و پێنموونی کردنه ش، که به هۆیه وه نێردراوه که ی خۆیان بۆ نیو شاره که نارد، چهن دین واتاو سرووش و ئاماژه ی له خو گرتوه، لێره دا ئاماژه بۆ هه ندیکیان ده که یین:-

یه کهم: شیایی راسپاردن:-

هه ندیک له زانیان له وته ی هاوه لانی نیو ئه شکه وته وه (فابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ) دا به لگه یه که له سه ر شیایی راسپاردن له ئیسلامدا وه رده گرن، پێسای

بەلگە لێوەرگرتنە کەشیان ئەو هیە لاوە کان کەسیک لە خۆیان راسپارد بۆ کرینی ناتاج و پێداویستی خۆیان لە شارە کەو، پارە و دراوی خۆیان پێ سپاردبوو بۆ ئەو کارە.

پێشەوا (شنقیطی) لە (اضواء البیان): دا "شیابوونی راسپاردن و راستی و دروستییە کە ی دیاری کردووە ئەو هیە کە گوتوویانە (فَاَبْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ) دەلالەتە لەسەر راسپاردنی ئەو نێردراوە، یان بە کرینی خۆراک.

هەندێک زاناش گوتوویانە: - (ئەم ئایەتە بە رەهایی دەلالەت لەسەر شیاوو بوونی راسپاردن ناکات، بەلکو بەلگە ی سەل کردن و ترساندن، چونکە ئەگەر هەموویان بۆ کرینی پێویستی یە کە یان دەرچن ئەوا دوژمنانیان لە گومانی خۆیاندا پێیان دەزانن و ئەوانیش پاساوی خۆیان دەبێت، بۆیە ئایەتە کە دەلالەتە لەسەر راسپاردنی کەسیک، کە پاساوی هەیه لە جیات ی غەیری خۆی. ئیمام (ابو حنیفە) ش هەمان رای هەیهو، هەر ئەمەش وتە ی (سحنون) ه، کە لە هاوێ لانی (مالک) ه، دەر بارە ی راسپاردنی کەسیک بۆ نێو ناکۆک و دژە کان رەوا بکرێت" (۱).

(شنقیطی) ئەم سەرنجە ی لەمەر راسپاردن بەشیاو داناوە تاکو دەر بارە ی راسپاردن و بەشدار کردن و مەسە لەو بەلگە و لێکۆلینە وە کان ی ئەو وتە یە دەر بێرێت و هەر بۆیە ش سی لاپەرە ی لە کتیبە کە ی (اضواء البیان) دا بۆ تەرخان کردووە (۲).

ئیمەش وای بۆ دەچین، کە (بەلگە هێنانە وە بەو ئایەتە لەسەر راستی راسپاردن) لە ئایینی خۆماندا جێ ی تێرپامان و تاوتوی کردنە، چونکە راست تر وایە بڵێن ئەوە شەرعیکی پێش ئیمە بوو، نە ک شەرعی ک بوو بێت بۆ ئیمە. هەر وە ها وایشی دەبینین، کە رای هەلھێنجرای (ئیمام شنقیطی) سە بارەت بە راسپاردن و بەشدار کردن دەرچوونە لە مانە وە سەر دەقە کە، ئەگەر چی ئاماژە کان ی نێو دەقە کە لە تەفسیر کردن دا واش بگە یە نن.

(۱) (اضواء البیان، ۴: ۴۵).

(۲) (اضواء البیان، ۳: ۴۵-۷۵)

دووهم: شیاویی بهشدارکردن:

(شنقیطي) بهلگههینانهوهی ههندیك له زانایانی مهزههبی (ئیمام مالک)ی ده‌بارهی وتهی هاوه‌لانی نیو ئەشکه‌وته‌که (فَاَبْعَثُوا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ) له‌سه‌ر راستی وشیاویی بهشدارکردن هیناوه‌ته‌وه، وه‌ك گوتویه‌تی: (هه‌ندیك له زانایانی سه‌ر به‌مه‌زهه‌بی ئیمام مالیک له‌م ئایه‌ته‌ پیرۆزه‌ه شیا‌بوونی بهش‌داری‌کردنیان خستۆته‌پوو چونکه‌ ئەو لاوانه‌ له‌پاره‌ زیوه‌که‌دا بهش‌دارو هاوبه‌ش‌بوون، که‌ ناردیان بۆ ئەوه‌ی خۆراکیان بۆ پێ بک‌رێت.

زانا (ابن‌العربی مالیکی) گوتویه‌تی: (له‌م ئایه‌ته‌دا هیچ به‌لگه‌یه‌ك له‌سه‌ر بهش‌دارکردن نیه‌ ئه‌ویش له‌به‌ر ئەو ئەگه‌ری له‌وانه‌یه‌ هه‌ریه‌که‌ له‌ولاوانه‌ به‌شی خۆی به‌ته‌نیا به‌نی‌راوه‌که‌یاندا ره‌وانه‌ ک‌ردی‌ت تاخۆراکی خۆی به‌ته‌نیا بۆ بک‌رێت).

(شنقیطي)یش له‌ هه‌لسه‌نگاندنی ئەم وته‌یه‌دا گوتویه‌تی: (ئەوه‌ی که‌ ابن‌العربی - باسی ک‌ردوه‌ به‌باری بینراو و‌ه‌له‌تی مانا‌که‌ییدا ئاراسته‌ک‌راوه‌) ^(۱) ئی‌مه‌ش له‌ هه‌لسه‌نگاندنی ئەو جۆره‌ به‌لگه‌هینانه‌وه‌و جیا‌وازیی بی‌رو‌پ‌ایانه‌ش دا پ‌امان و‌ایه‌ که‌ (هیچ هۆکارو پ‌ی‌ویستییه‌ ک‌مان پ‌یی‌ نای‌ت، چونکه‌ ئەوه‌ شه‌رع‌و یاسایه‌کی پ‌یش ئی‌مه‌ بو‌وه، ئە‌ك شه‌رع‌ی‌ك بو‌وی‌ت بۆ ئی‌مه‌، چونکه‌ له‌ده‌قه‌کانی خۆماندا ه‌ینده‌ به‌لگه‌مان له‌سه‌ر شیاویی بهش‌دارکردن و‌ راسپ‌اردن هه‌یه‌ که‌، به‌سمانه‌.

سێ‌یه‌م: گه‌ڕان به‌د‌وای خۆراکی هه‌لال‌و باش‌دا:

ئەوان نو‌ینه‌ره‌که‌ی خۆیان، که‌ ناردیان بۆ نی‌و شار، راسپ‌ارد به‌چاو‌گ‌یران و‌ وردی‌ینی‌و، ه‌ینانی خۆراک بۆیان، پا‌ك و‌ هه‌لال‌ ی‌یت (فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا

أَزْكَى طَعَامًا).. بېنگومان فەرمان (فعل)ى (فَلْيَنْظُرْ) بەلگەيە لەسەر پێویستبوونی وردبوونەو و چاوگێڕان و پشکنینی خۆراکی باش و ھەلبژاردنی بەچاکی. ئەمەش زیاتر لە کاتی زۆری ھەرام و حوکمی نەفامی، کەمى ھەلآلدا دەبێت. مەروەى موسلمانیش لەم جۆرە بارودۆخدا ئەوێ لى خەلەلدا، بە وردی و وریاییەو بەدەوای خۆراکی ھەلآلدا بگەرێت، ھەرام ھەلنەبژێرێت.

لە پستە کەدا وشەى (أَزْكَى طَعَامًا) یش ئاوردانەو ھەيەکی جوانی قورئانە لە خۆراکی پاک و خۆش و ھەلآل.. لەبارەى مانای (أَزْكَى طَعَامًا) ھە چەند وتەو بیروپرایەك ھەيە، بۆ نمونە: (ابن عباس) گوتوویەتی: (مانای - أَيْهَا أَزْكَى طَعَامًا) واتە: (ھەلآلترین خۆراک). ھەندیک لەزانایانی تریش گوتوویانە، واتە: (خۆشترین خۆراک) ھەندیکى تریشیان گوتوویانە، واتە: (ھەلآلترین خۆراک) چەند زانایەکی تریش گوتوویانە، واتە: (زۆرترین خۆراک) بەلام (ئیمام ابن کثیر) وتەى یەكەمى بە پاست و بەپای یەكلاکراوە داناوو گوتوویەتی: (مانای راستی لەوتەى یەكەم دایە، چونکە مەبەستى لاوھەکان لە خۆراکیکی باش و ھەلآلدا بوو، سائیر کەم بوویت، یان زۆر بوویت)^(۱).

چوارەم/ قورئان و ھەزى گشتى لە خۆراکدا:

لە وتەى لاوھەکان (أَيْهَا أَزْكَى طَعَامًا) دا ئاماژەيەکی دی ھەيەو مەبەستیان لە (أَزْكَى طَعَامًا) ھەلآلترین و چاکترین و خۆشترین خواردنە.. لێرەدا وشەى (أَزْكَى) ماناکانى پاک و گەشتووبى و چاکی و بەپیتی دەگەيەنیت. قورئان ئەوھەمان لى دەخوازێت، ھەزو میزاجمان لە ھەلبژاردنی جۆرەکانى خۆراک و پۆشاکدا، بەپێى رێنماییەکانى ئیسلام و رێساکانى ھەلآل و ھەرام بێت.

لە پىيازى نەفامىدا ئەم مەسەلەيە دەشيۆينرئىت و، شويىنكەتووه نەفامەكانيش پيس و ناشيرينى دەكەن، چونكە هەز و ميزاجەكانيشيان دەردەدار و شيۆينراو و ساختەن.

بىنگومان خۆراكى باش لاى ئەوان، كە بە (أَزْكَى طَعَامًا) ى دادەنن ئەوہيە بەپىي تازەترين شيواز و مۆدىلى كولاندن و لينان و خواردن بىت، بى ئەوہى ھۆكارە ئايىنيەكەى تىدا رەچاوبكەن يان لەبازنەى ھەللا و ھەرامدا بىھيئلەوہ. ئەوہى زياتر جىي داخە ئەوہيە، ئەم (بۆچوونە جايھىليە لەسەر پاكرتيرين و باشتيرين خۆراك) ھەندىك كەسى لە موسلمانانيش گرتۆتەوہ و ئامادەنن مەسەلەى ھەللا و ھەرام لە خۆراكدا رەچاوبكەن، بەلكو واى دادەنى، گوايە لەگەل ھەزى ساغ و ميزاجى راستدا ناكۆكەو پەيوەندى بە ھەلبژاردنى چاكرتين و رەوانترين خۆراكەوہ نيە.

بىنگومان پوختترين خۆراك لەژياندا ئەوہيە خۆشتيرين و ھەللايرينيان بىت پوخت ترين پۆشاكيش لەژياندا ئەوہيە كەوا لەگەل ريسا و رينمايەكانى ئىسلامدا گونجاو بىت ديارە خۆراكى ھەرامو، پۆشاكى ھەراميش ئەوہيە پيستيرين و خراپترينيان بن.

ھەزى موسلمانيش، كە قورئان بەرزو بەرپىزى كردووە، ميزاجيشى، كە ئىسلام رينماكارو ريكخەريەتى، خۆراكى ھەرامو، پۆشاكى ھەرام پەسەند ناكات، چونكە لەبازنەى شتەپيس و خراپ و ناپەسەندەكاندا داياندەنئىت.

ھەر خۆراكىكى ھەللايش، پاك و پوختە، ھەموو خۆراكىكى ھەراميش پيسە، ھەموو پۆشاكىكى ھەللايش پاك و پوختە، ھەموو پۆشاكىكى ھەراميش پيسە.

ئەم ئاماژە قورئانيەش ئەوہمان لى دەخوازئىت ئاورو سەرنجى ورد لە رينمايى و ئاراستەو پەندە جوانەكانى قورئان بەدەينەوہو چەند بەلگەيەكى راستيان لى دەربىنين، قورئانيش چەندەھا ئاماژەى ھەمەرەنگ و چەندىن سەرنجى ھەمەگىرو ھەمەلايەنەى لەسەر ھەموو چەشنە بوارىكى ژيان تىدايە، گرنگيش ئەوہيە ئيمە بزانن چۆن ئاوريان لى بەدەينەوہو وەريان بگريو سەوداو مامەلەيان لەگەلدا بكەين.

پێنجهم / "ولیتلطف"

لاوه كان، نێردراوه كهی خۆیان بۆ نێو شار بهوه راسپارد، كه نهرمونیان بیّت، بهباشی و به نهرمونیانی مامه له له گه له خه لکی شاره كه دا بکات، کاتیك پێیان دهگات و، شتیان لی دهکریّت.

نهرمونیانییش له گه لیاندا بهوه دهبیّت، كه له خۆبوردوو، ساکارو، هیمنو، رۆح سووک و، ئاسانکار بیّت، ئهم راسپاردیهی ئهوان بۆ ئه و نێردراوه كه نهرمونیان بیّت ئاوردانه وهیه کی زیره كانه یان بووه له گرنگیی نهرمونیانی و ساکاری و له خۆبوردویی له ژياندا و، له په یوه ندی کردن به خه لکی و مامه له له گه لدا کردنیان و، له کرین و فرۆشتندا.

ئهمهش ئاوڕیکی پێویست و پێنمایه کی گرنگه بۆ ههر موسلمانیک و، ئه وه دووپات ده کاته وه، كه وا ژیان ته نهها به نهرمونیانی رێک ده بیّت و، بینگومان په یوه ندیشی له گه له كه سانیترا ته نهها به نهرمونیانی ده بیّت، دیاره مامه له کردنیشی له گه لیاندا له گشت بواره هه مه جۆره کانی کارو، له هه موو لایه نه کانی ژياندا ته نهها به نهرمونیانی به دیدیت و سه رده كه ویت. به راستی جیاوازییه کی هێجگار زۆر له نێوان پیاویکی (نهرمونیان له گه له خه لک) و پیاویکی تری (خراب و دل ره ق و قین له دل و تووره) دا هیه نهرمونیانی و هیمنی و چاوپۆشی و به سۆزی، په یوه ستن به ئاکاری جوان و نه نفسی ره زامه ندو خونه ریتی هی دیه وه، ده شیّت ئهم ره وشته جوانانه به تاقیکردنه وه و کۆششکردن و کۆلنه دان و هه ولی به رده وام ده سته بهر بکریّت. ئارامی به ئارام گرتن و، نهرمونیانییش به رده حم و سۆزه خشین ده بیّت.

قورئانی پیرۆزیش ئاماژه ی بۆ چاکیی نهرمونیانی و گرنگی چاوپۆشی و ئاسانکاری و نیعمه تی رۆح سووکی له گه له خه لکیدا کردوه، ئهمهش له کاتی که دا خودا ئه و ئاکاره به رزه ی به پیغه مبه ره کهی ﷺ به خشیوه و پێی فره مووه:

﴿فَمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لَئِنَّ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ لَهُمْ ۝۱۶﴾ آل عمران ﴿۱۶﴾. واته " نهی پیغه مېهر به هوی ره همتی خداوه تو نهرمونيان بوييت له گه لیاندا، دنا نه گهر که سیکی دلړه قو توندوتیژبوویتایه، هه موویان له ده ورت ده ته کینه وه. ده تو ش لیان ببوره وداوی لیخو شېبوونیان له خدا بو بکه و راویژو ته گبریشیان له سهر کاروباره کان پی بکه ".

هه روه ها پیغه مېهری خداش ﷺ له چندين فرموده یدا، هانی داوین له سهر نهرمونيانو ره حم و به زهیی له گه ل موسلماناندا، له و فرمودانه ش:-

- وهك نه وهی، كه (مسلم) له (جبري كورپی عبدالله) وه - خودا لی رازی بیت- گپراویتییه وه، كه پیغه مېهر ﷺ فرمویه تی: ((من يعرم الفرق يعرم الخير كله))^(۱).. واته "هه كه سیك به نهرمونيانی بیبش بوییت، نه و له هه موو خیریک بیبش كراوه " .

- هه روه ها (مسلم) له (عائشة) وه گپراویتییه وه كه پیغه مېهر ﷺ فرمویه تی: ((يا عائشة ان الله رفيق يحب الرفق، ويعطي على الرفق ما لا يعطي على العنف))^(۲). واته.. "نهی (عائشة) خودا نهرمونيانو، نهرمونيانی پی خو شه و، نه و پا داشته ی له سهر نهرمونيانی ده بیه خشیت، هه رگیز له سهر توندوتیژی ناییه خشیت " .

نه مه ش بانگه وازیكه بو ئیمه، له ها وه لانی نه شكه وته كه وه له قورئان و له پیغه مېهری خدا شه وه ﷺ بو نه وهی له ژیاغاندا نهرمونيان بین، له گفتارو كرداره كاغانو، له ژیان و په یوه ندییه كاغانو له ناشنایه تی و سه وداو نالویرییه كاغاندا هه نهرمونيان بین.. ئیدی ژیان به ئاسوده یی و به خته وه ری و خیر و خوشی به سهر

(۱) رواه مسلم في (۴۵) كتاب البرو الصلة، باب (۲۳) فضل الرفق/ حديث (۲۵۹۲).

(۲) رواه في كتاب البرو الصلة، باب الرفق، حديث رقم (۲۵۹۳).

ده‌به‌ینو، په‌یوه‌ندییه‌کانیشمان له‌گه‌ڵ که‌سانی تردا له‌خۆشی و نهرمونیانی و چاکیدا ده‌بی‌ت خوداش فهرموویه‌تی: ﴿... وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا...﴾ (البقرة ٨٣)، واته‌.. "قسه‌ی جوانو به‌جێ و ناسک له‌گه‌ڵ خه‌لکیدا بکه‌ن".

هه‌روه‌ها فهرموویه‌تی: ﴿وَلَا تَسْتَوِ الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ﴾ (٣٤) وَمَا يُلْقُهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقُهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ (٣٥) فصلت، واته‌: (چاکه‌و خرابه‌ وه‌ک یه‌ک نین. نه‌وه‌ی وته‌ی چاک و په‌سه‌ندی هه‌یه. یه‌کسان نیه‌ له‌گه‌ڵ نه‌وه‌که‌سه‌ی، که‌ وته‌ی خراب و ناپه‌سه‌ندی هه‌یه. تۆش نه‌ی پی‌نغه‌مبه‌ر ﷺ به‌ هیمنی و نهرمونیانی خۆت هه‌لۆیستی باشت له‌ناستیاندا بنۆینه‌ وئیدی نه‌وه‌که‌سه‌ی دوژمنایه‌تی له‌گه‌ڵتا هه‌یه‌ ده‌بی‌ته‌ هاوڕێیه‌کی نزیکت، وه‌ک ئامۆزایه‌ک یان وه‌ک که‌سیکی نزیکتی لێ دیت. ئه‌م ئاکاری وه‌لا‌مدانه‌وه‌ی (خرابه‌) به‌چاکه‌یه‌ش، ته‌نها نه‌وه‌که‌سانه‌ پێی به‌هه‌ره‌مه‌ندن که‌ ئارامیان له‌ به‌رامبه‌ر که‌سانی خراب و به‌دکاردا گرتوه‌، هه‌رکه‌شیش ئه‌م ئاکاره‌ جوانه‌ی ئارامگرته‌ی هه‌بی‌ت زۆر به‌خه‌وه‌وه‌رو به‌ختیکی زۆری له‌ پی‌شپه‌رکیی به‌ده‌سته‌ینانی خێرو هه‌لۆیستی چاکه‌دا هه‌یه‌.

شه‌شه‌م: شاردنه‌وه‌ی ده‌نگ و باسی خۆیان له‌ گه‌له‌که‌یان:

هه‌ر له‌و راسپاردانه‌ی لاوه‌کان به‌نی‌ردراوه‌که‌یان ئه‌وه‌بوو، هه‌والو ده‌نگوباس و مه‌سه‌له‌که‌یان له‌گه‌له‌که‌یان به‌شاریته‌وه‌: ﴿وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا﴾ (١٩) إِنَّهُمْ إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا إِذَا أَبَدًا (٢٠) الکهف، واته‌: .. "با هیچ که‌سیک هه‌سه‌تتان پێنه‌کات و به‌ هه‌والو ده‌نگوباستان نه‌زانیت، چونکه‌ ئه‌گه‌ر به‌ کاروبارتان بزانه‌ن به‌ردبارانتان ده‌که‌نو

ده تانكوژن، ياخود ده تاخه نه سه ر دينی خوڤان و، به م په نگهش هه رگيز سه ركه وتوو نابن."

ئه وان پيشتەر داوايان له نيتر دراوه كه يان كرد، له گه ل خه لکی شاردا نه رمونيان بيت وهك ئه وهی له هه جوولیداو له گه يشته نيو شاره كه شدا، نه رمونيان بيت. هه روه ها له كړینی خورا كه كه و، له هه لس و كه وتی و له گه رانه وشدا هيته نه رمونيان بيت كه مه سه له كه ی خوڤيان لى بشاريته وه و هه چ گومانیکى لى نه كه ن و شك له مه سه له كه ی نه كه ن و دواى نه كه ون و شوین پي هه لته گرن. ئه وان (واته لاوه كانى نيو ئه شكه وته كه) هوى ئه م نه پينگيرى و نه رمونيانى و مه سه له هه شاردا نه يان ئه وه به وه، كه وا پينگومان، ئه گه ر گه له كه يان پييان بزائن و په رده له سه ر مه سه له كه يان هه لده نه وه و بگه نه ئه شكه وته كه يان و رازى مانه وه يان ده ربه خه ن، ئه وا به ر دباران يان ده كه ن و ده يانكوژن، ياخود ده يانگيپ نه وه بو سه ر ئه و ئايه نه پووچه له و ريبازه ناراسته كه يان و، وايان لى ده كه ن باوه ربه خودا نه هيته ن و، هاوه ل (شه ريك) ی بو دابنين. به م ره نگهش هه رگيز سه ركه وتوو نابن، نه له دنياو، نه له پوژى دوايشدا. له مه وه تيده گه ين، كه بيگومان هاوه لانی نيو ئه شكه وته كه سووربوون له سه ر شارده وهی مه سه له كه يان و، كه نايت هه چ كه سيك پييان بزانيت. هه ربويهش ويستوو يانه خوڤان له چاوانيان بشار نه وه.

ئه مهش ئاماژه يه كه بو شياوبى و په واى شارده وهی ريخهستن. كه بيگومان ده شيته بانگه وازكاران شيوازی ريخهستنيان له گه له كه يان بشار نه وه و هه موو جمو جووليكيان به نه پيى بيت و كه س پييان نه زانيت و خوشيان بويان ده رنه خه ن، كه سه ر به چ تا قم و لايه نيكن و په يوه نديان پيوه يان چونه و چنده !!

دياره ده شيته (كارى ريخهستنى ئيسلامى) يش به نه پيى و په نهانى بيت، ئه گه ر هۆ زه روورته و ابخوازيت. بيگومان دوژمنانى ئه م ئايه نه ده يانه ويته ده ستى به سه ردا بگرن و، دژايه تى پياوان و سه ربازانى بكه ن و، هه موو ره نگ و شيويه كى كارى ئيسلامى بسپنه وه. خو ئه گه ر بانگه وازكاران له و جوژه ژينگه يه ی وهك سه رده مى ئه م لاوانه دابوون و، له قوناغيكى لاوازی و بى ده سه لا تيدا بوون، ئه وا

بۆیان دهشیټ که رېڅخستنه که یان به نهیټی بیټ و کاروباری خۆیان له ناحه زانیان
بشارنه وه. به لām پېویسته له سهریان کهوا کهسانی تریش بۆ ټهو رېبازه یان بانگ
بکه نو، ئیسلا مېوونی خۆیان بۆ ناشکراکه نو، ئاموژگاریی گه له کهشیان بکه نو له
ههولئ سه رخستنی ئاینه که یاندا بن نهک هه ر لئیی دانیشن و به و نهیښگیری و
مه سه له شاردنه وه یه وه سه رقāl بن، واز له به جئ هیټانی ئه رکه که یان بهیټن.

پېڭومان رېڅخستو و پیکه وه جۆشدانی (بزاوت و رېڅخستنی نهیټی) و
(بانگه وازو روونکر د نه وهی ئاشکرا) ئاتاجیان به هاوسه نگی و زیره کی و دانایی هه یه،
جگه له ئاتاجی زۆریان به یارمه تی و رېنمایي خوداش.

قورئانی پېرۆزیش چه ن دین نمونه و په ندی له سه ر (نهیښگیری و په نهانی و
باسنه کردنی کارو چالاکی له لای کهسانی تر) پیشان داوین، وهک به سه رهاتی
خوشکه کهی (مووسا) که به راسپارده ی دایکیی که و ته شوین هه وائی براکه ی و له
دووره وه چاودیریی ده کرد بی ئه وهی ناحه زانیان پئی بزنان.

له ژياننامه (سیره) ی پېغه مبه ریشدا ﷺ گه لیك نمونه ی له م چه شنه مان
له سه رکاری په نهانی پېغه مبه ری خودا ﷺ هه یه که چۆن رېڅخستنه
ئیسلامیه که ی له یه که مین قۆناغی بانگه وازه وه له هه ردوو بارودۆخی نیو
(مه که که) و (مه دینه) شدا تا دواقۆناغ به رپوه بردووه. دیارترین نمونه ش له م پوه وه
ټهو به سه رهاتانه یه که (ابو ذری غفاری) - خودا لئیی رازی بیټ - له سه ر
موسلمان بوونی خۆی گیراوتیته وه کهوا باسی هه لویستی (فاطمه ی کچی الخطاب)
له به رامبه ر دایکی (ابوبکری صدیق) دا ده گیرپېته وه، کاتیک (فاطمه) هاتوه بۆلای
ټهو ژنه و پرسیاری ده رباره ی پېغه مبه ر ﷺ لی کردووه.. هه روه ها، که
پېغه مبه ریش ﷺ مامی (واته - عباس - ی خودا لئیی رازی بیټ) راسپاردووه
به وه ی له مه که که دا بمیټیته وه، تاکو هه وāl و ده نگ و باسی دانیشنه که ی له وپوه به
موسلمانان بگه یه نیټ.

"حیکمهت له ناردنی نێردراوه که یان و، ناشکرا بوونی به سه رهاته که یان"

خودا فەرموویە: ﴿وَكَذَلِكَ أَعِزَّنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا ۖ﴾ (١١) الكهف " له چیرۆکی هاوێلانی نێو ئەشکەوتە کەدا بۆشایی یەکی هونەری هەیه، بۆشایی یەکی له نێوان ناردنی یەکیکیان بۆ بازاری نێو شارە کە، تاكو خۆراکیان بۆ پەیدا بکات و، له نێوان گەڕانەوهی ئەو نێردراوه شیاندا بۆ لایان له ئەشکەوتە کە، لەم بۆشایی یە هونەرییه دا به سه رهات و مه سه له که یان ناشکرا ده ییت بۆشایی ی پۆشتنی ئەم پیاوه، تاگە یشتۆتە شارە کە و ئەو دیارده سه یرو سه مه رانه ی، که چاوی پێیان که وتوو و ئەو هەل سوکەوت و مامەلانی له نێوان خۆی و دانیشتوانی شارە کە دا بوو و، گەڕانەوه شی به سه رسامی و سه رسورمانه وه بۆ لای هاوێلەکانی له ئەشکەوتە کە دا به راستی بۆشایی و پانتاییه کی هونەریانه یه، که هیچ شتیکی له پیاوێته راسته کان و له ناراسته کانیشدا له باره وه به دیی ناکه ین.

قورئانی پێرۆزیش هیچی له باره وه نه خستۆته پرو، ئەمەش وه ئەو وایه، خوێنەر بانگ کات بۆ ئەوهی به بیروخه یالی خۆی، هۆیه ک بۆ ئەو بۆشاییه دیاری بکات و، هەر به بیروبۆچوونی خۆشی رووداوو پێشهاتی کتێپری لهو بۆشاییه دا مه زنده بکات. لێره دا ته نه ا ئەوه نده هیه که (نێردراوه که یان بۆ نێو شار) کاره که ی لیّ ناشکرا بوو و، (ناشرانین چۆن) بۆ لای هاوێلەکانی له ئەشکەوتە کە دا گەڕاوه ته وه، ئەو داخۆ چۆن خەلکی شارە کە دواي که وتوون و، کاتی که گە یشتوونه ته بهر ده رگای ئەشکەوتە کە، هه موو لاوه ئیمانداره کان یان به مردووی تی دا دیوه ته وه، ئەم جاره یان به راستی به واقعی مردوون.

بێگومان خودا هاوهلانی ئەشکەوتە کە ی بۆ خەلکی ناشکرا کردووه وای له خەلکی شارە کە کردووه پێیان بزانن و ههلوێسته له ئاست مهسهلهو به سه رها ته که یاندا بکهن، قورئان حیکمه تی ئە مه ی له وه دا ده رخستوه، به دوایدا هاتوه: ﴿وَكَذَلِكَ أَعِزُّنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا﴾ واته: "به مړه نکه (به و جوړه ی که نی در اوه که یان چۆ ته نیو شارو، خەلکی شاریش به نه یینه که یان زانیوه دوای که وتوون و، پاشان چاویان به هه موو لاوه کان که وتوووه که و تازو له کاتی که ی که م دا به راستی گیانیان لی کیشراوه، به مړه نکه کاروبارو به سه رها تیا نمان بۆ خەلکی شارە کە ده رخستوو تاکو بزانن که بێگومان به لێنی خودا و توانا و قودره تی خودا له سه ر زیندوو کردنه وه ی مردووان راسته و حقه و، ده با ئەوانه ی ئەم و ته و به سه رها تانه به درۆ ده خه نه وه بزانن ئە مه یه وه عدی خودا و بزانن بێگومان روژی دوایی هه ر دێ ته پێ شه وه و ه یچ گومانی که ی تیدا نیه".

حال و مه سه له ئا و ابو وه تاکو خەلکی شارە که بزانن که به لێنی خودا راسته و قیامه ت شک و گومانی تیدا نیه. به لێنی خودا بۆ بنده ئیمانداره کانیشی راسته و ه یچ لارییه کی تیدا نیه، خودا له گه لێاندایه به هه موو شیوازی که ی سه ره رشتی کردنیان و پاراستنیان و سه رخستنیان و راگیر کردنیان له سه ر پێ بازه که ی ده با هه ر که سی نک، مه رجه خوا زرا وه کان جی به جی بکات، ته و او د نیا بی ت له به دیه اتنی به لێنی خودا.

ئه وه تا ها وه لانی نیو ئەشکەوتە که په نایان بر دۆ ته به ر خودا و خودا له گه لێاند ابو وه و پاراستوونی و به رگری لێ کردوون و، لاشه کانیا نی به سا غی ه یشتۆ ته وه له کاتی که دا ئەوان بۆ ما وه ی سی س ده سال له خه و دا بوون.

پاشان خودا مه سه له که یانی ناشکرا کردۆ ته وه تاکو خەلکی شارە که و (که سانی دوای خو یان ونه وه کانی دواتریان) بزانن، روژی دوایی (روژی زیندوو کردنه وه)

ههردیت و گومانی تیدانیه. شیوازو هۆکاری بهلگه هینانهوه به چیرۆکی هاوهلانی نیتو ئهشکهوته که لهسهر زیندووکردنهوه لهروژی قیامهتدا ئهوهیه، ئهوان سی سه دو نۆسال خهوتوون و، رۆحهکانیشیان لهو ماوه درێژهدا لهلاشهکانیان جیابووتهوه، پاشان خودا رۆحهکانیانی بهبهرلاشهکانیاندا کردۆتهوه، ئیدی لهخهوهکیان ههلیساندوون و بیداری کردوونهتهوه.

جا مادام خودا بهتوانایه لهسهر ئهوهی، که ئاویان بهسهر بپنیت ولهو خهوه درێژهش بهخه بهریان بپنیت، ئهوا بهتواناشه لهسهر زیندووکردنهوهی خهلکی له پۆژی قیامهتداو بهتوانایه لهسهر ئهوهش، جاریکی دی رۆحهکانیان به بهر لاشه رزیوهکانیاندا بکاتهوه.

به راستی چیرۆکی هاوهلانی ئهشکهوته که لهبههیزترینی بهلگه کردهیی (عملی)یهکانی قورئانه لهسهر زیندووکردنهوهی خهلکی له رۆژی قیامهتدا، ئهم بهلگه قورئانیهش بهردهوام ئاماژه دهلالهتی خۆی، تا پۆژی قیامهت دهگهیهنیت..

"گه له که یان له ناستیاندا بوون به دوو به شه وه"

گه له که یان له سهر مه سه لهی لاهه کان ناکوکیان تی که وتوووه، واپی ده چیت داوی نهوسی سه دهیه گه له که یان باوه پردار به خودا بوون ویه کخواپه رستی (توحید) یان ره چاو کردووه، وهك خوداش له باره یانه وه فهرموویه تی: ﴿إِذْ يَتَنَزَّلُ عَلَىٰ بَنِيهِمْ أَمْرُهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِم بُنْيَانًا رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا ۖ﴾ (الكهف) .. که واته نهوان ده باره ی لاهه کان بوون به دوو کومه له وه:

کومه لی یه که م/ نیمانداره راست و چاکه کان، که گوتوویانه (بینایه کیان له سهر دروست بکه نو خوداش خو ی له کاروباریاندا زانیه و چیان لی ده کات). بیگومان نهوان داوی دروستکردنی بینایه کیان له سهر یان کردووه، هم بینایه ش مرگه وت نیه، یاخود بو مه بهستی به پیروزدانانی لاهه کان نیه، به لکو بو مه بهستی ریژلینیان بووه که لاشه کان یان دفن بکریت و، بنیژرین و، لهو بینایه دا بیژریت. وهك زانراویشه، ریژنان له مردوو نه وهیه بنیژریت. هم باوه پردارانه ش زور به مه سه له که دا رو نه چوون، چونکه ده یان زانی، که هیچ نامیرو نامرازیکیان بو پشکنین ولیکولینه وهو دیراسه و شیته لکاری نیه و، مادام هم جوړه نامرازانه شیان به ده سه ته وه نیه، نهوا ناییت په نا بهرنه بهر گریمان وگوتره کاری و نه فسانه کان، هه روه ها ناییت کات و هه ول و عه قل و فیکریشیان له شتی که دا، که بو یان یه کلا ناکریته وهو، سوودیکیان پی نادات به فیرو بدن. کهوا بوو ته نها نه وه یان له سهره، مه سه له که بخه نه پال زانستی خداو، زانینی بنجو بناوانی به سه ره اته که ش هه ر بو خودای پاک و زاناو

شارهزا بگيرنهوه، ههربويهش گوتوويانه (رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ) بېنگومان (ثيمانداريتي و باوه رهينانيان بهخودا) رينمايي كردوون بو ټه و بيروپايه و سرووشي ټه و تهيهي (رَبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ) پيگه ياندوون ټيمهش بههوي ټه و باوه رهيانهوه بهباوه دارمان داناون.

كومه ټي دووهم/ ټه و حاكم و دهسه لاتداره كار به دهستانه يانن كه قورئان بهوه سفي
(الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ) ناوي هي ناوون و، بيروپايان و ابووه، مزگه وتيك له سهر هاوه لاني نيرو ټه شكه و ته كه بينات بنريت: قَالَ الَّذِي غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا، واته: " ټه و كه سانهش، دهسه لاتدار بوون و دهسه لاتيان له كاروباري لاوه كان و ناوچه كه دا بوو گوتيان: (ټيمه بپيار ده دهين، مزگه وتيك له سهر يان دروست بكهين". له م و تهيهي دهسه لاتداره كاندا ههستيكي خو بهزل زانين و خو به گه و ره دانان و خو سه پانندن و ديكتاتوريش به ديبه ده كهين، چونكه ټه وان به سه رگه له كه ياندا (ده رباره ي كاروباري لاوه كان) زال بوون و ركيبيان له سهر توند كردوون و، به لووت به رزي و خو به زل دانانه وه مامه له يان له گه لدا كردوون و به زه برو زه نكيكي وه هاشه وه قسه يان له گه لدا كردوون، بواري هيچ گفتوگو و موناقه شهيهك، يان پاشگه زبوونه وه له بيروپا كه ياني تيډا نه ماوه ته وه به توندي گوتوويانه: (لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا).

كاتيك زاناياني ته فسيري ش، له نووسيني ته فسيره كانياندا گه شتوونه ته ټه م جيگهيه، ده رباره ي حوكمي (بنياتناني مزگه وت له سهر گوړه كان) دواون و چه ندين فهرموده ي پيغه مبهريان ﷺ لهوباره يه وه ديارى كردووه، كه بنياتناني مزگه وتيان له سهر گوړه كان تيډا قه ده غه كراوه و، كه نه فره تي خوداي تيډايه بو جووله كه و ديانه كان بههوي ټه وه ي، گوړي پيغه مبهران و پياوچا كانيان كردو ته په رستگا.

لهو فەرموودانەش:-

١- (مسلم) له (عائشة)وه - خودا لێی رازی بیّت - گێڕاویتییهوه: (أم حبيبة)و (ام سلمة) له (حەبەشە) کلێسەیهکیان بینیوه، کهوا چەندین وێنهو نیگاری پیڤه‌مبه‌رانی خودای تیدا کیشراوه‌و ئەمەیان بو‌ پیڤه‌مبه‌ری خودا ﷺ گێڕاوه‌ته‌وه‌و ئەویش فەرمویه‌تی: ((ان اولئك اذا كان فيهم الرجل الصالح فمات، بنوا على قبره مسجداً، وصوروا فيه تلك الصور، اولئك شرار الخلق عند الله يوم القيامة))^(١). واتە: " ئەو جووله‌که‌و گاوارانە ئەگەر پیاویکی باشیان تیدا بردايه، په‌رستگایه‌کیان له‌سه‌ر گۆره‌که‌ی دروست ده‌کردو ئەوجۆره‌ وێنه‌و نیگارانه‌شیان تیدا ده‌کیشا، به‌راستی ئەوانه‌ له‌قیامه‌تدا له‌لای خودا خراپترین خه‌لکن."

٢- (مسلم) له (عائشة)وه - خودا لێی رازی بیّت - گێڕاویتییهوه، پیڤه‌مبه‌ری خودا ﷺ له‌ نه‌خۆشییه‌که‌ی دواجا‌ریدا، که‌ لێی هه‌ڵنه‌سایه‌وه‌ فەرمووی: ((لعن الله اليهود والنصارى اتخذوا قبورا أنبيائهم مساجد))^(٢). واتە " نه‌فره‌تی خودا له‌ جووله‌که‌و گاواره‌کان بیّت که‌ گۆره‌کانی پیڤه‌مبه‌رانیان کردۆته‌ چه‌ند په‌رستگایه‌ك."

٣- (مسلم) له (جندب)وه (خودا لێی رازی بیّت) گێڕاویتییهوه، گوتویه‌تی: (گویم له‌ پیڤه‌مبه‌ری خودا بوو ﷺ له‌پیش مردنیدا پینج ناوی هاوه‌لێ ته‌نیای هیناو فەرمووی: ((اني أبرأ الى الله، ان يكون لي منكم خليل، فان الله تعالى قد اتخذني خليلاً، كما اتخذ إبراهيم خليلاً الا وان من كان قبلكم كانوا يتخذون قبور انبيائهم

(١) مسلم، کتاب (٥) المساجد ومواضع الصلاة، باب (٣) النهي عن بناء المساجد على القبور، حديث (٥٢٨).

(٢) مسلم، حديث (٥٢٩).

وصالحهیم مساجد. الا فلا تتخذوا القبور مساجد، اني انهاكم عن ذلك))^(١)... واته: "من پهنا دهگرم بهخودا لهوهی، تاکه هاوهلێکی ههلبژارده لهئێوه بۆخۆم دابنێم، چونکه خودا خۆی منی کردووه بهتاکه هاوهلێ ههلبژارده، وهك چۆن (ئیهراهم)ی کردۆته تاکه هاوهلێ ههلبژاردهی پاك و دڵسۆز. خۆ ئهگهر له نهتهوهكهم، تاکه یهك هاوهلێ پاك و ههلبژاردهم بۆ خۆم دابنایه، ئهوا (ئهبوبهكر)م بهو جۆره هاوهله دادهنا، بهلام كهسانی و گهلانی پێش ئێوه گۆرپهكانی پێغه مبهرائیان دهكردنه چهند پرستگایهك، جا ئێوهش ئهو جۆره گۆرپانه (واته گۆرپهكهی من و گۆرپی پیاوچاكانی نهتهوهكهم) مهكهنه چهند مزگهوتێك، چونكه من به تهواوی ئهوهم لێ قهدهغه كردوون".

لهم فهرموودانهوه ئهوه تێدهگهین، گهلانی پێش ئیسلام سهزهنهشتكراون لهسهر بنیاتنانی پرستگا و مزگهوت لهسهر گۆرپی پێغه مبهرائیان و پیاوچاكانیان. تهنا نهت لهسهر ئهم تاوانه نهفرهتیان لێكراوه. ئهمهش دهلالهته لهسهر ئهوهی كه ئهوانه ی سووربوون لهسهر بنیاتنانی مزگهوت لهسهر گۆرپهكانی هاوهلانی ئێو ئهشكهوتهكه، له ئیمانداره چاكهكان نهبوون و، بیروپاشیان راست یان پهسهند نهبووه، ههروهها له جهختكردنهوهیان لهو پرستیهی (لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا) دا واتیدهگهین، حاكم و دهسهلاتدارهكان ئهو رایهی خۆیان، كه لهسهری پڕۆدببون، بهجێ هیناوه و مزگهوتیان لهسهر ئهو ئهشكهوته بنیات ناوه، بهلام قورئان هیچ شتیکی وای لهبارهی بنیاتنانی مزگهوتهكهوه باس نهكردوه، بهروونیش ناماژهی بهوه نهداوه، ناخۆ دروستكراوه و كارهكه تهواوكراوه یان نا...؟ ئهمهش لهبهر دوو هۆ:

یهكهم / بێگومان قورئان له شیوازی گێڕانهوهی چیرۆكهكاندا ههمیشه بۆشاییهکی هونهری جێدیلێت، تاكو بوار بدات بهبیرو خهیاڵی خوێنهر، تا خوێنهر خۆی

ئهو بۆشاییه پرېکاتهوه. ئیمهش وهك خۆنهر لیڤه داو له م چیرۆکه دا خهیاڵمان دهچیته سهر ئهو گه له، سهرگه رمی بنیاتنانی مزگه وته که بوون و له خهیاڵی خۆنهریشدا وینهی مزگه وته که ده کیشریت کهوا له سهر نه شکه وته که بنیاتنراوه. دووهم/ له بهر بیزراوی (کراهیه)ی کاری بنیاتنانی مزگه وت له سهرگۆڤه کان و له بهر بیزراوی ئه وکارهش کهوا جیبه جیکارانی کردوویانهو، خوداش خۆی زاناو ناگاداره لییان.

"سێ وته له سهر ژمارهی لاوه کان"

قورئانی پیرۆز ئاماژهی بۆ جیاوازیی تهو بیروپای خه لکی له سهر ژمارهی هاوه لانی نیو نه شکه وته که کردووهو، له مباره یه وه سێ وته ی خه لکی هیناوه ته وه، وهك له فهرماشته که ی خوا دا هاتوه:

﴿ سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ... ﴾ (٢٢) الكهف ﴿

وته ی یه که م ده لێن: "ژماره ی لاوه کان سیان بوون و، چواره میان سه گه که یان بووه."

وته ی دووهم ده لێن: "پینج بوون و، شه شه میان سه گه که بووه."

وته ی سێ یه م ده لێن: "حه وت بوون، هه شه میان سه گه که یان بووه."

لهو دهستهواژانهی پیشووهوه، ئهم چهند خاله تییینی کراوه یاخود گه‌ل‌له ده‌بن:-

۱- قورئان، وتهی یه‌که‌م دووهمی ره‌تکردۆته‌وه‌و پووجه‌لی کردوونه‌ته‌وه، چونکه به‌شیوه‌یه‌که وه‌سفی کردوون، هۆکاره بۆ ره‌تکردنه‌وه‌و پشت‌گۆی خستنیان، بۆیه‌ش له‌باره‌یان‌وه‌وه فهرموویه: (رحما بالغیب)، واته (له‌خۆیان‌وه‌وه باسی نادیار ده‌که‌ن) وشه‌ی (رحما بالغیب) لهم ئایه‌ته‌دا، واته: (وته‌یه‌که به‌بی زانست و زانیاری) و (ئیددیعا‌یه‌که به‌بی به‌لگه‌).

۲- قورئان هه‌ردوو وته‌ پووجه‌له‌که به‌ (رحما بالغیب) وه‌سف ده‌کات، له‌وه‌دا بانگه‌وازی‌که بۆ ئیمه، که وته‌کانی ئیمه‌ش راست و سه‌لمینراوبن و فیکرو بیروپاکانیشمان به‌راستی و دلتیاییه‌وه بخه‌ینه‌پروو، ده‌ییت ته‌نها به‌پی‌ی ئه‌و زانیارییه‌ی هه‌مانه‌ بیروپا ده‌رپین و، هه‌یچ وته‌یه‌کیش نه‌درکینین، ئه‌گه‌ر به‌لگه‌یه‌که له‌سه‌ر راستی و دروستیه‌که‌ی نه‌ییت. ده‌نا وته‌یه‌که به‌بی زانست و پایدیه‌که به‌بی به‌لگه‌یه‌که، له‌گه‌ل ئه‌و به‌رنامه‌پێژییه‌ زانستیانه‌و بابه‌تیانه‌دا (که قورئان خوازیاریه‌تی لیمن) ناگۆنچیت.

۳- بی‌ده‌نگی قورئان له‌سه‌ر وته‌ی سه‌ییم ﴿وَيَقُولُ سَبْعَةٌ وَثَمَنُهم﴾ هه‌روه‌ها به‌خراپ دانه‌نانی ئهم وته‌یه‌ له‌لایه‌ن قورئانه‌وه، دیاره ئه‌مه دانپێدانانیکی قورئان و په‌سه‌ند کردنیکی بی‌ت، به‌پی‌ی ئه‌وه‌ی، که چهند زانییه‌کی که‌م له‌زانا لی‌کۆلیاره‌کان ئاوا لی‌ی تیگه‌یشتوون.. به‌پشتیوانی خوداش دوا‌ی نه‌ختیکی دی دیننه‌وه سه‌ر باسی ئهم مه‌سه‌له‌یه‌.

۴- ژماره‌ی هاوه‌له‌کانی نیو ئه‌شکه‌وت ژماره‌یه‌کی تا‌ک (فردی)یه، نه‌که‌ جووت (زوجی) واته: ئه‌وان سه‌ی، یان پینج که‌س، یان راستر وایه‌ جه‌وت که‌س بووبن، هه‌رسێ ژماره‌که‌ش تاکن.

٥- له هه‌موو وته‌کاندا سه‌گه‌شيان حسابکراوه، نه‌مه‌ش له‌گه‌ل نه‌وه‌دا، که هه‌ردوو وته‌ی یه‌که‌م و دووهم جیاوازییان له‌گه‌ل به ژماره‌دانانی سه‌گه‌که‌و لاوه‌کاندا نه‌کردووه، وه‌ک گوتووایانه: سێ که‌سن و چواره‌میان سه‌گه‌که‌یانه، پینچ که‌سن و شه‌شه‌میان سه‌گه‌که‌یانه ﴿سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ﴾ به‌لام له‌وته‌ی سێ‌یه‌مدا، که وته‌ی یه‌کلاکه‌روه‌یه جیاوازییه‌که‌ی نیوانیان به‌پیتی واو (و) دانراوه ﴿وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾.

وادیاریشه‌بای سه‌گه‌که‌یان له‌و ده‌سته‌واژانه‌دا، که له‌هه‌رسی وته‌که‌دا هاتوو به‌ژنه‌وه‌یه، پاسه‌وانیی کردوون و به‌ژنه‌وه‌ی له‌گه‌لیشياندا بیت، به‌یه له‌خێرو به‌ره‌که‌تی نه‌وانیشی به‌رکه‌وتوووه، نيعمه‌ته‌که‌یان نه‌ویشی گرتۆته‌وه، به‌جۆریک که کاتی‌ک باسی نه‌و لاوانه ده‌کریت باسی نه‌ویش ده‌کریت و هه‌والی نه‌ویشیان به‌ زیادکراوه، ئه‌م زیادکردنه‌ش له‌رووی خاوه‌نداریتیا‌و تاییه‌تکاری و پێژ لی گرتنه‌وه‌یه‌تی.

"پیتی (واوی هه‌شته‌مین): (واو الثمانیة).

ئه‌م پیته (و) نه‌وه‌یه له‌فه‌رمایشته‌که‌ی خوادایه: ﴿وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾، ئه‌م واوه‌ش نه‌وه‌یه، که دوا‌ی ژماره‌ی هه‌وتی پێش ژماره‌ی هه‌شته‌م هاتوو، هه‌ربۆیه‌ش به‌واوی هه‌شته‌مین (واو الثمانیة) ناوبراوه، مانا‌که‌ش کاتی‌ک دیاری ده‌کریت نه‌گه‌ر وشه‌ی په‌یوه‌ست (معطوف)ی دوا‌ی خۆی نه‌چوو‌یته‌ نیو رسته‌یه‌کی په‌یوه‌ستکراوی پێش خۆی، چونکه ده‌لاله‌ت له‌گۆرانکاریی مانای نیوان په‌یوه‌سته‌کراو ده‌کات.

رازی دیاریکردنی لیڤهشدا ئەو ئاماژەیەمان پێ دەبەخشیت، وتە ی سێیەم لەسەر ژمارە ی هاوئەلانی نیو ئەشکەوتەکە وەک هەردوو وتەکی پیش خۆی نیە، بەلکو گۆرانکاری هەردووکیەتی، جائەگەر ئەو دوو وتە یە رەتکراوە نا پەسەندن، ئەوا وا ی هەشتەم ئاماژە بۆ راستی و دروستی وتە ی سێیەم دەکات و ئاماژە بۆ ئەوەش دەکات، قورئان پشتی پێ بەستووە.

(امامی سهیلی) له کتیی (الروض الانف) دا دەربارە ی ئەم (واو) وتە یەکی نایابی هە یە ئاماژە یەکی جوانیشی لیو دەرھیناوو گوتوویەتی: (ئەم- واو- دەلالەت له برپا پێکردن و پشتمگیرکردنی خاوەنانی وتەکان دەکات، چونکە گە یەنەری وشە یە کە بەوشە یەکی نادیار ی نیو رستە کە، بەمەزەندە (وشە ی بەئێ- یە) بۆ: هەشتە میان سەگە کە یانە ﴿وَأَمْنَهُمْ كُلُّهُمْ﴾. بۆ نمونەش گەر کە سینک بلیت (زەید شاعیرە) و تۆش سیفە تیکی تری بۆ زیاد کەیت و بلیت: (هەروەها زاناشە) ئەوا لەو حالەتە دا، وەک ئەو یە تۆ بلیت: (بەئێ وایە ئەو شاعیرە، هەروەها زاناشە) لە فەرموودە یە کیشدا دەربارە ی ئەم پیتی گە یەنەری (واو) کە بۆ بەراستدانان و پشتمگیرکردنی رستە یەکی پیش خۆیەتی، لە پیڤە مەبەری خودا ﷺ پرس یارکرا: ((أَتَوْضَأُ بَمَا أَفْضَلْتُ الْحَمْرَ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَإِنَّمَا أَفْضَلْتُ السَّبَاعَ كُلَّهَا)) أخرجه الدار القطني^(١). واتە (ئە ی پیڤە مەبەری خودا ﷺ نایا ئیمە دەتوانین بە ئاوی بەرماو ی ئاژە لێ گیاخۆرو مالییەکان دەستنوێژ بگرین؟ ئەویش لە وەلامدا فەرمو ی: بەئێ، هەروەها لە بەرماو ی ئاوی ئاژە لێ گوشت خۆرو دڕندەکانیش).

(١) ئەم فەرموودە یە جگە لەو ی (دار قطنی) - تخریج- ی کردووە، (شافعی) و (بیهقی) یش لە (معرفة السنن والآثار) دا- تخریج- یان کردووە هەروەها (بیهقی) گوتوویەتی: ئەم فەرموودە یە چەند (سند) یکی هە یە، ئەگەر هەند ی: (سەند یان بە هەند یکی تریان بگە یە نرێت ئەوا بە هیژ دە بیست بر وانه کتیی (نیل الاوطار) ی- شوکانی- (١: ٤٥).

له قورئانی پیرۆزیشدا ئەم (واو)ی زیادکردنە لەچەند شوێنێکدا هەیه، وەك ئەم نایەتەدا ﴿... وَأَرْزُقْ أَهْلَهُ مِنْ الشَّرْعِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا...﴾ (البقرة ۱۷۶)، واتە "ئێبراهیم لەخودا پاراپیەوهو گووتی: (خودایە رزق و رۆزی لە بەربوومەکانی دنیا بەو کەسانە، کە دانیشتوانی ئەم ناوچەیە و باوەریان بەخودا و رۆژی دوایی هێناوه، ببەخشە). خودا فەرمووی: (هەر وەها یە کسانێ بێ باوەرو پێ نەزانیشت دەبەخشم)" ئەم نایەتەدا بەپیتی (واو)ی گەیه نەرو زیادکراوی راستییەکان، ئەو دەگەیه نیت، کە خودای پەروردگار لەو دلامی نزاکە (ئێبراهیم) دا بفرەمویت: "بەئێ من ئەم هەر رزقی ئیماندارەکان دەدەم، بەئێم رزقی ئەو کافرەکان دەدەم، کە لەماوەیەکی کەمی ژیانی دنیا دا بەهەرەمەند دەبن و لەدوایشدا بەرەو سزای دۆزەخیان دەبەم، کە خراپترین چارەنۆسە بۆیان). جا بۆیە سەبارەت بەمەسەلەی لاوەکانیش هەر ئاویەو بەو رەنگیە، کاتیەک خەلکی گوتوویانە (حەوت کەس بوون) خوداش فەرموویەتی: (هەشتەمیان - سەگە کەیانە) بەلام گەر بگوترایە (سادسەم کلبەم - شەشەمیان سەگە کەیان)یان حەوتەمیان "وسابعەم کلبەم ئاواو بەم رەنگی لێ نەدەهات، چونکە لەجینگە وەسفی پێش خۆی دایە" (۱).

۱- نهو فرمایشتهی خودا دهر بارهی نهو نیماندارانهی بهیعه تیاندانو نهفس و مالو سامانیشیان به خودا فروشتبوو: ﴿التَّائِبُونَ الْعَمَدُونَ الْحَمْدُونَ السَّاجِدُونَ الرَّاكِعُونَ السَّائِدُونَ الْآمِنُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهِيُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ التوبة ﴿۱۱۳﴾ لهم

(١) الروض الاتق (٣: ١٧٠).

ئایه ته دا (واو-ی ههشت) ئه وهیه که چووه ته سه ر (وَالنَّاهُوتَ عَنِ الْمُنْكَرِ) واته چووه ته سه ر سیفه تی هه شته م له سیفه ته کانی ئیمان داران. له مه شدا تاووتوئ و ئالوگۆر کارییه ک له نیوان (الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ) و (وَالنَّاهُوتَ عَنِ الْمُنْكَرِ) دا هه یه، واته له نیوان رسته ی پێش (واوی هه شته م سیفه ت) و له رسته ی دوا یه وه.

۲- ههروه ها له ئایه تیکی تر دا خودا فه رمو یه تی: ﴿عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَقَنَّ أَنْ يَبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِّنْكَ مُّوْمِنَاتٍ مِّنْ دُونِ الَّذِي طَلَقْتَ عَدْلًا لِّنَفْسِكَ﴾ له م ئایه ته دا (واوی ههشت) چۆته سه ر سیفه تی هه شته م له سیفه ته کانی ژنه ئیمان داره کان، ههروه ها سیفه تی دوا ی (واو) ه که ش پیچه وانه ی سیفه تی پێش واوه که یه و ناشی ت هه ردوو سیفه ته که (تَبَيَّنَتْ وَأَبْكَرًا) له یه ک ئافره تدا پیکه وه هه بن چونکه مه حاله ئافره تی ت له یه ک کاتدا ژنیش و کچیش بی ت (ثیب و بکر) به لکو یان ژن ده بی ت، یان کچی شوونه کردوو.

"مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ"

ته‌ن‌ها چه‌ند كه‌سی‌كى كه‌م ژماره‌ی لاوه‌كان ده‌زانیت

كۆمه‌ڵێك له زانایانی ته‌فسیر وای بۆ ده‌چن كه‌وا مرۆڤ ده‌سته‌و سانه له زانینی ژماره‌ی لاوه‌كانی نیو ئه‌شكه‌وته‌كه‌، بۆته‌م بۆچوونه‌شیان پشتیان به‌و فه‌رمایشته‌ی خودا ﴿قُلْ رَبِّيَ أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ﴾ به‌ستوه‌، كه‌ تیايدا خودا ئه‌م زانیارییه‌ی، ته‌ن‌ها بۆ خۆی گه‌راندۆته‌وه‌، ئیتمه‌ش ناییت ده‌مه‌قالتی و مشت و مری له‌سه‌ر بکه‌ین و، ناشییت پرسیار له‌که‌سان و گه‌لانی پێشین له‌باره‌یان‌ه‌وه‌ بکه‌ین. به‌لام کۆمه‌ڵێکی دی له زانایانی ته‌فسیر وای بۆچوون، كه‌وا ئیتمه‌ ده‌توانین ژماره‌ی لاوه‌كان بزانی، چونکه‌ قورئانی‌ش رێنمایی و ئاماژه‌ی به‌وه‌ داوه‌، ئایه‌ته‌کانی‌شی ئاتاجیان له‌لی‌وردبوونه‌وه‌ هه‌یه‌، به‌وردی له‌مانا‌کانیان بکۆڵینه‌وه‌و له‌ ئاماژه‌و رێنمایی یه‌کانیان تێ بگه‌ین. له‌به‌ر ئه‌مه‌شه‌ گوتویانه‌ (لاوه‌كان حه‌وت که‌س بوون و، هه‌شته‌میان سه‌گه‌که‌یان بووه‌). ئه‌وبه‌لگانه‌ی له‌م ئایه‌ته‌وه‌ به‌دی ده‌کرین، ئه‌مانه‌ن:-

- 1- بێگومان خودا زانینی مرۆقی له‌سه‌ر ژماره‌ی لاوه‌كان، به‌شتی‌کی مه‌حالا دانه‌ناوه‌، ئه‌و زانیارییه‌شی لێ یان نه‌سپه‌وه‌ته‌وه‌، به‌لكو به‌پێچه‌وانه‌وه‌ باسی مرۆڤ و توانای زانینی تیدا‌کردوه‌وه‌، ده‌شیته‌ ئه‌وه‌ بزانی، وه‌ك فه‌رمویه‌تی: ﴿مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ﴾، واته‌: (ته‌ن‌ها ژماره‌یه‌کی كه‌م، ته‌ن‌ها چه‌ند كه‌سی‌کی كه‌م له‌خه‌لكی ژماره‌ی لاوه‌كان ده‌زانن). خۆ ئه‌گه‌ر خودا بیویستایه‌ زانیاری مرۆڤ له‌وه‌دا نه‌بیته‌، ئه‌وا ده‌یفه‌رموو: (لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ)، واته‌ (جگه‌ له‌خودا که‌س زانیاری له‌سه‌ریان نه‌یه‌). ئایا نابینیت له‌ سوره‌تی (ابراهیم) دا خودا باسی

دهستهوسانی مروّف دهکات له مهر زانیاری گهلانی دواى (سهمود)و، زانیارییهکانی تايبته بهو گهلانیهی تهنها بهخویهوه بهندکردوه، وهك فهرموویهتى: ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمٌ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودٌ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ...﴾ (١) إبراهيم، كهواته جياوازی کردوه لهنیوان ﴿قُلْ رَبِّيَ أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ﴾.

٢- چوونی (واوی ههشت) بو سهر وتهی سییهم ﴿وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَمُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾ ئەم (واوه) دهچیتته سهر ئەو پرستهیهی كه له پیشیهوه هاتوهو پیچهوانهی ماناكهیهتی، چونكه نهگهر ههردوو وتهكهی پیشتەر (واته وتهی یهكهو دووهم) رهتكرابنهوه، ئەوا وتهی سییهم وته پرستهكهیهو، والله اعلم.

٣- قورئان لهكاتیكداههردوو وتهكهی پیشووی رهتكردۆتهوه بهوه وهسفی كردوون (رجا بالغیب) بوون لهكاتیكداهتهی سییهمی رهتنهکردۆتهوه، بهلكو لیى بیدهنگ بووه، وهك لیى بیدهنگ بوونیكى دانپیانان وبریار بۆدان.

٤- هاوهلانی پیغهمبهرو ﷺ زانیانی لیكۆلیاریش لهبوارى تهفسیری قورئاندا وا له ئایهتهكه تیگهیشتون، دهشیته مروّف زانیاری لهسهر ژمارهه لاوهکانی نیو ئەشكهوتهكه ههبیته. بۆیه رایان لهسهر راستی وتهی سییهمهو قورئانیش دانی بهوهدا ناوه، پالنهریانه بو ئەو رایهو بو خستنهگهپی عهقل و فیکریان تییدا وهك (ابن کثیر) یش له (ابن عباس)هوه - خودا لیى رازی بیته- گپراویتییهوه، گوتویهتی: ((أنا من القليل الذين استثنى الله عزوجل كانوا سبعة)) .. واته "من لهوچهند كهسه كههم كهخودا جیای کردونهتهوهو زانیارییان لهسهر ژمارهه لاوهکانی ئەشكهوت ههیه، ئەو لاوانه ژمارهیان ههوت كهس بووه". ههروهها ناوبراو واته - (ابن عباس -) گوتویهتی: ((أنا ممن استثنى الله كانوا

سبعة^(١)... واته (من یه کینکم لهوانه ی که خودا جیای کردوونه ته وه بۆ زانینی ژماره ی لاوه کان، که ههوت کهس بوون) ئیمهش له گه ل (امام عباس) داین له تیروانینیدا بۆ نایه ته کهو بۆه له ینجاندنی تهو رایه ی که پیتی گه یشتوه، بۆیه ئیمهش دان به وه دا ده نیین، ژماره ی لاوه کان ههوت کهس بوون و هه شته میان سه گه که یان بووه و، خوداش هه رخۆی زانایه .

حیکمه تیکی دیکه ی (واو-ی هه شته م)

به تیروانینی ورد له رسته ی ﴿وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامَنُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾^١ ئاماژه یه کی دیکه وهرده گرین و به حیکمه تیکیدیکه ده گه ین، ئه مهش به هۆی نه وه ی (واو-ی هه شت) ی چووه ته سه ر... ئه م (واو) هه هه رحه وت هاوه له که ی، له سه گه که یان جیا کردۆته وه ئه م جیا کردنه وه یهش زۆر پێویسته، چونکه ئه وان چه ند ئیماندارێکی پیاوچاک بوون و، سه گه که شیان ئاژه ئێکی پیس بووه، بۆیه ناشیت مه سه له ی سه گه که یان به وتن و ناو بردنیش له گه ل ئه واندا به راورد بکریت.

کاتیك له هه ردوو وته که ی پیشووش راده مین، ده بینین به راوردیکیان له نیتوان لاوه ئیمانداره کان و سه گه که یاندا نه کردوه: ﴿سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾^٢ یان ﴿وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾^٣، دیاره ئه م به راوردنه کردنهش هۆکارێکی تری به ره له ستی کردنی قورئانه بۆ ئه و دوو وته یه و بۆ په تکردنه وه یان. دیاره جیا کردنه وه ی وته ی سی یه میش به (واو) ی (هه شت) هۆکارێکی تری په سه ند کردنی و پشت پی به ستنی و دانپیانانیه تی، جا ئه وانه ی وته ی سی یه م ده لێن، تێبینی ئه م مانا نه ده بییه ده کهن، چێژێکی نایابی تێدا یه، چونکه ئه وان به راوردیان

(١) تفسیر ابن کثیر (٣: ٧٨)

لەنێوان مەرۆڤە ئيماندارەكان و ئاژەلێكى وەك ئەو سەگەدا كەردوو، بەراوردیان
لەنێوان پیاوێ پاكەكان و، سەگە پيسەكەدا كەردوو، وێرایی ئەوێ یاوەریشیان بوو،
بەلام بەو یاوەری كەردنە تۆزقالێك لە پيسییهكەى نەگۆراو، هەر بۆیەش قورئان
دوووری خستۆتەوێ لییان و لەبەردەم دەرگای ئەشكەوتەكەدا دایناو (بِالْوَصِيدِ)
خوداش هەرخۆی زاناوێ.

"وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا"

نزیكترین مانای ئەم دەستەواژەیە ئەوەیە، داوا له پیغەمبەری خودا — محمد ﷺ دەکات، پرسیار دەربارەی هاوێڵانی نیۆ ئەشکەوتەکه له هیچ کەسێک نەکات، بەتایبەتیش له (ئەهلی کیتاب). واتە له جوولەکهو دیانەکان. هیچ پرسیارێکیان لێ نەکات و پرسواریان پێنەکات، چونکه ئەوان هیچ زانیارییهکیان لهوبارهیهوه نهبووه و خاوهنی زانستیکی راسته‌قینه‌و راست و دروست و پرۆاپێکراو و جێی متمانه‌ش نه‌بون، به‌لام خو ئەم دەستەواژەیە تەنها دەربارەی هاوێڵانی ئەشکەوتەکه نیە، له‌گەڵ ئەوەش، له‌سه‌رئەوان هاتۆته‌خواره‌ چونکه (پەندو وانه لیۆه‌رگرتنیشی) گشتییه‌و هه‌موو مه‌سه‌له‌یه‌ك ده‌گرێته‌وه، پرسیار له‌وان له‌سه‌ریان نەکات، له‌دوان واتە، نه‌ك ته‌نیا به‌وه‌ییه‌وه، به‌لكو به‌گشتییه‌و په‌لده‌هاوێت بو (سه‌رجه‌م چیرۆکه‌کانی تری قورئان و به‌سه‌ر هاته‌کانی پیشینان)، نابێت پیغەمبەر ﷺ پرسیاران له‌باره‌وه له‌ جوولەکهو دیانەکان و خەڵکانی تر بکات.

هه‌روه‌ها رێنمایی و داواکاری (پرسیار له‌کەس نه‌کردنه‌که‌ش) ته‌نها ئاراسته‌ی خودی پیغەمبەر خودا ﷺ نه‌کراوه‌ ته‌نها به‌وه‌وه به‌ندنیه‌ ته‌گه‌رچی پرووی گوتاره‌که سه‌ره‌تا ئاراسته‌ی ئەو کراوه، به‌لام گوتاری ئاراسته‌کراو بو شه‌خصی پیغەمبەری خودا — محمد — ﷺ گوتاری‌که بو سه‌رجه‌م نه‌ته‌وه‌که‌شی ته‌نها چه‌ند مه‌سه‌له‌یه‌کی په‌یوه‌ست و تاییه‌ت به‌خۆیه‌وه نه‌بێت که به‌لگه‌یه‌کی له‌سه‌ر هه‌بێت.

بێگومان داواکارییه‌که‌ی ئەم دەستەواژەیە که ده‌فه‌رموێت پرس و پاو پرسیار له‌ هیچ کەسێکیان مه‌که ﴿وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا﴾ ئاراسته‌ی گشت موسلمانێک کراوه تارۆژی دوا‌یی و، رێی لێ ده‌گرێت، پرسیار له‌ شوێنکه‌وتوانی

كتيپه ئاسمانيه كانى پيشوو (به تاييه تيش له جووله كهو ديانه كان) نه كهن يان له كه سانى غه يري ئه وائيش پرسىار نه كهن ده باره ي هاوه لانى نيو ئه شكه وته كه، يان ده باره ي كه سانى ترى نيو چېرۆك و به سهرهاته كانى پيشينان له قورئانى پيرۆزدا.

بيگومان ئهم دهسته واژه يه ريسايه كى پتهوى قورئانييمان له مامه له له گه ل چېرۆكه كانى قورئاندا پى ده گه يه نيت، له لايه كه وه ريمان لى ده گريت له پرسىار كردن له شوينكه وتوانى كتيپه ئاسمانيه كان (أهل الكتاب) و له كه سانى تر ده باره ي ئه و چېرۆكانه و ريمان لى ده گريت، هيچ وته يه كه له وان ه وه وهرنه گرین و بۆلايان نه گه رپينه وه، و ته وه وال و به سهرهات و گيپانه وه كانيان نه هيپينه وه و نه گيپينه وه.

ههروه ها ئهمه ريسايه كى زانستى و مهنه جى و بابه تيانه شه .. ناييت پرسىار له ئه هلى كيتاب بكه ين و هيچيان ليوه ربگرين، چونكه ده سكارى كتيپه كانى خودايان كردوه و شيواندويانه و (له سهر ميژوو هه والى گه لان و راستيه ميژوويه كان) ده سپاك و جى متمانه ين. ههروه ها له لايه كى ديكه شه وه له به ره ئه وه ش ناييت پرسىار له وان بكه ين، چونكه چېرۆكه كانى پيشينان و رووداوو شيكارو ورده كارييه كانيان له جيهاى ناديارو غه يى رابردوون. دياره و بيگومان ئه و رووداوو ورده كاريانه ي غه ييش ته نها خدا ده يانزائيت، بۆيه ته نها له خدا وه له كتيبي راستى خدا (له قورئانه وه) ده بيت وهر گيرين به پيى ئه و راده يى ئاماره يان بۆ كراوه تييدا.

ئيمه ش بۆ مه سه له ي به سهرهاته كانى هاوه لانى نيو ئه شكه وته كه و چېرۆكه كاكانى قورئان- ته نها له چوار چيوه ي هه ق و راستى و دروستيدا پابه ندين و، راستى و يه قينيش ته نها ئه وه يه كه له قورئانى خواداو له فهرموده كانى پيغه مبه ردا ﷺ هاتوه. خدا له و كه سانه ش خۆشبيت، به نه فامى په نايان بردۆته بهر ئه هلى كيتاب و، و ته و رپوايه تيانى له سهر چېرۆكه كانى پيشينان هيئاوه ته وه، به و هۆيه شه وه سه رپيچيان له وريتمايى يه پيرۆزه خوداييه كردوه كه ده فرمويت

﴿وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا﴾

(امام ابن کثیر) له تهفسیر کردنی ئهم دهسته وازهیدا گوتویهتی: "سه بارهت بهم مانایه ﴿وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا﴾ ئهویه چونکه نهوان هیچ زانیارییه کیان له سهراوه کان نه بووه، تهنها ئهوه نه بیته، که له خویانه وهو (رحما بالغیب) ده یلین، واته به بی به لگه و پشت بهستن به وتهیه کی راست و دروست قسهیان له باره وه ده کهن، جا ئه ی (محمد) ﷺ توش له لایهن خوداوه حهق و راستیت بۆ هاتووه، هیچ شک و گومانیککی نیه وه ره ئهم حهقهش زانیارییه کانت پیشکهش ده کات و حه کهم وه لسه نگینه ری ئه و ریوایه ته پیشکه شکر اوانه ی نیو کتیه کانی ترو نیو قسه و باسه کانیانه" (۱).

"له بیر چوونه وه که ی پیغه مبه ر ﷺ"

خودا فه رمویه تی: ﴿وَلَا تَقُولَنَّ لِسَائٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَلِكَ غَدًا﴾ (۲۳) إِلَّا آَنَ يَشَاءَ اللَّهُ وَأَذْكُرَّ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ (۲۴) الکهف. .. له م ئایه ته دا فه رمانیک هیه له خوداوه بۆ پیغه مبه ره که ی ﷺ، ههروه ها بۆ گشت موسلمانیککی له دوا ی خو ی، تاییه ته به و ی هه ر کاریک له ئاینده دا ده کهن به خواستی خوداوه بیبه ستنه وه له کاتی باسی کاریکی دا هاتوویدا بلیت: (به خواستی خودا (ان شاء الله) سبه ینی ئه و کاره ده کهم. .. هه ر له م ئایه ته دا رینماییه کی خودا ی بۆ پیغه مبه ر ﷺ تیدا یه، له دوا ی له بیر چوونی گو تنی (به خواستی خودا) دووباره به یاد خو ی بینیته وه و بیلیته وه: (وَأَذْكُرَّ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ). .. ههروه ها ئهم ئایه ته ئامازه بۆ بۆنه (مناسبه ی) هاتنه خواره و ی ئایه ته کانی چیرۆکی هاوه لانی نیو ئه شکه وته که ده کات. (که له سه ره تای لیدوانان له م چیرۆکه وه) خستمانه پروو کهوا پیغه مبه ری خودا ﷺ به یلینی

(۱) تفسیر ابن کثیر (۳: ۷۸).

به کافرانی قورهبش دابوو بۆ رۆژی سبهینێ وه لآمی ئهو پرسیارانهی ئاراستهیان کردبوو بداتهوه. ئهوهبوو پێی فهرموون: (سبهینێ وه لآمتان دهدهمهوه) به لآم لهبیری چووبوو که بهواژهی (ان شاء الله) جیاکاری (استثناء)یهکی بۆ دابنیت، واته لهبیری چوو، بهرستهی (سبهینێ) - بهخواستی خودا "یان ئهگهر خواویستی" وه لآمتان دهدهمهوه، به لێنیان پێدات.

ئهوهبوو بهم هۆیهوه (جبریل) پازده رۆژ لێی دواکهوت. ئهمهش زۆرناخۆش بوو بۆ پیغه مبهری خودا ﷺ، چونکه ئیدی کافرانیش دهستیان کرد به نوکته و گالته جاری و قاقای پیکه نین و دهیانگوت (بهراستی هاوه له کهت خۆی لی لادایت و نه هاتهوه بۆلات)، بێگومان ئهو دواکهوتنه ی سرووش و مه لائیکهت له پیغه مبهر ﷺ نیازدار بووه و حیکمهت و نیازێکی خودای تیدا هه بووه بۆ ئهوهی ئهم وانهیه مان فێرکات و ئه ورێسا باوه رداریه شمان بخته بهرچاو که نایه ته که خستویه تییه پروو.

" نایا پیغه مبهر ﷺ شتی بیر ده چیته وه؟ "

ئهم له بیر چوونه وه یه ی پیغه مبهری خودا ﷺ نابیته هۆی لاری و کهم و کووری له پیغه مبهرایه تییه کهیداو، له عیصمهت و پاکێتیشی که مناکاته وه.

راسته، خودا ئه وکارهی بۆ له ئه ستؤناوه که شتی بیر نه چیته وه ﴿سَنُقَرِّكَ فَلَا تَسْئَلُ﴾ (٦) (الاعلی)، واته .. "ئیمه له م قورئانه هیندهت پێ ده خوینینه وه که هیزی له بهر کردنیت هه بیته و بیرت ناچیته وه" به لآم خۆ ئهم (نه فی کردنی له بیر چوونه وه یه ش) هه رله چوار چتوه ی خواست و دانایی خودا دابوو، دهنه ئه گهر خواستی خودا له کاتیکی تایبهتی و دیاری کراودا وابوو بیت که پیغه مبهره که ی شتیکی له بیر بچیت، ئه وه ی بێگومان له بیری ده چیت. هه ربۆیه ش دوا ی ئه وه ی پێی

فهرمووه ﴿سَنُقَرِّكَ فَلَا تَنسَى﴾ به دوای ئەم فهرمایشتهدا یه کسهه پێی فهرمووه: ﴿إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى﴾ (٧) الاعلى، واته "ئیمه هیندهت قورئان پێ ده خوینین تا له بیرت نه چیت ته نهها شتی: که خودا خواستی له بیرچوونه وهیتی له سه ریبت، چونکه هه ره خوداش له ناشکرا وهی نیی ناگاداره".

پاشان ئەو له بیرچوونه نه فیکراوه ئەوه یه، ده رباره ی له به رکردن (حفظی) قورئانه، چونکه خوداش پاراستنی قورئانی بۆ دابینکردوو وه ئەوه ی بۆ پیغه مبه ره که ی ﷺ له ئەستۆ گرتوو، که قورئان له بهر ده کات و تاکه پیتیکیشی له بیرنا چیتوه.

به لām بیرچوونی شتی تر له غهیری قورئان، مه سه له یه کی چاوه روانکراوه، ته نه نهت شتی له بیرچووی نیو نوێژیشی لی پووداوه له کاتی نوێژکردندا شتی له بیرچۆته وه، پاشان کړنووشی هه له کردن (سجدة السهو) ی له پیش سه لامدانه وه دا بر دووه. له م پووه وه (مسلم) له (صحیح) ه کهیدا له (عبدالله-ی کورپی- بحینه) وه — خودا لی رازی بیت- گیراوتیییه وه، کهوا پیغه مبه ره ﷺ له هه ندیک نوێژدا دوو رکاتی بۆ کردوین (واته پیشنوێژی بۆ کردوین) پاشان هه ستاوه ته وه و دانه نیشته وه بۆ (ته حیات خویندن) خه لکی نوێژ خوینیش له دوا یه وه هه ستاونه ته وه و کاتی: نوێژه که ی ته واو کردوو و چاوه پێی سه لامدانه وه ی بووین، ته کبیری کردۆته وه (واته — واژه ی — الله اکبر- ی ده ربیره وه دوو سوژده ی بر دووه (پیش سه لامدانه وه به دانیشته وه) ئینجا سه لامی داوه ته وه) (١). کهواته پیغه مبه ره ﷺ له نوێژه کهیدا و (خویندنی ته حیات یه که م) دا سه هوی کردوو وه، یه کسه ره چۆته سه ره رکاتی سی یه م، به لām (کاتی که پێ زانیوه به بیری هاتۆته وه)، دوو سوژده ی سه هوی پیش سه لام دانه وه ی بر دووه.

(١) رواه مسلم. کتاب ٥ المساجد ومواضع الصلاة باب ١٩ السهو في الصلاة والسجود له، حدیث ٥٧٠.

ههروهها (مسلم) له (عبداللهی کوری مسعود) وه خودا لئی رازی بیست -
 گیراوتیییه وه، پیغه مبهری خودا ﷺ نوژیکی کردووه و کاتی: سهلامی داوه ته وه
 لئی پرسراوه: - (ئه ی پیغه مبهری خودا ﷺ ئایا شتیك له نوژه که دا رووی داوه؟
 نه ویش فهرموویه: (چی بو)؟ گوتوویانه (نوژه که ت ئاوا و ئاواکرد) ئینجا نه ویش
 ههردوو پیسی ریکخستوته وه و رووی له قیبله کردووه و دوو سوژده ی بردووه و،
 سهلامی داوه ته وه پاشان رووی تی کردین و فهرمووی: ((انه لوحدث في الصلاة شيء
 انباتکم به، ولكن انما انا بشر، انسی كما تنسون، فاذا نسيت فذكرونی، و اذا شك
 احدکم في صلاته فليتحر الصواب، فليتم علیه، ثم ليسجد سجدين))^(۱). واته..
 "ئه گهر له نوژه که دا شتیك - سههوویهك - رووی دابیت ئه وای ئه و لئى ئاگادار
 ده کهم، بهلام خو منیش مرؤقم و وه ئیوه شتم بیرده چیتته وه، جا ئه گهر شتیکم
 بیرجوو، به بیرم بجه نه وه، ههروهها ئه گهر هه رکه سیك له ئیوه ش گومانیکی له
 نوژه کهیدا هه بوو، با به دوا ی راستیییه کهیدا بگه رپیت و نوژه که ی له سه رته وای کات و،
 پاشان دوو سوژده ی سه هوو ببات" ههروهها (مسلم) له (ابو هریره وه) گیراوتیییه وه
 گوتوویه: (پیغه مبهری خودا ﷺ پیشنوژی نوژیکی کاتی رۆژی بۆ کردین (سائیر
 یان نوژی نیوه رۆ بووه، یاخود نوژی عه سر) له دوا ی دوو رکات سه لامی دایه وه و
 پاشان هاته لای (په له دارخورمایه کی) قیبله ی مزگه وته که وه به زویری بالی
 له سه ر دانا، له نیو خه لکه که شدا (ابو بکرو عمر) ی لئى بوون و، به لام ترسان که
 له و باره یه وه قسه ی له گه لدا بکه ن. خه لکیش چوونه ده ره وه و ده یانگوت، گوایه نوژ
 کورت کراوه ته وه. پیاویك که ناسرابوو به (ذو الیدین) له پیغه مبهری ﷺ پرسى:
 (ئه رى ئه ی پیغه مبهری خودا ﷺ ئایا نوژه که کورترکراوه ته وه یاخود خو ت له بیرت
 چوو؟ پیغه مبه ریش ﷺ سه یریکی لای راست و چه پی کرد و فهرمووی: (ذو الیدین،

چی ده‌لیت؟ ئایا وایه، گوتیان: (به‌لێ راست ده‌کات ته‌نها دوو پرکاتت بۆ کردین) ئینجا پیغه‌مبەر ﷺ دوو پرکاتی تری له‌ نوێژه‌که‌ کرده‌وه‌، سه‌لامی دایه‌وه‌^(۱).

که‌واته‌، له‌ نوێژه‌دا پیغه‌مبهری خودا ﷺ شتی له‌ بیرچووه‌ سه‌هویشی تیدا کردووه‌، له‌ پرکاتی دووه‌مدا سه‌لامی داوه‌ته‌وه‌، به‌لام کاتیک هاوه‌لان ئه‌وه‌یان به‌بیرهی‌ناوه‌ته‌وه‌، هه‌ردوو پرکاته‌که‌ی تریشی کردۆته‌وه‌، پاشان سوژده‌ی سه‌هووی بردووه‌ سه‌لامی داوه‌ته‌وه‌. له‌ فهرمووده‌که‌شیدا به‌پاشکاوێ دانی به‌وه‌دا ناوه‌، که‌ بێگومان ئه‌ویش خۆی مرۆفیکه‌و، وه‌ک مرۆفه‌کانی دی شتی له‌بیر ده‌چیته‌وه‌و، داوا‌یشی لێیان‌کردووه‌، هه‌رکاتیک شتیکی له‌بیرچوو، به‌یادی بێننه‌وه‌.

بێگومان هه‌ر ئه‌و له‌بیرچوونه‌وه‌یه‌ی پیغه‌مبهریش ﷺ به‌لگه‌یه‌که‌ له‌سه‌ر مرۆفبوونی پیغه‌مبهری خودا ﷺ، چونکه‌ مه‌سه‌له‌ی له‌بیرچوونه‌وه‌، خویه‌کی هه‌میشه‌یی مرۆفه‌و به‌لگه‌یه‌کیشه‌ له‌سه‌ر پیغه‌مبهری‌تییه‌که‌ی. چونکه‌ خودا خۆی به‌بیری هێناوه‌ته‌وه‌و، ئاگاداری کردۆته‌وه‌ له‌ وشته‌ی که‌له‌ بیری چوو.

له‌وانه‌شه‌ هه‌ندیک که‌س پرسیار بکه‌ن ده‌رباره‌ی ئه‌وه‌ی: چۆن پیغه‌مبهری خودا ﷺ سه‌هووی له‌ نوێژیدا کردووه‌؟! ئه‌ی داخۆ فیکروخه‌یالی له‌ کوێ بوویت؟! بۆ لێکدانه‌وه‌ی مانای ئه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ش شاعیرێک گوتویه‌تی:

ياسائلی عن رسول الله كيف سها

والسهو في كل قلب غافل لان

قد غاب عن كل شيء قلبه منها

عما سوى الله فسي التعظيم لله..

واته: (ئهی ئهوه که سهی پرسیارم لی ده کهیت، ئاخۆ چۆن ده بیست پیغه مبهری خودا ﷺ سه هووی کردیبت، له کاتی کهدا سه هوو له هه موو دایکی بی ئاگاو ئالووده دایه .. به لام دلی پیغه مبهر ﷺ خه یالی له سه ر هه یج شتیکی دنیایی نه بووه. ته نها ئه وه نه بیست که دلی به خوداو به گه وره گرنتی خوداو سه رقال بووه).

"چه ند پیغه مبهریکی دیکه ش شتیان له بیر چۆته وه"

دیاره هه ر پیغه مبهری ئیمه ش ﷺ شتی له بیر نه چوه، به لکو چه ن دین پیغه مبهری تریش (سه لامی خودایان لی بیست) ئه و حاله ته یان به سه ردا هاتوه، له مباره یه وه پیغه مبهری خودا ﷺ هه والی به سه رهاتیکی (سلیمان سه لامی خودای لی بیست) بۆ گێڕاوی نه ته وه، که له بیر ی چوه بلیت: (ان شاء الله)، ئه مه ش له و فرموده یه یدا هاتوه، که (بخاری) له (أبوهریره) وه —خودا لی رازی بیست- و ئه ویش له پیغه مبهره وه ﷺ گێڕاویتی وه، فره موویه تی: (قال سلیمان بن داود — علیه السلام- : ((لا طوفن اللیلة علی مائة امرأة- او تسع وتسعين- کلهن یأتی بفارس یجاهد فی سبیل الله. فقال له صاحبه: قل إن شاء الله. فلم یقل إن شاء الله. فلم تحمل منهن الا امرأة واحدة جاءت بشق رجل. والذي نفس محمد ﷺ بیده لو قال ان شاء الله. لجاهدوا فی سبیل الله فرسانا اجمعون))^(۱) ..

واته (سلیمانی کوری داود- سلاوی خودایان لی بیست- جاریکیان گوتی (ئه مشه و به سه ر سه د ئافره ت) (یان نه وه دونۆ ئافره تدا) ده گه رپم (واته له هاوسه ره کانی، چونکه نابراو خاوه نی ژماره یه کی هه یجگار زۆری هاوسه ران بووه) ده گه رپم هه ری که شیان شوڤه سواریکی وام بۆ ده خاته وه، که له پیتناوی خوداا بجه نگیت) هاوړی یه کی له و کاته دا پیتی گوت: (بلی: ان شاء الله)، به لام ئه و نه یگوت (ان شاء الله)

(۱) (البخاری) کتاب الجهاد، باب (۲۳) من طلب الولد للجهاد. حدیث رقم (۲۸۱۹).

له دوایدا تهنها ئافرهتییکیان سکی لێی ههبوو، ئه‌ویش کورپیکی شان خوارو کهم نه‌ندامی لێبوو. ده‌سا به‌و خودایه‌ی که گیانی (محمد) ﷺ به‌ده‌سته نه‌گه‌ر (سوله‌یمان) بینگوتبایه "ان شاء الله" له هه‌ر هاوسه‌ریکیان شو‌ره‌سواریکم ده‌بی‌ت- نه‌وا له هه‌موویان نه‌و شو‌ره‌سوارانه‌ی ده‌بوو که له پیناوی خودادا جیهاد بکه‌ن).

هه‌روه‌ها له سووره‌تی (که‌ف) ده‌وه ئه‌وه‌شمان زانیوه کاتی‌ک (مووسا) (سلاوی خ‌وای لێ بی‌ت) به‌لێنی به‌ هاو‌ریکه‌ی داوه (که - خ‌ضر - بووه سلاوی لێ بی‌ت) ده‌ریاره‌ی هیچ هه‌لسوکه‌وتییکی (خ‌ضر) په‌رسیاری لێ نه‌کاتو، به‌رهه‌لستی هیچ کاریکی نه‌کات، به‌لام کاتی‌ک دیتی پا‌پۆریکی کونکرد، به‌رهه‌لستی کردو گوتی: ﴿أَخْرَقَهَا لِنُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا﴾ (که‌ف) ٧١، ئایا نه‌و پا‌پۆره‌ت بۆیه کون کرد، تا‌کو سه‌رنشینه‌کانی سه‌رنگوم بکه‌یت، به‌راستی کاریکی ناشایسته‌و غه‌ریبت کرد".

کاتی‌ک هاو‌ریکه‌شی به‌لێنه‌که‌ی بیرده‌خاته‌وه له‌سه‌رنه‌وه‌ی گله‌یی له‌هیچ کاریکی نه‌کات، خ‌یرا (مووسا)ش دان به‌بیرچونه‌وه‌که‌ی ده‌نی‌تو پی‌ی ده‌لێ‌ت: ﴿قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عَسْرًا﴾ (که‌ف) ٧٢، واته (سه‌رنه‌نشتم مه‌که له‌سه‌ر نه‌وه‌ی، که له‌بیرم چ‌ووه و بارگرانی و کاری قورسم به‌سه‌ردامه‌ده به‌وه‌ی، که گوايه هه‌رنا‌بی‌ت شتم بیرب‌چ‌یت).

هه‌روه‌ها قورئان نه‌و به‌سه‌رهاته‌شی له‌سه‌ر یه‌که‌م مرۆف، که باوکی مرۆفه‌کانو یه‌که‌م پی‌غه‌مبه‌ریشه (واته ئاده‌م - سلاوی لێ بی‌ت) بۆگێ‌راوینه‌ته‌وه، که شتی بیرچۆته‌وه له دره‌خته‌که‌ی خ‌واردوووه، به‌وه‌ش فه‌رمانه‌که‌ی خودای بیرچۆته‌وه، ئه‌مه‌ش به‌ ئانقه‌ست و به‌سه‌ره‌پ‌چی و سووربوون له‌سه‌ر گونا‌هه‌که نه‌بووه، چ‌ونکه مرۆف‌یک، که پی‌غه‌مبه‌ری خوداش بووه (واته ئاده‌م) به‌ئانقه‌ست سه‌ره‌پ‌چی له فه‌رمان و په‌یمانی خودا نه‌کردوه.

"هه موو کارێک به خواستی خودایه"

﴿وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا﴾ (٢٣) إِلَّا أَنْ يَشَاءَ... ﴿٢٤﴾ الْكَهْفِ ۝ ..
 ئهم ئایه ته (له پێی ئاگادارکردنه وهی پێغه مبه ره وه ﷺ هه موو موسلمانیکیش
 ئاگادار ده کاته وه له وهی، له داهاتوودا هه ر کارێک ده کات بیه ستیته وه به خواستی
 خودایی یه وه، هه ره ها ئاگاداری ده کاته وه له وهی به بی جیاکاری (استثناء) هه یچ
 به ئێنیک نه دات (وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا﴾ (٢٣) إِلَّا أَنْ يَشَاءَ...)).
 له وانه شه مروڤ پرسیار بکات و بلیت (بوچی ئهم جیاکارییه هه بیته و بوچی
 سه به یینی و داهاتوو به خواستی خودا وه به سه ستیته وه؟ ئه ی ئایا ئه وکه سه ی، که
 (کاره کانی داهاتوو به خواستی خودا وه ده به ستیته وه) ده سه وسانه له وه کاره ی له
 داهاتوودا ده یکات؟ ئه ی بوچی ده سه وسانه لیتی؟

بێگومان داهاتوو شتیکی نادیاره له مروڤ، چونکه ئهم داهاتوو ته نها
 به ده ستی خودا خۆیه تی و، خوداش هه یچ ئامرازیکی وای به مروڤ نه دا وه تا به و
 هۆیه وه ئاگاداری هه بیته وبتوانیته ئه وه ی له داهاتوودا دیته پێی دیاری بکات،
 یان ئه وکاره ی له داهاتوودا ده یکات بیزانیته.

جا له به ره ئه وه ی داهاتووش نادیاره، ئه و هه ر خودا خۆی ده یزانیته، چونکه خودا
 خۆی کلێله کانی نادیا ری هه یه: ﴿قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ﴾
 وَمَا يُشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٦٥﴾ النمل ۝ مروڤ نازانیته له داهاتوودا، چ پروداو یکی
 تووش ده بیته و له سه به ینیشیدا چی ده کات، له م پروده شه وه خودا ده ره رمویته:
 ﴿إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ
 مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ...﴾ (٢٤) لقمان ۝ واته:

"یڤگومان خودا زانستی رۆژی لپیرسینهوهی له لایه و جگه له خودا هیچ کهسیک نازانیت کاتی قیامت کهی دیت، ههروهها خودا ههرخوی باران دهباریتیتو، ههرخویشی دهزانیت چی له رهحهکانی دایکان دایه، ههرخوداش دهزانیت سبهینی چی روودهاتو، هیچ نهفسیک ئاگاداری رووداوهکانی سبهینی نیهو، هیچ نهفسیکیش نازانیت له چ خاکیکدا دهمریت".

یڤگومان سبهینی (الغد) پره له رووداوی کتوپرو نهگهرهکان بۆ مرۆف، بهپیی بیرکردنهوهی مرۆفیش لهوانهیه له سبهینیدا فلان کارو فلان شتو فلان مهسهلهی وای بۆ رووبدات، ههگیز حسابی بۆ نهکردوه. ههروهها لهوانهیه مرۆف بهتهمای کاریک بیتو له ئایندهدا تووشی بییت، لهوانهشه نهخشه بۆکاریک بکیشیت، سبهینی دهیکاتو ههموو جوړه ئامرازو کهرهسهیهکی پتویستیشی بۆ دابین بکاتو هیچ سستی و دریفی یهکیشی تیدا نهکاتو، کارهکهشی بهپیی حسابات و مهزهنده مرۆبیهکان لهسهداسهده به مسۆگهرکراوی دهکرهوتبیت، کهچی دواتر شتیکی کتوپری بیته پیشهوهو ههموو مهسهلهکان ههلهگهریتهوه، ههموو نهخشهوه بهرنامهیهکیشی بۆ ههلهوشینیتهوه، ئهم شته کتوپریهش له حساب و مهزهندهیدا نیهو تواناش لهسهه لابرندی نیه.

ئهمه سهبارهت به تیروانین و زانست و توانای مرۆف.

بهلام سهبارهت بهخودای پاک و میهرههه، ئهوه دیاره توانایهکی بالا دهستی رههاو، خواستیکی بهجیگهیههراو ئیرادهیهکی بئسنووری ههیه، بهراستی خودا بهخواستو ههلهباردنی خوێ دهتوانیت ههموو کاریک بکات، ههروهها ههه کاریکیش بیهویت دهیکاتو هیچ رهتکهروهیهک بۆ کارو فرهمانی نیه، ههه خواسته ئیرادهو توانای خوداشه، که بریار لهسهه رووداوهکانو ههوالهکانو فرهمانو ههلهس و کهوتهکانیش دهات، هیچ کهسیکیش و هیچ فرهمانیکیش لهو خواسته ئیلاهییه دههناچن، تهنا نهت گشت مهخلووقیکیش لهه گهردوونهدا، سائیر

له مڕۆڤ یان -جن- یان -مهلائیکه بن- هه موویان ملکه چی ئیراده و خواستی خودان، دیاره هیچ که سێکیش له و مه خلوقانه ناتوان به رامبهه خواستی خودا بووهستن، یان نکوولی لی بکهن، یاخود پیچهوانه ی بوهستن، یان دژایهتی بکهن، یاخود پووچهلی بکه نهوه. چونکه نهوه فرمانی خودای خالق و بههیزو توانایه.

بۆیه دهبینین ههرشتیک له گهردووندا روودهات، به خواستی خودایه و هیچ شتیکیش به بی و یست و ئیرادهی خودا ناییت. خواستی خه لکیش له ژیر خواستی خودایه، ئیدی ههرشتیک خواستی خودای له سه ربیته، ده بیته ههرشتیکیش خواستی خودای له گه لدا نه بیته، ناییت خه لکیش هه موویان هیچ خواستیکیان به جی ناگات، گه خواستی خودای له گه لدا نه بیته، وهك له مباره یه وه خودا فرمانویه:

﴿...فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ۖ ﴿٣٩﴾ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ۖ ﴿٤٠﴾﴾ الْإِنْسَانُ

ههروهها خودا فرمانویهتی: ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ۖ ﴿٣٩﴾﴾

التکویر﴾، جا بههوی نهوهی مڕۆڤ نازانیته له سه بهینیدا چیی بو ڕوو ده دات، بههوی نه مهش، که بی توانایه له سه بهرگری له ههرشتیک، که خودا خواستی وایه تووشی بیته و، بی تواناشه له سه بهر پیداکردنی نهوشتهی خودا خواستی وایه پیته نه گات، بۆیه دهبینین مڕۆڤ شکست و دهسته و سانه له زانین و پیشبینیکردنی نهوهی (له خیر یان له شهه) دیته ڕیتی، ته نانهت له مسۆگه رکردنی نه خشه و بهرنامه کانی و، له دهسته بهرکردنی نه وهش، که نه خشه و بهرنامه ی بو داده نا.

له بهرته مه ئایه ته که ڕێنمایی ده کات، بو هه لسه و که وتی شیاو له و مه سه له یه داو، داواشی لی ده کات، که هه موو به لێن و نه خشه یه کی ئاینده ی به خواستی به جیگه یه نراوی خودا وه گری بدات، ئیدی مڕۆڤ ناکه ویتته بهر گله یی خه لکی، له کاتی که دهسته و سه و سهان بیت له به جی هیئانی نهوهی به لێنی له سه رداوه ..

دياره ئەمە ماناي ئەو ناگەيەنيت، مەرۆقى موسلمان ھۆكارەكان نەگريته بەرو،
ھەموو نەخشەو بەرنامەو ھىواو ئاواتيکيشى ھەلۆەشيئەتەو، چونکە وەبەرنانى
ھۆكارەكان لە بنەماکانى باوەرو لەبوارەکانى بەندايەتى و عیبادەتە. تەنھا ئەو نەندە
ھەيە، نابيت پەنای تەواو بۆھۆکارەكان ببات و ھەر چاوى لە نەخشەو بەرنامەكان
بیت، بەلکو دەبیت پيودانگى يەكەم بۆخواستى ئىلاھى دابنيت..

"وَأَذْكُرُّكَ إِذَا نَسِيتَ"

لهبیرچوونهوهی پیغه مبهرو ﷺ لهوه دا بوو، کاتیک بهلینی به موشریکانی مهککه دا لهسهر ئهوهی سبهینئ وهلامی پرسیاره کانیان دهاتهوه، نهیفرموو (ان شاء الله) نه مهش هویه کی گونجاوی قورئانه، پینماییه کی خودای تیدایه بو پیغه مبهرو ﷺ هرموسلماننکی دواي خویشی، که ئه م بنه ما جوانه قورئانیه له م سهرزهویه پیاده بکات.

ههر بویهش خودا فرموویهتی: (وَأَذْكُرُّكَ إِذَا نَسِيتَ) کاتیک شتیکت بیر چوو، یادی خودا بکهروه.. ئه م وته نایابهش راستی یه کی بنچینهیه له راستیه کانی ئیسلامو، چاره سه ریکی سوودبه خشیشه بو لادان، یان بو که مته رخه می، یان بو بی ناگایی و لهبیرچوونهوه.

بیگومان مرؤفی موسلمان له م ژيانه دا جهنگیکي حه تمی و به سه ردا سه پینراو ده گیریت، جهنگیک له گه ل - شهیتان - و له گه ل شوینکه وتوانی، جهنگیک له گه ل ناهق (باطل) و شوینکه وتوانی...

بیگومان خوداش سه رکه وتنی له و جهنگه دا بو مسوگه رکردوو ه گه ر ئه و مرؤفه موسلمان ه په نا بباته به ر خودای په روه ردگاری و پشتی پی به سه ستیت. ههروه ها خودا ئه و مرؤفه ی له دوژمنه که ی (له شهیتان) ناگادار کردۆته وه و بو شی روونکردۆته وه که و شهیتان ته نها ده سه لات و رکیف و کاریگه ری له سه رشوینکه وتوان و سه ربازانی خۆی هیه، له ده ر وازه ی (بی ناگایی و لهبیرچوونهوه و پشتگویی خستو و که مته رخه میشه وه) ده چیته نیو بیرو خه یالی مرؤفه وه.

هېرېږيخه خودا مروقي لهم دېروازانه ی (بې ټاگایي و له بېرچوونه وه،
که مته رځه مېي، پشتگوږ خست) وریاکردو ته وه، پېشي فېرمووه:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ
اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ أُولَٰئِكَ هُمُ
الْفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾﴾ الحشر

واته: " ښي ټيماندارن له خودا بترسن باهر که سيک پروانیت بڼو ته وهی بزانیته
چي ی بڼسېه پېښي خوږی دابینکړدووه، به مېش له سزای خودا خوټان بپاریزن، چونکه
شاره زو ټاگاداری کرده وه کانتانه. هېروها ټیوه ښي ټيمانداران وېک ته وکه سانه ی
پېش خوټان نه بې، که خودا و پېبازی خودایان له بېرکړدو، خوداش ښوانی له بېری
خوټان برده وه وایان لی هات نه فسی خوټان و ټرکه کانی نه فسی خوټان له بېر
چووه وه، بهم ږنگه ښوان به دکارو له ږي لادېر دېرچون."

جا نه گېر مروږ بې ټاگابو، یان شتیکی له بېرچو (بېگومان هېرتووشی
حاله تی بې ټاگایي و له بېرچوونه وهش ده بیت) ښوا له سېری پېویسته، به بېری خوږی
بېنیتېته وه وریاو ټاگادار بیتېته وه، بهم پېیهش په نابېریتېته بهر خودای په روه ردگاری و
داوای لی خوښبونې لی بکات وداوای کومه ک و یارمه تیشی لی بکات، خودا له
باریه شهوه فېرموویه تی:

﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَٰئِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم
مُبْصِرُونَ ﴿٢١﴾ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّوهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يَقْصِرُونَ ﴿٢٢﴾﴾ الأعراف

واته " ښوکه سانه ی خوټارېزو له خواترس بوون هېرکاتیک خوږېه و خه یالیکي
نابېجیان له شهیتانه وه بهرکه ویت، خیرا یادی خودا ده که نه وه و بهرچاویان
ږوونده بیتېته وه باری راستی واقیعه که ده بینن، به لام برایانی شهیتان که (کافرو

موشريکه کانن) له لايمن شهي تانه کانه وه کوښه ک وهاريکاري ده کرين تاکو هر له گومړاييدا بمينه وهو پاشان لهو کوښه ک وهاريکاري ياندا دريغي و که مته رخه ميي ناکه ن).

ههروه‌ها فرموویه (وَإِذْ كَرَّرْنَا بِكَ إِذَا أَسَيْتَ) .. جابویه زی‌کرو یادی خودا
باشترین چه‌که بۆ سه‌رکه‌وتن به‌سه‌ر شه‌یتان و سه‌ربازانییدا، هه‌روه‌ها زی‌کرو
ناوه‌یتانی خودا چارسه‌ریکی کارای قورئانه بۆ که‌مه‌ترخه‌می و پشت‌گویی‌خست‌و
ده‌ربازوون له‌ حوکه‌مه‌کان و گونا‌ه‌کردن.

هه مديسان زيکروياڊي خودا ژيانئیکه بو ډل و، بهختياريه بۆگيانو،
حهوانه وهيه بۆ مروڤي باوهڤدارو، روښنايه که بۆ ژيانو، پښگايه که بۆ خوښويستني
خوداو رهزامه نډي خوداو، هوپه کيشه بۆ چوونه نيو بههشته که ي، پزگار بوون له
سزاي دۆزهخه که ي.

ههروهه ئهه ئایهته رینماییمان دهکات بۆ جیگهیهکی ترله باسی یادی خودا، که (لهبیرچوونهوهیه) واته مروژ پیری خودا بکاتهوه لهکاتی لهبیرچوونهوهدا.

"وَأَذْكُرُّكَ إِذَا نَسِيتَ" لیژدها لهبیرچوونهوه سنووردارو دیاریکراو نیه، بهلکو گشتی و ره‌هایه. قورئانیش له‌سه‌رباره‌گشتیه‌که‌ی دایناوه تا‌کو‌هه‌موو شی‌وه ره‌نگیکی نه‌و (له‌بیرچوونهوه) یه بگریته‌وه، هیچ چار‌سه‌رینکی نیه ته‌نها به‌یاد‌کردنه‌وی خودا نه‌بیت.

باشتریش وایه دهسته وازه که له سه رباره گشتیه که ی خوی بهیلریتیه وه، سنووردارو دیاریکراو نه کړیت، چونکه ئەمه یه کیکه له کلیله کانی مامه له له گهڼ قورئانو ریسایه کیشه له ریساکانی لی تئ گه یشتنی.

هه‌ندیک له‌و وینه‌و رهنگو حاله‌تانه‌ی، که ده‌سته‌واژه‌ی (له‌بیرچوونه‌وه‌که) ده‌بانگر بته‌وه، ئه‌مانه‌ن:-

١- له بیرچوونهوهی خوا (نسیان الله)، خودا به یادت بێنهوه ئه گهر له بیرت چوو، چونکه بۆ هیچ موسلمانێک ناشی، بۆ ساتیکیش خودای له بیربجیت. له بیرچوونهوهی خوداش (واته ئه گهر موسلمانێک خودای له بیربجیت) ئه وه بینگومان گوناوه که مته رخه مییه که. بۆیه ههر ده بیست یادی خودا بکاته وه داوای لیخوشبوونی لی بکات. ههر وه ها له بیرکردنی خودا هۆیه که بۆ که وتنه نیو گوناها نه وه، چاره سه ری ئه مه ش ته نها یادکردنه وهی خودایه.

٢- له بیرچوونهوهی (جیاکاری و دانانی ئه گهر) وه هه لپه ساردنی به لێن به خواستی ئیلاهی یه وه: - واته یادی خودا بکه ره وه ئه گهر له بیرت چوو بلیت: (سه به نی) - ان شاء الله - ئه وه ده که م) بۆیه له کاتی به بیرها تنه وه دا ئه وه (جیاکاری و ئه گهر دانانه) ش دیاری بکه وه مه سه له که به خواستی خودا وه به سه ته ره وه. ئه م شیوازی به بیردا ها تنه وه یه زۆربه ی زانایانی ته فسیریش له شی کردنه وهی ئه م ئایه ته دا باسیان کرد وه.

٣- له بیرچوونهوهی دوژمنایه تی دوژمنه گه وه که (شه یتان و شوینکه وتوانی)، چونکه بیرچوونهوهی دزایه تی کردنیان هۆیه کی به ده مه وه چوونی وه سه سه کانیانه بۆیه یادی خودا خا وه نه یادکه ره که ی به که سیکی بینا و بهرچا و رۆشن و ئاگادار له و دوژمنانه ده هیلت وه.

٤- له بیرچوونهوهی ئه رکه کان: یادکردنه وهی خودا هۆیه که بۆ یادکردنه وهی ئه رکه کان و به جی گه یان دنیان، هه مدیسان هۆکارێکی راسته وخۆشه له مامه له کردنی باش له و ئه رکانه وه له تیروانین بۆیاند.

٥- بیرچوونهوهی (مه به ست له ژیان) و فرمان تیایدا و نه خشه ی سه رکه وتوو بۆ به سه ر بردنی ژیان له سه ر بهرنامه ی خودا.

٦- له بیرچوونهوهی مردن و، ده رچوون له م دنیایه وه نه مانه وهی به نه مری تییدا.

٧- له بیرچوونهوهی رۆژی دوايي و له بیرچوونهوهی دۆزهخ و سزاکانی و، له بیرچوونهوهی بهههشت و نيعمهت و خیر و خوشییهکانی.

بیگومان نهم وینانه و نهوانی تریش، ترسناکن و چهندنین زیانی کاریگهریان لهژانی موسلماندا ههیهو، هیچ چارهسهریکی نیه تنها بهردهوامی لهسهر زیکرو یادی خودا نهییت (وَأَذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ).

"کئ گوتوویهتی (سئ سهه سال) له نهشکهوتهکه یاندا ماونهتهوه؟"

له فرمایشتهکهی خوادا ﴿وَلَيْسُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا﴾ (٢٥) الکهف ﴿ههوالئیکه لهسهر نهوماوهیهی که لاههکان له نهشکهوتهکهدا ماونهتهوه، یان لهسهر نهوماوهیهیی له نهشکهوتهکهدا (بهدهرپرینیکی وردتر) خهوتوون، نههمش نهوماوهیهی نیوان چوونه نیو نهشکهوتهکهیانه تانهو کاتهی گهلهکهیان پییان زانیون، پاشان ههوالئهکه برپاری نهوه دههات، گوايه نهوماوهیه سئ سهه نو سال بووه. بهلام کئ نههوالئهی گوتوووه راگهیانندوو؟! ئایا نههمه فرمایشتی خودایه تابییته برپار لهسهر نهوماوهیه؟! یان وتهی نهوکهسه پیشینانهیه، که جیاوازیی وتهو برپاریان لهنیواندا ههبووه لهسهر بهسههرهاتی لاههکان؟ تا بهم رهنگه قورئانیش له (باب)ی گێڕانهوهی حیکایهت و داستانهکانهوه هینابییتی یان له(باب)ی دان پیانان و برپاردانهوه؟!

زانایان لهمههه دا بیروپرای لیک جودایان ههیه، ههندیکیان گوتویانه: (نههمه فرمایشتی خودایه لهسهرماوهی لاههکان له نهشکهوتهکهدا) ههندیکی دیکهشیان گوتویانه: (نههمه وتهی نهوکهسه پیشینانهیه لهسهر مهسهلهی بهسههرهاتی لاههکان ناکۆک بوون).

وتهی یه کهم/ وتهی ئەو پیشینانە بوو له مهسهلهی لاوه کاندای ناکوک بوون و قورئانیش دانی پێدانە ناوه یان پشتی پێ نه بهستوو، به لکو به رهه لهستی کردوو و ره تیکردۆتهوه.

پیتی (واو) لای ئەوان لهو وتهیه دا ﴿وَلِئِثْنًا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ﴾
 - له مه دا- واوی په یوه ندییه، واته ئەم وتهیه به وته کهی ترهوه ﴿سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾ په یوه ست کردوه. ماناکهش ئاواي لێ دیت (ده لێن: ئەوان سی که سن، چواره میان سه که که یانه ﴿سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾ ... (ههروه ها ده لێن: ئەوان سی سه د سال له ئەشکه وته که یاندا ماونه تهوه ﴿وَلِئِثْنًا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ﴾ قورئانیش ئەو وتهیه ی ئەوانی لهم وتهیه ی خۆیدا پووچه لکردۆتهوه که خودا تیایدا فرموویه: ﴿قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لِيثْنًا لَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ...﴾ (٦٦) الکهف، واته: (بلی خودا هه رخۆی ده زانیته چهنده ماونه تهوه، زانستی نادیاره کانی ئاسمانه کان و زهوی له لای خۆیه تی) ... که واته بهم وتهیه قورئان ماوهی مانه وه یانی بۆ زانستی خودا حه واله کردوو. خۆ ئەگه ر وتهی ئەو که سه پیشینانە راست و جێی باوه ر بوایه ئەوا مانایه کی نوێ بۆ وته کهی قورئان ده بوو، واته بۆ وتهی ﴿قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لِيثْنًا﴾ خۆ ئەگه ر ئەم وتهیه له خودا وه بوایه ئەوا هیچ مانایه ک بۆ فرما یشتی ﴿قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لِيثْنًا﴾ نه ده بوو..
 زانای ئیسلام (سیوطی) له (الدر المنثور) دا له (ابن عباس- وه- خودا لییان رازی بیته) وتهیه کی هیناوه، گو تویه تی: مرۆ کاتیک ته فسیری ئایه ته که ده کات، واده زانیته بهو رهنگیه، که خۆی ده بینیت، بۆیه دوورتر له ماوهی نیوان ئاسمان و زهوی بۆی ده ورات.

پاشان (ابن عباس) رستهی (وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ) ی خویندۆتهوهو ئینجا گوتویهتی (ئهو لاوانه چهنده ماونهتهوه)? گوتویانه (سێ سهدهو نۆسال) ئهویش گوتویهتی: (ئهگهر ئهوهنده ماونهتهوه، خودا نهیدهفهرموو: (قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا) بهلکو تهنها وتهی ئهو خهڵکهی پیشینانی گێراوتهوه، وهك چۆن له رستهی (سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ) دا وتهی ئهو خهڵکهی گێراوتهوهوه ههوالی ئهوهشیداوه، ئهوان نازانن (ئینجا (ابن عباس) گوتویهتی: ئهوان دهلێن: سێ سهده سال ماونهتهوهو، نۆ سالی تریشیان بۆ زیاد کردوه (وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ).

ههروهها (سیوطی) له (قتاده) وه - خودا لێ رازیییت - گێراویتهوه: ئهمه خهڵکی گوتویهتی، ئایا نابینیت ئهو گوتویهتی (وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ) پاشان گوتویهتی: (قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا) له رپایهتیکی تردا، ههر له (قتاده) وهیه گوتویهتی: (ئهمه وتهی ئههلی کیتابه، خوداش به فرمایشتی (قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا) وهلامیداونهتهوه^(۱).

وتهی دووهم/ بێگومان هی خودایه، ههولدانیکه لهخوداوه دهبرارهی ماوهی مانهوهی لاوهکان لهئهشکهوتهکهدا، وهك (سیوطی)یش له (مجاهد) هوه وتهیهکی ئهوی دهبرارهی ئایهتهکه هیناوه، گوتویهتی (ئهو ژمارهی ئهو ماوهیهیانه، که لهنیۆ ئهشکهوتهکهدا ماونهتهوه^(۲).

پێشهوا (ابن کثیر)یش ئهم وتهیهی تهبهننی کردوهو پشتگیریشی لیکردوهو، وتهی یهکهمینى رهتکردۆتهوهو، پاشان گوتویهتی: "ئهمه ههوالیکه لهخوداوه بۆ

(۱) الدر المنثور للسيوطي (۵ : ۳۷۹).

(۲) ههمان سهراچه

پێغه‌مبهره‌كه‌ی خۆی ﷺ ده‌رباره‌ی ژماره‌ی سالانی ئه‌و ماوه‌یه‌ی، كه‌ لاهه‌كان له‌روژی خه‌ولێكه‌وتنیه‌وه‌ ژماره‌ی به‌خه‌به‌ره‌هاته‌وه‌یان و پێزانینی خه‌لكی و لا‌ته‌كه‌ش به‌ كاروباریان "تێیدا ماونه‌ته‌وه‌ ژماره‌ی ئه‌و سالانه‌ش سێ سه‌د سال بووه‌ به‌لام به‌ سالی مانگی (هیلالی) نۆ سالی تریشی دێته‌سه‌ر فه‌رمایشته‌كه‌ی خوداش (قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا)، واته‌: ئه‌گه‌ر ده‌رباره‌ی ماوه‌ی مانه‌وه‌یان پرسا‌رت لێ‌كراو، بێ‌گومان تۆش زانیاریه‌كت له‌سه‌ری نیه‌و، ئه‌مه‌ش له‌لای خودا به‌نده‌ ئه‌وا له‌ وه‌لامدا هه‌یج شتێك مه‌خه‌ره‌پوو، به‌لكو له‌ وه‌لامی ئه‌وجۆره‌ پرسا‌رانهدا بلێ: (خودا خۆی ده‌زانیت چه‌ند ماونه‌ته‌وه‌، هه‌والی نادیا‌ره‌كانی ئاسما‌نه‌كان و زه‌وی هه‌ر له‌لای خودا خۆیه‌تی: ﴿قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾.. به‌مانای كه‌س ئه‌وه‌ نازانیت ته‌نها خودا نه‌بی‌ت، جا كێ هه‌یه‌ له‌به‌نده‌كانی خودا بتوانیت ئه‌و زانیاریانه‌ به‌خودا بدات؟

ئهمه‌ی ئێمه‌ش (واته‌: ابن كثیر) گوتو‌ومانه‌ رای پتر له‌یه‌ك كه‌سی زانیانی ته‌فسیری له‌سه‌ره‌، وه‌كو رای (مجاهد) و زانیانی پێشین و پاشین (السلف و الخلف)، به‌لام وته‌كه‌ی (قتاده) كه‌ گوتوویه‌ گوايه‌ (دیدوبۆ‌چوونی‌كه‌ی له‌سه‌ره‌)، ئه‌وه‌ دیا‌ره‌ ئه‌وه‌یه‌ (ئه‌هلی كیتاب) ده‌ریان ب‌ریوه‌، كه‌وا (سێ سه‌دسال لاهه‌كان له‌ ئه‌شكه‌وته‌كه‌دا ماونه‌ته‌وه‌، واته‌ به‌بێ‌ حسا‌ب‌کردنی ئه‌و نۆ سالی له‌ سالتنامه‌ی (مانگی) حسا‌بی بۆ كراوه‌، به‌لام به‌پێی سالتنامه‌ی (هه‌تاوی) / شمسی ته‌نها سێ سه‌دسال ده‌كات. خۆ ئه‌گه‌ر خودا وته‌ی ئه‌وانی ب‌گێ‌رپایه‌ته‌وه‌ ئه‌وا نه‌یده‌فه‌رموو: (وا‌زدادوا تسعا). وه‌ك له‌ ئایه‌ته‌كه‌شه‌وه‌ به‌دییه‌ ده‌كریت، ئه‌م ماوه‌یه‌ هه‌والێكه‌ له‌ خودا خۆیه‌وه‌ نه‌ك گێ‌رپانه‌وه‌ی بی‌ت له‌زاری ئه‌هلی كیتابه‌وه‌ ئه‌مه‌ رای هه‌لب‌ژێ‌راوی (ابن جریر)یشه‌ ره‌حه‌متی خودای لێ‌ بی‌ت^(۱). بۆ ئه‌وه‌ی ماوه‌ی جیا‌وازی نی‌وان سالانی (هه‌تاوی) و (مانگی) بزاین.

(۱) تفسیر ابن كثیر، (۳ ۷۹) ..

"ئایا نو سائەکه ئەو جیاوازییەى نێوان هەردوو ژمارە حسابکراوەکەیه؟"

چەندین زانای دێرین و هاوچەرخی (تەفسیر) وای بۆچوون، لاوانى نێو ئەشکەوتەکە بەپێى سائنامەى (هەتاوى) (شمسى) سێ سەدسال له ئەشکەوتەکەیاندا ماونەتەوه، ئەم ژمارەیهش (۳۰۰ سال) بەپێى سائنامەى (مانگى) / قمرى) دەکاتە (۳۰۹) سال. جا ئەو نو (۹) سائەى دوايش ئەو جیاوازییەى نێوان هەردوو ژمارە حسابکراوەکەى سائنامەى (هەتاوى) و (مانگى)یە.

ئەو زانایانە (ئەو نو سائەى قورئان باسى کردووه) دەکەنە بەلگەىەك له سەر ئەوهى، تەنها قورئان تاکە سەرچاوهى چیرۆکەکەیه، دیارە قورئانیش فەرمايشتى خودایە، ئەك فەرمايشتى پیغەمبەرى خودا ﷺ.

(ئیمام ابن کثیر) دەرپارەى (بوونى ئەو نو سائە بە جیاوازیى نێوان هەردوو حسابەکە) گوتووێت: "بێگومان میقدارى سالانى مانەویان له ئەشکەوتەکەدا سێ سەد سال بووه، بەلام بە سائى مانگى (نۆسائى تریشى بۆ زیاد دەبێت) ئیدى بەپێى سائنامەى (هەتاوى) سێ سەد سائە، چونکە جیاوازیى نێوان هەردوو سائنامەکە له هەر سەد سال جارێکدا سێ سائە، بۆیهش خودا دواى ئەو سێ سەد سائە فەرموویەتى: (نۆ سائى تریشيان زیاد کردووه، (ازدادوا تسعا)"^(۱).

بەلام هەندێك له زانایانى هاوچەرخی بەم رایە قایل نینو، وای دادەنێن له گەڵ حسابەکەدا ناگونجیّت.. یەکیك له وانهش (عبدالرحمن الوکیل-ى خودالیى خوش بێت) له لێکدانەوهى (الروض الأئق)یدا بۆ ئەم وتەیه، دەئێت، (ئەم لێکدانەویەى ژمارەى سائەکان، بۆ کتیبى خودا ناشایستەیه، هەروەها بۆ فەرمايشتى خوداش

(۱) تفسیر ابن کثیر (۳: ۷۹).

هههه ناشایستهیه، ده‌بینن ڕسته‌ی (وَلِئِشْوَا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ) له‌ فەرما‌یشتی خودا خۆ‌ی بی‌ت نه‌ک وته‌یه‌ک بی‌ت له‌ خه‌لکانی دیکه‌وه‌ گێڕایه‌تته‌وه‌، له‌ نایه‌ته‌که‌شدا به‌لگه‌یه‌کی وانیه‌ به‌ره‌هایی (مطلق) ئاماژه‌ بو‌ ئه‌م لی‌کدانه‌وه‌یه‌ بکات" (۱).

پێش نه‌وه‌ش وته‌ی کۆمه‌لی زانایان به‌سه‌لینین که‌ (ابن کثیر) له‌م‌ونه‌ هه‌ره‌ دیاره‌کانیانه‌، ده‌بی‌ت له‌وه‌ بکۆلینه‌وه‌، ئاخۆ جیاوازی نی‌وان هه‌ردوو سال‌نامه‌که‌ له‌سێ سه‌د سال‌دا، نۆ سال‌ه‌؟ بو‌ وه‌لام‌دانه‌وه‌ی ئه‌م په‌رسیا‌ره‌ش، په‌رسیاریکی دیکه‌ ده‌که‌ین، (نایا جیاوازی نی‌وان سالی هه‌تاوی و سالی مانگی چه‌نده‌؟!.. می‌ژوونوسی هاوچه‌رخ‌ی ئیسلامی (احمد عادل کمال) له‌کتیبه‌که‌یدا (جداول التقویم المیلادی المقابل للتقویم الهجری) دا ده‌لی‌ت:

(یه‌ک رۆژ له‌ سالی هه‌تاوی - به‌م‌یق‌داری (سێ ده‌قیقه‌و - ۵۵۹ - ی چرکه‌) له‌ رۆژیکی سالی - مانگی - زیاتره‌ له‌لای عه‌ره‌به‌کانیش "رۆژ له‌کاتی ئاوابوونی خۆره‌وه‌یه‌ تا ئاوابوونی جاریکی تری له‌ رۆژی دواتردا) مانگی سالی (مانگی/ قمری)یش (۲۹۵۳۰۵۸۸) رۆژه‌.

(سالی مانگی)یش: (۳۵۴) رۆژو (هه‌شت سه‌عات) و (۴۸ ده‌قیقه‌) و (۳۶) چرکه‌ (ثانیه‌)یه‌. واته‌ نزیکه‌ی (۱۱) رۆژی له‌ (سالی هه‌تاوی) که‌مه‌تره‌، چونکه‌ سالی (هه‌تاوی) - ۳۶۵ - رۆژو - شه‌ش سه‌عات و - ۹ ده‌قیقه‌و - ۹۵ - چرکه‌یه‌" (۲).

دوای ئه‌م هه‌ژمارکردنه‌ ورده‌ ده‌بینین جیاوازی نی‌وان هه‌ردوو حساب‌ه‌ هه‌تاوی و مانگییه‌که‌ ته‌نها نۆ سال‌ نیه‌، به‌لکو له‌وه‌ زیاتره‌ (ئیمامی - ئالووسی)یش له‌م مه‌سه‌له‌یه‌ی کۆلیوه‌ته‌وه‌و تی‌بینی جیاوازی نی‌وان هه‌ردوو سال‌ه‌که‌ی کردووه‌و،

(۱) الروض الانق بتحقیق الوکیل (۳ : ۱۷۳).

(۲) جداول التقویم المیلادی الهجری لاحمد عادل کمال (۳-۴).

گوتوويه تى: (جياوازيى نيوان همدوو سالنامه كه له يهك سالدا - ده رۆزو - بىست و يهك سعات و - يهك ده قيقه يه .

جا نه گهر نه مه جياوازيى يهك ساليان بىت، نه واجياوازيى سهد (۱۰۰) ساليان (هزارو هشتاو هوت رۆزو، سيازده سعات و چوار ده قيقه يه، نه مهش ده كاته (سى سالو بىست و چوار رۆزو يازده سعات و شازده ده قيقه)، بهم پييه جياوازيى سى سهد ساليشيان ده كاته (نو سالو هفتاو سى رۆزو، (نو سعات و، چلو هشت ده قيقه) ^(۱).

كهواته جياوازيى نيوان همدوو جوړه سالنامه كه نو سالى بى كه م و زياد نيه وهك قورئان ديارى كردووه، بهلكو پتر له (۷۳) رۆزيشى زياتره .

جا له بهر نه م ژماره زياتره ي كه له سهر (نوساله زياده كه) ش پيدا بووه، چهند زانايهك گوتوويانه: (نه مه هواليك نيه له خوداووه، برپاردانى خوداش نيه، بهلكو ديارى كړدى وتهى نه وه كه سه پيشينانه يه، له به سهرهاتى هاوه لاني نه شكه وته كه دا ناكوك بوونو، بيروپراى جياوازيان دهرپريوه له سهريان. جا نه م كه سانه وهك چوڼ له سهر ژماره ي لاوه كانيش بيروپراى هممه جوړيان هه بووه، له سهر ماوه ي مانه وه ي لاوه كانيش له نه شكه وته كه دا هه ربيروپراى ليكجوداو جياوازيان هه بووه، بۆ نمونهش كۆمه ليكيان وايان راگه ياندووه، نه وه لاوانه سى سهدو نوسال له نه شكه وته كه ياندا ماونه ته وه، بهلام نه م وته يه شيان راست نيه. چونكه نه گهر نه مه فه رمايشتى خوداو (هه واليك بوايه له خوداو) نه وه زور وردو ته واو ده بوو، قورئانيش همموه هه والو به سهرهات و وته يه كيشى به وردى و ته واوى هيناوه و به م شيوازه رايه ييناوين.

هه نديك له زانايانى ديكه ي ئيسلام گوتوويانه: نه م جياوازييه كه مه (واته نه وه زياده يه له نو ساله كه) ش گرنه گ نيه و ده شيت، چونكه له چوار مانگ كه مته،

نهریتی عه‌ره‌به‌کانیش هه‌ر وابووه، هه‌میشه پارچه وپاشماوه‌کان ده‌برنو نه‌گه‌ر له نیوه که‌متر بوویتی باسیان نه‌کردووه، هه‌ر بویه‌ش قورنان نه‌یفه‌رمووه (نۆ سالی زیاترو چاره‌که سالی‌نک، یان نۆسالی زیاترو هه‌فتاو سی‌رؤژی زیاتریش ماوه‌نه‌ته‌وه). له‌م‌پرووه‌وه (ئالووسی) ده‌لیت: "دانانی جیاوازییه‌که هه‌ر به‌ته‌نیا بو‌نۆ‌سال، له‌سه‌ر بن‌چینه‌ی به‌نزیکی دانانه‌یه‌تی، چونکه‌ماوه‌ زیاده‌که نه‌گه‌یشتۆته‌ نیوه‌ی سالی‌نک و ده‌زیک له‌ وه‌رزکانیشی ته‌واو نه‌کردووه، بویه‌ بایه‌خیکی ئه‌وتۆی پی‌نه‌دراوه" (۱).

"رای راستر ئه‌وه‌یه: ئه‌مه‌هه‌والدانیکه‌له‌خوداوه"

لی‌رده‌ا، دوا‌ی‌هه‌لۆیسته‌یه‌که‌له‌ناست به‌لگه‌کانی هه‌ردوو لادا، هه‌ول‌ده‌ده‌ین‌رای راستر یه‌ک‌لا‌به‌که‌ینه‌وه. به‌لگه‌کانی کۆمه‌لی یه‌که‌می زانایان، که‌ده‌لین (ماوه‌ی مانه‌وه‌ی لاوه‌کان له‌ئه‌شکه‌وته‌که‌دا به‌سی‌سه‌دو نۆسال دیاری بکری‌ت)، ئه‌وه‌وته‌ی ئه‌و پيشينانه‌یه‌که‌رای جیاوازو لی‌که‌جودایان له‌سه‌ر ژماره‌ی لاوه‌کانی نیو ئه‌شکه‌وته‌که‌ده‌ر‌پرووه. قورنانی پیرۆزیش ئه‌م‌وته‌یه‌ی له‌(باب‌ی‌گێڕانه‌وه‌ی‌وته‌و باسی ئه‌و پيشينانه‌وه) هه‌تانه‌ته‌وه، به‌لگه‌کانی ئه‌م‌کۆمه‌له‌ش له‌پرووی وردبینی‌و، ژمیریارییه‌وه‌به‌هه‌یژن.

به‌لام‌کاتی‌ن‌گومانی جیاوازی ژمیریارییه‌که‌ده‌ره‌وینینه‌وه‌به‌وه‌ی‌گوايه‌عه‌ره‌ب‌خۆیان‌نه‌گه‌ر‌که‌رته‌کان‌له‌چوار‌که‌مه‌ترین‌دایده‌شکینن، بویه‌له‌مه‌وه‌نه‌گه‌ر‌نزیکه‌ی‌هه‌شتا (۸۰) رۆزیش‌له‌و‌نۆساله‌زیاتر‌ماينه‌وه، ئه‌وه‌قه‌یدی‌ناکات‌گه‌ر‌حساب‌نه‌کری‌ت، بویه‌نی‌مه‌له‌گه‌ل‌کۆمه‌لی (جه‌هوری) زانایان‌داين‌به‌وه‌ی، ئه‌م‌هه‌واله (وَلِئِثْنَا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ) هه‌والدانیکه‌له‌خودا‌خۆیه‌وه

دهرباره‌ی ماوه‌ی مانه‌وه‌ی لاوه‌کان له ئەشکه‌وته‌که‌دا، ئەک گیرانه‌وه‌ی وته‌یه‌ک له‌وته‌ی پیشینان بی‌ت.

ئەم فەرماشته‌ش بایه‌خی هەردوو سالتنامە (هەتاوی) و (مانگی) یه‌که‌شی پاراستوه، واته‌ ئەمە به‌سالتنامە‌ی (هەتاوی) - رۆمی ی - زاین) که (ده‌وله‌تی رۆمانی) ئەوسا کاری پێ ده‌کردو ده‌وله‌ته‌ هاوچه‌رخه‌کانی خۆرئاواش به‌که‌له‌پوور لییان گرتونه‌ته‌وه، سێ سه‌د سالت، به‌لام به‌سالتنامە‌ی (مانگی) ی عه‌ره‌بی - که (عه‌ره‌ب) له‌سه‌رده‌می جاهیلیدا له‌سه‌ری بوونو، به‌سالتنامە‌ی کۆچی (هیجری) داده‌نریت و موسلمانانیش له‌دوایدا کاریان پێکردوه، سێ سه‌دو نو سالت. ئیدی ئەو نو سالتو، ئەوکه‌رتە که‌مه‌ی لیی داشکی‌نراوه، جیاوازی نیوان هەردوو سالتنامە‌که‌یه.

سوودی برگه‌ی "قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا"

له‌رێی به‌هێزترین به‌لگه‌ی ئەوانه‌ی گوتبوویان (دیاریکردنی ماوه‌ی مانه‌وه‌ی لاوه‌کان له‌ ئەشکه‌وته‌که‌دا به‌پرای که‌سه‌پیشینه‌کانی شوینکه‌وتوو کتیبه‌کانی دیکه‌ی خودان، واته‌ به‌پرای ئەه‌لی کیتاب) ده‌بی‌ت، قورئانی پیرۆزیش له‌دوای هینانی وته‌که‌یانوه، ده‌فهرمویت (قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا) ئەمە وه‌ک ئەوه‌ وایه قورئان ئەو وته‌یه‌ی ئەوان ره‌تده‌کاته‌وه‌ به‌تال و پوچه‌لی ده‌کاته‌وه‌، وایشی له‌قه‌له‌مده‌دات، له‌سه‌ر بنچینه‌ی زانستیکی راست نیه‌و رینماییشان ده‌کات بۆ ئەوه‌ی مه‌سه‌له‌که‌ بۆ زانستی خودا بگێڕینه‌وه.

(عبدالرحمن الوکیل) له (تحقیق الروض الانف) دا گوتویه‌تی : لیکدانه‌وه‌که‌ی (ابن هشام) بۆ فەرماشته‌که‌ی خودا (ولبشوا في كهفهم) لیکدانه‌وه‌یه‌کی نایابه

(به پیتی ئه وهی له م فه رمایشته دا وهی پیشینه کان هاتوه) ئه م وه یه ش به وهی (ئه هلی کیتاب) داده ئیت، به م ره نگه تییگه یشتنیشمان له نایه ته که پیکو راست ده بیته وه، هه ر ئه مه ش له گه ل پسته ی دواتریدا (قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لِيْثُوْا) دا پیک ده که ویت چونکه گه ر ده سته واژه ی (ولبثوا) له فه رمایشتی خودا خۆی بویه ئه وا فه رمایشته که ی خۆی (قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لِيْثُوْا) هه یچ مانایه کی نه ده بوو. (۱)

به لام کۆمه لێ زانایان ئه م لیکنده وه یه په سه ندناکه نو ئه و به ره له سستی یه ش لاده بنو، وای داده ئیتن که هه ردوو پسته که له فه رمایشتی خودان، واته پسته ی (ولبثوا فی کهفهم...) و پسته ی (قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لِيْثُوْا) ..

لیرده دا پوخته یه کی به سوودی پسته ی پاشینه ی (قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لِيْثُوْا) دیتینه وه له گه ل روون کردنه وه ی هاو پیکبونی به رامبه ر به پسته ی پیش خۆی که (امامی الوسی) هیناویه تی یه وه .. (ولبثوا فی کهفهم) پسته یه کی به رای و ده سپیکراوی روونکراویه، له فه رمایشتی خودا (فضرنا علی اذانهم فی الکهف سنین عدا) دا پوخت کراوه ته وه. هه ر له سه ر ئه م بنچینه یه ش فه رمایشته که ی تری خودا (قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لِيْثُوْا) بریار ده دات له سه ر ئه وه ی ماوه ی مانه وه یان له و خه ولیخستنه دا ئه وه نده بووه، که ئا مازه مان بو کرد، وه که ئه وه ی بفه رمویت (بلی هه ر خودا خۆی ئاگادارو زانایه له ماوه ی مانه وه یانداو، ئه و زانیارییه شی به ئیمه ی داوه و، ئه م زانیاریه ش ئه و حه قه راست و دروستیه هه یچ گومانیککی له سه ر نیه.

سوودی دواخستنی ئه م روونکردنه وه یه ش ده رباره ی ماوه ی مانه وه که یانه، بو ئه وه یه ئاگادارین، له سه ر ئه وه ی که سانی پیشینه کان له سه ر ماوه ی مانه وه که یان ناکوک بوون، وه که چۆن له سه ر ژماره ی لاوه کانیش ناکوک بوون، بۆیه دوا به دوا ی

(۱) الروض الانف - بهرگی سی (۳) لاپه ره (۱۷۲-۱۷۳) په راوێز.

ناکۆکیان و لیک جودایی بیروراکانیان له سهر ژماره‌ی لاوه‌کان ئهم روونکردنه‌وه‌یه‌ی هیناوه.

پاشگری پرستی دواایش به فرمانی (قُلْ / قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لِيُؤْتُ) هیناوتی تاهه به پاشگری^(١). (قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ) یش بیگپریتته‌وه، پاشان بۆ ئه‌وه‌شه به‌لگه بیته له سهر ئه‌وه‌ی ئهم چیرۆکه له نادیار (غیب) هوه به پیغه‌مبه‌ری خودا ﷺ گه‌یه‌نراوه تاکو بیته موعجیزه‌یه‌کی تر بۆی^(٢).

هه‌روه‌ها (ئالوسی هه‌لوێسته‌یه‌کی نایاب و زیره‌کانه‌ی له‌ئاست ئه‌و وته‌یه‌شدا کردووه، که درابووه پال (ابن عباس) خودالێیان رازی بیته - لێه‌وه گێرپرابووه‌وه که‌وا گوتووێه‌تی: "وته‌ی که‌سانی پیشین ده‌رباره‌ی مانه‌وه‌ی لاوه‌کان له ئه‌شکه‌وته‌که‌دا بۆ دیاریکردنی ماوه‌که‌یان به‌راست داده‌نریت) قورئانیش ئه‌و وته‌یه‌ی به‌فرمایشتی (قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لِيُؤْتُ) به‌تاکردوته‌وه. هه‌روه‌ها (ئالوسی) پای (ابن عباس) مان ده‌رباره‌ی ژماره‌ی لاوه‌کانی نیو ئه‌شکه‌وته‌که‌ بۆ به‌راست داده‌نیته‌ وای بۆچووه ژماره‌یان هه‌وت که‌س بووه‌و، هه‌شته‌میان سه‌گه‌که‌یانه، سه‌ره‌پایی ئه‌وه‌ش خودا له‌دوای پرسته‌که‌یه‌وه‌ فرموویه‌تی: (قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ) ئهم به‌دوا داچوونه‌ش مه‌سه‌له‌ی زانینی ژماره‌که‌یان هه‌واله‌ی زانست و علم‌ی خودا ده‌کات، ئه‌و وته‌یه‌ به‌درۆ ناخانه‌وه‌ که (ژماره‌که‌یان هه‌وت بووه‌و هه‌شته‌میان سه‌گه‌که‌یان بووه، ئیدی بۆچی لێره‌دا فرمایشته‌که‌ی دواتر که به‌دواداچوون (تعقیب) ه له‌سهر ژماره‌که (قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لِيُؤْتُ) رینگر بیته له‌ پشت به‌ستی به‌و هه‌واله‌ی پیشتریه‌وه؟!

(١) نێمه وشه‌ی پاشگری (التذیل) بۆ شیوازی قورئان بریار ناده‌ین، به‌لکو باشتر وایه‌ پرستی (ختم الایه‌ بکذا - نایه‌ته‌که‌ به‌وه‌ کۆتایی پێ هیناوه) به‌کاربێنین. (نوسهر)

(٢) روح المعانی (١٥: ٢٥٢)

(ئالوسی) گوتویه: (وادیاره ئهمه له زانایه کی وهك (ابن عباس) وه- خودا لیبی رازی بیت - (واته: كه ده رباهای ماوهی مانه وهی لاوه كانه) به راست نه هاتوه، بێگومان وتهی پیشتری ده رباهای ژماره ی لاوه كانی نیو نه شكه وته كه به راست هاتوه، كه گوتویه تی (ژماره یان كهوت كهس بووه، هه شته میان سه گه كه یان بووه) له كاتی كدا خوداش له دوا ی باس كردنی ئهم ژماره یه وه فرموشیه تی: (هر خودا ژماره كه یان ده زانیی "قُلْ رَبِّيَ اَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ" هیچ جیاوازی یه كیش له نیوان ههردوو فرمایشتی "قُلْ رَبِّيَ اَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ" و، "قُلْ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوْا" دا نیه ئهی بۆچی ئهمه یان ده لاله تی كردۆته سهر ره تکرده وه به تالكرده وهی وته كه و، ئهوی تریشیان ده لاله تی نه كردۆته سهر ره تکرده وه كه" (۱).

"به لگه داریتی (وَأَزْدَادُوا تَسْعًا) له سهر به چا و گبونی قورنان"

زانایانی ئیسلام هه لۆیسته یه کی هیواش و له سه رخۆیان له ئاست فرمایشتی (وَأَزْدَادُوا تَسْعًا) دا کردوو وه هه و لیا نداهه حیکمه تی دیاری کردنی ئهم فرمایشته بدۆزنه وه.

پوخته ی دیدو بۆ چونیشیان ئه وه یه: ئهم رسته یه (وَأَزْدَادُوا تَسْعًا) ده لاله تی کی ئاشکرا ده کاته سهر به چا و گبونی قورنان، واته ئاماژه بۆ ئه وه ده کات، قورنان سه رچاوه ی چیرۆکه که یه وه له خودا وه نێردرا وه ته خواره وه، نهك کتییکی دانراوی پیغه مبه ر خۆی بیت ﷺ رووکاری ده لاله ت کردنه وه که شی ئه وه یه: -تایه ته که بێگومان (دوو سالنامه ی (هه تاوی) و (مانگی) ی له مه ر ماوه ی مانه وه ی لاوه کان له نه شكه وته که دا) له خۆگرتوو ده: (وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا

قَسْعًا).. ماوه کهش به حسابی سالی (ههتاوی) سێ سهد سال بووهو، به حسابی سالی مانگیش نۆ سال و کهرتیکی بۆ زیاد دهکریت.

ئهمهش ههوالدانیکه له خوداوه به پیغه مبه ره که ی خۆی ﷺ. خۆ نه گهر قورئان له دانانی پیغه مبه ر ﷺ بوايه، ئهوا چۆن ده یزانی ئه و ماوه یه سێ سهد ساله ؟ له کاتی کدا. (ئه هلی کیتاب) یش له جووله که و دیانه کان نه یانده زانی، ههروه ها پیغه مبه ر ﷺ (بیگومان که سیکی نه خوینده واریش بووه) نه یشیده زانی، ئه و ماوه یه به حسابی سالی مانگی: (سێ سهدو نۆ سال) بووه.

وشه ی (وازدادا)ش ئه م مانایه ده دات، ئه م (نۆ ساله) زیاد کردنی که بۆ ساله ههتاوییه که، چونکه جیاوازی نیوان ههردوو جۆره سالنامه که شه.

بیگومان جووله که کانیش گرانی ئه م پرسیاره یان ده زانی. هه ربۆیه ش پرسیاره که یان ئاراسته ی پیغه مبه ر ﷺ کردۆته وه، ههروه ها زانیونی شیانه ئه مه به لگه و ده لاله ته له سه ر کاری پیغه مبه ریتییه که ی و ﷺ له سه ر په یامه که شی له حاله تی وه لامدان ه ودا. وه لامه که ی خوداش بۆ بریاردان له سه ر ئه و حه قیقه ته هاتوه و، بۆ زیاد کردنی به لگه یه کی تری بنه بریش بۆ سه ر به لگه زۆره کانی له سه ر ئه و ی بیگومان ئه م قورئانه فه رمایشتی خودای پاک و میهره بانه و، خودا به سه رووش بۆ پیغه مبه ره که ی خۆی ﷺ ناردوه.

"چه ند به لگه یه کی دی له سه ر به چا و گبونی قورئان"

ئهمه ی پیشو هه رتاکه به لگه یه ک نیه له سه ر چا و گداریتی قورئان. به لکو هه موو چیرۆکه که بۆ ئه و ده لاله ته هاتوه، هه ر بۆیه ش موعجیزه یه ک بووه له موعجیزه کانی پیغه مبه ری خودا ﷺ..

ئه و به لگانه ی تریش له م ڕووه و، ئه مانه ن:-

- ١- فرمایشته که ی خودا (إِنَّهُمْ فَتِيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ)، وێرایی دیاریکردنی حالهتی تهمه‌نیان که لاو بوون.
- ٢- فرمایشته که ی خودا (وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَرَاوُرٌ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَقَرُّضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ) نهم ئایه‌ته که پیشتر به‌دریژی مانا که یان لێکدا یه‌وه، وێنا کردنیکی وردی بزواتی خۆره.
- ٣- فرمایشته که ی خودا (وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِّنْهُ): به‌م شیوه‌یه که (له گۆشه‌یه‌کی پانتایی ناوه‌راستی نه‌شکه‌وته که دا بوون) وێنه‌گرتنیکی وردی شیوه‌ی پالکه‌وتنیانه له‌نیۆ نه‌شکه‌وته که دا.
- ٤- ئه‌وه‌ی له وێنه‌گرتنی پیشووی جیگه‌ی نه‌شکه‌وته که یانه‌وه له پرووگه‌ی ده‌رگا که شیانه‌وه لێی ده‌فامریته‌وه.
- ٥- فرمایشتی خودا: (وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ) له‌گه‌ڵ ئاماژه‌ بو (کراوه‌یی چاویان) وێرایی ئه‌وه‌ش که نوستوون.
- ٦- فرمایشتی خودا (وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ) و وێنه‌گرتنی جموجوولی هه‌لگیرانه‌وه‌ی لاشه‌کانیان له‌نیۆ نه‌شکه‌وته که دا.
- ٧- فرمایشتی خودا (وَكَلَّبُهُمْ بِسِطِّ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ) دیاریکردنی جیگه‌ی سه‌گه‌که‌و ئه‌وباره جه‌سته‌یه‌ی، که به‌سه‌ریدا خه‌وتبوو.
- ٨- فرمایشتی خودا (لَوْ أَطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلَمْتَ مِنْهُمْ رُعبًا) له‌گه‌ڵ ده‌لاله‌تی ئه‌و راستیه‌ی، که پیغه‌مبه‌ر ﷺ ئاگاداری حاله‌ته‌که‌شیان نه‌بووه، چونکه له‌م ئایه‌ته‌دا ئامراز (لو) پیتی قه‌ده‌غه‌کردنه، بۆ قه‌ده‌غه‌کردنك، چونکه پیغه‌مبه‌ر ﷺ خۆی لێیان هه‌لنه‌هاتوووه له‌ترسان رای نه‌کردوو، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ئاگاداری و بینه‌ری حاله‌ته‌که‌یان نه‌بووه، ئیدی

چۆن ئهو هه‌موو شیکارو باسه وردانه‌و، ئهو وینه‌گرتنه وردبینییانه‌شی زانیوه، که هیچ که‌سیکی دیکه نه‌یزانیون؟!

۹- فه‌رمایشتی خودا (قَالَ الَّذِيكَ عَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا) و ناماژه‌کردن بو بنیاتنانی مزگه‌وته‌که‌ش که‌بیروپرای ئه‌و که‌سه حاکم و کاربه‌ده‌ستانه‌یان بوون، که رای خۆیان به‌سه‌ر شیوازی مه‌سه‌له‌و کاروباری ناشتنی ته‌رمه‌که‌کانیاندا سه‌پاندوه.

۱۰- دیاریکردنی وته‌کان له‌باره‌ی ژماره‌ی لاوه‌کان له‌سێ وته‌دا، که‌چواره‌میان‌نیه.

۱۱- فه‌رمایشتی خودا: (وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَمَانِيَةٌ مِنْهُمْ كَلْبُهُمْ) که‌وته‌ی هه‌ره راسترویه‌کلاکه‌روه‌یه له‌سه‌ر ژماره‌یان.

۱۲- فه‌رمایشتی خودا (وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ) و، ناماژه‌ی بو هۆی هاتنه‌خواره‌وه‌ی نایه‌ته‌که‌و، له‌بیرچوونی پیغه‌مبه‌ر ﷺ که‌به‌لێنی وه‌لامدانه‌وه‌که‌ی به‌خواستی خوداو گوتنی (ان شاء الله) وه‌په‌یه‌ست بکات، جگه‌له‌دواکه‌وتنی (سرووش) له‌سه‌ر وه‌لامه‌که‌ی به‌هۆی ئهو له‌بیرچوونه‌وه‌یه‌وه.

۱۳- ئه‌وه‌ی له‌رپوايه‌ته‌کاندايه‌ده‌رباره‌ی هۆیه‌کانی هاتنه‌خواره‌وه‌ی قورئان و ده‌رباره‌ی دواکه‌وتنی هاتنه‌خواره‌وه‌ی (جبریل) - سلاوی لێ بی‌ت - بو‌لای پیغه‌مبه‌ری خودا ﷺ له‌گه‌ڵ ئه‌مه‌شدا زۆر پیویستی پێ بووه، به‌تایبه‌تیش، که‌به‌لێنی به‌موشریکان دابوو له‌سه‌ر وه‌لامدانه‌وه‌ی پرسیاره‌کانیان له‌روژی سبه‌ینیداو، هه‌رجاریکیش، ده‌چوونه‌لای و ئه‌ویش پێی ده‌فه‌رمون: (هه‌یشتا سرووشم بو نه‌هاتوه)، ئه‌مه‌ش وای لێده‌کردن گومان و پرپهاگه‌نده‌له‌دژی بلاوبکه‌نه‌وه، دیاره ئه‌مه‌ش نا‌په‌ه‌ستی و ئازاریکی زۆری به‌پیغه‌مبه‌ری خودا ﷺ گه‌یانده‌وه.

۱۴- فرمایشتی خودا (وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ) و جهخت کردنه سهر دیاریکردنی ئه و ماوهیه وهك باسمان لیوه کرد...

۱۵- فرمایشتی خودا (وَأَزْدَادُوا تَسْعًا) و دیاریکردنی ئه و سالانهش به بیژه (لفظی) ئه و زیاد کردنه ی که ئاماژه بو جیاوازی نیوان ههردوو جوړه سالنامه (ههتاوی و مانگی)یه که دهکات.

"حیکمهت له بهدواداچوونی قورئان بو چیرۆکهکانی"

وهك تیبینی دهکریت قورئانی پیرۆز بهچهند نایهتیک بهدواداچوون و لیکدانهوهی له سهر ئه و چیرۆکانه ههیه که هیناونهوه، له و بهدوا داچوونهشدا گرنگترینی ئه و مانایانهی چیرۆکه که و ئه و بهلگه و دهلالهت کردانهشی دیاریکردوه، که لییه وه وهرده گیرین، له گه ل دیاریکردنی ئاتاجی موسلمانان به ده درس و عیبه تهکانی ئه و چیرۆکانه. ئه م بهدواداچوونه قورئانهش چهند مه سه لهیه کی وهك ئه مانه ی لای خواره وه مان بو نیشان ده دات:-

۱- بینگومان چیرۆکهکانی قورئان بو گیرانه وهی خودی به سه رهات و رووداو نیه، بهلکو ئه مه ئامرازیککی سه رکه و تووانیه بو گه یشتن به چهند ئامانجیککی پاک و چهند نیازیککی به هادار.

۲- قورئان داوامان لیّ دهکات، که نیاز و مه بهست له چیرۆکه که دا به دیی بکهین و په ی به و زانسته بهین و هه لۆیستهشی له سه ربکهین و، لیّ وردینه وه و مامه له ی چاکي له ته کدا بکهین.

۳- قورئان داوامان لیّ دهکات، خۆمان ماندووکهین له لیکدانه وهی ورده کارییهکانی چیرۆکه که دا، واته له و مه سه له وردو گرنگانهیدا که نه له قورئان و فرموده ی راست (صحیح)یشه وه تیشکیان نه خراوه ته سه ر، بهلام

نابیت خۆمان به پرونکردنهوهی لایه نه شاراوو نه زانراوه کانی ئهو چیرۆکانهوه خهريك بکهینو، کهسانو زهمه نو جیگه کانی دیاریبکهین، به لکو له جیاتى ئه وه پێویسته ئاوړ له پهنو ئامۆزگاری و نیازو مه بهسته کانی بدهینه وه.

٤- قورئان داوامان لى ده کات، شوینکه وتووی ئهو بیروباوه رو ری بازه بین که له چیرۆکه کانه وه ده یا نغهینه پروو، ئه مه ش به و جوړه ی مه به ستو ئامانجمان تیدا هه بیته و له پرتی ئهو چیرۆکانه وه هه ولی به دی هینانیا ن بدهین.

"به دوا دا چوونی قورئان بو چیرۆکی هاوه لانی نیو ئه شکه وته که"

به دوا دا چوون و لیکۆلینه وه ی قورئان بو چیرۆکی هاوه لانی نیو ئه شکه وته که له م نایه تانه ی خواره وه دایه، که خودای پهروه دگار تییاندا فه رموویه:

﴿وَاتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا﴾ (٢٧) وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدْوَةِ وَالْعَشيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا﴾ (٢٨) وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا﴾ (٢٩) إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا﴾ (٣٠) أُولَئِكَ لَهُمْ جَنَّاتٌ عَدْنٌ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّونَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نِعَمَ الثَّوَابِ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا﴾ (٣١) الكهف ﴿

واته: "ئه‌ی پیغه‌مبەر بلیّ خودا خۆی ده‌زانیت ماوه‌ی چه‌نده‌ ئه‌و لاوانه‌ له‌ ئه‌شکه‌وته‌که‌یاندا ماونه‌ته‌وه‌، یان له‌ رۆژی به‌خه‌به‌ره‌یه‌نانه‌وه‌یان و پاشان مراندنیان تانه‌مپۆر خودا خۆی ده‌زانیت ماوه‌که‌ی چه‌نده‌، جاتۆش هه‌ر له‌و راستیه‌ بره‌وانه‌ که‌ خودا چه‌نده‌ بیناو بیسه‌ره‌و هیچ شتیکی له‌به‌رچاو ون نابیت و، هیچ شتیکیشی لیّ تیک ناچیت، خه‌لکی ئاسانه‌کان و زه‌ویش جگه‌ له‌ خودا هیچ سه‌رپه‌رشته‌کارێکی دیکه‌یان نیه‌ سه‌رپه‌رشتی کاروباریان بیت، هه‌روه‌ها هیچ که‌سیکیش به‌شداریی حوکم و دادوه‌ریی خودا نیه‌. جا ئه‌ی پیغه‌مبەر ﷺ (له‌ویشه‌وه‌ بۆ هه‌ر موسلمانیک به‌رده‌وام) به‌ له‌سه‌ر خۆینه‌وه‌ی قورئان، که‌ به‌سه‌روش ناردوومه‌نه‌ بۆت، ئه‌مه‌ کتیبی په‌روه‌رده‌گارتو هیچ که‌سیک ناتوانیت له‌ وتاری خودا بگۆڕیت و جگه‌ له‌ خوداش هیچ په‌ناگه‌و پشتیوانیک نیه‌. پاشان تۆ هه‌ر له‌گه‌ڵ ئه‌و هه‌ژارو که‌م ده‌ستانه‌دا (وه‌ک بیلال و ابو. ذر و ابن مسعود و سه‌لمانی فارسی و سه‌هیب و ئه‌وانی دیکه‌دا) دانیشه‌و ئارام بگره‌ له‌دانیشتن له‌گه‌ڵیاندا، چونکه‌ هه‌ر ئه‌وان، به‌یانیان و ئیواران له‌خودا ده‌پاڕینه‌وه‌و به‌ته‌مای ره‌زامه‌ندی خودان. ده‌تۆش ئه‌م موسلمانه‌ هه‌ژاران به‌که‌م مه‌زانه‌و چاویان لیّ مه‌ترووکینه‌و مه‌رپانه‌ بۆ ده‌وله‌مه‌ندان تا رازیان بکه‌یت، ئایا ده‌ته‌ویت کۆڕوکۆمه‌لی ژیانی دنیات به‌دانیشتن له‌گه‌ڵ ده‌وله‌مه‌ندان و ده‌سپۆشته‌واندا برازینییه‌وه‌؟! له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌دا، حاڵه‌تی ده‌وله‌مه‌ندیی دیارده‌یه‌کی کاتی و له‌نیۆ چوه‌، بۆیه‌ نابیت گوێپاڤه‌لی ئه‌وکه‌سانه‌ بیت، که‌ دڵ و ده‌روونیانمان (به‌هۆی کرده‌وه‌ خراپه‌کانیانه‌وه‌) له‌یادی خۆمان بی ناگاکردووه‌و، ئه‌وانیش شوێنکه‌وتوو هه‌وا و ئاره‌زووی خۆیان بوون و له‌وکاره‌ ناله‌بارانه‌یاندا له‌سنوور تیپه‌ریون.

هه‌روه‌ها ئه‌ی پیغه‌مبەر ﷺ ئه‌وانه‌ی دلیان له‌یادی ئیمه‌ بی‌ناگایه‌، پێیان بلیّ: (هه‌ق ئه‌وه‌یه‌ خاوه‌نی موڵکه‌که‌ دادوه‌ریی تیدا ده‌کات، هه‌ق له‌په‌روه‌رده‌گارتانه‌وه‌یه‌، جا هه‌رکه‌سیک بره‌وا پێده‌کات باپی بکات و، هه‌رکه‌سیکیش نایه‌ویت بابی باوه‌ر

بیّت، هه‌رکەسە بەئارەزووی خۆیەتی و، ئەمە بەزۆرکاری نیە، بەلام دواوی ئیمە ناگری دۆزەخمان بۆ ئەو زالم و کافرانە ئامادە کردوو، هەموو شوورەو دیواره‌کانی ئەو دۆزەخە چوار دەوری تەنیوون، خۆ ئەگەر لەو دۆزەخدا لەبەر زۆری تینویتیان داوای ئاو بکەن، ئەوا ئاوێکی وەها گەرم و توندو تیژیان بۆ دینن کەوا وەك ئاسنی تاووە وایەو دەم و چاویان دەبرژیتیت، ئەمەش خراپترین خواردنەوێهە فریایان دەخەن، ئەو دۆزەخەش ژینگەیه‌کی زۆر خراپ و نالەبارە.

جا ئەوانە ی باوەریان بەخودا هێناوەو شوینکەوتوی پێبازەکە ی بوون و کارو کردووی چاکیان کردوو، ئیمە پاداشتی چاکەکاران، ون ناکەین، ئەوچاکە کارو ئیماندارانە دەخەینە نیۆ بەهەشت و باخاتیکیه‌وه، جۆبارو روبارەکانیان لەژێردا دەپواتو، تیایدا چەندین بازنە ی ئالتوون و پارچە پۆشاک ی سەوزو ئاوریشمین لەبەردەکەو بەرگی تەنک و ئەستووری تێدا یه‌و، لەسەر تەختی شانداران پالێ لی دەدەنەوه‌و، ئەمەش باشترین پاداشتەو، شوینی بەهەشتەکەشیان باشترین شوینی لەبارو گونجاو بۆیان".

هەندیک ئاماژەو وتە ی نەستەقی نیۆ ئەم بەدواداچوونە:

١- فیّرمان دەکات ئەدەبمان لەگەڵ خودادا چۆن بیّتو، پاشان هەموو کاروبارو مەسەلەو زانیاریه‌کی تایبەت بەچیرۆک و پروداوەکان بۆ زانستی هەمە لایەنە ی خودا بگێڕینەوه‌و، وەك لەفەرمايشته‌کەشیدا هاتوو: (قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لِيْثُوْا).

٢- فیّری ستایشکردنی خوداو سوپاسگوزاریان دەکاتو، کە دەبیّت بەشیوێهەکی هیجگار زۆر ستایشی بکەین، وەك لەم فەرمايشته‌شیدا دیارە (ابصر به واسمع) ماناکەشی واتە: (خودا چەند بینه‌رو چەند بیسەرە!!)، چونکە دیتنی خودا هەمە گیرەو هەموو شتێک لە وجوددا دەگرێتەوه‌و.

۳- خودا هه‌رخۆی سه‌رپه‌رشتیارو هه‌لسۆرپهنه‌ری کاروباری خه‌لکی یه‌و، هه‌یج که‌سیکی دی جگه‌ له‌خۆی شایسته‌ی ئه‌و جوۆره‌ سه‌رپه‌رشتیاریتیه‌یه‌ نیه‌، هه‌رکۆمه‌له‌ خه‌لکیکیش که‌سیکی دی جگه‌ له‌خودا بکه‌ن به‌ سه‌رپه‌رشتیارو کاروباری خۆیانی پێی بسپێرن، سوودیکیان پێی ناگه‌یه‌نیت. بۆیه‌ هه‌یج سه‌رپه‌رشتکاریک له‌جیاتى خودا نیه‌ (مَا لَهُمْ مِّنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ).

۴- بێگومان خودا پێویستی به‌هه‌یج هاوبه‌شیک نیه‌و بێ باکه‌ له‌ که‌سانی جیهان، هه‌ربۆیه‌ش که‌س له‌حوکمیدا به‌شدار نیه‌ (وَلَا يُشْرِكْ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا).

۵- بانگه‌وازیکه‌ بۆمان، که‌ داواى خۆیندنه‌وه‌ی قورئان و لیۆردبوونه‌وه‌ی و تێگه‌یشتنی ماناکانی و گۆزه‌ران پێی و بانگه‌واز بۆ لای قورئانمان لێ ده‌کات. ئه‌م جوۆره‌ خۆیندنه‌وه‌یه‌ی قورئان ژيانى دڵان و گیان و جه‌سته‌کانیشی تێدايه‌: (وَأَتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ).

۶- قورئان هه‌والی ئه‌وه‌شمان پێی ده‌دات که‌، فه‌رمایشته‌کانی خودا هه‌یج گۆرانکاری و ئالوگۆریکیان به‌سه‌ردا نایه‌ت. وشه‌کانی ئه‌م فه‌رمایشته‌نانه‌ش هه‌مه‌گه‌ی خواست و نیازه‌کانیه‌تی و، په‌ل ده‌هاون بۆ هه‌موو ئه‌و پێسا گشتییانه‌ی، که‌ ژيانى مڕۆڤ راگیر ده‌که‌ن و، بۆه‌موو ئه‌و به‌لگه‌و نیشانه‌و نایه‌ته‌ هه‌کیمانه‌یه‌ی قورئان که‌: (لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ).

۷- قورئان فه‌رمانی ئه‌وه‌شمان پێی ده‌کات، که‌ له‌گه‌ڵ پیاوچاكاندا بیه‌و، لییان بێ ئاگا نه‌بین وچاویان لێ نه‌نووقێن، له‌م پڕوه‌شه‌وه‌ ئارامی و خۆراگریه‌کی وه‌هاش بۆ ده‌رووغان مه‌یسهر بکه‌ین، که‌ بتوانین هه‌ر له‌گه‌ڵ ئه‌و پیاوچاكانه‌دا بژین: " (وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدْوَةِ وَالْعِشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ. وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا).

۸- قورئان هه‌والی ئه‌وه‌شمان پێ ده‌دات، که هه‌رکه‌سیک خۆی له پیاوچاکان دا‌بریت، ده‌ستبه‌رداریان بیت، وه‌ک ئه‌وه وایه ژیا‌نی دنیا و شته‌ جوانه‌کانی دنیا به‌ته‌نیا به‌وازیت: (وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا).

۹- (خه‌لکی) له دوو کۆمه‌ڵ پێکدێن، سێ هه‌میان نیه، یه‌که‌میان: کۆمه‌ڵی چاکان، ئه‌و باوه‌رداران‌ه‌ی شه‌وو روژ له‌خودا ده‌پارێنه‌وه‌و خوا‌زیاری پێ‌یازی راست و په‌زامه‌ندیی خودان. دوه‌میشیان: کۆمه‌ڵی ئه‌و کافرو سته‌مکارانه‌ن، که د‌لیان له‌یادی خودا ب‌ج‌ ئا‌گایه‌و د‌وای هه‌وا و ئاره‌زووه‌کانیان که‌وتوون و ژیا‌نی خ‌ویان شی‌واند‌وه‌و. هه‌رکه‌سیکیش واز له‌چاکان و مرو‌فه‌ ئی‌مانداره‌کان ب‌ی‌نیت، ئه‌وه ب‌ی‌گومان هه‌ر له‌گه‌ڵ کۆمه‌ڵه‌ خراپه‌که‌ی دی‌که‌دایه‌.

۱۰- هه‌روه‌ها قورئان ده‌لاله‌ت ده‌کاته سه‌ر ئه‌وراستیی‌ه‌ی، که باوه‌ره‌یتان به‌خودا ئه‌و سی‌سته‌مه‌ پ‌ێک‌وپ‌ێکه‌یه‌ ژیا‌نی مرو‌ف ک‌و ده‌کاته‌وه‌و، ئه‌و رایه‌له‌ پ‌ته‌وه‌شه‌، که گه‌ردیله‌کانی ئه‌م ژیا‌نه‌ پ‌ێکه‌وه‌ ده‌به‌ست‌یت‌ه‌وه‌و یه‌کیان ده‌خات. جا ئه‌گه‌ر ئه‌م سی‌سته‌مه‌ له‌نی‌و ب‌ج‌یت، ئه‌م رایه‌له‌ش ب‌چ‌ر‌یت، ئه‌وا گه‌ردیله‌کانی ژیا‌نیش‌ی په‌رش و بلا‌و ده‌بنه‌وه‌و ون ده‌بن، ده‌بن به‌و سنووربه‌زاندنه‌ پشت گو‌ی خرا‌وو گو‌م بو‌وه‌ی، که ه‌یچ خ‌یر و چاکه‌یه‌کی ت‌یدا نیه: (وَلَا تُطِغْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا).

۱۱- ئی‌مه ئه‌وه‌مان ل‌ی خوا‌زاراوه (واته به‌شی‌وازیکی پ‌وونی بانگ‌کردن و پاس‌پاردن و به‌ به‌ل‌گه‌و پ‌وون‌کردنه‌وه‌و پ‌ێناساندنه‌وه‌) ل‌ی‌مان خوا‌زاراوه، هه‌ق به‌ پ‌ۆشنی و به‌ناشکرا ب‌ج‌ خه‌لکی پ‌وون‌ب‌که‌ینه‌وه‌و پ‌ی‌ ن‌ی‌شاند‌ه‌ریان ب‌ی‌ن ب‌و ئه‌و هه‌قه‌و، بانگیان ب‌که‌ین ب‌و ئه‌وه‌ی له‌گه‌ڵ هه‌قدا بن، به‌م په‌نگه‌ش ئه‌رکه‌که‌مان به‌ج‌ی ده‌گه‌یه‌ن‌ریت: (وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ^ط).

۱۲- خه لکى سهر به ستن که چ رېگايه که ده گرنه به رو، دواى چ کومه لیک ده که ون، نیمه له سهر خالی لیک جیابوونه وې رېگاکان ده یانوه ستنین و رېگاکانیان پى ده ناسین، نه وانیس به خواستی خویان، یان رېگای باوهر، یان رېگای بی باوهر پى، هه لده بژین، (فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ).

۱۳- بۆ نه وې یارمه تییا بده یی له سهر هه لېژاردنی راست و، له سهر دوور که و تنه و هه لېرې چوت، ناکام و کوتایې رېگاکانیان پېشانده ده یی، بۆ نمونه باسی چهند دیمه نیکی به هه شت و نیعمه ته کانیان بۆ ده که یی، هه روه ها باسی چهند دیمه نیکی دوزه خو و نازارو نه شکه نجه کانی دوزه خیان بۆ ده که یی.

۱۴- دنیا خانه ی کارکردنه و، روژی دوا ییش خانه ی پاداشته، جا هه رکه سیک له دنیا دا رېی چاک بگریته به رو، باوهر بینیت و کاری چاکه بکات، نه و خودا پاداشتی نه و که سانه ون ناکات که رای چاک ده گرنه به ر، (إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا).

۱۵- سهره پایی نه وې هه ردو و کومه لى نیمانداران و کافرانیس له ژیا نی نیو دنیا دا هاو به شن، به لام له ناکام و چاره نووسی روژی قیامه تیاندا لیک جیان، به هه شته که ی باوهر داران با شترین پاداشت و، چاکترین شوینی هه وانه و هیا نه و، ناگری دوزه خه که ی کافرانیس خراپترین خوراک و خواردنه و هه و، خراپترین شوینی مانه و هیا نه .. نای چهند جیا وازو له یه که دوورن، نای چهند جودا و نات به بان هه ریه که له (چاکه) و (خراپه)، (به هه شت) و (دوزه خ)، (پاداشت) و (سزا) ..

"پوختهی گرنگترین وانهکانی ئەم چیرۆکه"

له کۆتایی لێدوانماندا دهربارهی چیرۆکی هاوههڵانی نیو ئهشکهوته که ههڵۆیستهیه که دهکهین، بۆ ئهوهی گرنگترین وانه و ئاماژه و پهندی لێ وهرگیرای لێ تۆمارکهین:-

۱- بێگومان کافران له نیو خۆیاندا هاوکاری یه کدی دهکهو، ههڵۆیست و راویژیان یه که دهخه ن بۆ بهر بهر هه کانی ی بانگهوازی هه قو، به پرودا وهستانی، وه ک چۆن قورهبشیه کان و جووله که کان هاوکاری یه کدیان کرد له ئاراسته کردنی پاسپارده کانیاندا بۆ پیغه مبهری خودا ﷺ.

۲- جووله که کان توندترین دوژمنایه تیایان بۆ موسلمانان ههیه (وه ک قورئانیش به راشکاوی ئەم راستیهی دهخستوه). ههروه ها زۆرترین رقیان له موسلمانان ههیه، وه ک لهو پرسیاره قورس و ئالۆزانه شدا ئەم رقه به دیار که وتوه، که ئاراسته ی پیغه مبهریان ﷺ کردوه.

۳- جووله که کان وهستای خراپه و شیواندن، بۆیه کهسانی خراپی هاوشیوهیان په نایان بۆ ده بهن، تا کو له سهردهستی ئەوان فیڕی خراپه و شیواندن بن، وه ک چۆن قورهبش له وانه وه فیڕبون.

۴- بۆ زانینی پرودا وه کان و ورده کارییه کانی ئەو چیرۆکانه، پیویسته ته نه ا پشت به قورئان به ستریت و له سنووری قورئان تیپه پنه بیت بۆ ته ی ئیسرائیلیات و ئەفسانه کانیان.

۵- دیارینه کردن و له خۆ وه ده سنیشان نه کردنی لایه نه نه زانرا وه کانی قورئان، سه باره ت به و که سه نه زانرا وانه و کات و جیگه نه زانرا وه کانی پرودا وه کانی.

۶- چیرۆکی هاوههڵانی نیو ئهشکهوته که، له دیارترینی ئەو به لگانه ی قورئانه دهرباره ی ئه گهری بوونی پله ی (کرامات) بۆ بهنده چاکه کان و، پهیدا بوونی له

جیهانی واقیعدا، چونکه ئەم چیرۆکه ناماژە ی بۆ چەندین حالەتی (کرامات) ی ئەو لاوه باوەردارانە کردووه، که بۆیان پەیدا بووه.

۷- ئەم چیرۆکه دا چەندین ئایەتیش دەربارە ی وجودی خودا، ناسینی خودا هەیه و هەندیک سیفەت و کرداریشیمان بۆ دەخاتەرۆو.

۸- ئەم چیرۆکه روونترین بەلگەیه لەسەر پارێزگاریی خودا بۆ شوێنکەوتوانی، سەر خستنیان ئیدی ئەوانیش لەئارامی و ئاسوودەیی دا دەژین و، بە لە سەرخۆیی و خۆراگرییه وه بەرهو رووی دۆژمنانیان دەههستن.

۹- ئەم چیرۆکه فیڕی ئەوه مان دەکات، دەبێت مەروڤی باوەردار پەنا بباتە بەر پەروردگاری و دەست بە رێبازەکیه وه بگریت و پشستی پێ ببەستیت و داوای رەحمەت و لیخۆشبوونی لی بکات، ئەمەش بەهێزترین ئامرازی ئارامگریی و خۆراگرتن و جیهادکردن و سەرکەوتنە.

۱۰- قورئان چیرۆکی هاوێلانی ئەشکەوتی بە راستی و بەحەق بۆ گێڕاوینه ته وه، ئەمەش مانای وایه هەر هەوال و بەسەرھاتی، لەقورئاندا ھاتیبت، راستن و ئەو راستیەشن، که هیچ گومانێکیان تیادا نیه، ئیدی هەرچی لەگەڵ قورئاندا نەگونجیت راستی تیدا نیه.

۱۱- قورئان کاتیکی وەسفی هاوێلانی نیو ئەشکەوتەکی بەچەند لاویک کردووه، ئەوه وەسفیکی ستایشکردن و پێز لینانە، ئەمەش ناماژەیه که بۆگرنگیی قۆناغی لاوی و گەنجیتی بهو پێودانگە ی قۆناغی بەخشش و چالاکی و بنیاتنان و خوێن گەرمییه.

۱۲- خودا توانای بەدەستھێنان و ھەلبژاردنی رێگای بەمەروڤیش داوه، مەروڤ گەر رێگای خۆی ھەلبژیریت، ئەوا لەو ھەلبژاردنەشدا هەر بەپێ ئیرادە ی خودایه وه، سائیر رێی راستی ھەلبژارد بێت، یان رێی خراپ، خوداش بۆی زیاد دەکات، گەر هەر رێگایه کیشیان بێت.

۱۳- دلێ هاوه له کانی نیو ئەشکهوته که پر ببوو له ئیمان و به سهقامگیری له سههر
ئهو باوه ره شهوه پروویان له خودا کردبوو، خوداش دلێانی پێوه په یوه سترکردبوو،
بۆیه موسلمانیش پێویسته دلێ خۆی پرکات له باوهرو پاشان داوا له خودا بکات
دلێ پێوهی په یوه سترکات، تاكو باوهری تیا کهم نه بێتهوه، یاخود تاكو شتی
دیكه به باوهروه له دلیدا تێکهڵ نهکات.

۱۴- دواى برینی قۆناغی ههلبژاردنی رپی باوهرو پرکردنی دل به باوهرو پێوه
په یوه سترکات، قۆناغیکی دیكه دێته ئاراوه، که ههول و بانگهوازو
ههلسوورانو، کارکردنه به جیددی و تیکۆشانیشه له پێناوی ئه باوهره دا که
ههلی بژاردوه..

۱۵- بنه ماکانی عهقیدهو کاروباری باوهر له نیو دل و ههستدا، تهنها به بزاوت و
کارکردن و، بانگهواز بۆ ئایین و، ههلسووران به حهقه وهو، به بهر نه نگاربونهوی
ناههق، ده چه سپیت.

۱۶- هیچ بیرۆکهو بانگهوازیك په سهندن ناکریت، تهنها دواى له ئارادا بوونی به
به لگهی بنه پرو روشن نه بێت، دیاره چهنده ها بیروباوهرو بانگهوازی لابه لاش
ئاتاجیان بهم رپسا بنچینه بیهیه.

۱۷- سته مکارترین کهس ئه وهیه که درۆ به دهم خوداوه هه لده به ستیت، جا نه گهر
درۆ کردن له گه ل خه لکیدا تاوانیک بیت، ئه وه دیاره درۆ کردن له گه ل خوداشدا
تاوانیکی گه وره تره، به لگه یه کیشه له سههر نه مانى چاکه و خیر له دل و دهروونی
خاوه نه کهیدا (واته تاوانباره که دا).

۱۸- بێگومان هاوه لانی ئەشکهوته که له بهر ئه وه خویمان له گه له که بیان دابری،
چونکه تهنها ئه و رپی خۆدابرانهیان له بهر ده مدابوو، خۆ ئیمهش نابیت له وه دا
لاسیان بکه ی نه وه و خۆمان له گه له که مان دابری، چونکه چه ن دین جیاوازی
له نیوان ئیمه و ئه وان و بارودۆخه کافاندا هیه.

١٩- بێگومان تێکه‌ڵاوبوون له‌گه‌ڵ که‌سانی ترو په‌یوه‌ندیی پێوه‌کردنیان و ئامۆژگاری کردنیان و بانگکردنیان بۆ پرێسازی راست و به‌یاد هێنانه‌وه‌یان، ئه‌ركێکی مڕۆفی بانگه‌وازکاره‌و نابێت خۆی له‌ که‌سانی تر دابهرێت، مه‌گه‌ر له‌کاتی‌که‌دا نه‌بێت که‌ ئه‌و ئامرازی تێکه‌ڵاوبوونانه‌یانی له‌به‌رده‌مدا نه‌مابێت.

٢٠- له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا مڕۆفی بانگه‌وازکار تێکه‌ڵی خه‌ڵکی ده‌بێت و په‌یوه‌ندییان پێوه‌ده‌کات، پێویسته‌ هه‌ر له‌رووی هه‌ست و نه‌سته‌وه‌ خۆیانی لی دابهرێت و (ئه‌م جوهره‌ دابهرانه‌ی لی یان هه‌بێت) ئه‌مه‌ش به‌ومانایه‌ی له‌ریبازه‌ چه‌وته‌که‌ی ئه‌وان هه‌یج وه‌رنه‌گریت و، هه‌موو دڵ و ده‌روون و هه‌ست و قه‌واره‌ گیانی و جه‌سته‌یه‌که‌ی به‌خودای خۆیه‌وه‌ به‌یلتیه‌وه‌.

٢١- کاتی‌که‌ هاوه‌ڵانی نیو ئه‌شکه‌وته‌که‌ چوونه‌ نیو ئه‌شکه‌وته‌که‌یان هه‌، خوداش ئه‌شکه‌وته‌که‌ی بۆ ئاسان و له‌بارکردن، ئه‌مه‌ش به‌هۆی ئه‌و ره‌حه‌مه‌ته‌وه‌ بوو که‌ په‌خشی کرد به‌سه‌ریاندا، جا چه‌ند خۆشه‌ ژیان به‌ره‌حه‌تی خوداوه‌، چه‌ند تال و ناخۆشیشه‌ به‌بێ ره‌حه‌تی خدا.

٢٢- خودا له‌و ئه‌شکه‌وته‌دا چه‌ندین سه‌رباز و هاوکاری بۆ لاوه‌کانی نیو ئه‌شکه‌وته‌که‌ فه‌راهمه‌کردبوو و، چه‌ندین ئامرازی ماددی بۆ پاراستنیشیان دابینکردبوو.

٢٣- یاوه‌ریکردنی پیاوچاکان خێرو به‌ره‌که‌ت به‌سه‌ر ئه‌ویاوه‌رانه‌یاندا ده‌رژنییت، ئه‌مه‌ش به‌هۆی هاوه‌ڵیتیکردنیانه‌وه‌، به‌لام یاوه‌ریکردنی پیاوخراپان به‌شین له‌ خراپه‌و زیان به‌سه‌ر یاوه‌ریاندا ده‌بارنییت.

٢٤- تێپه‌راندنی ئه‌و مه‌سه‌له‌ لاوه‌کی و به‌تالانه‌ی، که‌ هه‌یج سوود و خه‌یریکیان تێدا نیه‌و، به‌فیرۆ نه‌دانی کات تیایدا، وه‌ك چۆن هاوه‌ڵانی نیو ئه‌شکه‌وته‌که‌ له‌وه‌دا وایان کردو مشت و مڕو ده‌مه‌قالیی بی‌سوودیان له‌گه‌ڵ گه‌له‌ بی‌باوه‌ره‌که‌یاندا نه‌کردو به‌ئهن‌دازه‌ی ئه‌و ماوه‌ی نووستنه‌یان له‌و ئه‌شکه‌وته‌دا مانه‌وه‌.

٢٥- ئەم چیرۆکه بەلگەیه لەسەر ئەوەش کە نوێنەردانان و نێرراو بۆ کارێکی تایبەتی دەشی و رەوایه، ئەو بوو لاوەکان یەکیك له خۆیان راسپاردو ناردیان بۆ نێو شارەکه تا خۆراکیان بۆ بکڕیت و پارەو پولیشیان بۆ ئەوکارە پێداوو.

٢٦- هەروەها ئەم چیرۆکه ئاماژە بۆ بێزان و نەویستراوی قەرز دەکات، ئاماژە بۆ ئەوەش دەکات، باشتروایە کڕین بەپارە ی حازر بێت، وەك له سرووشی وتە ی لاوەکان دایە کە خودا لەسەر زاریان فەرموویەتی: (فَاَبْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ).

٢٧- هاوڵاتی نیو ئەشکەوتە کە فیری ئارامگری و لیۆردبوونەو مان لە کاتی کڕینی خۆراکدا دەکەن، دەبێت بەدوای خۆراکی حەلāl و باشدا بگەرێن، واز لە خۆراکی حەرام و پیس بێن.

٢٨- وتە ی لاوەکان بۆ ئەو کەسە یان کە ناردیان بۆ شار (فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا) بریار لەسەر پێسایەکی بنچینه یی قورئان دەربارە ی خۆراک دەدات. پێساکەشی ئەو یە بێگومان خۆراکی پاک تەنها خۆراکی حەلāl، دەنا جگە لە خۆراکی حەلāl تەنها خۆراکی پیسو بێزان هەیه.

٢٩- ئەم رێسا قورئانیە دەلالەتە لەسەر بایە خدانی قورئان بە حەزو میزاجی تایبەتی تاکە کەسی، بۆ نمونە ئەو لە موسلمان دەخوازیت، زەوق و میزاجی بە پێی شەرع بێت و داخو شەرع بریاری حەلālکردن یان حەرامکردن لەسەر چ خۆراکیك دەدات.

٣٠- وشە ی (ولیتلطف) (با نەرمو نیان بێت) روخساریکی جوان و دەرکەوتوو ی قورئانیەو، رووناکییەکی رێ نیشاندهره دەربارە ی پێویستی ی نەرمونیانی و هێمنی لەژيانداو، دەربارە ی پەيوهندی و سهوداو مامەلە لە گەل کەسانی تردا.

۳۱- و تەكەي تەريشيان (وَلَا تُسْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا) سەرووشى مەسەلەيەكە دى دەدات، شياوى و پەروايسى خۆشاردنەوہيە لە كافران و دوژمنان و پەنھانىي بانگەوازو رێكخستنەو، ھەروەھا سووربوونیشە لەسەر دەرئەخستنى ئەو بانگەوازو رێكخستنە یۆ دوژمنان.

۳۲- سەرپایی سووربوونی هاوہ لائی نیو ئەشکەوتە کہ لەسەر خۆ حەشاردان،
 کہچی خودا لە کۆتاییدا ئاشکریان دەکات بۆگە لەکیان و مەسە لەکیان بۆ
 دەرەخات، ئەمەش لەبەر حیکمەتێک، کہ خودای دانا خۆی خوازیاری کہشف
 کردنیان بووہ تاکو بیکاتە بەلگە یەکی کردەیی (عملی) لەسەر زیندووکردنەوہو،
 لەسەر روژی دوايي.

۳۳- به‌خوبه‌ره‌ینانه‌وه‌ی‌ها‌وه‌لانی‌نی‌و‌ئه‌شکه‌وته‌که‌له‌و‌خه‌وه‌ی‌که‌پتر‌له‌سی‌سه‌ده‌ی‌خایاندووه،‌له‌به‌هیزترین‌به‌لگه‌عه‌مه‌لی‌و‌واقیعیه‌کانه‌له‌سه‌ر‌زیندو‌کردنه‌وه‌و‌روژی‌دوایی..

۳۴- لهو وتهیه‌ی حاکم و کاربه‌دهسته‌کانی ئه‌وشاره‌دا که کاری ناشتنو شیوازی ږیو ره‌سمه‌که‌یان به‌دهسته‌وه‌بووه و گوتبویان (مزگه‌وتیک له‌سهر گۆږه‌کانیان دروست ده‌که‌ین "لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا") نه‌غمه‌یه‌کی خو به‌زلدانان و ده‌سه‌لاتداریتی و بالا ده‌ستی تیا به‌دیده‌کړیت، ئه‌مه‌ش نه‌ریتیکی هه‌میشه‌یی هه‌موو ئه‌و حاکم و دیکتاتورانه‌یه، که به‌مه‌نه‌جی خوداوه‌یا به‌ند نین.

۳۵- قورئانی پیرۆز هه‌ندیك و ته ده‌خاته‌پووو ئاماژه‌ش بۆ هۆكاری ره‌ت‌كرده‌وه‌و به‌ره‌ه‌ستی‌كردن و به‌تاك‌كردنه‌وه‌شیان ده‌كات، ئه‌مه‌ش له‌ئیشاره‌ت و هۆیه‌كی ئاماژه‌ به‌خشی وادا ده‌رده‌كه‌وێت، كه‌ زۆركه‌س سه‌رئی لیئادات، به‌لام له‌و كه‌سه‌ زیره‌كانه‌ په‌نهان نیه‌، كه‌ به‌ وردی و تیئامانه‌وه‌ قورئان ده‌خوێنن.

٣٦- سه‌ره‌پایی جیاوازی بیروپای خه‌لکه‌که له‌سه‌ر ژمارهی هاوه‌لانی نیو
ئه‌شکه‌وته‌که‌وه‌، سه‌ره‌پایی هینانه‌وه‌ی سێ وته له‌سه‌ر ژماره‌که‌یان، به‌لام قورئان
برپاری شیای و ئه‌گه‌ری زانیی مرۆفی له‌و ژماره‌یه‌دا داوه‌.

٣٧- وته‌ی راست ترویه‌ کلاکراوه‌ ئه‌وه‌یه‌، هاوه‌لانی نیو ئه‌شکه‌وته‌که‌، هه‌وت که‌س
بووبن و هه‌شته‌میان سه‌گه‌که‌یان بوویت. ده‌شیت له‌خودی قورئانه‌وه‌ چوار
به‌لگه‌ له‌سه‌ر یه‌ کلاکردنه‌وه‌ی ئه‌م وته‌یه‌ ده‌رهاویژین.

٣٨- له‌م چیرۆکه‌دا پیتیکی (واو) هه‌یه‌، که‌ به‌ (واو-ی هه‌شته‌مین) داده‌نریت،
وه‌ك له‌ فهرمایشته‌که‌ دایه (وَأَمِنْهُمْ كَلْبُكُمْ) ئه‌م -واوه‌-ش چه‌ند
ئاماژه‌یه‌کی به‌خشیوه‌.

٣٩- فهرمایشتی خودا (وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا) رێسایه‌کی قورئانیه‌
له‌سه‌ر چۆنیه‌تی مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ چیرۆکه‌کانی پیشیناندا، ئه‌مه‌ش قه‌ده‌غه‌
کردنیکی تونده‌ له‌ خوداوه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی، نابیت پرسیارو داوای روونکردنه‌وه‌ له‌
هیچ که‌سێک له‌پیشینه‌کان بکریت، یان وته‌کانیان له‌وباره‌یه‌وه‌ وەرگرییت.

٤٠- له‌بیرچوونه‌وه‌ی وشه‌ی (ان شاءالله) له‌لایه‌ن پیغه‌مبه‌ره‌وه‌ ﷺ وه‌ینانه‌وه‌ی
نمونه‌ش له‌ قورئاندا له‌سه‌ر نه‌ریتی له‌بیرچوونه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌رانی تر،
به‌لگه‌یه‌که‌ له‌سه‌ر مرۆقبوونی پیغه‌مبه‌ران و له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی، که‌وتونه‌به‌ر چه‌ندین
نه‌ریتی مرۆقابه‌تیه‌وه‌.

٤١- له‌ راستیه‌که‌کانی تری قورئان: ئه‌وه‌یه‌ هه‌رشتیک له‌ گه‌ردوون و ژیان و
هه‌لسوکه‌وتی مرۆفدا، به‌قه‌ده‌رو ئه‌ندازه‌ی خوداو، به‌پێی خواست و ئیراده‌ی
خودایه‌و، هیچ شتیک به‌بێ ئاگاداری و خواستی خودا روونادات.

٤٢- مرۆف له‌به‌رده‌م نادیاردا ده‌سته‌وسان و نه‌قامه‌، چونکه‌ هیچ که‌سێک له‌
غه‌یب و نادیار نازانیت، ته‌نها خودا نه‌بیت، هه‌رخودا خۆیشی چواره‌ووری
نادیاری گرتوه‌و لێی ئاگاداره‌.

٤٣- لهوانهیه مهزنده کاری و نهخشه و بهرنامه کانی مرۆف دوا بکهوئو، لهوانه شه دهستهوسان بێت له بهدی هێنانیان چونکه خودا خواستی له سهر به دیی هاتنیان نه بووه، ئه مهش مانای ئه وه نهیه که گرتنه بهری ئه وهۆیا نه پێویست نیه و گوایه پێویستییه که یان لا بریت، به لکو دواي گرتنه بهری ئه وهۆیا نه ده بێت پشت به خودا ببه ستریت.

٤٤- قورئان فیری ئه وه شمان ده کات، که به لینه کافان به خواستی ئیلاهییه وه ببه ستینه وه، له کاتی به لێندانیشدا ئه گهرو جیاکارییه که به وشه ی (ئه گهه خودا کردنی / ان شاء الله) دابنن.

٤٥- له بیرچوونه وه نه ریتیکی پێه لکاو ی مرۆفه و، هیچ مرۆفیک نیه، که شتی بیر نه چێسته وه، هه ندیک جاریش له بیرچوونه وه ده بێت نه نیعمه تیکی خودا، وه که له بیرچوونه وه ی کاره ساته کان، هه ندیک جاریش له بیرچوونه وه له ئه رکه کاندای ده بێت، وه که له فهرزه کان و فرمانه کاندای، ئه م جوړه بیرچوونه وه یه ش له شه یتانه وه یه .

٤٦- قورئان پێنماییمان ده کات، بو پێویستی یادکردنه وه ی خودا له کاتی له بیرچوونه وه دا تا کو به سهر وه سه وه خورپه کانی شه یتاندا زال بین و دل و قه واره ی جهسته و گیانی شمان له گه ل خوا دا به یتینه وه .

٤٧- قورئان دانی به وه داناه که خه وه که ی ها وه لانی نیوئه شکه وته که درێژه ی کێشا وه و ما وه یه کی زۆری تا سی سه دو نو سال خایاندوه .

٤٨- نو سه له که جیاوازی نیوان هه ردو و سالنامه (هه تاوی) و (مانگی) یه که یه، له ما وه ی مانه وه یاندا. ئه مهش به لگه یه له سهر به سهر چا وه بوونی قورئان و که بێگومان له خودای پاک و میهربان وه یه .

- ٤٩- ئەم چیرۆکه پتر له پازده به لگهی تێدایه له سههر ئهوهی قورئان له لایهین خوداوه نێژاوه و له دانان و ههلبهستنی پێغه مبهری خودا ﷺ نیه. دهنای ئهوه هه موو شیکار و ورده کاریبانهی فیژده کردو پی ده گه یاند، که هیچ مرۆفیک نه یزانیون.
- ٥٠- قورئان هه می شه بۆ هه موو چیرۆکه کانی، لیکنده وه به دوا دا چرونی هه بووه، ئه مه ش بۆ چاره سه ری ئه و مه سه له و کێشانه یه، له ژیان و واقعی موسلماناندا دروست ده بن، پاشان قورئان ئه و ده رس و په ندانه ی نیو چیرۆکه کانیشی دیاری کردووه.

چیرۆکی دووهم

"خاوهنی ههردوو باخهكه"

ئهم چیرۆكه له قورئان دا بهم شیوهیه هاتوه:-

خودا فەرموویهتی:

﴿وَأَضْرَبَ لَهُم مَّثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا ۝٣٢ كُنَّا الْجَنَّتَيْنِ ءَانَتْ أَكْلُهَا وَلَمْ تَطْمِئِنَّ مِنْهُ شَيْئًا وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهْرًا ۝٣٣ وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا ۝٣٤ وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ قَالَ مَا أَظُنُّ أَن تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا ۝٣٥ وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِن رُودَتْ إِلَى رَبِّي لَآجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا ۝٣٦ قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّكَ رَجُلًا ۝٣٧ لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا ۝٣٨ وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ إِن تَرَنِ أَنَا أَقَلُّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا ۝٣٩ فَعَسَىٰ رَبِّي أَن يُؤْتِيَنِي خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ السَّمَاءِ فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا ۝٤٠ أَوْ يُصْبِحَ مَأْوَاهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا ۝٤١ وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلَىٰ مَا أَنْفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَلَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا ۝٤٢ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِتْنَةٌ يَصْرُوهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مُنْصِرًّا ۝٤٣ هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ

الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ﴿٤٤﴾ وَأَضْرِبْ لَهُم مَّثَلَ الْحَيَوَةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيحُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْنَدِرًا ﴿٤٥﴾ الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَوَةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَةُ الصَّلَاحُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا ﴿٤٦﴾ الكهف ﴿٤٦﴾

مانای چهند وشهیه کی گران له نایه ته کان دا^(١):

- ١- وَحَفَفَتْهَا بِنَخْلٍ : واته (چوارده وری ههردوو رهزه که یان به دارخورما گرتبوو).
- ٢- وَلَمْ تَطْلُم مِّنْهُ شَيْئًا : واته (ئهو دو رهزه هیچ کهم و کورپی یه که له به رو بوو میان دا نه بوو).
- ٣- وَأَعَزَّنَا فِئًا : واته (به هیترترین پشتیوان و دهست و پیوه ند).
- ٤- أَنْ تَبِيدَ : واته (بیم وانییه که ئه مه له ناو بجیت و نه مینیت).
- ٥- مُنْقَلَبًا : واته (پاشینه یه کی چاکتر).
- ٦- حُسْبَانًا : واته (سزایه کی وه که چه خماخه و هه وره بروسکه).
- ٧- فَتُصْبِحُ صَعِيدًا رَلَقًا : واته (وه که خاکیکی بیرونی رهق و بی سه وزایی).
- ٨- غَوْرًا : واته (ئاوه که ی به ناخی زه ویدا بجیتته خواره وه و سوود به باخه کان نه گه یه نیت).

(١) هه رچهنده له ماوه ی لیکدان وه ی نایه ته کان ی ئه م چیرۆکه و پرگه کان ی باسه که شدا هه موو وشه و رسته کان ی ئه م نایه تانه م به کوردی لیکداوه ته وه، به لام وه که سپارده یه کی نووسه ری کتیبه که، به پیویستم زانی مانا کان ی ئه و چهند وشه یه شی له هه مان مانا کان ی خۆیه وه ته رجه مه بکه م. (وه رگێر)

- ۹- وَأَحِيطَ بِشَمْرَةٍ : واتە (مال و سامانه‌که‌ی له‌نیۆ برا).
- ۱۰- وَحَيْرَ عُمْبًا : واتە (باشترین سهره‌نجام بۆ خاوه‌نانی باوه‌ر).
- ۱۱- هَشِيمًا : واتە (وردوخاش بوو وه‌ك كايه‌كی وشك و وردكراوی لی هات).
- ۱۲- نَذَرُوهُ الرِّيحَ : واتە (با ده‌یبرد به‌حه‌واداو په‌رش و بلاوی ده‌كرده‌وه).

"كورتە‌ی چیرۆكه‌كه‌ له‌پێی گێڕانه‌وه‌ی قورئانه‌وه‌"

ئهم چیرۆكه‌ دوو تیروانینی لێك جودا بۆ ژیا‌مان و بۆ دیارده‌و مولك و سامانه‌كانی ژیا‌مان ده‌خاته‌ به‌رچاو: تیروانینی كابرایه‌كی ئیماندار، كه‌ له‌ پواله‌ته‌كانی دنیا، خاوه‌نی هیچ شتیك نیه‌، له‌گه‌ڵ ئەمه‌شدا كاری نه‌كردۆته‌ سهر چاویلکه‌ ئیمانیه‌كه‌ی و ته‌رازووه‌ ئیسلامی یانه‌كه‌ی. بۆیه‌ش به‌وردی بۆ كه‌ره‌سه‌و مولكی دنیای په‌وانبوه‌و، ئه‌وه‌شی به‌ كێش‌ش‌كی راست و دروسته‌وه‌ كێش‌اوه‌، هه‌روه‌ها تیروانینی پیاوێكی كافر كه‌ خودا دوو په‌زی جوان و دوو بیستانی فراوانیشی پێ به‌خشیوه‌. هه‌ردوو باخه‌كه‌ش له‌ترئ بوون، ترئ‌كانیش به‌چه‌ندین په‌زی دارخورما چوارده‌وریان درابوون، تۆوی میوه‌كانیش له‌نیوان دره‌خته‌كاندا ده‌چیتران، خوداش فه‌رمانی به‌هه‌ردوو باخه‌كه‌ كردبوكه‌ هه‌موو جۆره‌ به‌روبوومێك بۆ خاوه‌نه‌ بێ ئیمانه‌كه‌یان به‌ره‌م بێنن، ئه‌و دوو باخه‌ش فه‌رمانی خودایان به‌جێهێناو به‌روبوومه‌كانی خۆیان به‌ته‌واوه‌تی بۆ به‌ره‌م هێنا.

كابرای بێ باوه‌ریشی به‌و مولك و سامانه‌ی دنیا خرۆشاو له‌خۆبایی بوو و، وای داده‌نا، گوايه‌ ئەمه‌ هه‌موو شتیكه‌و، ئیدی خودا و پۆژی دواویی بیرچووه‌وه‌و، خۆی به‌سه‌ر هاوێ ئیمانداره‌كه‌یدا باده‌داو، فیزی به‌سه‌ردا ده‌كردو خۆی له‌لای خه‌لكی و

له لای خوداش لهو بهبашتر دادهنا، له کاتی کدا قسهی له گهڵ دا ده کردو مونا قه شهو ده مه ته قه یی له گهڵ دا ده کردو خۆی به سه ریا باده دا، پسی ده گوت: (من مالو سامان و کەس و عەشیرە تەم لە تۆ زۆر زیاترە)، ئەمەش چونکە دیار دەکانی چاکی و خۆ بهبашتر دانانی له سه ر بنچینه یی مالو سامان و هۆیه کانی خۆشگوزهرانی بوو، بۆیه به پای خۆی وای ده بیننی گوايه به مالو سامانه که یه وه له لای خه لکی لهو له پێشتره و، که سوکارو پالپشتی زۆرتری هه یه و، پله و پایه یه کی کۆمه لایه تی به رزیشی له لایان هه یه .

ئەم کابرا بێ باوهره جاريکیان ده چێته نیو باخه که یه وه و به نه ریتیککی (سته م له خۆکاری) یه وه و به دلێکی دا پۆشرا و به کفره وه خۆی پی داده کات، دیاره به گومانو بۆچوونه تایبه تییه کانیشی ئەمە هه می شه یییه و نه مره و هه موو شتی که بۆخۆ یه و، گوايه زیندوو بوونه وه و لی پرسینه وه و قیامه ت نیه، بۆیه ده لێت: (وا گومان نابەم که ئەمە هەرگیز لەنیو بجیت، واش گومان نابەم که قیامەت بێتە کایه وه) .. به لام بۆ به دوا داچوونی وته کانی خۆی، دووباره ده لێت: "خۆ ئەگەر بۆ لای خودای په ره ردگاریشم بگه رێنریمه وه ئەوا پێگه و پاشینه یه کی باشت له مه م ده ست ده که ویت، جا ئەگەر زیندوو کردنه وه و کۆکردنه وه ی مرۆفه کانی ش راست بێت، بۆ لای خودا بگه رێنریمه وه ئەوا ئەو کاته ش له و په ری ریزو حورمه تی لای خودادا ده بم، خودا له م باخانه ی ئیستام باشت پی ده دات، چونکه له دنیا دا ئاوا ریزو که ره می لی ناوم و ئەم باخه ی پی داوم، جا له بهر ئەوه ی من شایانی ئەم ریزلێنانو نیعه تانه م، ئەوا خوداش له وێ - له قیامه ت - دا خیری زیاترم پی ده به خشی ت .. ئەمە ئەگەر بۆ لای خۆی بگه رێنریمه وه، (ئەگەر) ..".

به لام هاوړی ئیمانداره که ی به رده وام هه ر پابه ند بووه به ئیمان ه که یه وه هه ر به ته رازوو و چاویلکه ی ئیمان داریتی یه که ی، ئەو مه سه له یی هه لسه نگاندوو ه، به و دیارده ی مالو سامانه ش که پیاوه ده و له مه نده کافره که خاوه نی بووه فریوی

نه خواردوو، ههروهها له بهردهمی دا بێ هیژ نه بووه، بێ دهنگو ترسنۆکیش نه بووه، به لکو به لۆژیکی دانایانهی که سیکی موسلمانێ بڕوا به خۆ جیگیرو بینا دواندوو بهتی و، وهلامی داوه تهوهو، پێی گوتوه: (ئهڕێ تۆ بێ باوه ریت به رامبه ر ئهو خودایه که له خۆل دروستی کردوویت و پاشان له ناویکی لینج و ئینجا گۆشت پارهو، پاشان کردویتی به پیاو؟ بهلام من ئهو خودایه به پهره وردگاری خۆم ده زانم و هیچ شت و که سیکی بۆ ناکهم به هاوهل و به شدار). دواي ئهم وتهیه کابرای ئیماندار، هاوړی بێ ئیمان که ی پێنمایی کردوو بۆ زانیی چاکه ی خودا، بۆ فریونه خواردن به دیارده له نیوچوه کانی دنیاوه، پێی گوتوه: (ئهو بۆچی کاتیک ده چیته نیو باخه کانتیه نالییت ﴿مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾ ئای خودا چی ی بۆ کردووم و هیچ هیژیک نیه ته نهها له خوداوه نه بیئت) ههروهها (له سه ره نجامی کفر و پینه زانیو بێ باکی و ته فره خواردن به باخه کانی) ی وریا کردۆته وهو تی ی گه یاندوو که بیگومان خودا به توانایه له سه ره ئه وه ی هه ردوو باخه که ی بۆ و یرانو خاپوور بکات و، له ئاکامی کفر و بێ باکییشی دا سزای بدات، پاشان داوای لی ده کات که له ئه نجامی سپله یی و بێ باوه ریه کهیدا پیشینیی چه خماخه یه کی له نیو بهر بکات که هه ردوو باخه که ی و یران ده کات و، هه رچی تر ئو خورماو میوه چی تر اووه کانیه تی نا هیلیت و هه ریه که یان وه ک خاکیکی ره ق و پرووت و بێ سه وزایی لی بیئت، هه مدیسان پیشینی به ناخی ئه رزا چوونی ئاوی ئهو و رووباره ش بکات که به نیو هه ردوو باخه که دا ده روات و به فه رمانی خودا بۆی نه مییئت، جا ئایا له و حا له ته دا ده توانیئت ئهم ئاوه بگیڕیته وه؟

له ئاکامدا خودا سزای کفر و به دکارییه که ی داو نیعه ته که ی نه هیشت و له نیوی بردن وه ک چۆن هاوړی ئیمانداره که ی پیشینی ده کرد.. کابرای کافر په شیمان بووه، بهلام له کاتیکدا که په شیمانی سوودی پێ نه ده گه یاندو، هه ردوو چه پۆکی خۆی ده شکانده وهو، دلته نگیش بوو به له ده ستدانی ئهو پاره و خه رجیه ی که تیدا

سهرفی کردبوو، ئەمەش دواى ئەوەی ئەو هەموو ئەو مولکەى لە دەست چووو پیڤگەو پایەکانى نەماو بەسەر یە کدا هەپروون بوون.

ئینجا ئەو پیاو بە باوهره وای لى هات خۆزگەى بهوه دهخواست که باوهرى بهخودا بهینایه و باوهردارو سوپاسگوزارى خودا بوايه، وهك دهيشیگوت: "خۆزگه ههچ کهسیکم نه کردایه بههاوهرى خودا: ﴿يَلَيَنَّيْ لَمْ أَشْرِكْ بِرَبِّ أَحَدًا﴾".

ئیدی چیرۆکی هەردوو پیاوهره که: (باوهرداره بهرچاو پۆشنهکه) و (بى باوهره بهدرهفتارهکه) بهشیوهیهکی دەرکهوتوو ماوهره وهو بووهره ته مهشخه لىکی باوهردارىتى و ، پۆشناییهکی یادهوهرى و پەند لى وهرگرتن.

قورئانى پیرۆزیش له لىکدانه وهى ئاکامى چیرۆکه کهدا ئەوەى راگه یاندووهره کهوا بىگومان کابرای بى باوهر خهساره قهندو له نىو چوه، ئەو سزاو فەرمانه ی خوداش که بۆ خۆى و هەردوو باخه کهى دانراوه ههچ هیژو دهسته و تاقم و سوپاو حیزبىک بههانا یه وه نه هاتوون، نه یانتوانیوه بىپاریژن و سزای خودای له سهر راگرن، له بهر ئەوه له ناوچوهو زهره رمه ند بووه، سه رکهوتوو نه بووه.

له و پله و جیگه یه شدا سه رکهوتن ته نها بۆ خودای حه ق و مافه ره وه ره. مرۆفى سه رکهوتوو سه رفرازیش ئەو که سه یه که له گه ل خودا بىت و که خوداش له گه لى دا یه و رىنما کارو پالېشت و پارێزه رو سه رخه ریه تی، هه ر ئەم جۆره که سه شه که خودا خو شى ده وىت ته نانه ت گه ر هه چ به شىکى له دنیا و خو شى یه برا وه کانى دنیا ش پى نه دا بىت، ته نها ئەوه نه ده به سه که خودا ئیمان و یه قین و متمان ه و سه ره به رزى و به ختیارى و کامه رانى و خو شى ی پى به خشی بىت، وهك ئەو پیاوهره ئیمانداره ی که گهتوگۆ و مشت و مېرى له گه ل پیاوهره به دکارو بى ئیمانه کهدا کردووهره. دنیا ش هه مو ی ده بریته وه، هه رچى شت و مهك و مال و سامان و نه وه و دیارده را زى ترا وه کانى تری شیه تی، چه ند رو و کارىکى جوانن که به په له له ناو ده چن وک له ناوچو ونى هه ردوو

باخهكهی پیاوه بێ باوه‌په‌كه، دیاره هه‌ر ئه‌و كرده‌ره چاك و باشانه‌ش له‌لای خودا ده‌مینن كه پیاوه باوه‌په‌داره به‌رچا و پۆشنه‌كه ئه‌نجامی داو. خه‌لكیش هه‌ر ئه‌وه‌یان له‌سه‌ره كه یه‌كێك له‌م دوو نمونه‌یه هه‌لبژێرن: یان نمونه‌ی پیاوه باوه‌په‌داره چاوكراوه‌كه، یان نمونه‌ی پیاوه كا‌فره به‌دكاره بێ‌باك و له‌خۆبایی یه‌كه. به‌لام ده‌بی‌ت ئه‌نجامی هه‌لبژاردنه‌كه‌شیان له‌ئه‌ستۆ بگرن له‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ی ئه‌نجامی ئیماندارتی‌یان زانیوه، دوا‌ی ئه‌وه‌ش كه سه‌ره‌نجامی كفرو سته‌م و له‌خۆبایی بوونی‌شیان بۆ ده‌ركه‌وتوه.

"ئه‌مه‌ چیرۆكی راسته‌قینه‌ بووه، نه‌ك نمایشكاری"

هه‌ندێك لێكۆڵیار گومانیان وایه كه "چیرۆکی خاوه‌نی هه‌ردوو باخه‌كه چیرۆكێکی هێماكاری (په‌مزی)یه، نه‌ك واقعی، هه‌روه‌ها چیرۆكێکی نمایشكاری (تمثیلی)یه نه‌ك راسته‌قینه".

(گوايه قورئانی‌ش وه‌ك نمونه‌یه‌کی نواندن بۆ خێرو شه‌پو، ئیمان و كفرو، پوو‌كرده دنیا و نه‌ویستنی دنیا، باسی لێ‌وه كرده، چونكه ئه‌م چه‌مك و واتایه‌ی له‌ دوو نمونه‌ی شو‌بهان‌دن و لێك نزیك خست‌و، له‌ دوو دیمه‌نی ته‌مسلی‌یدا خست‌وته‌پوو). وته‌ی ئه‌م لێكۆڵیارانه‌ ساغ و په‌سه‌ندكراو نیه، چونكه په‌سه‌ندكردنی ئه‌م وته‌یه ده‌بی‌ته هۆی گومان كردن له‌ واقعی بوونی چیرۆكه قورئانیه‌كانو، گومان بردن به‌وه‌ی گوايه هێماكاری یه‌كی ته‌مسلی‌انه‌ن، واته گوايه ئه‌وه پاست نیه، به‌لكو له‌ ئه‌فسانه‌كانه، ئه‌مه‌ش وته‌ی ئه‌و كا‌فرانه‌یه كه قورئانیان به‌ (ئه‌فسانه‌كانی گه‌لانی زوو)ی داده‌نا.

به‌لام لێكۆڵیاره‌ ساغ كه‌ره‌وه‌و دادپه‌روه‌ره‌كان له‌ چینی زانیان رایان وایه كه چیرۆكه‌كانی قورئان واقعی‌ن نه‌ك په‌مزی‌و، راسته‌قینه‌ش بن نه‌ك ته‌مسیل‌كردن. به‌

مانای: ئەم چیرۆکانه لەزەمانیکی زوودا بەراستی و بەواقیعی پروویان داوه، کەسەکانی نیو چیرۆکەکش چەند مەژۆنکی زیندووی بەشداری نیو بەسەرھاتە کە بوون، پرووداوەکانیش بەعەمەلی لەسەر پرووی زەوی ھاتوونە ئاراوە. چیرۆکی کابرای خاوەن دوو باخەکش لەم چوارچۆیە بەدەر نیە. چونکە بەسەرھاتی دوو پیاو لە واقیعدا دەخاتە روو کە ئەو پرووداوانە لە ئایەتەکانی تایبەت بەچیرۆکە کەدا ھاتوون دەگیرێتەو، دیارە چەند پرووداویکی راست و واقیعی.

"ورده‌کاری یه‌کانی ئەم چیرۆکە نەزانراوە"

لەوانەشە ھەندێک کەس لە مەسەلەی واقیعی بوونی چیرۆکە کەو بەچەنە سەر مەسەلەیەکی ترو، داوای شیکار و ورده‌کارییەکانی چیرۆکە کە بکەن، بڵێن: (دەوی مادام ئەمە چیرۆکی راست و واقیعی، شیکار و درێژە ناوەرۆکە کە یان پێ بڵێن)، ئێمەش دەڵێن: (لە پرووی بەواقیعی بوونی ئەم چیرۆکە مەرج نیە کە بەداوی ورده‌کارییەکانی پرووداوەکاندا بگەرێن، چونکە دوو مەسەلەی لێک جودا و پێکەو نەبەستراون، واتە مەسەلەی بەواقیعی بوونی چیرۆکە کە شتیکی، گەرانی بەداوی درێژە ناوەرۆکە کە دا شتیکی ترە.

بێگومان پرووداوەکانی ئەم چیرۆکە لەزەمانیکی ھێندە زوودا بوو کە بەراستیش سەرزەوی لەو پۆژگارەدا ئەو پرووداوانە بەخۆوە دیو. بەلام ئەوەی لەئێمە خوازراوە ئەوەیە درێژە شیکاری چیرۆکە واقیعی و راستەقینەکانی پیشینان لەسەرچاوە راست و بێ‌گرتو گۆلۆ متمانە پێکراوەکانەو وەرگرین کە ئەو سەرچاوانەش بەپەلی یە کەم لە قورئانی پیرۆز و فەرموودە راستەکانی پێغەمبەرەدا بەندن، تاکو لە غەیری ئەمەو و تەو بەسەرھاتی نایاست لەسەر پیشینەکان ھەڵنەبەستین، هیچ شتیکی زیادەش نەخەینە سەر پرووداوەکان گەر و نەبن و لەراستیدا نەبووبن.

جا ئه گهر ڕوو بکهینه سه رچاوه راسته کان بۆ زانینی درێژهی چیرۆکی کابرای خاوهن دوو باخه که ئهوا ده بینین ته نها ئه وهندهی له سه ر هیه که له قورئانی پیروژدا هاتوو، هیچ شتیکی بۆ زیاد کراویشی له فهرمووده راسته کانی پیغه مبه ر ﷺ له سه ر نیه. له بهر ئه وه بریار ده دهین له سه ر ئه وهی که درێژه و شیکاری چیرۆکه که له و لایه نه نه زانرا وانه یه تی که بۆ ڕوون کردنه وه یان لێی ناکۆلینه وه.

هه ر له دوا ی ئه مه ش چه ند پرسیاریکی بۆ وه لām پهیدا ده بن، وهك (کین ئه و دوو پیاهوی که وتووێژیان له گه ل یه کتر دا کردوو؟ ناوه کانی هه ردووکیان چی بوون؟ له چ ولاتی کدا ده ژیان؟ ئه ی له چ سه ر ده می کدا هه بوون؟ پله ی نزیک ی و خزمایه تی یان چه ند بووه؟ چی به یه کی گه یاندوون؟ هه ردوو ژه که ی کابرا بۆ باوه ره که له کو ی بوون؟ باسی کشتوکال و دره خته کانیان به درێژی چۆنه؟ ئه ی که ی خودا سزای وهك هه وه تریشقه ی له ئاسمانه وه بۆ نار دوون؟ ئه ی خۆیان دوا ی ویران کردنی هه ردوو باخه که چی یان به سه ر هاتوو؟

ئهم پرسیاران هه ش له مه سه له نه زانرا وه کانن، بۆیه هیچ وه لām یکیان له سه ر چاوه راسته کانه وه له سه ر نیه و، له بهر ئه مه ئی مه ش وزه ی که می سنوور دارمان له لیکۆلینه وه یان دا خه رج ناکه یین و، کاتی خۆمان و خه لکی تریشی تێ دا به فیرو ناده یین، به لکو ئه وه ی قورئان باسی کردوو هه ر ئه وهنده به سه و له وه شدا په ند وانه ی لێ وه به دیی ده کریت.

وَأَضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا رَّجُلَيْنِ

بۆچی قورئان ئەم دوو پیاوهی بۆکردووین به نموونه؟ ئەی بۆچی چیرۆکی ئەم دوو پیاوهی بۆباس کردووین؟ ئەی بۆچی خودا له قورئاندا فەرمان به پیغه مبه ره که ی ده کات که به نموونه بۆ خه لکیان بهیئیته وه؟ ئەی ئەو راستییانه چین که ئەم چیرۆکه بریار یاری له سه ر دا ون؟

چیرۆکی (پیاوی خاوه ن دوو باخه که) و (هاوه له ئیمانداره که ی) له چوار چیه ی نیازه بنچینه ییه که ی نیو چیرۆکه کانی سووره تی (کهف) دان که نامانجیان (راستکردنه وه ی عه قیده) و (راستکردنه وه ی فیکرو تیروانین) و (راستکردنه وه ی چه مک و به هاکان به ته رازووی عه قیده) یه ..

بیگومان ئەم چیرۆکه عه قیده راست ده کاته وه، ئەمه ش له کاتی که دا پیاوه ئیمانداره که داوای له هاوڕیکه ی کردووه که ئیمان به خودا بیئیت و سوپاسی بکات و له سه ره نجامی کفر و ستمه که شی ئاگادار کرۆ دته وه.

ههروه ها ئەم چیرۆکه چه مک و به هاکان (قیم) یش به ته رازووی عه قیده راست ده کاته وه، ئەمه ش له کاتی که دا سه ره نجامی ئەو که سه روون ده کاته وه که وا به مولک و ماله ی دنیا ته فره ی خوار دووه و سه رگه رمی بووه و شانازی شی پیوه کردووه، به لام له به رچاوی خۆی ئەو مولک و ماله ی وردوخاش و په رش و بلا بوته وه ..

پاشان ئەم چیرۆکه چاره نووسی ئەو که سه باوه رداره شمان بۆ روون ده کاته وه که شانازی به خودای په ره ر دگاری به وه کردووه و په نای بۆ بردووه و هوگه ریی پاداشتی نه برا وه ی لای خودا بووه و، ئیدی باشت رین پاداشت و باشت رین هیوای تیدا به دیی کردووه.

ئهم دوو پیاوہی که سوورہتی (کھف) بۆی کردووین به پەندیك، له دوو نمونہی مرۆیی (بشری) پیکھاتونو، له هەر پارچہ خاکیکي سەرزەوی داو له هەر سەردەمیکی میژووشدا نمونہکانیان هەیه، تەنانەت هیچ سەردەمیك نەبووہ که بەدەریت لہم دوو نمونہیہ. هەربۆیەش قورئانی پیرۆز داوامان لی دەکات، تیبینی ئهم دوو حالەتہ بکەین لەکاتی دیتنو سەرنج لیدانیاندا.

﴿وَأَضْرَبَ لَهُمْ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ﴾، "ئە ی پیغەمبەر تو بەسەرھاتی دوو پیاو بہ نمونہیہک بو گەلەکەت بگێرەرہوہ"، هەرچەندە ئهم فەرمانہ ئاراستە ی پیغەمبەری خودا ﷺ کراوہ، بەلام لەویشەوہ هەموو لیکوئیلارو پەیرەوکاریکی قورئانیش دەگریتموہ لەوانہی کہ ئەرکی (بانگەواز بو لای خودا) و (نامۆژگاری و رینۆینی کردنی کەسانی تر) لەئەستۆ دەگرن، بۆیہ قورئانیش داوا لەم کەسانہ دەکات کہ ئهم نمونانہ بەبیسەرانیان بگەيەنن تاکو ئەمە باشترین ھۆی بەدەمەوہ ھاتنیان بیت، ھەر وہا داواشیان لی دەکات لەکاتی بانگەوازا پەنا بەرنہ بەر چېړۆکەکانو وەک ئامرازیک لە ئامرازەکانی بانگەواز بەکاریان بینن.

"خودا نيعمه تي دنيایي به سەر کافردا دەپێژیت"

لە چېړۆکەکەدا ئەو ھەموو نازو نيعمه تە ماددییە دنيایي یەش بەدی دەکەین کہ خودا بەمرۆفی کافری بەخشیوہ بەلێشاو بەسەریدا رشتویتی... بو نمونہ ئهم پیاوہ کافرہ دوو رەزی گەورہی تری ھەيەو چوار دەوریان بەپیزەدار خورماکان تەنراوہ لەنیوان ھەردوو رەزەکەشدا کشتوکالیکي تری ھەيەو روبرایکیش بەنیوانیاندا دەروات، ھەردوو رەزەکەش بەری خۆیان بە تەواوہتی گرتووہو، خاوەنەکیان بەھۆیەو بەروبوومیکی گەورہی دەست کەوتووہ ھەست بە دەولەمەندی و مالو سامان و گەورەیی و پلەو پایە دەکات. کاتیك دەچیتە نیو

باخه که شیوه ستم له خۆی ده کات، به هۆی ئهم و تهیه وهی که گوتویه تی: ﴿مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا﴾ هه رگیز پیم وانیه که ئهمم له دهست ده رچیت."

هاوړی باوه رداره که شی هیچ شتیکی له مولک و مالی دنیا نه بوو، به لام ئهم پیاوه بێ باوه ره خۆی به سهر ئه ودا به گه و ره ده گریت و پئی ده لیت: ﴿أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا﴾ من مالو سامان و کهسو عه شیره تم له تو زیاترو به هیزترن"، ئهم هاوړی باوه رداره شی وه لامی ده داته وهو پئی ده لیت: ﴿إِنْ تَرَنِ أَنَا أَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا﴾ ﴿٣١﴾ فَعَسَىٰ رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنِي خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ﴾، "نه گه رچی نیستا تو ده مبینی که من به مالو کهسو کار له تو که مترم، به لام نابیت ئه وه به دوور بگریته که خودای په روه ردارم پئی ده چیت لهو باخه ی تو با شترم پئی بدات" .. جا ئه و په نده ی کهوا له م ئایه تانه وه به دیی ده که بین ئه وه یه: بێگومان ئهم جوړه به خشینه بو مروفی بێ باوه رو ئه و جوړه به خشینه ش بو مروفی باوه ردار، تاقیکردنه وه ی خودان بو هه ردوو پیاوه که. کابرای بێ باوه ر به و هه موو مالو نیعمه ته تاقیکراوه ته وهو، له تاقیکردنه وه که شدا که وتوو ده ده رنه چوو ده، ئیدی کفو بێ باوه ر پیه که شی زور بوون، کابرای باوه رداریش به بێ به شکردنی له و رواله ته ماددیانه تاقیکراوه ته وهو له تاقیکردنه وه که دا ده رچوو ده سه رکه وتوو بووه و، ئیمان و باوه ریشی زیاتر بووه.

هه ر له وه شدا راستیی که حاشا هه لئه گری باوه رداریتی نیو قورئانمان دیته به رچاو، ئه وه یه: "بێگومان خۆشی و دارایی دنیا که شتیکی برا وه شه، دیارده یه کی پزلینانی خودا له مروف نیه به هه مان شیوه، بێگومان بێ به ش بوونیشی له و خۆشی و داراییانه ی دنیای یانی دیاریده ی به که م دانانی ئه و مروفه نیه له لای خودا، چونکه ئهم دارایی یه ی دنیا زور سووکترو ساناتره له لای خودا که ببیته بواریکی پزلینان یان به که م گرتنی به نده ی خودا، یان مایه ی خۆشه ویستی یاخود رقو کینه بگه یه نیت له خودا وه .. هه ر بۆیه ش خودا ئهم دارایی و که ره سه و که له وه له برا وانه ی

دنیا (که بیگومان ههه ده‌پێننه‌وه) به‌شیوه‌یه‌کی زۆر زیاتر به‌کافران ده‌دات وه‌که له‌وه‌ی، که به‌موسڵمانانی بدات.

قورئانی پیرۆزیش سه‌ره‌زنه‌شتی ئه‌وه‌ که‌سه‌ کورتبینانه‌ی کردوه، که ئه‌م جوهره گومانه به‌خودا ده‌بنو، ئه‌گه‌ر خودا که‌ره‌سه‌و دارایی زۆری له‌دنیا به‌مرۆڤێک به‌خشیی، ئه‌وه‌ گوايه خودا خۆشی ده‌وێت و ڕیزی لێناوه، یان ئه‌گه‌ر ڕزق و ڕوژی لێ که‌م کرده‌وه‌و شتیکی ئه‌وتۆی له‌مالی دنیا پێ نه‌دا، ئیتر گوايه خودا به‌که‌می داناوه‌و ڕیزی لێ نه‌ناوه، نه‌خیر ئه‌مه‌ وانیه، ئه‌م دوو سێ دیره‌ی دواییش واتای ئه‌م ئایه‌تانه‌ بوون، که ئاماژه‌ بو ئه‌م راستییه‌ ده‌که‌ن، که خودا تیاياندا له‌م باره‌یه‌وه‌

ده‌فه‌رموێت: ﴿فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ﴿١٥﴾

وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهْنَنِ ﴿١٦﴾ كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ ﴿١٧﴾

الفجر... که‌وابوو خودا له‌دنیا‌دا به‌شی زۆری هه‌ر که‌سیک ده‌دات، سا ئیتر ئه‌وه‌ که‌سه‌ی خۆش بوێت یان خۆشی نه‌وێت، به‌لام دین و ئیمان ته‌نها به‌وه‌ که‌سانه‌ ده‌دات که‌ خۆشی ده‌وێن.

"گێڕانه‌وه‌ی فه‌رمانه‌کان بو‌لای خودا"

له‌ ئایه‌ته‌ی سه‌ره‌تای چیرۆکه‌دا تییینی ڕیسا‌یه‌کی ڕوونی زمانه‌وانی ده‌که‌ین، که ده‌لاله‌تیکی باوه‌رداریتی و عه‌قیده‌ییشی هه‌یه، ئه‌ویش له‌م ئایه‌ته‌دا ﴿جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَبٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا﴾.. بیگومان له‌م ئایه‌ته‌دا سێ فه‌رمانی را‌به‌ردوو (الافعال الماضية) بو‌لای خودا گێڕاوه‌ته‌وه‌:

١- جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَبٍ.

۲- وَحَقَّقْنَاهُمْ أَبْخَلٍ .

۳- وَجَعَلْنَاهُمَا زَرْعًا وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا .

ئهم ناماژه پروونه پێزمانیهش دهلالهتی ئهوهمان دهخاته بهرچاو که بێگومان خودا ههر خۆی بکهڕ (فاعلی) راستهقینهو دانهری ئهو کشتوکالۆ درهختو بهروبوومانهی نێو ههردوو پهزو باخهکهی کابرای بێباوهپه. بێگومان ئایهتهکهش خاوهنه بێباوهرهکهی ئهو دوو باخی له ههر کردو کۆششیک دابریوه سههرهپایی ئهوهش که کابرا زهوی یهکهی کیتاوهو تۆوهکانی تیدا چاندووهو درهختهکانی پرواندووهو ئاوی داوونو پاراستوونیو ههمیشه بهسهریانوه گهراوهو چاودێری کردوون.. راسته کابرا ئهم ئهرکه ماددیانهی بهئهنجام داوه، بهلام ئهو خۆی تهنها هۆکاریکی پڕوالهتیو مادیی بووه لهوهدا. دهنه خۆ ئهگهر خواست ئیرادهی خودای لهسه نهبوایه، ههولۆ کۆششی ئهو بهئهنجام نهدهگهیشتهو، ئیشهکانیشی بهفیرو دهچوونو، باخو پهزو درهختهکانیشی نهشونگیان نهدهکردو بهریان نهدهگرت، ئهمه ههمووی ئهگهر ویستو نیازی خودای لهسه نهبوایه، خاوهنی ههردوو باخهکه تهنها هۆیهک بووه، بهلام خودا خۆی (هۆ خۆلَقِیْن/ مسبب) بووه. کابرا ئهو کهسه (بههۆکار دانراوهی خودا) بووه که زهویی کیتاوهو چاندووه، خوداش بهمهزندهو خواستی خۆی بپیری لهسه بهئهنجام گهیشتهی کارهکهی بۆداوه، ئیدی ههرچی خواستی لهسه بیت، بووه، ههرچیش خودا خواستی لهسه نهبیت، نابیت. ههر بۆیهش فهرمانهکان دراونهته پال خوداو، کابرای کافریش ههر ههولۆ کۆششیکی لهدوو باخهکهدا بووویت لیی دامالراوه.. ئهم راستیه له سوورهتی (الواقعة) شدا جهختی لهسه کراوتهوه، وهك خودا تیایدا دهفرمویت:

﴿ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ ﴿٦٣﴾ أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ ﴿٦٤﴾ لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطًا فَظَلَمْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴿٦٥﴾ إِنَّا لَمُغْرَمُونَ ﴿٦٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٦٧﴾ الواقعة ﴿٦٨﴾ ..

واته: "ئەڕی دیوتانە ئەو تۆوی دەچیئن؟ ئایا ئیوه بهرهمی دینن یان ئیمه بۆتان دەچیئن و بهرهمی دینن؟! خۆ ئەگەر ئیمه بمانویستایه دهمانکرده پووش و پهلاشی بهر (با) و ئەوسا ئیوه هەر سەیرتان دەکردو هیچتان بۆ نەدەکرا، بەلکو دەتانگوت: (ئیمه له دهستمان چوو و دۆراندمان، تەنانەت دەتانگوت ئیمه بێ بەش و مەحرۆم بووین).

هەروەها له گەراندنەوی مافەکان بۆ دەسەلاتی خوادا، لایەنێکی تری لێ تێدەگەین، ئەویش بەناشیرین دانانی رەفتار و کردەوی کابرای خاوەن دوو باخەکیه، که له بێ-باوەری و لادان و لووتبەرزیدا دەرە-کەوێت، هەمەدیسار روونکردنەوی ئەو راستییەش، که ئەو خۆی هیچ مافیکی لەو هەڵسوکەوتانەیدا نیه، چونکه ئەو دوو باخە، که ئەو بەهۆیانەوه فریوی خواردوو و بێ-یان سەرسام و دلخۆش بووه، هیچ دەستیکی خۆی تیاان دا نیه، بەلکو خودا بۆی دانا، خودا چواردەوریانی به دارخورماکان پازاندۆتەوه. خودا لەنیوانی هەردوو پەزە-کەدا چەندین کشتوکال و پرووە و سەوزایی تری بۆ داناوه.. خودا پروبارێکی سازگاری به نیوانی هەردو باخە-کەیدا تەقاندۆتەوه.. ئەم کابرایەش لەباتی ئەوهی سۆپاسی خودا لەسەر ئەو هەموو نێعمەتانه بکات، کهچی سەپلە و بێ-باوەر دەرچوووه، له لووتبەرز و خۆ بەزل زانیدا تەفرە و خواردوووه، ئاکار و نەڕیتیشی تێکچوووه.

"هونەریکی کشتوکالی له رێکخستنی هەردوو باخە-کەدا"

دیسار پوانینیکی دی بۆ ئەو ئایەتانه هەیه، که ئەو دوو باخە دەخەنه بهرچاوان، ئەوهش پوانینیکی هونەرییانە و ئەندازیاری نێوکشتوکالیه بۆ رێکخستنی باخەکان..

ئهم ئايه تانه وینهیه کی نمونهیی هونه ریی له ریکخستن باخه کهو، ئەندازیاریی بیستانه کهو رواندنێ دره خته کان تییدا به شیوازیکی هونه ریانە ی جوان و سەرنج راکیش، جا به وردی سەرنج بده:-

- دوو رەزە جوانه که ی تری.

- خودا چوارده وری هەردوو رەزە که ی به چەند ریزیکی دارخورما گەمارۆ داوه.

- پاشان خودا کشتوکالیکی تری له نێوانیاندا داناوه.

- هەروەها به نێوانیاندا (به نێوانی هەردوو باخه که دا) رۆوباریکی تهقاندۆتهوه.

له ئەنجامی ئەمانه دا هەردوو رەزە که به رۆبوومی خۆیان گرت و هیچ که م کووریه که لهو به رۆبوومه یاندا نه بوو. ئیمه واتیده گهین، که مه به ست له م شیکاری ئەندازیاریانه وه یه له بنیاتنانی هەردوو رەزە که (که به بی باری ئاسایی قورئان له تیپه پاندنی خیرا به سەر نمونه کانی ئەم مه سه له درێژه پی دراوه مامناوه ندیان ه دا)، بانگکردنی بینه رانی قورئان و لیۆردبووه وانیه تی بۆ به دییکردنی ئەم هونه ره ئەندازه ییه ریکخه ره.

جا کاتی که سەرنج له م ئاوپه هونه ریه ی قورئان ده دهین، چەند مه سه له یه کی دی به دیی دینین، وه که:

۱- زه وقی جوانکاری و هونه ریان ه، له ئایه ته کانی قورئاندا له رۆی ئاماژه کردنی ه وه، بۆ رەهه ندی ئەندازیاری کشتوکالی له ریکخستنی باخچه و بیستانه کاندا.

۲- په یه وکردنی ئەم ریس قورئانی ه وه، ریکخستنی باخچه و بیستانه کان له سه ره ئەم بنچینه یه.

۳- سوود وه رگرتن له قورئان له ریزه ندرکدن شته کاندا، به م ریزه ندیه ئەندازه یی و هونه ریه، سا ئیتر له جیهانی کشتوکال، یان له جیهانی هه ره پیشه یه کی تر دا

بیت. چونکه هر ته‌نھا ئاماده‌کردنی شته‌کان و به‌ئه‌نجام‌گه‌یان‌دنی کاره‌که
گرنگ نیه، به‌لکو گرنگ نه‌وه‌یه ئه‌نجام‌دانی کاره‌که به‌چاوینکی هونه‌ری و،
زه‌وتیکي جوانکاری و، ده‌ستیکي ریز به‌ندو ریک‌خه‌روه بیت.

جا پروانه چهند جوانه ریک‌خستن و لایه‌نی ئه‌ندازیاری هه‌ردوو باخچه‌که.

- ئه‌و دارو دره‌ختانه‌ی که میوی ترئ‌کانیان پیا هه‌ل‌واسراوه که‌پریان بو ترئ‌که
کردوه.

- ئه‌و میوانه‌ی که به‌بئ که پر ترئ‌یان گرتوه.

- پۆله دارخورماکان به‌ریز چوارده‌وری ئه‌و باخچه‌یه‌یان داوه هه‌ردوو ره‌زه‌که‌یان
به‌که‌پردارو بئ که‌پره‌کانیشه‌وه گه‌مارۆ داوه وه‌که ئه‌وه‌ی بووبنه په‌رژینیک
بۆیان. ئه‌و کشت و کالو کیلگه‌و دانه‌ویلّه چیتراوانه‌ی که له‌ته‌نیشته ره‌زه‌کانه‌وه
نه‌شومایان کردوه.

- ئه‌و پرووباره‌ی که به‌نیوانی هه‌ردوو ره‌زه‌که‌دا ده‌روات.

دیاره ئه‌وه‌شمان له‌بیر نه‌چیت که ئه‌م ریک‌خستن و ریزه‌ندی یه ئه‌ندازه‌یی و
جوانکاری و هونه‌ریانه‌یه هه‌ر ته‌نیا تام و بو‌ی جوانی و قه‌شه‌نگی ناب‌ه‌خشیت،
به‌لکو له‌هه‌مان کاتدا ده‌سکه‌وتیکي کشت و کالو و ئابووری شی ده‌سته‌به‌ر کردوه،
چونکه هه‌ردوو ره‌زه‌که به‌روبوومی خۆیان هه‌بووه هیچی لئ که‌م نه‌بوته‌وه.
بیگومان ریک‌خستن و ریزکردن کار به‌ره‌و چاکیی ئه‌نجام‌دانی ده‌بات و، وه‌ی زه‌وی له
به‌خشیندا ده‌قۆزیته‌وه وه‌ی زه‌وی دارو دره‌خته‌کانیش له‌به‌رگرتندا پاشه‌که‌وت ده‌کات،
زه‌ویش به‌ئه‌ندازه‌ی ئه‌وه‌ی پئ‌ی ده‌ده‌یت، به‌ره‌مه‌ت پئ‌ی ده‌به‌خشیت، دره‌ختیش
ئاتاجی به‌باه‌خدا و سه‌ره‌شته‌یاری و هه‌ول و ته‌نسیقی تۆیه تا‌کو ئه‌وه‌ی له
به‌روبوومی هه‌یه‌تی پیت به‌ه‌خشیت.

مانای ﴿وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئًا﴾ و زولمی خاوهنی باخهکان چیه؟

له ئایهتهکانی ئهم چیرۆکهدا دووجار ئاماژه بۆ زولم و ستم کراوه که جارێکیان به (نهری) و جارێکیش به (نهری) هاتون، واته له جاری یه کهمدا زولم له نههریتی باخهکان دوور دهخاتهوه که بهبێ کهم و کورپی بهروبوومی خۆیان بۆ کابرا گرتوووه له مبارهیهوه زولمیان نه کردوو: ﴿كَلْنَا الْجَنَيْنَ ءَانَتْ أَكْلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئًا﴾ بێگومان ههردوو ڕهزه که ههڕچییان بووه له بهروبووم و بهرهم بهبێ ئهوهی توو قالیکی لی کهم که نهوه دهسته بهریان کردوو، قورئان ئه مهی بهوه ناو بردوه که وا ڕهزه کان، باخه کهو کشتوکاله کانیاان ستم میان له کاری خۆیاندا نه کردوه ﴿وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئًا﴾. له جاری دووه میشتا که وشه ی (ظلم) یان تیدا هاتوو قورئان کاری ستم و زولم کردنی داوه ته پال خاوهنی ئه و دوو ڕهزه: ﴿وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ﴾ واته: (کابرا زالم بووه کاتی که بهبێ پهروایی و لووتبه رزی یه وه خۆی بهنیو باخه کهدا کردوو) که وابوو ئه و خۆی ستم مکارو زالم بووه نه که باخه کان. دیاره ئه و که سهی بهوردی له مانا و ڕاڤه ی قورئان سه رنج بدات له م دیمه نه سه رسام ده بیست: (باخیک پیکهاتوو له کیلگه ڕهزی تریو دارخورما.. باخیکی عادل و به ئه مه که که هیچ زولمیکی له خاوه نه که ی نه کردوو و هیچ به شیکی بهروبوومه که ی لی نه شار دۆتوه).. دیمه نی که (پروه که و خۆلۆ شتی بێ گیان و بێ دهنگ بوون و قورئان زولمی لی دوور خستوونه ته وه). (مرۆڤی کهش پیکهاتوو له عه قل و گیان و، هه ست و سۆزو بیرو پیتی هه یه و، له گه ل نه وه شدا له ژیا نیدا ستم مکار بوه، ئه م مرۆڤه ستم مکاره کاتی که ده چیته نیو ئه و باخه بێ ستمه یه وه که به دلقراوانی و به خشنده بی یه وه بهروبوومه کانی خۆی پێ ده به خشیت، که چی ئه و به زولم و لووتبه رزی و خۆ به گه وه ره دانانه وه وه ریا ن ده گری ت)، سه یره ئه م مه سه له یه: (کیلگه به خشنده و به رداره که

ستهه ناکات، له گهه مرۆفیکێ چاوچنۆک و له خۆبایی و ستهه مکار) .. ده بیته له بیرمان نه چیت که قورئان ستهه می مرۆفه بی باوه ره که ی بۆ سه مرۆفه که خۆی زیاد کردوه، واته نه مرۆفه ستهه می له خۆی کردوه، نه مهش به وهی که وا به رامبهه به خودا کافرو بی باوه به وه، نه م بی باوه به یهشی به رهو پۆخه کانی تیاچوونی بردوه .. هه م دیسان نهو بۆیه ستهه مکاری نه فسی خۆی به وه، چونکه مالو سامانی ونکردوه، ههروه ها بۆیهش ستهه مکاری نه فسی خۆی به وه، چونکه هه ردوو باخه که ی له دهست کفرو بی باوه به بوون گۆریوه، له راستیشدا هه ر ستهه مکاری ته نه ها ستهه له خۆی ده کات ﴿وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا...﴾ (فاطر ﴿٤٣﴾)، واته: (فرو فیل و نه خشه و پلانی خراب له ئاکام دا هه ر خاوه نه پیلانگیره که ی ده گریته وه).

"تیروانینیکی له خۆبایی یانه ی فریوخواردوو"

قورئانی پیرۆز به شیوه یه کی سه یرو سه رسوپه یین وینه ی هه لسه وکه وتی کابرای خاوه ن دوو باخه که ی بۆ کیشاوینو، له ره فتاره سه یره کانی ئاگاداری کردوینو، وته و پرسته کانی خو به زل زانی و خه یال پلاویسی بۆ تۆمار کردوین، و په رده ی له سه ر تیروانینه به وچ و ده رده داره که شی هه لداوه ته وه.

جی ی باسه نهو به یه پنده ی، که هه موو نه م هه لسه وکه وت و ره فتارو گفتارانه ی له خوگرته وه نه وه، که له مرۆفیکێ له خۆبایی و فریوخواردوو ده رکه وتوون، که مالو سامان و پواله ته ماددییه کان کویری کردوونو، نهو ده وله مه ندیی یه زۆره ییشی خسته ویتتی یه نیو خو به زل زانی و ده عیه و لوتبه رزییه وه، ئیدی هه موو نه م ده ردو په تایانهش، په رده یه کی رهشیان به سه ر ئاسۆی تیروانینی دا هی ناوه، نه یزانیوه چی بلیته، چون ره فتارکاتو، چون سهنگی خۆی بزانیته، به هاو نرخیشی چون بزانیته.

بێگومان قورئانی پیرۆز نه م ره فتارو گفتارانه ی بۆ تۆمار کردوه:-

۱- که چۆته نێو باخه که یه وه ستهمکاری نه فسی خۆی بووه ﴿وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ﴾.

۲- گومانی وابوو هه باخه هه ده مینیت بۆی و، گوایه نیعمهت و به خششه کانی هه میشه یین هه بۆیه سه رگه رمی بووه گو توویه تی ﴿مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا﴾.

۳- به هۆی ملکه چبوونی بۆ باخه که و قایل بوونی به ته نیا بۆ نیعمه ته کانی و، له بیر چوونه و ی رۆژی دوایی و، سه رکیشی کردنی له به دیه یینانی رۆژی لیپرسینه وه وه گو تبووی ﴿وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً﴾.

۴- جا نه گه ر (وهك گو تبووی) رۆژی لیپرسینه وه و قیامه تیش به وته ی با وه پداران هه بیته و، نه گه ر خودا نه م کابرا ده وه له مه نده ی له گۆره که یه وه زیندو و کرده وه و، بردی یه وه بۆ لای خۆی نه و (به پای خۆی) گوایه خودا نیعمه تی با شتر له و به هه شته ی پی ده دات، جا له به ر نه وه ی خودا له دنیا دا نه و دوو باخه ی پی به خشیبوو، نه و له رۆژی دوایی شدا له وه با شتری پی ده دات (ئه مه نه گه ر به پای جه نابیان ئاخیره ت هه شبیته) هه ر بۆیه ش گو تبووی: ﴿وَلَيْن رُدِدْتُ إِلَىٰ رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِّنْهَا مُنْقَلَبًا﴾.

۵- هه ر ئه مه ش (واته هه موو نه م بیرو بو چونه فریو خوار دوانه ی) په لکی شیان کردبوو، بۆ نه وه ی خۆی به سه ر ها وه له با وه پداره که یدا به رز بگریته له کاتی ووت و ویت له گه ل کردنیدا، بۆیه ش پی گو تبوو: ﴿أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا﴾.

ئهم پیاوه گومانی وابوو گوايه بواړی به چاکتر بوونی که سیکی دی به زوړی مالو سامانهو، ئیدی به هۆی زوړی مالو سامانهوه له هاوړیکه ی باشته، ههروهها گومانی وابوو گوايه مهیدانی پزۆ بواړی ئهم شتانه بیت ئهوا به (پیهرو تهرزووی خۆی) له هاوړیکه ی خۆی سهنگینته.

بێگومان له خۆبایی بوون خاوهنه که ی (واته مرۆقه له خۆبایی بووه که) له ئاست راستی یه کان دا کوێر ده کات، رووکردنه سه رهسه و باق و بریقی دنیای براوهش چاوهکانی خاوهنه که ی به پهردهیه کی وا داده پۆشیت که ناهیلایت پښگای راست و دروست بینیت.

"ژیربیزیی باوهردارانه له قسه کردنی پیاوه ئیمانداره که"

هه رچه نده ئاگاداریی لۆژیک (منطق) ی خۆ به زل زانی و له خۆبایی بوون و لووت به زویی و سه پله یی کابرای بی باوه ر بووین، به لام قورئان لۆژیکیی تری پیشان داوین، ئه ویش لۆژیک ی ژیربیزیی و نه رمونیانی و میهره بانیه خۆشویستراوه که یه تی، ئه مهش ئه و ژیربیزیی به باوهردارانه یه تی که به روونی له ئاخوتنی پیاوه ئیمانداره که بۆ پیاوه بی ئیمانه که دا پهنگی داوه تهوه، ئهم پیاوه باوهرداره له هه موو رواله تیکی فریوده ری ماده ده په رستی و له هه موو که ره سه یه کی جوان و سه رنج پراکیشی ساخته ی دنیای براوه دوور بووه و، هه میشه دهستی گرتبوو به باوه رویه قین و دلسافی یه که یه وه. کاتیک هاوړی بی ئیمانه که شی دیوه که به هۆی مولک و ماله وه له خۆبایی بووه و، که گوئی له وته کانی شی بووه وه که سیکی له خۆ رازی و به هه بیته خۆی پیشان داوه له سته م و زۆرداریدا رۆچووه، به م هه لۆیسته ی نه خه له تاوه و، به لکو پیاویکی داناو به رچاو رۆشن بووه، ههروهها ههستی به لاوازی و سه رشوړی یان به ترسنوکی نه کردوه له بهرده م هاوړی به دکاره که ی داو، خۆیشی به هۆی ئه وه وه

هه‌ل‌ئه‌سه‌نگاندووه‌و، هیوای ئه‌وه‌شی نه‌خواستووه که وه‌ك ئه‌و خاوه‌نی مو‌لك‌و سامان بی‌ت، هه‌زی له‌وه‌ش نه‌کردووه که له‌مه‌یدانه‌که بکشیته‌وه یان له‌گۆشه‌یه‌کدا گۆشه‌گیربی‌ت و ته‌نها به‌سوپاس و زی‌کری خوداوه خه‌ریک بی‌ت. به‌لكو به‌رامبه‌ر هاو‌پ‌ئ‌ی لوتبه‌رزو له‌خۆبایی یه‌که‌می وه‌ستاوه ده‌مه‌ته‌قی و ووت وویژ‌ی له‌گه‌ل‌دا کردووه‌و، به‌جورئه‌ت و سه‌ربه‌رز‌ی و باوه‌ری پته‌وو خۆ‌پ‌ا‌گری و سه‌ربلندی یه‌وه قسه‌ی له‌گه‌ل‌ دا کردووه‌و، وه‌ك ئامۆژگارو روونکه‌ره‌وه و تی‌گه‌یه‌نه‌ری‌ك دوواندویه‌تی و پ‌ئ‌ی پ‌استیی پیشان داوه و پ‌ئ‌نموونی کردووه بۆ پ‌ئ‌بازی چاك و هه‌ره‌باش‌ترو، فیریشی کردووه چۆن ب‌روانی‌ت بۆ ئه‌و مال‌و دارایی یه‌ی که خودا پ‌ئ‌ی به‌خشیوه‌و، چۆن به‌کاریشی ب‌ئ‌ئ‌یت، هه‌روه‌ها داوای ل‌ئ‌ی کردووه که له‌خۆ‌بور‌دو و بی‌ت و به‌باشی هه‌ل‌سوکه‌وت بکات‌و، به‌ چاک‌ی ئه‌و په‌روه‌ردگار‌ه‌یشی بناسی‌ت که نی‌عه‌مه‌تی پ‌ئ‌ی به‌خشیوه‌و پاراستویه‌تی و پ‌زق و پ‌ۆزی پ‌ئ‌ی داوه... پاشان به‌ر له‌وه‌ی تووشی ئه‌و چاره‌نوسه بی‌ت سه‌ره‌تا و ره‌گو و پ‌یشه‌ی کاروباره‌کانی پ‌ئ‌ی ناسان دووه. وه‌ك خوداش فەر‌موویه‌تی: ﴿ قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نَظْفٍ ثُمَّ سَوَّاهُ رَجُلًا ۖ ﴿٢٧﴾ لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا ۝ ﴿٢٨﴾ وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ ۚ إِنَّ تَرَنِّا أَقَلَّ مِنْكَ مَا لَا وَوَلَدًا ۖ ﴿٢٩﴾ فَعَسَىٰ رَبِّي أَن يُوْتِيَنِي خَيْرًا مِّنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِّنَ السَّمَاءِ فَنُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا ۝ ﴿٣٠﴾ أَوْ يُصْبِحَ مَآؤُهُ غَوْرًا فَلَن تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا ۝ ﴿٣١﴾ ۞

ئه‌وه‌ی له‌م پیاوه ئی‌مانداره‌وه سوودی ل‌ئ‌ی وهرده‌گرین ژیریژ‌ی و شی‌وازه نایابه‌که‌یه‌تی له‌ دواندن و ناخاوتندا، چونکه‌ فیر‌مان ده‌کات چۆن که‌سانی تر بدوینین‌و، گو‌مانه‌کانیان پو‌وجه‌ل‌ بکه‌ینه‌وه‌و، په‌رده له‌سه‌ر چاوانیان لاب‌ده‌ین‌و، دیدو تیر‌وانینه‌کانیان بۆ پ‌است بکه‌ینه‌وه‌و، ئیدی (ئه‌و پله‌و پایه‌و ده‌سه‌لات و نازو نی‌عه‌مه‌تانه‌شیان) نه‌ب‌نه‌ پ‌ئ‌گر له‌کاری دواندنیا‌ماندا. هه‌روه‌ها فیر‌مان ده‌کات خۆ‌مان

نه خه له تینینو، خۆمان به وان هه لئه سه نگینینو خۆزگه به حال و مالیان نه خوازین..
چونکه ئیمه له وان به هیژترو خۆراگرترو سه ربه رزترو باشترو ده لئه مه ندترو له خوا
نزیکتترین، مادام ئیمه خاوه نی باوه رین به خودای پاك و بالاده ست.

" مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ "

پیاوه باوه‌داره که له کاتی دواندنی هاوڕێ کافره‌که‌ی دا پێنمورنی ی کرد بۆ هه‌لس و که‌وتی شیاوو راست به‌و په‌نگه‌ی سوپاسی خودای په‌روه‌دگاری تێدا بکات و هه‌ول بدات بۆ به‌رده‌وامی نێمه‌تی خودا له‌سه‌ری، داواشی لێکرد په‌نا به‌رێته به‌ر خوداو، کاروباری به‌خواستی خوداو هه‌له‌سه‌ریت، به‌قه‌وده‌تی خوداشه‌وه بیه‌ستیه‌وه، هێزی خۆی له‌هێزو کۆمه‌کی خوداو وه‌بگریت. وه‌کو پێی گوت: ﴿ وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ ﴾.. له‌مه‌دا حیکمه‌تی گه‌وره هه‌یه که پیاوه ئیمانداره‌که به‌م ده‌سته‌واژه‌و پرسته باوه‌داریتیاوه دواوه له‌کاتی‌که‌دا (نەختیک له‌مالو سامان یان له‌که‌س و کارو عه‌ش‌ه‌ت) ی که‌سی‌کی دی سه‌رسامی کردییت. نه‌کرده‌.

بێگومان ئه‌و دانی به‌وه‌دا ناوه که ئه‌وه‌ی په‌یدای کردوه به‌خواست و ئیراده‌ی خودا بووه، نه‌ک (کابراییی بێ باوه‌ر) به‌هه‌ولو که‌سایه‌تی و کۆششی خۆی بێت، هه‌ر بۆیه‌ش پێی گوتوه‌: (ماشاء‌الله) پاشان باوه‌ری وابوو که هێز په‌یدا نابێت ته‌نها له‌کاتی‌که‌دا نه‌بێت که له‌هێزی خوداو کۆمه‌کی بکریت، چونکه هه‌ر خودا خۆیه‌تی که به‌هێزه و به‌تواناو بالاده‌سته، هه‌ر خۆشیه‌تی هێز به‌خه‌لکی ده‌دات، خو ئه‌گه‌ر خودا هێز له‌ مَرُوثِيكَ بیه‌ستیه‌وه ئه‌وا هه‌موو هێزه‌کانی تری سه‌رزه‌وی سوودی پێ نابه‌خشن و هه‌ر ناشتوانن هێزی پێ بگه‌یه‌نن، له‌به‌ر ئه‌مه‌شه به‌گوته‌ی زمان پێی وتوووه ﴿ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ ﴾. بێگومان ئه‌م ده‌سته‌واژه‌ قورئانییه ئیماندارانه‌یه به‌لگه‌یه‌که له‌سه‌ر هێزی ئیمانداریتیی خاوه‌نه‌که‌ی و له‌سه‌ر په‌نا بۆ خودا بردنی و، هه‌ستکردنی به‌پێوستی و ئاتاجی زۆری به‌خوداو به‌لاوازیی خۆی له‌به‌رده‌م خوادا..

ههروهها ئهم دهستهواژیه خاوه نه که ی راده سپیڤیت به له خۆبوردن و میانرێوی و، پاشان نه ریته کانی به خۆنازین و لووتبه رزی و خۆبه زل دانان و فیزو ههوا له ناو ده بات. ههروهها داوای لی ده کات که ئهو نیعمه ته ی خودا پێی داوه له سوود و به رژه وهندی بهنده کانی خودا و له پێی له خوا نزیک بوونه ویدا به کاری بینیت و، به و شیوازهش به کاری بینیت که رایده گریت له سه ر زیکرو سوپاسی خودا و له سه ر به چاکی په رستنی خودا.

به نده چاکه کانی ئهم پرسته ئیماندارانه یه هۆشیار بوونه ته وه، که چ واتاو سوودیک ده به خشیت، هه ر بۆیه ش هه موو جم و جۆل و کاروباریکیان ژیریاری ئه وه کردووه و به وه وه پابه ند بوون، ههروهها ئهم پرسته یه یان به زمان گوتو ته وه، کاتی که به سه رسامیه وه ما لۆ سامانی ده وله مه ندانیان بینیه، یان کو رو نه وه یان، یان خانوو زه وی و زاریان بینیه.

له (عه رهی کو پی زیر) وه —خودا لیی رازی بیت- ئه وه ی گێپرا وه ته وه، که هه رکاتی که شتیکی له ما لۆ مو لکه که ی بدیا یه وه، پێی سه رسام و دلگیر ببوا یه، یان دیواری که له دیواره کانی ما له که ی بدیا یه ده یگوت: ﴿مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾ ئه و به م نه ریته ی خۆی ئهم فه رمایشته ی خودای لی که ده دا یه وه، که فه رمو یه تی: ﴿وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾.

له (ابن شهابی زه ری) ی شه وه گێپرا وه ته وه، که خۆی هه ر کاتی که به نیو مو لک و سامانی دا بگه رایه ده یگوت: ﴿مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾. له (امام ما لک) ی شه وه گێپرا وه ته وه، که ئه گه ر بچوا یه ته نیو ما له که یه وه ده یگوت: ﴿مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾. قوتا بییه کی خۆی، که ناوی (مُطَرِّف) بوو لیی پرس ی (ما مو ستا بو و) ده لییت؟ ئه ویش پێی گوت: (ئه ری نه تبیستوه خودا ده فه رمو یه تی: ﴿وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾).

(میسره)ش گوتویهتی: " له سهه دهه رگای (وهبی کورپی منبه) دیتم ئەم پرستیه نووسرابوو (ماشاءالله)، ئەمەش به پێی فرمایشتی خودا: ﴿ وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ ﴾^(۱).

پێویسته ئێمهش ئەم دهسته واژه باوه پدارانهیه بکهینه دروشمێکی هه میسهیی بۆ خۆمان که دله کانمان لێی هۆشیار بێتهوه و زمانه کانیشمان بیلێنهوه، له جهسته و واقع و زیانیسماندا له گه لیا بژیین تا کو نیعمهتی خودامان له سهه بهردهوام بێت و، ههتا سوپاسی خوداشی له سهه بکهین.

(۱) (الدر المنثور، للسيوطي ۵: ۳۹۱).

"وَأَحِيطَ بِشَمْرِهِ"

پياوه باوهرداره که هاوړې بې باوهره کهى له (نهمانى نيعمهتى خودا له سهرى بهوۍ کفرو له خويابى بوونه که يه وه) ناگادار کرده وه. نهو باخه ى که پيوه ى دهنازيت بينگومان خواى گه وره ده توانيت له ناوى بيات، بويه پي گوت: (دوور نيه خودا لهو باخه ى تو باشترم پي بداتو له ناسمانه وه سزايه کى وه هه وره تريشقه ى بو بنيريتو وه که بمرديکى ره قى بي سوزايى لي بکات، ياخود ناوه که ى به قوولايى زهويدا بياته خواره وهو باخه که ى پي ناو نه داتو، توش هيچ ده سلا تکت نه بيت)، وه خوداش له سهر زارى نهو فهرموويه تى: ﴿فَعَسَىٰ رَبِّي أَن يُّؤَيِّنَ خَيْرًا مِّنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِّنَ السَّمَاءِ فَنُصِصَ صَعِيدًا زَلَقًا ۖ أَوْ يُصْبِحَ مَأْوَاهَا غَوْرًا فَلَن تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا﴾ (٤١) الكهف ... که چى هاوړيکه ى وازى نه هيناو په شيمانو وريا نه بووه، به لکو هر له سهر کفرو خو به زل زانى و لووتبه رزى و به دره فتارى يه که ى مايه وه. له دواييشدا خودا به پي نهو سزايه ى که شايسته ى بووه مامه لى له گه لدا کردووهو، له سهر کاره کانى گرتويه تى و، نازارى توندى له سهره نجامى به دکارى و بي په روايى و بي باوه رپى داوهو، همرودو باخه که ى بو ويران کردووهو، هرچى ترئو دار خورماو کيلگه ى هه بووه نه هينلاوه ته وهو، هه موو بهرو بوومه که شى بو په رشو بلاو کردو ته وهو نهو ناوه ى پيشيان داده روۍ به ناخى زهويدا برديويتى يه خواره وه، قورئان هه موو نه م پرودواوه ى به رسته ى ﴿وَأَحِيطَ بِشَمْرِهِ﴾ درکاندووه، ليره شدا، نه م رسته يه که ماناى (له ناوچوونى هه موو مالو سامانه که ى ده گه يه نيټ) و که فهرمانى

(واحیط)ش له (الاحاطة) وه هاتووه، واتاكانی (لهناوبردنو، ویرانکردنو، نه‌مان) ده‌گه‌یه‌نیت.

ئیدی هه‌موو ئه‌و مالّو سامان و نیعمه‌تانه‌ی که کابرای بئی باوه‌ر ته‌مه‌نیك و زه‌مه‌نیك و هه‌ولّو کۆششی تیدا به‌سه‌ر بردبوو و، که پاره‌و پوولیکی زۆرو ماندوو‌بوونیکی ته‌واویشی له سه‌ره‌رشتی و په‌ره‌پێدانیدا تیدا خه‌رج کردبوو، هه‌مووی رۆیشت، هه‌موو ئه‌مانه له‌ساته‌وه‌ختیکی که‌م دا، له‌چاوترووکانیك دا رۆشتن و نه‌مان و، بوونه شوینه‌وارێك و، به‌سه‌ره‌اتیك.

ته‌نانه‌ت فه‌رمانه‌که‌ش (واحیط) به‌فه‌رمانی نادیار (مبنی للمجهول) هاتووه‌و، بکه‌ر (فاعِل)ه‌که‌شی لا‌براهه (حذف) ﴿وَأَحِيطَ بِشَرِّهِ﴾.

له‌م نادیاریه‌ی فه‌رمانه‌که‌دا هه‌ندیك حیکمه‌ت هه‌یه، وه‌ک :

۱- بێگومان خاوه‌نی هه‌ردوو باخه‌که، بکه‌ر (فاعِل)ه‌که‌ی نه‌ناسیوه، واته هۆی نه‌مانی هه‌ردوو باخه‌که‌ی نه‌زانیوه‌و، گومانه‌کانیش به‌ره‌و هه‌موو جوړه بیروپایه‌کی له‌ زانینی بکه‌ره‌که‌دا بردوون.

۲- جیاوازیی بیروپراکانی چاودێران و ئاگیان و لیکۆلیاران له‌دیاری کردنی بکه‌ردا، چونکه هه‌ندیکیان بیروپرایان وایه گوايه هۆکاره‌کانی که‌ش وه‌هوا بوونه‌ته هۆی له‌ناوچوونی باخه‌کانی، هه‌ندیکی تریشیان هۆکاره کشت وکالی یه‌کان بۆ نه‌مانی باخه‌کان داده‌نن، هه‌ندیکی تریشیان بۆ مه‌سه‌له‌ی چۆنیه‌تی مالّو په‌ره‌پێدانی خه‌رج کردنی ده‌گیرنه‌وه، هه‌ندیکی تریشیان ده‌یبه‌نه‌وه بۆ هۆی که‌مه‌ترخه‌می و درێغی کردنی خاوه‌نه‌که‌یان.. جگه له‌چه‌ندین هۆی تر که لیکۆلیاران و چاودێرانی رووداوه‌کان دایده‌نن. به‌لام که‌م که‌سیان هه‌یه که زیره‌کانه بیه‌خه‌نه پالّ هۆی باوه‌رداریتی و هۆکاری خودایی، که ئه‌مه‌ش له‌بێ باوه‌ری و له‌را لادان و یاخی بوون و کابرای خاوه‌نی باخه‌کاندا ده‌رده‌که‌ویت، هه‌ر بۆیه‌ش به‌خراپیی کارو کرده‌وه‌کانییه‌وه تووشی زه‌ره‌رو سزا که‌ بووه.

۳- قورئانی پیرۆز کاری نیعمهت به خشینه کهی خستۆته پالّ خوداو فهرمانه کانی نیو رسته کانیشی هه ر بۆ خودا گه راندۆته وه: ﴿جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَبٍ وَخَفَفْنَاهُ بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا﴾ (الكهف ۳۲). جێی باسه پێشتر ئاماژه ده لاله تی ئه م، خسته پالّو بۆ گه راندنه وهی نیعمهت و فهرمانه کانه مان، ڕوون کرده وه، ئه مه ش بۆ ئه وهی فه زلّو چاکه ی خودا له سه ر مرۆف ده رکه ویت، که خودا چ فه زلّو ریتزلینان و نیعمهت و به خشیکی به مرۆف به خشیوه، تا مرۆفیش سوپاسی خوداو گوێڕایه لێی خودا له سه ر ئه و نیعمه تانه بکات.

لیّره شدا - واته له م جوّره حا له ته شدا کاریکی گونجاو نیه که نه هیشتنه وهی نیعمه ته که و نه هیلان له لای خا وه نه که ی بخریته پالّ خودا، له کاتی کدا بیگومان خودا خۆی دانا و دادگه ره له کاری نه هیشتنه وه که دا.. خوداش خۆی زانییه له م ڕووه وه (والله اعلم)..

"په شیمانی و زیانه ندییی"

کابرای بی باوه ر، کت و پڕ به له ناوچونی مالّو سامانه که ی و، به هه ده رچوونی کاره کانی، که له ما وهی چرکه ساتی کدا له ناوچوون، شله ژاو، هه سته ی به زه ره رمه ندیی و گومرا بوونی و فه وتانی پاشه پوژو چاره نووسی ده کرد، بۆیه په شیمان بووه وه و زۆریش په شیمان ببووه وه، وه ک قورئان له فه رمایشته که ی خوا دا گوزارشتی لێ کردوه: ﴿وَاحِطَ بِشْمِرِهِ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّتِهِ عَلَى مَا أَنْفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّيَ أَحَدًا﴾ (الكهف ۴۲)، واته (له ئاکامدا به پێی بوچوونی باوه ردارانه ی هاوڕێ ئیمانداره که ی، مالّو سامان و به رو بوومه کانی له ناو براو، ئه ویش به ده م نا له و ناخ و داخه وه ده سته کانی به یه کدا ده کیشاو

ئهفسوس و پهڕیشانیی لهسهر ئهوه هه‌موو مه‌سره‌ف و خه‌رجیه‌ی تێیدا ک‌ردبوو، ده‌رده‌به‌ری، ئه‌مه‌ش له‌کاتی‌که‌دا باخه‌که‌ خاپوور ک‌رابوو به‌ته‌واوی وێران و په‌رش و بلاو ببوو، هه‌روه‌ها ده‌یگوت: ب‌ریا من هه‌یج جۆره‌ هه‌لوو شه‌ریکی‌کم بۆ خ‌ودای په‌روه‌ردگارم (دانه‌نایه). له‌م ئایه‌ته‌دا په‌سته‌ی ﴿فَأَصْبَحَ يَقْلُبُ كَفَّيْهِ﴾ مانای ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نێت که‌ ک‌ابرا له‌ هه‌سره‌ت و په‌شیمانی و شه‌ژاندا هه‌ردوو ده‌ستی به‌یه‌ک‌تردا کێشاوه‌ و په‌شیمان بووه‌ له‌وه‌ هه‌موو مه‌سره‌فه‌ی که‌ له‌باخه‌که‌دا ک‌ردویه‌تی و که‌ به‌سه‌ر یه‌ک‌تر داته‌پیه‌وه‌ و خاپوور بووه‌.. واته‌ به‌حسابات و خه‌رجیه‌کانیدا چۆته‌وه‌و، بۆ ده‌ستمایه‌ی خۆی پ‌روانیوه‌و، خه‌رجیه‌کانی کۆک‌ردۆته‌وه‌ که‌ له‌و باخه‌دا تی‌ی چوون. وشه‌ی (مَا أَتَقَفَ فِيهَا) وشه‌یه‌کی گ‌شتگیر و هه‌مه‌لایه‌نه‌و هه‌مه‌ جۆرو شیوازیکی خه‌رج ک‌ردنی ماددی و مه‌عنه‌ویش ده‌گرێته‌وه‌. بێگومان پ‌اره‌وپ‌ولێکی زۆری له‌و باخه‌ی دا خه‌رج ک‌ردبوو، که‌چی له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا، باخه‌که‌ی له‌ده‌ست ده‌رجووه‌ و په‌رش و بلاو بووه‌.. هه‌روه‌ها کات و پ‌وژگاریکی زۆریشی تێدا و له‌پێناو‌دا خه‌رج ک‌ردووه‌و، که‌چی ئه‌وه‌ هه‌موو و هه‌تانه‌ی به‌فێرۆ و به‌زیان لی‌ پ‌ۆشتوون.

هه‌مدیسان گ‌وروتوانایه‌کی زۆری جه‌سته‌یه‌شی له‌هات و چۆ و پێداگه‌ران و به‌سه‌رک‌ردنه‌وه‌و کارتی‌ ک‌ردن بۆ خه‌رج ک‌ردووه‌و، که‌چی ئه‌وا له‌به‌رده‌میا هه‌موو هه‌وله‌کانی به‌ (وێرانی و ته‌فروتوونا‌بوون و نه‌مان) ده‌بینێته‌وه‌. پاشان خه‌ون و خه‌یاڵ و هیوا و ئاواتی‌کی زۆریشی تێدا خه‌رج ک‌ردووه‌ و له‌پێناویاندا ژیاوه‌ و په‌شتی پێ‌یان به‌ستووه‌، که‌چی ئه‌وا هه‌موو هیوا و خه‌ونه‌کانی له‌ژێر به‌رداشی پ‌استیه‌کی تال‌و واقه‌یدا پ‌وچه‌ڵ ده‌بنه‌وه‌. دیسان هه‌موو ئه‌وه‌ ژیا‌نه‌ی خۆی که‌ له‌پێناویدا به‌سه‌ری بردووه‌ و هه‌موو ئه‌وه‌ ته‌مه‌نه‌یه‌شی که‌ تێیدا بۆی ژیا‌بوو و ئه‌وه‌ مو‌ل‌ک و ماله‌ش که‌ بۆی ک‌ردبووه‌ ده‌ستمایه‌ و سه‌رمایه‌و تێیدا خه‌رجی ک‌ردبوون، که‌چی ئه‌وا هه‌موو ئه‌وه‌ی له‌پێناویدا خه‌رجی ک‌ردوون و مامه‌له‌ی پێوه‌ ک‌ردوون بوونه‌ته‌ زه‌ره‌رو وێرانه‌و کاول بوون..

له بهر هه موو ئه وانه له و په پری په شیمانی دا په شیمان بۆته ووه، دهسته کانی به توندی بهیه کدا کیشاوه، چاوی به هه موو ئه و خه رجی و مه سره فه هه مه جۆرانهیدا گێپراوه ته ووه، ئه و هه موو زه ره رو زیانانه شی هیناوه ته به رچاوی خۆی و سه رنجی لی داو. ئیدی زمانیشی هاتۆته گۆو ئه م رسته یه ی پی درکاندووه ﴿يَلَيَنَّيْ لَمْ أَشْرِكْ بِرَبِّيْ أَحَدًا﴾ خۆزگه هه رگیز هه یچ که سیکم نه کردایه به هاوه ل بۆ خودا " ئای چه ند په شیمانی یه کی گه ووه به ربلاوه .. ئای چ زیانیکی سه خت و کاریگه ره .. ئای چ ژیانیکی به دبه ختی و نه گبه تییه .. ئای چ ته مه نیکی به فیرو دراوه .. ئای چ مرۆفیکی گومراو سه رلیشاوه! ئه و مرۆفه ی، که به که شخه بی و به خۆنازین و به بی په روایی و لووتبه رزییه وه خۆی ده نواند .. ئه و مرۆفه ی، که به هۆی مالو باخه کانیه وه شانازی به سه ر هاوپی ئیمانداره کهیدا ده کردو پی ده گوت ﴿أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا﴾ .. ئه و مرۆفه ی کاتی که بۆ باخه که ی ده روانی، له باره یه وه رای وابوو، که ده یگوت: ﴿مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا﴾ .. ئه م مرۆفه ئیستا ده بینیت باخه که ی به سه رییه کدا ته پیوه و خاپوورو ویران بووه، بۆیه به کرده وه (عه مه لی) په شیمان بووه ته ووه، په شیمانیه که شی له ده ست به یه کدا کیشانه که ی دا په نگی داوه ته ووه، هه روها به وته و درکاندن زمانیش په شیمان بۆته ووه له وه دا په نگی داوه ته ووه، که گوتویه تی: ﴿يَلَيَنَّيْ لَمْ أَشْرِكْ بِرَبِّيْ أَحَدًا﴾.

" هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ "

قورئانی پیروژ له به دوا داچوونی دا بۆ ئهو زیانه سهختهی کابرای کافرو له ناوچوونی ههردوو ڕهزه که ی، بهم شیوهیه دۆخه که ی هه لسه نگاندوو ه: ﴿هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا﴾ (٤٤) الکهف .. واته: (لهو جوړه بارودۆخانه دا یارمه تی و کۆمه ک ته نها له خودای حق و حاکی هه قه به روه ره وه یه و، خودای حاکم هه ر خۆشی باشتی رین پا داشتی بۆ چاکه کاران له لایه و، چاکترین چاره نووس و سه ره نجامی شی بۆ به خته وه ران داناهه) .. ئه م به دوا داچوونه ش حه قیقه تیکی راستگۆیا نه ی قورئان و بنه مایه کی هه می شه یی ی با وه ڕدار یتیشمان ده خاته به رچاو له سه ر ئه وه ی بیگومان خودا هه ر خۆی یارمه تی ده رو پشتیوانه و، ئه م سیفه ته ش ته نها له خوا دایه و، هه ر که سیك خودا پشتیوان و یارمه تی ده ری بی ت سه رکه و توه و، هه رکه سیكیش خوا وازی لی بینیت و پشتیوانی نه بی ت ئه ما زه ره ره مه ندو سه رشۆره .. سه ره نجامی پشتیوانی تی ی خوداش بۆ هه ر که سیك سه رفرازی و سه رکه و تن و خیر و خۆشیی ئه و که سه یه و، له ڕۆژی دوا ییشدا له لایه ن خودا وه پا داشتی کی فره ی چنگ ده که ویت. ئه م مه سه له یه ش زیاتر له به سه ره هاتی ئه و دوو پیاوه دا ده رکه و توه و، پیاویکیان با وه ری به خودا هی ناوه و، پیاوه که ی هاو پێشی بی با وه ڕ بو وه ئیمانی به خودا نه هی ناوه و، شانازی به هه ردوو ڕه زو باخه که یه وه کردوه و، پیاوه با وه ڕداره که خودای به یارمه تی ده رو پشتیوان داناهه و، خوازیاری پا داشتی لای خودا بو وه و، خۆی له سه روو مالو دارایی و که ره سه دل ڕفینه کانی دنیا وه دا ناوه و پێیان نه خه له تا وه، له کاتی گه تگۆشیی له گه ل هاو ڕی دنیا په رسته که یدا پیی گوتوه و: ﴿لَکِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا﴾ (٢٨) وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا

يَا لِلّٰهِ اِنْ تَرٰنَا اَقْلَ مِنْكَ مَا لَا وَوْلَدًا ﴿٣٩﴾ فَعَسَىٰ رَبِّيْ اَنْ يُؤْتِيَنِيْ خَيْرًا مِّنْ جَنَّتِكَ ... ﴿٤٠﴾ الكهف ﴿٤٠﴾، واته (بهلام من ههردهلیم ئەو خودایه پهروهردگارمهو هیچ کهسێک ناکه مه هاوهل بۆی، تۆش کاتیگ دهچیته نیو باخه کهت بۆچی نالیت: (ماشالله)، ئەمه به خواستی خوا دادهبینیت، که به مالو مندال لهتۆ که مترم، ئەوا به دووری مهزانه که پهروهردگارم لهو باخه ی تۆ باشترم بۆ دابین بکات). ئەوه بوو سه ره نجامی باش و پا داشتی فره نه پراوهش بۆ ئەو پیاوه باوهرداره بوو، دیتی هه ره خدا ﴿خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا﴾.. به راستی باوهردیکی تهواوی به خدا هینابوو، داوای یارمهتی هه ره له خدا ده کردو، له بهرته مهش رزگارکار خودایه، تواناوه یزو کۆمه کیش هه ره له خوداوهیه، جائه گه ره منیش سه رکه وتوو بووم، ئەمهش ته نها به وه ده بیت، که یارمه تی و کۆمه کی راسته قینه به مافی خودای حه ق و پشتیوان بزانی. به لام کابرای بی باوه ر غهیری خودای به یاری ده ده رو پشتیوان داده ناو، په نای بۆ غهیری خودا بر دبوو شانازی شی به غهیری خوداوه ده کردو، به شتومه کی لای غهیری خوداوه سه رسام بوو و، ته نها سه ری کرد بوو سه ره ده رو ره زه که ی و گۆشه گیریان ببوو و به نیعه ته کانیان خرۆشابوو، خرۆشی به که سوکاری زۆرو سهروه ت و سامانی وه با ده دا.. ئە ی داخۆ چیی لیوه یان ده سه که وتبیت؟ بیگو مان هه موو ئەو شتانه ی سه رقالتی ببوو و پشتی پی به ستبوون و پیا نه وه ده نازی و گۆشه گیریان ببوو، له چه ند چر که ساتیکدا نه مان، ئیدی ئەم پیاوه بووه که سیکی لاوازو بی ده سه لات و خه م بارو سه رشۆرو په شی مان و سه ره تکیش و، زه ره مه ندو گو مپا، هیچ که سیکیش له جیاتی خودا نه ی توانی سه ره خه رو یارمه تی ده ری بیت ﴿...فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُوهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنْتَصِرِينَ﴾ القصص ﴿٨١﴾.

بیگو مان میژووش گه لیک له م نمووانه ی له خو گرتووه، که ئەم حه قیقه ته قورئانیه، ئەو بنه ما باوه ردارتییه شی ان تیدا ره نگ ده داته وه، چونکه (میژوو)

زيانو بچووكى و لاوازىي ئەو كەسانەى بۆ تۆماركردووين، كە جگە لە خودايان بە پالېشت و يارمەتيدەر بۆ خۆيان داناو، ئەو كەسانەش وەك (قاروون) و (فیرعەون) و ھەزارانى دى.

ھەروەھا مێژوو چەندىن نمونەى كەسانى باوەردارىشى بۆ تۆماركردووين، كە ھەر خودايان بە يارمەتيدەر و پشتيوانى خۆيان ناسيوەو، بەم ھۆيەشەو كۆمەك و سەرکەوتن و سەرورەى و بەختەو ھەرى و سەربەرزىيان لە دنيا دا (پيش رۆژى دوايش) بە دەست ھيئاو. قورئانى پيرۆز، ئەم دوو نمونەيەى بۆ ئەو خستۆتە بەرچاومان، تاكو خۆمان يەكێكيان ھەلبژيرين و، بشزانين چۆن ھەلى دەبژيرين و ئوبالى ئەو ھەلبژاردنەش لە ئەستۆ بگرين. دەى ئايا پشتيوانىتيى خدا ھەلبژيرين و پروى تى بکەين و بەتەماى پاداشتى لای ئەو بين؟! گەر ئەم لایەيان ھەلبژيرين، ئەوا بێگومان شوین پى پياو ھەروەھا باوەردارەكەى نىو ئەم چېرۆكەمان ھەلگرتووەو، ھەمان دەسكەوتى ئەویشمان (ان شاء الله) دەست دەكەوتىت، خێر و چاكەى خاواراويشمان بەردەكەوتىت، ھەر كەسێكيش جگە لە خدا پالېشتيىكى دى ھەلبژيرىت، لەمەدا شوین پى پياو كافرەكەى (خاوەنى دوو باخەكە) ھەلگرتىت، ئەوا لەناكام دا تەنھا گلەيى لەخۆى دەكات، چونكە خۆى وادەبينىتەو، كە ھيچ ھێزو توانا و پلەو پايەو دەسلەتێكى نەماو، ئیدی لەو رۆژەدا پەشيمان دەبيتەو، كە رۆژێكەو پەشيمانى تىيدا سوودى نىو، ئەوى رۆژى زەرەر و زيانەكانىشى بى كۆتايى و نەبراوین ﴿هَٰذَاكَ الْوَلِيَّةُ لِلَّهِ الْحَقُّ ۖ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا﴾ (١١) الكهف ..

" مَثَلُ الْحَيَوةِ الدُّنْيَا "

له کاتیڤدا دَلْ ودهروونه کانی خه لکیی ئاگادار له م جوړه به سه رهاتانه، سه رنجی شیوازی گیرانه وه که ی قورئان دده ن، چونته نیتو قولایی ئو سه ره نجامه ی که کابرای بی باوه ری خواهنی دوو رهزه که ی تی که وتوه و، دوای ئه وهش (ئهم دَلْ و دهروانه ی خه لکی) ئو راستیی به چینه یی هی ژیا نی مرؤفایه تیا نی بۆ ده رده که ویت که (بینگومان مافی پشتیوانیتی حه قو راسته قینه هه ر بۆ خودایه)، له م جوړه کاتانه و له سایه ی ئهم راستییانه دا خودا له قورئاندا نمونه یه که له ژیا نی دنیا مان به ئاوێک بۆ دینیته وه که له ئاسمانه وه باراندویه تی، وه که ده فرمویت: ﴿وَأَضْرِبْ لَهُم مَّثَلُ الْحَيَوةِ الدُّنْيَا كَمَا أَنزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيحُ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقَدِّرًا ۝٤٥﴾ الکهف ... واته (ئهی پیغه مبهه ر نمونه یه کیا ن له ژیا نی دنیا بۆ بهینه ره وه وه که ئاوێک وایه که له ئاسمانه وه باراندوو مانته خواره وه هه موو جوړه رو وه که دانه وێله یه کی له زه ویدا چینه راوی لی به ره هه م هاتوه وه له دواییشدا هه مووی بو وه ته پووش و په لاشی کی بی نرخی وه ها که (با) په رش و بلاوی کردۆته وه، به م ره نگه خودا به سه ر هه موو شتیڤدا به توانا و ده سه لاته). خودا ئهم نمونه یی له قورئاندا له و جیگه یه دا هی نا وه ته وه که له دوای به سه رهاتی پیاوی خاوه ن دوو رهزه که وه خستویتی یه به ره چاومان، وه که به دوا دا چوونیڤ بۆ چیرۆکی کابرا که هه ردو و ره زو باخه که ی له چه ند چرکه ساتیڤدا بۆ وێران کردو وه و، لاپه ره ی وجودیا نی پیچا وه ته وه له کاتیڤدا خا وه نه کیا ن به ته مای به رده وام بوونیا ن و مانه وه یا ن و، له نا ونه چوونیا ن بو وه، جا هه موو ژیا نی دنیا ش له م نمونه یه دا "به کورت و خیرا و پراوه" ده رکه وتوه، ئه مه ش ئاوێکه و له ئاسمانه وه خودا

له ماوهی چهند چركه ساتيكددا باران دوويه تی یه سه رزهوی ورووهك و سه وزاییه كانی زه وییشی له چهند چركه ساتيكددا تیکه ل بووهو، پاشان هه ر ئهم ورووهك و سه وزاییانه له چهند چركه ساتيكددا بوونه ته پووش و په لاشيک كه به هۆی باوه په رش و بلاو بوونهوه.

بینگومان ئهم نموونه بهرچاو خراوهی، ژيانی دنیا له شریتیکی سینه مایی ی کورت و خه یالی دا، كه به خیرایی و له چهند ئه لقه یه کی كه م دا پيشان ده دریت، باس ده كات، ئه مه ش نموونه یه كه بۆ چهند دیمه نیکی کورت و خیرا له قورئاندا.

ئوه تا ئاوه كه له ئاسانه وه دیته خواره وهو، ورووهك و كشتوكاله كانی ش تیکه لی بوون، (نهك ئاوه كه خۆی تیکه لیان بوویت).. ئه مه ش له پیناوی خیرایی پيشاندانی نموونه كه دا، ئینجا دوباره ورووه كه كان وشك بوونه وهو، ده بنه پووش و په لاشيکی وشکی دووراوه ی هارراو، كه له تۆیه له یه کی به جوو كدا خۆی ده نوینیت و، كت و پر بایهك دیت و په رش و بلاوی ده كاته وهو له گه ل خۆیدا بۆ جینگه یه کی دووریان ده بات.

له و نایه ته دا "پیتی ف- (فاختلط به..)- و- (فأصبح هشیماً).. " پیتی (فاء) له مانه دا بۆ ریكخستنی وروواوه كان و، به دوا داچوونی كت و پرپی یه له خیرا پيشاندانی دیمه نه كان و ریزبه ندی و ئه لقه كاندا. جا بۆ ئه وه ی به سه رنج دانی قوولتروه بۆ خیرایی پيشاندان و کورت کردنه وه ی دیمه نه پيشاندراوه كه ی ژيانی دنیا بروانین، نموونه یه کی تری قورئانمان به یاد دیته وه، كه هه ر ده رباره ی ژيانی دنیا هیناویتی یه وه، به لام دیمه نیکی درێژكراوه یه، به پيشاندانیکی خاوی (دژی خیرا) و به چهند قوناغیکی هیواشه وه یه، ئه مه ش له و فه رمایشته ی خودادا هاتوه، كه فه رموویه تی:

﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ أَجْرٌ كَبِيرٌ﴾

﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ أَجْرٌ كَبِيرٌ﴾
خَلِيلِهِ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَاءُ يَكَادُ سَنَاقِرُهُ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَرِ ﴿٤٣﴾ النور. واته: "ئایا نابینیت خودا

به ئارامی یهوه ههروهكان به ئاسمان دا دهباتو، پاشان بهیهکیانهوه ده بهستیتتهوهو، ئینجا له سه ریه کۆیان ده کاتهوهو، بهم رهنگه ده بینیت لهو هه ورانهوه (که وهک چیاکان ده رکه وتوونو ههروهک چیاکانیش دۆلۆ شیۆ له نیوانیان دا ههیه) بارانو ته رزه ده بارینیت و له سوودی ئه و بارانه خودا به خواستی خوێ بهشی خه لکی ده داتو، بهشی خه لکانیکێ تریش (هه ر به خواستی هه کیمانه ی خوێ) ناداتو لییان دوور ده خاتهوه، هه و ره تریشقه کانیش هیئده به هیژو برووسکه دارن، که خه ریه که برووسکه کانیان بینایی چاوانی ته ماشا کارانی نه هیلت.

بیگومان دیه نه که ی نیو سوورپه تی (کهف)، که ده رباره ی ژیا نی دنیا به به خیرایی و به کورتی پیشان دراوه و له گه ل کesh و دۆخی دیه نه که دا رێک که وتوهو، ههروه ها له گه ل ئه و شوینه و شیوازه ی، که تییدا پشتی پێ به ستبون، که له چه ند چرکه ساتیکدا نه مانو، که به شیک بوون له ژیا نی دنیا.

جا وهک چۆن ئه و دوو باخه له چه ند چرکه ساتیکدا نه مانو و وێران کران، به هه مان شیوه ژیا نی دنیا له چه ند چرکه ساتیکدا نامینیت، خاوه نی هه ردوو باخه که ش چۆن هه موو شتیکی له نیوانیاندا به دهسته وه نه ما، به هه مان شیوه هه ر که سیکی تریش خوێ ته نها سه رقائی دنیا بکات و خودای پهروه ردگاری له بیر به جیتته وه، ئه و هه موو شتیکی تییدا له ده ست ده دات، چونکه په نا ده باته بهر سیبه ریکی بپاوه و، مالۆ سامانیکی رۆیشتوو و، خه و خه یالیکێ ته فره ده ر.

جا ئایا ئه م نمایشه ی، که ژیا نی دنیا ی به خیرایی و به کورتی تییدا پیشان ده دریت، خه یالیه، یان واقعیه؟ راسته قینه یه، یان مه جازی و پێوانه کاری؟

بیگومان واقعی و راسته قینه یه و، له ژیا ندا راستگویی و بوونی ههیه، ئیدی دنیا به هه موو شیوه جوړه کانیه وه، به به راورد له گه ل ژیا نی رۆژی دوا ییدا له ج ئاستیکدا یه؟ ئه ی داخۆ ته مه نی مرۆڤ چه ند بیت، که تییدا ده ژێ؟ ئه ی داخۆ ئه و ته مه نه له ئاست دنیا شدا به چ به راوردیک هه لسه نگینریت؟ ئه ی داخۆ به به راورد

له گهڵ ژيانى نىو قىيامهت و رۆژى دوايدا چۆن بهراورد بكرىت؟ بهراستى هينده جى بهراوردو شايانى باس نيه، چونكه كورت و كورته. خيراو خيراىه.. بهراستى ژيانىكى كورت و بى بهايه.. ههه لهه روهوه خودا فرمويهتى: ﴿وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَسُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِقَوْلِ اللَّهِ وَكَانُوا مُهْتَدِينَ﴾ (يونس ۵۵). واته: (خودا نهوان له رۆژى كدا كۆ ده كاتهوه كهوا ههست ده كهمن گوايه تهنها يهك سهعاتى رۆژى كيان له ژياندا به سههه بر دوهوه، له نىو خۆشياندا خزم و ناشايان يه كتر ده ناسنهوه. بىگومان زيانبارن نهو كه سانهى، كه بروايان به ديدارى خودا نه بووه و شارهزاي رىگهش نه بوون.

ههروهها خودا فرمويهتى: ﴿قُلْ كَمْ لَبِئْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ﴾ (۱۱۳) ﴿قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسَلِ الْعَادِينَ﴾ (۱۱۴) ﴿قُلْ إِن لَّبِئْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا لَّوْ أَن تَكْمُلْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (۱۱۵) المؤمنون. واته: "خوداى گهوره له قىيامهتدا له كافران ده پرسىت: ئه رى ئىوه چهند سال له سهه زهوى مانهوه؟ ئهوانىش له وه لا مدا ده لىن: رۆژىك، يان ماوهى هه ندىك له رۆژىك له ژيانى سهه زهويدا مايهوه (به ماناى ژيانى دنيا هينده كه مه، له قىيامهتدا وادهزانن) دهى پرسىار لهو كه سانه بكهن، كه زانباريان له سهه حسابى كات و رۆژگار ههيه، ئىنجا خواى گهوره پىيان ده فرموىت: "بهراستى مانهوهى ئىوه له دنيا دا ماوهيه كى هيجگار كهمن بووه، ئه گه به چاكى بتانزانياه."

ههروهها خودا فرمويهتى:

﴿الْهَنُكُمُ التَّكَاثُرُ﴾ (۱) ﴿حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ﴾ (۲) التكاثر. واته (ئهى خه لكينه زۆر كردنى مال و سامان و دارايى و بيناسازىستان، ئىوهى له زىكرى خودا و به نديا هتى سهه قال كردوهو، بى ناگاي كردوون، تا ئهوكاتهى ده مرن و ده برىنه نىو گۆره كاتنان).

"زينة الْحَيَاةِ الدُّنْيَا"

دواى ئەوێ قورئانی پیرۆز کورتیی ژیاى دنیاو خیرایی بهسەر بردنى و بهسەرچوونیی پروون کردۆتهوه، ئەوهشی بۆ پروون کردووینهوه که ئەوهی (له مالۆ سامان و کورو نهوه و که ره سه ی هه مه ر ه نگ) تیی دایه خوشیه کی که م و بر اوه یه، وه خودا فهرموویه تی: ﴿الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ﴾. ئەمهش هه م دیسان راستی یه کی به لگه نه ویستی قورئانه که وا مالۆ کورو نهوه، یان باشتر بلێن (مالۆ مندال) هه موو ژیاى دنیا نیین، هه روه ها گرنگترین شتی نیو ژیاى دنیا ش نیین، به لکو جوانی و نارایشتی ژیاى دنیا، ئەمهش واتای ئەوه ده گه یه نیّت که به م چاویلکه یه بۆی پروانین و له سه ر ئەم بنچینه یه ش مامه له ی له گه لدا بکه ین. وشه ی (زینه) له و نایه ته دا ئەم واتایه ده گه یه نیّت و ئەو سیبه ره ش ده نی شی نیّت، چونکه مانای (زینه) پرووکاری ده ره کی ی شت ده گه یه نیّت که بۆ جوانی و پازاندنه وه و چیژی هونه ریی جوانکاری یه، به لّام به شیك نیه له راستی یه کانی مه سه له که و له بنچینه کانی.

(ئیمام راغبی ئەسفه هانی) له کتیی (مفردات) ده کیدا ده باره ی وشه ی (زینه) گوته ویه تی: "زینه ت و جوانکاری راسته قینه ئەوه یه مرؤ له هیه شتیکی بارودۆخ و حاله ته کانی، نه له دنیاو نه له پۆژی دوا ییدا ناشیرین نه کات، به لّام ئەوه ی له جوژه حاله تیکی تایبه تیدا زینه تیکی پی بدات و له حاله تیکی تر دا پی نادات، ئەوه له بوته ی ناشیرین دایه. هه روه ها به بوختی و به کورتی (زینه ت و جوانکاری) له سی بار دایه :-

۱- جوانکاری به کی ده روونی: وه ک زانست و بیروباوه ره جوانه کان.

۲- جوانکاری به کی جهسته یی: وه ک هیزو درێژی و بالاو به ژن پێکی.

٣- جوانکاری یه کی ده ره کی: وهك مالو پلهو پایه" (١).

به لām خو دانانی (مالو مندال) به جوانکاری ژییانی دنیا، مانای پشتگویی خستیان و واز لیتهینانیان ناگهیه نیت بهو بیانوهی گوايه تهنها بو جوانی و زینه تی ژیان، به لām له وانه یه بینه هو ی باوه رنه هیئان به خوداو، خاوه نه که یان له پروو کردنه خودا دوور خه نه وه.

دیاره مروۆسی موسلمان شهو ی لی خوازاوه که مامه له وه هه لās و که وهت به جوانکاری مالو مناله وه بکات و، به لām تیروانیی بو یان به گویره ی فره مانه کانی قورئان و حه قیقه ته کانی بیت. مامه له وه ره فتاری بهم دوو دیارده یه وه له سه ره شهو بنچینه یه بیت که تهنها جوانی و زینه تیکی دنیان، جوانکاری یه کن بو رازاندنه وهی ژیان و باش کردنی و سوود لی دیتنیان به خوشی، ده نا خو نابیت له م بارستایی یه گه وه ره تری پی بدات و رو لیک ی له مه گه وه ره تریشیان بو دانه نیت. واته بو ی ناشیت که مالو مندال (المال والبنین) به هه موو شتیک دابنیت له ژیاندا، یان له خودای دوور بجه نه وه، یاخود له جیاتی خودا پشتی پی یان به سه ستیت.

ئهم دوانه (مالو مندال) زینه تن، وهك زینه تیش مامه له یان پیوه بکات و، وهك زینه تیش بو یان پروانیت و، هه لسوکه وتیشیان وهك زینه ت پیوه بکات.. خوداش له مباره یه وه فره موویه تی:

﴿ زَيْنَ النَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثُ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَتَابِ ١٤ آل عمران ﴾

واته: (خوشیستنی ئاره زووه کان له ئافره ت و بوونی کوڕو نه وه، له هه بوونی زیرو زیوی زورو له سه ریهك دانراوو، له نه سه پی ره سه نو چاك و له مه رو مالات و له

زهوی وزاری کشتوکالی، بۆ خه‌لکی جوان و پازیتراونه‌ته‌وه، نه‌مانه‌ش هه‌موویان که‌ره‌سه‌ی خۆشی و نازو نیعمه‌تی ژیا‌نی دیا‌ن، خوداش باشت‌رین شوینی گه‌رانه‌وه‌ی بۆ عه‌به‌دکانی سازو ئاماده‌کردوه).

وه‌سف کردنی مالۆ مندال به (جوانی و زینه‌تی ژیا‌ن) سی‌به‌ریکی گونجای تر بۆ ئه‌م دۆخه‌و بۆ ئه‌و شوینه‌ی، که ئایه‌ته‌که‌ی تیدا له‌باره‌وه هاتۆ‌ته خواره‌وه، ده‌خولقی‌نیت، ئه‌ویش مه‌سه‌له‌ی له‌ناو‌چوونی هه‌ردوو ره‌زه‌که‌و وێران‌بو‌نیانه، که‌واته (زینه‌ت) مانای نه‌مانی شته‌که‌و له‌ناو‌چوونی ده‌گه‌یه‌نیت، نه‌ک مانه‌وه‌ی و جی‌گیر بوونی و به‌رده‌وامی، هه‌روه‌ها قورئان له‌جییه‌کی تر دا مالۆ مندالی به (گۆلی ژیا‌نی دیا) وه‌سف کردوون، وه‌ک خودا فەر‌موویه‌تی: ﴿وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ ۚ﴾ (طه)، واته: (ئه‌ی مرۆ‌فی خاوه‌ن باوه‌ر چاوه‌کانت مه‌بره‌ له‌و نازو نیعمه‌ته‌ی، که به‌هه‌ندی‌ک خه‌ل‌کمان دا‌ون و که زینه‌ت و جوانی‌ی ژیا‌نی دیا‌و: که "گۆلی ژیا‌نی دیا‌ن" تا‌کو به‌وه تاقی‌یا‌ن بکه‌ینه‌وه).

که‌وابوو گۆ‌لیش ته‌مه‌نی کورته‌و به‌خیرایی ده‌ژاکیت و سیس هه‌ل‌ده‌گه‌ریت و ده‌مریت، زینه‌ت و جوان‌کاریش، ماوه‌که‌ی که‌مه‌و به‌خیرایی نامی‌نیت و له‌ناو‌ده‌چیت، به‌م ره‌نگه‌ش مالۆ سامان سی‌به‌ریکی بپاوه‌ن و، منال و نه‌وه‌ش به‌خششیکی پیدرا‌وو سه‌نراوه‌ن. جا ئاخۆ ئه‌و که‌سانه‌ی په‌نا ده‌به‌نه‌به‌ر ئه‌م سی‌به‌ره‌ دوابرا‌وو به‌سه‌ر‌چووی، که (په‌یا‌ن درا‌وه‌و لی‌یا‌ن سه‌نراوه‌ته‌وه) چه‌نده خه‌ساره‌مه‌ندو ره‌نجه‌پۆ‌ن.

"وَالْبَقِيَّةُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ"

جا نه‌گهر مالۆ منداڵ جوانیی دنیا بن، شهوا قورئانی پیرۆز پینموونییمان ده‌کات بۆ شتیکی جیگیر له‌دنیا دا که شایانی نه‌وهیه هه‌موو گرنگی و بایه‌خینکی پێ بدریت و، ته‌مه‌نی تیداو له‌پیناودا به‌سه‌ر به‌ریت و، کات و پڕۆگاریشی بۆ ته‌رخان بکریت، وه‌ک خوداش فه‌رمویه‌تی: ﴿وَالْبَقِيَّةُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا﴾. لێره‌دا شه‌وه‌ی به‌مه‌به‌ست گیراوه (الباقیات الصالحات) ه‌له‌دوای دیاریکردنی زینه‌تی ژیا‌نی براوه‌ی دنیاو، له‌به‌دواداچوونی به‌سه‌رهاتی هه‌ردوو په‌زه و پیرانکراوه‌که‌و، زیانمه‌ندیی خاوه‌نه‌که‌یاندا.. جا نه‌گهر مالۆ منداڵ جوانیه‌کی براوه‌بن، شه‌ی چی هه‌یه که مابێته‌وه‌؟

ده‌ی باشه شه‌وا هه‌ردوو باخه‌که‌ی سه‌ر زه‌وی نه‌مان و له‌ناو بران، شه‌ی چی ماوه‌ته‌وه‌؟ وه‌لام (الباقیات الصالحات) شه‌و نه‌یه‌ته چاکانه‌و شه‌و کرده‌وه باشانه‌ن که ده‌مینه‌وه‌وه که له‌ لای خودا پاداشتی ته‌واویان هه‌یه‌و، که خاوه‌نه‌که‌یان باشترین پاداشت و زۆرتین و جوانترین پاداشتی ده‌دریته‌وه‌.. شه‌مه‌ش باشترین هیوایه (خیر املاً) واته‌ باشترین شتی که خاوه‌نه‌که‌ی هیوای بۆ ده‌خوازیت و نه‌گهر هیوای له‌سه‌ر هه‌لچنی شه‌وا شه‌و هیوایه ون ناکات، هه‌مه‌دیسان شه‌گهر به‌ته‌مای شتی که بوو، شه‌وا بێ ئومێدو هیوا براو نابیت.

ناخۆ (الباقیات الصالحات) له‌م ئایه‌ته‌دا چی بن؟! زانا پێشینه‌کانی ئیسلام له‌م باره‌یه‌وه چه‌ند وته‌یه‌کی لێک نزیک و هاوشیوه‌ی یه‌کدییان ده‌برپوه، بۆ نمونه (ابن عباس) و (ابن جبیر) و پتر له‌ زانایه‌کی پێشین ده‌رباره‌ی (الباقیات الصالحات): (چاکه‌ ماوه‌کان) گوتویه‌نه: " (شه‌و کاره چاکانه‌ی که ده‌مینه‌وه‌وه ون نابن/

الباقیات الصالحات) پێنج نوێژه فەرزه‌که‌ن". هەر له (ابن عباس)یشه‌وه گێڕاوه‌ته‌وه، گوتویه‌تی: (ئه‌م کاره‌ چا‌که‌ نه‌ گوتنی زی‌که‌ره‌کانی: (سبحان الله و، الحمد لله و، لا اله الا الله و، الله اکبر)ن.

له (عثمانی کوری عفان)یشه‌وه ﷺ گێڕاوه‌ته‌وه که گوتویه‌تی: (ئه‌وه گوتنی زی‌که‌ره‌کانی سبحان الله و، الحمد لله و، لا اله الا الله و، الله اکبر و، لاحول ولا قوه الا بالله العلي العظيم)ن.. هه‌روه‌ها له (ابن عباس)ه‌وه و ته‌یه‌کی تریشی گێڕاوه‌ته‌وه که گوتویه‌تی: (ئه‌وه و ته‌ جوان و چا‌که‌کانن). له (عبدالرحمنی کوری زیدی کوری —اسلم)یشه‌وه گێڕاوه‌ته‌وه که گوتویه‌تی: (الباقیات الصالحات) تێکرا هه‌موو کرده‌وه چا‌که‌کان ده‌گریته‌وه^(۱).

جا نه‌گه‌ر به‌وردی سه‌رنج له‌م وتانه‌ی پێشوو بده‌ین، ده‌بینین هه‌موویان لێک تزیکن و هاوواتای یه‌ک‌دین، نه‌ک پێچه‌وانه‌ی یه‌ک‌دی، هه‌روه‌ک ده‌شیت که پێکیانه‌وه ب‌لکێنین به‌و پێ‌ودانگه‌ی هه‌موویان باسی کاره‌ چا‌که‌ به‌رده‌وامه‌کان ده‌که‌ن که له‌دوا‌یدا ده‌مێننه‌وه. چونکه هه‌ر یه‌کێک له‌و زانایانه‌ ئاماژه‌یان بۆ نمونه‌یه‌کیان کردوه، دیاره هه‌موو نمونه‌کانیان و به‌چه‌ندین نمونه‌ی هاوشیوه‌ی تریانه‌وه تێکرا به‌کۆی هه‌موویان (الباقیات الصالحات) پێک ده‌هێنن. (الباقیات الصالحات)یش کرده‌وه باشه‌کانن، به‌گشتی هه‌موو ئیسلامن به‌رپۆ ره‌سمه‌ عیبادیه‌کان و به‌یاساو شه‌ریعه‌ت و ره‌فتار و مامه‌له‌کانه‌وه. قورئانی‌ش ئه‌مانه‌ی به‌کاره‌ چا‌که‌ماوه‌کان (باقیات) داناوه، چونکه له‌پراستیدا ما‌ون و له‌لای خودا دیارن.. هه‌روه‌ها له‌ شوینه‌واری ژیا‌نی خاوه‌نه‌که‌یاندا ده‌مێنن. هه‌روه‌ک که له‌ قوول‌بوونه‌وه‌ی می‌زاج و تی‌پرواین و قه‌واره‌ی گیان و که‌سی‌تییه‌که‌شیدا ده‌مێنن، پاشان له‌نی‌و کۆمه‌لگه‌و داب و نه‌ریته‌کانیدا ده‌مێنن.. هه‌روه‌ها له‌ته‌رازووی رۆژی یارمه‌تیشی دا بۆ خاوه‌نه‌که‌ی ده‌مێنن، پاشان له‌کاتی‌که‌دا —به‌یارمه‌تی خودا— ئه‌و که‌سه‌ شایسته‌ی چوونه

(۱) (ابن کثیر/ ۳: ۸۵-۸۷) به‌کورتی.

بهههشت دهكهن، ده مێنن كه بێگومان له نازو نيعمه تي هه مېشهيدا ده بێتو، له نه مریي هه مېشه یی نیو باخه کانی بهههشتیشدا ده بێت. ئهم کاره چاکه ماوو بهردهوامانهش پێویسته گشت موسلمانێک بایهخی پێ بدات و پرووی تی بکهو بهشیوهو برپیکي زۆر زۆر ئه نجامیان بدهن.

پوختهی گرنگترین وانهو ئاماژهکانی ئهم چیرۆکه

١- چیرۆکی کابرای خاوهنی دوو باخه که چیرۆکیکی راسته قینهیه و له زه مه نیکی رابردوودا پرووی داوهو، به سه رهاتیکي ده سه له بهستی خه یالێ نیه.

٢- شیکارو درێژه ی چیرۆکه که نه زانراوه و له و نه زانراوانه شه که ناشیت هه ولێ پروون کردنه و یان بدهین، هیچ زانیاری یه کیش له م باریه وه په سه ند ناکه یین ته نها ئه وه نه بێت که له قورئانه وه ده رباره ی هاتوه، چونکه له پێغه مبه ری خوداشه وه ﷺ هیچ شتیکی وای له سه ر نه گیراوه ته وه.

٣- هێنانه وه ی نمونه کان له قورئاندا و اتا تیزری (نظري)یه کان له ده روونی به شه ری نزیک ده کاته وه و ئه و مانایانه ش که نمونه یان له سه ر هێنراوه ته وه پته وو به تین ده کات.

٤- هه ردوو پیاوه که له م چیرۆکه دا (ئیماندار) و (بێ ئیمان) ه که، دوو نمونه ی مرۆیی دووباره بووه و ه ن که له هه موو کات و شوێنیکدا وجودیان هه یه.

٥- پێویسته بانگه وازکاران سوود له شیوازی بانگه وازو پروونکردنه وه ی قورئان وه رگرن، ئه مه ش به و رهنگه ی که چیرۆک و به سه رهات بێننه وه و نمونه کان بجه نه پروو.

۶- خودا مۆلکەت بە کافر دەدات و نىعمەتلىكى زۆرىشى پى دەدات، ئەمەش بۆ
 ھەلسەنگاندن و تاقىکردنە و ھىيەتى، نەك بەلگەيەكى خۆشويستنى خودا و لى
 رازى بوونى بىت.

۷- بېنگومان خودا مروځي ئيمانداريش به وه تاقي ده كاته وه كه رزقو رۆزى لى
كه م و گران ده كات و، مالو سامانى براوه دى دى لى ده شارپته وه، نه مهش مانى
رق هستانى خودا و توورپه بونى له و كه سه نيه، چونكه دارايى دى له لاي خودا
ساناتره له وه بېته بوارىك بو رپزلىتنان، يان بو سووكايه تى پى كردن، خوداش
به خواستى خوى دى به كه سانىك ده دات، سا ئىتر نه و كه سانه دى خوش بوپتيش
يان نا، به لام ئاين ته نها به كه سانىك ده دا، كه خوشيانى بوپت.

۸- خودا ھەر خۆى پزقو پۆزى و نىعمەت دەبەخىيىت، دەنا ھەولۇ كۆشش و تىفكرين و پرۆژە و مالۇ سامانەكانى مروف تەنھا چەند ھۆكاريكى ماددىي و روالەتتين.

۹- له قورئاندا سه رنجيكي هونه ريپيانه ي كشت وكالتي ههيه، ده باره ي شيوازي ريپكخستني ره زو باخو باخچه كانو بيستانه كان.. ئه وهش لهو گيپرانه وهيه ي چيروكه دا به ديار ده كه ويته، كه باسي ريپكخستني كيئلگه و به روبرومي نيو ههردوو باخه كه ده كات.

۱۰- بایه‌خدان به‌زه‌وی و پیک‌خستنی چاندنی و پیک دانانی کیلگه و دارو درخته‌کانی، چیژیککی هونه‌ریی ده‌به‌خشیتو، ده‌بیته هۆی زیادبوونی به‌ره‌م و به‌روبووم تیی‌دا.

۱۱- زهوی ستم له باخوان ناکات و بهروبومی لی قه دهغه ناکات، بهلگو به بی جیاوازی و جیاکردنه و هی ئه و ئه و، بهرهمی خویان پی ددهات، که چی وپرای ئه وهش خه لکانیکی کافرو بی باوه، ستم ده که و کافرو سپله دهرده چن بهرام بهر به خوداو، بهرهمه کانیش له کهسانی تر قه دهغه ده که و. جا ئایا ناتوان له و به خشینده لاسایی زهوی بکه نه و و بیکه نه به بی شهنگ بو خویان؟

۱۲- خاوەنە كافەرەكەى ھەردوو باخەكە بەھۆى خۆ بەزل زانى و لەخۆبایى بوونەوہ چاوەكانى لەئاست دیتنى راستى يەكاندا كۆيژ ببوون، بۆيە بەرپەفتارىكى خەلەفاوى و تەفرە خواردووانەوہ دەجوولایەوہ.. ھەر كەسێكىش بەھۆى دياردەكانى دەولەمەندى و مالۆ سامانى براوہى دنيايى يەوہ لەخۆى بايى يێت وەك ئەو وایەو ھەمان نەريت و پرەفتارى ھەيە.

۱۳- يەكێك لەو دیدو بۆچوونە گومرايى يانەى لەخۆبایى بووان ئەوہيە وا گومان دەبەن گوايە خودا لەرۆژى قیامەتیشدا بەمالۆ سامانيان پێزيان لى دەنيەت، چونكە گوايە لەدنياش دا پێزى لى ناو، گومانيشيان وایە گوايە خودا لەقیامەت دا پێز لەباوەرداران نايەت و پاداشتى نەبراوہيان ناداتەوہ، چونكە لەدنیا دا مالۆ سامان و دياردە جوانەكانى دەسڕۆيشتوويى دنياى لى قەدەغەكردوون.

۱۴- (باوەردارێتى) زمانەى دُنيايى (صمام الامان)ە بۆ خاوەنەكەى، چونكە بەئیمانەكەيەوہ سەر بەرزەو، بەپەرورەدگارێشەوہ شانازى دەكات، ئىدى لاوازو سەرشوێنایىت و لەبەردەم خاوەن مالۆ سامانەكانیشدا ترسنۆك نايەت، تەنانەت ھىواى ئەوہش ناخوازێت كە وەك ئەوانى لى يێت.

۱۵- پێويست بوونى ئامۆژگارى كردنى ئەو كەسانەى لەخۆبایى بوون و بەنازو نيعمەت ھەلخەلەتاون، ھەروەھا پێويستى ئاگادار كردنەوہشيان لەسەرەنجامى ئەو پرەفتارو نەريتانەى كە ھەيانزو، داواشيان لى بکريەت كە سوپاسى فەزلۆ چاکەكانى بکەن و كەدەبيەت نيعمەت و بەخششەكانى خودا لەگوێرايەلى ئى فەرمانەكانى خودادا بەكاربھێنن.

۱۶- پێسايەك لە پێساكانى تېپروانىنى ئىسلامى ئەوہيە، كە ھيچ شتێك بەبى ويست و ئێرادەى خودا نايەتە كايەوہ، ھەرچى خوداش بىھويەت دەبيەت و، ھەرچيەكيش خودا خواستى لەسەر نەبيەت نايەت، ھيچ ھيژيەكيش نيە تەنھا

له خوداوه نهییت، ههركه سیكیش خودا هیژو توانای پێ نه دات، ئهوا هیچ هیژو توانایه کی نه.

۱۷- وشه کانی (ماشاء الله) و (لا قوة إلا بالله) برگهیه کی باوهردار یتییانهی قورنانن که مرۆفی باوهردار له کاتی کدا (به دیتنی که سوکاریکی یان کورپکی یان مالو سامانیکی) سه رسامو دلشاد بییت، دهیانلێتهوه. بهم پهنگهش سوپاسی خودا دهکاتو، ههول بۆ بهردهوامیی نيعمه ته کانی ده داتو، له کاری جی پهمانهندی خوادا به کاریان دینیت.

۱۸- سزای خودا ههه تووشی له خۆبایی یه کان ده بییتو، بهو سزایهش ههه مالو نازو نيعمه تیکیان هه بییت له ناو ده چیت، ئهوهش سزای کردهوه نابه جیکانیانه.

۱۹- له وانهیه بۆچوونو لیکدانهوه و مه زنده کارییه کانی خه لکی (ده باره ی ئه و کاره ساتو مهینه تییانه ی به سه ر کافره له خۆباییه کانداییت) لیک جوداو جیاوازن، به لām ده بییت له وه دا یه ک دهنگ هاو پێ بن، که ئه و کاره ساتانه به فەرمانی خودا وه ک سزایه ک بۆ دوژمنانی خودا نازل ده بن له به رامبه ر کردهوه خراپه کانیاندا.

۲۰- کاتیک نيعمه ت نامینیت و پزقو پززی له نیو ده بریت، مرۆفی کافرو له خۆبایی تووشی هه سه رت و په شیمانی ده بییت، به لām له وه ختیکدایه که په شیمانی سوودی نابیت.

۲۱- مرۆفی له خۆبایی له کاتی سزاو مهینه تیه کانی دا پاستیی ئه و سه ره نجامه ی بۆ ده رده که ویت که پیشتر له لایه ن پیاوچاکان و پێنماکارانه وه لییان وریا کرابووه، بۆیه له و کاته دا خۆزگه ده خوازیت که بروای پێ بکردنایه، به لām ئه م خۆزگه یه ی قهت به دی نایهت.

۲۲- پشتیوانیتیی راست ته نها بۆ خودایه و، هه ر که سیك شانازی به خوداوه بکات ئه وه ی ده یه ویت له لای خودا دهستی ده که ویت، هه ر که سیكیش شانازی

بەغەيرى خوداوە بکات، سەر شۆرۆ زیاغەند دەبیّت. ھەموو لایەنگرو شۆینکەوتوانى خوداش خۆیان بەتەنیا توانای بەدەستھێنانى سەرکەوتن و سوود وەرگرتنیان نیه، ھەموو ھێز و دیاردەو ھۆکارو شتەکانى تر لەئاست تواناو ئێرادەو سەربازانى خودادا دەستەوسانن.

۲۳- بێگومان ھەر کەسێک لەگەڵ خوادا بیّت، ھىچ شتێک لە حەقیقەت نادۆرپنیت، تەنانت گەر ھەموو دنیاو نىعمەتەکانیشى لەدەست بدات، خۆ ئەگەر ھەر کەسێک لەگەڵ خوادا نەبیّت، ئەوا ھىچ شتێكى دەست نەکەوتوو، تەنانت گەر خواوەنى ھەموو شتەکانى نۆ دىاش بیّت.

۲۴- ژيانى دنیا خیراو کورت و بپراوێه، ئای چەند خەسارەقەندە ئەو کەسەى سەرقالێ دنیا دەبیّت و پششى پى دەبەستیت، ئەمەش راستى یەکی رەگ داکوتاوہ.. جا داخۆ چەندى لەسەر بژى و چەندى لى کۆبکاتەوہو، دواى ئەوہش چى پروودەدات؟!

۲۵- ھەموو مالو سامان و نىعمەتى دنیاو ئەوہى لەدنیادایە زینەت و ئارایشتیکن بۆ دنیا، پىوئستیشن بۆ ژیان و جوانکردنى ژیان، ھەروەھا بۆ ئیمەش پىوئستن، تا لەژیان دا بژین.. بەلام شیاو نیه، کە بیکەینە گەورەترین خەمانو، فراوانترین ئەلقەى پىزانینمانو، بەھەموو شتێكى خۆمانى دابنێن.

۲۶- دانانى ھەرچى لەدنیادایە (بەجوانى و بەگول) دەلالەت لە کورتى و نەمانى دەکات، وەك (جوانیە کە لەنەمانى دا) و (گولەکەش لە کورتى تەمەنیدا) دەى ئاخۆ چەند زەرەرمەندن ئەو کەسانەى، کە دنیا بە ھەموو شتێک دادەنێن.

۲۷- پىوئستە مەرۆفى موسلمانى عاقل، بایەخ بە مەسەلە بنچینەیی یەکان بداتو، ئەوہى ماوہ (باقى) یە بىخاتە پىش نەماوہ کە (زائل)وہ، ھەروەھا ئەوہى جیگیرە، بىخاتە پىش رۆیشتووہ کەو، دواىن بختە پىش ھەوہلینە تیژ تیپەرە کەو، ئیدى بەزۆرى ئەو کردوہ چاکانە ئەنجام بدات، کە لەئاینەدى ژیانیدا سوودى پى دەگەيەنن، لەکاتى ئاتاج پىياندا ئەنجامیان دەچینیتەوہ.

٢٨- خواپهرستی و گوێرایه‌ڵی فهرمانه‌کانی خوداو کرده‌وه‌ی باش له چاکه‌
ماوه‌کانن (الباقیات الصالحات)، ئهمه‌ش له‌پرووی پاداشتی لای خوداوه به‌خێرو
به‌ره‌که‌تن، له‌پرووی هیواو ئاواته‌کانی خاوه‌نه‌که‌شیانه‌وه هه‌ر به‌خێرو به‌ره‌که‌تن،
بۆیه‌ش به‌خێرو به‌ره‌که‌تن، چونکه‌ خاوه‌نه‌که‌ی له‌به‌رده‌می خۆی له‌ ئاینده‌دا
ده‌یانبینیته‌وه‌و، ئاواته‌کانیشی به‌ وه‌دی هینراوی ده‌بینیته‌وه‌و، پاداشتی فره‌و
زۆرو جوانیشیان له‌سه‌ر ده‌بینیته‌وه‌.

چیرۆکی سۆیه

چیرۆکی (موسا) ^(١) له گهل (خدر) دا - سلاوی خودایان لی بیته -

نهم چیرۆکه له قورئاندا بهم جوړه گێڕاوه تهوه، که خودا فەرموویهتی:

﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّى أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقْبًا ۖ﴾ (٦٠) فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنَهُمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ۖ (٦١) فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ إِنَّا غَدَاءُ نَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا ۖ (٦٢) قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنْسَنِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ، وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا ۖ (٦٣) قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغُ فَأَرْتَدَّا عَلَىٰ آثَارِهِمَا قَصَصًا ۖ (٦٤) فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا ءَاتِيَهُ رَحْمَةً مِنْ عِندِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا ۖ (٦٥) قَالَ لَهُمُوسَى هَلْ أَتَيْتُكُمْ عَلَىٰ أَنْ تَعْلَمِينَ مِمَّا عَلِمْتُ رُشْدًا ۖ (٦٦) قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ۖ (٦٧) وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِط بِهِ خُبْرًا ۖ (٦٨) قَالَ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا ۖ (٦٩) قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْتَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ۖ (٧٠) فَانْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَخَرَقَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا

(١) شیکارو لیکدانمهی نایه ته کان له یه که به یه که ی بره کهانی نهم چیرۆکه دا به درێژی دیاری کراون بۆیه له سهرتاوه ته رجه مه یه کی کورتی نایه ته کاغان به پێویست نه زانی. (وه رگێژ).

لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا ﴿٧٦﴾ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٧﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا ﴿٧٨﴾ فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ قَالَ أَقْتَلْتُمْ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا ﴿٧٩﴾ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٨٠﴾ قَالَ إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَحِّحْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا ﴿٨١﴾ فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا أَنْبَاءُ أَهْلِ قَرْيَةٍ اسْتَطَعُوا أَهْلَهَا فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّقُوا هُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ فَأَقَامَهُ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا ﴿٨٢﴾ قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ سَأُنَبِّئُكَ بِمَا أُوِيلَ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٨٣﴾ أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسْكِينٍ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴿٨٤﴾ وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا ﴿٨٥﴾ فَأَرَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا ﴿٨٦﴾ وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٨٧﴾ الكهف ﴿٨٨﴾

چیرۆکه که له فهرموودهی پیغه مبهردا ﷺ

ئیمه له باسی ئهم چیرۆکه دا ئهو شیوازی بهرنامه پڕژییه زانستییه دهگرینه بهر که زانایان بریاریان له سهرداوه که داویان له لیکۆلارانێ چیرۆکی پیشینه کانی نیو قورئانیش کردوه که پێوهی پابه ندبن و ره چاوی بکهن، ئهمهش پێویستی پهنا بردنه بهر فهرموودهی راست (صحیح)ی پیغه مبهردا ﷺ، ههروهها پێویستی تینه په پاندنی ئهم سنووره بۆ نهفسانه ووته دروستکراوه کانی جووله که وهقه کانی (تیسرائیلیات) و چیرۆکه نه سهلمیئراوه کان، ده رده خات. له چیرۆکی (موسا) له گهڵ (خدر) دا - سلاویان لی بیئت - پیغه مبهردی خودا ﷺ چهند لایه نیکی لی پروون کردۆته وهو چهند زانیاریه کی تری خستۆته پال گیرانه وه که ی قورئان. زۆربه ی زانیانی فهرموودهش له کتیبه کانیاندا، چهندین فهرمووده یان لهم پرووه دیاری کردوه. فهرمووده کانی تایبته بهم چیرۆکه، له کتیبه کانی (بخاری) و (مسلم) و (ابو داود) و (ترمذی) و (نسائی) و (ابن ماجه) و (احمد) و (الحاکم) و نهوانی تر دا هاتوون.

ههروهها چهند زانیاریه کی تری ئهم چیرۆکه له کتیبه کانی میژوووشدا هاتوون، وهک کتیبی (تأریخ الطبری) و (ابن کثیر) و (ابن اثیر) و نهوانی تر.. زانیانی تهفسیریش له کاتی باسکردنی ئایه ته کانی ئهم چیرۆکه دا ئاماژه یان بۆ زانیاریه کان کردوه. لیژه شدا ئه وهی له لای ئیمه گرنگ بیئت ئهو فهرمووده راست و (صحیح) انه یه که لهم پرووه هاتوون، ته نها بهو فهرموودانه شه وه پابه ند ده بین، که ههردوو زانی گهوره (الشیخان)، (بخاری) و (مسلم) له سه ر راستی و (صحة) یان کۆکن.

ئیمامی (بخاری) له چهندین جیگه ی (صحیح) ه کهیدا، که به کتیبی (صحیح البخاری) ناسراوه، ئهم چیرۆکه ی له روانگه ی فهرمووده کانه وه هینا وه، چهندین بهش و (باب) ی له (کتاب العلم) و (فی الاجازة) و (فی الشروط) و (بدء الخلق) و (فی الانبیاء) و (فی التفسیر) و (فی الایمان والنذور) و (فی التوحید) بۆ ته رخان کردوه.

ئیمامی (مسلم) یش له (کتاب الفضائل)، (باب فضائل الخضر) (علیه السلام) دا فهرمووده کانی تایبەت بهم چیرۆکە (تەخریج) کردوو ئیمەش پوختە فەرمووده گێڕاوه کانی نیو هەردوو کتیبە کە (بخاری) و (مسلم) کە به (الصحيحين) ناسراون، دێنینهوه.

(بخاري) و (مسلم) له (عبيداللهی کورپی عبداللهی کورپی عتبهی کورپی مسعودی کورپی عبداللهی کورپی عباسه وه - خوا لیان رازی بیّت - گێراویتیانه وه که (ابن عباس) خۆی و (حری کوری قیسی کورپی حصنی فزاری) له سه هاهه که (مووسا) - سلاوی لی بیّت - هاوړی نه بوون و هه ریه که یان که سیکی دیاریکراوی بۆ داناوه، به لام (ابن عباس) گوتویه تی: (ئه هاهه خدره) له وکاته دا (ابی کورپی کعبی انصاری - خودا لی رازی بیّت - به لایان دا تپه پریوه (ابن عباس) یش بانگی کردوو وه پی گوتوو ئه (أبناء الطفيل) وه ره بۆلامان، وا من و ئه هاوړی یه مشت و مرمانه له سه هاهه که (مووسا) که مووسا داوی چۆنیه تی ناسین و پینگیشتنی کردبوو، جا ئایا تۆ هیچت له پیغه مبه ری خودا وه ﷺ نه بیستوو که ده باره ی ئه ویا وه باسی فەرموویت؟

له وه لامیدا (أبي) ده لیّت: (به لی له پیغه مبه ره خودام ﷺ بیستوو، فەرموویه تی:

"له کاتی که دا (مووسا) له نیو کۆمه له که سیکی گه له که ی خۆی (بنو اسرائيل) دا ده بیّت، پیاویک دیته لای ولی ده پرسیت: (ئه ری تۆ ده زانیت که سیکی تر له تۆ زانتر هه بیّت"؟

ئه ویش ده لیّت: (نه خیر)، واته که سی دی له من زانتر نه .. خوداش له وکاته دا سرووشی بۆ (مووسا) ناردو پی پی فەرمووه: به لی که سیکی دی له تۆ زانتر هه یه، که به نده مان (خدره)، مووساش داوی هۆی چۆنیه تی پینگیشتن و ناسینی کرد. خوداش ماسیه کی بۆ کرده نیشانه، ئه وه بو به مووسا گوترا: (هه ر کاتی که له هه ر

شوینێك دا ئەو ماسیەت ون كرد ئەوا بۆ ئەو شوینە بگەرێرەوهو، لەوێ دا خدر دەبینیت ئیدی مووساش بە پێی خواستی خودا ماویەك ڕۆیشت و کورپێکی نەوجەوانی خزمەتکاری لەگەڵ داو. دواي ئەو ماویە داوای لە خزمەت کارەکی کرد که پشویەك بدەن و قاوەلتی یەك بکەن، خواردنی قاوەلتییەکەشیان ماسییەکی برژاو بوو، ئەو بوو بە خزمەتکارەکی گوت: (خۆراکەمان بۆ بێنە). ئەویش لەوە لاییدا پێی گوت: (نەری لە بیرتە کاتیك چوینە سەر بەردە گەورەکی کەنار دەریاکە بۆ حەوانەوه، بیرم چوو پێت بلێم، که ماسییەکە بەراستی زیندوو بۆوهو بەشیویەکی سەرسوڕهێنەر خۆی کردەوه بەناو دەریاکەدا.. ئەم بەسەرھاتەش، تەنها شەیتان لەبیری بردمەوه).. (مووسا)ش پێی دەلێت: (دەمی مەبەستی ئێمەش ئەمەبوو)، واتە (لەکوێ ئەو ماسییە زیندوو بۆوهو خۆی کردەوه بەناو دەریادا، لەوشوینەدا بەخدر - دەگەم).

ئەنجا بەناچاری گەڕانەوه بۆ ئەو شوینە، که بەجێیان هێشتبوو، لەویدا (خدر)یان بینیو، لەوێه ئەو بەسەرھاتانەیان لێ ڕووداوه، که قورئان دەربارەیان گێڕاوتتێهوه^(١).

ئەم فەرموودەیهش بە کورتەیهکی چیرۆکەکه دادەنرێت.. لێرەدا فەرموودەیهکی درێژو تێروتەسەلێش دەربارەي ئەم چیرۆکە دیاری دەکەین، که هەر (بخاری)و (مسلم) گێڕاویانەتەوه:-

لە (سعیدی کوری جیری)هوه - خودا لێی ڕازی بێت - گێڕاوتەوه، گوتوویەتی: (ئێمە جارێکیان لەلای (ابن عباس) بووین لەمالی خۆیداو، پێی گوتین (پرسیارم لێ بکەن) منیش گوتم: (ئەي ابا عباس خودا بمکات بەفیدای تۆ، لە شاری (کووفە) پیاویکی چیرۆکزان هەیه، که ناوی (نوف البکالی)یەو گومانی وایە، که

(١) البخاري (٦٠) كتاب الانبياء (٢٧) باب الخضر مع موسى عليها السلام، حديث رقم (٣٤٠٠) ومسلم (٤٣) كتاب الفضائل (٤٦) باب فضائل الخضر - عليه السلام - حديث رقم (٢٣٨٠).

(مووسا) - سلاوی لی بیّت - پیغه مبهری بهنوئیسرائیل ئهو مووسایه نیه که هاوه لئ (خدر) بووه - سلاوی لی بیّت - (ابن عباس) ش گوتی: (ئهووه دوژمنی خودایه و درۆ ده کات: چونکه له (ابی ی کوری کعب) هوه گویم لی بووه که ئه ویش له پیغه مبهری ﷺ بیستوه، فهرموویه تی: له کاتی کدا (مووسا) له نیو گه له که ی دا وتاریکی ده داو پۆژانی خوداو پۆژگاری نازونیمهت و به لام کاره ساتی به بیرده خستنه وه، له و کاته دا پرسیاریکی لی کرا له سهر ئه وه ی (ناخۆ زانترین که س کئی بیّت) ئه ویش له وه لامدا گوتبووی (من زانترین که سم) خوداش له سهر ئه وه گله یی لی ده کات، چونکه هینده ی زانست پی نه دا بو که زانترین که سی سه رزه مین بیّت. ههر بۆیه ش خودا سرووشی ئه وه ی پی گه یاند که وا (به نده یه که له به نده کانم که له ناوچه ی به یه که گه یشتنی هه ردوو ده ریاده ی، له تو زاناره).

مووساش گوتی: (ئه ی خودای په ره ردگارم، چۆن پیی بگه م؟ رینوو ماییم بکه بو لای)، ئینجا پیی ده گوتی: (ماسیه کی سوور کراوه له زه مبیله یه کدا هه لگه وه بیکه تویشووی سه فه رو برۆ، ههر برۆ تا ده گه یته ئه وشوینه ی که ماسیه که ت تیا لی ون ده بیّت، ئیدی له ویدا به و پیاوه زانایه ده گه یته).

(مووسا) ش خۆی و کورپکی میرد مندالی خزمه تکاری به پڕی ده که ون که ناوی (یوشعی کوری نون) بوو. مووساش ماسیه که ی له زه مبیله یه کدا هه لگرت و له گه ل خزمه تکاره که یدا ده پۆیشتن تا کو گه یشتنه لای به رده گه وره که له ویدا مووسا و خزمه تکاره که ی راکشان و خه وتن له کاتی خه وندیاندا ماسیه که له نیو زه مبیله که دا ده ست به جم و جوول ده کات تا کو لیی ده رده چیّت و ده که ویتته نیو ده ریاکه وه، خوداش رپچکه ی ئاوه که ی لی ده گریتته وه و ناهیلێت ئاوه که بروات تا وای لی دیت که له که ده بیّت وه که تاقیکی به رزو ماسیه که ش رپی خۆی ده دۆزیتته وه و رپی ده ریا ده گریتته به ر. پاشان مووسا و کوپه میرد منداله که پاشاوه ی ئهو پۆژه یان و شه وه که شی به پۆشتن ده ست پی ده که نه وه، کوپه که ش بیری ده چیّت که (مووسا) له نه مانێ ماسیه که یان ئاگادار کاته وه. له کاتی به یانیدا مووسا به یاوه ره که ی ده لیت:

(ئادهی خۆراکه که مان بۆ بینه، بهراستی لهم سه فهره ماندا تووشی ماندویتی و هیلایه کی زۆر بوون). بێگومان موساش، تا ئه و کاتهی له شوینی دیاریکراو، واته له (بهرده زله کهی ناوچهی بهیه کگه یشتنی ههردوو ده ریا که) تیپه پنه بووون، ماندوونه بوو، بۆیه له ویدا کوره یاوه ره خزمه تگوزاره کهشی روودای ده رچوونی ماسیه کهی به بیردا هاته وه گوئی: "گهر له یادت بێت ئه وه ختهی چووینه پال بهرده گه وه که بۆ پشوودان، من بیرم چوو مه سه لهی ماسیه کهت بۆ باسکه م، که رۆشتو، ئه مه ش ته نه ها شه ی تان له بیرى برده مه وه، تا بۆت بگێر مه وه، ئیدی ماسیه کهش به شیوه کی سه رسو پهی ن رپی خوئی له ده ریا که دا گرته به ر.

ئىجا (موسا) به کوره که ده لیت: (ئه مه بوو مه به ستی ئیمه) ئیدی به خیرایی گه رانه وه بۆ ئه وه ناوچه یه کی له یی تیپه ر ببوون و به دواى ناسه واره کهیدا ده گه ران تا گه یشتنه لای بهرده گه وه که، که له ویدا ماسیه که ده ستی به ده رچوون کرد بۆ وه (موسا) گوئی: (ئاهم شوینه م بۆ وه سف کراوه). بۆیه ده ست ده کات به گه ران له وه شوینه دا، تا کو سو راخى (خدر) بکات، ئىنجا به دیدارى ده گات و ده بینیت، که وه کالایه کی له خوئی ئالاندو وه ده موچاوى پى داپۆشی وه له سه ر پشت لیی راکشا وه . (موسا) سه لامی لی ده کات، خدریش کالاکه له سه ر ده موچاوى لاده بات و وه لامی سه لامه کهی ده داته وه ده لیت: (سه لام له تۆش.. به لام سه لام و ئاشتی له کوئی زهویه کهی تۆ دایه؟! ئىنجا ئاخوتنیکی لهم جو ره له نیوانیاندا دروست ده بیت:

(موسا) گوئی: (من موسام).

(خدر): تۆ (موسای) به نوئیسرایلیت.

(موسا): به لی.

(خدر) تۆ زانیاریه کهت له زانستی خودا وه هیه، که خودا فیرى کردوویتو، من نایزانم و لیى ئاگادار نیم. منیش خودا زانیاریه کی وه های له زانستی خوئی فی ر کردووم، که تۆ نایزانی. (موسا): ئایا ده توانم به دووت بکه وم، تامنیش له زانیاریه ی، که فی رى کراویت فی رم بکه یت.

(خدر): ئاخر تۆ ناتوانیت له پڕیگه دا به رامبه به من خۆراگرییت، کاتیك کارێك ده کهم، که به پواڵت جیی ره زامه ندیی تۆ نه بیئت (واته من کاری سه یرو سه مه ره ده کهم و تۆش پێیان رانه هاتوویت) ئیدی چۆن خۆت راده گریت له ناست کارێکدا که هیچ هه والۆ زانیاریه کت له سه ری نه؟ من بێگومان فه رمانم به شتیك پێ کراوه و نه گهر تۆ ببینییت ئارامی له سه ر ناگریت.

(موسا): ان شاء الله ده مبینیت به ئارام و خۆراگرم و سه ری چیی هیچ فه رمانیکت لی ناکه م.

(خدر): ده ی که وابوو نه گهر به دووم ده که ویت پرسیارم له سه ر هیچ شتیك لی مه که، تاکو نه وکاته ی خۆم له مه به سه ته که ییت ئاگادار ده که مه وه .
(موسا): - به لی باشه .

(ئینجا - موسا و خدر- به سه ر که ناری ده ریاکه دا رۆشتن و پاپۆریکیان پێ نه بوو، له وکاته دا پاپۆریك به لایان داهات، نه وانیش داویان لی کردن له گه ل خۆیاندا هه لیان گرن، سه رنشینانی پاپۆره که له به ر نه وه ی (خدر)یان ده ناسی، به بی کرێ هه لیان گرتن. چۆله که یه ک هات و له سه ر لیواریکی پاپۆره که نیشته وه و ده نووکیک یان دوانی دا به ده ریاکه دا.

(خدر) به (موسا) ی گوت: ئه ی (موسا)، که میی زانیاری من و تۆ له زانستی خوداوه، وه ک ده نووکی کێشانی ئه م چۆله که یه یه به ده ریاکه دا.. له وکاته دا (خدر) به ده ستی ئانقه ست پارچه ته خته یه کی له بن پاپۆره که کرده وه هه لی کێشا.

(موسا) خیرا پێی گوت: (ئه م کۆمه له که سه ی سه ری پاپۆره که به خۆپایی و به بی کرێ ئیمه یان له گه ل خۆیاندا سواری پاپۆره که کردوو، که چی تۆش به ئانقه ست کونیکت کرده به نه که ی، تاکو سه رنشینه کانی له ده ریادا بخنکییت، به راستی کارێکی نا هه مواری دیارت کرد.

(خدر) یش پێی گوت: (ئەڕی من پێم نەگوتیت تۆ ناتوانیت هەرگیز لەگەڵ مندا بەرامبەر کارەکانم خۆراگر بیت.

(مووسا) ش گوتی: (دەوی لەسەر ئەم لەبیرچوونەم سەرزنەشتەم مەکە).

پاشان لەدوای ئەوێ لە کەشتییە کە دابەزیبون، دووبارە بەسەر قەرەغینکی تری دەریاکەدا رۆشت، لەوێدا کورپێکی نەوجەوانیان بینی، لەگەڵ منداڵانی تردا یاریی دەکرد.

کەچی (خدر) ئەو منداڵە گرت و سەری هەڵکەند و بەدەستی خۆی کوشتی. مووساش زۆر بەتوندی ترسا و گوتی: (ئەڕی چۆن کەسیکی بێ گوناھت کوشت کە هیچ تاوانێکی نیە، بەراستی کاریکی نارهوا و دزیوت ئەنجامدا)؟!

(خدر) یش پێی گوت (ئەڕی پێم نەگوتیت تۆ ئارام لەسەر کارەکانم بگریت)؟ دیارە ئەم جارەیان بەتوندتر لێی پرسێوە بیری هێناوەتەوە کە بە ئارام بیت..

پێغەمبەری خودا محمد ﷺ فەرموویەتی: (پەڕمەتی خوا لە ئێمە و لە (مووسا) ش بیت، گەر (مووسا) هێندە پەلەمی نەکردایە و خێرا لە هەموو شتێکدا پرسیری لێ نەکردایە، ئەوا شتی زۆر سەرسوڕهێن تری دەبینی، بەلام بەهۆی گلهیی و گازاندەوه لە هاورپێکەیی دابراوه.

(مووسا) گوتی: (ئەگەر لەمەولا لەسەر شتیکی دی پرسیارم لێ کردیت ئەوا هاورپێیتیم مەکە بەراستی هیچ بیانوو و پاساوێکم لەلای تۆ نەماوه).

ئینجا دەستیان بەرۆشتن کردەوه تاگەیشتنە گوندێک کە خەڵکیکی نەفام و سێلەیی تێدا دەژیان ئەوانیش هەردووکیان بەنیۆ کۆمەڵانی خەڵکی ئەو گوندەدا سوورپانەوه و داوی میوانداری و خۆراکیان لێ دەکردن، خەڵکە کەش قایل نەبون کە میواندارییان بکەن، کەچی وێرای ئەوەش خدر (دیواریکی درز تێبووی مالتیکی کە خەریک بوو دەرووخا) چاک کردەوه و نەیهیشت پڕووخیست.

له و كاته دا (موسا) جاريكي تر ږه خنه ی له (خدر) گرتو وه پيی گوت: (ئيمه هاتينه ناو ئهم خهلكه و، ميوانداريشيان نه كردين و، خوراكيان پيی نه داين، توش گهر بتويستايه كړي يه كت له سهر ئه و ديواره وهرده گرت).

(خدر) له وه لامدا پيی گوت: (ئيتړ به سه ئيستا هوو مه بهسته كاني ئه و كارانه مت پيی ده ئيم كه له تواناندا نه بوو ناراميان له سهر بگريت و قسه يان له سهر نه كه يت. سه باره ت به پاپوره كه: ئه و پاپوره مو لكی چه ند هه ژاريك بوو كه له دهريادا كاريان پيی ده كرد، من بويه ويستم كونی بكه م و عه بيداری بكه م، چونكه له وسه ره وه پادشايه کی زۆردار هه بوو دهيوست هه موو پاپۆرپيی چاك به زولم و ستم داگير بكات، جا ئه و پاپوره ی كه به ره و لای ده چوو كه ئه و دهيوست قورخی بكات بۆ خۆی، ديتی كون كراوه به كه لكی نايه ت، بويه چاوی لينو و قاندو، دواتر خاوه نه هه ژاره كانی كه شتييه كه ش به ته خته يه ك چاكيان كرده وه سه باره ت به كوپه ميژدمندا له كه ش: له و پۆژه وه ی له دايك بووه به نه ريتيكي كافران هه ژياو، باوك و دايكي شي نازوسۆزپيی زۆريان پيی دا بوو، خۆ ئه گه ره گه وه ببوايه و له لايان بوايه ئه و به كوفرو زۆردارييه کی زۆره وه تهنگی پيی هه لده چنين، ئيمه ش ويستمان خودای پهروه ردگاريان كورپيی باشتريان پيی ببه خشيت كه پاكتر و به ره حمر بيت بويان.

ديواره كه ش ه ی دوو كورپ ميژدمندا لي هه تيوو بوو له ناوچه كه داو له ژيژر ديواره كه ياندا گه نجينه يه کی هه شار دراو هه بوو دايك و باوكيشيان دوو كه سی چاك و بۆ خوا سولحاو بوون، خودای پهروه ردگار له مه دا خواستی و ابوو كه ئه و دوو كوپه تا گه وه ره ده بن و بالغ ده بن ئه و گه نجينه يه يان بۆ يميني ت و ده ري بي سن و سوودی لی بي سن^(۱).

(۱) پروانه ئهم فرموده يه له چه ند ږنگه و ږيوايه تيكي هه مه جوړه وه له (مسلم و بخاري) يه وه گيژراوه ته وه. پروانه (صحيح مسلم) - ۴۳ - كتاب الفضائل (۴۶) باب من فضائل الخضر، حيث: ۲۳۸۰. پروانه (صحيح بخاري) - ۳ - كتاب العلم (۱۹) باب الخرج في طلب العلم، حديث رقم

"هەندیک مەبەست و اتای فەرموودهکان"

لێره دا گرنگترین ئەو ئاماژە و اتایانە وەر دەگیرین کە لە فەرموودهکانی تایبەت بەم چیرۆکە وە دەرھێنراون "ئیمامی (نووی) لە (شرح صحیح مسلم) داو (ئیمام ابن حجر) یش لە کتیبی (فتح الباری) دا ئەم واتایانەیان دیاری کردووە".

۱- خۆشویستنی سەفەر بۆ وەرگرتنی زانست، تەنانەت گەر ماوە کەش دوور بێت.

۲- خۆشویستنی وەرگرتنی زانستی زۆر، چونکە مۆث هەرچەندیک زانستی دەستکەوێت لە زۆربەی مەسەلە زانستییهکانی تر بێ ناگایە.

۳- خۆشویستی فیڕبوونی زانیەك لە زانیەکی لەخۆی زیڕە کترە وەو، پۆشتنی بۆلای.

۴- فەزل و چاکیی خواستنی زانست.

۵- شیابوونی هەلگرتنی ئامرازەکانی توێشوو جوۆرەکانی خۆراک لە سەفەردا.

۶- نواندنی ئەدەبی جوان لە گەڵ زاناداو پێزگرتن لە پیران و، وازھێنان لە بەرھەلستی کردنیان.

۷- لێکدانە وەو پاسا و هێنانە وە بۆ ئەو وتە و کردار و کردەوانەکی بەرواڵت لێیان تی ناگەین.

۸- پابەندی بە پەیمان و بەلێنەکانە وەو داواکردنی لێبوردن لە کاتی شکاندنی پەیماندا.

۹- شیابوونی بە کرێ گرتنی پاپۆر.

(۷۸) و کتاب العلم (۴۴) باب ما یستحب للعالم، حدیث رقم (۱۲۲) و (۶۰) کتاب احادیث الانبیاء (۲۷) باب حدیث الحضرة مع موسی حدیث (۳۴۰۰) و (۳۴۰۱) و (۶۵) کتاب التفسیر (۲) باب (واذ قال موسی لفتاه، حدیث (۴۷۲۵) و رقم (۴۷۲۶) و (۴۷۲۵).

- ۱۰- شياو بوونى سواربوونى پاپۆر ھۆيەكانى تىرى گەيانىدنو، دانىشتنى نىو خانوبەرەو لەبەرکردنى جل و بەرگ بەبى كرى وبەرەزامەندىي خاوەنەكەى.
- ۱۱- حوكم كردن بەروالەت تاكو پېچەوانەى پروالەتەكە (ناوەرۆك) پروون دەبىستەو.
- ۱۲- خۆشويستنى دووعاكردى مرۆف، يەكەم جار بۆ خۆى، پاشان بۆ كەسانى تر لە كاروبارى پۆژى دوايى دا، بەلام بۆكاروبارى دنياو دەسكەوتەكانى دنيا باشتروايە مرۆفى ئيماندار يەكەمجار ئەوانەى بۆ كەسانى تر بویتو، خەلكى تر بخاتە پېش خۆى.
- ۱۳- شياو بوونى خزمەتكردنى مرۆفى زاناو پياوچاكو، دابىن كردنى پىويستى يەكانى بەبى بەرامبەر.
- ۱۴- هاندان لەسەر لەخۆبردوويى لەزانست و كارى تردا.
- ۱۵- پىنمايىكردنى كەسى زانا لەكاتىكدا ئەگەر پرسىارى ئەوئى لى كرا كە ئايا كى زانترین كەسە، با لەوئەلام دابلىت (خودا دەزانىت كىيە).
- ۱۶- پىويست بوونى خۆ تەسليم كردن بە ھەر ياسايەك ھىناوئىتى، تەنانەت گەر ھەندىك ھۆو ھىكمەتىشى بۆ عەقلى خەلكى دەرەكەوتىت^(۱).
- ۱۷- شياو بوونى مشتومر لەسەر زانست ئەگەر بەبى نكوولئى و سەركىشى بىت.
- ۱۸- پىويستبوونى گەرپانەو بۆ لای زانستمەندان لەكاتى ناكۆكى دا.
- ۱۹- كار كردن بەيەك ھەوال و بەسەرھاتى راستەقىنە^(۲).
- ۲۰- پراى راستو يەكلاكرائە دەربارەى (خدر) ئەوئەيە، كە پىغەمبەرىك بوويىت، ئەمەش بەگوئىرەى چەندىن بەلگە كە (ان شاء الله) لەدوايىدا باسيان دەكەين.

(۱) بۆ ئەم بەلگەنە پروانە: (شرح النووى على مسلم، ۱۳۷/۱۵) و (۱۴۶/۱۵-۱۴۷).

(۲) بۆ ئەم بەلگەنەش پروانە: (فتح البارى ۱: ۱۶۹).

٢١- بێگومان خودا به خواستی خۆی هه‌ڵس و که‌وت له‌ مولکی گه‌ردووندا ده‌کات و هه‌ر به‌ خواستی خۆشی حوکم له‌ نێو مه‌خلووقاتێ دا ده‌کات.

٢٢- رای یه‌ کلاکراو له‌ سه‌ر ژیا‌نی (خدر) نه‌وه‌یه‌، که‌ پێش ره‌وانه‌ کردنی پیغه‌مبه‌رمان محمد ﷺ مردوو، (ان اشاء الله) له‌ دوا ییدا دیننه‌ سه‌ر ئه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ش.

٢٣- شیاو بوونی گو‌تنی زانا به‌ خه‌لکی (لیم به‌رسن)، نه‌گه‌ر دوور بوو له‌ نه‌ریتی به‌خۆه‌ نازین، یان نه‌گه‌ر پێداویستی پۆژگار وای ده‌خواست، که‌ وه‌ک زانا خۆی به‌ خه‌لک پێشان دات و داوایان لێبکات، که‌ پرسیا‌ری لێ بکه‌ن.

٢٤- ماسیه‌ که‌ ماسیه‌کی مردووی سوێرکراو بوو، خوداش زیندووی کرده‌وه‌و، نه‌مه‌ش به‌ لگه‌یه‌ که‌ له‌ سه‌ر زیندووکرده‌وه‌.

٢٥- بێگومان کو‌ره‌ می‌ردمندا له‌ که‌ی یاوه‌ری مووسا، که‌ له‌ هۆزه‌ که‌یدا جێنشینشی بووه‌، ناوی (یوشعی کو‌ری نون) بووه‌ - خوا لێی رازی بیت -.

٢٦- شیاو بوونی ناو بردنی شوێنکه‌وتووی که‌سێک به‌ (فتی) وه‌ک ﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَاهُ﴾^(١).

٢٧- شیاو بوونی کارپێکردنی مرو‌فی ئازاد (حر) له‌ کارێک له‌ کاره‌کاندا.

٢٨- پێویست بوونی گوێرایه‌ لێ کردنی خزمه‌تکار بۆ گه‌وره‌و خزمه‌تکراوی.

٢٩- ره‌وایی پاساوی که‌سێک که‌شتی له‌ بیرچۆته‌وه‌، چونکه‌ هیچ چاره‌یه‌ک بۆ له‌ بیرچوونه‌وه‌ که‌ی نیه‌.

(١) له‌ زمانی عه‌ره‌بیدا وشه‌ی (فتی) جگه‌ له‌ که‌سێکی نه‌وجه‌وان و تازه‌ پێگه‌شستوو، چه‌ندین مانای تری وه‌ک (خادم) خزمه‌تکارو، (سخی/ به‌خشنده‌) و (ذوالنجده‌/ فریاد ره‌س) و چه‌ند مانایه‌کی تریش ده‌گه‌یه‌نێت. مێ یینه‌ (مؤنث) یشی (فتاة) ه‌ (وه‌رگێڕ)

۳۰- وه رگرتنی دیاری له کهسیکی ناموسلمانیش.

۳۱- مروّفی موسلمان بۆ شیاوه که ئەگەر ماندوویی یهك، یان نهخۆشی یهك، یان ههزارییهکی تووش بوو، کهسانی تر لهو حالهتهی خۆی ئاگادار بکاتهوه.

۳۲- ئەو کهسهی له سهفهردا ڕوو له خودایه و خودای لهبیره، خوداش لهو سهفهردا کۆمهکی دهکاتو، ئیدی بهزوویی تووشی ماندوویی و برسییتی نابێت، ئەمهش بهپێچهوانهی کهسیکهوه که لهجیاتی ڕوکردنه خودا بهتهمای کهسانی دییه.

۳۳- شیاو بوونی داواکردنی میوانداریتی و، داواکردنی خۆراک و خواردنه مهنی.

۳۴- خستنه ڕووی پاساو له جاری یه کهم داو، خستنه ڕووی به لگهش له جاری دووهم دا.

۳۵- ئەدهبی جوان له گهڵ خواداو، هیچ وه سف و بیژیهکی ناشیرین نهخریته پال خودا^(۱).

"مانای چهند وشهیهکی گرانی نیو نایه تهکان"

۱- مَجْمَعُ الْبَحْرَيْنِ : (شوینی پێك گه یشتنی ههردوو دهریاکه).

۲- أَوْ أَمَضَى حُقْبًا : (چهندن سالی درێژ دهروم)

۳- سَرَبًا : (رینگهیهکی کراوه و جێ پیتا پیه پهبون).

۴- نَصَبًا : (زهحمهت و ماندوویی).

۵- فَأَزْتَدَّاعْلَىٰ أَعْنَاقِهِمَ قَصَصًا : (له رینگه دا گه ڕانهوه بۆ سهه ئاسه واری یه کهم (شوین پێ) یان لهو جینگهیهوهی که پشویان لی دابوو).

(۱) بۆ ئەم به لگانه بروانه: "فتح الباری (۸ : ۴۰۹-۴۲۲)"

- ٦- خُبْرًا: (زانست و زانیارییهك).
- ٧- وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا: (بارگرانی و نارههتی مهخه ره نهستۆم).
- ٨- شَيْنًا تُكْرًا: (شتیکی نابهجی)
- ٩- وَرَأَى هُمْ مَلِكًا: (له پادشا یهك بهدواوهیانه).
- ١٠- يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ: (خهريك بوو دهرووخا)
- ١١- يُرْهِقُهُمَا طُغْيَانًا: (له ئاكامدا به ستهم و زۆرداری تهنگی پی ههڵدهچنین).
- ١٢- زَكَاةً: (پاکیی ئاین و چاکیی دهروون).
- ١٣- وَأَقْرَبَ رُحْمًا: (رهحمیان پی بکات و چاك و بهئه مهك بیته بۆیان).
- ١٤- يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا: (گهوره بن و بگه نه کاتی ژیری و عاقل بوون).

"خزمهتکاره که ی مووسا (یوشع) ی کوری (نون) ه"

خودا فرموویهتی: (وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ). لیڤه دا (فتی) به و لاوه دهوتریت، که له هه ره تی پیگه یشتن دایه و له سه ره تای ته مه نی لاوی دایه .. هه ره ها وشه ی (فتی) به که سیکی (به نه ده) و به که سیکی (شوینکه وتوو یاوه ری که سیکی تر) یش ده گوتریت. ئەم لاوه ی (مووسا) ش (یوشعی کوری نون) بووه - خوا لیی رازی بیته - ئەمەش له خو مانه وه نایلیین، به ئکو له دیاری کردنی ئەم ناوه دا پشتمان به فرمووده یکی پیغه مبه ر ﷺ به ستووه، چونکه گه ر فرمووده که ئەو ناوه ی دیاری نه کردایه، ئیمەش دیاریمان نه ده کردو، به ئکو هه ر له چوارچیوه ی لایه نه نادیاره کانی ئەم چیرۆکه دا ده مانه یشته وه.

وهك له برگهیهکی پیشوودا ئهو فهرموودهیه مان هینایه وه که (بخاري ومسلم) له (ابن عباس) هوه - خوا لیئی رازی بیّت- و ئه ویش له پیغه مبه ره وه ﷺ گێڕاویتییه وه که له دهقی فهرمووده که دا هاتبوو: ((فانطلق، وانطلق معه فتاه یوشع بن نون، فحمل موسى علیه السلام حوتا في مکتل، وانطلق هو فتاه یمشيان))^(۱). واته (مووسا دهستی کرد به پۆشتن و کۆره میردمنداله که یی اوهریشی له گه لیدا دهستی کرد به پۆشتن، که (یوشعی کۆری نون) بووه، مووساش ماسیییه کی له زه مبیله یه کدا هه لگرت و هه ردووکیان (خۆی و کۆره که) به ڕینگاوه هه نگاویان ده نا).

(یوشعی کۆری نون) که نه و جه وانێکی خزمه تکارو یاوهری (مووسا) بووه - سلاوی خودای لی بیّت - به رای هه ندیک که س له زانایانی ته فسیر، پله یه کی نزیکتری له ناشنایه تی (مووسا) دا هه یه، به لām زاناکان له م پله یه دا و ته و بیروپرای لیك جوداو جیاوازیان هه یه، که و ته کانیا ن زۆر له یه کتر جیاوازن. هه ندیک زانای تری ته فسیریش رایان وایه، که ئه م لاوه ته نها خزمه تکارێکی مووسا و به نده یه کی، یان نیمچه کۆیله یه کی بووه، له م رایه یانه دا پشتیان به شیوه ده رپینه که ی قورئان (وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ) به ستووه، به و پێودانگه ی، که وشه ی (فتی) بوو خزمه تکارێکی به نده ده گو تریت. به لām وادیاره مه سه له که له مه ساناته وه، ئایه ته که ش ده لاله ت ناکاته سه ر ئه و مانایانه ی ئه وان،.. ئه ی کێ گو توویه تی، که گوایه وشه ی (فتی)، ته نها بوو خزمه تکارێکی به نده به کاردیت؟! له م پروه وه (ئیمام راغبی اصفهانی) له کتیبی (مفردات) هه کیدا له باره ی ئه م وشه یه وه گو توویه تی:

(۱) من پێشتر له سه ره تای ئه م چیرۆکه وه ده قه عه ره بییه که ی فهرمووده که م نه نووسیوه ته وه، چونکه زۆر درێژه و لاپه ره یه کی گه لی: زیاتر داگیر ده کات به لکو ته نها ته رجمه مه کوردییه که یم دیاری کردووه، جێی باشیشه له نوسخه عه ره بییه که ی ئه م کتیبه دا (دهقی فهرمووده که) هه یه و، له (صحیح) یشدا هه یه.

"(الفتی) واته ئهو گهنجی تازه پی ده گات و هیشتا نهرمو رۆح سووک و تازه بالغ بووه .. می بینهی وشه کهش (فتاة)ه، چاوگ (مصدر)ه کهشی (فتاء)ه، به لام له کینایه تدا بۆ بهندهش - پیاویت یان ئافرهت - به کار دیت" (۱).

ریشهی به کارهینانی (فتی) بۆ ئه و گه نجه ناسک و تازه پیگه یشتوویه، که له سه ره تای ته من دایه، به لام به کارهینانیشی بۆ بهنده کو یله کان له پرووی خوازاوی ناو کینایهت و مه جازه وهیه.

قورئانی پیرۆز له شوینی کدا وشه (فتی) واته (وشهی لاوی تازه پیگه یشتووی) بۆ (ئبراهیمی خلیل) - سلاوی خودای لی بیّت - داناوه وه که له فهرمایشته کهی خوادا هاتووه، که له سه ر زاری کافرانی گه له کهی خودا فهرموویه تی: ﴿قَالُوا سَمِعْنَا فَتًی يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُمْ اِبْرَاهِيمُ﴾ (الانبیاء) واته (گویمان له گهنجیکی تازه پیگه یشتوو بوو، که ناوی (ئبراهیم) بوو و هیترشی قسه ی ده کرده سه ر بته کاغان). (یوشعی کوپی نون) یش له هه ره تی لاویدا بووه، کاتی که له وه سه فهردها یاوه ریه تی (مووسا) ی کردووه، وه که له ئایه ته که شه وه ده رکه وتوووه، که لاوی که بووه.

ههروه ها سه رنجیکی تر له به کارهینانی وشهی (فتی) دا بۆ (یوشعی کوپی نون) ههیه، ئه وهش ئاماژه دانی که به گوێرایه لی (یوشع) بۆ پیغه مبه ری خودا (مووسا) - سلاوی خودای لی بیّت و - ههروه ها بۆ شوینکه وتنی و په پره و بی کردنی، دیاره ئه مهش هاوشی وه ی گوێرایه لی بهنده (عه بد) ی که بۆ ئاگاهیه ی و شوینکه وتنی، پاشان زیاد کردنی وشهی (فتی) بۆ مووسا، که فهرموویه تی: (فتاه) زیاد کردنیکی رێژلێنان و قه درگرتنی (یوشع) یشه، ئیدی هیچ وه سفیک له وه باشتر نه بووه، که (نهوجه وان و شوینکه وتوو و یاوه ری پیغه مبه ریکی به رێزه) و، که له پیغه مبه رانی خاوهن عه زم و کۆششی قورسن ..

نایا (یوشعی کوری نون) پیغه مبهه ربووه ؟

هه نديك له زانايانی تهفسیر وای بۆ دهچن، كهوا (یوشع) یه كيك بيټ له پیغه مبهه ران، له وانه یه ئەم بۆ چوونه شیان لهو جووله كانه ی (بنو اسرائیل) هوه وهرگرتبیټ، كه گوویانه (ئهو پیغه مبهه ربووه، گوتووشیانه (یوشعی کوری نون) دوا ی کۆچی دوا یی (موسا) - سلاوی خودای لی بیټ - سه رکرایه تی گه لی (بنو اسرائیلی کردووه و گه یاندونییه نیو فله ستینه وهو، بیت المقدس) ی پی ئازاد (فتح) کردوون له مه شدا هیچ به لگه یه ك له سه ر پیغه مبهه ریټیه كه ی نیه . چه ند زانایه کی تریش به لگه یان بۆ پیغه مبهه ریټی (یوشعی کوری نون) ئه و فهرمووده یه ی پیغه مبهه ری خودایه ﷺ، كه (ئیمامی مسلم) له صحیحه كه یدا هیئاویه تی، كه له (ابو هریر) هوه ﷺ و ئه ویش له پیغه مبهه ری خوداوه ﷺ گیراویټیه وه، كه فهرموویه تی: ((غزا نبی من الانبیاء فقال لقومه: لا يتبعني رجل قد ملك بضع امرأة بضع امرأة وهو يريد أن یبني بها، لما یین، ولا آخر قد بنی بنیاناً وهو یرید غنماً أو خلفات ولما یرفع سقفها، ولا آخر قد اشتری غنماً أو خلفات وهو منظر ولادها فغزا فادنی للقرية حين صلاة العصر، أو قریبا من ذلك فقال للشمس: ان مأموره وانا مأمور. اللهم احبسها علي شيئا. فحبست علیه، حتی فتح الله علیه))^(١). ئەم فهرمووده یه باسی پیغه مبهه ریك له پیغه مبهه ران دهكات، كه ناوی نه بردووه و داوا ی له گه له كه ی کردووه بۆ جیهاد دوا ی كه ون، مه گه ر پیاویك خانوویه کی تازه ی دروست کردووه و هیشتا سه ربانی بۆ نه کردووه، یان كه سیك، كه مه رو مالا تیکی کپیه، یاخود ئاژده لی شیرده رو گوانداری کپیه و چاوه ری ی زاووزی کردنیان دهكات...

(١) مسلم (٣٢) كتاب الجهاد والسير (١١) باب تحليل الغنائم لهذه الامة، حديث (١٧٤٧).

ئینجا جیهادهکەى به‌ئەنجام داوه‌و له‌ شارەکه‌ نزیک بۆته‌وه‌ له‌ کاتی نوێژى عەسرا یان له‌ کاتیکی نزیک له‌ نوێژى عەسردا، به‌ (خۆره‌کەشى) گوتوو: "تۆ فەرمان پیکراویکت، وه‌ک چۆن منیش فەرمان پیکراویکم، خودایه‌ ماوه‌یه‌ک ئەم خۆرەم بۆ بووه‌ستینه‌) ئینجا خۆره‌کەى بۆ وه‌ستینراوه‌ هه‌تا ئەوکاته‌ى به‌یارمه‌تى خودا فه‌تخى شارەکەى کردوو".

لەم فەرمووده‌یه‌دا ناوی ئەو پیغه‌مبەرە نه‌هاتوو که‌ خودا خۆره‌کەى بۆ وه‌ستاندوو، بۆیه‌ ئیمەش ناتوانین ناویکی بۆ دیاری بکه‌ین.. سه‌باره‌ت به‌ پیغه‌مبەریتی (یوشع)یش وای ده‌بینین که‌ باشترو راستر وایه‌ له‌وه‌دا بوه‌ستین، نه‌ دان به‌ناوه‌که‌دا بنیین و نه‌ ره‌تیشی بکه‌ینه‌وه‌، چونکه‌ ئەگەر دان به‌ پیغه‌مبەریتییه‌که‌ى دابنن، ئەوا له‌وانه‌یه‌ پیغه‌مبەر نه‌بوویت و ئیمەش وامان لى‌ دیت بیخه‌ینه‌ ڕیزی پیغه‌مبەرانه‌وه‌ له‌وانیش نه‌و، ئەمه‌ش کاریکی نه‌شیاوه‌ خو‌ ئەگەر له‌خۆمانه‌وه‌ (به‌بى‌ به‌لگه‌یه‌ک) پیغه‌مبەریتی لى‌ بکه‌ینه‌وه‌و دانى‌ پى‌ دانه‌نن، ئەوا له‌وانه‌یه‌ ئەگەر پیغه‌مبەرێک بوویت وامان لى‌ دیت یه‌کیک له‌ پیغه‌مبهران له‌و بازنه‌یه‌دا لابه‌رین، ئەمه‌ش دووباره‌ کاریکی نه‌شیاوه‌..

بۆیه‌ وای ده‌بینین که‌ (راسترو گونجاوتر له‌گه‌ڵ بارى‌ زانستى‌ و مه‌نه‌ه‌جیدا) ئەوه‌یه‌ له‌ئاست ئەمه‌دا هه‌لۆیسته‌ بکه‌ین و هیچ رایه‌ک له‌سه‌ر ئەوه‌ى که‌ (یوشع)ى کورێ (نون) پیغه‌مبەر بووه‌، یان نا، ده‌رنه‌برین.

روئی (یوشع) له کۆمهنگای (بنو اسرائیل) ۱۰

هه‌موو ئهو وتانه‌ی ده‌رباره‌ی (یوشعی کوری نون) گوتراون، ئه‌وه‌یه (ناوبراو ئه‌وکه‌سه‌یه، که دوا‌ی مووسا جله‌وی سه‌رکرده‌یه‌تی (بنو اسرائیل)ی گرتۆته ده‌ستو، پیاویکی چاک و ئیماندارو خواپهرست بووه‌و، په‌یڕه‌ویی حوکم و شه‌ریعه‌تی خودای له جیهاد و کوشتاردا کردووه‌.

هه‌روه‌ها له‌لای (بنو اسرائیل) له‌وپه‌ به‌رزهدابووه‌، که (ابوبکری صدیق) رضی‌الله‌تعالی‌عنہ له‌لای موسلمانان هه‌یبووه‌.

به‌لام له‌ سه‌رچاوه‌کانی به‌سه‌رهاتی (بنو اسرائیل)دا، چه‌ندین داستانی ئه‌فسانه‌ی دروستکراو له‌سه‌ر (یوشعی کوری نون) گێڕاوه‌ته‌وه‌، به‌تایبه‌تیش ده‌رباره‌ی جه‌نگ و کوشتاریی له‌گه‌ڵ دوژمناندا، چۆنیه‌تی فه‌تح کردنی شاره‌کانی فه‌له‌ستین، وه‌ک (ئهریحا) و (بیت المقدس). دیاره‌ ئه‌وادستانه‌ ئه‌فسانه‌یی یانه‌، هه‌موویان چه‌ندین درۆو ده‌له‌سه‌و شتی پووچه‌ڵ و دروستکراون، چه‌ند که‌سیکیش له‌ عه‌ره‌به‌کان برۆیان به‌و درۆو ده‌له‌سه‌و ئه‌فسانه‌ ئیسرائیلیانه‌ کردووه‌و، (یوشع)یان به‌ زوڵم و زه‌بر و زه‌نگ و وێرانکاری و توندوتیژی و تۆقاندن و شیواندن، خه‌تابار کردووه‌، هه‌روه‌ها رقیان لێی بۆته‌وه‌و سه‌رزه‌نشتیان کردووه‌. وه‌ک ده‌شبینین و زانیومانه‌، (یوشع) له‌ هه‌موو ئهو وتانه‌ به‌ری و بێ‌تاوانه‌و، له‌ هه‌موو ئهو پرۆپاگانده‌و قسه‌ هه‌لبه‌ستراوانه‌ش پاک و ته‌میزه‌و، به‌نده‌یه‌کی چاکی خوداو، موجاهیدیکی دادپه‌روه‌رو بانگه‌وازکاریکی رێبازی خودا بووه‌.

"هه ئۆیسته یه كه له گه لّ (نوف البکالی) دا"

پیشتر له برگه یه کی سه ره تایێ ئهم باسه دا وته یه کی (ابن عباس) مان له (سعیدی کورێ جبر) له باره ی (نوف البکالی) یه وه هینایه وه که (سعید) به (ابن عباس) ی گوته بوو: "خودا بمکات به فیدای تۆ، له (کووفه) پیاویکی چیرۆکران هه یه ناوی (نوف البکالی) یه وای راده گه یه نیت گوايه (مووسا) - سلاوی لی بیّت - که پیغه مبه ری (بنو اسرائیل) ه، ئه و (مووسا) یه تی یه که له گه لّ (خدر) دا ئه و سه فه ره ی کردوه. (ابن عباس) یش گوته بوو: - (ئه وه دوژمنی خودایه و درۆ ده کات) پاشان فره مووده که ی پیغه مبه ری له (ابی ی کورێ کعب) وه هینابووه.

وادیاره ئه وه ی پالی به (نوف البکالی) یه وه ناوه بۆ ئهم وته یه، دووه و، یه که م: گوايه مه حاله و به هیچ شیوه یه كه نه شیاه، که (مووسا) ی پیغه مبه ری خودا - سلاوی خودای له سه ر بیّت - زانست له (خدر) وه فی ربیّت. ئه مه ش له راده و پله ی به رزی (مووسا) دا نیه، سائیر (خدر) به پیغه مبه ری دابنێن، یان به پیاوچاکیك. به یارمه تی خودا له داویدا وه لامی ئهم گومانه ش ده ده ی نه وه.

دووه م: ناو برا و ئهم وته یه ی له ده قه ئیسرائیلیه کانه وه وه رگرتووه، هه ر به و ده قانه ش فره مایشته که ی خودای ته فسیر کردوه.

بیگومان (نوف) خۆشی په یوه ندیه کی به هیژی به (کعب الاخبار) ی زانای جووله که کانه وه هه بووه، چونکه ئه و (نوف) ی کورێ (فضاله ی بکالی) بووه و سه ر به بنه ماله ی (بنی بکال) له هۆزی (حیمیه ر) ی یه مه نه وه بووه. هه روه ها کورێ ژنه که ی (کعبی احبار) بووه^(۱)، واته: (کعب) (زرباب) ی بووه. نابیّت ئه و راستیه شمان

(۱) بروانه (فتح الباری، ۸: ۴۱۳).

له بیرجیت که (کعبی احبار) جووله که یه که کانی (یه مهن)، پاشان له سه رده می خه لافه تی (عومه ری کوری خطاب) دا ﷺ موسلمان بووه .

زانایانی ئیسلام قسه و باسیکی فره یان له سه ر (کعبی الاحبار) و له سه ر راده ی زانست و به سه رهات و هه واله کانی هه یه و که له ده قه کانی (ئیسرایلیات) هوه ی وهرگرتوون و فره مایشتی خودای پی ته فسیر کردوون .. له وانه شه (نوف البکالی) ئه م بیروپایانه ی له میرده که ی دایکییه وه واته (کعب الاحبار) هوه وهرگرتییت، بۆیه نکۆولی کردووه له (گه یشتنی (موسا) ی پیغه مبه ری خودا به (خدر) سلاوی لی بیّت) و، له جیاتی ئه وه که سیکی تر له هۆزی (بنواسرائیل) که گوايه ئه ویش ناوی (موسا) بووه و به یاهوه ری (خدر) داناوه .

بیگومان ئه م هه لویسته ی (نوف البکالی) له وه وه سه رچاوه ی گرتووه که به چه ند بریاریکی نامۆی پیشته وه ته ماشای قورئانی کردووه و به و بریارانه و به چیرۆک و به سه رهاتی پیشینه کانی نیو ده قه ئیسرایلییه کانه وه فره مایشتی خودای له قورئاندا پی ته فسیر کردووه .. ئه مه ش هه لیه کی نیو مه نه هجه که یه تی و، له نه جمایشدا هه ر بۆ هه له و که م و کووری په لی هاویشته وه و، به هه له ش ته فسیری کردووه . به لām بیگومان هاوه لāن (صحابه) ی پیغه مبه ری خودا —خوا لییان رازی بی— سووربوون له سه ر پابه ندیی به مه نه هجه ی زانستی پته وه وه له تیگه یشتنی قورئان و ته فسیرکردنی و، ده ره یئانی په ندو ئا مازه کانی و، گه یاندنیان به م جوړه به قوتابه کانیان، هه روه ها هاوه لāنی به توندی دژی هه رکه سیك بوون له وانه ی که سه ریچییان له م مه نه هجه ده کرد . ئه م پرژدیه شیان له سه ر مه نه هجه که له و وته یه ی (ابن عباس) په نگی داوه ته وه که ده رباره ی (نون البکالی) گوتبووی: (ئه وه دوژمنی خودایه و درۆ ده کات).

(ابن حجر) له لیكدانه وه ی وته که ی (ابن عباس) دا گوتوویه تی: "وته ی (ابن عباس) که له باره ی (نوف البکالی) یه وه گوتبووی (درۆ ده کات) و، (دوژمنی

خودایه) ئهم دوو برگهیه لهوپه پری سه رزه نشتو به درۆ خستنه وهی وته که ی کابرا دان که هیچ جی ی پروا پیکردن نیه" (۱).

خۆ (نوف) له راستیدا درۆزن نه بووه دوزمنیکی خوداش نه بووه، چونکه موسلمانیکێ راستگۆو به ته قواش بووه، به لām وته که ی خۆی ده رباره ی (موسا)، که گوايه (موسا پیغه مبه ر نه بووه له گه ل (خدر) دا) ته نها ئهم وته یه ی بووه، که هه له یه کی له (مه نه جی مامه له ی له گه ل قورئاندا) ده رختسوه، هه ر بۆیه ش (ابن عباس) به توندی سه رزه نشتی کردووه وای وه سف کردووه، که درۆزن و دوزمنی خودایه: (کذب عدو الله) ..

"هاورپکه ی (موسا) ش (خدر) بووه"

ئهو به نده چاکه (العبد الصالح) هی خوداش، که له گه ل (موسا) دا به پێدا رۆشتوه (خدر) بووه. ئهم ناوه ش له قورئاندا نه هاتوه، هه رچه نده له ناو مه سه له نادیا ره کانی قورئانی شه، به لām له فه رمووده ی راست (صحیح) دا پروونکرا وه ته وه، پیغه مبه ری خودا ﷺ ئهم ناوه ی ده سنی شان کردووه .. وه ک له و فه رموودانه یدا، که (بخاری و مسلم) و ئه وانی دی گیراویانه ته وه.

خۆ ئه گه ر له فه رمووده دا ناوی نه هاتبا یه، ئه وای ئیمه ش له خۆ مانه وه هه ولێ دیاری کردنی مان نه ده دا، به لکو هه ر له ریزی نادیا ره کانی قورئاندا ده مانه ی شه ته وه.

به لām له فه رمووده یه کدا هۆی ناوانی به (خدر) ده ستنی شان کرا وه، فه رمووده که ش (بخاری) له (ابو هری ره) وه - خودا لێی رازی بی ت - و ئه ویش له پیغه مبه ره وه ﷺ گیراوی ته یه وه، که فه رموویه تی: ((انما سمي الخضر، لانه جلس

(۱) پروانه فتح الباری، ۸: ۴۱۳).

على فروة بيضاء فإذا تهتز من تحتها خضراء^(١)، واته: "بؤيه به (خدر)، يان به (خضر) ناوبراوه چونكه له سهر خورييه كي سپي دانيشتووهو له ژرر خويشيه وه وهك سه وزييهك له ريوته وه). له م فه رمووده دا وشه ي خوري سپي (الفروة البيضاء) وهك عبدالرزاق له (مصنف) هكه دا دهر باره ي گوتويه تي: (قاميشي سپيه). به لام (ابراهيم الحربي) له باره ي وه گوتويه تي: (قاميشيكي وشكه). (ابن الاعرابي) يش له باره ي وه گوتويه تي: (زهويه كي سپي يه كه هيچ رووه كيكي تيډا نيه)^(٢).

ئەوھى لەم فەرمودەيەو بەديار دەكەوئە ئەوھيە، ئەم دياردەيەي، كە لە
(خدر)وہ بينراوہ بەھۆيەوہ ئەو ناوہى لئىراوہ، (موعجزەيەكە) لەو موعجزانەي
خۆي، كە (بەپيى وتەي يەكلاکراوہش دەلالەتە لەسەر پيغەمبەرئىتيەكەي).
ھەرەھا ئەوھشى لى بەدياردەكەوئە، كە لەسەر پارچە زەوييەكە وشك دانىشتووہ
قاميش و گزويگاي وشكى لەژيژدابووہ كاتيك لەسەريان دانىشتووہ، ژيانيان
تيكەوتۆتەوہ سەوز بوئەتەوہ لەژيژخۆيدا لەريونەتەوہ، واتە گزويگاي سەوز لەسەر
ئەو پارچە زەوييە رواوہ، بۆيەش بە (خدر) ناوبراوہ، كە ﴿بەزمانى عەرەبى
(خضر)ە﴾، ئەمەش لە (خضرە)و (اخضرار)وہ دەرھاويژراوہ، كە ماناكاني
(سەوزايى) و(سەوزبون) دەگەيەنن. چەند شيكارو ليكدانەوہيەكە تريش
لەسەرھۆي ناوبردنى بە (خضر) ھەيە، كە ئيمە ئاوپريان لى نادەينەوہ، چونكە
لەپيى فەرمودەيەكە راست (صحيح)وہ جيگيرو سەلميتراو نەي، بۆيە تەنھا دەست
بەو فەرمودەيەي پيشووہ دەگريئ، لە فەرمودەي (صحيح)يشدا ئەو مەسەلانە
نەي، كە لە (ضعيف)و (موضوع)ەكاندا ھەن.

(١) البخاري (٦٠) كتاب الانبياء و باب (٢٧) حديث الخضر مع موسى عليهما السلام، حديث رقم (٣٤٠٢).

(۲) بروانه (فتح الباری، ۶: ۴۳۳).

چه ند لایه نیکی نه زانراو له ژيانی (خدر) دا.

ئە ی (خدر) کێ یه؟ ئیمه هیچی له باره وه نالین.. بێگومان قورئانی پیرۆزیش تهنها له بۆته ی ئە وه گه شته ی له گه ل (موسا) دا بۆ ی باس کردوین، که له سووره تی (کهف) دایه. فرموده ی راست (صحيح) ی پیغه مبه ریش ﷺ ته نها بریکی که می خستۆته سهر ئە وه باسه ی قورئان، که له وه گه شته ی له گه ل (موسادا) هیناویه تی. ده نا هه رباس و شیکاریکی دی له مه ر ژيانی و، ره چه له کی و، کاروباری ئە وه گه شته و دوا ی گه شته که ش، هیچی وایان له سه رچاوه راسته کانه وه له باره وه نه هاتوه. ئیمه ش هیچ شتێک له باره ی ره گه زو ره چه له کیه وه نازانین، ههروه ها هیچ شتیکیش ده باره ی سه ره تای ژيانی و مندالی و لاویتی نازانین. ههروه ک هیچ زانیاری یه کیشمان ده باره ی ئە وه گه له شه وه نیه، که له گه لیاندا ژیاوه، پاشان ناشانین، که ناخۆ له هۆزی (بنو اسرائیل) بووه، یان له هۆزیکی دی. دیاره ناوی ئە وه شوین و ولاته ش نازانین، که تیدا نیشته جی بووه. ئە ی ناخۆ دوا ی ئە وه گه شته ی له گه ل موسادا چیی به سه رهاتوه؟ هیچ شتێک له مباره یه شه وه نازانین..

خوداش هه ر خۆی ده زانی، که دوا ی ئە وه ی له (موسا) جیا بۆته وه بۆ کوئ پۆشتووه، له کویدا نیشته جی بووه، دوا ی ئە وه ش چه ندسال ژیاوه، له کوئ مردووه، چۆن مردووه، له کوئ نیژراوه؟! هه موو ئە م پرسیارانه ش هیچ وه لامیکیان له لای ئیمه نیه، چونکه له سه رچاوه راست و جی متمانه کاندایاری نه کراون. راسته که هه والزان و چیرۆک ناسان، ده باره ی ئە م مه سه لانه دوا و هه ولێ پوون کردنه و یان داوه، بیرو پای جیاواز و لیکنه چووشیان له سه ر وه لامه کانیان هه یه. به لام له ئاست هه موو وته و بیروپراکانیاندا هه لۆیسته ده که ین و گومانیشیان لێ ده که ین و، وته کانیان نالینه وه، چونکه وته و بیروپراکانیان له وه سه رچاوه ناراستانه وه

وەرگرتووه، بەتایبەتیش لە دەقە ئیسرائیلییەکان و هەوال و بەسەرھاتە
ئەفسانەییەکانی (بنو اسرائیل) هوه.

بۆیە ئێردا ئەوەندەى كه هاوێلان (صحابە) لەم بارەیهوه پێی قایل بوون ئیمەش
هەر بەوەندە قایل دەبین و ئەو هیندە زانیاریانەى كه لە قورئان و سوننەتەوه
دەربارەى هاتوون بەسمانەو، هەولێ پوون كردنەوهى ئەو لایەنە نەزانراوانەى
بەسەرھاتى (خدر) نادەین.

"وتەى راستترین، ئەوهیه (خدر) پیغەمبەرە"

زانایان هاوړا نین لەسەر حەقیقەتى بەسەرھاتى (خدر)، كه ئاخۆ ئەو
پیغەمبەریكى خودا، یان پیاو چاكیكى خودا بووه؟!

هەندیک زانا لەو پروایەدان، كه پیاوچاكێك و دەسەلاتدارێك بووه، بێئەوهى
پیغەمبەر بووبیت. هەندیک كەس لە سۆفییهكانیش گوتوویانە گوايه ناوبراو پیاو
چاكیكى خواناس بووهو، بە پروپاگاندهى خۆیشیان گوايه خواناس لە پیغەمبەر
باشترە، وەك یەكێك لەو سۆفیانهش لەمبارەیهوه گوتوویهتى:-

مقام النبوة في برزخ فوق الرسول و دون الولي

لەم دێرە شعرەدا لای ئەوان پیاوچاك و خواناس (ولێ) لە بەرزترین پلە دایەو
پاشان نێرراوى هەوالبەرى خودا (نبی)، كه پەيامی بۆ نەهاتوو و تەنها
پەيامەكانی پێش خۆی بەخەلكی گەياندوو، لە پلەیهكى خوارتر دایەو، ئینجا هەر
بەرای سۆفیەكان خۆیان، پیغەمبەر (رسول)یش لە نزمترین پلەى لای خوادایە..
بەراستی خوداش زۆر زۆر بەرزو بالاترە لەوهى، كه ئەوان باسى دەكەن.. ﴿سُبْحٰنَهُ

وَتَعَالَىٰ عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤٣﴾ الإسرائاء﴾، بەلام كۆمەلێ زانایان تێكرا لە

زانایانی تهفسیرو زانایانی (اصول) و (فهرمووده) و میژوونوسانیش وتهو پریان لهسه رئهوهیه، که (خدر) پیغه مبه ریه بووه، ده لئین "هیچ فهرموودهیه کی راست (صحیح) نیه لهسه رئهوهی، که به پاشکاوی بریاری لهسه ر پیغه مبه ریتی دابیت" به لام فهزای چیرۆکه کی له گه ل - مووسا) له قورئاندا، سرووش و ناماژه ی پیغه مبه ریتییه که ی ده گه یه نیت.

چهند به لگه یه که لهسه ر پیغه مبه ریتییه که ی

ئهو به لگانه ی که له ئایه ته کانی ئهم چیرۆکه وه لهسه ر پیغه مبه ریتییه که ی (خدر) وهرده گیرین ئهمانه ن :-

۱- ئایه تسی ﴿فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا ءَاٰتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا...﴾ (٦٥)

الکھف ﴿ئهو په همه ته ی لهه فه رمایشته ی خوادا باسکراوه، په همه تی پیغه مبه رایه تییه، خوادا به وی به خشیوه .. (خدر) خۆشی جه ختی لهسه ر ئهو په همه تی پیغه مبه ریتییه کردووه، که پیی به خشراوه، ئهو به و له مه سه له ی لیکنانه وه ی کاره کاندای به مووسای گوتووه: (که ئهو کارانه ی ئهو له په همه تیکی خودای په روه ردگارتووه بووه) ﴿رَحْمَةً مِّنْ رَبِّكَ﴾ به مانای هه رسی کاره که ی خۆم به په همه تی خودای په روه ردگارتووه کردووه، واته هه رسی کاری: (عه یبدارکردنی که شتییه که) و (کوشتنی مندا له نه و جه وانه که) و (راستکردنه وه ی دیواره که).

۲- فه رمایشته ی خودا ﴿وَعَلَّمْنَاهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا﴾ ئهو ده گه یه نیت، که خودا زانیاری لهسه ر چهند مه سه له یه کی گرنگ پیگه یاندووه، هه وائی لهسه ر چهند شتیکی نه زانراویش پیداوه. زانیاری لای خوداش، واته (العلم اللدنی) ی نیو ئهم

ئایه تهش ئاماژه به بۆ پیغه مبه رایه تییه که ی.. به لام به پپی تیگه یشتنی هه ندیک توند روه ی سو فی گوايه نه وه زانستی ناوه کییه له رای ئیلهام وه رگرتنه وه.. نه مهش راست نیه وانیه.

۳- وته ی مووساش که به خدری گوته بو ی (ئایا ریم ده دهیت له گه لئا برۆم بۆ نه وه ی چهند زانیارییه که له وانه ی دهیزانیت فیریانم کهیت ﴿هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا﴾ جا نه گهر (خدر) پیغه مبه ر نه بوایه نه وه مووسا داوای فیروونی زانستی لی نه ده کردو، به م شیوازه پرشکوو ریزه وه له گه لئا نه ده داو، نه وتکایه شی لی نه ده کردو، به م رهنگهش خو ی ته سلیم نه ده کرد، نه وه بو نه م ئاخوته نه ی نیوانیان هاته کایه وه که خدا له قورئاندا باسی کردو، ﴿... هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا﴾ ٦٦ ﴿قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾ ٦٧ ﴿وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا﴾ ٦٨ ﴿قَالَ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا﴾ ٦٩ ﴿قَالَ فَإِنْ أَتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْتَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ أُخْبِرَكَ مِنْهُ ذِكْرًا﴾ ٧٠ ﴿فَانْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَخَرَقْنَاهَا لِنُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا﴾ ٧١ (الكهف).

۴- نه گهر (خدر) پیغه مبه ر نه بوایه نه وه پاریزراو (معصوم) نه ده بوو.. نه مهش مانای وایه له وانه یه هه له له هه ندیک ره فتاریدا بوایه، ئیدی چۆن پیغه مبه ریکی پاریزراو شوینی ده که وتو زانیاری لیوه فیترده بوو، خو نه گهر له کرداریکیش به هه له دا چوایه، نه وه چۆن پیغه مبه ره پاریزراوه، که واته - مووسا - ده یکرده پیشه نگ و ماموستا بوخو ی؟ چونکه کاتی که (مووسا) شوینی که وتوو زانیاری لی وه رگرتوو وه گویرایه لی کردوه، نه وه به لگه بووه له سه ر عیصمه ت و پاریزراوی (خدر) له کرداره کانیدا، ته نها پیغه مبه رانیش نه م خه سه له تی پاریزراوی و عیصمه ته یان هه بووه.

- ۵- بویریی (خدر) له کوشتنی کورپه نهوجهوانه کهدا بهلگهیه که لهسه ر پیغه مبه ریتیه کهی، چونکه کوشتنی که سیک تهنها بهحق شیاوه، خو ئه گهر پیغه مبه ریک نه بوایه ئهوا به کوفرو بی باوه رپی کورپه کهی نه ده زانی، به تاییه تیش که (مووسا) ی پیغه مبه ری له گه لدایه و مووساش تا ئه و کاته به بی باوه رپی کورپه کهی نه زانیبوو، پاشن (خدر) پاساوی کوشتنی کورپه کهی بهوه بو (مووسا) لیکداوه تهوه که له بهر حاله تی کافر یونه کهی کوشتوویه تی، ئهم پاساوه ش ده لاله ت و بهلگه یه کی تره له سه ره وه ی که خدا هه والی کافر یونی ئه و کورپه و فهرمانی کوشتنیشی پی داوه.
- ۶- وتهی (خدر) به مووسا (سلاویان لی بیّت) دوا ی ته فسیر کردنی کاره کانی: ﴿وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي﴾ به مانای (ئهم کاره سه ختانه م له خو مه وه نه کردووه، به فهرمانی شه خصی و تاییه تی خو م نه بوه، به لکو خودای پاک و بی خه وش فهرمانی پیکردوون، دیاره ئهم فهرمانه خوداییه ش له رپی سرووش (وحی) یه وه بووه.
- ۷- خودا گله یی له مووسا کردووه له سه ر ئه وه ی گوتبووی (من زاناترین که سم) بویه ش خودا پیی فهرمووه (عه بدیکی خو م که له ناوچه ی پیک گه یشتنی هه ردوو ده ریا که دایه له تو زاناره). که واته (خدر) له و مه سه لانه دا له (مووسا) زاناره و ناشیت که ئه و ته نها خواناسیک بوو بیت و دیاره هه رگیز خواناسان له پیغه مبه ران زانتر نین.
- ۸- وتهی (خدر) به (مووسا) که پیی گوتووه: (من زانستم له خوداوه پی دراوه ئه وه ی که خودا فیری کردووم، تو نایزانی، دیاره تو ش زانست له خوداوه پی دراوه، ئه وه ی که خودا فیری کردوویت من نایزام)^(۱) ئه مه ش هه ر بهلگه یه که له سه ر پیغه مبه ریتی (خدر).

(۱) بۆ ئهم بهلگانه بڕوانه کتیی (البدایة والنهاية) (ابن کثیر)، ۱: ص ۲۸.

"ئەو کەسەى نكوولئى له پيغه مبهريتيى (خدر) بكات، كافرنه"

كاتيک تەماشای بەلگەکانی زانایان لەسەر پيغه مبهريتيى (خدر) دەکەین، دەبینین چەند بەلگەىەکی کۆششکاریى (اجتهادی)ن، ئەک لە دەقە شەرعییه کەى قورئانەوه، واتە قورئانی پیرۆز بەروونی ئاماژەى بۆ پيغه مبهريتيى (خدر) نەکردوووە بەراشکاوێى دەقیکی لەسەر نەهیناوه، ئەمەش مانای ئەوەنیه، کە بەلگەکانی پيشوو ناپاستن، بەلکو قورئان تەنها ئاماژەى پێدەکات و سرووشى لەسەر دەدات. بەلام لەبەرئەوهى ئەوبەلگانەى، کە دەربارەى پيغه مبهريتييه کەین چەند بەلگەىەکی کۆششکاری و بۆ چوونکاریین، هەربۆیەش رای تیکرایى زانایانى لەسەرنیهو، هەموو زانایان یەکدەنگو تەبا نيين لەسەرى، بەلکو ئەوه جىى کۆششکاریین، جاھەتا جیاوازیی بیروپاش لەم مەسەلەیهدا هەبیّت (کە مەسەلەیه کى بۆ چوونکاریى کۆششکارییه، لەبەرئەوه هەركەسیك نكوولئى له پيغه مبهريتيى (خدر) بكات، به كافرو بى باوهر دانانرئت، بەلکو تەنها پيچەوانەى کۆمەڵ و جەهورى زانایان دەبیّت، لەوانەشە وتەى ئەو راست بیّت:-

ئەمەش پيچەوانەى ئەو کەسەى، کە نكوولئى له پيغه مبهرايه تى پيغه مبهريكى خودا دەکات لەوانەى، کە بە دەقى قورئان، یان فەرمووده پيغه مبهرايه تيه کەى سەلمینراوهو، کە بینگومان ئەو کەسەى نكوولئى له پيغه مبهريتييه کەى بكات، كافر دەبیّت، وەك ئەو کەسەى، کە نكوولئى له پيغه مبهريتيى (ئیلیاس)، یان (یونس)، یان (سليمان) بكات سلاوى خودایان لئى بیّت.

"مشت ومیری نهوانه گوتوو یانه گوايه (خدر) تانه مړه ژيان دايه"

هه نديك كهس له موسلمانان رايان وايه، كه گوايه (خدر) زيندووه و لهو (كانيي ژيان) (عين الحياه) ه ناوی خواردۆتهوه، كه ههركه سيك ليی بخواتهوه نامریت، تهنها له كاتی نزیک بوونهوهی (قيامهت) دانه بیته، ههروهها رايان وايه گوايه (خدر) به پیغه مبهري ئیسلام محمد ﷺ گهیشتهوه، تا ئه مړۆش هه ر زيندووه و تا كاتی هاتنی قیامهت به زيندوویتی ده مینیتتهوه. بۆ سه لماندننی ئه م رايه شيان، چه ندهها رپوايهت و به سه رهات و قسه و قسه لۆك و ئه فسانه وشتی پووچه لیان داتاشیوه، وای لهقه لهم ده دن گوايه، به پیغه مبهري خودا محمد ﷺ گهیشتهوه و دیداری کردووه، ههروهها به شداری (ابوبكر) و (عمر) و (علی) و (عمري كورپی عبدالعزیز) یش گهیشتهوه، چاوی كهوتوه به زۆر كهسی تریش له زاهیدان و عاییدان و سۆفیه یه كان، پاشان گوايه به هه موو ساراو چۆله وانی و جیگه یه کی چۆلكراو ده گه ریت و، خۆی پیشانی چه ند كه سیکی خواناس ده دات و زانیاریان پی ده گه یه نیت و خۆراکیان پی ده دات و قسه شيان له گه ل ده كات.. له نیتو خه لكیدا زیاتر سۆفیه یه كان ئه م قسه و قسه لۆك و ئه فسانه و به سه رهاته ناراستانه ده رباره ی (له ژيان دابوونی خدر) ده گیرنهوه. لهو زانیاهش، كه گوتبوویان گوايه (خدر) له دواي پیغه مبهري خوداوه ﷺ هه ر له ژيان دابووه " ئیمامی (نوی) و ئیمام (ابن الصلاح) و (سیهيلي) و چه ند كه سیکی تریان بوون".

ئیمامی (نوی) له م باره یه وه گوتویه تی : (زۆربه ی زانیان گوتوو یانه: (خدر) له نیتو مان داده ژێ، ئه مهش به رای سۆفیه كان، كه هه موویان ته باو یه كران له سه ر ئه م وته یه. ههروهها به رای چاكه خوازان و زانیاران، به سه رهاته كانی ئه وان، كه ده رباره ی دیتنی (خدر) و له گه لیان دانیشتن و وه رگرتنی زانیاریی لیوه ی و، پرسیار لینكردنسی و

وه لآمدانه وهی، بوون و وجودیی له شوینه پیرۆزه کان و جیگه کانی چاکه کردندا، زۆرتن له وهی بژمیڤدرتین و، به ناو بانگرتن له وهی باس بکرتن) هه له م بارهیه وه (شیخ ابو عمرو بن الصلاح) له فه توکانیدا گوتویه تی: (خدر له لای کۆمه لئ زانایان و پیاو چاکان و و خه لکی عه وامیان زیندووه، به لآم هه ندیک له زانایانی فهرمووده نکوولئ له م حاله ته ده که ن))^(۱).

به لآم هه یچ دانه یه کیان به راست (صحیح) یه کلانه بۆته وه، چونکه هه موو ئه و گیرانه وه و ریوایه تانه له نیتوان لاوازو دانراو (ضعیف و موضوع) دان و هه یچ یه کیکیشیان نه که شتۆته پله ی راست (صحیح).

هه ربۆیه ش (ابن حجر) له (ابو الخطابی کوری دحیه) وه، وه لآمیکی ناوبراو واته (ابو الخطابی) له دژ (سهیلی) هه ناوه که پئی له سه ر ژیا نی (خدر) له دوای ناردنی دوایین پیغه مبه ره ی شه وه که (ابو الخطاب) له به رامبه ر و ته که ی (سهیلی) دا گوتویه تی.. (ئه و رینگایانه ی (سهیلی) ئاماژه ی بۆ کردوون، هه یچیان راست نیین و دیداری (خدر) له گه ل هه یچ پیغه مبه ریکی تر دا نه سه لمی تراوه، ته نها له گه ل (موسا) دا نه بیّت که خودا به سه ر هاته که یانی له قورئان دا گیراوه ته وه.

هه روه ها هه موو ئه و ته و بیروپرایانه ی له سه ر له ژیا ن دا بوونی (خدر) گیراونه ته وه به تیکرای بریاری زانایانی (نه قل) راست و دروست نین، چونکه هه رکه سیك که هه و الیکي له و بارهیه وه گیراییتته وه هۆیه که ی دیاریی نه کردووه، سائیر له به ر ئه وه ی نه یزانیوه، یان له به ر ئه وه ی لای زانایانی فهرمووده پۆشن بووه ئه و ریوايات و به سه ر هاته ناهه ش که له لایه ن شیخه کانه وه هاتووون له ده رووی پی سه رسام بوونه وهیه، ده ناچۆن که سیکی ژیر و عاقل بۆی ده شیت که سیکی نه ناسراو بیینیّت و پیی بلیت (من فلان که سم) و ئیدی خیرا بروای پی بکات)^(۲).

(۱) تهذيب الاسماء والغات ۱: ۱۷۶-۱۷۷

(۲) الزهر النضر في نبأ الخضر للإمام ابن حجر العسقلاني، ضمن مجموعة الرسائل المنيرية: (۲: ۳۰۲).

ئیمام (ابن کثیر) یش له کتیبی میژوووه کهیدا، دواى ئه وهى چه ند ریوایهت و قسه و قسه لۆکیکی له سه ر ژیا نی (خدر) هی نا وه ته وه، گو تویه تی: (هه موو ئه و ریوایات و ته و به سه ره اتا نه له و که سا نه وه ها توون، که کر دوویا نه ته پال پشت بۆ ته و را کانیان له مه ر له ژیا ندا بوونی (خدر)، هه مووشیا ن له فه رمووده کا نی پله ی (مروضع)ن، که زۆر لاوازن و هیچ به لگه و پاساویکیان له دیندا بۆ هیچ مه سه له یه ک لی ده رنا ها و یژریت. زۆریه ی حیکایه ت و به سه ره اته کا نیش له (اسناد)یکی لاوازه ون، به لام ده شی ت به پوختی به و جۆره (صحیح)ه ش دا بنرین، که له که سا نی متما نه پێ نه درا و یشه وه گێر پرا نیه وه، سا نی تر ئه و که سا نه له ها وه لāن بن، یا ن له دوا ی ها وه لāن و که سا نی دی، ئه مه ش ئه گه ری هه لēی تیدا یه).

پاشا ن (ابن کثیر) گو تویه تی: "شیخ (ابو الفرج بن الجوزی) - خوا لیی خۆشبی ت - له کتیبه کهیدا (عجالة المنتظر في شرح حالات الخضر) به رپه رچی ئه و جۆره فه رموودا نه ی دا وه ته وه، که له پله ی (مروضع) دا ن و وای پوون کر دوو نه وه، که له ده سه له بیه سه ته کا ن (موضوعات) بن، هه روه ها له ئا سه وا ری ها وه لāن و شو ی نه که و تو ان (تابعین)ی دوا ی ئه وانی دا نا ون، بۆیه ش لاوازیی پال پشته کا ن (ضعف اسانید)یا نی به ده سنی شان کر دنی حا له ت و نه زانی نی خا وه نه کا نی شیا نه وه پوون کر دۆ ته وه. له مه شدا کا ری کی جو ان و به پی ز ی ئه نجا م دا وه و په خ نه ی چا کیشی لییا ن گر تو وه" (۱).

(۱) (تهذيب الاسماء واللغات) (۱۷۶-۱۷۷).

رای راستتر: مردنی خدره پێش هاتنی پیغه مبه‌ر ﷺ

زانایانی لیکۆلیار رایان وایه، که (خدر) ماوه‌ی ته‌مه‌نی خۆی له‌ژیان دابه‌سه‌ر بر‌دوووه‌، پێش ره‌وانه‌کردنی پیغه‌مبه‌ری خوا محمد ﷺ کۆچی دوایی کردوووه‌.. له‌و بر‌وایه‌ش دان، که ماوه‌ی ژیا‌نی که‌س نازانی‌ت چه‌نده، ته‌نها خدا خۆی ده‌یزانی‌ت.. هه‌ر ته‌نها خوداش وه‌ختی مردنی و چۆنیه‌تی مردنه‌که‌ی و شوێنه‌که‌ی ده‌یزانی‌ت.. بۆیه‌ش هه‌یج که‌سی‌ک ئه‌م زانیاری یانه‌ی لانیه‌، چونکه هه‌یج فه‌رمووده‌یه‌کی راست (صحیح)) له‌وباره‌یه‌وه نیه. هه‌روه‌ها زانایانی لیکۆلیار وته‌کانی ئه‌و که‌سانه‌یان ڕه‌ت کردو‌ت‌ه‌وه که به‌بێ لیکۆلینه‌وه و ساغ کردنه‌وه ده‌رباره‌ی (زۆری و درێژخایه‌نی ژیا‌نی خدر) و (به‌رده‌وامی له‌ژیاندا تا هاتنی قیامه‌ت)، دوا‌ون، چونکه هه‌یج به‌لگه‌یه‌کی راست و په‌سه‌ندکرا‌ویان له‌وباره‌یه‌وه نیه.

ئه‌و زانایانه‌ش که وته‌و بر‌و‌رایان له‌سه‌ر ئه‌وه‌یه، که‌وا (خدر) پێش ره‌وانه‌کردنی پیغه‌مبه‌ر ﷺ مردوه، وه‌ک (بخاری) و (ابراهیم الح‌ری) و (ابن الجوزی) و (ابن کثیر). هه‌روه‌ها (ابن حجرى عسقلانى) یش له‌ کتیبه‌که‌یدا (الزهر النضر في نبأ الخضر) دا مه‌یلی به‌لای ئه‌م رایه‌دا هه‌یه. هه‌موو ئه‌م زانایانه چه‌ند به‌لگه‌یه‌کیان له‌سه‌ر ئه‌و رایه‌یان هه‌یناوه‌ته‌وه. بۆ نمونه (امام ابن کثیر) له (البداية والنهاية) دا پوخته‌ی به‌لگه‌کانی دیاری کردوو، له‌و به‌لگانه‌ش، که ده‌رباره‌ی مردنی (خدرن- له‌پێش هاتنی پیغه‌مبه‌ردا- ﷺ):-

١- فه‌رمایه‌شتی خودا: ﴿وَمَا جَعَلْنَا لِلشَّرِّ مِن قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِن مِّنْهُمْ

الْمُخْلَدُونَ ﴿٢٤﴾﴾ (الانبیاء) .. واته: " ئێمه‌ ژیا‌نی نه‌مرییمان پێش تو‌ به‌هه‌یج که‌سی‌ک نه‌داوه، ئایا ئه‌گه‌ر تو‌ بم‌ریت ئه‌وان به‌نه‌مری ده‌میننه‌وه (له‌کاتی‌که‌دا

چاوه‌روانی مردنی تۆن" ، واته کافران هه‌میشه به‌ته‌مای نه‌مانی پیغه‌مبه‌ری خودا بوون و وایان ده‌زانی خۆیان نامرن. که‌وابوو ئه‌م ئایه‌ته‌ بریاری خودایه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌هیچ که‌سیک له‌سه‌ر زه‌وی به‌ نه‌مریی نامی‌نیه‌وه (خدر)یش له‌و کۆمه‌له‌ مرۆفانه‌یه که‌ هه‌رده‌بیته‌ بمرن. بۆیه ئه‌ویش له‌چوار چی‌وه‌ی واتاو چه‌مکی ئایه‌ته‌که‌دایه‌و، هیچ فه‌رمووده‌یه‌کی راست (صحیح)یش له‌ئارادانیه که (خدر)ی به‌تایبه‌تی له‌ مردن جیا کرد‌بیتته‌وه‌و بریاری له‌سه‌ر نه‌مر بوونی له‌دنیا دا‌بیت.

۲- فه‌رمایشتی خودا: ﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُم مِّنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِّنَ

الشَّاهِدِينَ ﴿٨١﴾ آل عمران ... واته: " ئه‌وه به‌یاد بیننه‌وه کاتیک خودا په‌یانی له پیغه‌مبه‌ران وه‌رگرت له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ زانست و کتیبی خوداو حیکمه‌تمان پێگه‌یاندن و، له‌دوا‌بیدا که‌ پیغه‌مبه‌ریکی بروا‌پێکارو به‌راست دانه‌ری زانست و کتیبه‌کانتان هات، ده‌بیت باوه‌ری پێ‌بینن و یاری‌ده‌ده‌رو سه‌رخه‌ری بن، ئینجا پێیانی فه‌رموو: (ئایا برواتان به‌وه هه‌یه‌و بریار‌تان له‌سه‌ر جیبه‌جێ‌کردنی ئه‌وپه‌یمان و بروا پێ‌هی‌نراوه‌تان داوه، ئه‌وانیش گو‌تیان: به‌ئێ بروا و بریار‌مان له‌سه‌ری داوه، ئیدی خوداش پێی فه‌رموون: ده‌ی ئیتر ئی‌وه له‌سه‌ر ئه‌م بریارو په‌یمانە شاهی‌دبن و منیش له‌گه‌ڵ ئی‌وه‌دا ئاگادارو شاهی‌دی ئه‌م حاله‌ته‌م).

(ابن عباس) له‌باره‌ی مانای ئه‌م ئایه‌ته‌وه‌ گو‌توویه‌تی: (خودا هه‌ر پیغه‌مبه‌ریکی نارد‌بیت، په‌یانی‌شی لێ وه‌رگرت‌وو له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی له‌کاتیک‌دا ئه‌گه‌ر (محمد)ی به‌ پیغه‌مبه‌ر ناردو ئه‌ویش له‌ژیان دا‌بوو ئه‌وا ده‌بیت باوه‌ری پێ‌بینیت و یارمه‌تی بدات و سه‌رخه‌ری بیتو، پاشان ئه‌و په‌یمانە له‌نه‌ته‌وه‌که‌شی

وه ربگرت كهوا له ماوهی ژيانی ئەواندا خوا محمد ﷺ به پیغه مبهري بنیریت بو لایان، ده بیته باوه ری پی بینن و یاریده دهرو سه ره خه ری بن.

جا خدریش (سائیر نه گهر پیغه مبهريک یان پیاوچاکیکی خوداش بوو بیته) له ههرو دوو حاله ته کهدا ئەوهی لی خوازاروه باوه به پیغه مبهري خوا محمد ﷺ بهیتریت و جا ئایا ئەمه له واقیعه داوه که کاتیک خودا (محمدی به پیغه مبهري بو لای خه لکی ناردووه، (خدر) له ژیان دابوو بیته و موسلمان بوو بیته له سهرو دهستی پیغه مبهري به یعه تی پی دابیته و پهیرهویی په یامه که ی کردیته؟!!

۳- جامادام ری راستر ههرو ئەوه بیته کهوا (خدر) پیغه مبهري بووه، ئەوا ئەگهر له سهرو ده می پیغه مبهري خودا محمد ﷺ له ژیاندا بوایه جوانترین ئاکاری ئەوه ده بوو که بهاتایه بو لای پیغه مبهري ﷺ وله گه لی دابوایه، به لام وای نه کردووه چونکه لهو سهرو ده مه دا (خدر) مردوویه کی ژیر خاك بووه.

۴- به تاکه فهرمووده یه کی (صحیح) یش گه یشتنی (خدر) به پیغه مبهري خودا ﷺ باس نه کراوه، ههروها نه نوێژ کردنی له دوا یه وه نه جیهاد له گه لیدا له جهنگه کاند، خو ئەگهر (خدر) زیندو بوایه ههرو ئەو کارانه ی له گه لدا ئەنجام ده دا.

۵- بینگومان پیغه مبهري ﷺ له سهرو ته ی جهنگی (به در) دا له خودا پارایه وه داوای لی کرد که موسلمانان سه ربخات، ئەوه بوو پرووی کرده خودا و فهرمووی: (خودایه ئەگهر ئەم کۆمه له موسلمانان له جهنگه له نیو به ریت، ئەوا له سهرو زهوی ناپه رستریته) له گه ل ئەو کۆمه له موسلمانان دا کهسانی وهک (ابوبکر) و (عمر) و باشتیری هاوه لان ههرو، ههروها فریشته ی خودا (جبریل) و باشتیری فریشته کانی تری خودایان له گه ل دابوو، جائه گهر (خدر) یش زیندو بوایه ئەوا له گه ل ئەو کۆمه له که سه دا ده بوو به رزترین پله و پایه ی له نیویان دا ده بوو.

۶- له وانه یه هه ندیک کهس پرویا گانده ی ئەوه بکات گوايه " (خدر) لهو جیگایانه دا له گه ل پیغه مبهري خودا ﷺ بووه، به لام هیچ که سیك له خه لکی نه دیدوه ..

بێگومان ئەم پرۆپاگاندهیه‌ش پووجه‌ل و ناپه‌سه‌نده، چونکه له‌بۆته‌ی ئەندیشه‌و خه‌یالکاری و ئیددیعاکردنه‌وه‌یه، سه‌لماندنیه‌ی ئاتاجی به‌ به‌لگه‌ی راست و دروست هه‌یه.

۷- حیکمه‌ت له‌خۆ هه‌شاردانی (خدر) و پۆشتنی بۆ چیاکان و بۆ نیو ئەشکه‌وت و په‌ناگه‌و ده‌شته‌کان چیه؟ ئە‌ی بۆچی له‌گه‌ڵ خه‌لکیدانازی، بۆچی نوێژه‌کانی به‌ جه‌ماعه‌ت له‌گه‌ڵیاندا ناکات؟ ئایا ئەم جوړه‌ ره‌فتارانه له‌ پێغه‌مبه‌ریکی به‌رپێز ده‌وه‌شیته‌وه؟.

۸- گهر (خدر) زیندوو‌بویه داوای ئە‌وه‌ی لێده‌کرا که زانست بلا‌وکاته‌وه‌و خه‌لکی فیرکات‌و، فه‌رمووده‌کانی پێغه‌مبه‌ری خودایان ﷺ پێ‌بگه‌یه‌نیت و راست (صحیح)ه‌کانی له‌ لاواز(ضعیف)ه‌کانی و چاکه‌کانی له‌ خراپه‌ هه‌لبه‌ستراوه‌کانی جیا بک‌ردایه‌ته‌وه... هه‌روه‌ها ئە‌وه‌شی لێ ده‌خوازرا که فه‌رمان به‌چاکه‌و پێگه‌یری له‌ خراپه‌ بکات. ئە‌مه‌ش ئە‌نجام نه‌دراوه (چونکه له‌ژیان دا نیه).

۹- (مسلم) له (عبدالله)ی کورپی (عمر)ه‌وه (خوایان لێ رازی بێت) ئە‌وه‌یان گێ‌رپاوه‌ته‌وه که شه‌ویکیان نوێژی (عیشا)یان له‌داوای پێغه‌مبه‌ری خوداوه ﷺ ک‌ردوه‌و (ئە‌وه‌ش له‌کۆتایی یه‌کانی ژێانی پێغه‌مبه‌ر دابووه) جا کاتێک پێغه‌مبه‌ر ﷺ نوێژه‌که‌ی ته‌واوک‌ردوه‌و سه‌لامی داوه‌ته‌وه، فه‌رموویه‌تی: ((أرایتکم لیلکم هذه فان علی راس کل مائة سنة منها لا یبقی من هو علی ظهر الارض احد)). .. واته: "ئەرئ ئیوه دیتان ئەم شه‌وه‌تان چۆن به‌سه‌ردا را‌ده‌بووریت. بێگومان هه‌ر له‌داوای سه‌ری سه‌د سالتیک ئەم خه‌لکه‌ی ئیستا له‌ژیان دایه‌ که‌سیان له‌سه‌ر پرووی زه‌وی نامینن" .. (ابن عمر) واته کوره‌که‌ی عومه‌ر (عبدالله) یه‌و، فه‌رمووده‌که‌ی لێ بیستراوه، گو‌توویه‌تی: (خه‌لکی له‌ترسان به‌هه‌له‌ له‌م فه‌رمووده‌یه‌ی پێغه‌مبه‌ر تیگه‌یشتن، ئە‌وه‌بوو وه‌ها له‌باره‌یه‌وه ده‌دوان که گوايه داوای سه‌د سال هیهچ که‌سیک له‌سه‌ر زه‌وی نامینت،

بهلام له راستیدا پیغه مبهەر ﷺ مه بهستی له وه بوو که دواى سه د سال، یان دواى ههر سه د سالێک که ههر که سیێک له و ژياندها بیئت و بیر بکاته وه، دواى سه د سال له و کاتی بیر کردنه وه یی خوێ هیچ که سیێک به خۆیشیه وه دواى (سه د سال) به لایه نی زۆرییه وه لهو کۆمه لگه یه دا له ژياندا نامینن و خه لکی ترو نه وه کانی تر له دواى نه وان له ژیان دا ده بن، ههر بۆیه ش پیغه مبهەر ﷺ له فهرمووده که دا که فهرمووبوو (هیچ که سیێک له وانیه ئه مرۆ له ژیان دان دواى سه د سال که سیان له ژياندا نامینن) ^(۱). مه بهستی نه وه یه که ده بیئت نه وه سه د ساله به سه ر به چیت و خه لکی تر بینه دنیا وه.

ههروه ها (مسلم) یش له (جابرى کورپی عبدالله وه) — خویان لی پازی بیئت — گیراوتیه وه که (جابر) گوتویه تی: (گویم له پیغه مبهری خوا بوو ﷺ که مانگیێک پیش کۆچی دواى ده یفه موو: ((تسألوني عن الساعة؟ وانما علمها عندالله، واقسم بالله ما على الأرض من نفس منقوسة تأتي عليها مائة سنة)) ^(۲) .. واته: "ئه رێ ئیوه ده رباره ی قیامه ت پر سیارم لی ده که ن، له کاتی که دا زانیاری وه لامه که ی ههر له لای خودایه، سویند بیئت به خودا دواى تی په ربوونی سه د سال هیچ که سیکی له دا ی کبوی نیو ئه م ژیانیه ئه مرۆ مان له م دنیا یه دا نامینیت" واته خه لکانی تر له دایک ده بن.

جا ئه گه ر ده رباره ی (خدر) یش وابلیین گوایه تاکاتی په وانه کردنی پیغه مبهری خودا ﷺ ژیا بیئت و (که ئه م وته یه ش راستی نیه) نه وا هه ر ده بوو دواى سه د سالێک له میژووی درکاندنێ ئه م فهرمووده یه بمردایه ..

ئیدی له دواى هه موو ئه م به لگانه دان به وه دا ده نین که (خدر) ئیستا له ژياندا نیه و، به لکو زه مه نیێک پیش په وانه کردنی پیغه مبهەر ﷺ که خودا خوێ ده زانیئت

(۱) مسلم (۴۴) کتاب فضائل الصحابة (۵۳ باب قوله (۳) حدیث رقم (۲۵۳۷).

(۲) مسلم — نفسی الکتاب والباب — حدیث رقم (۲۵۳۸)

کهی بووه، مردوووه. هه‌ربۆیه‌ش له‌پرای ئهم به‌لگانه‌وه داواکارین هه‌موو ئهو قسه‌و باسو به‌سه‌رهات و وته‌و بیروپایانه‌ی ده‌رباره‌ی (نه‌مریی خدر) گێراونه‌ته‌وه‌و که چه‌ندین ئه‌فسانه‌و وته‌ی پووچه‌لۆ ناهه‌ق ده‌ده‌نه‌ پال(خدر) و هیچ باریکی راسته‌قینه‌شیان نیه، هه‌موو به‌لاوه‌نرێن و پشتیان پێ نه‌به‌ستری‌ت.

"مه‌سه‌له‌ی زانسته‌ خودایی یه‌که (العلم اللدنی)"

قورئانی پیرۆز له مه‌سه‌له‌ی زانسته‌کانی (خدر)دا ئاماژه‌ی بۆ ئهو لایه‌نه‌ کردووه که‌وا له‌ خوداوه‌یه‌و، خودا له‌لایه‌ن خۆیه‌وه ئهو زانیارییه‌ی پێداوه، وه‌ک فهرموویه‌تی: ﴿ءَاٰیٰتُنْهٖ رَحْمَۃٌ مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنٰهٗ مِنْ لَّدُنَّا عَلَمًا ۝﴾، واته‌: (خدر به‌نده‌یه‌ کمان بوو که له‌ په‌جمه‌تی تایبه‌تی خۆمان پێ به‌خشیبوو و زانسته‌ و زانیاری تایبه‌تیشمان له‌لایه‌ن خۆمانه‌وه به‌ئیلهام پێ به‌خشیبوو).

دیاره ئهم زانسته‌ش که‌خودا به‌ (خدر)ی دا‌بوو، (مووسا) - سلّو‌ی لی بی‌ت - نه‌یده‌زانی، هه‌ر بۆیه‌ش هاتبوو بۆ‌لای تا‌کو ئهو زانیاریانه‌ی لی‌وه‌ فی‌ر بی‌ت که‌ خۆی نه‌یده‌زانیین که‌چی هه‌ندی‌ک زانای موس‌لمان له‌به‌رده‌م رسته‌ی ﴿وَعَلَّمْنٰهٗ مِنْ لَّدُنَّا عَلَمًا﴾‌دا هه‌ل‌ئویسته‌یه‌کیان کردوووه مه‌سه‌له‌ی زانستی خودایی (العلم اللدنی)یان لی‌وه‌ ده‌ره‌یناوه‌و کردوو‌یانه‌ته‌ به‌لگه‌ بۆ چه‌ند شتی‌کی سه‌یرو سه‌مه‌ره‌و، کردووشیا‌نه‌ته‌ ناویشانی‌ک بۆ‌چه‌ند وته‌یه‌کی پووچه‌لۆ نا‌راست له‌م پروه‌وه زیاتر سو‌فیه‌کان ئهم رسته‌یه‌ی نی‌و ئایه‌ته‌که‌یان کردۆ‌ته‌ به‌لگه‌یه‌ک بۆ جیا‌کردنه‌وه‌ی (زانستی شه‌رعی) له‌زانستی خودایی و جیا‌کردنه‌وه‌ی پروا‌له‌ت (ظا‌هر) له‌ ناوا‌خن (باطن) و جیا‌کردنه‌وه‌ی (شه‌ریعه‌تیش له‌ (حه‌قیقه‌ت): ئی‌مامی (ئال‌ووسی) گو‌توویه‌تی: (له‌لای ئه‌وان واته‌ لای -سو‌فیه‌کان- ر‌پ‌سایه‌کی بنه‌رته‌ی بۆ سه‌لماندن‌ی

زانستی خودایی ههیهو، به لām بهم هۆیهوه ناوی (زانستی حهقیقهت) و (زانستی ناواخن)ی له سههر بـلاـوـبـۆـتـهـوه^(۱) که له عه‌ره‌بی‌دا به (علم الحقیقه) و (العلم الباطن) ناوبراون.

ته‌فسیرکارانی سۆفی وته‌ی سه‌یرو سه‌مه‌ره‌یان ده‌باره‌ی زانستی خودایی (العلم اللدنی) گوتوه‌و حه‌قیقه‌ تیان له شه‌ریعه‌ت و ر‌واله‌ تیان له ناواخن جیا‌کرد‌ۆ‌ته‌وه‌و، له ته‌فسیر‌کردنی ئهم ئایه‌تانه‌و هاوشیوه‌کانی تریاندا چه‌ندین شتی هه‌له‌و دژ به‌یه‌کیان تیکه‌ل و پیکه‌ل کردوه‌و.

"برگه‌یه‌ك له ته‌فسیری (مه‌ایمی)"

(علی کوری ابراهیمی المه‌ایمی) خاوه‌نی ته‌فسیری (تبصیر الرحمن و تیسیر المنان) یه‌کێکه‌ له‌و ته‌فسیر‌کاره‌ سۆفییانه‌ی، که ئهم ئایه‌ته‌و ئایه‌ته‌ هاوشیوه‌کانی تری به‌پێی ر‌ی‌بازه‌ سۆفیی‌گه‌رییه‌که‌ی خۆیان لێک داوه‌ته‌وه‌، لێ‌رده‌ا برگه‌یه‌ك له‌و ته‌فسیره‌ی ده‌خه‌ینه‌روو، که له‌م باریه‌وه‌ گوتویه‌تی:

"فوجدا عبدا: مووسا و یاوه‌ره‌که‌ی به‌نده‌یه‌کیان بیني، که هه‌رگیز حه‌قیقه‌تی ئه‌وه‌په‌ری که‌مال و ته‌واویتی نازانرێن، چونکه (من عبادنا) له‌و به‌ندانه‌ی ئیمه‌یه‌، که دیارده‌کانی گه‌وره‌ییمان (گه‌وره‌یی خودا)ی تیداوه‌و، ئه‌وه‌بوو ﴿عَائِنْتُهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا﴾ که‌له‌لایه‌ن خۆمانه‌وه‌ ره‌حه‌مت و سۆزو میه‌ره‌بانیمان بۆ نارد، ئه‌مه‌ش (به‌رای مه‌ایمی) پ‌ژ‌ش‌ن بو‌ونه‌وه‌یه‌کی شایه‌تی دانیتیه‌ بۆ له‌ناو‌چ‌وونی‌و، بۆیه‌ش (لذلك علمناه) به‌بێ میان‌گیریی مر‌ۆ‌ف‌ی‌ك و فریشته‌یه‌ك له‌لایه‌ن خۆمانه‌وه‌ ﴿مِّنْ

لَدُنَّا ﴿ زانستیکی به نرخ و به هادارمان (علما) فێرکردوو و زۆر کەس له پیڤه مبه رانیش زانستی ئاویان پێ نه دراوه . (مووسا) ش که (یوشع) و هه موو پیڤه مبه رانی تری (بنو اسرائیل) شوینکه وتووی بوون، له (خدری) پرسویه (ئایا شوینت که وم؟ ﴿ هَلْ أَتَيْعَكَ ﴾ به مانای ئایا له پرووی زانسته کاتته وه شوینت که وم واز له زانسته کانی خۆم بێنم به ومه رجهی ﴿ عَلَيَّ أَنْ تُعَلِّمَنِي ﴾ فێرم بکهیت سه ره رایی ئه وه ی من له مرۆفیکیشه وه زانست وهر ناگرم به لکو له خوا، یان له فریشته کانیه وه فێرم بکهیت له وزانسته ی ﴿ مِمَّا عَلَّمْتَ ﴾ له وه ی که له خودای پهروه ردگار ته وه ﴿ رُشْدًا ﴾ و له سه روو پێنمایی خه لکی پو له تبهینه وه فێرت کراوه و ده یزانیت وه ک زانییه کانی (حق) له هه ندیک له و کردارانه دا، که به پو له ت به ناشیرین ده رده که ون) .. (قال) (خدر) یش پێی گو توه: (بێگومان ئه م زانسته له و زانستانه نیه، که لایه نه باشه که ی به وردترین دیت و تێپروانین ده رکه ویت، به لکو زانستی وایان تێدایه، که به کرده وه له دیمه نیکی ناشیریندا ده رده که ویت، به م هۆیه وه شه وه خێرا خه لکی پو له تبه ی ناره زایی له سه ر ده رده برن، له کاتی که دا قه ده غه یه، که لایه نه باش و له باره کانی له وه ختی روودانی کرداره که دا پێیان بگو تریت، هه ر بۆیه ش ناره زایی ده رنه برین له سه ری، ئاتاجی به هیمنی و ئارام گرته نیکی زۆر هیه . قال ﴿ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ ﴾ تۆ هه رگیز ناتوانیت، که نه گه رچی له گه لێشم دابیت (مَعِيَ) و، نه گه رچی سه رسامیش بیت به من (به لām ئارامیك ناگریت ﴿ صَبْرًا ﴾ که واته مانای ﴿ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴾ به رای (مهاییمی) ئه وه یه، که (تۆ ئه ی مووسا نه گه رچی له گه ل من دا برویت و به زانست و زانیاریم سه رسام بیت، به لām به هیچ شیوه یه ک ئارام ناگریت له سه ر ئه و کرده وانه م، که به پێی زانسته کانی خۆم ئه نجامیان ده ده م، که له بهرچاوی تۆ به پو له ت ناشیرین بن. ئیدی چۆن ئارام ده گریت ﴿ وَكَيْفَ

نَصِيرٌ عَلَى مَا ﴿ له سەر ئه‌وه کرده‌وهیه، که ر‌واله‌ته ناشیرینه‌کی هاتۆته به‌رچاو، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا تۆ هه‌والۆ زانیارییه‌کت له‌سه‌ری نیه ﴿لَمْ يَحْطُ بِهِ خُبْرًا﴾ هه‌والۆ زانیاری یه‌ت نیه، که لایه‌نه چاکه‌ شار‌وه‌که‌یت بۆ ده‌رده‌خاتو، لایه‌نه‌ناشیرینه‌که‌یت بۆ پێ ده‌شاریت‌ه‌وه؟! مووساش (قال) گوتی "من هه‌رچه‌نده له‌خه‌لکی ر‌واله‌تبینم (له‌وانه‌ی که هیچ ئارامی یه‌کیان له‌سه‌ر زانینی ناواخنی کاره‌کان نیه‌و، که هه‌ر ته‌نها ر‌واله‌تی ده‌روه‌ی کاره‌کان ده‌بینن) هه‌رچه‌نده له‌وجۆره‌ خه‌لکه‌ش بم، به‌لام ﴿قَالَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا﴾: به‌پشتیوانی خودا ده‌مبینیت ئارام ده‌گرم به‌هۆی خۆ زāl کردن به‌سه‌رئهو نه‌ریتهم دا، کاتیک جلّه‌وی خۆم ده‌ده‌مه‌ ده‌ست توو شوینت ده‌که‌ومو سه‌رسام ده‌م پیت)، ئیدی چۆن نه‌فسم له‌تۆیاخی ده‌بیّت (و) کاتیک دوات که‌وم ﴿وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا﴾ هیچ فه‌رمانیکت ناشکینم و سه‌رپیی لی ناکه‌م ته‌نانه‌ت، گه‌ر به‌ر‌واله‌ت واش بیّت گوايه له‌راستیدا سه‌رپیی یه له‌ خودا ئه‌گه‌ر (گوێزایه‌لی خودای تیدا ببینم، چونکه لی ر‌ادیتنی ناهه‌مواری له‌ که‌سیکدا که خوا ده‌روونی پاکژ کردۆته‌وه ناره‌زایی یه له‌ فه‌رمانی خوداو (په‌نا به‌خوا له‌مه‌) جا کاتیک ئهم وته‌یه‌ش وه‌ک وه‌لامدانه‌وه بیّت له‌سه‌ر وته‌ی (خدر)، که پیی گوتبوو (تۆ ئارامیک له‌سه‌ر کاره‌کانی من ناگریت ﴿إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾ که‌چی له‌راستیشدا ئهو ئارامیه‌ی لی نه‌بینی، ئه‌گه‌رچی چاوپۆشیی حاله‌تی نااسایی لی کردبیّت. (خدر) پیی گوتووه ﴿قَالَ فَإِنْ أَتَّبَعْتَنِي﴾ ئه‌گه‌ر له‌رووی زانست و زانیارییه‌کانه‌وه دوام ده‌که‌ویت) ئه‌وا ﴿أَتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ﴾ ده‌رباره‌ی هیچ کارو مه‌سه‌له‌یه‌ک په‌رسیارم لی نه‌که‌یت، ئه‌مه‌ جگه له‌ نکوولی لی‌کردنیش، چونکه ئهم جۆره زانسته‌ی (خدر) له‌ پیی په‌رسیارو وه‌لامه‌وه نیه، به‌لکو له‌پیی به‌خشینی به‌لێشاوی خوداوه‌یه به‌سه‌ر ئه‌وکه‌سه‌دا، بۆیه ده‌بیّت ئهو که‌سه‌ش

چاوه‌روانی لێ بکات، ده‌بی‌ت ئارامی‌شی له‌سه‌ر بگریت.. ﴿حَتَّىٰ أُحْدِثَ لَكَ﴾ تا‌کو له‌نیۆ دلت داو ته‌نانه‌ت، گهر له‌پێی ئه‌و گه‌یانده‌ن راس‌ته‌وخۆیه‌ی خوداشه‌وه، یان گهر له‌پێی زمان وتنه‌وه‌ش بی‌ت ﴿مِنْهُ ذِكْرًا﴾، هه‌وائی کاره‌ نا‌اساییه‌که‌و مه‌به‌سته‌ شار‌او‌ه‌که‌یت پێی بگه‌یه‌نم^(۱).

ئه‌مه‌ پوخته‌ی وته‌ی (مه‌های) بوو، که‌ خستمانه‌ روو به‌و پێ‌ودانگه‌ی گوزارشت له‌ قوتابخانه‌ی ته‌فسیری سۆفیگه‌ریانه‌ی قورئان ده‌کاتو، یه‌کی‌کیشه‌ له‌وانه‌ی باوه‌ریان به‌ مه‌سه‌له‌ی زانستی خودایی هه‌یه‌ (که‌خودا به‌لێشاو خستبێتیه‌ دلی هه‌ر که‌سی‌که‌وه‌ به‌خواستی خو‌ی) و، پاشان یه‌کی‌که‌ له‌وانه‌ی جیاوازیان له‌نیوان (پروا‌لت و ناواخن) و (شه‌ریعه‌ت و حه‌قیقه‌ت) دا کردووه‌. کاتی‌ک به‌وردیش سه‌رنج له‌م وته‌یه‌ی پێش‌و‌ی ناوبراو بده‌ین، ده‌بینین چۆن مانا قورئانه‌که‌ی دوور خستۆته‌وه‌و، ته‌نانه‌ت چۆن به‌شی‌وه‌یه‌کی دیار ده‌سکاریی مانا قورئانه‌که‌ی کردووه‌و شی‌واندوویه‌تی‌و، رسته‌ قورئانه‌کانیشی کردوونه‌ شا‌هید بۆ تی‌گه‌یشتنه‌ سۆفیگه‌ریی یه‌ شار‌راو (باطنی)یه‌که‌ی، که‌ ده‌رباره‌ی زانستی خودایی (العلم اللدنی) و سرووشی به‌ لێشاو به‌ سه‌ردا به‌خشاو (الفیض الاله‌امی)یش ده‌ری بری‌وه‌.

برگه‌یه‌ک له‌ ته‌فسیره‌که‌ی (اسماعیل حقی)

دوا‌ی وته‌ی (مه‌های) دێینه‌ سه‌ر وته‌ی را‌فه‌کار (مفسر)یکی تر له‌ پێشه‌وا‌یانی رێبازی سۆفیگه‌ری، ئه‌ویش (اسماعیل حقی البروشوی)یه‌، که‌ کتیییکی ته‌فسیری به‌ ناوی (روح البیان)ه‌وه‌ دانا‌وه‌.

(۱) تبصیر الرحمن وتیسیر المنان للمهایبی (۱: ۴۵۱-۴۵۲).

جا کاتیك ئایه ته کانی تایبته به چیرۆکی (موسا و خدر) ی تهفسیر کردووه، گه یشتوته ئایه تی ﴿وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا﴾ ده باره ی زانستی خودایی (العلم اللدنی) دواوه، لهم پرووه گوتهویه تی (خودا بۆیه فهرموویه تی ﴿مِنْ لَدُنَّا﴾ له لایهن خۆمانه وه زانستمان به خدر دابوو) ههر چهنده هه موو زانسته کانی تریش ههر له لایهن خوداوه ن به لām هه ندیکیان به هۆی فیژکردنی خه لکی تره وهیه که یه کتر فیژ ده کهن، بۆیه به زانستی خودایی (لدنی) ناو نابریت.

به لکو زانستی خودایی ته وهیه که خودا راسته وخۆ به بی میانگیری که سیکی دی ده یخاته دلّی ئەو که سه وه پێ ی ده به خشیت، ههروه ها هیچ هۆیه کی ناسراوی ده ره کیش نیه) پاشان گوتهویه تی: (بزانه ههر زانستیك که خودا فیژری بهنده کانی بکات و، بهنده کانیش بتوانن نه وزانسته له غهیری خودا (واته له کهسانی تره وه) فیژ بن، ئەوه له کۆمه له ی زانستی خودایی (العلم اللدنی) نیه، چونکه ده شیت له لایهن (لدن) کهسانی تره وه وه رگیری، نه که ههر له لایهن (لدن) ی خوداوه) (۱).

ههروه ها گوتهویه تی: (مانای ﴿مِنْ لَدُنَّا﴾ ته وهیه واته (له پله ی یه کیتی ی — ذات- ی ئیمه و پایه به رزی یه که یه وه) .. هه ربۆیه ش پێشه وایانی سۆفیگه ربی له زاراوه کانی خۆیاندا بیژه (لفظی) (العلم اللدنی) (زانستیك له لایهن خوداوه) یان به تایبته تی بۆ نه وزانسته شارراوه (باطنی) یه داناوه که ته نها خودا له لایهن خۆیه وه به بی میانگیری که سیك ده ییات به بهنده ی خۆی و، ئیدی به م په نگه ده سگیر ده بییت ..

ههر بۆیه ش هه ندیکیان ئەم شیعره ی شاعیریکی خۆیان ده لێنه وه:

تعلمناه بلا حرف و صوت   قرأناه بلا سهو وفوت

(۱) تفسیر روح البیان لإسماعیل حقی (۵: ۲۷۰).

واتای ئەم شیعەریان ئەوەیە گوايه به‌ڕێگای به‌خشینی خودایی و سرووشی په‌روه‌ردگار ئەو زانسته‌یان پێ گه‌شتوووه نەك به‌ڕێگای فیڕکردنی بیژه‌وانی و وانه و تنه‌وه‌ی كه‌سیکی دی. له‌بەر ئەوه‌ی (به‌وته‌ی اسماعیل حقی) پله‌ی زانستی پۆله‌تیبینی (ظاهری) له‌ئاست پله‌ی زانستی شاراووه‌ ناوه‌کی (باطنی) دا وه‌ك پله‌ی نێوان دیارو نادیار وایه‌و، چونكه (هەر به‌پای ناوبراو) (زانستی پۆله‌تیبینی) په‌یوه‌سته به‌ لایه‌نه‌دیاره‌کانی شه‌ریعه‌ت و شیوه‌و جوژه‌کانیه‌وه، به‌لام زانستی شاراراه (باطنی) له‌پله‌ی ده‌رگای ماڵ دایه^(١).

په‌وچه‌ی کردنه‌وه‌ی وته‌ی سۆفیه‌یه‌کان

له‌باره‌ی زانستی خودایی یه‌وه

زانای ئیسلام (قرطبی) له‌وه‌لامی وته‌و پرۆپاگانده‌ی سۆفیه‌کاندا له‌سه‌ر زانستی خودایی، گوتویه‌تی: "زانای گه‌وره‌مان، ئیمام (ابو العباس) گوتویه‌تی: (هه‌ندێك كه‌س له‌ بێ باوه‌ره‌کانی سه‌ر ڕێبازی (باطنی) بیروپایان له‌سه‌ر گرتنه‌به‌ری ڕێگه‌یه‌كه‌ كه‌ئه‌و حوكمه‌ شه‌رعی یانه‌ی لی دادپه‌یت، گوتووشیانه: (ئه‌م حوكمه‌ شه‌رعییه‌ گشتییانه‌ ته‌نها كه‌سانی گه‌مژه‌و خه‌لكی عه‌وام کاریان پێ ده‌كه‌ن، ده‌نا پیاوچاكان و (ئه‌ولیا) و كه‌سانی تابه‌تمه‌ند (اهل الخصوص) ناتاجیان به‌و ده‌قه‌ شه‌رعییانه‌ نیه، به‌لكو ئەوه‌ی لییان خوازاوه‌ ئەوزانسته‌یه‌ كه‌ ده‌كه‌ویته‌ نێو دڵیانه‌وه‌ ئەو حوكمه‌ش كه‌ به‌سه‌ریاندا ده‌دریته‌ ئەوه‌یه‌ كه‌ له‌ خه‌یالات و ئەندیشه‌كانیانه‌وه‌ ده‌رده‌چیت) پاشان گوتویانه: (ئه‌مه‌ش به‌هۆی سافی و بێگه‌ردی دڵه‌كانیانه‌ له‌هه‌ر گه‌ردو ژه‌نگ و ژاریك و جگه‌ له‌خوداش غه‌یری تری تێدانیه، بۆیه‌ زانسته‌ خوداییه‌كان و حه‌قیقه‌ته‌كانی په‌روه‌ردگاریتیان تێدا ره‌نگ ده‌داته‌وه‌و،

(١) روح البیان-ی- اسماعیل حقی (٥: ٢٧٢).

ئاگاداری نهێنییهکانی بۆونهوهر دهبنو، حوکمی وردهکاریهکان دهزانن و، ئیدی ئاتاجیان به حوکمی شهریعهو فرمانه گشتیهکان نامینیت، وهك چۆن ئهم حالهته بۆ (خدر) پهخساوه، ئهوهبوو ناوبراو (بهپرای سۆفیهکان) ئاتاجی بهو زانسته دیار دهرخراوانهی دنیانهبوو که لهلای (مووسا)ش ههبوون. ههروهها لهو وتانهی، که (سۆفیهکان) دهیگێژنهوهو کردووایانهته بیرباوهپری خۆیان ئهوهیه، فهتوا له دلی خۆتهوه وهرگیراوه، تهنانهت گهر فهتوا وهرگریکیش فهتوای پێگهیانیدی.. بۆیهش زانامان (قرطبی) گوتویهتی: (ئهم وتهیه کفری بپاوهپرییهکی تهواوهو، خاوهنو دهپرپی وتهکش بپ ئهوهی داوای تۆبهو پهشیمانی لی بکریت دهکوژریت، چونکه نکوولی کردنه له زانستی شرع.. خوداش بیگومان پێساو سوننهتی خۆی پیادهکردوهو حکمهتی خۆی خستۆتهکارو بریاری خوداییشی وابوو، که حوکم و فرمانهکانی، تهنها لهپێی ئهو پیغهمبهرانهیهوه بهخهڵکی دهگهن، که چهند سهفیرو بالیوزیکی نیوان خوداو بهندهکانی بوون. بۆیه بهپوختی (بهپرای ههموو زانایانیش) لهگشت حالهتیکدا زانستی بنهپر (قطعی)و، راستی رههای پێویست و، رای زانایانی پێشین و دواين لهسهر ئهوهیه، که تهنها لهپێی پیغهمبهرانی خوداوه زانست و حوکمهکانی خودا دهزانرین. جا ههر کهسیك بلیت: (گوايه پێگهیهکی دی ههیه، که فرمانی خوداو شته قهدهغهکراوهکانی بهبپ پێگه پیغهمبهرانی دهزانریت و، پێویستی یهك بهپیغهمبهران نابیت، ئهوا دهکوژریت و داوای تۆبهشی لی ناکریت و، پێویست بههیچ پرسیارو وهلامیکیش لهگهڵیدا ناکریت، پاشان ئهوه وتهی جیگیرو سهلمیئراوی چهندين پیغهمبهری تری خوداشه (سلاویان لی بیت) جگه، له پیغهمبهری ئیسلام ﷺ.. شیکاری ئهمش ئهوهیه ههرکهسیك بلیت زانست و حوکم له دلیهوه وهردهگریت و، ههرچی بکهویتته دلیهوه، ئهوه حوکمی خودایه و بهپێی ئهوه کاردهکات و، گوايه لهگهڵ ئهوهدا پێویستی بهقورئانو بهسونهت نیه، ئهوه بیگومان تایبهتمندیی پیغهمبهریتی بهخۆ داوه، وهکو ئهوه و سهفه ی پیغهمبهریش ﷺ که دهبراره ی تایبهتمندیی پیغهمبهریتی خۆی

فهرموویه تی: ((ان روح القدس نفث في روعي))^(١)، واته (بیگومان له گیانی پاک و پیرۆز کراوه به جهسته دا).

ههروهها "ئیمامی (شنقیطی)ش له تهفسیره کهیدا (اضواء البیان) ئهو جوژه وتهو ئیددیعا نابه جی یانه یانی (که ده باره ی زانستی خودایی و گوايه به لیشاوو به سروش ده یخاته دله کانیانه وه" پووچه ل کردۆته وه، گوتهویه تی:

"بیگومان ئهو په حهت و زانسته ی، که خوا له لایه ن خۆیه وه به (خدری به خشیوون: پیغه مبه ریتی و سروش (وحی) بوون، چونکه خدر به (مووسا) ی گوته وه: (وما فعلته عن أمري) = (من له خۆمه وه سه ره ستانه ئهم کارانه م نه کردوه).. فهرمانی خوادش ته نها له پری سروش (وحی) یه وه ده زانریت. هیچ ریگه یه کیش نه ته نها به سروش نه بیت. خوادش ئه مه ی له سروشدا به ند کردوه، وه ک فهرموویه تی: ﴿قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُم بِالْوَحْيِ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ إِذَا

مَا يُنْذِرُونَ﴾^(٤٥) الانبیاء، ههروهها (شنقیطی) گوتهویه تی: "ئه وه له زانستی (اصول) داها توه، ئه وه یه ئیلهام له ئه ولیاو پیاوچا کانه وه بۆ به لگه هیانه وه له سه ر هیچ شتیک ناشیت، چونکه هیچ (پارێزراوی و عیصمهت) یکی پیغه مبه ریتی یان تیدانیه.. جا ئه و ئیددیعا یانه ی، که هه ندیک که سی ده باره ی شیواو بوونی کارکردن به ئیلهام بلاوی ده که نه وه، که گوايه له مافی که سی ئیلهام پیدراوه کاربه وه ی نیو دلی بکات به بی دهقی شه رعی تر، شتیکی پووچه له و هیچ پشتی پی نابه ستریت، چونکه به به لگه یه ک به هیژنه کراوه. خه لکی نه پارێزراو (غیر معصوم) یش، هیچ متمانه یه ک به خه یالی و ئه ندیشه کانی نا کریت، چونکه له پیلانی شه یتان نه پارێزراوه، رێنموونی و هیدایه تیش له شوێنکه وتنی یاسا شه رعییه کاندای مسۆگه ر کراوه، نه ک له شوێنکه وتنی خه یالات و ئیلهامه کاندای^(٢).

(١) تفسیر القرطبي (١١: ٤٠-٤١) باختصار.

(٢) اضواء البیان (٤: ١٥٩) باختصار.

پاشان (شنقیطي) گوتوویه تی: (بهم رهنګهش ده زانیت ئهو ئیددیعیانیهی زۆربهی ئهوکه سه نه فامانهی که خۆیان به شوینکه وتووی (تصوف / سوڤیگه ریی) ناو بردوووه که خۆیان و شیخه کانیشیان پښایزیکي شاروهی وایان گرتوته بهر، گوايه له لای خودا هاوتای حق و راستیه (ته نانه ت گهر پيچه وانهی پروکاری دهره وهی شه رعیش بیت، وهك ئهو پيچه وانه بوونهی کرداره کهی (خدر) له گهل پواله تی زانستی (موسا) دا، بیگومان ئهم ئیددیعیانیهی ئهوان کفریکی گه وره یهو، بیانویه کیشه بو لیك دابرائی ته واوله نایینی ئیسلام، بهو پروپاگهنده یی گوايه حق له چه ند کاریکی شارواوه دا، پيچه وانهی چه ند مه سه له یه کی دیارو دهرخواه^(۱).

ههروه ها (آلوسی) یش له تهفسیره کهیداو لهو جیگه یه دا، که وهلامی ئیددیعیای زانستی خودایی ده داته ووه بانگه شه کانی (سه ریچی و پيچه وانه بوونی شه ریعت له گهل حه قیقه تدا) پووچهل ده کاته وه. بو ئهم مه به سه ته چه ند وته یه کی هه ندیک له زانا چاک و راستگۆکان هیناوه ته وه، واته لهو زانایانیهی، که سوڤیه کان به شیخ و مه شایه خ و زانایانی خۆیانی داده نی،.. بو نمونه (ئالووسی) وتهی (عبدالقادری گه یلانی) هیناوه ته وه، که گوتوویه تی: (گشت ئه ولیاو پیاوچاکان ته نها له فه رمایشتی خودا و فه رمووده ی پیغه مبه ره که یه وه ﷺ زانست وه رده گرنو، ته نها به پیی لایه نه دیاره کانی ئهو فه رمایشت و فه رمودانه ش کار ده که ن) واته نهك به لایه نی (شارواوه باطنیی خولقیئراوه). له (جنید) یشه وه، که به (سید الطائفة) ناسراوه، ئهو وته یه ی هیناوه که گوتوویه تی: (هه موو ریگاگان له خه لکی به ستراون ته نها له وکه سانه نه بیت که شوین پیی پیغه مبه ریان ﷺ هه لگرتوه). ههروه ها وته یه کی تری (جنید) هیناوه، که هه ر له مبه ریه وه گوتوویه تی: (هه رکه سیك قورئان له بهر نه کات و فه رمووده نه نووسیته وه، ئه واه له م عیلم و زانسته دا په یره ویی نا کریت، چونکه زانستی ئیمه به قورئان و سونه ته وه به ستراوه).

(۱) اضواء البیان (۴: ۱۶).

(شنقیطي)یش گوتووێهتی: (ههركهسیك پروه شاراوه كه (باطن)ی زانستیك بگریته بهر، كه پروه دیاره كه (ظاهر)ی حوكمیك پووچه ئی ده كاته وه، ئهوا ههلهی كردوه).

(أبو الحسيني نوري)یش گوتووێهتی: (ئه گهر دیت كه سیك ئیدیعیای حاله تیك دهكات، گوايه له خواوه بۆ هاتوووه، ئهم حاله تهش له سنووری زانستی شه رعی ده ريكات، ئهوا لێی نزیک مه به ره وه .. ههركه سیكیش بێنی ئیدیعیای حاله تیكی وا دهكات، كه زانستیكی دیارو دهركه وتوو پشتگیری ناكات، ئهوا له سه ر ئاینه كه ی تاوانباری بكه).

(ابو سعید الخزار)یش گوتووێهتی: هه ر زانستیكی شاراوه گوايه راسته وخۆ له ناخی مرۆفدا دانرا بیته و، پێچه وانهی زانستی دیارو ناسراویته ئه وه پووچه له). (ابو العباسی دینوری)یش گوتووێهتی: (ره وان بیژی رووکاری ده ره وه حوكمی ناواخن ناشاریته وه).

(ابو حامدی غزالی)یش گوتووێهتی: (ههركه سیك بلیته: ناواخن پێچه وانهی رواله ته، ئهوا له كفرو بیباوه ری یه وه نزیک تره وه كه له ئیمان و باوه ر)^(۱).

هه موو ئه و وتانه ی پێشو و ته ی ئه و زانا به ریزانه بوون، كه سو فیه كان به شیخ و مه شایه خی خویشیان دانا ون .. جادوای هه موو ئه م وتانه ی هه ندیک له زانایانمان، ئه نجامی كی یه كلا كه ره وه به ده ست دینین، ئه وه یه (ئه و زانسته خودایی یه " العلم اللدنی "یه ی، كه ئایه ته كه ئاماژه ی بۆ كر دووه، كه خودا له لایه ن خو یه وه به (خدر)ی گه یان دووه - سلاوی لی بیته - زانستی پێغه مبه ریتی و سروه شه .. به لام ئیدیعیای بانگه شه كانی سو فیه كان ده رباره ی زانستی خودایی (به و بۆچوونه ی خو یان) ئه وه چه ند ئیدیعیایه کی پووچه له و بێ نیوه رۆك و گو مراه کاری به و، پێچه وانهی شه ریه ته ی ئیسلام و رپیازی قورئان.

(۱) روح المعاني - لئالوسی، ۱۶ : ۱۹.

ئەي ئايا بۆ لای گەلە کەي خۆی گەراوە تەو؟ یان ئایا لە ناوچەي پێکگە یشتنی نێوان هەردوو دەریاکەدا چاوەڕوانیی کردوون.

۱۴- (خدر) لە کوێدا لە (موسا) جیا بۆتەو؟ ئەي دواي ئەو (خدر) بۆ کوی چوو؟

۱۵- چۆنیهتی گەرا نەوێ (موسا) بۆ لای گەلە کەي؟!

هەموو ئەم پرسیارانە لە لایەنە شاراوو نەزانراوەکانی نیو ئەم چیرۆکەن، و ئێمەش خۆمان بە لیکۆلێنەو و پروونکردنەو یانەو ماندووناکەین، چونکە هیچ وتەو قسەو باسێک دەربارەي پروونکردنەو یان، نازانستی و نامەنەجی و نارێکن و لە هەلەو نزیکترن زیاتر لەوێ لە پراستییهو نزیکن، بەلکو تەنانت زۆریەیان هەلەو ناراست دەردەچن، نەک پراست و جێگیرین، دیارە مەحاله هەلەش لە پراستی نزیک بیت، چونکە هەر وتەیهک بۆ پروونکردنەوێ ئەو نەزانراوانە، گریمان و ئەگەری هەلە بەرێژەیهکی هیجگار زۆرتر لە گریمانی پراستی هەلەدەگریت. بۆیه ئێمە داواکاری هیشتنەوێ ئەم لایەنە شاراوانە. بن، کە وەک خۆیان بە شاراوایی بمێننەو، هەر وتەو قسەو باسیکیش گەر دەربارەي زانییان و پروونکردنەو یان هەبوون، تەنانت گەر لە کتێبەکانی تەفسیر و چیرۆک و میژووشدا هاتبن، هەلەو شێنێنەو و پشیمان پی نەبەستریت.

"چەند رووداویکی کتو پیری لە بەسەر هاتی موسا و خدر"

لە بەسەر هاتی موسا و خدردا چەندین تەمومژ هیه، کە رووبەرپووی (موسا) بوونەتەو، هەر وەها چەند رووداویکی کتو پیری و لە ناکاویش هیه کە ترووشی موسا بوون و سەرسامی کردون، لە چیرۆکەدا باسکراون، هەر لە چیرۆکەدا هەندیک لەو تەمومژانەش رویتراونەتەو، بەلام هەندیکێ تریشیان هەر بەشتی سەیر و لەناکاوو، بەتەمومژیش ماونەتەو... لەو رووداوە لە ناکاوانەش:-

١- دەرچوونی ماسی یه برژینراوه که (بهزیندوویی له زه مبیله که یانه وه بۆ نێو ده ریا که)، ئه وه بوو پیشتر خودا فه رمانی به موسا کردبوو که له گه ل خۆیدا ماسیه کی گه وه ی برژاوی سوێرکراو له زه مبیله یه کدا هه لگریت و ببات، جا له هه ر جێ یه کدا ئه و ماسیه ی لی ون بیت ئه وه بێگومان (خدر) له و ئدا ده بینیت (موسا) ش خۆی و کۆره یا وه ره که له و جیه دا خه و تن، ماسیه که شیان له زه مبیله که دا بوو که سوورکراوه و خۆی کراو برژاو (واته مردوو بوو). که چی دلۆبه ئاوێکی له کانیای ژیا نه وه بۆ دیت و ژیا نی به به ردا دیته وه و، خودا گیانی بۆ ده گه رپیتته وه و، له زه مبیله که ده رده چیت و ده چیتته نێو ده ریا که وه به لام چۆن ئه مه رووی داوه؟ ماسیه کی خۆی کراو برژینراو (بێ گیان و مردوو) سه ر له نوێ بۆ ژیا ن بگه رپیتته وه .. به سه رهاتی ئه مه رووداویکی کت و پری و سه رنج پاکیش بووه بۆ موسا و کۆره یا وه ره که شی، هه روه ها رووداویکی کت و پری و سه رنج پاکیشه بۆ هه ر خۆینه ریکی ئه م ئایه تانه ی چیرۆکه که .

ئه م موعجیزه یه ی خودای په روه ردگاریش به هێزترین به لگه یه له سه ر توانای بێ سنووری خودا، چونکه خودا له سه ر هه موو شتێک به توانایه و، هه ر کاریکی بویت ده یكات و، هه ر خۆشی مه خلوقات ی ده ژیه نییت و ده یاغرنییت. پاشان ئه م موعجیزه یه به لگه یه کی له سه ر زیندوو کردنه وه ده خاته روو، جا ئه و خودایه ی که ماسیه برژینراوه سوێرکراوه که ی زیندوو کردۆته وه، ده توانییت له پۆژی قیامه تیشدا هه موو به نده کانی خۆی زیندوو بکاته وه .

٢- کاتێک ژیا ن که و ته وه نێو لاشه ی ماسیه که و به ده ریا دا پۆشته وه و ﴿فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا﴾ ماسیه که هه لبه زیبووه و پێی نێو ده ریا ی گرته به ر) مانای ئه م ئایه ته ئه وه یه خودا پۆشتنی ئاوه که ی بۆ ماسیه که راگرتوه تا وه ک (سَترَب) ی لیه اتوه و، واته پێگا (طریق) به مانای ئه م پێگایه به رنراوه ی ماسیه که را په ویکی پۆشن بووه که تیایدا ئا و له دوا ی ماسیه که وه

نەرۆشتوووه، به شیوهیه کیش بووه که ههر که سێک بهو پاروهه پۆشنه و بهو پێگا دیاره دا پۆشتبیت ئهوا گه یشتۆته جیگای ماسیه که، مووساش ئهم کرداره یان له گهڵ کۆره یاوه ره کهیدا گرتۆته بهر بۆ گه یشت به شوینی ماسیه که و بهم پیهیهش بۆ دیتنی (خدر).

۳- کاتێک مووسا و یاوه ره که ی گه پانه ته وه بۆ جیگای یه که میان که ماسیه کیان تیادا لی و ن بوو، تووشی رووداویکی له ناکاو ببوون، ئه ویش دیتنی (خدر) که له ویدا بووه له سه ر پشت پاکشاه و کراسه که ی له خۆیه وه ئالاندوووه. جا که (مووسا) سلاوی لی کردوو، (خدر) یش کراسه که ی له سه ر ده م و چاوی خۆی لابردوو وه لای سلاوه که ی داوه ته وه .. بێگومان (خدر) له جیگه یه کی نادیارو نه زانراوه وه ده رکه وتوووه، مووساش خۆی و کۆره نه و جه وانه یاوه ره که شی و (ته نانه ت ئیمه ش که سه رقائی چیرۆکه که ی ن) نازانین (خدر) له کوپوه هاتوووه، پێشتر له کویدا ده ژیا. هه موو ئه و زانیارییه ی لایمانه، ئه وه یه ئیمه ش وه ک مووسا کت و پر به و جیگه یه ئاشنا بووین که (خدر) ی لی بووه.

۴- (خدر) به وته یه کی گرنگ (مووسا) ی خستۆته نیو رووداویکی کت و پر ی یه وه، کاتێک (مووسا) داوی لی کردوو هاورپییه تی پێگه ی بکات تاکو زانستی لیوه فی ربیت، به لام (خدر) به و وته له ناکاوه وه لای سلاوه ته وه که: بێگومان تۆ ناتوانیت ئارام له سه ر هاورپییه تی و کاره کام بگریت: ﴿إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾. ئه مه ش له چیرۆکه که دا به دیی هاتوو، چونکه (مووسا) نه ی توانی ئارام له سه ر کاره کانی (خدر) بگریت له ماوه ی هاورپییه تی پێگه که یاندا.

۵- رووداویکی تری له ناکاو کاتێک مووسا له گهڵ خدردا به خورایی و به بی کرئ سواری که شتییه که ده بن و، که چی (خدر) به ده ستی ئانقه ست پارچه یه که ته خته ی که شتییه که له بنه وه لی ده کاته وه و کونیکی تیده کات ئه مه ش و له مووسا ده کات که به ره هه لستی و نکوولی له و کاره ی بکات.

٦- کارێکی تری له ناکاوی خدر له بهر چاوی موسادا (سلاویان لی بیئت) ئه وه بوو کاتی که مندالیکیان له نیو مندالان دادی که یاریان ده کرد، (خدر) دهیکوژیت به بی ئه وهی منداله که له و کاته دا تاوانیککی وای کرد بیئت که شایانی ئه وه کوشتنه بیئت، موساش دووباره ناره زایی له سه ره ئه م کاره ی ده رده بریئت.

٧- دیمه نیکی کت و پرپی و جی سهر سو پرمانی تریش ئه وه یه، که بو (موسا) و (بو ئیمه ش) ده رکه وتووه، خه لکی گونده که زور پیسکه و چا و چنۆک بوون له ناست موسا و (خدر) داو میواندارییان نه کردوون، سه ره پایی ئه وه ی، که ئه وان داوای خوراکیشیان لی کردبوون.

٨- هه لۆیستیکی کت و پرپانه ی دیکه ی (خدر) له ناست (موسا) دا - سلاویان لی بیئت - ئه وه بوو، کاتی که دیتیان له و (گونده دا) دیواریک خه ریکه ده رووخیئت، که چی (خدر) راستی ده کاته وه بنیاتی ده نیته وه، ئه مه ش و له موسا ده کات که به ره له ستیی بکات و داوایشی لی ده کات، که به لایه نی که مه وه داوای کرئیه که له خه لکی گونده که بکات له سه ره ئه و کاره ی، چونکه (به رای موسا) دانیشتوانه چا و چنۆک و پیسکه کانی ئه و گونده، شایسته ی ئه و چاکه یه ی خدر نه بوون.

٩- ئه و روودا وه کت و پرپه زور سه یرو سه مه ره یه ش، که موسای سه رسام کردووه و (ته نانه ت ئیمه ی سه ره بجه ری قوناغه کانی چیرۆکه که ش) ی سه رسام کردووه، ئه وه بوو له داویدا (خدر) په رده ی له سه ره لایه نه نه زانرا وه کانی هه رسێ کرداره که ی هه لدا وه ته وه ته مومرێ له سه ره نه هیشتوون و، ده یانکاته پاساوێک بو یان و، به وه یه شه وه ئه وه روون ده کاته وه، که هه رچییه کی کردووه: هه ق و چاکه و راستین، به لام رو نکر د نه وه شی و کرد نه وه په رده له سه ره لادانیشیان هه ر به شتیکی سه یرو له ناکا و داده نریئت.

۱۰- کاریکی سه رنج پاكیسی كت و پریانە ی تریشی، ئەو هیە هەوایی داو ه لە سه ر ئەو پادشا سته مكارو زه وتكاره ی، كه چاوه پێی هه ژاره كانی ده كرد، تاكو پا پۆره كه یان لیّ سه نیّت نه گهر (خدر) كه له به ریكی تیّ نه كردایه و خه وشباری (واته - عه بیداری) نه كردایه.

۱۱- کاریکی جیّی سه رنجی تری ئەو هیە، له ناكاو هەوایی داها تووی ئەو كۆرپه منداله ده دات كه كوشتوویه تی به وە ی، كه نه گهر له ژیان دا بایه و گه و ره ببایه، ئەوا كافر ده رده چوو، خوداش ویستوویه تی كۆرپكی باشتریان پیّ بدات، كه دیندارو چاكه خوازو به رپه حم و میهره بان بیّت بۆ یان.

۱۲- هه والّدانی كت و پیری له سه ر وجودی گه نجینه یه كه له ژیر دیواره كه ی ئەو گونده دا، كه دوو مندالی هه تیوو خاوه نی بوون، بۆیه ش (خدر) دیواره كه ی له سه ر بنیات نایه وه، تا ئەو كاته ی منداله كان گه و ره ده بن و گه نجینه كه ده ردینن.

۱۳- شتیکی تری سه رنج پاكیث و كت و پیری، ئەو هیە خدر له دوا یی دابۆ شوینیك ده روات، كه نازانین بۆ كۆی چووه، .. له وانه یه (مووسا) ش - سلاوی خودای لیّ بیّت - ئەو هی نه زانی بیّت.. به راستی (خدر) (له ژیر کاریگه ربی به هه شت و شتی له ناكاو و جیّی سه رسورمان دا (مووسا) ی به جیّی هیشته وه، ئەویش كاتیك باری راسته قینه ی هه رسی كرداره كه ی بۆ ده رخسته وه، پاشان پوه و شوینیکی نادیار به جیّی هیشته وه و رۆشته وه..

بیگومان (خدر) لهم چیرۆكه شدا، هه ر له شوینیکی نادیاره وه هاتوه و دوا ی چیرۆكه كه ش، هه ربه ره و شوینیکی نادیار رۆشته وه.. ئیمه ش نازانین له كۆی وه هاتوه و، بۆ كۆی رۆشته وه.. هیچ وته یه كیش له مباره یه وه نه له قورئان و نه له فهرمووده كانی پیغه مبه ریشدا ﷺ نه هاتوه و، ده رباره ی (خدر) خویشی هه ر ئەوه نده هاتوه، كه دیاریمان كردوه، كه له قورئان و فهرمووده كان دایه.

بێگومان به سه رهاتی (خدر) له گه‌ڵ (مووسا) دا به سه رهاتیکی نادیارو چیرۆکیکی ته ماوییهو، داستانیکی پر له روودای سهریو له ناکاوو، حیکایه‌تیکی جێی سه رنجو سه رسورمانیشه.

ئیمه‌ش هه‌رکاتیک ئهم چیرۆکه ده‌خویننه‌وه، تووشی ده‌هشته‌و سه‌رسورمان ده‌بینو، ئهو رووداوه له‌ناکاوانه‌شی کارمان تێده‌که‌ن سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ش، که پێشتر چه‌ند جاریکی تریش له حه‌قیقه‌تی رووداوه‌کانو پازو نه‌یینی کرداره سه‌یرو کت و پرییه‌کانیشمان زانیییت.

"سه‌فه‌ر بۆ به‌ده‌ست هیئانی زانست"

(مووسا) چیی گوت به‌ کو‌ره نه‌وجه‌وانه‌که‌ی یاوه‌ریی (یوشعی کو‌ری نوون)؟
 پێی گوت: ﴿...لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقْبًا﴾
 (٦٠) الکهف ﴿واته: (من به‌بی وه‌ستان و کو‌لدان هه‌ر ده‌رۆم، تا‌کو ده‌گه‌مه ناوچه‌ی پێک‌گه‌یشته‌نی نیوان هه‌ردوو ده‌ریاکه، یان هه‌رده‌بی‌ت بگه‌مه ئه‌نجام، یاخود ماوه‌یه‌کی زۆر ده‌گه‌رێم و له سه‌فه‌ردا ده‌جم). ناوچه‌ی پێک‌گه‌یشته‌نی دوو ده‌ریاکه‌ش ئهو جێگه‌یه بووه، که خوا هه‌والی به‌مووساداوه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی له‌وێ (خدر) ده‌بینی‌ت.

خۆ ئه‌گه‌ر نه‌گاته ناوچه‌ی پێک‌گه‌یشته‌نه‌وه‌ی هه‌ردوو ده‌ریاکه، ئه‌وه دیاره له‌ رۆشتندا به‌رده‌وام ده‌بی‌ت، ته‌نانه‌ت گه‌ر ئهم سه‌فه‌ره‌ی چه‌ندان سالی درێژو ماوه‌یه‌کی زۆریش بخایه‌نی‌ت، هه‌ر به‌رپێگه‌وه ده‌بی‌ت. له‌و وته‌یه‌ی (مووسا) دا - سلاوی لی بی‌ت - ئهم مه‌به‌ستانه وه‌رده‌گرین:-

- سه‌فه‌ر بۆ به‌ده‌ست هیئانی زانست.

- سوور بوون له سهر وهرگرتنی زانست.

- پێداگرتن له سهر تێپه‌راندنی هه‌موو ئه‌و کۆسپانه‌ی که دێنه سهر رای ئه‌و نیازه‌.

زانایانی ئیسلامیش چه‌نده‌ها نمونه‌ی به‌رزو قه‌شه‌نگیان ده‌رباره‌ی سه‌فه‌ر بۆ به‌ده‌سته‌یه‌نانی زانست پیاوه‌ کردوه‌، له‌وبواره‌دا به‌رگه‌ی گه‌لیک نا‌په‌هه‌تی و کوێره‌وه‌رییان گرتوه‌وه‌، ئارامیشیان له‌سهر ئه‌و کۆسپ و به‌ربه‌سته‌ دژوارو سه‌ختانه‌ گرتوه‌ که‌ پروبه‌پروویان بوونه‌ته‌وه‌.

له‌مباره‌یه‌وه‌ ئیمام (خطیبی بغدادی) له‌ سه‌ده‌ی پینجه‌می کۆچیدا کتییکی داناوه‌ تیایدا ناوی به‌ناوبانگرتینی ئه‌و زانایانه‌ی تۆمار کردوه‌، که‌ پروویان کردۆته‌ ولاتانی تری دنیا بۆ به‌ده‌سته‌یه‌نانی تاکه‌ یه‌ک فهرمووده‌ له‌ فهرمووده‌کانی پیغه‌مبه‌ری خودا ﷺ (ئیمامی بغدادی) ئه‌م کتیبه‌ی ناناوه‌ (الرحلة في طلب العلم) واته‌ (سه‌فه‌ر بۆ به‌ده‌سته‌یه‌نانی زانست) له‌م دوایه‌شدا دکتۆر (نورالدین عنتر) به‌ ساغ کردنه‌وه‌و لیکۆلینه‌وه‌وه‌ چاپی کرده‌وه‌.

له‌سه‌رده‌می خو‌شاندا (شیخ عبدالفتاح ابو غده) له‌ کتییکی نایابی خویدا چه‌ند نمونه‌یه‌کی کۆکردۆته‌وه‌ ده‌رباره‌ی سه‌فه‌ری زانایانی موسلمان و ئارام گرتنیان له‌سهر ههر نا‌په‌هه‌تیه‌ک له‌و پیناوه‌دا، کتیبه‌که‌شی ناو ناوه‌ (صفحات من صبر العلماء على شذائد العلم والتحصيل) واته‌: (چه‌ند لاپه‌ره‌یه‌ک له‌سهر ئارام گرتنی زانایان له‌سهر باره‌ سه‌خته‌کانی زانست و به‌ده‌ست هێنان).

(مووساش به‌ کوپه‌که‌ی ییاوه‌ری گوتبوو (کۆل نادهم تا ده‌گه‌مه‌ ناوچه‌ی پێگه‌یشتنی هه‌ردوو ده‌ریا که‌، یان بۆ ماوه‌یه‌کی زۆرو زه‌مه‌نیکی درێژ له‌ سه‌فه‌ردا ده‌م): ﴿لَا أَبْرَحُ حَتَّى أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقْبًا﴾. له‌م ئایه‌ته‌دا وشه‌ی (حقبه‌/ چه‌ند زه‌مه‌نی) کۆ (جمع‌)ی (حقبه‌)یه‌. زانایانیش رای هه‌مه‌جو‌رو

جیاوازیان له سهر مانای (حقبه) ههیه که ده لَین له نیوان (شهست سال) و (ههشتا سال) و (سه د سال) دایه... به لام رای راستر له سهر مانای (حقبه) نهوهیه که (راغبی اصفهانی) له فهرهنگی (مفرادات) هکهیدا دیاری کردووه و گوتویهتی: (له راستیدا (حقبه) ماوهیه کی نه زانراوه له زه مان) ^(۱). ئهم مانایه له وته کی موساش داهاتووه که به کوره یا وهره کی گوتووه ﴿أَوْ أَمْضَىٰ حَقْبًا﴾ که واته (موسا) به ماوهیه کی تاییه تی و نه زانراو، وهسفی کردووه و که هر گه شتیارو ریبوار ده بیست، تاو به (خدر) ده گات.. ئهم مانایه له وشهیه کی هاوشیوه شیدا (احقاب) دا هاتووه، که مانای کاتیکی نادیارو نه ژمیراو ده گه یه نیت و، خودا تییدا (له باره ی کافرانوه له دۆزه خدا) فهرموویه ﴿لَيْثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا﴾ ﴿٢٣﴾ النبأ ﴿ثُمَّ مَشَىٰ مَادِيَهُمْ نَادِيَارًا﴾ که تییداو به نه مری له دۆزه خدا ده میننه وه، په نابه خودا..

"فَسِيَا حُوتَهُمَا"

قورئانی پیرۆز کرداری بیرچوونهوه (نسیان)ی خستۆته پال هەردووکیان (واته/ پال موساو کورپه یاوه‌ره‌که‌ی) له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی که له‌پراستیدا هه‌رته‌نیا کورپه‌که (یوشعی کورپی نون) له‌بیری چوو بۆوه. له‌به‌رئه‌وه‌ی (موسا) داوا‌ی له‌کورپه‌که‌ی کردبوو که ماسیه‌که له‌زه‌مبيله‌که‌یدا هه‌ل‌گریت و پيشی گوتبوو (هه‌ر کاتێک ماسیه‌که‌ت لی‌ و ن بوو خیرا ئاگادارم بکه، ئیدی کاتێک پیکه‌وه ده‌پۆن و ده‌گه‌نه‌ لای به‌رده‌ زله‌که‌و زه‌مبيله‌که‌ش به‌ ماسیه‌که‌وه له‌ نزیک ئاوه‌که‌وه داده‌نێن و، خه‌ویان لی‌ ده‌که‌ویت چه‌ند دڵپه‌ ئاوێک ده‌گه‌نه‌ لای ماسیه‌که‌و ژيان‌ی به‌به‌ردا دیته‌وه‌، له‌ زه‌مبيله‌که‌ ده‌رده‌چیت و پینگه‌یه‌کی نیو ده‌ریا بۆ خۆی ده‌گریته‌به‌ر ﴿فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا﴾.

له‌کاتێکیشدا (موسا و کورپه‌ یاوه‌ره‌که‌ی) بێدار ده‌بنه‌وه‌و له‌خه‌و هه‌ل‌ده‌ستن پینگه‌ی سه‌فه‌ریان گرتۆته‌وه‌ به‌رو، هه‌ر که‌هه‌ست به‌ماندویتی و برسییتی ده‌که‌ن، (موسا) داوا له‌ کورپه‌که‌ ده‌کات که‌خۆراکی بۆ بێنیت، ئه‌ویش خیرا ماسی یه‌که‌ی به‌بیردا دیته‌وه‌.

که‌وابوو ئه‌وه‌که‌سه‌ی له‌بیری چوو، کورپه‌که‌یه، نه‌ک موسا.. ئه‌ی بۆچی قورئان ئه‌م کرداری له‌بیر چوونه‌ی خستۆته‌ پال هه‌ردووکیان؟!.

وادیاره‌ له‌مه‌دا دوو حیکمه‌ت هه‌یه

یه که میان: ئەمە له دەرووی (تغلیب)^(۱) ھەبە، ھەك ئەوەی بڵێن: (الأبوان)، که بۆ (ابو ام/ باوك و دايك) یش بە کاردیت، یان (ال عمران) که بۆ (أبوبکر) و (عمر) یش بە کاردیت. جامادام ئەم دوو کەسەش (موسا) و (کۆرە یاوەرە کە) ی دوو ھاوڕێی یە کترین له سەفەرە کەدا، ئەوا ھاوبەشی یە کترین له رینگەداو له ھەر کردارو پرووداویکدا، که تووشیان دیت، لەو کردارانەش، که ھاوبەشن تیايدا (لەبیرچوونەو) یە.

دووە میان: بێگومان ئاکامی بیرچوونەو کەو سەرەنجامە کەشی، بەسەر ھەردووکیاندا دیت، ئەك تەنیا بەسەر کۆرە نەوجەوانە کە ی یاوەری (موسا) دا.. ئەو ھەبوو بەھۆی بیرچوونەو کەو، ھەردووکیان رینگای رۆشتنیان درێژتر بوو، پرووداوی زیاتری ناخۆش و ماندوویتی و برسیتییان بەسەرداھات.

(۱) (تغلیب) لەزمانی عەرەبیدا لەنێو دووبیزە (لفظ) دا بە کاردیت، که یەکیکیان جێی ھەردووکیانی پێ دەگیرێتەو ئەگەر ھۆبەکی پەیوەستکردن یان تێکەڵکردن لەنێوانیان داھەبێت. یان لەنێوان واتاو مەدلولیاندا ھەك وەشی (ابوین) بۆ دايك و باوك (الام و الاب) یان (مشرقین) بۆ مشرق و (مغرب) یان (الاخوان) و... ھتە (وەرگیر).

"ءَاٰنَاْ غَدَاَآءَنَا"

كاتِيك (مووسا) و (كوڤه ياوهه كهى) بهرپوه رۆشتن و ناوچهى نىوان دوو دهرياكهيان بهجى هيشت، ههستييان به نارههتتى و ماندوويتى كرد، ئهوهبوو (مووسا) بهياوهه كهى گوت: (خۆراكه كه مان بۆ بيينه، چونكه بهراستى له م سهفه ره ماندا زۆر شه كهت و ماندووبووين): ﴿ءَاٰنَاْ غَدَاَآءَنَا لَقَدْ لَقِيْنَا مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا نَصَبًا﴾ كاتِيك بهوردى سه رنج له م ئايه ته ده دهين، ئه م خالانهى لى ده ردئين:-

۱- شياو بوونى، ته نانهت پتويستبوونى هه لگرتنى تويشووو خۆراك بۆ گهشت و سه فهر، ئه مهش پيچه وانهى (پشت به خوابه ستن) نيه، به لكو هه ر له ده روازى پشت به خوا به ستنه كه دايه، چونكه گرته بهرى ئه و هۆكارانه يه كه خوا فه رمانى له سه ريان پيمان ده كات.. سه ير له وه دايه كۆمه له كه سيك له گه مژه و فريودراوان هه ن و، تويشوو هه لئاگرن، به بيانوى ئه وهى گوايه پيچه وانهى پشت به خوابه ستنه، خويشيان ته مبه ل و ته وزه ل و په كخه رى ئه و هۆكارانه ن كه خودا فه رمانى پتويست بوونى وه به رنان و پابه ندبوون پتوه يانى داوه.

۲- شياو بوونى خستنه كارى كه سانى دى و داوا كردنى هيئنانى خۆراك لييان. ئه وه بوو (مووسا) داواى له كوڤه ياوهه كهى كرد، كه خۆراكى بۆ بيئيئت ﴿اَتَنَاْ غَدَاَآءَنَا﴾ ئه مه له گه ل ئه وهش دا باشتروايه، كه مرۆڤى موسلمان هيچ شتيك له كهس داوا نه كات (سه ره راى شياو بوونى داوا كردنه كهش).

۳- شياو بوونى ئه وهى، كه مرۆڤ هه والى حاله تى خۆى (چ برسييتى يان نارههتتى و ماندوويتى يه ك بيت) به كه سانى دى بگه يه نيئت، ئه مهش پيچه وانهى (باوهردارى

به خوداو ته سلیم بوون به فەرمانی و، پشت پێ بهستنی) نیه، چونکه ئهوه تا (موسا) به کۆره یاوه ره خزمهتکاره که ی گوتوو (به راستی ئیمه له م سه فهره دا زۆر شه که ت و ماندوو بووین).

٤- بێگومان (موسا) ههستی به برسیتی نه کردوو و ماندویتییشی نه دیوه ته نها دوا ی ئه و کاته نه بی ت که له ناوچه ی پیکه یشتنی هه ردوو ده ریا که تی په ریون و، که ئه م شوینه ش ناوچه ی پر یار له سه ردرا و بوو، وه که له فه رمووده که ی پیغه مبه ریشدا ﷺ هاتبوو که فه رموویه تی: ((ولم یجد موسی مسا من النصب، حتی جاوز المكان الذي امر به)) ئه مه ش وه که ئه وه وایه که نا په حه تی و ماندویتییه که نیمچه سزایه کی نه ریتی له بیر چوونه وه که بووی ت.

"وَمَا أُنْسِنِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ"

کاتیك (مووسا) - سلاوی لی بیّت - داوای خۆراکی له کورپه یاوه ره که ی کرد، کورپه کهش ماسییه برژیتراوه سورکراوه که ی بیر که وته وه که به زیندوو یی به نیو ده ریا که دا پۆشتبوو، ئه وه بوو (مووسا) پیشتەر داوای لی کرد بوو که ههر کاتیك ماسییه که ی لی وون ده بیّت، ده سه به جی هه والی پی بدات. جاکاتیك له خه وه هه ستان و کورپه کهش ماسییه که ی نه بینیه وه و زانی که وا لیان وون بووه، به لام له بیر ی چوو که ئه وه هه وال به (مووسا) بگه یه نیّت، هه ربۆیه ش هه ردوو کیان له سه ر پۆشتن به رده وام بوون و ماوه یه کی هیند درژیشیان بر ی که هه ستیان به ماندویتی ده کرد. جاکاتیك مووسا پی گوت: (خۆراکه که مان - که ماسییه برژاوه که یه - بۆ بینه، به راستی له م سه فه ره ماندا تووشی نا ره هه تی و برسیتی و بارگرانیه ک بووین ﴿ءَاٰنَا غَدَاٰءَنَا لَقَدْ لَقِيْنَا مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا نَصَبًا﴾ کاتیك (مووسا) ئه مه ی پی گوت، کورپه یاوه ره کهش (یوشع) له وه لامدا پی گوت: (له بیر ته کاتیك له لای گاشه به رده که وه هه واینه وه، من ماسییه که م له یاد بوو، ته نها شه یتانی ش له بیر ی بر دمه وه وای لی کردم به یادم نه یه ته وه ﴿... اَرَاَيْتَ اِذَا اَوَيْنَاۤ اِلَى الصَّخْرَةِ فَاِنِّي نَسِيتُ الْحَوْتَ وَمَا اُنْسِنِيۤهٗ اِلَّا الشَّيْطٰنُ اَنْ اَذْكُرْهُ...﴾ ﴿٦٣﴾. که واته ئه وه ی خستۆته پروو که بگه رپینه وه بۆلای ئه وه گاشه به رده ی که له پالیا خه وتبوون و ماسییه که شیان له لا وون کرد بوو که له بیر ی چوو بوو مووسای له سه ر به بیر بینیه ته وه. دانی به وه ش دانابوو که ماسییه که ی له وئ دا له بیر چووه و، له بیر چوونه که شی خسته پال شه یتان، وه ک

﴿فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنسَنِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ﴾ لهه پرستهیه دا له وشه ی (انسانیه) دا پیتی (هه) هیما ی (ضمه) ی له سه ره (انسانیه) / شهیتان له بیر ی برده مه وه) جا داخۆ حیکمه ت له بوونی (ضمه) له سه ر پیتی (هه) چی بی ت؟! (ابن زنجله) له کتییی (حه القراءات) دا گو تویه تی: (حفصی کو ری عاصم) پرسته ی (وما انسانیه) به بو ر (ضمه ی) ی سه ر (هائه که) له سه ر بنچینه ی وشه که خویندۆته وه، پریشه که شی (ضمه ی) یه، (حفص) بو یه له هیما ی (ژیره) واته: (کسه ی) ژیره هایه که وه بو (ضمه) هه مو ار (تعديل) ی کردو وه، چونکه دیویه تی که (کسه ره) کانی ژیر (انسانیه) که (پریشه ی) هایه که ش (ضمه) یه و اباشتره بیکات (به ضمه) تا کو ئاسان و هیوا ش تر بی ت له سه ر زمان وه که له وه ی له ژیره کان (کسرات) دا به رده و ام بی ت. ئه وه که سه ش که (هایه که ی — به که سه ر دانابی ت) له به ر هاوسی یه تی پیتی (ی) یه له پیشیه وه، وه که چۆن بلاییت (فیه) و (علیه) ((^۱)).

وه که تیبینی ده که ی (یوشعی کو ری نون) کرداری (بیرچوونه وه که) ی یه که م جاری دا وه ته پا ل خۆ ی، وه که گو تویه تی: ﴿فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ﴾ پا شان هۆ ی له بیر برده وه که شی خۆ ستۆته پا ل شهیتان وه که گو تویه تی.. ﴿وَمَا أَنسَنِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ﴾ لهه دوو جار خسته نه پا له شدا هیچ جیاوازی و لیک نه چوونیک نه.

دیاره (یوشع) خۆ ی له کرداری (له بیرچوون) دانه برپوه و خۆیشی لێ به ری نه کردو وه، به لکو دانی پێ دانا وه خستۆتییه پا ل خۆ ی: ﴿إِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ﴾ لیره دا (تاء) که ی فه رمانی (نسیت) له عه ره بیدا به (تاء) ی فاعل (بکه ر) داده نریت و بو (یوشع) ده که رپه ته وه، به مانای (انا الذي قمت بفعل النسيان، انا الذي نسيت) (من بووم کرداری بیرچوونه وه که م لێ وهشایه وه، من بووم له بیرم چوو)

جا دواى ئهوهى دانى به لهبیرچوونهوهکهدا ناوهو خستویتییه پالّ خوۍ، دیاریشی کردووه که کئ وای لئ کردووه لهبیری بجیت و ئهى کئیش کرداری لهبیربردنهکهى بهسهردا ئه نجام داوه، دیاره ئهوه ههر شهیتان بووه، بویه گوتوویهتى: ﴿وَمَا أَنْسَيْنِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ﴾ ..

بیگومان شهیتان لیردها بکهر (فاعل) هکهیه، (یوشع) یش کارلیکراو (مفعول به) یهکهیه، پیتی (هایه کهش) بووه به (مفعول به) و بؤ (یوشع) دهگهړیتهوه. لهمهدها تیبینی دهکهین، که ئهوه دوو فرمان (فعل)ن، نهك يهك فرمان.. یهکه میان: وشه سئ پیتییه کهى فرمانی (نسی)، که (یوشع) خستویتییه پالّ خوۍ.

دووه میان: وشه چوار پیتییه کهى فرمانی (انسی)، که خستویتییه پالّ (شهیتان) (انسی)ش دهخریته پالّ ئهوه کهسهى، که کارى بیربردنهوه بهسهر کهسانی ترده دینیت، واته وایان لئ دهکات لهبیریان بجیتهوه.

ئهمهش حقیقه تیکهوه، شهیتان بیگومان ئهوهیه، که مروّف دهخاته نئو دؤخى لهبیرچوونهوهى چند شتیکهوهو، ههر ئهویشه مروّف بؤ بیرچوونهوه هله دهنیت و وای لئ دهکات شتى لهبیر بجیتهوه. وای لئ دهکات خودای پهروه دگاری بیر بجیتهوهو، ئاینه کهى بیر بجیتهوه، ئهر کهکانی بیر بجیتهوه، تابهم پهنگهش بهئاسانى بهسهریا زال بیت و، دلئ داگیر بکات.. بیگومان شهیتان تنها لهکاتیکدا زهفر به مروّف دهبات، که وهختی بیرچوونهوهیهتى، بهلام موسلمانى بیدارو چاوساغو بهرچاوپروون ئهوه کهسهیه، که شهیتان لههیچ رایه کهوه ناتوانیت زهفرى پئ ببات.. خودا له مبارهیهوه فرموویهتى:

﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ﴾ (٢٠١) وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّوهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ (٢٠٢) الاعراف

واته: (بێگومان ئه‌و ئیماندارانه‌ی له‌خواترس و به‌ته‌قوا بوون، هه‌رکاتێک له‌لایه‌ن شه‌یتانه‌وه‌ خورپه‌و خه‌یالێک به‌دلێان دا‌بێت، ده‌سه‌به‌جێ خ‌وایان به‌ بیردێته‌وه‌و بێدارو به‌رچا‌وروون ده‌بن، برا شه‌یتانه‌کانی ئه‌م شه‌یتانه‌ش کۆمه‌کیان ده‌که‌ن له‌ گومرا‌کردنیان، به‌هۆی رازاندنه‌وه‌ی گونا‌هه‌کان له‌به‌رچا‌وانیان.. پاشان کۆل ناده‌ن و درێغی نا‌که‌ن له‌گومرایێ کردنیاندا).

بێگومان شه‌یتان له‌پشت هه‌موو له‌بیرچوونه‌وه‌یه‌که‌وه‌یه‌و هه‌ر ئه‌ویشه‌ و له‌ خه‌لکی ده‌کات شتیان له‌بیر به‌جێته‌وه‌، تۆ کاتێک شتت له‌بیر ده‌چیت ئه‌وه‌ هه‌ر شه‌یتانه‌ که‌شتی له‌بیر بردو‌ووته‌وه‌، منیش هه‌رشتی‌کم له‌بیر به‌جیت، ئه‌وه‌ شه‌یتانه‌ له‌بیری بردو‌ومه‌ته‌وه‌ ﴿فَإِنِّي لَسِيْتُ الْخُوتِ وَمَا أَنْسَيْنِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَن أَذْكُرَهُ﴾.

"سَرَبَا، و عَجَبَا"

قورئانی پیرۆز به دوو دهبرین (تعبیر) گوزارشتی له رۆشتنی ماسیه که به نێو دهرياکه دا کردوه. له يه که مياندا: ﴿نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا﴾ له دواى ئەمەش: ﴿فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنسَنِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا﴾ لیڤه دا مانای (سربا) ئەوه يه کاتی که ماسیه که به دهرياکه دا رۆشتوه، خودا رپی له يه که گرتنی ئاوه که گرتوه و لیکی دابریووه و نهیهیشتوه به دواى ماسیه که دا بروت، ئیدی له دواى ماسیه که وه رپه و یکی به تال له سه ر روى ئاوه که هه بووه، که ئاویشی تیدانه بووه، ئەمەش وه ک تاقیک بووه، وه ک پیغه مبه ریش ﷺ فهرمو یه تی: ((وامسک الله عنه جریة الماء، حتى کان مثل الطاق)) واته: (خودا رۆشتنی ئاوه که ی لی گرتوه و تاوه ک تاقیکی لی هات).

مانای (عجبا) یش ئەوه يه، ییگومان ژيان به بهردا کردنه وه ی ماسیه که (که ماسیه کی برژینراوی سوورکراوی دانراوی نێو زه مبیله یه ک بووه) و ده رچوونی شی له م زه مبیله یه و رۆشتنی به نێو دهرياکه دا و وه ستاندنی ئاویش له دوا یه وه، هه موو ئەم مو عجیزانه سه رسورپمان (عجبا) و سه رسامبوونی مروقی ده خوازن، هه ربۆیه ش مووسا و کوڤه یا وه ره که ی له وه سه رسام بوون.

لیڤه دا ماوه ته وه ئەوه ی حیکمه ت له جیاوازی گوزارشت (نعبیر) ه کان له هه مان پرودا و پروو بکه ی نه وه، واته بۆچی جاریکیان فهرمو یه تی (سربا) و، جاریکی تریش فهرمو یه تی (عجبا). وه لآمه که ش له فهرمووده یه کی پیغه مبه ردا ﷺ به دیی ده کریت، که فهرمو یه تی: ((فکان للحوت سربا والموسی وقتاه عجبا)) واته:

پرووداوه بۆ ماسییەکی که (سرباً) بووه، بۆ موساوا یاوه‌ره‌کەشی (محجیباً) بووه رازو نه‌تینی جیاوازی گوزارشته‌کەش له هەردوو وشە‌کەدا ئەو لایەنەیه که ته‌عبیره قورئانیه‌که سه‌رنجی لی داوه‌و، ئەو گۆشه‌یه‌شه که له‌نیویه‌وه بۆ چیرۆکه‌کی روانیوه، چونکه له جاری یه‌که‌مدا له‌گۆشه‌ی ماسییە‌که‌وه بۆ پرووداوه‌که‌ی روانیوه سه‌رنجی له جم‌وجوولی ماسییە‌که‌که له ده‌ریاکه‌دا داوه‌و فەرموویه‌تی: ﴿فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا﴾، به‌لام له‌جاری دووه‌مدا له‌گۆشه‌ی موساوا کوپه‌ یاوه‌ره‌که‌یه‌وه بۆ پرووداوه‌که‌ی روانیوه شوینه‌واری جم‌وجوولی ماسییە‌که‌ی له‌سه‌ر ده‌روون و هه‌ستی موساوا کوپه‌ یاوه‌ره‌که‌ی به‌دی کردووه، ینگومان ئەوانیش هەردووکیان سه‌ریان له جم‌وجوولی ماسییە‌که‌ سوپ‌ماوه، هه‌ربۆیه‌ش فەرموویه‌تی: ﴿وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا﴾.

لێره‌شدا ئاماژه ده‌که‌ین بۆ ئەو کاره سه‌رسوپه‌ینه‌ی که جم‌وجوولی ماسییە‌که‌و گیان به به‌رداکردنه‌وه‌ی به‌ریای کردووه، سه‌رچاوه‌ی ئەمه‌ش نکوولی کردن و سه‌یر لی هاتنیان نه‌بووه، چونکه موساوا کوپه‌ یاوه‌ره‌کەش باوه‌ریان به‌توانای خودا له‌سه‌ر زیندووکردنه‌وه به‌دی هێنانی موعجیزه‌کان هه‌بووه، به‌لام سه‌رچاوه‌ی ئەمه، هێزی سه‌رسوپه‌یناندنی پرووداوه کتوپرپییه‌که‌و، پیوه ئالوده بوون و کارلیک بوونیه‌تی به‌و پرووداوه.

"ناشتی له‌ کوئی ئەم زه‌وییه‌ی تۆدایه"

کاتیک (یوشع) ی یاوه‌ری (موسا) هه‌والی له‌بیرچوونه‌وه‌ی ماسییە‌که‌ی به (موسا) راگه‌یانده‌و، داوای گه‌رانه‌وه‌یانی بۆ لای به‌رده‌ زله‌که‌ لی‌کرد، (موسا)ش پیی گوت: (ئا ئەوه‌ بوو مه‌به‌ستی ئیمه‌ / ذلک ماکننا نبغی). ئیدی به‌رپی خۆیاندا رۆشتنه‌وه‌و، ئاسه‌واری رۆشتنی پیشوویان له‌ گه‌رانه‌وه‌دا گرته‌به‌رو، به‌سه‌ر شوین

پێیه کانی خۆیاندا دهچوونهوه، ئەمەش مانای ئەم راستیەیه، که خوا فەرموویهتی:

﴿فَارْتَدَّ عَلَیْہِمْ اَآثَارُہِمَا﴾. دەشی ت لەمەوہ ناماژەیک بۆ گرنگیی گێڕانەوہی چیرۆک و بۆ چۆنیەتی گێڕانەوہ و شیابوونیشی بکەین.

جا کاتی ک گەیشتنە ناوچە ی پێکگەیشتنی نیوان دوو دەریاکە و لایان دایە پال بەردە زلەکە، بەندەیک لە بەندەکانمان ﴿عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا﴾ یان بینی، وەک پێغەمبەری خوداش ﷺ فەرموویهتی: (دیتیان ئەوہ خدرە و پۆشاکەکی لەخۆی ئالاندووہ و لەسەر پشت کەوتووہ) (موسا) سلاوی لیکردو، (خدر) یش کراسەکی لەسەر پوخساری خۆی لاداو گوتی: (وعليک السلام).. ھەر وہا (خدر) سەری سوپما لە پیاویک، کە لەو ولاتەدا سەلامی لێ دەکات ((چونکە سەلامو سلاوکردنی ئیماندارانە کە لە بنەرەت و ریشە ی ناشتی و براپەتیە وە یە) لەنیو خەلکی ئەو ولاتەدا نەمابوو، ھەر بۆیەش دوا ی وەلامی سەلامەکی بە (موسا) ی گوت: (ناشتی لەکوێی ئەم زەویەت دایە)؟

ئەم پرسیارە ی (خدر) ئاتاجی بە ھەلۆستەیک ھە یە، چونکە وەلامەکی وەک ئەوہ وایە، کە (خدر) سەرسام بیت کاتی ک لە کەسێک سەلام دەبیسیت. ئەمەش لەوانە یە ھۆیەکی لەبەر نەبوونی ئیمانداران بوو بیت لەو جێگە یەدا.. ئیدی ناگاداری ئەوہش نەبوو کەوا (موسا) بەتایبەتی بۆ لای ئەم ھاتییت.

بەلام ئیمە لەم پرسیارە ی خدردا مەسەلە یەکی دوورتر و بەرفراوانتر و قوڵتری لێ تێدەگەین، ئەمەش وەک ئەوہ وایە مەبەستی ھەموو سەرزەمین ی ئەو پۆژگارە بوو بیت، بەلکو ھەر دەبیت ناکۆکی و ململانێ و بەربەرەکانی و بەرەنگاریی لەسەر پرووی زەوی لەنیوان خەلکیدا بینیت، میژووش بۆی گێراوینەتەوہ، کە ھیچ ماوہیک لە ماوہکانی میژوو لە جەنگ و ناشووب بەدەر نەبووہ، کە لیترە لەو ی لەسەر زەوی پروویداوہ. ئەم جەنگانە لەم سەردەمە تازە یە ی ئیستاشماندا پرووہ زیادبوون و توندتر و بەرفراوانترە.. گشت خۆینەرێکی پۆژنامە و گوڤارەکانیش،

هه‌میشه چاوی ده‌که‌وێت به هه‌واله‌کانی ناکۆکی و کوشتار، که له هه‌موو ژماره‌یه‌کی تازه‌ی ئه‌و بلاو‌کراوانه‌دا هه‌یه، هه‌ر گۆیگرێکی هۆیه‌کانی تری ڕاگه‌یاندنیش، چ له که‌ناڵه‌کانی بیستن یان بینراوه‌وه به‌رده‌وام گۆیی له هه‌والی کوشتارو جه‌نگه‌ خوێناوییه‌کانه، هه‌ر ئه‌مه‌شه سروشی ئاماژه‌ بو‌کراوی خودا، که له‌باره‌یه‌وه فه‌رموویه‌تی:

﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ﴾ (١١٨) ﴿إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ...﴾ (١١٩) هود، واته: ئه‌گه‌ر خودای په‌روه‌ردگارت خواستی له‌سه‌ر بوايه هه‌موو خه‌لکی سه‌رزه‌ویی ده‌کرد به‌یه‌ک نه‌ته‌وه‌و کۆمه‌ل، به‌لام به‌رده‌وام (خه‌لکی) دژ به‌یه‌ک و لی‌ک جیاوازن، مه‌گه‌ر ئه‌وانه‌ی، که به‌هۆی په‌حم و به‌زه‌یی په‌روه‌ردگارت‌ه‌وه ئاسووده‌و سه‌ربه‌رزن، خوداش هه‌ر بو‌ ئه‌و مه‌به‌ستی به‌به‌ره‌کانیه‌ی نی‌وان هه‌ق و نا‌هه‌ق خو‌لقاندوونی).

هه‌روه‌ها خودای په‌روه‌ردگار فه‌رموویه‌تی: ﴿...وَلَوْ لَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْأَرْضُ﴾ (البقرة ٢٥١) واته: (خۆ ئه‌گه‌ر خودا هه‌ندێک که‌سی له خه‌لکی به‌هه‌ندیکی تریان له‌ناونه‌بات و جه‌نگ و ناکۆکی له‌نی‌وانیان دانه‌بی‌ت، ئه‌وا زه‌وی به‌هۆی ئه‌و کۆمه‌له‌ سته‌مکارانه‌وه ده‌شی‌واو په‌رده بوو له خراپه‌و تاوان و زۆرداری). ئه‌م واتایانه‌ش سروشی په‌رسیارکردنه‌که‌ی (خدری گه‌یاندووه، که به‌زمانی عه‌ره‌بی وه‌ک له فه‌رمووده‌که‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوادا ﷺ هاتووه ((وَأَتَى بِأَرْضِكَ السَّلام)) ناشتی و سه‌لام له‌کۆی ئه‌م زه‌وییه‌ی تۆدایه؟ له‌ زمانی عه‌ره‌بیشدا وشه‌ی (أَتَى) بو‌ به‌دوورگرته‌ (للاستبعاد) به‌مانای به‌دی‌ی هاتنی ناشتی له‌سه‌ر ڕووی ئه‌م زه‌وی یه‌ به‌دوور ده‌گیریت).

"عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا"

قورئانی پیرۆز وهسفی (خدری به ﴿عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا﴾ بهندهیهك له بهندهكانان) کردووه که له فهرمایشتهکهی خوادا هاتووہ.. دانانی وهسفی بهندیهتی له لایهن خوداوہ، مانای (لئ دابرینی پیغه مبه ریتی له (خدر)) ناگهیه نیت، هیچ لیک نه چوونیکیش له نیوان ههردوو وهسفی (بهندهی خوا) و (پیغه مبه ری خوا) دانیه. جی ی باسه پیشتریش ئه وه مان یه کلا کرده وه که (خدر) پیغه مبه ریک بووه.

بیگومان بهندیهتی (عبودیه) بۆ خوا دیارترین پوالت و ئاکاری پیغه مبه ریتییه. پیغه مبه ران زۆرترین کاری بهندیهتی و خواپه رستیان له نیو خه لکیدا هه بووه، چونکه ئه وان زانترینی خه لکی بوون له ناسینی پله و پایه ی خوا و ئه رکی پتویست به رامبه ر خوا، له نیو خه لکیشدا له هه موویان زیاتر سوپاسگوزار و شواکر نه بژی ری خوا بوون له سه ر نیعمه ته کانی خوا. خواش چه ندین پیغه مبه ری به ریزی خۆی به ئاکاری بهندیهتی (عبودیه) وه سف کردووه بۆ نمونه له باره ی (نوح) وه - سلاوی لئ بیت - فهرموویه تی: ﴿ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا﴾ (٣) الإسراء. واته: (جگه له (بنو اسرائیل) که نه وه ی (ئیسرائیلن) نه وه ی ئه و که سانه شن که له که شتییه که دا له گه ل (نوح) دا هه لمان گرتن و رزگارمان کردن، تا کو سوپاسگوزاری خودابن، چونکه به راستی (نوح) بهندهیه کی سوپاسگوزاری خوا بووه).

له وهسفی بهندیهتی پیغه مبه ریشدا ﷺ فهرموویه تی: ﴿سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَنَيْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ

مِنْ أَيْنِنَّا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١﴾ (الإسراء)، واته: (پاکی و بیگهردی و بێ کهم و کوپی بۆ ئه و خوایهی که شهوڕهویی له بهشینکی کهمدا به (بهنده) ی خۆی کرد). ههروهها قورئانی پێڕۆز له زۆر جێگه دا وشه ی (عُباد/بهنده کان) بۆ ئه و کهسه ئیماندارانه به کار دێنیت، که باوهریان به خودا هیناوه، وشه ی (عبید/ کۆیله کان) یش بۆ ئه و کهسه کافران به کار دێنیت، که باوهریان به خودا نه هیناوه.

"له نیوان رهحمهت و عیلم دا"

قورئان ئه وهی پوون کردۆته وه که خودا رهحمهت و عیلمی له لایه ن خۆیه وه به (خدر) به خشیوه: ﴿ءَاٰتَيْنٰهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِّنْ لَّدُنَّا عِلْمًا﴾ له ئاماژه جوانه کانی ئهم راستیه دا ئه وهیه، که بێگومان سۆزو بهزه یی (رهحمهت) له خودا وه ده دریت به بهنده، ئهمهش چونکه له و به خشینیه، که راسته وخۆ له خودا وهیه و به سه ر ئه و که سه دا ده رپژیت و وای لی ده کات له خۆشی و به خته وه ریدا بژی.

به لام زانست (عیلم) به شیوازی فێربوون له خودا وه ده ست بهنده ده که ویت، واته چونکه ئاتاجی به هه ولدان و خۆفێر کردن و به ده سه تھینان و تیکۆشان هه یه، جا ئه گه ر مروؤ له گه ل زانستدا کار لیک نه کات و کاری له سه ر نه کات و هه ولتی به ده ست هینانی نه دات، ئه و هه یچی لیوه ده سگیر نابیت. ههروهها له ئاماژه و پهنده شیرینه کانی ئهم پرسته یه دا ئه وهش هه یه، که بێگومان رهحمهت و بهزه ییه که له خودا وهیه ﴿رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا﴾ به لام زانسته، که (العلم) له لای خودایه ﴿وَعَلَّمْنَاهُ مِّنْ لَّدُنَّا عِلْمًا﴾ له پرسته که دا جیاوازی نیوان (عِنْدِنَا) و (مِنْ لَّدُنَّا) کراوه..

له مبارهیهوه، ئیمام (راغبی اصفهانی) گوتویهتی: ((لَدُنَّ) له (عند) تایبهتیه، چونکه مانای دهست پێکردنی کاریکه که کۆتاییهکی ههیه، وهك ئهوهی بلیت: (أَقَمْتُ عِنْدَهُ مِنْ لَدُنْ طُلُوعِ الشَّمْسِ إِلَى غُرُوبِهَا) من له سه‌ره‌تای هه‌ڵاتنی خۆره‌وه تا ئاوا بوونی له‌لای ئه‌و كه‌سه‌بووم) لێره‌شدا وشه‌ی (لَدُنْ) له جیگه‌ی کۆتاییه‌یه‌وه‌مانه‌كه‌وه‌ داده‌نریت. هه‌روه‌ها (لَدُنْ) له‌كاتی گێڕانه‌وه‌ی هه‌واڵێكدا له جیگه‌ی (عند)دا داده‌نریت، وهك ئه‌وه‌ی بلیت: (اَصْبَحْتُ عِنْدَهُ مَالًا، وَلَدْنَهُ مَالًا) هه‌ندێك له زانایان گوتویه‌انه: ئامرازی (لَدُنْ) فراوانترو تایبه‌تیه‌یه‌وه‌ له (عند)^(١).

به‌پێی وته‌ی (راغبی اصفهانی)، ئامرازی (لَدُنْ) له (عند) تایبه‌تیه‌ترو ره‌وان تر. ئه‌ی بۆچی خودا به (لَدُنْ) گوزارشتی له زانست کردووه؟ له‌رووی به‌راوردیه‌وه، ئه‌گه‌ر بپروانین بۆ (ره‌حه‌مه‌ت)و (عیلم) ده‌بینین ره‌حه‌مه‌ت له‌ عیلم گشتگیرتره، بۆ نموونه (ره‌حه‌مه‌ت) له‌خوداوه بۆ سه‌رحه‌م دروستکراوانیتی.. هیچ ژيانپێکێش به‌بێ ره‌حه‌مه‌تی خودا بۆ مه‌خلووقێك نیه، هه‌روه‌ها ره‌حه‌مه‌تی بۆ سه‌رحه‌م گرۆی ئاده‌مییه‌ش هه‌یه به‌ موسلمان و کافره‌وه، ده‌ناگه‌ر ره‌حه‌مه‌تی خودا نه‌بوايه نه‌ده‌ژيان.. به‌لام زانست و عیلم و هودا نایه‌خشیت له‌ هه‌موو مه‌خلووقێك. هه‌روه‌ها به‌ هه‌موو مرؤفیه‌کیشی نه‌به‌خشیوه، به‌تایبه‌تیه‌ش گه‌ر زانسته‌که زانستیکی تایبه‌تی خودایی بیت، وهك ئه‌و زانسته‌ی، که خودا فی‌ری (خدر)ی کردووه. هه‌ر بۆیه‌ش به‌هۆی گشتگیریی و شه‌وولیه‌تی (ره‌حه‌مه‌تی)یه‌وه خودا به‌ ئامرازی گشتیی (عند) گوزارشتی لی کردووه. به‌لام به‌هۆی تایبه‌تیاری (زانست)ه‌وه، خودا به‌ ئامرازی تایبه‌ت (لَدُنْ) گوزارشتی لی کردووه. (خوداش هه‌رخۆی زانایه‌ له‌م ڕوه‌وه) له‌ وه‌سفکردنی زانسته‌که‌ی (خدر)دا به‌وه‌ی، که له‌ خوداوه‌یه، ئاماژه‌یه‌کی سرووش به‌خش بۆ (موسا) به‌دی ده‌که‌ین له‌مه‌ر ئه‌وه‌ی، که بێگومان کرداره‌کانی (خدر) ڕاست و دروست و ڕاستپێک بوون، چونکه ده‌ره‌نجامی ئه‌و زانسته‌ تایبه‌تییه‌ بوون، که له‌لای خوداوه‌ پێی دراوه.

بهلام حهزده كهين ههلويستيهك بكهين لهئاست حيكهتي پيشخستنى
 (رهحمهت) و دانانى لهپيش (عيلم) دا: ﴿ءَايْتُهُ رَحْمَةً مِّنْ عِندِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِن لَّدُنَّا
 عِلْمًا﴾ ئهى داخۆ پهيوهندى نيوان (رهحمهت) و (عيلم) چى بيت و بۆچى رهحمهت
 خراوته پيش؟ بيگومان رهحمهت ئه و بنچينهيهيه، كه پيش دهكهويت و، ئه و كەش و
 ژينگه شياوه شه بۆ سوودمه ندبوونى زانست و خيرو بهر كه ته كهى.. جا ئه گهر
 رهحمهت له زانست دامالريت و نه كه ويته پيش زانسته وه، نه بيت ههچ دهستپيک و
 بناغيهك بۆى، ئه و زانست دهبيت شه و ويرانه و كاوول بوون. له بهر ئه م واتايه
 رهحمهت خراوته پيش زانست. زانسته كهى (خدر) يش ئاويتهى (رهحمهت) بوو.
 رهحمهت كهش زه مينهيه كى گونجاو بوو بۆى و رهنگدان وهى له گه لدا هه بوو، له ويوهش
 گه شهى كرد، بۆيهش زانسته كهى به سوود و چاك و پيرۆزو به پيس بوو.. ههر به و
 زانسته شى پاۆره كهى له زه وت كردن پاراست و بۆ هه ژاره كانى هيشته وه.. ههر به و
 زانسته بوو كه دايك و باوكه كهى له كوره كافره كيان رزگار كرد به و ئوميددهى خودا
 به كورپيكي ئيماندار بۆيان قهره بوو بكاته وه.. پاشان ههر به و زانسته شى بوو
 ديوارى ههردوو كوره ههتيوه كهى بنيات نايه وه به مهش گه نجينه كهى بۆ پاراستن.
 (خدر) له كاتيكا ئه م كارانهى ئه نجام ددها، كه به زانسته كهيه وه رهحمهتى پى درابوو،
 زانسته كه شى به و رهحمهت وه ليكنرابوو.. ئه و كه سانهى، كه (خدر و موساش) له و
 سه فهرياندا دي بوويان ههر به هره مه ندى ئه و رهحمهتهى نيو زانسته كهى (خدر)
 بوون. نمونهى ئه م رهحمهت له زانسته كانى موسلمانانيشدا هه بووه، ئه وه بوو هه موو
 جوړه زانستپيكيان ئاويتهى رهحمهت بوو و كارليک و كاردانه وهى تيدا هه بوو.. بۆيه
 سوودى به موسلمانان گه ياندو سوودى به گه لانى تريش گه ياند.

بهلام خو ئه گهر رهحمهت له (عيلم) دامالريت و، رهحمهتى نه خريته پيش و
 كارليک و ئاويتهى نه بيت، ئه و زانستپيكي زيان به خش وه شه ر خوازو خراب و
 ويرانكار و مالكاو لكار و پيس دهبيت.. به راستى ئه م وه سفه به سهر زانسته
 هاوچه ركه كانى خوړئاوايه كاندا ده چه سپييت.

راسته ئەوان زانستیان ههیهو، پیشکەوتنی زانستیان ههیهو، گەشتونهته چەند ئاستیکی وهها، که لهوهوپیش بهخهیاڵی گهلانی پیش خویاندا نهدههات.. راسته ئەوان چەندان لقو پۆیان له زانستهکانیان بۆ تهوهو، ههمههرهنگی و ههمه چەشنهییشتی تیکهوتوهو هیچ بوارێک لهبوارهکانی ژیاڤیان نههیشتۆتهوه، که پهلی بۆ نههاون.. بهلام ئەو ههموو زانست و داهینراوو پیشهسازی و دۆزینهوانهیان بوونهته بهلا لهسههراوهکانیان و لهسههراوهکانی تریش، چونکه لهبوارهکانی ویرانکردن و کاولکاری و ستهمکاری و شیواندن و دهسدریژیدا بهکاریان دینن.. مروڤایهتیش بههۆی ئەو زانستانهوه تووشی بهدهبەختی و مهینهتی و گرفتێ ئالۆزو نهخۆشی و زیانیکی زۆر بوون. هههکهسیکیش گومانی لهم وتهیهمان ههیه، باپیمان بلیت، که ئایا چهکی تهۆمی و ناوکی و ئهلیکترۆنی بۆ سوودی جیهان، یان بۆ زیان گهیاندن به جیهان بهرههم هینراون؟!

ئایا بۆمه تهۆمییهکان ههردوو شاری (هیرۆشیم) و (ناکازاکی)یان پرگارکرد، یان ویران کرد؟! ئەو ئایا چهکه پیشکەوتوهو میکروبییهکان لهجەنگی جیهانیدا چییان کرد؟

ئەو داخۆ بۆمهکانی (ناپال) و بۆمه هیشتوویییهکان و فسفۆرییهکانیش چی له قوربانییهکان دهکەن؟ ئەو چهکه کیمیاییهکان چ کارهساتێک له جەنگهکاندا بهرپا دهکەن؟!

ئەو داخۆ چەند کۆگای نهینی لهلای دهولهته تاوانبارهکان ههیه، وهک کۆگا (مخزن)ی چهکه کوشندهکانی (خۆرهیی) و (میکروبی) و (دهردهکوشندهکانی وهک شیرپهههه و کۆلیرا)و، لهدواييش دا ئەو دهردی ئایدزهی، که له کۆمپانیاکاندا سازو ئامادهیان کردوه تاكو بهسههرا نهیارانیاندا بلاویانکهنهوه، لهکاتیکدا جهنگ و کوشتاریان لهدهژ دهگیرن. بێگومان چهکه نوێیه کیمیایی و خۆرهیی (جرثومی)یهکان پیسترین و چههلترین و بێنرخترینی ئەو نمونانه، که زانستی

مالکاولکاری مروّفایه‌تی پێی گه‌یشتوووه‌، له‌ ئاکامی ئه‌و زیره‌کییه‌ شه‌یتانیه‌ ره‌ش و کینه‌ به‌رانه‌یه‌وه‌ پێی گه‌یشتوووه‌ که‌ دژی ره‌وتی ژیا‌نی مروّفایه‌تین. له‌به‌ر ره‌وشنایی ئه‌م ره‌وونکردنه‌وه‌یه‌دا په‌ی به‌ لایه‌کی حیکمه‌تی دانانی (ره‌حه‌مه‌ت) له‌پیش (عیلم) دا ده‌به‌ین که‌ له‌ فه‌رمایشته‌که‌ی خوا‌دا هاتبوو: ﴿ءَاٰیٰتُهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا﴾.

هه‌رله‌به‌ر ره‌وشنایی ئه‌م ره‌وونشکردنه‌وه‌یه‌شدا ده‌رك به‌ گرنگی تیکه‌ل‌کردنی زانست به‌ره‌حه‌مه‌ت و (زیاد‌کردنی ره‌گه‌زی ره‌ووشتمه‌ندیی بۆ سه‌ری)یشی ده‌که‌ین، تا‌کو بپێته‌ زانستیکی به‌سوود و پیرۆزو غه‌رقی ره‌حه‌مه‌ت.

"ره‌هتاری جوان له‌ خواستنی زانست دا"

کاتیک (مووسا) - سلاوی لی بیّت - به‌دیداری (خدر) گه‌یشت، خدر (سلاوی لی بیّت) پێی گووت: (تۆزانستیکی وه‌ها‌ت له‌ زانستی خودا له‌لایه‌ که‌خودا خۆی فی‌ری کردوویت و که‌ من نایزانم، منیش زانستیکی وه‌هام له‌ زانستی خودا له‌لایه‌ که‌ خودا خۆی فی‌ری کردووم وکه‌ تۆ نایزانیت.. (مووسا) پێی گووت: (ئایا ده‌هیلێت دوات که‌وم تا‌کو له‌و زانسته‌ی که‌فی‌ری کراویت منیش فی‌رکه‌یت؟ ﴿هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰ أَن تُعَلِّمَ مِنَّمَا عَلَّمْتُ رُشْدًا﴾).

سه‌ره‌تا له‌و وته‌یه‌ی (خدر) دا که‌به‌ (مووسا) ی گو‌تووه‌ ئه‌وه‌مان بۆ ده‌رده‌که‌و‌یت که‌هیچ که‌سیک هه‌موو زانستیکی له‌لانیه‌و تاییه‌ندی هه‌موو بواریکی نیه‌. چونکه‌ ئه‌وه‌تا (مووسا) ی پێغه‌مبه‌ری به‌رپێزی خودا (سلاوی خودای لی بیّت) هه‌ندی‌ک مه‌سه‌له‌ نازانی‌ت.. هه‌روه‌ها (خدر) یش که‌پێغه‌مبه‌ریکی به‌رپێزی خودایه‌ - سلاوی خودای لی بیّت - هه‌ندی‌ک مه‌سه‌له‌ی دی نازانی‌ت.. هه‌ریه‌که‌ له‌م دوانه‌ش زانستیکی له‌لایه‌ که‌ خودا فی‌ری کردووه‌و، به‌لام هه‌مان زانستی فی‌ری ئه‌وی تر نه‌کردووه‌

(خدر) یش ویستوویه تی ئەم راستی یه، به (مووسا) بگهیه نیّت.. بۆیه کاتیك سواری پاپۆره که ده بن، چۆله که یه که هاتوووه که وتۆته سهر لیواری دیواری پاپۆره که، ئینجا به دهنوکی خۆی جاریکیا، یان دوو جار داویتی له ئاوی ده ریا که، (خدر) یش ئەمهی کردۆته نمونه یه که به (مووسا) ی گوتوووه: (ئهی مووسا راده ی که میی زانستی من و زانستی تۆ له ئاست زانستی خوادا هینده ی جی دهنوکی ئەو چۆله که یه یه له ئاست پرووبه ری ده ریا که دا).

که وابوو هه موو زانسته مرویییه کان به بهر وارد له گه ل زانستی خوادا هه ر زۆر که من بۆیه ش خودا فه رموو یه تی: ﴿... وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾ (٨٥) الإسرائ، واته: (ئیه ئهی گرو ی ئاده میی هیچ شتیکی ئەوتۆتان له زانست پی نه دراوه ته نها شتیکی که نه ییّت).
شاعیریکیش گوتوو یه تی:

فقل لمن يدعي في العلم معرفة   حفظت شيئا وغابت عنك اشياء

واته: (به و که سه بلێ که (ئیدیدیعی زانیارییه که له نیۆ زانستدا ده کات): تۆ شتیکت زانیوه له کاتی که دا چه نده ها شتی تری لی بزربوو ه).

به لām له وته که ی مووسا شدا ﴿... هَلْ أَتَبِعَكَ عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَ مِمَّا عَلَّمْتَ رُشْدًا﴾ (٦٦) الکهف، دوو مه سه له وه رده گرین:-

مه سه له ی یه که م:

ئه ده بو ره فتاری جوان له خواستنی زانست و، ئاکاری بهرز له ده برپین و دواندنێ که سیکی زانادا، ئەوه بوو (مووسا) به شیوازی پرسیار به (خدر) ی گوتبوو، "ئایا ده هیلیت دوات که م/ اهل اتبعك؟ واته به م شیوازه ناسکه و به و ئەده بی

پرسیارکردن و داوای سۆزو بهزهیییه جوانه.. کهوابوو که دهلیت (من دوات دهکهوم) بهمانای (من شوینکهوتووی تۆم، نهک هاوشانی تۆو نهک خۆم بهزانا بزائم لهناست تودا.. کاتیك دواشت دهکهوم بۆ ئامانجیکه. ههروهها سهفهرم بۆ لای تۆو سهفهرم لهگهڵ تۆشدا ههر بۆ ئامانجیکه.. ئهوهیه لیتهوه فیرم.. زانست لی وهربگرم:-

﴿عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَن مِّمَّا عَلَّمْتَ﴾ بۆ ئهوهی فیرمکهیت لهو زاستهی که فیری کراویت) کاتیك زانست لهگهڵ ئهدهبدا داوا دهکریت ئهوا باش و بهسوود دهییت، بهلام کاتیك زانست بهبی ئهدهب داوا دهکریت ئهوا زهرهرمهند دهییت، چ بۆ خاوهنه داواکارهکی و چ بۆ کهسانی تریش ههندیك له خویندکارانی زانست ئهدهبی فیرخوازیی لهدهست دهدهن، بۆ ئهونه گهر کهسیکیان بابهتیک یان دوو بابهتی خویند، یان فرمودهیهک، یان دوو فرمودههی لهبهرکرد، ئیدی خۆی به زانایهکی کۆششکار (مجتهد) دادهنیت، که پێویسته به پهنجه ئاماژهی بۆ بکهن، ئینجا خۆی به زانایهک له سهروی زانایانهوه دادهنیت و لهسهر حسابی ئهوان دهردهکهویت و، کار بۆ بهکهه دانایان و سهرزهنشتکردنیان دهکات.

ههرکهسییکیش ئهدهبی خواست و داواکاریی زانست قهدهغه بکات، ئهوه دیاره زانست قهدهغه دهکات و، بهم پێیه ههموو خێرو چاکهیهکیش قهدهغه دهکات. باشرین کتیبیش دهبارهی رهفتاری جوان له خواستنی زانستدا کتیبی (تذکره السامع والمتکلم فی آداب العالم والمتعلم) ی (ابن جماعه)یه..

مهسهلهی دووهم:

مهبهست له خواستنی زانست و فیرخوازی یه، بهدهست هیئانی ژیری و تیگهیهشتنه ﴿عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَن مِّمَّا عَلَّمْتَ﴾ له پرستهکهدا (اعراب) ی (رشداً) به رێزمانی عهرهبی (تمییز)ه، (تمییز)یش ئهوهیه، که شتهکان لهیهک جیا دهکاتهوه.

پیوستیشه پێزمان (نحو) بڤهینه گه پ بۆ شیکردنهوهی مه بهسته که وه ئامرازو که ره سهیه که بۆ ده رهینانی هه ندیک واتاو ده لاله ت و سه رنجی جوان له پیکهاته ی پوانبیزی قورئانه وه . بێگومان (موسا) - سلاوی لی بیت - به وشه ی (رشنا) مه به ست و ئامانجی خۆی له خواستی زانسته که دا ده رده خات.. واته ئه وه دهیه ویت فیڕی ژیری بیت. دهیه ویت فیڕیت تا کو ببیته که سیکی ژیرو پیگه یشتوو ئه وه زانسته به سوود و راسته ش فیڕیت که ژیری و عه قل و تیگه یشتنی لیوه به دیی ده کات و، وای لی ده کات که به عه قل و ژیری یه وه مامه له له گه ل خه لکی دابکات و هه ر واش له نیویان دا بژی.

هه ندیک له خویندکارانی زانست ته نها فیڕبون ده که نه نیازو هیوایه که، ده یانه ویت فیڕی زانست بن تابن به زانا و خوینده وارو، ئیدی دروشمی (فیڕبون هه ربۆ فیڕبون و زانست هه ربۆ زانست) به رزکه نه وه .. به لام به سه رهاته که ی (موسا) فیڕی ئه وه یان ده کات که خواستی زانست و کاری فیڕ بوونی زانست بکه نه ئامرازیک بۆ گه یشتن و به نیازی پاک، ئه ویش پهیدا کردنی ژیری و تی شگه یشتن و به دیهینانی.

پاشان ئیمه ده بینین هه ندیک له خوازیارانی زانست ئه وه زانسته فیڕ ده بن که ئاکامی خراپه و زه ره مه ندیی یان هه یه، یاخود بۆ مرۆڤ ئاکاره ناشیرینه کان و سیفه ته دزیوه کان هه لده نیّت، یان هه ندیک له و فیڕخوازانه فیڕی زانسته بئ نرخی که م بایه خ و بئ به هاکان ده بن و بریکی زۆر له مال و کات و به هره و زه و توانا کانیان تیا به فیڕو ده دن. ده نا توخودا به راستی پیم بلی چ ژیری و عه قلێک له فیڕبوونی مۆسیقا و گۆرانی دا هه یه (واته گۆرانیه سه یرو سه مه ره کانی ئه مرۆ؟ ئه ی چ ژیری و عه قلێک له فیڕبونی سه ما و نیگار کێشان و په یکه رتاشی و نواندنا هه یه ؟ زانستی به سوود ئه وه یه که ژیری و بیرو پای جوان بڤاته وه و ئه وساش ده بیته ئه وه دره خته خۆش و پیروزی که به رو بوومی خۆش و به سوود ده گریت و، بۆ کاری باش و هه لئس و که وتی جوان مل ده نیّت.

"لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا"

(خدر) لهوه لایمی (مووسا) دا - سلاویان لی بیئت - که داوای هاوړی یه تی سه فهره که ی لیکرد، پیی گوت: (ئهی مووسا تو له سهر کرداره کانی من له کاتی سه فهدا ناتوانیت ئارام بگریت) ﴿إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾ بیگومان (خدر) هه والی ئه وهی به (مووسا) داوه که ئه ناتوانیت ئارام له سهر یاوه ریکردنی و له گه لدا رویشتنی بگریت.. ئه مهشی به (نه توانین) بو دهر پریوه.. بیگومان جیا وازیش ههیه له نیوان ئه وهی گهر بیگوتبایه (انک لن تصبر معی) و له نیوان ئه وهی، که پیی گوتوه: ﴿لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾ دیاره له وتهی یه که مدا، واته گهر بیگوتبایه: (انک لن تصبر معی) ئهم وتهیه ته نها نکوولی کردنه له ئارامگرتن، که به ههچ شیوهیه که توانای تیدانیه.

له وتهی دووه مدا، که گوتویه تی ﴿لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾. ئه وهی بو پروونکردو ته وه، که وا (مووسا) هه ولی زوړیش ده دات بو ئارامگرتن له سهر کرده وه کانی و خویشی له سهر ئارامگرتن راده هی نیئت، که چی و پرای ئه مهش ناتوانیت دان به خوئی دابگریت و له سهر کرده وه کانی نهیه ته ده نگ.. بیگومان (خدر) ئهم مهسه لهیه ی چهند جارێک به چهند دووپات کردنه وهیه که بو (مووسا) پروون کردو ته وه.. با یه کهیه که وشه کانی رسته ی (انک لن تصبر معی) شی بکهینه وه:-

- له (إِنَّكَ) دا (ان): پیتی دووپات کردنه وه حرف (توکید) و (نصب) یشه.

- (لَنْ): پیتی نکوولی کردنی ره هاو جهخت له سهر کراری هه می شه ییه، که هه رگیز و نابیت.

- نَسْتَطِيعَ: تواناداری (استطاعة) کهش هەر نکوولێ لیکراوه، نهك خودی ئارامگرتنه که.

- به مانای بیگومان مووسا، ههولدهات و خۆیشی ماندوو دهکات و ههچى له ههول و تهقه لایدايه، دواى ئارامگرتندا دهخاته گهڕ.. که چى له گهڵ ئهوه شدا ناتوانیّت (ههڕگیز ناتوانیّت).

- (مَعِيَ) دیاریکردنی ئەم وشەیه‌ش سرووشتی ئەو ئاماژەیه ده‌به‌خشیّت که (مووسا) ده‌سته‌وسان ده‌بیّت له ئارام گرتن له‌گه‌ڵیدا (له‌گه‌ڵ خدردا).. له‌مه‌شدا (وێرای ئەوه‌ی به‌ره‌ه‌لستی تێدايه) متمانه‌دان و دل‌نیاکردنه‌وه‌یه‌کی بۆ (مووسا) تێدايه، که دیاره (خدر) نایه‌وێت وزه‌و توانای (مووسا) له‌سه‌ر ئارام گرتن و دان به‌خۆدا گران به‌که‌م بگه‌ڕیّت. بیگومان (مووسا) له‌گه‌ڵ که‌سانی تری (غه‌یری خدردا) ئارام ده‌گه‌ڕیّت. به‌لام شکستی و ده‌سته‌وساون بوونی له‌ مه‌سه‌له‌ی ئارامگرتندا، ئەوه‌ ته‌نها له‌گه‌ڵ (خدر) دا واده‌بیّت که ناتوانیّت ئارام له‌سه‌ر کاره‌کانی بگه‌ڕیّت.

"وَكَيْفَ تَصْبِرُ" و لیکدانهوهی دهروونناسی

وادیاره موسا- سلاوی لی بیّت - تووشی سه‌رسورپمان و واق ورمانیك بووه، چونكه ئاخ‌ر چۆن (خدر) به‌سووربوونه‌وه به‌رهه‌لستی ی ده‌كات له‌سه‌ر ئارام نه‌گرتنه‌كه‌ی، به‌و شته دووپات‌كراوانه‌ش جه‌ختی له‌سه‌ر بۆ ده‌كات‌ه‌وه؟! ئه‌ی چۆن زانیویه‌تی و كی هه‌والی پێداوه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی، گوايه (موسا) ئه‌وپه‌ری هه‌ول و كۆششی خۆی بۆ ئارام‌گرتن ده‌خاته‌ گه‌پو، كه‌چی شكستی‌ش دینیّت ..

پاساویکی خدر له‌م ڕووه‌وه بۆ موسا ئه‌وه‌بوو، كه‌ پێی گوتبوو: ﴿وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا﴾ ئاخ‌ر تۆ چۆن ئارام له‌سه‌ر كرداریك ده‌گریت، كه‌ پێشتر هه‌یچ هه‌وال و زانیاری و عیلمیكت له‌سه‌ری نه‌بووه؟! له‌ فه‌رمووده‌كانی پێغه‌مبه‌ریشدا ﷺ واهاتووه، كه‌ (خدر) پێی گوتووه: (ئاخ‌ر تۆ چۆن ئارام له‌سه‌ر كرداریك ده‌گریت، كه‌ هه‌والیكت له‌سه‌ری پێی ڕانه‌گه‌یه‌نراوه‌و، من فه‌رمانم به‌ ئیشیك پێكراوه‌، كه‌ ئه‌نجامی بده‌م، گه‌ر تۆش بیبینیت ئارامی له‌سه‌ر ناگریت (كه‌ بێده‌نگ بیت و په‌رسیاری له‌سه‌ر نه‌كه‌یت).

دیاره موسا هه‌رگیز ئارام ناگریت، چونكه‌ چه‌ند كردار و په‌فتاریکی وه‌ها له‌ (خدر) ده‌بینیّت كه‌ به‌رواله‌ت نامۆن‌وئه‌و له‌ بنج و بناوان و حه‌قیقه‌ته‌كانیان نازانیت، هه‌ربۆیه‌ش نكوولێ له‌و كارانه‌ی ده‌كات و ئارام له‌سه‌ر له‌گه‌لدا رۆیشتنیشی ناگریت.

وته‌كه‌ی خدر ﴿وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا﴾ ئاماژه‌ بۆ سیفه‌یك له‌سیفه‌ته‌ مڕۆیییه‌كانی ده‌روون ده‌كات. هه‌ربۆیه‌ پێویسته ئیحه‌ش له‌به‌ر ڕۆشنایی

زانستی (دهروونناسی)ی شیتهلکاریی راستیپیکدا لێی وردینهوه، تاكو هه‌ندێك له
 په‌هه‌نده‌كانی له‌ ده‌رووی لێكدانه‌وه‌ی ده‌روونناسیانه‌ی ئه‌و ئایه‌تانه‌وه‌ لێك
 بده‌ینه‌وه‌، كه‌ چه‌ند مه‌ودایه‌کی ده‌روونیان هه‌یه‌..

بێگومان خوداش ده‌روونی مرۆفایه‌تی له‌سه‌ر چه‌ز كردن له‌ زانین و به‌ده‌سته‌یه‌نانی
 زانیاریه‌كان خه‌لق كردووه‌، چونكه‌ مرۆف چه‌ز ده‌كات بزانی‌ت چی له‌ ده‌رووبه‌ریدا
 هه‌یه‌و، چه‌ز ده‌كات هه‌موو ئه‌وه‌ی ده‌بیینی‌ت و ده‌بییسی‌ت، بیانزانی‌ت. هه‌ر بۆیه‌ش
 برپێکی زۆر له‌ پرسیارو داواکاری زانین ده‌رده‌برێت، تاكو چه‌ندین زانست و زانیاری
 نوێ ده‌سته‌به‌ر بكات. جا ئه‌گه‌ر چه‌ند شتێك ببینی‌ت و لێیان تێنه‌گات ئه‌وا به‌په‌له‌
 نكوولێكردن و به‌رهه‌لستی پێشان ده‌دات، یان به‌لانی كه‌مه‌وه‌ داوا‌ی رو‌نكردنه‌وه‌ی و
 به‌دیارخستن ده‌كات. به‌راستی سرووش‌تی مرۆف ئاوا ناروات، كه‌ هۆش و بیرى خۆی
 هه‌له‌وه‌شینی‌تته‌وه‌، بۆیه‌ ئارام ناگریت له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی كه‌ لێی تێناگات و بێده‌نگیش
 نابیت له‌وه‌ی، كه‌ توانای هه‌لگرتن و چه‌وسه‌له‌ له‌سه‌رگرتنی نیه‌.

(خدر) ئا ئه‌مه‌ی له‌ سرووش‌تی ده‌روونی مرۆفایه‌تی زانیبوو، له‌به‌رئه‌مه‌ به‌
 مووسای گوتووه‌: (من فەرمانم به‌ ئیشیك پێكراوه‌و، گه‌رتۆش بینه‌ری ئیشه‌كه‌م
 بیت ئارامی له‌سه‌ر ناگریت.. ئارامی بۆیه‌ له‌سه‌ر ناگریت، چونكه‌ ئاگاداری
 حه‌قیقه‌ت و باره‌ی راسته‌قینه‌كه‌ی نه‌بویت.. عه‌قلیشت توانای به‌ئه‌ندیشه‌
 گرتنی نیه‌، چونكه‌ تۆ هه‌یچ هه‌وال زانیاریه‌كه‌ت له‌سه‌ری پێ نه‌دراوه‌، ئیدی
 گومانی مه‌سه‌له‌یه‌کی وای له‌سه‌رده‌به‌یت، كه‌ نكوولێ كردن و نا‌په‌زایی له‌سه‌ر
 ده‌ربرپین، بخوازی‌ت.

له رڼا څخه ځوانه کاني يا وهرې کړن و سه فېر کړن

(مووسا) - سلاوى لى بيت - پەيمانيدا به (خدر) له سهر ئه وهى كه له گه ليا به نارام ده بيت و خوى له كرداره كاني هه لئاقور تينيت: ﴿قَالَ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا﴾ (الكهف) ئينجا (خدر) يش داواى لى كړد په يره ويى هو كاريك بو به دىي هينانى ئم په يانه بكات، وهك پيى گوت: (گهر دواى من بكه ويت له م سه فېر ده، ئهوا پرسيارم له سهر هيچ كار وكړده وهيه كي خوم لى مه كه هه تا له دواييدا خوم هو يه كانييت بو پروون ده كه مه وهو بارى راستيه كه يت تيده گه يه نم ﴿قَالَ فَإِنْ أَتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا﴾ (الكهف) به ماناى داواى لى كړد وه كه له سهر هيچ شتيك پرسيارى لى نه كات و به ره لستىي هيچ كرداريكى نه كات به لكو چاوه رپي ئه وه بيت كه له دواييدا هه وال و پروون كړنه وهو شيكاري كرداره كاني له (خدر) خو يه وه پي راده گه يه نريت.

به مېش وادياره ريگه بو گه شتيك خوش ده كات و ئامازى ئه وهش به (مووسا) ده دات كه بيگومان چنډ پرووداويكى له ناكاوو سه يرو سه مېره و چنډ پېش هاتيكي نا ئاساييش ده بينيت و، له وانه يه (مووسا) ئه مانه به ناهه ق و بيزار و (له روا لته) دابيينيت، به لام به ره لستى (خدر) بكات، به لكو چاوه رواني پروون كړنه وه له (خدر) بكات و بيته وهى پرسياريان له باره وه بكات، بائارام بگريت و هيچ نه لئيت تا ئه و كاته ي كه (خدر) خوى هو يه كاني پيده لئيت: جا له كاتيش كيشدا سه رنجى وردو قول له پرووداوه كاني نيوان ئه و دو پيغه مېره به ريزه (خدر و مووسا) ده ده ين، ئهوا ده بينين چندين رڼا څخه جوانى يا وهرې كړنې نيو سه فېرى تيدايه و، ئه و ريگا راسته ي سه فېرو گه شتيا ريش پيشان ده دات كه هاوكارى و پي كه وه گونجان مسوگه ر ده كات و، ناكوكى وناته بابي نيوان گه شتيا ره كانيش دوور ده خاته وه ..

چونکه (موسا) - سلاوی لی بیّت - په یان ده دات له سهر ئارامگرتن و بو به دی هیئانی ئەمەش پشت به خودا ده به ستیّت: ﴿قَالَ سَتَجِدُنِيْ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ صَابِرًا ۖ﴾ .. ئارام گرتنیش په یوه نډیه کی به تینی به گهشت و سه فه رکړنه وه هیه، چونکه هه رده بیّت له سه فه ردا ئارام و ئو قه رگرتن هه بیّت. دنا سه فه ریک به بی ئارامگرتن هه ر ناکوکی و ناتهبایی و به ده ختی تیډا روو ده دات، هه روه ها سه فه رکړدن به شی که له سزاو نا په حه تی و، مروقی (سه فه رکار) یش نا ئارام و ماندوو شه که تموه، می شک و ده ماره خانه ی ماندوو وه، زوو هه لده چیّت و تووړه ده بیّت.. هه ر بو یه ش سه فه رکاری باش په نا به و ئارامگیرییه ده گریت، که بو ی ده لویّت.

موسا گوئی: ﴿قَالَ سَتَجِدُنِيْ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ صَابِرًا ۖ﴾. په فتاریکی جوانی دیکه ی یاوه ریی کړدن له سه فه ردا گو یزایه لی کړنه بو ئەمیری سه فه ره که: ﴿وَلَا اَعْصِيْ لَكَ اَمْرًا﴾ له سه فه ریشدا پیویسته ئەمیریکی فه رمانه وا هه بیّت، تا کو گو یزایه لیی فه رمانی بکریّت، هه روه ها پیویسته کاره کانی سه فه ر ړیک و پیک بخریّت و، ړۆل و کارو ئه رکه کانیش دابه ش بکریّت.. هه روه ک پیویسته فه رمانه کان جیبه جی بکریّن و پیډاویستی یه کان په یدا بکریّن.. یه کیکی دی له په فتارو ئادابی سه فه ر ئه وه یه، که برا گه شتیاره کان به ره ه لستی و نکۆلی نه که ن و گرفت دروست نه که ن: ﴿قَالَ فَاِنْ اَتَّبَعْتَنِيْ فَلَا تَسْأَلْنِيْ عَنْ شَيْءٍ حَتّٰى اُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ۖ﴾ ..

"خدر" و کهشتیه که

(مووسا) له گهڵ (خدر) دا- سلأویان لی بیت - ریکهوتن له سهر ئه وهی که هاوڕێیهتی بکات لهو سهفهردها تاكو زانیاری لیوه فیڕیئت، بهو مهرجهی پرساری له سهر هیچ شتێك لی نه کات و دان به خۆی دابگریئت تائه و کاتهی که (خدر) خۆی هه والۆ و پوونکردنه وهی پی راده گهیه نیئت.. ئیدی دهستیان کرد به رۆشتن و ههنگاونان (فانطلقا) ئهوان به رینگای سهر که نار ده ریا که دا ده رۆشتن و یستیان سواری کهشتی یه ک بن، کهشتی یه کیش به لایان داها ت و، ئهوانیش رایان گرت و سواری بوون، خه لکه سه رنشینه کانی کهشتی یه کesh (خدر) یان ده ناسی و بهم هۆیه وه به بی کرئ سواریان کردن، وه ک له فهرمووده که شدا هاتبوو... ﴿ئهو خه لکه ی که له پاپۆره که دا بوون (خدر) یان ده ناسی﴾ ئه مه به لگه یه له سهر ناسراوی (خدر) له لای خه لکی ناوچه که و، چهند په یوه ندیه کی کۆمه لایه تیشی له گه لیاندا هه بووه کهسانی تریشی ناسیوه و، بهم پییه ش ئهو لییان دانه پراوه و، له ئه شکه وت و چیاکان داگۆشه گیر نه بووه، له و وه خته شدا که (خدر و مووسا) له کهشتیه که دا بوون، چۆله که یه ک دیت و دلوپیک له ئاوی ده ریا که به دهنوکی ده خواته وه.. (خدر) یش ویستویه تی ئه مه بکاته مه سه له یه کی زانستی بو موسا و بابه ته که ش له پتی لۆژیکی به لگه داری (المنطق البرهانی) یه وه و به به کاره یینانی هۆیه کانی پوون کردنه وه و بۆ شی بکاته وه. له م پروه وه (خدر) به مووسای گوتوه:

(ئهرئ ده زانیت ئه و چۆله که یه بری چه ندیکی له ئاوی ده ریا که خوارده وه)؟

مووساش له وه لامدا گوتی: (جا چه ندیکی لی خوارده وه ته نها یه ک دلوپه ئاوی لی هه لگرتوه). (خدر) یش پتی دلئت: (زانستی من و زانستی تۆش به به راورد له گه ل زانستی خوادا ته نها وه ک ئه و دلو په ئاوی نیو دهنوکی چۆله که یه که له ئاوی ده ریا که وه هه لی گرت)..

کاتیک هەردووکیشیان له پاپۆره کهدا بەرپۆه بوون (خدر) به ئانقهست تهختهیه ک تهخته کانی پاپۆره که لێ ده کاته وهو ده ری دینیّت .. (مووسا) ش سه ری لهم کاره ده سوپمیّت و پرسیار له ناخیدا سه ره له ده دات له سه ره ئهم کاره وه ره له ده رو نی خویشیدا کاره که هه له ده سه نگینیّت و به و نه نجامه ده گات که ئهم کاره (ده ره یّنیانی پارچه تهختهیه ک له خواری وه ی پاپۆره که) هیچ مانایه کی نیه، چونکه ئهمه له وانه یه بییته هۆی سه ره نگووم بوونی که شتییه که وه، سه ره نشینه کانی شی هه ره وه عه بیدار کردنی که شتییه که یه و کون تی کرد نیه تی .. دیاره ئهم کرداره ش شایسته ی کهسانی تر نیه، ئیدی چۆن ده بیّت ئهم خراپه یه ده ره ق کهسانی ک بکریّت که خاوه نانی که شتییه که نه و که ریزیان له هه ردووکیان (له مووسا و خدر) ناوه و به خۆرابی سواریان کردوون؟؟!

ئایا به مه پاداشتی ریزیان و چاکه کردنیان ده دریتته وه. له به ره ئهمه ش (موسا) ئه و په یانه ی خۆی که به (خدر) ی دابوو که و پرسیار له سه ره کاره کانی نه کات له بیر ده چیته وه، به ره له ستیی ده کات له سه ره ئه وه و پیی ده لیّت: (ئه ری تۆ بۆیه ئهم که شتییه ت کون کرد تا کو خاوه نه کانی سه ره نگووم که یه، به راستی کاریکی ناهه مواری نه شیوات نه نجامدا) خدریش ئه وه ی به بیر دینیته وه که ئایا من پیّم نه گویت تۆ ئارام له گه ل مندا ناگریّت ﴿قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾ (٧٢) الکهف .. (مووسا) ش داوای لی بوردن له سه ره به ره له ستی کرد نه که ی ده کات و دان به و له بیر چو نه وه یی داده نیّت: ﴿قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عَسْرًا﴾ (٧٣) الکهف ﴿کاتیک لهم حاله ته ش ورد ده بی نه وه چه ند په ندی کی جوانی لێ وه ده ره ده هی ترین: وه ک:-

١- بیگومان پیغه مبه رانی شتیان له بیر چو وه، له بیر چو نه وه که شیان پیچه وانه ی ئه و عیصمه ت و پارێزراوییه یان نیه، که خودا بۆی په خساندوون لهم باره یه وه

چهندان به لگه له قورئاندا له سهر حاله تی له بیر چوونه وهی پیغه مبه ران ههیه، وهك ئه وهی كه خودا به دواین پیغه مبه ری خۆی (محمد) ﷺ فرمویه: ﴿...وَأَذْكُرُ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ...﴾ (الكهف) ﴿٢٤﴾، واته: (ههركاتیك توشی حاله تی بیر چوونه وه بویت، خودای پهروه ردگارت به یادبیتته وه). ههروه ها خودا ده رباره ی یه كه م پیغه مبه ریشی (ئادهم) فرمویه تی: ﴿وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا﴾ (١١٥ طه) (به راستی ئیمه پیشتیش په یامان له ئادهم وه رگرت له سهر ئه وهی توخنی دره خته كه نه كه ویت، به لام ئه وه په یامانه ی له بیر چوونه وه حاله تی له بیر چوونه وه كه شی وه هابوو، كه پیشتتر به ته مای ئه وه سه ری پیجیه نه بووه تابگاته را ده ی ئه وهی تاوانباری كهین).

حاله تی بیر چوونه وه له لای پیغه مبه رانیش چهند ئاكارێکی مرویی یه، چونكه نه وانیش مروؤ بسوونو، نه ریتی له بیر چوونیش، نه ریتیکی پتوه لكاوی ئاده میزاده كانه.. ئهم له بیر چوونه وه یهش له شهیتانه وه نیه، چونكه شهیتان هیچ ده سه لاتێکی له سهر پیغه مبه ران نیه.

گهر سه رنج بدهیت له وته كانی (یوشعی كورپ نون) و (موسا) ده بینیت جیاوازییه کی گه وه ههیه له نیاواندا. (یوشع) له سهر بیر چوونه وه كه ی خۆی گوته بوی: (كه شهیتان هه والی رۆشتنی ماسیه كه ی بیر بردۆته وه: ﴿فَإِنِّي نَسِيتُ الْحَوْتَ وَمَا أَنَسَنِیْهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ﴾، موسا — اش ده رباره ی له بیر چوونه وهی خۆی، داوا له (خدر) ده كات، كه لیی نه گریت و له سهر له بیر چوونی په یامانه كه لیی نه پرسیتته وه: ﴿لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ﴾.. له ولاره (یوشع) هۆی بیر چوونه وهی خۆی داوه ته پال شهیتان، له م لاشه وه (موسا) له بیر چوونه وه كه ی خۆی خستۆته پال نه فسی خۆی.

۲- نكولێكردنی مڕۆقی موسلمان لهو كارهی كه به سه‌رپێچیکردن له شه‌رعی داده‌نیّتو، بێده‌نگ نه‌بوون لییشی، وه‌ك چۆن (موسا) نكولیی له كاره‌كه‌ی (خدر) كردوه له‌سه‌ر ده‌ره‌ینانی پارچه‌ ته‌خته‌یه‌ك له كه‌شتیه‌كه‌وه‌ بیدار كردنی.

۳- دیتنی كارێك كه به‌ رواله‌ ته‌ ده‌ركه‌وتوه‌ كه‌یدا له‌كارێكی دزیو ده‌چیّت، ئه‌و په‌یمانێ له‌بیر موسا برده‌وه‌، كه له‌سه‌رخۆی فه‌رزی كردبوو، ئه‌مه‌ش له‌ هه‌سته‌وه‌ری (هه‌ساسیه‌تی) خۆیه‌وه‌ به‌رامبه‌ر كاره‌كه‌و له‌ په‌تكرنه‌وه‌ی ده‌روونی بۆیه‌وه‌ بووه‌.

۴- كونكردنی كه‌شتیه‌كه‌ش به‌ لیكردنه‌وه‌ی پارچه‌ ته‌خته‌كانیه‌تی.. زانایانیش جیاوازیان له‌نیوان كونكردن و دروستكردن (خرق و خلق) دا كردوه‌، چونكه دروستكردن (خلق) هه‌ینانه ئارای شتیكه له‌سه‌ر ئاقاری چاكسازی و پێككردنه‌وه‌، وه‌ك چۆن خودا به‌وشیوه چاكسازی و پێكوپێكیه‌وه ئاسمانه‌كان و زه‌وی و مڕۆقی دروست كردوه‌. خودای داناو كاربه‌جێ له‌یه‌ك ئایه‌دا كه ئایه‌تی ژماره (۱۰۰) ی سووره‌تی (الأنعام) باسی هه‌ردوو كرداری (خلق) و (خرق) ی پێكه‌وه‌ كردوه‌، وه‌كو فه‌رمویه‌تی: ﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُمُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ...﴾ (الأنعام) ، واته (جاهیله‌كان جنۆكه‌یان كردۆته‌ هاوه‌ل و هاوبه‌شی خودا له‌كاتیكدا، كه هه‌ر خودا خۆی جنۆكه‌ی دروست كردوه‌، هه‌روه‌ها به‌ناهه‌ق كورپوكچ ده‌دنه‌ پال خودا بیئه‌وه‌ی هه‌یچ زانیاریه‌ كیشیان له‌و بارانه‌وه‌ هه‌ییت)..

پیه‌ته‌كانی هه‌ردوو وشه‌كه‌ی (خلق) و (خرق) له‌م ئایه‌ته‌دا و هاتنیان پێكه‌وه له‌یه‌ك بابته‌دا ئاماژه‌یه‌كه‌و، بۆ وجودی سیبه‌ری نایابی هه‌ریه‌كه‌یان، بۆ نموونه‌ش وشه‌ی (خلق هم) كه (خلق) له‌ سێ پیت پێكه‌اتوه‌و پیتی ناوه‌راستیان (لام)ه‌، كاتیك سه‌رنج له‌ ئه‌ركی (لام) ی نیو وشه‌كه ده‌دین ده‌بینین رۆلی چاكسازی بینیه‌، چونكه‌ هۆیه‌کی گه‌یاندنی نیوان هه‌ردوو پیتی (خاء) و (قاف)ه‌كه‌یه‌.

بهلام وشه‌ی (خرق) که ناوه‌راسته‌که‌ی (راء)ه‌و ئهم را (راء)ه‌ش ئاماژه بو مانای (خرق) ده‌کات که شیواندن و لیکداپړین و که‌له‌به‌ر تێ‌کردنه، چونکه هه‌ردوو پیتی (خاء) و (قاف) که‌ی لیکداپړیوه.

۵- لُغْرِقَ: ئهم لام-ه‌ی سه‌ره‌تای وشه‌که به (لام العاقبة/ لامی ئاکامدار) ناو ده‌بریت، نه‌ک (لامی پاساو هێن/ لام التعلیل)، چونکه ئاکام (عاقبة) و ئه‌نجامی که‌له‌به‌ر تێ‌کردنی که‌شتی به‌که سه‌رنگووم بوونی خاوه‌نان و سه‌رنشینانیه‌تی.

له‌ فه‌رمایشی (لُغْرِقَ أَهْلَهَا) ش‌دا ئاماژه‌یه‌ک بو پێژلێنانی مرۆڤو له‌پێشتر دا به‌تایبه‌تی له‌ ئاست مادده‌و ئامێردا.. چونکه مرۆڤ به‌پێژترو شکۆدارتره‌ لییان، ئه‌مه‌ش وه‌لامیکه‌ بو ئه‌و پێبازی کۆمۆنیستی (شیوعی)یه‌ی، که‌ مادده‌ له‌ مرۆڤ به‌چاک‌تر و به‌پێژتر داده‌نیت. هه‌روه‌ها له‌و فه‌رمایشته‌ی خوادا له‌سه‌ر زاری مووسا (لُغْرِقَ أَهْلَهَا) نیشاره‌تێک بو مه‌ترسیی گه‌وره‌ی کاره‌که‌ هه‌یه، چونکه مل ده‌نیت بو سه‌رنگووم بوونی خه‌لکی سه‌ر که‌شتیه‌که، هه‌ربۆیه‌ش به‌ره‌هه‌لستی له‌سه‌ر ده‌برپویه. به‌لام خۆ له‌ دوايشدا (خدر) هه‌موو کرداره‌ نااسایی به‌کانی بو (مووسا) لیکداوه‌ته‌وه‌ و ئه‌ویش به‌وه‌ دلخۆش بووه. بو‌ نمونه‌ کاتێک رازو نه‌هێنیی کونکردنی که‌شتیه‌که‌ی بو ده‌رخستوه‌، (مووسا) دلشاد بوو، له‌م باره‌یه‌وه‌ خودا له‌سه‌ر زاری (خدر) فه‌رموویه‌تی: ﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ و‌اتاکه‌ی به‌کورتی: (ئهو که‌شتیه‌ی که‌ عه‌بیدارم کرد مو‌لکی چه‌ند هه‌ژاریک بوو که‌ له‌ده‌ریادا کاری بژێویی ژیا‌نیان پێده‌کرد، منیش بۆیه‌ ویستم ئاوا عه‌بیداری بکه‌م چونکه‌ له‌و ناوچه‌یه‌دا و له‌پیشینه‌وه، پادشایه‌کی سته‌مکار هه‌بوو، که‌ گشت که‌شتیه‌کی چاک و بێعه‌یبی به‌زۆر داگیر ده‌کرد)..

له پاساوه‌که‌ی خدردا ئەم چەند راستییە دەردێتین:-

- ١- دیاره هه‌ژاره‌کان خاوه‌نی پاپۆریك بوون، ئەمەش بەلگەیە لەسەر ئەو‌ه‌ی کە هه‌ژار (مسکین) خاوه‌نی هه‌ندیك مولك و مالّ ده‌بێت، به‌لام به‌شی پرکردنه‌و‌ه‌ی پیوستییەکانی ناکات. نه‌دار (فقیر)یش ئەو‌ه‌یه کە خاوه‌نی هیچ نیه‌.
- ٢- وشە‌ی (وراءهم) مانای (له‌پیشیان‌ه‌وه‌) ده‌گه‌یه‌نێت، هه‌ر چەنده به‌روالّەت له‌زمان دا مانای (له‌دوایانه‌وه‌) بگه‌یه‌نێت به‌مانای له‌ پیشیان‌ه‌وه‌، کە خالّی گه‌یشتنه‌، پادشایه‌کی سته‌مکار هه‌بو‌ه‌، هه‌ر پاپۆریکی چاک و بێ خه‌وشی به‌لادا تیپه‌ری بێت به‌زۆرو سته‌م داگیرکردو‌ه‌و‌ لی سهندوون‌و‌، ده‌ستی به‌سه‌رداگرتو‌ه‌و‌.. (موسا) و کەسانی تری نیو پاپۆره‌که‌ش زانیارییان له‌و باره‌یه‌وه‌ نه‌بو‌ه‌، به‌لام خودا ئەم زانیاری یه‌ی به‌ (خدر) گه‌یان‌دو‌ه‌و‌ سرووشی ئەو‌ه‌شی پێ داوه‌، کە که‌شتییە که‌ عه‌بیدار کات، تاکو به‌و عه‌بیداربوونه بۆ خاوه‌نه‌کانی بمێنێته‌وه‌و‌ پارێزراوبێت.
- ٣- له‌م هه‌لّس‌و‌که‌وته‌ی خدردا وا تێده‌گه‌ین، کە کابرای پادشا، ته‌نها پاپۆری چاکی داگیرکردو‌ه‌.
- ٤- ئەم کرداره ناله‌باره‌ی پادشاکه‌ش ده‌لاله‌ت له‌ سه‌رکارێکی سه‌یرو نااسایی ده‌کات، چونکه بنچینه‌ی ئه‌رکی ئەو پادشایه پاراستنی گه‌له‌که‌یه‌تی به‌هه‌موو که‌سه‌کان و شت و مه‌ک و مالّ و سامانیانه‌وه‌، کە ده‌بوايه پارێزه‌ری ئەوان بوايه نه‌یه‌شتایه‌، هیچ که‌سیکی تریش ده‌سد‌رێژیان بکاته سه‌ر.. به‌لام ئەگه‌ر ئەم پادشایه خۆی بووبێته دزو رێگرو پله‌و پایه‌و سوپاکه‌ی‌و، پیاوانیشی بۆ ئەم کاره ناله‌باره قۆرخ و پاوان کردبێت، ئەوه بێگومان کاره‌ساتێکی گه‌وره‌و نه‌هامه‌تیه‌کی دژوار بو‌ه‌.

۵- له کاتی خراپه وتاوانکاری حاکماندا تهنها بانگهوازکاران و چاکه خوازان خهڵکی رزگاردەکهن، چونکه ئەوان جێ ئومێدی خهڵکی و فریادپرسن و بهرووی ستهم و شیوان و زۆرداری دا دهوستان وهك چۆن خدر ئاوا رەفتاری کردوو.

۶- ئاوێ و سهرنجیکی جوانی دیکه له مه‌دا ئەوهیه: (خدر) (له پای عه‌یبارکردنی کهشتیه‌کهوه ئەو کهشتیه‌ی پاراستوو. کهواته هه‌ندیک جار بۆ چاکسازییه‌کی هه‌مه‌لایه‌نه پێویسته بریکی که‌م له تێکدان و عه‌یبارکردن هه‌بێت. له‌وانه‌شه چاکسازی تێکه‌لی هه‌ندیک خراپکاری بێت، جا ئەگەر مه‌سه‌له‌که ئاوابێت، ئەوا بێگومان مڕۆ هه‌ندیک جار خۆی به‌ناچار له‌وه‌دا ده‌بینێته‌وه، که ده‌بێت هه‌ندیک شتی به‌چووک تێک بدریت.

بێگومان ئایینی ئیسلام، به‌جێهێنانی سزای بۆ پاراستنی (نه‌ته‌وه‌و ئایین و ره‌وش) پێویست کردوو، بۆ غه‌وه‌ش کوشتنی بکوژ (قاتل) و، به‌رده‌بارانکردنی مڕۆقی زیناکاری خاوه‌ن هاوسه‌رو، برینی ده‌ستی دز، هه‌موویان به‌رواڵه‌ت، کاری ترسناک و خوێنریژین، به‌لام زۆر پێویست و زه‌رووریشتن بۆ به‌دییه‌نانی چاکسازی و رێک کردنی کۆمه‌لگه‌.

"خدر" و کوشتنی کوره نه‌وجه‌وانه‌که

(مووسا) داوای لی‌بوردرنی له (خدر) کرد له‌سه‌ر له‌بیرچوونی به‌ئێنه‌که‌ی. دو‌باره ده‌ستیان کرد به‌ رۆیشتن (فانطقا) له‌ کهشتیه‌که ده‌رچووبوون و به‌سه‌ر که‌ناری ده‌ریا که‌دا رۆشتن، کۆمه‌لێک منداڵ و می‌رد منداڵیان دی، که پێکه‌وه یارییان ده‌کرد. خدر سه‌یری نه‌وجه‌وانێکیانی کرد، که (تازه پێده‌گه‌یشت) رووی تی‌کردو سه‌ری هه‌لکه‌ندو کوشتی. ئیدی منداڵه‌که له‌به‌رده‌ستی مرد. (مووسا)ش زۆر تێکه‌چوو و سه‌ری سو‌رما له‌وه‌ی دیتی، که ئاخ‌ر چۆن خدری پێغه‌مبه‌ری خودا

پرووده کاته نه جه وانه وانیکی بچووک که هیچ هه له یه که هیچ تاوانیکی نه کردوووه، دهیکوژیت. له بهر نه مه به بیزاری و نکوولی لیکردنه وه له کاره که ی، پرووی پرسیاری تیده کات و پیی ده لیت: ﴿أَقَلَّتْ نَفْسًا زَكِيَّةً بَغِيرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا﴾، واته: (به راستی سهیره نه وه تو بۆچی که سیکی بیتاوانت کوشت بیته وهی تاوانیکی وه های شایسته ی کوشتنه وه بیت، کرد بیت؟ بیگومان کاریکی ناره واهه موارت کرد)؟! نینجا (خدر) یش دووباره نه وه به یادی (مووسا) دینیتسه وه که نایا پیشتی پیی نه گوته بو (تو ئارام له گه ل من ناگریت): ﴿أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾ به وهش وای بۆ ده رده خات که ههر زووتر پیشبینی به ره لهستی و مشت و مپی لیده کرد، چونکه (مووسا) چهند شتیکی وا له (خدر) ده بینیت که به روا لهت جی په سه ند کردن نیین، به تاییه تیش گهر له پرووکاره ده ره کییه کانه وه بۆیان پروانریت.

(مووسا) ش ههستی به خوئی کرد، که له نکوولی لیکردندا په له ی کردوووه خوئی له سه ره په یانه که رانه گرتوه، شه رمه زاریش بوو له زویری په له کردنی له وه به ره لهستیانه، که بوونه هوئی گله یی وگازانده ی (خدر) له سه ری بۆیه پیی گوت: (ئه گهر له مه ولا پرسیارم له سه ره هیچ شتیکی تر لیکردیت، نه وه یا وه ری کردم په سه ند مه که، به راستی له لای من تو پاساوکی زورت له سه ره لیبوردن بۆ دروست بووه)، ﴿إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَحِّحْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا﴾.

کاتیك (خدر) یش له دوای هه موو کاره کانی، بنج و بناوانی مه سه له کانی بۆشی کردۆته وه، له باسی هوئی کوشتنی منداله که شدا به (مووسا) ی گوتوه: ﴿وَأَمَّا الْفُلُّ فَإِنَّ أَبَوَاهُ مُؤْمِنِينَ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهَقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا﴾ (٨٠) فَأَرَدْنَا أَنْ يُبَدِّلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ رَحْمًا (٨١) الكهف، واته: (ئه و کوره میرد منداله ش (که ئاوا کوشتم) دایک و باوکیکی باوه رداری هه بوو، خویشی زور به

کافرو بئـ باوهـ پـێکی خهـ تهـرناک دهـردهـ چوو، بۆیه ترساین له وهی نه بادا به و کوفرو سته مکارییه باوک و دایکی ته و او وه پـسو بیزار بکات، به و کاره شمان ویستمان که خودای په ره و رد گاریان له جیاتی ئه وه کورپـێکی پاکترو به ره حمـترو سۆزیان پـی ببه خـشـیته وه .

با هه لۆیسته یه ک بکهین وچه ند راستیه ک له م نایه تانه وه ده ربینین:-

۱- راسته که کوشتنی مندا له که له لایهن (خدر) وه به روا له ت وه ک کاریکی به رچاو ده بیته هۆی بیزاری ده ربینیی، هه ربۆیه ش (موسا) بیزاری لی ده ربیره و، ئه م هه لۆیسته ش بانگه وازی که بۆ ئیمه ده رباره ی بیزاری ده ربیرین له کاری ناهه موارو، که ئه و بیزارییه ش به ئاشکرا بیـتـ.

۲- وته ی (موسا) به (خدر) ﴿قَالَ أَقْنَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ﴾ ئاماژه یه کی تیدا یه له سه ر بوونی کوشتنی ره و ا به پـی شه ر ع که ده بیـت نه فسـیـک له سه ر نه فسـیـکی دی بکوژریته وه، هه ربۆیه ش (موسا) ناره زایی له سه ر کوشتنی مندا له که ده ربیره و، چونکه به رای خۆی له به ر ئه وه ی (ئهم مندا له که سیـکی نه کوشتـوه) شایسته ی ئه وه نیه بکوژریت. ئاشکرا شه که له قورئان و سوننه تدا چه ندان ده قی رۆشن له سه ر تۆ له بۆ سه ندنه وه (قصاص) و کوشتنه وه ی نه فسـیـک له سه ر نه فسـیـک هه یه . دیا ره زانیاری (موسا) ش له و باره یه وه به لگه یه که له سه ر ئه وه ی که حوکمی خودا له (ته ورات) دا له سه ر (کوشتن) تۆ له بۆ کردنه وه (قصاص) ه به هه مان کردار که کوشتنه وه یه تی.. قورئانیـش به راشکاوی ئاماژه ی بۆ ئه م حوکمه کردوه، وه ک له فه رمایسته که ی خوادا یه که فه رمویه تی: ﴿وَكُنْتُمْ عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ أَنْفُسَ بِالْأَنْفِ وَالْأَعْيُنَ بِالْأَعْيُنِ وَالْأَنْفُ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنُ بِالْأُذُنِ وَالْسِّنُّ بِالْسِّنِّ وَالْجُرُوحُ قِصَاصٌ...﴾ (المائدة ٤٥) ، واته: (ئیمه له سه ر (بنو اسرائیل)

له (تهورات) دا ئهوه مان له سهريان فهرزکردوو هه که بهراستی هه که سێک که سێک بکوژیت، پێویسته بکوژیت هه وه، هه که سێکیش چاوی که سێکی تر کویر بکات، ده بێت چاوی کویر بکوژیت هه وه، بهم رهنگه لووتیش له بهرامبهه لووتدا گوێ له بهرامبهه گوێ داو، ددان له بهرامبهه داند ده شکی نریت هه وه، زامو برینه کانی و هه خویان بهو ئه ندازه یه تۆ له یان بۆ ده سی نریت هه وه (له م ئایه ته دا رسته ی (وَكُنْتَا عَلَیْهِمْ) فهرزمان کرد له سهریان، نووسیمان له سهریان / مه بهستی (بنو سرائیل) ه له دوا ی ئه م رسته یه ش ئامپازی (فیها / له ناویدا) واته له تهوراتدا له سهریان نووسراوه .. ئه ی داخو چییان له سهه نووسرابیت، تۆ له بۆ سه ندنه وه (فَصَاصُ) نووسراوه .. نه فسێک به نه فسێک، چاویک به چاویک، لووتیک به لووتیک .. هتد. له مه شدا به لگه یه که هه یه له سهه رێکه وتنی کتیبه ئاسمانیه کان له سهه زۆریه ی حوکم و یاسا شه رعیه یه کان.

۳- (مووسا) له به ره هه لستی کردندا له سهه کرداره کانی (خدر) جیاوازی له وه سفه کاندانا داناه، بۆ که شتییه که پێی گوت ﴿لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا اِمْرًا﴾ و بۆ کوشتنی منداله که ش پێی گوت: ﴿نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُّکْرًا﴾ (امرا) (کاریکی دزیوی زهق و دیار) .. (نکرا) یش واته: (کاریکی ناپه سه ندو نابه جی)، که هۆی بێزاری له سهه ده برپینه (نکرا) له بێزاری ده برپندا له (امرا) کاریگه رتره وه که قوناغیکی دووه می ناره زایی لێکردن وایه وه، له قوناغیکی یه که میش توندتره. ئه مه ش بۆ هه ردوو کرداره ئه نجام درا وه که یه، جا ئایا به روا له ت کامیان له وه دوو کرداره له وی تر دزیوو زه قتره؟! عه ببدار کردنی که شتییه که، یان کوشتنی نه وه جه وانه که، بێگومان کوشتنی نه و جه وانه که، کرداریکی زهق و دزیوتره، بۆیه ش (به وشه یه کی کاریگه رتری بێزاری و ناره زایی) ده ربه رپوه.

٤- وشە (نکرا) مانای ئەو دەگەیهنیت که کرداره که ده‌بیته هۆی ناپه‌زایی خه‌لکی، چونکه به‌پرووه دیارو پ‌واله‌تییه که یه‌وه کاریکی هه‌له‌و ناهه‌قه. به‌لام ئایا کوشتنی مندا له که له‌پاستیدا هه‌له‌ بووه؟ نه‌خێر به‌لکو راست و دروست بووه، به‌تاییه‌تیش دوا ی ئەو ی (خدر) رازو نه‌یێنی ئەو کاره نادیاره ی بۆمان پروو کردۆته‌وه، که خودا خۆی هه‌واله‌ که ی پێداوه، کهوا بێگومان نه‌گه‌ر ئەم مندا له گه‌وره بیته کافرێکی به‌ زه‌بروزه‌نگ ده‌رده‌چیت. جیاوازی نیوان (نکر) و (مُنکر) یش له‌ گوزارشته قورئانیه که دا ئەوه‌یه، که: (النکر) ئەو کرداره‌یه که خه‌لکی به‌ کرداریکی پووجه‌ل و ناهه‌قی وای ده‌بینن، که شایانی نکوولی لی‌کردنه .. که‌چی له‌ ته‌رازووی خواداو به‌پێوه‌ری حوکی خودا هه‌ق و راست دروسته.

به‌لام (منکر) ئەو کرداره بێزاروه‌یه، که له‌ ته‌رازووی خودا پووجه‌ل و هه‌له‌یه نه‌گه‌رجی لای هه‌ندیک که‌س له‌ خه‌لکی باش و جێ ی په‌سه‌ندکردن بیت. بنچینه‌ی دانانی کرداریش به‌چاک، یان به‌خراب ئەوه‌یه، که ئیسلام برپاری له‌سه‌ر ده‌دات، که له‌ قورئان، یان سوننه‌ت دا پروو کراوه‌ته‌وه، نه‌ک به‌ پێی رازی بوونی خه‌لکی، یان رازی نه‌بونیان بیت^(١).

٥- (خدر) به‌ (مووسا) ی گوت: (ئه‌رئ پیم نه‌گوتیت تۆ ئارام له‌گه‌ل من داناگرت) ﴿أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾ به‌لام له‌سه‌ر به‌رهه‌لستی (مووسا) له‌مه‌ر عه‌بیدارکردنی که‌شتیه که پێی گوتوه (ئه‌رئ نه‌مگوت تۆ له‌گه‌ل من دا ئارام ناگرت) ﴿أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾ له‌م دوو ووته‌یه دا یه‌ک جیاوازی به‌چووک هه‌یه، ئەوه‌یه خدر له‌ جاری دووه‌مدا (لک) (به‌تۆ) ی به‌کارنه‌هی‌ناوه، واته نه‌یگوتوه (ئه‌رئ پیم نه‌گوتیت، یان ئه‌رئ به‌تۆم نه‌گوت) .. ئەمه‌ش زیاتر بۆ

(١) ب‌روانه کتیبی (لطائف قرآنیة)، که به‌ پێنوسی نووسه‌ری ئەم کتیبه‌یه.

جهخت له سهركردنهوهيه. ئهوهبوو كاتێك بهيهك گهيشتن، بۆی دوپات كردوه كهوا ئارام ناگریت، چونكه (موسا) بۆ دووهم جار نكوولێ كردوهو وهك ئهوهيه (خدر) پێی بلیت: (ئهڕی بهتۆم نهگوت..)، ئهڕی وانهبوو، من دهزام كه تۆ ئارامم لهگهڵدا ناگریت، بهلكو بهرهلستیییم دهكهیت، ئی خۆ پیشتر پیم گوتیت).

٦- ههستکردنی (موسا) به شهڕمهزاریی لهناست (خدر) دا بههۆی بهربهركانی کردنیهوه، ههربۆیهش پێی گوتوه (گهر لهمهولا پرسیارم لهسههر ههر کردهوهیهکی تر لی کردیت، ئهوا هاوڕێیهتیم مهكه ﴿إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي﴾.. لهمهشدا (موسا) - سلاوی لی بیت - پهلهی کردوهو ئهو سزایه لهئهستۆ ناوه، لهمباریهوه پێغه مبهری خوا محمد ﷺ فهرموویهتی: ((رحمة الله علينا وعلى موسى، لولا انه عجل لرئيسي العجب، ولكن اخذته من صاحب ذمامة)) واته: (پهجمهتی خودا لهسههر ئیمهوه لهسههر مووساش بیت، ئهگهر پهلهی نه کردایهوه بهپهله بهرهلستی بهرامبهركارهکانی (خدر) دهرنه بریایه ئهوا شتی زۆر گرنگو سهرسورهیینی تری دهبینی.. بهلام لهناست هاوڕێ کهیدا كه (خدر) ه شهرم گرتوویهتی و لهناست بهرهلستیهکانیدا زۆر شهڕمهزار بووه..).

لهم فهرموودهیهدا بهروونی ئهوه باس کراوه كه بێگومان ئهگهر (موسا) لهو سهفه رهیدا خۆی لهگهڵ خدردا بهردهوام بوایهوه بهرهلستیی پیشان نه دایهوه هیئنده بهپهلهوه دهم به پرسیار نه بوایه، ئهوه دیاره شتی گرنگو سهرسورهیینهری تری پیشان ئیمهش ده داو زیاتر چیژو سوودمان لی دهبینی، بهلام دیاره بههۆی بهربهركانی کردنیهوه شهڕمهزار بووهو شهرم گرتویتی و خۆیشی چی دی نهیتوانیوه هاوڕێیهتی بکات.

٧- (خدر) پرونی کردۆتهوه كه ئهو هۆیهی پالنههری بووه بۆ کوشتنی کورپه منداڵهكه، باوهرو ئیماننه پتهوه کهی باوک و دایك کورپه که بووه، ههروهها بێباوهری و کفری کورپه کهش بووه، كه ئهگهر له ژياندا بمایه تا گهوره دهبوو،

له کاتی کدا خۆی کافرێکی سه‌رسه‌خت بووه‌و، باوک و دایکیشی دوو ئیماندار بوون و سه‌ره‌پایی ئەمه‌ش ئەم کۆره‌ بێباوه‌ریان هه‌یه‌، ئەوا بێگومان به‌ کفرو شیرک هه‌راسان و وه‌رسی ده‌کردن.. ئەمه‌ش ده‌لاله‌ت له‌وه‌ ده‌کات، که‌ له‌وانه‌یه‌ پیاوچاک مندالی خراپی هه‌بی‌ت و له‌وانه‌یه‌ منداله‌کانی کافرو بێ ئیمانی‌ش ده‌رچن، هه‌روه‌ها ئەمه‌ ئەومانایه‌ ناگه‌یه‌نی‌ت، گوايه‌ باوکێکی پیاو چاک درێغیی له‌ په‌روه‌رده‌و ئامۆژگاری کردنی منداله‌کاندا کردی‌ت، بێگومان په‌روه‌رده‌و پێنمایی کردنی مندالان، ئه‌ریکی پێویسته‌و ده‌بی‌ت به‌جێ بگه‌یه‌نی‌ت و، گه‌ر باوکێک ئەم ئه‌رکه‌ به‌جێ نه‌گه‌یه‌نی‌ت، یان سستی و درێغیی تێدا بکات؛ ئەوه‌ گونا‌ه‌باره‌، به‌لام گه‌ر منداله‌کانی‌ش به‌خێو بکات و په‌روه‌رده‌و ئاراسته‌ی باشیان بکات و، له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا هه‌ندی‌کیان خراپ و بێ‌ئیمان ده‌رچن و، پێگه‌ی راستی باوکیان نه‌گره‌به‌رو کافرو یاخی بن و، هه‌ر کۆرێک ئاوا ده‌رچێ و باوکی نه‌توانی‌ت یان ده‌سته‌وسان بی‌ت له‌ پاشگه‌زکردنه‌وه‌ی، ئەوا گونا‌ه‌بار نابیت و هیچ گازانده‌یه‌کی له‌سه‌رنیه‌، بێگومان راسته‌، که‌ باوک داوای لی‌کراوه‌ کۆره‌که‌ی بانگ کات بۆ سه‌ر پێیازی راست و ئامۆژگاریی بکات، به‌لام ئەوه‌ی لی‌ داوانه‌کراوه‌، که‌ بتوانی‌ت ئیمان بخاته‌ دلێوه‌و تیی‌دا جێگیر کات، چونکه‌ توانای ئەمه‌ی نیه‌، به‌لکو ئەوه‌ ته‌نها به‌ده‌ستی خودا خۆیه‌تی.

۸- بێگومان باوکی خواناس و پیاوچاک رازی و قایل نیه‌ به‌وه‌ی، که‌ یه‌کێک له‌ کۆره‌کانی خۆی کافر، یان به‌دکار، یان یاخی بی‌ت، به‌لکو به‌وه‌ په‌ست و دلته‌نگ و نازاردراو ده‌بی‌ت، هه‌ر ئەمه‌ش له‌ فه‌رمایشتی خودادا ئاماژه‌ی بۆکراوه‌، که‌ خودا له‌سه‌ر زاری (خدر) فه‌رمویه‌تی: ﴿فَخَشِيْنَا أَن يُرْهَقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا﴾ واته‌: (ترساین و نیگه‌ران بووین له‌وه‌ی که‌ ئەم کۆره‌ کافره‌، سبه‌ینی باوک و دایکی به‌ سته‌م و کوفره‌که‌ی هه‌راسان بکات). به‌مانای به‌ سته‌می له‌را‌ده‌به‌ده‌ری، که‌ به‌ (طغیان) ناو ده‌بریت، هه‌روه‌ها به‌و کفرو بێ ئیمانی‌یه‌ی خۆی په‌ست و ماندوو و بێ‌ئارام دلته‌نگیان بکات.

ئای چهنده ئهو باوكه پهست و دل بریندارو نیگه‌ران ده‌بی‌ت کاتی‌ك کورپه‌كه‌ی له‌پێ‌ی راست لاده‌دات، بانگه‌وازی چاكه ره‌تده‌كاته‌وه، له‌وكاته‌دا باوكه هی‌وای ئه‌وه ده‌خوازیت كه هه‌رگیز ئهو كورپه‌ی نه‌خستایه‌ته‌وه، به‌لام ئه‌ی چی بكات؟

ئهو خدا به‌وه تاقیی كردۆته‌وه و گه‌ربۆی شی‌او بوایه ده‌يكوش‌ت. بی‌گومان باوكی خواناس و پیاوچاك هه‌ز ده‌كات كورپه‌كه‌ی له‌خۆی چاكتر بی‌ت، له‌خۆی زیاتر چاكه و به‌ندایه‌تی هه‌بی‌ت، هه‌ولیش بۆ ئه‌وه ده‌دات، به‌رده‌وام كورپه‌كه‌ی بۆ ئهو ئاواته ئاراسته ده‌كات، كه له‌خۆی چاك‌تر و خواپه‌رست‌تر بی‌ت. چهنده به‌رچا‌وروون و دل‌كرا‌وه‌ش ده‌بی‌ت، كاتی‌ك ئهو ده‌بینیت له‌ به‌رامبه‌ردا چهنده هه‌ست به‌زیان و ره‌نج‌ه‌رۆیی و ئازار چه‌شتن ده‌كات، چهنده هه‌ست به‌ شه‌كه‌تی و ماندویتی به‌رده‌وامیش ده‌كات، كاتی‌ك كورپه‌كه‌ی ئهو خواسته ره‌ت ده‌كاته‌وه!!

۹- هه‌ندی‌ك جار مردنی كورپێ‌کی گومرا، ده‌بی‌ته هۆی ئارامی و رزگاری یه‌ك بۆ باوك و دایكه‌كه‌ی، وه‌ك چۆن (خدر) گوتی: ﴿فَارَدْنَا أَنْ يَبْدُلَهُمَا رَهْمًا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ رَحْمًا﴾ (الكهف ۸۱)، واته: (به‌كوشتنی ئه‌ومنداله‌ و یستمان خودای په‌روه‌ردگار ئهو باوك و دایكه‌ منداڵی‌کی پاكت‌تر و چاك و به‌ره‌م‌تریان له‌جیاتیی ئه‌م منداڵه‌ پێ‌ ببه‌خشیت، كه به‌هۆی ره‌حم و سۆزو به‌زه‌یی‌ه‌وه كاتی‌ك گه‌وره ده‌بی‌ت سه‌رفراز و ئاسوده‌یان كات) جا ئه‌گه‌ر ئهو كورپه‌ گومرایه‌ بم‌ریت، ئهو بی‌گومان دایك و باوكه‌كه‌ی داوای قه‌ره‌بوو‌كردنه‌وه‌ی به‌كورپێ‌کی تر ده‌كه‌ن و ده‌پارێنه‌وه، كه خودا منداڵی‌کی باشت‌تر و پاكت‌تر و میه‌ره‌بان‌تریان پێ‌ ببه‌خشیت.

په‌ندو عیبه‌ره‌تیش له ژماره‌ی منداڵه‌كاندا نیه، به‌لكو له‌ پله‌و پاده‌ی ئه‌وه‌دایه، كه داخۆ منداڵه‌كان چهنده گوێ‌رایه‌ل‌و خواپه‌رست و باش ره‌فتار و به‌ ئه‌ده‌ب و ره‌وشتمه‌ندن، چهنده به‌ چاكی له‌گه‌ڵ باوك و دایكی‌اندا هه‌لس‌وكه‌وت ده‌كه‌ن..

جا ئیدی یه‌ك منداڵ یا دوان هه‌بن و ئه‌م ره‌وشته به‌رزانه‌یان تی‌داییت، باشت‌رن له‌وه‌ی شه‌ش منداڵ، یان ده منال هه‌بن، به‌لام ئه‌م ره‌وش‌ت و ئاكارانه‌یان تی‌دا نه‌بی‌ت.

١٠- ئهوهی لێردها بهوردی ئاماژهی بۆ دهکهین، ئهوهیه هیچ کهسیک له ئێمه بۆی شیاو نیه که لهم کرداره دا (واته له کوشتنی منداڵیکی لاسارو گومرا دا) شوین پێی (خدر) هه لگرت. هیچ کهسیک بۆی نیه له خۆیهوه کوپێکی نهوجهوان و میرد منداڵ بکوژیت به بیانوی ئهوهی گوايه ئه گهر گهوره بوو کافرێکی سه ر سه خت ده ر ده چیت، چونکه خودا خۆی ئهم هه والهی به (خدر) دا بوو و ئاینده ی ئه و کوپه میرد مندا له ی بۆ (خدر) ده ر خستبوو، ئاینده کهشی هه ر له غه یب و نادیار دا بوو ه یچ که سیکی ش نادیار نازانی ت، ته نها خودا نه ییت، خوداش به خواستی دانایانه ی خۆی هه ندیک له و غه یب و نادیارانه ی بۆ هه ندیک له پیغه مبه رانی ده ر خستوه .

به لام که سانی دیکه له غه یری پیغه مبه ران ه یچ شتی که (له غه یب نازانن.. ئیدی کێ هه بووه ئه و زانیاریه به و که سه به (خدر) بگه یه نیت ده رباره ی ئه و مندا له، که واکا فره با وک و دایکی هه راسان ده کات؟ ه یچ سه رووش (وحی) یکیش له دوا ی پیغه مبه ری خودا وه ﷺ لهم باره یه وه نه هاتوه .

(خدر) و (دیواره که) و (گه نجینه که)

(خدر) داوا ی لیبوردنه که ی (مووسا) ی په سه ند کردو، ئهم جاره ش چاوپۆشی لیکرد، ئینجا ده ستیان به رۆیشتن کرده وه، (فانطلقا) (مووسا) یه ک جاری تری، واته: یه ک ده رفه تی تری بۆ ها وه لیتی یی (خدر) له به ر ده مدا مابوو، که ئه گهر ئه مجاره به ره له ستی له سه ر هه ر کرداریکی تری (خدر) بکات، ئه و ده بی ت لێ جیا بی ته وه و ه یچ رینگه یه کی تری لیبوردنی له به ر ده م دانابی ت. ئه ی مه گه ر پێی نه گو توه (گه ر ئیدی له باره ی هه ر شتی که وه په سیارم لیکردیت، ئه و هه ر گیز ها ورپی یه تیم مه که ﴿إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَحِّحْهُ﴾ هه رواش بوو. ئه وه بوو به لای گوندیکی

وهه هادا تێپه‌ڕین که دانیشتوانه‌که‌ی پیسکه‌و چاوچنۆک بوون و میواندارییان نه‌کردن و خۆراکیان پێ نه‌دان خدرو مووساش دیتیان له‌و گونده‌دا دیواری خانویه‌ک خه‌ریکه ده‌رووخیتو، خدریش خێرا کاری تیاکردو بنیانی نایه‌وه تا نه‌رووخیت ﴿أَسْتَطْعَمَا أَهْلَهَا فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّقُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ فَأَقَامَهُ﴾. (مووسا) سه‌ری سوڤما له‌و کاره‌ی خدر سوڤما وای له‌قه‌له‌م دابوو که خه‌لکی ئه‌م گونده شایسته‌ی ئه‌و کاره چاک و جوانه‌ی (خدر) نین که ئه‌و دیواره‌ی بۆ راست کردوونه‌ته‌وه بۆیه، ئه‌م جاره‌ش به‌ره‌هه‌ستی پیشان دایه‌وه‌و پێی گوت: بۆچی به‌خۆراپی ئه‌م کاره‌ت بۆکردن، بۆچی کرێیه‌کت لییان وه‌رنه‌گرت؟ ﴿لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا﴾... ئیدی (خدر) یش به‌ناشکرا پێی راگه‌یانده‌ که والیی جیا ده‌بیته‌وه‌و چی دی هاوڕێیه‌تی ناکات: ﴿قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ﴾..

کاتێک هیکمه‌تی بنیاتنانه‌وه‌ی دیواره‌که‌شی بۆ ڤوون ده‌که‌ـاته‌وه، پێی ده‌لیت: ﴿وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ...﴾ (٨٢) الکهف، واته: (ئه‌و دیواره‌ش که راستم کرده‌وه، موڵکی دوو مندالی هه‌تیوی نێو گونده‌که‌ بوو که له‌ژێریدا گه‌نجینه‌یه‌کی (زێرو زیوو) ی تێدا هه‌شاردرا بوو، (باوکیان بۆی هه‌لگرتبوون) ئه‌گه‌ر گوێمان به‌و دیواره نه‌دایه‌ باران و لافاو ده‌ری ده‌خست و ئه‌و خه‌لکه‌ چاوچنۆکه‌ش که میوانداریی ئێمه‌یان نه‌کرد ده‌ستیان ده‌که‌وت باوکی ئه‌و دوو منداله‌ش پیاویکی چاک بووه، خودای په‌روه‌ردگاریشت خواستی وابوو تا ئه‌و کاته‌ی منداله هه‌تیوه‌کان گه‌وره‌ ده‌بن، بۆیان بمی‌نیت و ئه‌وسا ده‌ری بێنن، ئه‌م خواسته‌ش ڤه‌همه‌تیک بووه به‌تایبه‌تی له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگاره‌وه‌ بۆیان).

لەم ئايەتەشدا ئەم چەند سەرنجە بەدىي دەكەين:

۱- خەلکی گوندەكە پەزىل و چاۋچنۆك بوون و لەم پروووە زۆر تېپەپرىسون، ئەوەبو دووپىاوى نامۆى وەك (خدر و موسا) دەچنە لاىان و هيچ خۆراکيکیان پى نیه، نەرىتى رەسەنىش ئەوہیە خەلکی گوندەكە بە پېشکەشکردنى خۆراک بۆيان رېزيان لېبگرن بېئەوہى پېشتەر ئەمان داواى خۆراک بکەن کەچى ئەو نەرىتە نانۆين و خۆراکيان پى نادەن بۆيە بەناچارى خۆيان واتە (خدر و موسا) داواى خۆراکيان لى دەکەن و باسى برسىتتى خۆيان دەکەن کەچى بەھۆى زۆرى چاۋچنۆكى و پيسکەيى يانەوہ ئەو داوايەيان رەت دەکەنەوہ و ميوانداريتيشيان ناکەن.

۲- ھەردووکيان (موسا و خدر) ديوارکيان ديوہ کە خەرىکە دەروخيّت، واتە درزى گەورەى تېبۆوہ لەئان و ساتى دارمان دابوو. ئەو گوزارشتە نوازەيەش کە لە دەستەواژە قورئانيە کە داىە، ئەوہیە خواست (ئىرادە)ى داوہتەپال ديوارەکە. ھەندىک لە زانايانىش گوتوويانە: (ئەم مەسەلەيە لەرووى مەجازيەوہیە لە قورئاندا، دەنا ديوارەکە (کەبى گيانىکى بکەرە) هيچ خواست و ئىرادەيەكى نىە، چونکە ئىرادە لە سيفەتەکانى زيندووانە. و تەي راستريش ئەوہیە کە نەك لە دەرووى مەجازە وەنيە بەلکو لە دەرووى حەقيقەتەشەوہیە، چونکە گشت مەخلوقىک ئىرادەى ھەيە تەنانەت گەر پرووہکىک يان بېگيانىکيش بىت. بەلام بېگومان ئەم ئىرادەيەش ھەرگيز وەك ئىرادەى مروڤيان وەك ئىرادەى زيندەوہرانى تر نىە.

پاشان كى گوتوويەتى: (ئەم ديوارە مردووە)؟ بېگومان ژيانىكى شايستە بەخۆى تىدايە کە لە پلەو ئاستى خۆى داىە. بەلام ھەرگيز وەك ژيانى زيندووەکان نىە. ژيانىكى واى تىدايە کە وەك ژيانى زيندووان نىە، پاشان

ئیرادهیه کی ههیه، که وهك ئیرادهی زیندووان نیه.. دیاره لهو دهستهواژهیهی قورئاندا ﴿حَدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقُضَ﴾، واته (دیوارێك دهیویست برپووخت) ئهم ویست و ئیرادهیهی دیواره که له پرووخان، که لهم دهستهواژه قورئانیهدا وهسف کراوه ویناندنیکى جوانی هونهربیاانهیهو، دهسنیشان کردن و به شهخصانى کردن (تشخیص)ی دیواره کهیه، که سیفتهتیک له سیفتهکانی زیندووان (که ئیراده)یه بۆی دانراوه. کاتیک ئیمهش سهرنج لهم وینهیه دهدهین، وای دهبینین، که خهریکه دیواره که دهپرووختو، وهخته بکهویت، ئه گهر (خدر) چاکى نه کردبایه وه.

۳- (خدر) کاتیک بهبێ ئهوهی کهس رای بسپیریت، دیواره کهی راست کردۆتهوه، یان بهبێ ئهوهی له گهڵ کهسیکدا به کرێ رێکهوتبیت، که بۆی چاک بکاتهوه، ئهمه بهلگهیه که له سههر ئهوهی، که مروۆفی موسلمان ههزی له کاری خێرو چاکهیهو، سووره له سههر چاکه کردن له گهڵ کهسانی دیدا تهنا نهت، گهر راشیان سپاردبیت، بێگومان مروۆفی موسلمان خێره و مهن دو چاکه کارو بهخشندهو چالاکیکی بواری کۆمه لایهتییه. ههروهها بهلگهیه له سههر ئهوهی، که کاری خیر ئاتاجی به مولهت وهرگرتن نیه، جا مادام له بهردهم موسلماندا دهرفهتیک بۆ خێرو یارمهتیدان ههیبیت، با بیقۆزیتهوهو به جێی بگهیهنیت.

هه مەدیسان (ئهم کاره ی خدر) بهلگهیه که له سههر کاری خیری خۆبهخشانه بهبێ رێکهوتنیک و بهبێ کرێ یهك، یان بهبێ چاوهروانکردنی پاداشتیک له خه لکی، هه ربۆیهش پێویسته مروۆفی موسلمان خۆی له سههر ئهمه رابهینیتو، له گهڵ کهسانی تر دا به ئهمهك و چاکه کار بیتو، به سوودیش بیت بویان.

۴- (خدر) له کاری چاک کردنهوهی دیواره کهو بنیاتنا نه وهیدا له سههر ههق بووه، چونکه خودا ئاگاداری کردۆتهوه له سههر بوونی گهنجینه له ژێر دیواره کهدا، خۆ ئه گهر دیواره که برپوو خایه و خه لکی گونده کهش، که (چاوچنۆک و پیسکه بوون) ئه و گهنجینه یه یان بدیبایه، ئه و دهستیان به سهردا ده گرت.

۵- گه نغینه که مولکی دوو میردمندالی هه تیوی ئه و شارۆچکه یه بووه، ئه مانیش دوو که سی بچووک بوون، خو ئه گهر گه نغینه که پی بزانرایه، ئه و نه یانده توانی خو یان هه لیگرن، یا خود له خه لکی ئاوه دانیه که ی بسیننه وه، هه ربۆیه ش (خدر) دیواره که ی بۆنیات ناونه وه، هه تا گه وره ده بن و خو یان ئه و کاته به فهرمانی خودا ده ریده هیئن و له دنیا دا سوودی لی ده بینن.

۶- فهرماشته که ی خودا له سه رزاری (خدر)، که گو تویه تی: ﴿وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا﴾ (باوکی ئه و دوو منداله هه تیوه ش پیاویکی خواناس و چاک بووه) ئه م وته یه به لگه یه له سه رئه وه ی: بیگومان چاکیی باوکان کارایی له سه ر پاراستن و چاکبوونی منداله کانیا ن هه یه .. بۆیه به هۆی چاکبوونی باوکه که وه، خوا (خدر) به یده ست (تسخیر) کردووه بۆ ئه وه ی دیواره که که بۆ هه ردوو منداله که بنیات بنیته وه.

قورئانیش سه رووشی ئه م به لگه یه ی له سووره تیکی تر دا به خشیوه، وه که له ئایه تی (۹) ی سووره تی (نساء) دا خوا فهرموویه تی: ﴿وَلِيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرْكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَةً ضَعُفًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾ واته: (ده با ئه و که سانه ی له پاش خو یان مندالانی ساوا و بی ده سه ته لات به جی دێلن، با له وه سیه ت کرن دێدا، ترسی خوا یان له دلدا بی و شتیکی وا له پاشه خو یان راسپێرن، هیه چ ناهه قی تیدا نه بی).

۷- ئه و پیاوه خواناسه ش (واته باوکی منداله کان)، که له وه و پێش مال و سامانه که ی له ژیر دیواره که دا هه شار دا بوو، ده لاله ته له سه ر شیا و بوونی هه لگرتنی مال و سامان و پاشه که و تکردنی و هی شتنه وه ی بۆکاتی پێویستی، ته نانه ت با شتروایه مرۆقی موسلمان هه ندیک له مال و سامانی بۆکاتی رووداویکی کت و پرپی له نا کاو هه لگرت، ئه مه ش پێچه وانه ی (پشت به خودا به ستن) نیه.

"رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ"

دوای ئەوێ (خدر) پازونھێنی هەرسێ کردارەکە ی بۆ (مووسا) دەرخستوووە و حەقیقەتیانیشی بۆ روون کردۆتەو، ئەوسا (مووسا) بۆی دەرکەوتوو، کە خدر لە کردارەکانیدا لەسەر هەق بوو، هەروەها بە تەواوەتی دڵنیاش بوو لەوێ، کە (بەرژوهندیی) لەو کارانەدا بوو، کە ئەنجامی داو. هەمدیسان (خدر) ئەوێشی پێراگەیان دوو، کە بێگومان ئەم سێ کردارە لەپراستیدا لەخۆیەو بەخواستی خۆی نەبوو، بەلکو بە فەرمانی خوا بوون پاشان (خدر) ئەم کردارانە ی واوەسف کردون، کە رەحمەتیک بوون لە خوداوە، هەر بۆیەش بە (مووسا) ی گوتوو: ﴿رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ﴾.

باسکردنی (رەحمەتی پەرورەدگار) یش لێردا ئاماژە و واتای خۆی هەبێ، وەک چۆن بە سەرەتای چیرۆکە کەشەو پەيوەستە لەکاتی کدا، کە خدا خۆی باسی رەحمەتی لەبارە ی (خدر) وە کردوو و فەرموویەتی: ﴿أَلَيْسَ رَحْمَةً مِّنْ عِندِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا﴾. هەرسێ کردارەکە ی (خدر) یش هەر بەپیشینە ی رەحمەتیکی خوداوە پەيوەستە ﴿رَحْمَةً مِّنْ عِندِنَا﴾ تا لەدوایدا بەرەحمەتە رەبانیە کەو ﴿رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ﴾ وە کۆتایی پێ هێنراوە.

ئەمەش مانای وایە، کە بێگومان ئەمە دیاردەیه کە لە دیاردەکانی رەحمەتی خدا. بۆ نمونە (عەبیدارکردنی کەشتیە کە) رەحمەتیکی خودا بوو بەو هەژارانە ی کەشتییە کە، تاکو (بەو کونتی کردن و خوشبارکردنە ی کەشتییە کە یان) لە دەستی

پادشا سته مکاره که بپارێزیت و دهستی به سهردا نه گریت، بۆیه گهر کون نه کرابایه، دهستی به سهردا ده گیرا.

- (کوشتنی منداله کهش) ههر په حهتیک بوو له خوداوه به باوک و دایک منداله که که دواهی کورپکی باشر یان پێدهدات و گهر خدر ئه م منداله ی بۆنه کوشتنایه ئهوا له کاتی گه وره بوونیدا به کوفرو سته م و زۆرداری تهنگی پێ هه لده چنن.

- (بنیاتناوه ی دیواره کهش) ههر به ره حهت ی خودا بووه، چونکه به و په حهت هه گه نجینه ی هه ردوو منداله هه تیوه که له و شارۆچکه یه داپارێزراوه، جا ئه گهر دیواره که ی راست نه کردبایه وه ئهوا گه نجینه کهش ده رده کهوت و مرۆقه چاوچنۆک و ره زیله کانی ئه و گونده ده ستیان به سهردا ده گرت.

گرنه گ ئه وه یه ئه م په حهت ه خودایی یه له ههر سی ره فته ره که ی (خدر) دا له لای کهسانی چاو دیری رووداوه کان دیارنن، واته ئه و چاو دیرو بینهرانه ی که له پروکاری ده ره وه بۆ کرداره کان ده روان.. ته نانه ت ئه و هه لسه و که وتانه ی که به ئه نجامی گه یاندوون له یه که مین ساتی سه رنج لی دانانیانه وه جی ناره زاین وه چۆن (موسا) ناره زایی له سه ر هه لسه و که وته کانی (خدر) ده ربړیوو.

ئه مه ش مانای وایه که ئه م په حهت ه له دیمه نی بهرچای خه لکیدا وینه یه کی پێچه وانه ی وینه بینراوه که یان و پێچه وانه ی پیشینی بۆ چوونیان پیشان بدات.

ههر به م بۆنه یه شه وه دان به وه دانپێن که ههرچی خودا به مرۆقی برواداری ده کات و به سه ریدا دینیت ههر په حهتیک له خودا خۆیه وه.. بیگومان خودا کاتییک نیعمه ت به مرۆقی ئیماندار ده دات ئه وه په حهت ی پێکر دووه، کاتییک به ناخۆشی و ناره حه تیش تا قی ده کاته وه، ئه وه په حهتیک له خوداوه که واته مرۆقی باوه ردار له ههر دوو کاتی خۆشی و ناخۆشیدا ههر له بهر په حهت ی خوادایه .. له ههر کاره ساتیکدا که تووشی ده بیت و له ههر قه ده ری کدا که خودا به سه ریا ده هیئت

هەر له بهر په ههتی خوادایه بهو مهرجهی ئهم راستیه بزانیته و (په ههتی خوادای) ی نیو هه رپووداویکی خۆی تیدا بهدی بکات.

له به سه رهاتی (خدر) یش دا - سلاوی خودای لی بیت - په ههتی یه کهم ئه وه بوو که خودا فه رمووی ﴿رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا﴾ ئه مهش له ده رووی پێناسه کردنیه وه .. له کاتی که دا په ههتی دووهم ﴿رَحْمَةً مِّنْ رَبِّكَ﴾ له ده رووی لی کدانه وهی هۆکاره کانی ئه و کردارانه ی (خدر) وهیه یان بلیین: (په ههتی دووهم لی کدانه وهیه کی کرده یی و، په پیره و کردنیکی واقعیانه و، پووکاریکی ده ره کیی په ههتی یه که مه).

"وَمَا فَعَلْنَاهُ عَنْ أَمْرِی"

(خدر) لای (مووسا) دانى بهو حهقیقه ته دانا كه ئهو سى كرده وهیهى له بهرچاوى (مووسا) ئه نجامى دان، له خۆوه به خواست و ئیجتیهادی خۆى نه بووه، به لكو به فهرمانى خودا بوون ﴿وَمَا فَعَلْنَاهُ عَنْ أَمْرِی﴾ .. لهم دهسته واژه یه دا به لكو ده لاله تیک له سهر پیغه مبه ریتیى (خدر) - سلاوى لى بیت - ده ردینین، چونكه ئهو كرده وانه به خواست و ههولئى كۆششكارى (اجتهاد)ى خۆى نه بوون، به لكو به فهرمانى خودا و سرووشى خودا بۆ (خدر) خۆى بوون. ده شیته به راوردیکیش بکهین له نیتوان کاره کهى (خدر) و ئهو فهرمایشتهى خودا ﴿وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا﴾ چونكه ههر سى کرداره که رواله تیکى ده ره کیى زانسته خوداییه کهنى بوون، که خودا فیرى (خدر)ی کردبوو، له دیمه نه کانی زانستى خوداش، که به (خدر)ی گه یاندبوو، ئه وهیه حهقیقه تى پرووداوه بینراوه کانی به رده مى پى ناساندبوو، ئهم حهقیقه ته ش پیچه وانه ی دیمه نه بینراوه ده ره کییه کهى بووه .. له مه شدا به رژه وهندییه که خۆى هشار داوه، ئه مه ش وهك ئه وه وایه، که (خدر) داوامان لى بکات پروانینمان بۆ (ئهو رواله ت و دیمه نانه ی له به رده مماندا ده یانینین) و (ئهو پرووداوه هه لئس و که وتانه ی له بهرچاوامان) ئه نجام ده دریت، ریک و راستکهینه وه، چونكه هه ندیک کهس له ئیمه پروانینیکی کهم و کورتبینانه یان هیهو، ته نها ئهو پرووداوه دیارو ده رکه وتوانه ی بهرچاویان ده بینن و، وای داده نین، که ئیدى هه موو شتیک له وانه دایه .

بهلام ئیتمه ئهوهمان لی خوازواه که پروانینمان بو ئهو پرووداوانه قوولترو راسترو وردتر بیتو، تنها وینه روالهتییه دیاره که فریومان نه دات و نه هیلیت و ههولێ گهیشتی به کرۆکی شتهکان و حهقیقهتیان بدهین.

بهراستی دیاره فریوده رهکان زۆرنو، زۆرجاریش به پرووپۆشی ساخته کاری و نهخشو نیگارو چهواشه کاریی داپۆشراون، زۆر کهسیش پێیان دهخهلهتین. بهلام مرۆفی ئیماندار سهرنجی قوولێ ههیهو، بهراستگۆیانه لێکیان ده داتهوهو بهراستیش ههلیان دهسهنگینیت.

"لێکدانهوه له چیرۆکهکهدا"

لێره دا ههلوێستهیهك له بهردهم شیوازی لێکدانهوهی نیو چیرۆکی (مووسا و خدر) دا دهکەین.. ئهوهبوو کاتیك (خدر) جیابونهوهی خوی بو (مووسا) راگهیاندا، پێی گوت: ﴿ سَأُنَبِّئُكَ بِأَوَّلِ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴾ (من تاویکی تر ئهو کارانهی خۆمت بو لیکده ده مهوه که نهتوانی ئارام له سهریان بگریته و قسهی تیا نه کهیت). بهمانای (ههوالی باری راستی و حهقیقهتی ئهو ههلس و کهوت و کردارانه مت پێ ده گهیه نم که دیوه روالهتییهکانیان ت بینێ). کاتیك ئهو ههولانهشی پێ ده گهیه نیت و پهرده له سهر حهقیقهتیان لاده بات، پێی ده لیت: ﴿ ذَٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴾.. ئه مهش هاغان ده دات بو زانینی مانای (تاویل / لێکدانهوه) له زاراوه قورئانییه که دا.. لهم پرووه وه ئیمام (راغبی اصفهانی) گوتویهتی: (وشه ی (تاویل) له (أول) هوهیه، واته گه پانه وه بو په گو ریشه که ی.. وهك ئه وهی که (موئل) بهمانای ئهو جێگه یه (موضع) هی که ده گه پێ نه وه بو لای.. ئه وهش

گه‌راندنه‌وه‌ی شته‌که‌یه بۆ ئهو مه‌به‌سته خوازاوه‌ی که به‌زانست (علم)، یان به کرده‌وه (فعل) خوازاوه^(١).

وشه‌ی (لێکدانه‌وه‌ش) له هه‌موو به‌کاره‌ینراویکی نیۆده‌سته‌واژه قورئانیه‌کاندا له‌م مانایه‌ تێناپه‌ریت که له‌ حه‌قده‌ شوینی قورئاندا هاتوه‌وه هه‌شت جاریان له‌ سووره‌تی (یوسف) دا هاتوه‌.. حیکمه‌ت له‌ هاتنی نیۆ سووره‌تی یوسفیشدا به‌م هه‌شت جاره ئه‌وه‌یه که به‌ره‌ی سووره‌ته‌که‌و تاکه‌ بابه‌تیشی ده‌رباره‌ی لێکدانه‌وه (تأویل) ه. بۆ نموونه‌ش هه‌ر سه‌ره‌ته‌ی سووره‌ته‌که‌ به‌ باسکردنی خه‌ونه‌که‌ی (یوسف) - سلاوی لی‌ بی‌ت - له‌ کاتی منداڵیدا ده‌ست پێ ده‌کات.. (یه‌عقوب) ی باوکیشی - سلاوی لی‌ بی‌ت - ئه‌وه‌ی پێ راده‌گه‌یه‌نی‌ت که خودا خۆی فی‌ری لێکدانه‌وه‌ی خه‌ونه‌کانی ده‌کات: ﴿وَكَذٰلِكَ يَجْطِیْكَ رَبُّكَ وَيَعْلَمُكَ مِنْ تَاوِیْلِ الْاَحَادِیْثِ...﴾ (٦) یوسف ﴿، واته: (خودای په‌روه‌ردگار به‌م ره‌نگه‌ تو هه‌لده‌بژیری‌ت و ده‌پالیتی‌ت بۆ کاری (پێغه‌مبه‌ری‌تی) و فی‌ری لێکدانه‌وه‌ی هه‌ندی‌ک له‌ خه‌ونه‌کانت ده‌کات). جا دوا‌یش له‌ کاتی‌دا که خه‌ونه‌که‌ی (یوسف) به‌راستی به‌دی‌ی هاتوه‌وه به‌واقیعی‌ش لێکدراوه‌ته‌وه‌و باوک و دایک و براکانی چوونه‌ته‌وه‌ بۆ لای (یوسف) به‌باوکی گوتوه‌: ﴿...هٰذَا تَاوِیْلُ رُءُیِّنَا مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلْنَا رَیَّ حَقًّا...﴾ (١٠) یوسف ﴿، واته: (بابه‌ ئه‌مه‌ لێکدانه‌وه‌ی خه‌ونه‌که‌ی ئه‌و کاته‌ی سه‌رده‌می منداڵی‌مه‌ که بێگومان خودای په‌روه‌ردگارم به‌راستی و به‌هه‌ق به‌دی‌ی هی‌نا). لێکدانه‌وه‌ (تأویل): پ‌وونکردنه‌وه‌ی سه‌رچاوه‌و حه‌قیقه‌تی شته‌کانه‌و، به‌عه‌مه‌لی‌کردنی هه‌وال بۆ واقیعو تی‌ۆر (نظریه) بۆ جێبه‌جێکردن، وینه‌ بۆ شتی‌کی ماددی، بۆیه‌ خه‌ونه‌که‌ی (یوسف) هه‌رچه‌نده‌ خه‌ونی‌کی کاتی نووستن بوو،

(١) المفردات في غريب القرآن: ص (٣١).

به لّام له جیهانی واقعدا بووه به لیكدانه وهیهك، لیكدانه وهیهكشی (واته: به دی هاتن و پرودانه كهی) بوو، به هه مان شیوهش ئه وهی له چیرۆكی (مووسا) و (خدر) دا به دیی ده كهین، لیكدانه وهیه كه.. (خدر) به (مووسا) ی گوت: ﴿سَأُنَبِّئُكَ بِأَوَّلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا﴾.. واته (لیكدانه وهی حهقیقه تی ئه و پرودانانه ت ده خه مه بهرچا و، كه بینیت.. حهقیقه تی ئه و كردارانه مت پێ ده لێم، كه نكوو لیت له سه ریان ده كرد، تاكو بزانی ت كه هه ق و راستی له وه دایه كردم).. كاتیك شته كانیشی بۆ ته فسیر كردو، ئه وه ی دیبوی بۆ لیكدایه وه و ئه و حهقیقه ته ی لێی په نهان بوو، بۆی پروو نه ده وه، پێی گوت: ﴿ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا﴾ به مانای ئا ئه وه حهقیقه تی ئه و پرودانانه یه كه بینیت.. كه وابوو لیكدانه وه (تأویل) پروو نه ده وه ی حهقیقه ت و چا وگ و چاره نووس و كۆتاییه .. یان با بلێین: (پرودانای ئه و كارو مه سه له یه یه، كه هه والی له سه ر درا وه و، پروكاره پرواله تی و ده ره كی یه كرده یه كهی ده ركه وتوو وه و، خه به رو هه واله كه بووه به واقع و، بپۆكه و تیۆره كهش چۆته خانه ی جیه جیه كردنه وه.

"تَسْطَع" و "تَسْطَع"

له برگه جوان و دانسقه کانی نیۆ ئەم چیرۆکه دا، جیگیرکردنی پیتی (تا)یه،
یه کهم جار له وشه ی (تستطع) داو، پاشان لابرندی له هه مان وشه دا بۆ جاری دووهم
(تسطع). ئەوه بوو (خدر) به (مووسا) ی گوت: ﴿سَأُنَبِّئُكَ بِأَوَّلٍ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ
صَبْرًا﴾ ئەمه ش پێش ئەوه ی ئەو پرووداوانه ی که (مووسا) بینیبوونی، بۆی
لینکداوه تهوه. کاتیک بۆشی لیک دایه وه هه وائی باری راسته قینه ی پرووداوه کانی
پێ دا، ئەم پیتی (تا)یه ی له وشه که دا نه هیشت، بۆیه پێی گوت: ﴿ذَلِكَ أَوَّلُ مَا لَمْ
تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا﴾. داخۆ بۆچی ئەو (تاء) ه ی له وشه ی دووهم دا لابر دووه؟

ده شیت ئەم (تاء) ه لابر اوه له عه ره بیدا به (تاء الحقة) - تاء سووککراو -،
ناوبنێین و سه رنج له حیکمه ته ی لابر دیشی له ده رووی ته فسیری سایکۆلۆژیانه ی
ئایه ته کانه وه یه، یاخود ته فسیر کردنیان به گوێره ی راستی یه کانی زانستی شیکاری
ده روونی (علم النفس التحلیلی).

جیگیرکردنی پیتی (تاء) له یه کهم جاردا له گه ل ئەو حاله ته ده روونیه ی مووسادا
گونجاوه، که تیایدا ده ژیا، چونکه هه ر سێ کرده وه ی (خدر) له ده روونی ئەمدا
به قورس داده نران و حیکمه ته کیانی نه ده زانی.. هه ر بۆیه ش (تاء) ه که لابر اوه، تاکو
وشه که قورستر بێت و هاو کیشی قورساییه که ی نیۆ ده روونی (مووسا) بێت. کاتیک
حه قیقه ته ی پرووداوه کانی شی زانیوه، ئەو قورساییه ده روونیه ی له سه ر نه ماوه و باره
ده روونیه که شی سووک بۆته وه، ئیدی پیتی (تاء) ش وه سووککاری یه که لابر اوه و،
بۆ ئەوه ی سووککردنی وشه که ش له گه ل ئەو سووک بوون و خامۆش بوونه ده روونیه ی
مووساشدا بگونجیت، که دوا ی لینکدا نه وه ی کرده وه کان تیایدا ژیاوه.. خوداش خۆی
زانایه له م پرووه وه.

"اردت.. اردنا.. اراد ربك"

لهو دهستهواژه ناسكو دانسقانهی قورئان كه لهسهـر ئهم چیرۆكه هاتوو، وتهـكانی (خدر)ن لهـكاتی شیکردنهـوی ئهو کردارانهـیدا كه ئهـنجامی دان، ئهـوهـبوو لهـم پرووه له سێ حالهـتا گوزارشتی له ویست (اراده) کردوو.

۱- دهـبارهـی ویستی خوێ له کونکردنی كهـشتیهـكهـدا گوـتی: (ویستم عهـبیداری بکهـم/ فأردت أن أعیبهـا).

۲- دهـبارهـی کوشتنی کوره مندالهـكهـو ههـزکردنی لهـهاتنی کورپکی چاك له جیـگهـیدا، ویستیکی بهـکوـمهـلێ دهـرپرـیوهـو گوـتوویهـتی: ﴿فَأَرَدْنَا أَنْ يُبَدِّلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا﴾ واته (ئیمه به کوشتنی ئهم منداله ویستمان خودای پهـروهـردگاری باوك و دایکی کورپکی چاکتر و دیندار و بهـرهـحم و میهرهـبانیان لهـجیاتی ئهم منداله لاساره پێ بهـخشیت).

۳- دهـبارهـی بنیات نانهـوی دیوارهـكهـش بو پاراستنی گهـنجینهـكهـ تا ئهو کاتهـی ههـردوو منداله ههـتیوهـكه پیدهـگهـن و گهـورهـ دهـبن، گوـتی: ﴿فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا﴾، واته: (خودای پهـروهـرگاریشت ویستی (ئیرادهـی) وابوو تا ئهم دوو کوره پیدهـگهـن و گهـورهـ دهـبنو، ئهـوسا گهـنجینهـكهـیان دهـریـنن و سوودی لی بینن).

كهـواته ویست (اراده) لهـم سێ دیهـنهـدا هاتوو: (اردت، اردنا، اراد ربك).. (ویستم.. ویستمان.. پهـروهـردگارت ویستی..)، لهـم سێ حالهـتهـشدا، یهـكهـم جار فرهـمانی رابردوو (الفعل الماضي) دراوهـته پال (خدر) - (اردت).. ههـمان فرهـمان له

جاری دووهمدا دراوه‌ته پالّ خوداو پالّ خدریش (فاردنا).. له جاری سییه‌میشدا ههمان فرمانی رابردوو ته‌نهما دراوه‌ته پالّ خودا خوێ (فاراد ربك)..

ئه‌گهر هه‌ولیش بده‌ین که حیکمه‌تی به‌دییکراو له‌مه‌دا ده‌ریئین، ئه‌وا ده‌لێن:

۱- له ههر سیّ جاره‌که‌دا پله‌به‌ندیی (تدرج) هه‌یه، چونکه له‌ههر جارێکدا دیمه‌نه‌که بۆ یه‌کیکی دی بآلاتر ده‌ییت، بۆ نمونه له دیمه‌نی یه‌که‌مه‌دا ویست و ئیراده‌که‌ی خستۆته پالّ خوێ (فاردت).. پاشان له دیمه‌نی دووهم دا داویتییه پالّ خوێ و پالّ خودا (فأردنا)، له دوا‌ییشدا ته‌نهما داویتییه پالّ خودا (فاراد ربك).

۲- لێک نه‌چوون له خستنه پالّه‌کاندا به‌پێی ئه‌و حاله‌ته‌یه که ده‌رباره‌ی دواوه‌و، له‌گه‌ڵ نواندنی رێزو ئه‌ده‌بیش به‌رامبه‌ر خوا‌دا گونجاوه‌و، هه‌روه‌ها له‌گه‌ڵ ئاماژه‌و بریاره‌کانی ئیمانداریتیشدا گونجاوه.

له یه‌که‌م جاردا بۆیه ئیراده‌که‌ی داوه‌ته پالّ خوێ، چونکه کونکردنی که‌شتیه‌که به‌ کاریکی ناپه‌سه‌ند بینراوه‌و (به‌پێی بۆچوونی رواله‌تیانه) ئه‌وه کاریکی تێکده‌رانیه، له‌وانه‌یه له‌به‌ر ئه‌م واتایه پێی وابوو که کاریکی شایسته نیه گهر ئه‌م ئیراده‌یه بڅاته پالّ خودا. هه‌مدیسان سه‌رنج بده ئه‌وه‌ی که کاره ویستراوه‌که چییه؟ (اردت ان اعیبه‌ا/ ویستم عه‌یبداری بکه‌م)، لێره‌دا ویست و ئیراده‌که عه‌یبدارکردنی که‌شتیه‌که‌یه.. عه‌یبدارکردنه‌که‌شی به‌هوێ تێکدانیه‌تی به‌وه‌ی کونی تی بکات و پارچه ته‌خته‌یه‌کی لێ هه‌لکێشیت. ههر بۆیه‌ش شایسته‌ی ئه‌وه نیه ئه‌م ئیراده‌یه بدریته پالّ خوداو، نه‌شیاوه‌که بیگوتبایه (اراد ربك ان یعیبه‌ا/ خودای په‌روه‌ردگارت ویستی که‌شتیه‌که عه‌یبدار بکات).

هاوشیوه‌یه‌کی ئه‌م رێزو ئه‌ده‌به به‌رامبه‌ر به‌ خودا له به‌سه‌رهاتی (ئیه‌براهیم)دا به‌دی ده‌که‌ین که ئه‌ده‌بی له باسکردنی خوا‌دا نواندوو، کاتیك وه‌سفی کاره‌کانی خودای کردوه‌و که خوداش له‌سه‌ر زاری ئه‌و فه‌رموویه‌تی: ﴿الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ

﴿٧٨﴾ وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ ﴿٧٩﴾ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴿٨٠﴾ وَالَّذِي

يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ ﴿٨١﴾ الشعراء ﴿٨٢﴾. واتە: (ئەوێ دروستی کردووم هەر ئەو
پێنمایێ کردووم، هەر خۆیشی خۆراک و خواردنەوێ پێ دەدات، ئەگەر نەخۆشیش
کەوتم هەر ئەو چارەسەر و شیفام بۆ دەرەخسێنێت، هەر وەها ئەویش دەمرێنێت و
پاشان لەڕۆژی قیامەتدا زیندووم دەکاتەو). .. لەم وتانەدا (ئێبراهیم) هەموو
کارەکانی داوێتە پالێ خۆدا، تەنھا نەخۆشکەوتنە کە نەبێت کە داوێتی یە پالێ خۆی و
بۆ خۆی گەرانداوێتەو.

له بەسەرھاتی (خدر و موسا) شدا لەجاری دووھەمدا ئەوێ کە گونجاوترین
پێودانگ بێت ئەوێ کە ئێرادی کە خراوەتە پالێ خۆدا و پالێ خدریش. کە دراوەتە پالێ
خدر بەو پێودانگێ کە خدر خۆی ھۆکار و ئامرازێ کوشتنی کۆرە منداڵە کە یەو
ئەو کە سەشە کە ئەرکی کوشتنی منداڵە کە یەو ئەستۆ ناو، ئەو بۆچی
کوشتوویەتی؟ چونکە ویستوویەتی کە خۆدا بە کۆرپێکی لەو چاکتر قەرەبوویان بۆ
بکاتەو. .. کەواتە (خدر) یش لەمەدا ئێرادی کە یەو قەرەبوو کردنەوێ دەدا ھەبە
بەلام نایا (خدر) خۆی توانای بەدی ھێنانی ئەم ئێرادی کە یەو ھەبە؟

وہلام: نەخێر، چونکە بەدی ھێنانە کە بە دەستی خۆدا تاک و تەنھایە.

تەنھەت باوک و دایکی شێ کە ئێرادی منداڵبوون و خستنەوێ منداڵیان ھەبە،
توانای بەدی ھێنانی ئەو ئێرادی کە یەو ھەبەتی واقع دا نیە. .. بۆیە تەنھا ئەوێ
لەسەر کە دەست بە ھۆکارەکانەو بگرن و یە کبگرن و پێکەو بژین، دەنا توانای
بەدی ھێنانی منداڵو ژيانی منداڵە کە ش تەنھا بە دەستی خۆدا خۆیەتی.

بەپێی ئەم مانایە ش ئێرادی کە لێرەداو لە ڕەھەندی دووھەمدا خراوەتە پالێ خۆدا
بەو پێودانگێ کە بێگومان خۆدا ھەر خۆی بە توانایە لە بەدی ھێنانی ئەوێداو لە
ھێنانە نارایی منداڵی (بەوێ دەبوو) بۆ جیھانی بوونو، ژیان دا، لە ھەمان کات دا

(که جاری دووهمه) و که ئیراده که دراوته پالّ خدریش ههر بهو پێودانگهیه که خراوته پالّ خوداش.. بهلام له جاری سێهه مدا که ئیراده که بهتهنها دراوته پالّ خدا خۆی، لهبۆته (سیاق)هکهیدا ئهوهی دیاری کردوو که تهنها دهدریته پالّ خدا، چونکه هیچ کهسیک توانای بهدیھێنانی ئیرادهی نێو مهسهلهکهی نیه تهنها خودای تاكو تهنیا خۆی نهبیّت.. راسته ئهوه دوو منالّه دوو مندالّی بچووکی ههتیو بوون، بهلام کێ ئهوهیان بۆ مسۆگهر دهکات که بژین تاكو گهوره دهبن و پێدهگهن تاكو گهنجینه کهیان دهبرینن؟ بێگومان هیچ کهسیک توانای ئهوهی نیه بۆیشی مسۆگهر ناکریت.. چونکه داهاتوو تهنها بهدهستی خودایهوه، تههنیش ههر بهدهستی خودایه، ههر بۆیهش (خدر) گوتویهتی: (پهروهردگارت ویستی و ئیرادهی وابوو که تا ئهوه دوو منالّه پێدهگهن و لهدواایدا ئهوه گهنجینه کهیان دهبرینن ﴿فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا﴾ جا مادام خدا ئههه ئیرادهیهی ههیهوه خوازیّت، ئهوا بێگومان ههر دهبیّت، چونکه ههر شتیک خوا بیهویّت ههر دهبیّت بیّت.. واللّٰه اعلم.

چیرۆکی چوارهم

چیرۆکی ((ذو القرنین))

ئهم چیرۆکه له دهقی پیشاندرای قورئاندا لهم نایه تانه دا هاتوه، که خودای پهروهردگار تیاياندا فهرموویهتی:

﴿وَسْأَلُونَكَ عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ۚ إِنَّا مَكَنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَهَاتَيْنَهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا ۚ (٨٤) فَأَتْبَعَ سَبَبًا ۚ (٨٥) حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا قُلْنَا يَذَا الْقَرْنَيْنِ إِمَّا أَنْ تُعَذِّبَ وَإِمَّا أَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ۚ (٨٦) قَالَ أَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نَعَذِّبُهُ، ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُكْرًا ۚ (٨٧) وَأَمَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءٌ الْحُسْنَىٰ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا ۚ (٨٨) ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا ۚ (٨٩) حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَمْ يَجْعَلْ لَهُم مِّن دُونِهَا سَبِيلًا ۚ (٩٠) كَذَٰلِكَ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ۚ (٩١) ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا ۚ (٩٢) حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ۚ (٩٣) قَالُوا يَذَا الْقَرْنَيْنِ إِنْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ۚ (٩٤) قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ۚ (٩٥) ءَاتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ ۚ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُوا ۚ حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ ءَاتُونِي أُفْرِغَ

عَلَيْهِ قَطْرًا ﴿١١﴾ فَمَا اسْتَطَعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿١٢﴾ قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ﴿١٣﴾ الكهف ﴿١٤﴾

واتای نایه ته کان به کورتی:

(ئه‌ی پیغه مبه‌ر! پرسیار ت ده‌بارهی (ذو القرنین) لێ ده‌که‌ن.. بلی هه‌ندی که له سه‌ربورده‌ی ئه‌وتان بۆ باس ده‌که‌م.. ئێمه ده‌سه‌لاتمان له‌سه‌ر زه‌ویدا بۆ په‌خساندو هه‌موو هۆکاریکی پێیستی ئه‌و زه‌مانه‌شان بۆ دا‌ین کرد. ئه‌ویش دوا‌ی هۆکاره‌کان که‌وت و سوودی لێیان بینی.. خ‌زی و سوپاکه‌ی که‌وتنه‌ پ‌ی، هه‌تا که‌یشتنه‌ شوینی خ‌ور ئاوابوون له‌ ناوچه‌یه‌ کداو، وا ده‌هاته به‌رچاو، که گ‌ۆمیکی ق‌ور و لیتا‌ی بی‌ت، له‌ویدا پ‌وژ ئاوا ده‌بی‌ت و پ‌یشان ده‌که‌وی‌ته گ‌ه‌لیکی بی‌باوه‌ر.. له‌و شوینه‌دا ئێمه‌ش پ‌یمان گ‌وت: (ئه‌ی ذو القرنین یان به‌ س‌زا له‌ ناویان به‌ره (گ‌هر به‌ده‌م بانگه‌وازه‌وه نه‌یه‌ن) یان چاکه‌یان له‌ گ‌ه‌لدا بکه، (ئه‌گ‌هر به‌ده‌م بانگه‌وازی باوه‌رو خ‌واناسیه‌وه هاتن). (ذو القرنین) یش گ‌وتی: (بی‌گ‌ومان ئه‌وه‌ی سته‌مکار بی‌ت، س‌زای ده‌ده‌ین و، دوا‌یش کاتی‌ک بۆ لای خ‌ودای په‌روه‌ردگ‌اری ده‌گ‌ه‌ر پ‌ی‌تریتسه‌وه، خ‌ودا س‌زایه‌کی سه‌خت و گ‌ه‌وره‌ی ده‌دات. هه‌ر که‌سی‌کی‌ش له‌وان به‌ده‌م بانگه‌وازی باوه‌ره‌وه بی‌ت و ئیمان به‌ی‌نی‌ت و کاری چاک بکات، ئه‌وا پاداشتی چاک‌ی هه‌یه‌و ئێمه‌ش له‌مه‌ولا به‌ وته‌ی خ‌وش و ئه‌رکی سووکی ئا‌راسته ده‌که‌ین. دوا‌ی ئه‌وه (ذو القرنین) گ‌ه‌شتی دوو‌ه‌می به‌ره‌و خ‌ۆره‌ه‌لات ده‌ست پ‌یکرد و به‌ شوین هۆکاردا پ‌وژسته‌وه، هه‌تا‌کو گ‌ه‌یشته‌ ناوچه‌ی پ‌وژه‌ه‌لاتی دوورو، له‌و‌یشه‌وه هه‌ر سه‌رقالی گ‌رتنه‌به‌ری هۆکاره‌کان بوو و به‌دوا‌ی‌اندا ده‌گ‌ه‌را..

تا‌کو له‌ کاتی‌کدا گ‌ه‌یشته‌ نیوان هه‌ردوو به‌ربه‌سته‌که، که دوو چیا‌ی به‌رز بوون و که له‌ نیوانیاندا گ‌ه‌لیکی نا‌حالی و دوا‌که‌وتوو ده‌ژیان، که ه‌یچ تی‌گ‌ه‌یشتن و په‌ی بردنی‌کیان نه‌بوو (مه‌گ‌هر به‌ که‌می و به‌ ده‌گ‌مه‌ن).. جا که ئه‌وان توانای (ذو

القرنین) یان زانی، داواکاریه کیان لیی هه‌بوو، که پێیان گوت: (ئه‌ی - ذو القرنین - دوو هۆزی درنده‌ی وه‌ک (یه‌ئجوج) و (مه‌ئجوج) به‌دکارو تی‌کده‌رن له‌سه‌ر زه‌وی و (بۆ ئیمه‌ش ترسناکن) بۆیه‌ داوات لی ده‌که‌ین به‌ربه‌ستیکی پته‌و له‌نیوان ئیمه‌و نه‌واندا دروستکه‌یت، که ئیمه‌ش پاداشتیکی داراییت له‌ به‌رامبه‌ر ئه‌و کاره‌تدا پی‌نده‌ین).. (ذو القرنین) یش له‌ وه‌لامیاندا گوتی: (ئه‌و تواناو زانسته‌ی، که خودای په‌روه‌ردگارم بۆی په‌خساندووم زۆر له‌و (سامانه) چاکتره‌، که به‌ پاداشت ده‌یدهن به‌من، به‌لام من داواکه‌تان بۆ به‌جی دینم، بۆ ئهم کاره‌ش ئیوه‌ به‌ هی‌زو بازووه‌کانی خۆتان یارمه‌تیده‌رو هاوکارم بن، تا‌کو به‌ربه‌ستیکی تۆکه‌مه‌و پته‌وتان له‌ نیوان ئیوه‌و ئه‌و دوو هۆزه‌ ترسناکه‌دا بۆ دروست بکه‌م.. بۆ ئهم کاره‌ش پارچه‌ ئاسنی گه‌وره‌م بۆ به‌ی‌نن و له‌سه‌ر یه‌ک داینین، تا‌کو ئه‌مه‌سه‌رو ئه‌و سه‌ری کێوه‌که‌ دابگریت و هه‌ردوو لوتکه‌که‌شیان داپۆشی‌ت). ئینجا فه‌رمانی پێدان به‌ (موشه‌ده‌مه) فوو بکه‌ن له‌و ئاگره‌ی، که له‌ژێر ئاسنه‌که‌دا هه‌لی گیرساند بوو، تا پاده‌یه‌کی وا، که هه‌مووی کرده‌ ناگر، پاشان (ذو القرنین) پێی گوتن: (مسی تواوه‌م بۆ به‌ی‌نن، تا بیکه‌م به‌سه‌ر پارچه‌ ئاسنه‌کان دا و (ئیدی گه‌ر مس و ئاسنیش تی‌که‌ل بکری‌ن ئاوێته‌یه‌کی پته‌وی لی دروست ده‌بی‌ت).. ئینجا هه‌ردوو هۆزه‌که‌ی (یه‌ئجوج) و (مه‌ئجوج) یش، نه‌یانتوانی سه‌رکه‌ون به‌سه‌ر به‌ربه‌سته‌کاندا و نه‌یانتوانی لیی ببه‌رن و که‌له‌به‌رو کونی تی‌بخه‌ن، دوا‌ی ئه‌مه‌ش (ذو القرنین) گوتی: (به‌راستی بنیات نانی ئهم به‌ربه‌سته‌ په‌حه‌مه‌تی‌که‌ له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگارمه‌وه‌ بۆ ئیوه‌، که به‌ فه‌رمانی خۆی (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) ی لی شاردنه‌وه‌، خۆ هه‌ر کاتی‌ک خواستی خودا وای‌ت که ئهم به‌ربه‌سته‌ تی‌ک بدات، ئه‌وا که‌له‌به‌ری گه‌وره‌ی تی‌ده‌خات و دی‌رووخی‌تی‌ت و وردوخاشی ده‌کات و له‌گه‌ل زه‌وی ته‌ختی ده‌کاته‌وه‌.. بی‌گومان به‌لێنی په‌روه‌ردگاریشم راست و حه‌قه‌).

(تهفسیری چهند وشهیه کی نیو ئایه ته کان)

﴿سَأْتَلُوا عَلَيْكُمْ مِّنْهُ ذِكْرًا﴾: - ده‌بارهی ئه‌وه به چهند ئایه‌تیکی قورئان هه‌والتان پێده‌ده‌م.

﴿مَكَّنَّا لَهُ﴾: - ده‌سه‌لاتیکی گه‌وره‌مان پێ‌دابوو.

﴿وَأَنبَتْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا﴾: - چهند هۆکارو ئامرازێکی هوکمرانی و فه‌تکردمان بو ساناو به‌یده‌ست کردبوو.

﴿فَأَنبَعَ سَبَبًا﴾: - سوودی له‌و هۆکارانه وه‌رگرت و پێگه‌یه‌کی وای گرت‌ه‌هر، که به‌ره‌و خۆئاوای ده‌برد.

﴿تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ﴾: - وه‌ك چۆن بینهرێك له‌ دووره‌وه بو ناوچه‌که بڕوانی‌ت به‌ (عَيْنٍ حَمِئَةٍ / واته به‌ کانیه‌کی لێلی تێکه‌ڵ به‌ قورپی په‌شی) ده‌هاته به‌رچاو..

﴿قُلْنَا يٰذَا الْقَرْنَيْنِ﴾: - گوتمان (ئه‌ی ذو القرنین) ئه‌مه‌یان به‌ سرووش و ئیلهامی‌ك له‌ خوداوه‌ بووه، یان له‌ پێی پێغه‌مبه‌ری‌که‌وه‌ بووه، که له‌ سوپاکه‌شیدا له‌گه‌ڵیا بووه.. پای یه‌که‌م (که به‌ سرووشێك خودا پێی فهرمووه) راسته‌ره..

﴿مَنْ ظَلَمَ﴾: - که (مانای هه‌ر که‌س سته‌م بکات).. سته‌م (ظلم) لێره‌دا واتای کوفرو بێباوه‌ری ده‌گه‌یه‌نی‌ت.

﴿عَذَابًا نُكْرًا﴾: - سزایه‌کی سه‌خت و دژواری وا که له‌به‌رچاوی خه‌لکی دیاره.

﴿ثُمَّ أَنبَعَ سَبَبًا﴾: - گه‌شتی دووه‌می به‌ره‌و رۆژه‌لات ده‌ست پێکرد.

﴿لَمْ نَجْعَلْ لَهُم مِّن دُونِهَا سِتْرًا﴾: - هیچ بهر بهستیکی وهك گردیك، یان چیا یهك، یان شتیکی ترمان بۆ دانه نابون كه بیانپاریزیت.

﴿أَحْطَنَّا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا﴾: - له زانست و زانیاریه كمان ناگادار كردبوو.

﴿ثُمَّ أُنْبَغ سَبَبًا﴾: - پاشان گه شتی سییه می به ره و لای باكوور نه نجام دا.

﴿بَيْنَ السَّيِّئِينَ﴾: - له نیتوان هه ردوو چیا به رزه كه دا.

﴿لَا يَكَادُونَ يُفْقَهُونَ قَوْلًا﴾: - له بهر دواكه و توویان تیگه یشتن و تیگه یاندنیان کاریکی قورس بوو.

﴿يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ﴾: - دوو ناوی - دوو هۆزن، كه له ناوچه كانی ناوه راستی ئاسیادا نیشته جی بوون.

﴿نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا﴾: - پاره و مالتیکی دیاریكراوت پی بدهین.

﴿بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًا﴾: - بهر بهستیکی پته و له نیتوان ئیمه و ئه وان تاكو نه گه نه سه رمان.

﴿فَاعِمْنُونِي بَقْوَةٍ﴾: - به دهسته كانی خۆتان و به هیزی بازووه كانتان یارمه تیم بدهن.

﴿بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا﴾: - بهر بهستیکی، یان دیواریکی تۆكه و دارپژراوی پته و.

﴿ءَاثُوْنِي زُبْرًا حَدِيْدًا﴾: - پارچه ئاسنی گه و ره بۆ بیئن.

﴿سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ﴾: - به ئاسن هه تا لووتكه ی هه ردوو چیاكه ی پر كرده وه و ته ختی كرد.

﴿قَالَ اَنْفُخُوا﴾: - ئاگر له ژیر ئاسنه كه دا بكه نه وه و فووی پیداكه ن.

﴿أَفْرِغْ عَلَيْهِ قَطْرًا﴾: - مسی تواوه به سه ر ئاسنه سوور کراوه که دا ده که م تا کو تی که لی بی ت و هه ردوو کانزاکه یه کگرن.

﴿فَمَا اسْطَعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ﴾: - نه یاتتوانی به سه ر پرووی به ره به سه ته که دا سه ر که ون.

﴿وَمَا اسْتَطَعُوا لَهُ نَقْبًا﴾: - ده سه ته وسان بوون له برین و کون و که له بهر تی کردنی.

﴿هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي﴾: - خودا به ره همه تی خوی و به فه رمانی خوی ئه م دوو هۆزه تان لی به ند ده کات.

﴿فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي﴾: - هه ر کاتی که خواستی خودا هاته سه ر ویران کردنی به ره به سه ته که، ئه وا:

﴿جَعَلَهُ دَكَّاءَ﴾: - تی کی ده دات و وردو خاشی ده کات و له گه ل زه ویدا ته ختی ده کات.

چەند تەگەرەيەك لە چېرۆكى (ذو القرنين) دا

چەند تەگەرەو ئاستەنگيەك لەسەر بەسەرھاتەكەى (ذو القرنين) و سەفەرەكانى و، ئەو بەرەستەى بنياتى ناو، ((يەنجووج و مەنجووج)) لە ئارادان و دەوروژيترين..

ئەم تەگەرەنش لە بۆتەى شيكارو ليكدانەو، رووداوەكانى چېرۆكەكە دايەو، لە لايەنە ناديارو شاراوەكانيشى دەكۆليتەو، وەك:-

١- ((ذو القرنين)) كىيەو، كەسييتيەكى چۆنى هەبوو، ماھيەتى ژيانى چى بوو؟

٢- ئەو زەمەنەى تييدا ژياو، ئەو دەولەتەى حوكرمانى كردو، ئەو جەنگانەى بەرپۆەى بردون، ئەو ولاتانەى فەتى كردون..

٣- گەشتى يەكەمى بەرەو خۆرئاوا و دەستنيشانكردنى ئەو ناوچەيەى پيى گەشتوو، دياريكردنى جيگەى ئەو كانىەى كە بە (عين حمه) كانىەكى ليلى تيەكل بە قورپى رەش) هاتۆتە بەرچاو و چۆن خۆريشى ديوە تيايدا ئاوا دەبيت..

٤- سەفەرى دووهمى بەرەو خۆرەللات و ئەو ولاتانەى پياياندا گوزەرى كردوو، ئەو شوينەى كە پيى گەشتوو، چۆن ديويتى رۆژ لييان هەلدیت و هيچ بەرەستىكى پاريزگارى وەك گردىك يان قەلایەكيشيان بۆ دانەنرابو.

٥- ئەو ناوچەيەى كە لە گەشتى سيەميدا بەرەو باكوور پيى گەشتوو، دەستنيشانكردنى (ناوچەى نيوان دوو بەرەستەكە) بە وردى، دياريكردنى رەگەزى خەلكە دواكەوتووەكى.

٦- رەچەلەكى ((يەنجووج و مەنجووج)) و ميژوويان و ناوچەكانى دانىشتن و ژيان و نيشتەجى بوونيان بە وردى و بە تەواوەتى.

۷- شیکارو ورده کاریی چۆنیه تی بنیاتنانی بهر به سته کهو، پاشان درێژی و پانی و بهرزیه که ی چهند بوو!!

۸- ٿاڻا ٻه ريهه سته ڪه ويڙان ڪراوهو، يهه ٽجوجو مهه ٽجوج ليئي دهه چئون، يان هيشتا ماوهو، ههه رگيز درزو ڪه لهه بهري تي ناڪريٽو، ههه تا ماوهيه ڪي ڪه مي پيش هاتني قيامت ليئه وهه دهه ناچن..!؟

۹- مانای وته که ی ذو القرنین ﴿فَإِذَا جَاءَ وَعَدُ رَبِّي جَعْلَهُ دَكَّاءٌ﴾ هه رکاتی که خواستی خودا هاته سه ر نه وه ی که بهر بهسته که ویران بکات نهوا تیکی ده دات و ورد و خاشی ده کات و له گه ل زه ویدا ته ختی ده کات) ئاخو واتای واقعی نه وه و ته به جو ن بیت؟!

۱۰- ئايا پەيدا بوونى ((جەنگىزخان)) و ((ھۆلاكو)) ئەلقەيە كە لە ئەلقەكانى دەرچوونى ((يەنجووج و مەنجووج))؟

جگہ لہ چہندین پرسیارو لایہنی تری شاراوہی نیو چیرۆکہ کہ، کہ ئەم تەگەرەو ئاستەنگانە دەیانوروژنن.

شیکارو وردہ کاری یه کانی چیرۆکی ((ذو القرنین)) مه ته لیکی ئالۆزه

میژوونووسانو رافه کاران هه موویان هه لۆیستیان له بهردهم چیرۆکی (ذو القرنین) دا کردووه و زۆر کهشیشیان ههولێ پوونکردنهوهی پروه نادیاره کانیان داوه و ویستویانه چهند وورده کاری یه کی میژوویی و واقعی لی دهریبنن.. لهم بارهیهوه گه لێک ووته و بیروپایان هیناوه که زۆربهشیان له دهقه ئیسراییلییهکان و بهسهرهاتهکانی (ئههلی کیتاب) واته له شوێنکهوتوانی کتێبهکانی وهک تهوهرات و ئینجیلهوه) وهگران و چهندین شتی ناههموار و پووجهل و ئهفسانه و قسه و قسه لۆکی بێنیهوهرۆکیان لهخۆ گرتووه.

له ئاسهوارو دهره نجامی ئەمەش لقو پۆ هاویشتنی لیکۆلینەوه کان بۆ درێژەو
شیکاری چیرۆکه کو، جیاوازی و ناتەبایی توند له نێوان میژوونووسان و ڕاڤه کاران
(مفسرین) له سه ر ئەم مه سه له یه و، ده مه ته قی و مشت و مپی زۆریان له باره یه وه .

هه ندیک له نو سه رانی ش چه ند کتیبکی سه ربه خۆیان دانا وه، به تابه تیش بۆ
لیکدانه وه ی شیکاری چیرۆکه کو، ده سنی شان کردنی شوین و کات و ڕووداو و
پالەوانه کان و داستانه کانیان. هه ندیک له کتیبه کانیان ئەمانه ن:-

۱- (ذو القرنين و سد الصين) - ذو القرنين- و به ربه ستی چين-ی ((محمد راغب
الطباع)) ماموستای (میژوو) و (فه رمووده) له کۆلیژی شه رعی (حه له ب) که
سالی (۱۹۴۹ . ز) چاپ کرا وه .

۲- کتیبی (یسألونک عن ذي القرنين) ی (ابو الکلام ازاد. که یه که م وه زیری
(مه عاریف) ی هیندستان بو وه دوای وه رگرتنی سه ربه خۆیی. (شیخ احمد حسن
الباقوری) پیشه کیه کی دوورو درێژی وشک و وه رسکه ری بۆ ئەم کتیبه نووسی وه،
کتیبه که ش له ده زگای (دارالشعب) له -قا هیره- سالی (۱۹۷۲ . ز) ده رچو وه .

۳- کتیبی (مفاهیم جغرافیه فی القصص القرآني: قصة ذي القرنين) - (چه ند
چه مکیکی جوگرافیایی له چیرۆکه قورئانیه کاندا: چیرۆکی (ذو القرنين)-
نووسینی دکتۆر (عبدالعليم عبدالرحمن خضر) چاپی ده زگای (دار الشروق)
سالی (۱۹۸۱ . ز).

۴- (ذو القرنين: القائد الفاتح والحاكم الصالح) / (ذو القرنين) سه رکرده ی فه تحکردنی
ولآتانو، فه رمانه وای چاک) نووسینی (محمد خير رمضان) چاپی ده زگای (دار
القلم) سالی (۱۴۰۶ هـ / ۱۹۸۶ . ز) ئەم کتیبه ش تازه ترینی ئەو کتیبانه یه و له
هه موویان زیاتر سه رچا وه و زانیاری تیا دا کۆکرا وه ته وه و له هه مووشیان زیاتر
ساغ کرا وه ته وه. له کاتی خویندنه وه ی ئەم کتیبه ی (محمد خير يوسف) دا زیاتر
دلیا ده بین له وه ی که به راستی چیرۆکی (ذو القرنين) مه ته لیکي ئالۆزه .

له پێشهکی ئەم کتێبهدا نووسەر باسی ئەوەی کردووه، کهوا کاتیك بیری له لیکدانەوهی چیرۆکی (ذو القرنین) کردۆتەوه، پرس و رای بهزانییهکی زیرهک و جێی برّوا و متمانه کردووه و لێی پرسیهوه: ((مامۆستا رات چیه لهوهی که من لیکۆلینهوهیهک لهسەر (ذو القرنین) بنوسم؟ ئەویش پێی گوتووه (کاری وا مهکه)، نووسهریش سهري سوورپماوه و لێی پرسیهوه: (بۆچی)؟ زاناکهش وهلامی داوتهوه و پێی گوتووه:-- (چونکه تۆ به ئەنجامیك ناگهیت)^(۱).

بهلام نووسەر لهسەر لیکۆلینهوهکهی بهردهوام بووه، سهرحاوه و زانیاریی بۆ کۆکردۆتهوه و شیکار و موناقهشاتی خۆی تیدا نووسیهوه، کتیبیکی گهورهی لێ پیکهیناوه.. بهلام نهیتوانیوه کهسیتی (شخصیهی) (ذو القرنین) دهستنیشان کات که ئەمه ناواخن و کرۆکی لیکۆلینهوهکهیه، ئیدی پێدهچیت، که به ئەنجامیکی پهسندی وها نهگهیشتبیت که بتوانیت وهک لیکۆلینهوهیهکی زانستی و مهنهجي و بابهتیانه بیهوێنیت..

بهراستی و بیهگومان چیرۆکی (ذو القرنین) مهتهله.

(ذو القرنین) له فهرمووده راستهکاندا ..)

جا له بهرتهوهی چیرۆکهکهی -ذو القرنین- وهک مهتهلیکی ئالۆزو سهرسامکه رايه، بۆیه پێویسته لهسهرمان له سهرحاوه راست و متمانه پیکراوهکانهوه لێی بکۆلینهوه، که هیچ گومان و دهسکارییهکیان تیدا بهدی ناکریت، ئەوهی جێی برّوا و متمانه پیکردن بیت، تهنها ههردوو سهرحاوه بنچینهیهکهی ئیسلامن، که قورئان و سوننهتن.. سهبارهت به قورئانی پیرۆزیش، تهنها سوورپهتی (کهف) و لهم چهند ئایهتهی سوورپهتهکهدا باسیکی لیکراوه، که ئیمهش دهبارهیان دهوین، که

(۱) کتیبی -ذو القرنین- ی ((محمد خیر یوسف))، لاپهه (۹).

شیکارو ورده کارییه کیان له سههر نیهو، وه لامه کانی ئهم پرسیارانهشی تیدا نیه، که ده باره ی چهند لایه نیکی تری چیرۆکه کهن.. له سههر چاوه ی دووه میس (واته له سونهت) دا چهند فهرمووده یه کی پیغه مبهردا ﷺ نه گیراونه ته وه، که ده باره ی چیرۆکی (ذو القرنین) بن، یان ده باره ی ههرسی سه فهره که ی، یان ده باره ی دیاریکردنی ناوه که ی، یاخود دیاریکردنی سهرده مه که ی..

جا له بهر ئه وه ی ئهم دوو سههر چاوه بنه پته ییه به درێژی ده باره ی چیرۆکه که نه داوان، ئیدی چۆن ئیمه شیکارو درێزه ی ژیا نه که ی ده زانین.. داخۆ کێ بیت ئه وه که سه ی له خۆیه وه بتوانیت شتیک له سههر پوودا وه کانی رابردوو له سههر که سانی پیشین بلت که بوونه ته به شیک له غه یبو نادیا ری رابردوو، که قسه کردنیش له باره یانه وه له دهرووی قسه کردن له سههر غه ییدا داده نریت؟ کێ هه یه بتوانیت ده باره ی ئه وه نادیا رانه بدویت که قورئانی پیرۆزو فهرمووده راسته کان و، هاوه له بهرێزه کانیش لێ بی دهنگ بوون؟! له بهر ئه وه ئیمه له پوانگه ی خۆمانه وه ئه وه مان لێ خوا زراوه، که ته نه ا له گه ل سرووش و ئاماژه کانی ئه وه ئایه تانه ی قورئاندا مینینه وه، له ئاست ده لاله ت و واتای فهرمووده راسته کانی پیغه مبهردا ﷺ بووه ستین و بی دهنگ بین له وه مه سه لانه ی، که لێیان بی دهنگ بوون.. هه رچه نده ده لێین، فهرمووده راسته کان هه یچیان ده باره ی ئهم چیرۆکه تیدانیه، به لام (ئیمامی بوخاری) ئاماژه ی بۆ ئه وه ئایه تانه کردوو، که له بهندی (کتاب الانبیاء) داو پیش لیدوانی له چیرۆکی (ئیراهیم) دا - سلاوی خوی لێ بیت - باسی لێوه کردوون. بهنده (صحیح) هکه شی، واته بهندی (احادیث الانبیاء) ی له (جامع الصحیح) هکه ییدا بهم شیوه یه ی لای خواره وه پێک خستوو وه، ریزکردوو وه:-

- ۱- بهندی (وه دیهینانی - ئاده م- و کورو نه وه کانی) (باب خلق آدم و ذریته).
- ۲- بهندی (گیانه کان چهند سه ربازیکی ته رخا ن کراون) (باب الأرواح جنود مجنده).
- ۳- بهندی فهرماشته که ی خودا ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ﴾.

- ٤- بهندی ﴿وَلِإِنِّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾.
  - ٥- بهندی باسی (ئیدریس) سلاوی لی بیت.
  - ٦- بهندی فهرمایشته که ی خودا ﴿وَلِإِلَی عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا﴾.
  - ٧- بهندی چیرۆکی (یهئجوج و مهئجوج).
  - ٨- بهندی فهرمایشته که ی خودا ﴿وَأَتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا﴾^(١).
- ههتا کۆتایی دواين بهندی کتیبه که.

(ابن حجر) و لیکدان هوی شیوه ریزکردنه که ی ((بخاری))

ئیمام (ئینبو حه جهر) لهو شیوه ریزکردنه ی (بوخاری) دا وا تێگه یشتوو ه که (بخاری) پای وایه (ذو القرنین) له پیش (ئبراهیم) دا بووه یاخود هاوزه مانی بسووه.. له م پروه وه (ابن حجر) له کتیبی (فتح الباری) دا گوتوو یه تی: - (پۆلینکار (مصنف) واته (بخاری) که چیرۆک و کهسه کانی ریزکردوو ه و باسی (ذو القرنین) ی خستۆته پیش (ئبراهیم) وه، به مه وته ی ئه و کهسه نه ی به که م و بی بایه خ دانه، که گوتوو یانه گوایه ئه مه (ئه سه که نه در ی یۆنانه)، چونکه ئه سه که نه در له سه رده میکی نزیک سه رده می (عیسا) دا- سلاوی لی بیت - ژیاوه.. دیاره ماوه ی نیوان سه رده مه کانی (ئبراهیم) و (عیسا) ش پتر له دوو هه زار ساله^(٢).

(١) بروانه کتیبی (صحيح البخاري) طبعة محمد علي صبيح، بهرگی (٢) لاپه ره (١٥٩-١٦٩).

(٢) فتح الباري/٦: ص ٨٢

راسته که (ئهسکهندهر) ئهم پیاوه (ذو القرنین) نییه، بهلام بهلگهیهکی راستیش له ئارادانییه لهسه رئهوهی که (ذو القرنین) له پیش (ئیراهیم) دا بووه، یان هاوچه رخی بووه.

شیوه ریزکردنه کهی (بخاری)یش و دانانی (ذو القرنین) له لیستی پیش ئیراهیمدا ریکخستنیککی براوه و ههره راست نیه، بهلکو کاریکی کۆششکاری (اجتهادی)ی خۆیهتیو، بهپیی بیروپرای تهقه لالا بۆ دراوی خۆیهتی، نهک بهو رهنگه بیته، که فهرموودهیه کهی راست (صحیح)ی لهسه هاتبیت.. ههر بۆیهش ئیمه ناچارین، که پشتی پی نه بهستین و نه یلیننهوه، چونکه له ده رهوهی وتنه وهی مهسه له نادیارو غهیه کانی رابردووه، که هیچ بهلگهیهکی لهسه نیه، له به رئهوه ئیجتهدا کهی (بوخاری) لهو شیوه ریزکردنهیدا رته ده کهینهوه، له گهله ئهوه دا که ریزو حورمه تیککی زۆرمان بۆی ههیهو، دان به فەزل و چاکه و زانسته نایابه کهشیدا ده نیین - خودا لپی رازی بیت -.

(ئیمام ئیبنو حه جهر)یش دواي ئهم ئیجتهدا ی (بخاری) که وتووه و بیروپرای وایه، گوايه (ذو القرنین) له گهله (ئیراهیم) دا بووه، وهک ده لیته: (له راستیدا ئه و کهسهی، که خودا له قورئاندا بهسه هاته کهی گیراوه تهوه، ئه و له پیش ئه و سه رده مه دا زیاهه).. پاشان بۆ به راستر دانانو یه کلا کردنه وهی ئهم بیروپرایهش وتهی چهند که سیکی کردۆته بهلگه، وهک ئهم وتانه:-

- وتهی (عبیدی کوپی عمیری تابعی) که گوتویه تی: ((ذو القرنین) به پیاده هه جی کردووهو، ئیراهیمیش هه والی بیستووه و پیی گه یشتووه).

- وتهی (ابن عباس) که گوتویه تی ((ذو القرنین) چووته (مسجد الحرام) وه ئیراهیمیش سلاوی لی کردووه و ته و قه شی له گه لدا کردووه).

- وتهی (عثمانی کوپی ساج) که گوتویه تی: ((ذو القرنین) داواي له (ئیراهیم) کردووه که نزای بۆ بکات، (ئیراهیم)یش پیی گوتووه:- (چۆن نزات بۆ بکه م

له کاتیڤدا ئیوه بیره کهمتان تیڤ داوه؟ (ذو القرنین) یش له وهلامدا پیی گوتوو: (ئوه به فهرمانی خۆم نهبووه).

- وتهی (ابن هشام) که گوتوو یه تی: ((ئیراهیم) له مهسه لهیه کدا (ذو القرنین) ی کردوو به دادوهر، ئهویش حوکمی دادوه رانهی خۆی بۆ داوه^(۱).

جا کاتیڤ سهرنج له بهلگه کانی ئیمام (ابن حجر) دهدهین وا نایه نه بهرچاومان که یه کیکیان پابهندی سوود لی وه رگرتیمان بکات، به لکو ئیمه ناچارین که هه موویان ره تکهینه وه و دانیان پێدا نه ئین، چونکه هیچ یه کیکیان نه براوه ته وه بۆ فهرمووده یه کی پیغه مبهری خودا ﷺ، ئیمهش له چیرۆکی پیشینه کاندایه نهها پشت به فهرمووده ی راستو (صحیح) که براوه ته وه پال خودی پیغه مبهر ﷺ ده بهستین.

((بهر به سته که ی (ذو القرنین) له فهرمووده راسته کان دا))

(ذو القرنین) له کاتی فهتھی ولاتانیدا بهر به سته کی له ناوچه ی باکوور بنیات ناوه، وهك نایه ته کانش بهروونی ئاماژه یان بۆ کردوو، بهر به سته کهش به ناوی (بهر به سته ی (ذو القرنین)) وه ناسینراوه، چونکه ئه و خۆی بنیاتی ناوه، ههروه ها به بهر به سته ی (یه ئجوج و مه ئجوج) یش ناو براوه، چونکه رینگری شالوده کانیان بسوه بۆ سهر دانیش توانی ئه و ناوچه یه، ههروه ها به دیواره پته وه که ی (یه ئجوج و مه ئجوج) یش ناو براوه.

هه ر سه باره ت به بهر به سته که ی (ذو القرنین) چه ندین به سه رهاتی له سه ر هاتوه که زۆر به یان له دهقه ئیسرا ئیلیه کان و ئه فسانه کانه وه وه رگیراون.

(۱) (فتح الباری/ ۶: ۳۸۲).

لێره شدا چهند فهرموده یه کی راست دهرباره ی ئه وه بهریهسته دینینه وه ..

١- له گرنگترینی ئه وه فهرمودانه وه بهناوبانگترینیشیان ئه وه یه که له پله ی (متفق علیه) دایه (واته: بخاری و مسلم) له (زهری) یه وه و ئه ویش له (عروه ی کوری زبیر) و ئه ویش (له زهینه بی کچی جحش) وه (خودا لیبی رازی بیّت) گێراویانه ته وه که وه پیغه مبه ر ﷺ به روخساریکی ترساوه وه چۆته لای (زهینه ب) ی هاوسه ری و، فهرموویه تی: - ((لا اله الا الله ويل للعرب من شرّ قد اقترب، فتح اليوم من ردم يأجوج و مأجوج مثل هذه، و حلق بأصبعة الابهام و التي تليها، فقالت زينب بنت جحش: يا رسول الله انهلك و فينا الصالحون؟ قال: نعم، إذا كثر الخبث))^(١)... واته: - (پیغه مبه ر) رۆژێکیان له خه مباره یه کی زۆردا فهرمووی ((لا اله الا الله) وه یل و تیاچوون بۆ عه ره ب له ده ست شه رو خراپه یه که نزیک بۆته وه .. ئه مرۆ به قه ده ئه مه نده (له و کاته دا ئاماژه ی بۆ په نجبه گه وره وه په نجبه ی ته نیشتی (دۆشاومژه) کرد که (پێکه وه وه که وه انه یه که پیشانی دانو) فهرمووی هینده ی ئه مه له دیواره پته وه که ی (یه ئجوج و مه ئجوج) کراوه ته وه (زهینه بی کچی جه حش) یش لیبی پرسى: (ئهی پیغه مبه ری خوا ئایا ئیمه ی موسلمانان له و رۆژه دا هه موومان تیکرا له نیوده چین هه ر چهنده پیاوچا کانی شمان تیدا بیّت؟) فهرمووی: (به ئی هه موان تیا ده چن کاتی که خراپه و پیسی و چه په لی له کرداره کاندای زۆر بوو بیّت).

٢- هه ر له مباره یه وه (بخاری و مسلم) له (ابو هریرة) وه - خودای لیبی رازی بیّت - و ئه ویش له پیغه مبه ری خودا وه ﷺ گێراویتیته وه که فهرموویه تی: -

(١) (بخاری - ٦٠ - کتاب الانبیاء (٧) باب يأجوج و مأجوج - حدیث رقم (٣٣٤٦)، ههروه ها بڕوانه (مسلم (٥٢) کتاب الفت و أشراط الساعة (١٩) باب الفت و فتح ردم يأجوج و مأجوج - حدیث رقم (٢٨٨٠). ٤.

((فتح اليوم من ردم يأجوج ومأجوج مثل هذه، وعقد بيده تسعين))^(١)،
واته:- (ئەمڕۆ هێندەى ئەمە لە دیواری (یەئجوج و مەئجوج) کراوەتەوێ
ئینجا پیغەمبەر ﷺ لەوکاتەدا ژماره (٩٠) یان (نۆ)ی بە دەستی گریدا که
به هێندەى ئەو هێمایه له دیواره که کون بووه.

٣- ههروهها (بخاري) له پيشه کى بهندى (چیرۆکی یەئجوج و مەئجوج) له بهشى
(كتاب الانبياء) دا به پلهى راگيراو (تعلیق) فرموده ده که هیناوه کهوا
پیاویک به پیغەمبەرى ﷺ گوتوووه (رأيت السد مثل البرد المحر/من
به ربه سته کم له خه وندا وه کهوايه کى خهت خهت بينيوه (واته به درزو
که له بهروه بينيومه) پیغەمبەرىش ﷺ پێى فرموده ((قد رأيتہ^(٢)، واته
ههروايه و به راست بينيوته)..

((له واتا و ناماژەکانى ئەم فرمودانه))

١- له فرموده ی یه که مدا که (زهینه بى کچى جهش) گێراویتییه وه ده لاله تیکی
جوان و نایابی له ده لالهت و واتا و به لگه کانی پشت پێ بهستن (اسناد) تێدایه،
وهك زانا (نووی) له لیكدانهوه (شرح)یدا له سهر فرموده کانی لای (مسلم)دا
گوتوو یه تی:- (لهم پله ی (اسناد)ه ی فرموده کهدا چوار ئافره تی هاوه ل (اربع
صحابیات) به شدارن، دوانیان له هاوسه رانی پیغەمبەرنو دوانیشیان له دوو
هاوسه رى (واته زرکچی بوون و هه ندیکی له نه وه ی یه کتریش بوون، هیچ
فرموده ده که تریش ئاوا نه زانراوه که چوار ئافره تی هاوه ل و له نه وه ی یه کتر
بن و پیکه وه له گێرانه وهیدا کو بینه وه و به شدار بن^(٣)..

(١) البخاري، حديث (٣٣٤٧) ومسلم حديث (٢٨٨١).

(٢) البخاري، مقدمة باب (٧) قصة يأجوج ومأجوج.

(٣) مسلم بشرح النووي (١٧:٢).

ههردوو هاوسهرهكهی پیغه مبهری خوداش ﷺ: - (زینی کچی جحش) و (أم حبیبهی کچی ابوسفیان) بوون، ههردوو زړ کچه کهشی (واته کچانی ههردوو هاوسهره کهش) (حبیبهی کچی أم حبیبه) و (زینی کچی أم سلمه) بوون. دوو کهشیش له شوینکه وتوان (تابعین) گیراویانه تهوه که (عروهی کوری زییر) و (محمدی کوری شهاب الزهري) بوون.

۲- ترسی پیغه مبهری خودا ﷺ له (شهرو خراپه هاتوه که)، که به روخساریکی ترساوهوه چۆته لای (زهینه ب)، له ریوایه ته کهی (بخاری) و (مسلم) دا واهاتوه که پیغه مبهری ﷺ له کاتی له خهوه ههستاندا به ترسهوه بیدار بۆتهوه. له ریوایه تیکی سێ هه میشتا که ههر (بخاری و مسلم) گیراویانه تهوه واهاتوه، که پیغه مبهری ﷺ رۆژیکیان به ترسهوه له مائی دهرچووه و روخساریشی سوور هه لگه راوه.

دهشیت له کۆی ههر سێ گیرانهوه (ریوایه ته کان) بگهینه نهوه دهره نجامهی کهوا: -

۱- بێگومان پیغه مبهری خودا ﷺ له لای هاوسهره کهی خۆی (زهینه بی کچی جه حش) - خودا لێی رازی بیت - نووستوهوه له کاتی نووستنه کهدا خهونیکی بینیه که ترساندوو یه تی (دیاره خهونی پیغه مبهرانیش راست و واقعییه) بۆیه به ترسهوه له خهونه کهی بیدار بۆتهوهوه له ژوورهی تییدا نووستوه، چۆته دهرهوه و دهم و چاویشی سوور هه لگه راوه و چۆته لای (زهینه بی) خێزانی و ئاسه واری ترس و بیم به روخساریهوه دیاربوهوه، نهوه قسه و باسهی پێگه یاندوهوه که له فهرموده کهدا هاتبوو.

۲- هۆکاری ترسانه کهشی نهوهیه که له خهونه کهیدا دیویه تی (یان خودا له خهونه کهدا پیشانی داوه) که بهربهسته کهی بهردهم (یهئجوج و مهئجوج) که له بهریکی تی کهوتوهوه، دیتنی ئهم بهربهستهش له خهونی نووستندا بووه نهک له دیتنی کاتی بیداریدا.

۳- خه‌ونه‌که‌ی پیغه‌مبەر ﷺ که دیوێه‌تی که له‌بهر کراوه‌ته به‌ربه‌سته‌که، به‌لگه‌یه‌که له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که (یه‌نجوو‌ج و مه‌نجوو‌ج) ده‌ستیان به‌ رووخاندنی به‌ربه‌سته‌که کردووه و له‌ سه‌ره‌تاوه‌ش کاره‌که‌یان سه‌ری گرتووه، ئه‌مه‌ش سه‌رووشی ئه‌و واتایه ده‌گه‌یه‌نی‌ت که رووخاندن و کردنه‌وه‌ی به‌ربه‌سته‌که و پیایدا تیپه‌رپوونی، له‌ پیش هاتنی قیامه‌دا ده‌بی‌ت، ئیدی مه‌رج نییه به‌ربه‌سته‌که به‌ریکی وه‌ک خۆی تا کاتی ده‌رچوونی (یه‌نجوو‌ج و مه‌نجوو‌ج) له‌ پیش هاتنی قیامه‌دا، بمی‌نی‌ت.

۴- له‌ فه‌رمووده‌کاندا مانای دیار و ده‌رکه‌وتوو له‌ (کرانه‌وه‌ی دیواره‌ پته‌وه‌که‌ی (یه‌نجوو‌ج و مه‌نجوو‌ج) کرانه‌وه‌ی ئه‌و به‌ربه‌سته‌یه که له‌ویدا دروست کراوه، مه‌به‌ست له‌و شه‌رو خراپه‌یه‌ی که نزیکیش بۆته‌وه، ده‌رچوونی هۆزی (یه‌نجوو‌ج و مه‌نجوو‌ج) ه که له‌وێه ده‌رده‌چن و شالۆ دینه‌ن سه‌ر ولاتی موسلمانان.

هه‌ندی‌ک له‌ زانایان وای بۆ ده‌چن گوايه مه‌به‌ست له‌م فه‌رمووده‌یه روودانی فیتنه و ئازاوه‌یه‌و، کرانه‌وه‌ی به‌ربه‌سته‌که‌ش له‌م فه‌رمووده‌یه‌دا گوزارشتی‌که له‌ کرانه‌وه‌ی ده‌رگای فیتنه و پشیوی له‌سه‌ر موسلمانان.. بۆ نمونه (ابن حجر) له‌م باره‌یه‌وه گووتوویه‌تی: - (پیغه‌مبەر بۆیه (عه‌ره‌ب) ی به‌تایبه‌تی وریا کردۆته‌وه، چونکه له‌و سه‌رده‌مه‌دا گه‌لی عه‌ره‌ب زۆربه‌یان موسلمان ببن، مه‌به‌ست له‌ شه‌رو خراپه‌که‌ش ئه‌و ئازاوه‌یه بوو، که له‌دوای خۆی به‌هۆی کوژرانی (عثمان) وه‌ روویداو تا له‌ ئاکام عه‌ره‌ب له‌ نیو نه‌ته‌وه‌کاندا وه‌ک ته‌شتی‌کی گه‌ره‌و پر له‌ خۆراکی به‌رده‌می بخۆانی لی‌هات) ^(۱).

۵- مانایه‌کی ئاماژه بۆکراوی تری فه‌رمووده‌که ئه‌وه‌یه که سزای خودا له‌ دنیا‌دا سزایه‌کی گشتیه‌وه هه‌موو کۆمه‌ڵ ده‌گریته‌وه، سونه‌ت و رێبازی خوداش وایه

که له کاتی بلاوبونهوهی بهدکاری و سه‌رپێچی و خراپه‌دا هه‌موو نه‌ته‌وه‌ی پێ له‌ناوبه‌ریت ته‌نانه‌ت گهر که‌سانی چاک و خواپه‌رستیشیان تێدا مابیت: (انهلك و فينا الصالحون)، واته وهك (زهینه‌ب) له پێغه‌مبه‌ری پرسویه: (ئایا ئێمه به‌سزای خودا له‌ناو ده‌چین ته‌نانه‌ت گهر پیاوچا‌کانیشمان تێدا مابیت)؟
له وه‌لامدا فه‌رمویه‌تی: (به‌لێ ئه‌گهر گه‌نده‌لێ و به‌دره‌فتاری زۆر بێت/ نعم اذا كثر الخبث).

(هه‌وائی ده‌رچوونی (یه‌نجوو) و (مه‌نجوو))

له‌ فه‌رمووده‌ راسته‌کان دا

فه‌رمووده‌ راسته‌کان به‌ هیچ زانیاریه‌کی ئه‌وتۆ ئاماژه‌یان بۆ په‌چه‌له‌ک و بنج و بناوانی (یه‌نجوو و مه‌نجوو) و میژوویان و جیگه‌ و ولات و په‌نگ و روخساریان و تاییه‌تمه‌ندی و ورده‌کاریه‌کانی تری ژانیان، نه‌کردوه‌ هه‌روه‌ها دانی به‌ ده‌رچوونیان (له‌پێش ده‌رچوونی دوا‌یی) دانه‌ناوه‌ و نکو‌لیشی لێ نه‌کردون، به‌ه‌لک له‌ ئاست هه‌موو ئه‌مانه‌دا بێ ده‌نگن. به‌لام ئه‌م فه‌رمووده‌ راستانه (الاحادیث الصحیحة) ئاماژه‌ بۆ دوا‌یین ده‌رچوونیان له‌ ماوه‌یه‌کی که‌می پێش‌هاتنی قیامه‌تدا ده‌که‌ن..

ئه‌م ده‌رچوونه‌ش به‌ یه‌کێک له‌ نیشانه‌ گه‌وره‌کانی هاتنی قیامه‌ت داده‌نێن.
ده‌رچوونه‌که‌شیان له‌ دوا‌ی هاتنه‌ خواره‌وه‌ی (عیسا)یه - سلاوی خوا‌ی لی‌ بیت - که‌ له‌ ئاسمان دێته‌ خواره‌وه‌ و کابرای جادووگه‌ر له‌ مه‌وقیعی (باب الله)دا ده‌کوژیت. لێره‌شدا ئه‌و فه‌رمووده‌ جوان و نایاب و درێژه‌ی پێغه‌مبه‌ر ﷺ دینینه‌وه‌ که‌ ده‌رباره‌ی جادووگه‌ره‌که‌ (الدجال) و ده‌رباره‌ی (عیسای کو‌ری مه‌ریه‌م) و، ده‌رباره‌ی (یه‌نجوو و مه‌نجوو) ده‌دو‌یت.. (مسلم) له‌ (صحیح)ه‌که‌یدا له‌ (نواسی کو‌ری سemaan)ه‌وه‌ - خودا لێی رازی بیت - گێ‌راویه‌تییه‌وه‌، که‌ گو‌تویه‌تی:-

ذکر رسول الله ﷺ الدجال ذات غداة فخفض فيه ورفع حتى ظنناه في طائفة النخل، فلما رحنا اليه عرف ذلك فينا فقال: ما شأنكم؟ قلنا يارسول الله ذكرت الدجال ذات غداة.

واته:- پیغه مبهری خوا ﷺ رۆژنکیان له کاتی چیشته نگاودا باسی کابرای جادووگهره کهی بۆ کردین، که له ئاخر زه ماندا پهیدا ده بیئت، به شیوه کیش باسی ده کرد، که دهنگی تیدا نزم بهرز ده کرده وه و چرپه چرپیشی تی ده خست، بۆیه وا گومانمان برد، که له نیوان ریزی دارخورماکاندا خۆی هه شار دابیئت، جا کاتیك بهم شیوهیه گویمان لێ گرتبوو و چوینه قوولایی فهرمووده کانیه وه، ههستی پی کردین، که هینده ئالوودهی باسه کهی بووین.. بۆیه لیمانی پرسى:

(ئوه چیتانه؟) گوتمان (ئهی پیغه مبهری خوا له کاتی چیشته نگاودا باسی جادووگهرمان به شیوهیهك بۆ ده کهیت و دهنگی خۆتی تیدا بهرز و نزم ده کهیته وه، تا وای لێ هات و امان ده زانی، که ههر ئیستا کابرای جادووگهر پهیدا بووه و، له نیو دار خورماکان دایه).. ئینجا پیغه مبهر ﷺ فهرمووی:- (من له غهیری جادووگهره که مهترسی تر له سهر ئیوه شك ده بهم. خۆ ئه گهر کابرای جادووگهر له سهر ده میکدا پهیدا بیئت، که من له نیوتاندا مابم ئه و من به بی ئیوهش بهرهنگاری ده بیه وه و دوژمنایهتی ده کهم. خۆ ئه گهر له سهر ده میکدا پهیدا بییئت و من له ناوتاندا نه مابم، ئه و ههر که سه و به توانا و بهرگری خۆی بهرهنگاری ده بییته وه، خوداش جینشینی پشت پی به سترای من له ههر حاله تیکدا بۆ ئیوه، که پاریزگاریتان لێ ده کات، ئه گهر ئیوه له سهر باوه و عه قیده که تان مابنه وه.

کابرای جادووگهره کهش له ههرهتی لاویتی و گه نجی دایه و، چاوی به قوولدا چووه و له بهر چاوی من له (عبدالعزی ی کوری رقطن) ده چیئت، (واته له و پیاوهی که هه موو هاوه لآن ده یانناسین)، جا ههر که سینک له ئیوه له و زه مانه دا پیی گه یشت، با سهره تاکانی سوورهتی (کهف) ی له بهرامبهردا بخوینیئت. ههروه ها ئهم

پیاوه جادووگهره له کومه له هاورپیه کی جیابوتهوه که له ناوچهی شامو و غیراقدادۀژیان، ئیدی به راست و چهپدا خراپه و تاوان و فسادى بلاوده کاتهوه.. دهئى بهندهکانى خودا ئیوهش لهو رۆژدها جیگیر و دامه زراو بن له سهر ئیمان و باوه رکه تان).. ئیمهش گوتمان (ئى پیغه مبهرى خودا ئایا جادووگهره که چهنده له سهر زهوى ده مینیتتهوه)؟ فهرمووى (چل رۆژ ده مینیتتهوه، به لām رۆژیک لهو چل رۆژه له ماوهى سالیك دایه، رۆژیکى تریشیان له ماوهى مانگیك دایه، رۆژیکى سى هه میش له ماوهى ههفتهیه که دایه، ئیدی پاشماوهى رۆژهکانى تری که (۳۷) رۆژه وه که ماوهى رۆژهکانى ئیوه وایه، واته (ههر چل رۆژه کهى جادووگهره که له ماوهى سالیك و مانگیك و ههفتهیه که و سى و ههوت رۆژى ئیوهدا وایه).. ئیمهش گوتمان (ئى پیغه مبهرى خوا ﷺ ئایا ئه و رۆژهى که له ماوهى سالیکی ئیمه دایه به قهده ماوهى رۆژیکى خۆمان نویژى تیدا بکهین؟) فهرمووى (نه خیر، به لکو به قهده ماوه کهى ئه و زه مانه هه قى خۆى پى بدنه و نویژهکان له کاته راسته قینهکانى خۆیان دا بکهن).. پاشان گوتمان (ئى پیغه مبهرى خودا خیرایى رۆیشتن و گهرانى جادووگهره که به نیو خه لکیدا چۆنه؟) له وه لāmدا فهرمووى: (خیراییکهى رۆشتنى وه که ئه و بارانهیه که (با)ی به دوا دادیت و به باوه دهباریت.. ئینجا به ناو خه لکه کهدا ده گهریت و بانگه وازیان بۆ رپی خۆى ده کات.. خه لکه کهش باوه رپى پى دین و به دهم بانگه وازه کهیه وه ده چن، ههروه ها کابرایى جادووگهر فرمان به ئاسمان ده کات و ئاسمانیش (بیگومان به خواستى خودا) باران دهبارینیت و، ئیدی ئاژه له کانیا ن هینده تیراو و تیر له وه ر ده خۆن که شیریکى هیجگار زۆریان ده بیئت و، گوانه کانیشیان پرپر ده بیئت و ته نیشت و ئه ملاولاکانى جهسته یان قه له و ده بیئت.. پاشان کابرایى جادووگهر دیته لای کومه لیکى تر که ئیماندارن و به رپه رچى و ته کانى ده دهنه وه.. ئه ویش لییان زویر ده بیئت و وه که کومه له کهى تر له پیناویاندا فرمان به ئاسمان ناکات که بارانیان بۆ بهارینیت و به و شیوهیه ش مهرو مالاتیان تیراو قه له و شیر ده ربین.. بۆیه ئه مه کومه له هه ژارو نه دار ده بن و هیچ شتیکی

وایان له مالۆ سامان به دهستهوه نامینیت.. پاشان کابرای جادووگهر به لای کهلاویه کدا تیپهر دهبیّت و پیی دهلیّت:-

گهغینه ههشاردراوه کانتهم بۆ ده رکه.. گهغینه کانیش هیئنده زۆرن که وهک شانه کانی ههنگ دینه دهروهه. له دوااییدا کابرای جادووگهر پیاویکی گهغی پیک و پیک دینیت و شمشیریکی لی ده دات و دهیکات به دوو کهرتمهوه، وهک ئهوه وایه که نیشانیکی بهوردی پی کابیت.. پاشان بانگی دهکات و زیندوو دهبیتهوه و پرووی تی دهکات و به پرووی گهشی و شادییهوه پرووی تی دهکات و پی دهکەنیت.. جا کاتیك جادووگهر که ئاواو لهه حالته دایه، خودای مهزن (عیسای کورپی مهريهم) ده نیریتته خوارهوه، (عیسا)ش له خۆره لاتی شاری (دیمهشق) له لای مناره سپییه که (المنارة البيضاء) وهوه له نیوان ههردوو ساختمان هکهوه داده بهزیتته خوارهوه و ههردوو قۆلشی خستۆته سههه باله کانی دوو مه لایکهت و کاتیك سههه ده له قینیت ئاوی لی دهکیت (که دیاره ده سنووی گرتوه) کاتیك سههه بهر زده کاتهوه وهک بهرده دره وشاوه مروارییه کان وایه ئیدی له و کاته دا بۆ ههچ کافرێک رهوانیه که ههنا سهی تیامابیّت و نه مریت، به لکو دهبیّت بهمرن و چاو لیکنین..

ئعجا (عیسا) به دوا ی جادووگهر که دا ده گهریت و له لای مهوقیعی (باب الله) ده بیینیت و دهیکوژیت، پاشان (عیسا) ی کورپی (مهريهم) ده گاته لای کۆمه لیک که ئیماندارن و خودا له جادووگهر که ی پاراستون و، دهست به دهم و چاویان دادیتیت و ههوالی پله و پایه کانی نیو به ههشتیان پی راده گیه نیت.

جا کاتیك لهو حالته دان خودا سرووشی دهنگ و باسیکی تر به (عیسا) ده گیه نیت کهوا:

(ئهی (عیسا) وا من چهند بهندهیهکی سههه شم هیناوته ئاراوه و ههچ کهسیک توانای جهنگ و کوشتاریانی نیه، جا تۆش بهنده برواداره کانم بۆ کتوی (طور) بهه و

له دهست ئه و بهنده درېنده (زگاربان بکه) .. ئیدی خودا (یه توجو و مه توجو)
 ده نیریت و ئه وانیش له هه موو گو شه و که ناریکه وه دین و ریزه سه ره تاییه کانیا ن
 به سه ر ده ریا چه می (طبریة) دا ده رۆن و هه رچی ئاوی ده ریا چه که میه هه مووی ده خۆنه وه و
 چۆر بری ده که ن، پاشان ریزه کانی تریان پیایدا تیده په رن و ده لّین: (له مه و پيش
 لیژده ئا و هه بو ه)، ئینجا (عیسا) و ها وه له ئیمانداره کانی له ته نگانه یه کدا ده بن
 که ه یچ خۆراک و که ره سه یه کی ژیا نیا ن پئ نی ه، بۆیه ته نها سه ره گایه ک بۆ
 که سیکیان له سه د هه زار دیناری ئه مپۆی که سیکی ئی وه باش ته له لایان ..
 له و کاته دا پیغه مبه ری خودا (عیسا) و ها وه له کانیشی له خودا ده پا رتیه وه که
 ده روویه کی ره همه تیا ن لی بکاته وه و به سه ر ئه و دو ژمنه زۆرو درېنده دا سه ریا ن
 خا ت. نزا که یا ن گیرا ده کات و چه نده ها تیر ده گه یه نیت ته سه رکیش و درېنده (وا ته
 یه توجو و مه توجو) تا وایا ن لی دیت هه موویا ن ده مرن و به یه ک جا ر وه ک مر دنیه ک
 تا که که س ده مرن.

پاشان پیغه مبهری خودا واته: (عیسا) و هاو له کانی له چیا (طور) داده زنه خواره وه و دینه وه سهر زهوی جاران. به لآم ده بینن ئه و سهر زه ویش یه کپارچه پر بووه له لاشه ی ئه وان و له ههر تاکه بستیکی سهر زه ویه که شه وه بو گهن و بوئی جهسته مرداره وه بووه کانیاں دیت و ئه و هه موو بو گهنه بلا بوته وه، بویه پیغه مبهری خودا (عیسا) و هاو له کانی داوا له خودا ده که ن و لیی ده پارینه وه که ئه و حالته نا سازیاں بو بگوریت.. خوداش داوا که یان په سندن ده کات و بو ئه م مه بهسته جوړه بالنده یه کی دريژ دهنیریت که له (ملی پیشه وه ی که شتی ده چن) و ئه م بالندانه یه که یه که هه موو لاشه مرداره بووه کانی (یه ئجوج و مه ئجوج) هه لده گرن و له شوینن کدا به خواستی خودا فریایان ده دهن که چیدی خه لکی وهرس نه کات.

پاشان دواى ئەمە خوداى پەرورەدگار بارانېكى وهايان بۆ دەبارېنېت، كه هەموو شارو گوندو خېوەتگايەك دەگرېتەوه و زهوى دەشواتهوه و پاك و تەمىزو نزيكى دەكاتەوه.

ئىنجا فەرمان به زهوى دەكرېت، كه: (بەروبوومت دەرکه و خېرو بەرەكەتەكانت بگەرېنەرەوه) تاواى لى دېت بەروبووم بەرەكەتەكانى هېندە دەبېت، كه كۆمەلە كەسېك هەموويان لەيەك هەنار دەخۆن و ئەو تاكه هەنارە بەشيان دەكات، هەرەها له ژيړ سېبەرى هەنارەكاندا دەحەسېنەوه.. پاشان خېرو بەرەكەت دەكەوتتەوه نېو باو بارانەوه و واى لى دېت، كه تەنها بەچكه حوشتريك بەهۆى باو باران و ئاوو هەواوه بەشى چەند تيرەيەك له خەلكى بكات و، گۆرەكەى مانگايەكېش بەشى تيرەيەك له خەلكى و، بەرخى مەريكېش بەشى هۆزىك له خەلكى بكات.

جا له كاتىكدا ئەو ئيماندارانە لەو بارودۆخە خۆشەدان، خودا بايەكى خوش دەنېرېت و ژيړ بالى هەموويان دەگرېتەوه و گيانى گشت باوهردار و موسلمانېك دەكېشېت. ئىدى تەنها خەلكى خراپ و بەدكار لەسەر زهوى دەمېننەوه كه سەرگەرمى هەراهوريا و بەزم و پەزى نېو خۆيان دەبن و، لەم حالەتەشدا قىامەت بەدى دېت^(۱).

هەرەها (مسلم) له شېوہ گېرانەوہيەكى تردا، پرگەيەكى تری بۆ ئەم فەرموودەيە بەم جۆرەى لاى خوارەوہ، زياد کردوہ:-

((ثم يسرون (يعني يأجوج ومأجوج) حتى ينتهوا الى جبل (الخمير) وهو جبل بيت المقدس، فيقولون لقد قتلنا من في الأرض، هلم فلنقتل من في السماء، فيرمون بنشابهم الى السماء، فيرد الله عليهم نشابهم مخضوبة دما)).. واته:-

(۱) (مسلم) ئەم فەرموودەيە لە ژمارە (۵۲)ى بەشى (كتاب الفتن و اشراط الساعة) (۲۰) (باب ذكر الدجال) - حديث - ۲۱۳۷-، گێژاوەتەوه.

(پاشان ئەوان واتە (یەنجووچ و مەنجووچ) هەر دەرۆن تا دەگەنە چیاى (خەمور) له (بیت المقدس) و دەلین: (ئەوا هەموو خەلکی سەر زەویمان کوشت، دەبا بچین ئەوانە بکوژین که له ئاسمان دان.. بۆیە تیرەکانیان دەگرە ئاسمان و، ئەو کاتە خوداش تیرەکانیان بۆ خویناوی دەکات و بۆیان هەڵدەداتەوه تاکو دلایان بهوه خووش بیت گوايه خەلکی ئاسمانیشیان کوشتوه)..

بێگومان گەلی (یەنجووچ و مەنجووچ) زۆرترین ژمارەى نەتەوهکانى تر پێک دەهێنن و، هەر ئەوانیش زۆرترین کافرانی دۆزەخن و بهو ژمارە هەرە زۆرەى خویمان ژمارەى کافرانی نێو دۆزەخ له قیامەتدا زۆر دەکەن. لەم بارەیهوه (بخاری) له (ابو سعیدی خدرییهوه - خودای لیلى رازی بیت - و ئەویش له پیغەمبەرەوه ﷺ گێڕاوتییهوه که فەرموویهتى:-

((يقول الله تعالى: يا آدم، فيقول: لبيك و سعديك و الخير في يدك، فيقول: أخرج بعث النار، قال وما بعث النار؟ قال: من كل الف، تسعمائة وتسعة وتسعون، فعندئذ يшиб الصغیر، وتضع كل ذات حمل حملها، وترى الناس سكارى وما هم بسكارى، ولكن عذاب الله شديد، قالوا يارسوا الله وأینا ذلك الواحد. قال: أبشروا فإن منكم رجلاً، ومن یأجوج ومأجوج ألف. ثم قال، والذي نفسي بيده إني أرجو أن تكونوا ربع أهل الجنة. فکبرنا. فقال: أرجو أن تكونوا ثلث أهل الجنة. فکبرنا. فقال: أرجو أن تكونوا نصف أهل الجنة. فکبرنا. فقال: ما أنتم في الناس إلا كالشعرة السوداء في جلد ثور أبيض أو كشعرة بيضاء في جلد ثور أسود))^(١)...

واتە:- (خودا به ئادەم دەفەرمویت (ئەى ئادەم) ئەویش دەلیت: (بەلێ خودایە گوێرایەل و ئامادەى هەموو فەرمانیکتەم هەموو خێرو چاکەیهک هەر لەدەست خۆت دایە).. خودا پێی دەفەرمویت:-

(١) البخاري (٦٠) كتاب الانبياء (٧) باب (يأجوج و مأجوج)، حديث رقم (٣٣٤٨).

(ئەى ئادەم كەسانى ئەهلى دۆزەخ بىنە دەرەو) ئادەم دەلىت: (ئەهلى دۆزەخ كىن؟)

خودا له وهلامدا دەفەرمویت: (له هەر هەزار كەس، نۆ سەد و نەو و نۆ كەس (له دۆزەخ دان).. ئىدى لەو پۆژەدا منداڵ پیر دەبیّت و هەموو كەسیك و گیانەوهریكى دوو گیانیش ئەوێ له سکی دایە دەنیّت.. هەر وەها دەبینیّت خەلكى هەموویان سەرخۆشن، له كاتیكدا سەرخۆشى راستەقینەى مەى و شەراپیش نین، بەلام بێگومان سزای خودا زۆر توندوتیژە). گوتیان: (ئەى پیغەمبەرى خودا ئەو تەنیا كەسەى، كه له هەر هەزار كەسیك دەمینیّتەو و له دۆزەخدا نیە كامانەو له چ نەتەوێهە كە؟) پیغەمبەر ﷺ له وهلامدا فەرمووی: -

(مژدەتان لى بیّت تەنها كەسیك له ئیو و هەزار كەس له (یەنجووج و مەنجووج) له دۆزەخ دان. (پاشان پیغەمبەر ﷺ فەرموویەتى: (دەسا بەو خودایەى، كه گیانى منى بە دەستە من تەكاكەرم، كه ئیو و موسلمان چارەكێكى خەلكى بەهەشت بن). ئیمەش تەكبیر (الله اكبر) مان ووت و خودامان بە گەورە گرت. پاشان پیغەمبەر ﷺ فەرمووی: (هیوادارم ئیو و سىیه كى خەلكى نیو بەهەشت پێكبینن). ئیمەش بەدوایدا (الله اكبر) مان ووتەو، خودامان بە گەورە گرت.. له دوایدا پیغەمبەر ﷺ فەرمووی: -

(ئیو و ژمارەتان له دۆزەخدا هیندە كەمە، كه له نیو خەلكى دۆزەخییەكاندا، وەك تالە موویەكى رەشى نیو پیستی گایەكى سپین، یاخود وەك تالە موویەكى سپى نیو پیستی گایەكى رەشن).

(ذوالقرنین) کی یه؟

زانایانې ته فسیر و میژوونووسان به دریژۍ له که سیټی (شخصیه) ی (ذوالقرنین) یان کولپوه ته وه و هه و لیان داوه ده سنیښانی بکه و نه و کات و شوپنه ش دیاری بکه و نه که تیایدا ژیاوه و، نه و کارانه شی پروونکه نه وه که به نه نجامی داوون.. زانایان له م پرووه و ناته بایی یه کی زړو دیاریان له بیرو ادا له نیوان دا هه یه و، و ته و بیرو اکانیان لیک جوداو دژ به یه ک بوون و، به لگه کانیشیان پیچه وانه ی یه کدییه.. له و کاره شیاندا زورجار پشتیان به ده قه نیسرائیلییه کان و درؤ و ده له سه و نه فسانه کانیان و ریوایه ته برپا پی نه کراوه کان و به سه رهاته نه سه لمینراوه کان، به ستووه. خاوه نانی به سه رهات و نه فسانه چیه کان جلّه ویان بؤ خه یالیان به ره لا کردووه که له فهزای خه و خه یالدا بگه پیت و وینه یه کی نه فسانه یی خه یالپی سه یرو سه مه رهیان بؤ (ذوالقرنین) کی شواوه و، چه نده ها کاروبار و جهنگ و فه تی ولاتان و داستانی تریان به خه یال بؤ داناه.

نایا که سیټیه که ی به وردی دیاری ده کړیت؟

گه ر نه م پرسیاره بڅینه پرو که: نایا ده شیت به وردی که سیټی (ذوالقرنین) دیاری بکړیت؟ نه و بېنگومان وه لامه که شی به (نه خیر) ده بیت.. چونکه بؤ که سیټ که ر پز له زانست و بیرو پایی خو ی بگړیت، ناشیت که و که سیټی (شخصیه) ی (ذوالقرنین) دیاری بکات، یان نه و سی گه شته ی که له قورئاندا ناماژ هیان بؤ کراوه ی، دیاری بکات، یا خود شوینی نه و به ربه سته ی که له زهوی بنیاتی ناوه.. بویه نه مه ش ناشیت، چونکه سه رچاوه هره راست و دروسته متمانه پیکراوه کان (واته قورئان و سوننه) له م ورده کارییانه بی دهنگ بوون و به دریژۍ باسی نه م لایه نانه یان نه کردووه. جا له بهر نه وه ی لی بی دهنگ بوون، نه و ه یچ به لگه یه کی هره راست و متمانه پیکراویشیان له سه ر نه.

له بهرئهوه وتهی زانیان لهم ڕووهوه، تهنها له دهرووی بۆچوون دایه، نهك له دهرووی وردیینی و لی دلتیا بوونهوه.. بۆ نمونه زانیهك هاتووه وهندیك زانیاری لهوه پیشی لهسه (ذوالقرنین) خویندۆتهوه وه سهرنجی لهو بهلگانه داوه، كه خاوه نهكانیان بهپای خۆی خستوویه ڕوو، ئینجا چاوی پیداشاندوون و لیی کۆلیونهتهوه، پاشان لهگهڵ ئهو بهلگانهی كهسانی تردا بهراوردی کردوون و، ئیدی لهوانهیه لهمهوه ئههجمیکی دههیناییت و، لهو ئههجمه دا وتهیهك له وتهکانی زانیانی تری بهراستتر داناییت و، چهند بهلگهیه کیشی لهنیۆ بهلگه کاندایه سهند کردییت..

بهلام بۆچوون و بهراستتر دانانی بهلگه و تهکانی زانیانی، تهنها له دهوری گومان بردن و ئهگهر دانان و یهكلاکارییه وهیه، نهك له دهوری وردکردنهوه و جهخت لهسه کردن و لی دلتیا بوون و متمانه پێ کردنهوه ییت..

-رای (سید قطب) لهم بارهیهوه-

کاملترین و باشتترین بیروپا بۆ دهستنیشانکردنی كهسیتی (ذوالقرنین) و کارهکانی بیروپایی پیشهوا (سید قطب) ه - رهجمهتی خودای لی بیت - لهم بارهیهوه گوتویهتی:- (دهق (نص)ی قورئان هیچ شتیکی لهسه كهسیتی (ذوالقرنین) دیاری نه کردووه، ئهمهش شیوازیکی رێك خراوی قورئانه له چیرۆکه کاندایه، چونکه تۆماری میژوویی بهمه بهست نه گیراوه، بهلکو ئهوهی جیی مه بهسته، پهندی سوود لی بینراوه له چیرۆکه کهدا)، دیاره په ندو عیبره تیش بهبی پئویست بوون به دهسنیشان کردنی کات و شوین، له زۆرجاردا بهدی دههینریت. میژووی تۆمارکراویش پادشایه کی ناساندووه كه ناوی (ئهسکه ندهری-ذوالقرنین-) بووه، بهلام به بهلگه ی سهملیئراوهوه ئه (ذوالقرنین) ه نیه، كه له قورئاندا ناوی هاتوه، چونکه (ئهسکه ندهری ئهگریکی) (بتپه رست بووهوه، ئهم پیاو ههش كه خودا له قورئاندا ناوی هیناوه باوهپی

به خدا هه‌بووه، له‌م باره‌یه‌وه (ابو الريحان البيروني المنجم) له‌ کتییی (الاثار الباقية عن القرون الخالية) دا‌ گوتویه‌تی:-

(ئهو (ذوالقرنین)ه‌ی که له‌ قورئاندا ناوبراوه له‌ هۆزی (حیمیه‌ر) بووه، ئه‌مه‌ش به‌به‌لگه‌ی پسته‌کانی ناوه‌که‌ی، چونکه له‌پیش ناوه‌کانی (حیمیه‌ر کانه‌وه) نازناوی (ذو) هه‌بووه یان (ذی) وه‌ک (ذی نواس) و (ذی یزن)، ناویشی (ابوبکری کوری ئه‌فه‌ریقش) بووه و به‌سو‌پا و له‌شکه‌ر کانیه‌وه به‌ره‌و که‌ناری (ده‌ریای سپی ی ناوه‌راست) رۆشتوووه و به‌ولاتی (تونس) و (مه‌راکش) و ولاتی تردا تیپه‌ریوه و شاریکی به‌ناوی (ئه‌فریقیه‌) دروست کردوووه، ئیدی هه‌موو کیشوهر (قاره‌ی ئه‌فریقا به‌م ناوه‌وه ناوناوه، خۆیشی بۆیه به‌ (ذوالقرنین) ناو براوه، چونکه به‌هه‌ردوو مه‌وقیعی رۆژ (واته به‌رۆژه‌لات و رۆژئاوا)ی زه‌وی گه‌یشتوووه). له‌وانه‌یه ئه‌م وته‌یه‌ی (ابوالريحان البيروني) راست بێت، به‌لام ئیمه هۆو ئامرازه‌کانی ساغکردنه‌وه و سه‌لماندن ئه‌م وته‌یه‌مان نیه، چونکه ناتوانین له‌و هینده میژوووه تۆمارکراوه‌ی ده‌باره‌ی (ذوالقرنین)ه‌ وکه له‌ قورئاندا به‌شیکی که‌م له‌ ژياننامه‌که‌ی گیراوه‌ته‌وه، بۆ ئه‌و ئامرازانه‌ بگه‌ڕێن، ئه‌مه‌ش وه‌ک چه‌ندین چیرۆکی تری نیو قورئان که به‌شیکی که‌م و سنووردار له‌ باره‌ی ژیان و به‌سه‌ره‌تیا‌ن گیراوه‌ته‌وه، وه‌ک چیرۆکه‌کانی گه‌لانی (نوح و هود و صالح) و ئه‌وانی تر. میژووش تازه هاتۆته ئاراوه و به‌به‌راورد له‌گه‌ڵ ته‌مه‌نی مرۆفایه‌تی‌دا دیارده‌یه‌کی نوییه .. بێگومان پیش ئه‌م میژوووه نووسراو و تۆمارکراوه‌ش چه‌نده‌ها رووداوی تر هه‌بوون و هه‌یچ شتیکیان له‌باره‌وه نه‌زانراوه، ئیدی میژوو ئه‌وه‌نیه که پرسیار و داوی هه‌موو زانیاری یه‌کی لێ بکری‌ت. خۆ ئه‌گه‌ر کتییکی ئاسمانی وه‌ک (ته‌ورات) له‌ (شیواندن و ده‌سکاری و بۆیادکردن) به‌پارێزرايه، ئه‌وا ده‌بووه سه‌رچاوه‌یه‌کی وا که له‌ هه‌ندیک له‌و رووداوانه پشتی پێ به‌سه‌سترایه .. به‌لام (ته‌ورات) پرکرا له‌و چیرۆکه ئه‌فسانه‌ییانه‌ی که هه‌یچ گومانیک له‌ (ئه‌فسانه‌یی بوونیان) نا‌کری‌ت، هه‌روه‌ها پرکرا له‌و رپوايه‌تانه‌ی که

هیچ گوماننیکیان له سهر نیه له وهدا که زیادهن و زیادکراون بۆ سهر دهقه بنه پرتیه به سرووش نیردراوه که ی خودا، بۆیه (تهورات) وهك سهرچاوهیه کی راست و متمانه پێ کراو نه مایه وه به هۆی ئهو چیرۆکه میژوو یانه ی که به نارهواو به شیوهیه کی ناراست و ئهفسانه کاری تیی خزان.

که وابوو هیچ کتییکی راست نه مایه وه تهنها (قورئان) نه ییت که بێگومان خودا له هه موو دهسکاری کردن و ئال و گوپتیدا کردنیکی به شهربی پاراستویی و، که تاکه سهرچاوهیه بۆ ئهو چیرۆکه میژوو یانه ی تیدا هاتوون. شتیکی حاشا هه لئه گرو به لئه گه نه ویستیشه که ناشیت حوکی قورئانی پیروژ به میژوو بدهین، ئه مهش له بهر دوو هۆی رۆشن:-

یه که م: بێگومان میژوو دیاردهیه کی تازهیه و چه ندین پروداوی له کیس چوه که له میژووی مرو فایه تیدا زۆرو بئ شومارن و هیچ شتیکی له باره وه نه زانیوه، قورئانیش هه ندیک له و پروداوانه ی گیراوه ته وه که میژوو هیچ زانیارییه کی له باره یانه وه نیه.

دووه م: جا میژوو، ته نانهت گهر ئاگاداری هه ندیک له و پروداوانه ش بیته، به لام کاریکه له کاره پر که م و کووپییه کانی مرو فو وهك هه رکاریکی تری (مرویی) هه لئه و که م ته ر خه می و دهسکاری تیده که ویت.

ئیمهش له م سه رده مه مان که (هۆیه کانی په یوه ندی و ئامرازه کانی پشکنین مه یسه ر بوون) ده بینین که هه وائیک یان پروداویك به چه ند پرویه کدا لیک ده دریته وه و ده بینریت و، له چه ندین گوشه نیگای هه مه جوړیشه وه بۆ ده پروانریت و به چه ند شیوهیه کی لیک جودا و دژبه یه که ته فسیر ده کریت. ئیدی له م هه موو پروداو بیروپرا و لیکدانه وه که له که بوانه ش میژوو دروست ده کریت و، وێرایی ئه وهش که داویدا هه روته یه که بۆ ساغکردنه وه و وردکردنه وه گوترا بیت. بۆیه گهر ته نها به وتهش پرسیارو داوای پروون کردنه وه له میژوو بکریت ده رباره ی ئه وه ی که قورئان

له چیرۆکهکاندا هیناوییتی، ئهوه بێگومان پێچهوانه‌ی بنهما زانستی و بریار له‌سه‌ردراو و دان پێ دانراوه‌کانی مرۆفایه‌تیشه پێش ئه‌وه‌ی ئه‌و بیروباوه‌ڕه‌بیته‌، که قورئانی به‌ (وته‌ی بریارده‌رو جیاکه‌ره‌وه‌ داناوه‌) واته‌ به‌تاکه‌ سه‌رچاوه‌ی یه‌کلاکه‌ره‌وه‌و جیگیرى مه‌سه‌له‌کان داناوه‌.. جا بۆیه‌ هه‌ر وته‌یه‌که‌ بۆ (پرسیار له‌ می‌ژوو و پشت به‌ستی به‌ می‌ژوو) له‌ که‌سیکه‌وه‌ نادرکیتریت که‌ باوه‌ڕی به‌ قورئان هه‌بیته‌، ته‌نانه‌ت له‌ که‌سیکه‌یشه‌وه‌ نیه‌، که‌ باوه‌ڕی به‌ ئامرازه‌کانی توێژینه‌وه‌ هه‌بیته‌، به‌لکو ئه‌وه‌ و‌رینه‌کردن و له‌هۆش خۆ چوونه‌^(١).

ناسراوترین وته‌ ده‌رباره‌ی ده‌سێشانکردنی که‌سیته‌ی (ذوالقرنین)

له‌نیۆ وته‌ی زانایاندا ناسراوترینی هه‌موویان ده‌رباره‌ی ده‌سێشانکردنی که‌سیته‌ی (شخصیه‌ی) (ذوالقرنین) چوار وته‌ هه‌یه‌، که‌ گوتراوه‌ (گوايه‌ هاوچه‌رخى ئیبراهیم) بووه‌، یان (گوايه‌ ئه‌سه‌که‌نده‌رى مه‌کدۆنى بووه‌)، یان (گوايه‌ له‌ هۆزى حیمیه‌ر بووه‌) یاخود به‌پایى راستزینیان (کۆرشى فارس) بووه‌، که‌ ئه‌مه‌ وته‌ی (مولانا ابوالکلام ازاد)ه‌..

١- وته‌ی یه‌که‌م (گوايه‌ هاوچه‌رخى ئیبراهیم) بووه‌ - سلاوى خودای لى بیته‌ - :-

له‌ وته‌ی یه‌که‌مدا ناوی دیاری نه‌کراوه‌، به‌لام ئه‌و سه‌رده‌مه‌ دیاری کراوه‌ که‌ تیایدا ژیاوه‌و که‌ گوايه‌ هاوچه‌رخى (ئیبراهیم) بووه‌و گوايه‌ له‌ (فه‌له‌ستین) پێی گه‌یشته‌وه‌، هه‌روه‌ها له‌مالی خوداش (بیت الله‌ الحرام) له‌ - مه‌که‌که‌ - دا به‌دیداری گه‌یشته‌وه‌، له‌و زانایانه‌ی که‌ ئه‌م وته‌یه‌ به‌راسته‌تر ده‌زانن، مامۆستا (محمد خیر رمضان یوسف)ه‌ که‌ له‌ کتێبه‌که‌ی خۆی: (ذوالقرنین القائد الفاتح والحاكم الصالح)دا ئاماژه‌ی پێ داوه‌، هه‌ر بۆیه‌ش له‌و کتێبه‌دا گوتویه‌تی:-

(١) (في ظلال القرآن، ٤/ : ٢٢٨٩-٢٢٩٠).

(ئه‌مه‌ پیاویکی تره‌و له‌ سه‌رده‌مه‌کانی رابردوو‌دا و له‌پیش (توبه‌ه‌) و (ئه‌سه‌که‌نده‌ر) و (کۆرش)یشدا پیاوه‌، بێگومان ئه‌و له‌ سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ری خودا (ئێبراهیم خلیل)دا - سه‌لۆی خۆی لێی بێت - بووه‌، وه‌ك میژوونووسه‌ ده‌سپا‌ك و متمانه‌ پێکراوه‌کانیش دیارییان کردووه‌ و به‌راستیان داناوه‌)^(١).

جا ئه‌گه‌ر ئێمه‌ش ئه‌م به‌راسته‌ر داناوه‌ی وته‌که‌ی (محمد خیر یوسف) لێکه‌ینه‌وه‌ ئه‌وا فه‌رمووده‌یه‌کی راست (صحیح) به‌دی ناکه‌ین که‌وای دیاریی بکات گوايه‌ له‌ سه‌رده‌می (ئێبراهیم)دا بووه‌. سه‌باره‌ت به‌ (میژوونووسه‌ متمانه‌ پێکراوه‌کان)یش، که‌ ناوبراو پشتی به‌ بیروپایان به‌ستووه‌ گوايه‌ ئه‌وان ئه‌م بۆ چوونه‌ به‌راست داده‌نیی که‌وا له‌ سه‌رده‌می (ئێبراهیم)دا ژیا بێت، ئه‌وا ئێمه‌ له‌راستیدا به‌و میژوونووسه‌ متمانه‌ پێکراوانه‌یان دانا‌نیی ته‌نانه‌ت گه‌ر به‌ پێوه‌ری (محمد خیر یوسف) خۆیشی وابێت، چونکه‌ ئه‌و میژوو نووسانه‌ به‌لگه‌یه‌کی راست و دروستی وه‌هایان نه‌خستۆته‌ روو، که‌ له‌ فه‌رمووده‌یه‌کی راست (صحیح)ه‌وه‌ له‌سه‌ر وته‌ و بۆچوونیان سه‌رچاوه‌ی گرتبێت. ئه‌و میژوونووسه‌ متمانه‌ پێکراوانه‌ش، که‌ پشتی به‌ وته‌کانیان به‌ستووه‌:

(ابوحنانی مفسر) خاوه‌نی کتیی (البحر المحیط) و (قرطبی مفسر) خاوه‌نی کتیی (الجامع لأحكام القرآن) و، (شیخی ایچی)ی خاوه‌نی ته‌فسیری (جامع البیان) و (زه‌مه‌خشه‌ری)ی خاوه‌نی ته‌فسیری (الکشاف) و (نفسی)ی خاوه‌نی ته‌فسیری (مدارک التنزیل) و (سلیمان الجمل) و (احمد الصاوی)، که‌ په‌راویزه‌کانیان له‌ ته‌فسیری (جلالین)دا نووسیوه‌، (ئالووسی)ی خاوه‌نی (روح المعانی).. وه‌ك زانراویشه‌ هه‌موو ئه‌مانه‌ زانای بواری ته‌فسیرن نه‌ك میژوونووس، بۆیه‌ ووته‌ی ئه‌مان له‌سه‌ر میژوو و به‌سه‌رهاته‌ میژوویی یه‌کان ئاتاجی به‌ساغکردنه‌وه‌ و سه‌لماندن و یه‌کلاکردنه‌وه‌ و راستپێکانه‌.

ئه‌و میژوونووسه‌ متمانه‌ پێکراوانه‌ی تریش، که‌ پشتی پێ به‌ستوون، که‌ له‌راستیدا به‌ میژوونووس ناسراون (ازرقی) و (ابن ایاس)ی خاوه‌نی میژووی (بدائع

(١) (ذوالقرنین القائد الفاتح و الحاكم الصالح) ص(٢٤٨).

الزهور في وقائع الدهور) و (على دوك)ى خاوهنى (محاضرة الاوائلن)، بهلام ئايا ئەم سى كەسەش له مێژوونووسه متمانه پێکراوه کان؟! چەندە هیواداریش بووم، کە خۆزگە مامۆستا (محمد خیر رمضان یوسف) چەند بەلگەیهکی زانستیانهی راست و دروستی لهسەر بیروپراکهی بهینایه تهوه، ئەم بەلگەیهش تهنها له قورئانی پیروۆزو فەرموده راسته کانهوه دهردەهێنرێن، بهلام پشت بهستنی بهوتهی چەند مێژوونووس و تهفسیر نووسیك هیچ بەلگەیهکی له سهرحاوه برۆایپێکراوه کانهوه لهسەر نییه، ئەمەش له توێژینهوهی زانستیانه و مەنەه جیانهی راست و دروستدا پەسند ناکرێت.

لهبەرئەوه ئیমে ناچارین دان بهو وتهیهی (محمد خیر یوسف)دا نهئین، کە ئەو رایه لهسەر (ژیانی) (ذو القرنین) له سهردهمی (ئیهراهم)دا - سلاوی خواى لى بیت) بهراستى داناوه ههروهك ناچاریشین ههموو ئەو وتانهی نێو کتێبه ناوبراوهکانی مێژوو و تهفسیرهکانیش پشتگۆی خهین، کە گوتوویانه گوايه (ذوالقرنین) له (فەلهستین) یان له (حیجاز) به (ئیهراهم) گهیشتهوه، لهبەر ئەوهی لهیهك فەرموده راست (صحیح)دا باسی لى نهکراوه تاكو مەژۆف پشتی پى ببهستیت و لى دلتیابیت... - خوداش هەر خۆی زانیه - (والله اعلم)..

٢- گوايه (ئەسکەندەرى مەكدۆنى) بووه:-

وتهی دووهم لهمەر ئەوهی، کە گوايه (ذوالقرنین)، (ئەسکەندەرى مەكدۆنى) بووهو ئەو کابرایه، کە له (مەكدۆنیا) سالى (٥٦٦ پيش زاین) لهدايك بوویت و باوکیشی (فیلیپ)ی پادشای مەكدۆنیا بووهو، گوايه (ئەسکەندەر)ی کورپی، لهلای فەلهسووفی ناوداری یۆنانی (ئەرهستۆ) ئیمانی هیناوهو، (ئەرهستۆ)ش لهسەر لۆژیک (منطق)ی فەلهسهفە یۆنانی پهروهردەى کردووه، ئینجا باوکی مردوووهو ئەویش لهوکاتهدا له تەمەنی بیست سالییدا بووهو، لهدوای باوکی پادشایهتیی له سالى (٣٣٦.پ.ز)دا گرتۆته دهست و دوای دوو سال بهرهو جەنگی فارسەکان کهوتۆته رى و لهو جەنگەدا سهركهوتوووه بهسەر پادشای فارس (دارا)دا له سالى

(٣٣٣. پ. ز) دا زالّ بووه، ئینجا فهتقی ولّاتی (شام) و (عیراق) ی تهواو کردووه، پاشان بهره و فهتقی ولّاتی هیندستانیش رۆشتووه. ئیدی له نزیکه‌ی ده‌سالّ دا زۆربه‌ی ولّاته ناسراوه‌کانی ئه‌و سه‌رده‌مه‌ی فهتخ کردووه، دواتر گه‌راوه‌ته‌وه بۆ (یۆنان) و له‌رێگادا به‌شاری (بابل) ی (عیراق) دا تیپه‌ریوه تاكو نه‌ختیک بجه‌ویته‌وه، به‌لام له‌ویدا تووشی نه‌خۆشیه‌کی توندو کاریگر بووه و بۆ ماوه‌ی یازده رۆژ له‌رزوتای قورسی گرتووه، هه‌ر له‌وی له‌ سالی (٣٢٣. ز) دا مردووه، ته‌مه‌نیشی که‌متر له‌ سی و سیّ سالّ بووه) (١).

بۆیه‌ش نازناوی (ذوالقرنین) ی پێدراوه چونکه ده‌وله‌تی فارسه‌کانی فهتخ کردووه، وه‌ك ئه‌وه وابوو که هه‌ردوو کیشه‌ری ئه‌و زه‌مانه‌ی (یۆنانی) و (فارسی) ی پێکه‌وه به‌ستبێته‌وه که بێگومان دوو ده‌وله‌تی گه‌وره‌ی ئه‌و سه‌رده‌مه‌ بوون.

جا ئه‌وانه‌ی که رایان وایه گوايه ئه‌و (ذوالقرنین) ه‌ی له قورئاندا ناوی هاتووه (ئه‌سکه‌نده‌ری مه‌کدۆنی) یه، چهند که‌سیک له‌ جه‌هورو کۆمه‌لّی زانیانی ته‌فسیرو میثوونووسه‌کانن، وه‌ك: (مسعودی) و (مقریزی) و (ثعلبی) و (إدریسی) و (رازی) و (أبوحيان) و (نسفی) و (أبو مسعود) و (ألوسی) و (قاسمی) و (محمد فرید وجدی) (٢) .. ئه‌مه‌ش سه‌ره‌رایی شکۆمه‌ندی و زانستی خاوه‌نانی، (بیروپایه‌کی ناراسته)، چونکه وه‌ك زانیانی فه‌رمووده له‌سه‌ری کۆک و هاوپان (ئه‌سکه‌نده‌ری مه‌کدۆنی) کابرایه‌کی بێ‌ئیمان و کافر بووه و شه‌ریکی بۆ خودا داناوه و له‌و بته‌پرستانه‌ بووه، که خواوه‌نده‌کانی یۆنانیان په‌رستووه، هه‌روه‌ها له‌ گونا‌هه گه‌وره‌کانی وه‌ك به‌د‌ر‌ه‌فتاری و ئاره‌زووپه‌رستی و مه‌ی خواردنه‌وه‌ی ئه‌نجام داوه و زیاده‌ر‌ه‌ویشی تی‌دا کردون، ته‌نانه‌ت دوا‌ی شه‌ویک مردووه، که به‌ (مه‌ی خواردنه‌وه‌و سه‌رخۆشی و به‌ ئازاردانی سه‌رخۆشانه‌ی که‌سانی ته‌ره‌وه) به‌سه‌ر بردووه .. به‌لام بێگومان (ذوالقرنین) وه‌ك

(١) کتیی (ذوالقرنین.. ی (محمد خیر)، ص (٩١-٩٥) (به‌کورتی) ..

(٢) هه‌مان سه‌رچاوه، ل- (٨٤-٩٠).

قورئانیش پیتی ناساندووين، پیاویکی (ئیماندارو دادپهروهرو چاکه خواز بووه)^(١).

٣ - گوايه له هۆزی (حیمیه) بووه:-

وتهی سئیهه ئهوهیه گوايه (ذوالقرنین) پادشایهکی عهزهب بووه له پادشاکانی (حیمیه) و ناوه قورسهکهشی (ذي مرثد بن الحارث بن الرائش) بووه، گوتراویشه ئه پادشای حیمیه (ابوبکر یاخود ابوبکری عمیر بن افریقش الحمیری) بووه ماوهی پادشایهتی یهکهی له نیوان سالانی (٣٠٠-٣٢٠)ی زایینی دابووه، لهوانه ی ئهم وتهیهیان دهبرپوه: (وهبی کورپی منبه) له (تابعین) و (کعب الاحبار) وه، ههروهها له زانا هاوچهرهکانیش (محمد راغب الطباخ) ه که له م بارهیهوه کتیییکی داناوه^(٢). ئهم وتهیهش هیچ بهلگهیهکی لهسهه نیهو تهنها لهبۆتهی عاطیفه و هاوسۆزی و دهمارگیری بۆ عهزهبهوهیه..

٤ - رای راستترین ئهوهیه، که (کۆرشى فارس) بوو بیّت:-

وتهی چوارهم: ئهوهیه گوايه (ذوالقرنین) پادشای فارس (کۆرش) بیّت، که ههردوو مهملهکهتی (لیدی) و (میدی) یه کهخستوووه کردوونی بهیهک، ههه بۆیهش نازناوی (ذوالقرنین) ی بۆ دانراوه، (٣٠) سی سالییش حوکمی تیدا کردووه له ماوهی نیوان سالانی (٥٥٩-٥٢٩/ پ.ز).

لهوانه ی ئهم رایهیهیان هیهه مامۆستا (ابوالکلام ازاده)، که له کتییی (و یسألونک عن ذي القرنين) دا ئاماژهی بۆ کردووه. ههروهها دکتۆر (عبدالعلیم عبدالرحمن خضر) یشه که له کتییی (قصة ذي القرنين) دا ئاماژهی بۆ کردووه، ئهم دوو زانیهش بهلگه ی زۆریان لهوبارهیهوه خستۆته ڕوو، که یهکلای دهکهنهوه کهوا (کۆرشى فارس) ئهم (ذوالقرنین) هیه..

(١) هه مان سههراوه، ل- (١٤٨-١٦٢).

(٢) هه مان سههراوه، ل- (١٦٥-٢٠٧).

به لڤه کانی (ابوالکلام ازاد) له سه ره نه وهی، که (کۆرشى فارس) بووه

(مولانا—ابوالکلام ازاد) له زانا پێشهواو دیاره کانی موسلمانانى نیمچه دورگه ی هیندهو، له سه ره تاهى سه ده ی بیسته می زاینیدا موسلمانانى هیندستانی هانده دا بو شوړش له دژى (به ریتانیا) ی داگیرکه رو وتارى پر جوښ و خرۆشى بو ده دان.

به ریتانیاش له سالى (۱۹۲۲) دا ئه م پیاوه ی له سه ره شوړشگيرى و بانگه واز بو به ره نگارى و مانگرتنى مه ده نيانه داگایى کرد، کاتیک برايه به رده م داگاش وتارىکى هینده به جوښى له به رده م ناماده بوان و پارێزه ران و شاهیدان و داده ران خوینده وه له لوتکه ی ره وانبیژى و دانایى و ژیریژى (منطق) دا بو^(۱).

کاتیک له هیندستانیشدا ده ولته تیکى سه ربه خو دامه زرينرا، ناوبراو وه زيرى (مه عاریف) بوو تییدا، سالى (۱۹۵۵ . ز) یش کوچى داوى کردووه.

(ابوالکلام ازاد) بیريارىکى ئیسلامى و ته فسیر نووسىکى قورئان و له پێشه نگانى نووسه ره ئیسلامیه کانی هیندستان بووه، وه ک توێژه ره وه یه کیش له ژيانى (ذوالقرنین) ی کوژیوه ته وهو، بو ئه م مه به سه چوو به بو ئیران و ناوچه ی به ربه سه ته که ی (یه نه جوج و مه نه جوج) ی بینیهو، پاشان پوخته ی گه سه ته که ی و توێژینه وه که شى له گوڤارى (ترجمان القرآن) دا نووسیوه، که (ابو اعلاى مودودى) له هیندستان ده رى ده کردو دواتریش له پاکستان. سالى (۱۳۹۲. ک/ ۱۹۷۲. ز) یش شیخ (احمد حسن الباقورى) ئه و توێژینه وه یه ماموستا (ازاد) ی له و گوڤاره وه هیناوه و پێشه کیه کی دريژى بو نووسیوه، که به شیکى زورى ته رخان کردووه بو لیدان ده رباره ی خودى (ماموستا نازاد) و په یه وه ندی به (جمال عبدالناصر) وه وه، سه ردانى پاکستان و هیندو

(۱) پروانه چهند پرگه یه کی ئه و وتاره له پێشه کی کتیبه که ی (باقورى) دا، لاپه ره (۳۶-۶۸)، واته کتیبه ی (ویسألونک عن ذي القرنين).

نەندۆنيسياو چيني كړدووه. كتيبه كەشي له ده زگای (دارالشعب) له (ميسر) به ناو نيشانی (ويسألونك عن ذي القرنين) دەرچووه.

به راستی ووتەو بيروپايی ماموستا (ابو آزاد) لهو كتيبه دا زور به پيژو چاك و به نرخه لايه نه باشه كەي ئەو وتانهی ئەوهيه، كه چەندين به لگه ی له سەر بيروپايی خو ی هیناوه ته وهو به لگه هه مه جوړو ليك جوداكانيشی پيکه وه به ستونه ته وهو چەندين زانياری به لگه کاری له ميژووو جوگرافياو ئاسهواره دەرخواه كانه وه خستوته روو. ليړه شدا پوخته ی به لگه كان لهو كتيبه به هادارو به پيژه وه ديارى ده كه ين:

كورتكردنه وي و ته كانی ئەو ساته ی، كه دەر باره ی ديارى كړدنى كه سيّتى (ذوالقرنين) دركاندويه تى (ابو لكلام ازاد) سهره تا، كه بهو سيفه تانه (ذوالقرنين) ده ستى پيكر دوه، كه له قورئان ديارى كراون، كه هه شت سيفه تن، پاشان هه نديك وته ی نوسه رانی ته فسیری له سەر ده ستنيشان كړدنى كه سيّتى (ذوالقرنين) هیناوه بهم جوړه:

هه نديك گوتوويانه: (وشه ی (قرن) به مه به ستي شتيكي ديارنيه، به لكو گوزارشت له زه مانو، بۆيه ش به (ذوالقرنين) ناوبراوه، چونكه له حوكمه كەي داودو سه رده مى گه وړه ی خاياندوه).

هه نديكي تريشيان گوتوويانه: (ئەو هاوچه رخی ئيبراهيم بووه) — سلاوى لى بيت — هه روه ها هه نديك له نوسه رانی ترى ته فسیر گوتوويانه: ئەو پادشايه ك بووه له پادشاكانى حيميه ر).

هه نديكي تريشيان گوتوويانه : ئەو (ئەسكه نده رى مه كدؤنى) بووه.

پاشان هه موو ئەو ووتانه ی رەتكردنه وه به پوچه ليشی داناون، ئەمه ش به پيوه رى ئەوه ی كه ئەو سيفه تانه ی له قورئاندا له سەرى هاتوون و ئەو كارانه شى باسى لى كراون، له گەل هيج وتهيه كى ئەو كه سانه دا ناگوغيّت.

(ذوالقرنین) هه‌ر ئه‌و (کۆرشی فارس)یه

(ابو الکلام ی زاد) پایی وایه که (ذوالقرنین) هه‌ر ئه‌و (کۆرشی فارس)یه که باسی لیوه‌ده‌کات، ناوبراو له‌مبارهیوه‌ گوتویه‌تی: ئه‌م پیاوه‌ فارسه‌کان به‌ (کۆرش) ناویان بردوه‌، جوله‌که‌کانیش به‌ (خورش) ناویان بردوه‌.. عه‌ربه‌کانیش به‌ (قورش) یان (که‌یخوسره‌و) ناویان بردوه‌.. هه‌روه‌ها یۆنانیه‌کانیش ناوی (سائیرس)یان لی‌ ناوه‌.

(کۆرش) له‌ یه‌که‌مین ده‌ورانی میژووی ئی‌رانی و فارسدا، حوکمی (ولاتی فارس)ی کردوه‌، ئه‌مه‌ش له‌و ده‌ورانه‌ی پێش سه‌رده‌می هه‌ی‌رشى ئه‌سکه‌نده‌ری مه‌کدۆنی بۆ سه‌ر ولاتی فارسدا بووه‌، که (دارا)ی پادشایانی کوشتوه‌.

ئیرانی‌ش له‌ پێش حوکمی (کۆرش)دا، بۆ دوو مه‌مله‌که‌ت دابه‌ش کرا بوو، یه‌کیکیان (مه‌مله‌که‌تی فارس)و، دووه‌میان (مه‌مله‌که‌تی میدیا) له‌ باکوور.

له‌ سالی (٥٥٩)دا (کۆرش) حوکمی ئی‌رانی گرتۆته‌ ده‌ست و هه‌ردوو مه‌مله‌که‌تی (فارس و میدیا)ی له‌یه‌ک ده‌وله‌تدا یه‌کخستوه‌و، هه‌موو میرو کاربه‌ده‌سته‌کانی ئه‌و سه‌رده‌مه‌، له‌ حوکمه‌که‌ی پازی بوون و گه‌لیش په‌ی‌ره‌وی و گوێرایه‌لی کردوه‌.

(کۆرش) سوپایه‌کی له‌ فارسه‌کان پێک هه‌ناوه‌و، جه‌نگ و کوشتاری مه‌مله‌که‌ت و ده‌وله‌تانی تری پێ کردوه‌و، فه‌ق‌ی کردوون و خستوویه‌ ژێر حوکمی خۆیه‌وه‌.

مه‌به‌ستی فه‌ق‌ی ئه‌و ولاتانه‌ش بۆ چه‌سپاندنی دادپه‌روه‌ری و یه‌کسانی و یارمه‌تیدانی سته‌م لی‌ کراوان بووه‌، سێ جه‌نگی به‌ناوبانگیشی هه‌بووه‌، که‌ له‌نیۆ هه‌موو جه‌نگه‌کانی تریدا دیار بوون..

جهنگی یه که می (کۆرش) له گه‌ل رۆمه‌کان دا

(یۆنان) مه‌مله که تیکی هه‌بوو که هاوسی ی مه‌مله که تی فارسه‌کان بوو، ناوی مه‌مله که تی (لیدیای) بوو ده که ویتته به‌شی سه‌رووی ئاسیای بچوکه‌وه، واته به‌رزایی یه‌کانی (ئه‌نادۆل) هه‌تا ده‌گاته (ده‌ریای ره‌ش) و (ده‌ریای ئیجه).

جه‌نگه‌کانیش له‌ نیوان مه‌مله که تی (لیدیای یۆنانی) و (میدیای فارس) دا به‌رده‌وام هه‌بوو، له‌ زه‌مانی (کۆرش) دا پادشایه‌کی (یۆنانی) حوکمی (لیدیای) ده‌کرد که ناوی (کروسیس) بوو. جا کاتیکی (کۆرش) حوکمی گرته‌ده‌ست، (کروسیس) جه‌نگیکی له‌ دژ راگه‌یانده‌وه‌ هه‌ر خۆیشی ده‌ستی به‌هێرش و دوژمنکاری کرد، دیاره (کۆرش) یش هه‌چ رینگه‌یه‌کی له‌ به‌رده‌مدا نه‌بوو ته‌نها به‌ربه‌ره‌کانیکردنی نه‌بیت، بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌ش سه‌رکردایه‌تی سوپایه‌کی فارسه‌کانی کرد و به‌ره‌و (لیدیای) له‌ خۆئاوا دا رۆیشت و رۆوی کرده‌ پایته‌ختی (لیدیای) و دوو جه‌نگی دژواری کت و پیری له‌ نیوان هه‌ردوو لا دا روویدا، که به‌ جه‌نگه‌کانی (بتریا) و (ساردیز) ناسراون، ئیدی حوکمی (کروسیس) ی روو‌خاند و (ساردیز) ی پایته‌ختی مه‌مله که ته‌که‌یانی داگیر کردو، (کروسیس) یش به‌دیلی گرت و به‌ره‌و وڵاتی (فارس) ی بردو، ده‌وله‌تی (لیدیای) ش که‌وته ژێر ڕکێفیه‌وه.

(کۆرش) به‌وپه‌ری دادپه‌روه‌ری و سۆزو وێژدانه‌وه‌ مامه‌له‌ی له‌ گه‌ل یۆنانیه‌ به‌زیوه‌کاندا ده‌کرد، ته‌نانه‌ت له‌وه‌دا زیاده‌ رۆییشی کردووه، بۆ نمونه‌ پادشا دیله‌که (کروسیس) ی هه‌تاوه‌ داوای کردووه، که پر باوه‌شێکی گه‌وره‌ له‌ ته‌خته‌ی بۆ بێنن و ئه‌و پادشا دیله‌ی له‌سه‌ر دابنیشیێنن، ئینجا ئاگر به‌دارو ته‌خته‌که‌ی ژێریه‌وه‌ بنین. ئه‌وانیش ئه‌و فه‌رمانه‌یان جیبه‌جی کردووه، که‌چی (کۆرش) ئه‌و پادشا دیله‌ (واته کروسیس) وا ده‌بیینی، که نه‌ده‌ترسی‌ت و نه‌ده‌شله‌ژیت، بۆیه‌ خه‌را فه‌رمانه‌که‌ی هه‌له‌وه‌ شاندۆته‌وه‌ و لیتی خۆش بووه‌و، ئیدی ته‌واوی رۆژو سالانی تری به‌سه‌ر به‌رزای و

رېژ لێگیرێ یهوه له لای (کۆرش) به سهر بردووه، ئەمەش ئەو گەشتە یه کهمه، که قورئان ئاماژە ی بۆ کردووه، که ئەوهیه (کۆرش) رۆیشتوو تا گەشتۆته بهشی خۆرئاوای زهوی و له کاتی کدا بووه، که پایتهختی (لیدیای فهتخ کردووه، که شاری (ساردین) بووه و کهوتۆته سهر دهريای (ئێجه) له نزیک مهو قیعی ئیستای شاری (ئیزمیر)ی تورکیا.

ئەم ناوچهیهش که بهشی که له دهريای (ئێجه) گرژی و نا ئارامی زۆر تیدا بووه. دکتۆر (عبدالعلیم خضر) یش سروشتی خاکه که و جوگرافیای ئەم ناوچهیهی له کتیبه کهیدا پوون کردۆتهوه، واته له کتیبی (مفاهیم جغرافیه فی القصص القرآنیة: قصة ذي القرنين) ههروهها پرونیشی کردۆتهوه که چۆن خۆر له وێه ده کهوتوو وه کو ئەوه بووه، که له کانیایکی تیکه له قوپی رهشدا ئاوا بوویت، له مبارهیهوه گوتویهتی:-

(کاتیک کۆرش له سهر کهناره کانی دهريای (ئێجه) راوهستاه (که بهشی که له سنووری دهريایی تورکیا له سهر دهريای ناوهراست) کهناره کانی وهها بینیه، که رێچکهی ئاوی زۆر تیدایه، واته بهزۆری تووله ری یه کانی دهريا تیکه لی وشکانی دهبن، یه کیک له نمونه کانی ئەم تووله ری یه دهريایی یانهش کهنداوی (هرمس) و (مندریسی گهوره) و (مندریسی بچوک) ه..

کهنداوی (ئیزمیر) یش به قوولایی سه دویست (۱۲۰) کیلومه تر چۆته نیو دهرياکه وه ئەم چیا یانهش له خۆرئاوا و خۆر هه لاته وه دهو ره یان لی داوه، پرووباری (غدیس) یش ده رژیته ناوی که ئاوی کی لیل و تیکه له قوپی گرکان و خۆلی سووری هیه و له سهر به رزایی ئەنادۆله وه ده رژیته نیو ئەم ده ریایه وه، به رزایه کهشی لێزاییه کی درێژو هیواشی به ره و خۆرئاوا هیه پیش ئەوه ی بگاته بهشی خۆرئاوا.. هه ر بۆیهش خیرایی رۆیشتنی ئاوی پرووباری (غدیس) به رپه روی ده شته پچر پچه که ی کهناردا به شیوه ی چهن دین جۆره له رزین و پیچاوپیچی دابه زیو کاتی

تاریکیشدا له زیادبوون دایه تا ده گاته ناستی بنکەى دهریای (ئىجە) و له ویشه وه دەرژیتە کەنداوی (ئیزمیر) وه ئەم کەنداوهش له نیوانی لوتکەى چیاکانی چواردەوریدا نغرو بووه، که بهرزایی لوتکەکانیشی له نیوان (۱۰۰۰-۲۰۰۰) مەتر دایه.

جا کاتیک کۆرش (واته ذوالقرنین) له بهردهم چهقی قوولایی (ساردیز) له نزیك (ئیزمیر) دا وهستاوه سهرنجی له گوئی بازهنیی خۆر داوه که له کاتی خۆرئاوا بووندا ده که ویتە نیو ئەم کەنداوه وه که به تهواوه تی له چاو ده چیت و سووپایی تارمایی یه سووره کهش تیکه لی ئەو قوپه ره شه بووه که رووباری (غدیس) هه لی ده داته نیو چهقی (چاو) ی کەنداوی ئیزمیره وه، ههر بۆیهش به پیی راو بوچوونی راست و دهرهاوێژراو پی ده چیت ئەم دیاردهیهی (العین الحمئة/ کانیای تیکه ل لهو قورپی ره شه) بیت که قورنانیش باسی لی کردووه^(۱).

کاری سهربازی (کۆرش) له بهشی خۆرهه لات دا

له خۆرهه لاتى ولاتى (فارس) دا چەند تیرهیه کی نه فام و بی سه روبه ره ی کۆچه ری نیو بیابان ده ژیان و جاروبار هه لیان ده کوتایه سهر سنووری ولاتى فارس و فه سادو پشیویان تیدا ده نایه وه .. جا دواى ئەوه ی (کۆرش) له بهشی خۆرئاواى زه ویدا به سه ر یۆنانیه کاندا سه رکه وت، رووی کرده بهشی خۆرهه لات تا ئەو تیره درپدانهش ته می بکات، ئیدی به نیو ولاته کانی خۆرهه لات دارویشته و ولات به ولات فه تی ده کردن تا گه یشته رووباری (سند) و ههریمه کانی (اصفهان) و (جوزجان) و (خوراسان) ی بری و به هه موو رووباره کانی (زینده) و (گورگان) و (قاروون) و (کووخه) و (قوم) دا

(۱) (ذوالقرنین) ی (محمد خیر یوسف) ص (۲۱۸-۲۱۹) که له کتیه به کی دکتۆر (عبدالعظیم خضر) وه هه تراوه.

تیپه‌پری و له ناوچه‌کانی فتوحاتی‌دا گه‌یشته (به‌لخ) و ناوچه‌ی (موکران) و (بلووجستان) دیاره ئهم هۆزو تیرانه‌ش کۆچه‌ری بوون و نیشته‌جیی نیو مال و ته‌نانه‌ت نیو شاره‌کانیش بوون، ههر بۆیه‌ش مایێک، یان خانویه‌کی وایان نه‌بوو، که له تیشکی خۆر بیانپاریزیت له کاتی‌کدا هه‌تاویان ده‌چیته سهر یان له‌کاتی تاوسه‌ندنی گه‌رمادا^(۱).

کاری سه‌ربازی (کۆرش) له به‌شی باکووردا و، بنیاتنانی به‌ربه‌سته‌که‌ی به‌رده‌م (یه‌نجوو و مه‌نجوو)

دوای ئه‌وه‌ی (کۆرش) ههر یه‌که له‌به‌ره‌ی پۆژئاوا، به‌ره‌ی پۆژه‌ه‌لاتو، به‌ره‌ی باشووری‌شی هیمن و ئارام کردووه‌و، له کاتی‌کیشدا مه‌مله‌که‌تی (بابل)ی فه‌تح کرد، پرووی کرده به‌ری باکوور تا‌کو ئه‌ویش له مه‌مله‌که‌ته‌که‌یدا هیمن و ئارام بکاته‌وه و خراپ‌کارانی تیدا نه‌هی‌لێت. ناوچه باووری یه‌کانی ئه‌و مه‌مله‌که‌ته‌یشی له (نازه‌ریایجان) و (گورجستان) و (ئه‌رمه‌نستان) پێک هات‌بوون که ده‌که‌ونه باشووری چیاکانی (قه‌فقاز)ه‌وه. سنووری به‌ره‌ی باکووریش به به‌ربه‌ستییکی سرووشتی و ئاسایی له‌به‌رده‌م ئه‌و هۆزه شه‌رپانگیزه‌و درندانه‌دا، ده‌نزیت که له‌و دیو به‌ربه‌سته‌که‌وه ده‌ژیان، هه‌روه‌ها ئهم به‌ربه‌سته سرووشتیه له ده‌ریای (قه‌زوین)ه‌وه یان له ده‌ریای (خزر)ه‌وه له پۆژه‌ه‌لاتدا ده‌ست پێ‌ده‌کات و شاری (ده‌ربه‌ند)ی ده‌که‌وێته سه‌رو پاشان تا چیا (قه‌فقاز) له ناوه‌راستدا، ئینجا ده‌ریای ره‌ش له پۆژه‌ه‌لاتدا که‌شاری (سوخوم)ی ده‌که‌وێته سه‌ر.

له‌م به‌ربه‌سته سرووشتیه‌شدا که به‌ربه‌ستییکی (ده‌ریایی و شاخاویشه) پاره‌ویک (ممر)یک له باکووره‌وه تا باشوور به‌دی نا‌کریت ته‌نها ئه‌و پاره‌وه ته‌نگه‌به‌ره نه‌بێت

(۱) (ویسألونک عن ذي القرنين): ص(۱۳۱-۱۳۲) و، (ذوالقرنین)ی سیوسف/ ص(۲۲۰).

كە لە ناوەرپاستى چياكانى (قەققاز) ھەيە و بەتەنگەبەرى (داريال) ناوبراوە، لە باشوورى چياكانى قەققازیشەو ھۆزەكانى (كوشيا) نىشتەجى بوون، لە باكوورى چياكانىشەو ھەند ھۆزىكى شەرانگىزى (مەغولى) ھەبوون كە بەھۆزەكانى (ماساجىت) ناوبراون، يان ەك لە قورئاندا باسكراون بە ھۆزەكانى (يەئجوج) (مەئجوج) ناوبراون و ئەمانەش بەتەنگەبەرى (داريال) و بەنيو ەرپاستى چياكانى قەققازدا دەپەرپەنەو ەكۆ خراپە و شىوان و فەسادى لەسەر زەوى بلاقەنەو.

جا كاتىك (كۆرش) گەيشتۆتە لای ھۆزەكانى (كوشيا) و كە ئەو گەلە بوون لە قورئاندا وا ناوبراون كەوا بەھۆى دواكەوتەيى و نەفامىيانەو ھىچ ژىرى و تىگەيشتنىكيان نەبوو (لا يكادون يققھون قولاً) ئىتر ھەر ئەمان سكاڵاى مەينەتى و گرفتارىي خويان لەدەست ھىرشەكانى (يەئجوج و مەئجوج) لەلای (كۆرش) كردوو، (كۆرش) یش خوازيارى ئەو ەبوو نەھيلىت (يەئجوج و مەئجوج) بگەنە ئەو ناوچانە، بۆيە نۆسال لەو ھەرىمەدا ماو ەتەو ەو تەنگە (مضيق) (داريال) داخستوو كە (يەئجوج و مەئجوج) بەكارىان دەھىناو، ھەر لەسەر ئەم تەنگەيەش ئەو بەرپەستەي كە قورئان ئاماژەي بۆ كردوو، بنىات ناو (۱).

(۱) (و يسألونك عن ذي القرنين): (ص ۱۳۲-۱۳۴) و، (ذوالقرنين) (محمد خير) ص (۲۲۲-۲۲۳).

هه‌ر به‌به‌سته‌که‌ی (ذوالقرنین) ه که له سه‌ر ته‌نگه‌ی (داريال) بنيات نراوه

ئه‌و به‌به‌سته‌ی که (ذوالقرنین) واته (کۆرش) بنياتی ناوه هه‌ر ئه‌وه‌یه که له سه‌ر ته‌نگه‌ی (داريال) له ناوه‌پراستی چیاکانی (قه‌قاز) دا دروست کراوه و پاگیراوه .
(قاسمی) له ته‌فسیره‌که‌یدا ده‌باره‌ی ئه‌و به‌به‌سته، گوتووێه‌تی:

(پای پاست ئه‌وه‌یه ئه‌م به‌به‌سته له هه‌ریمی (داغستان) ی سه‌ر به ولاتی رووسیاو، له نیوان هه‌ردوو شاری (ده‌به‌ند) و (خوزار) دا بیټ، چونکه له دیر زه‌مانه‌وه ته‌نگه‌یه‌کی به‌ناوبانگ له نیوانیاندا هه‌بووه، له‌لای زۆربه‌ی نه‌ته‌وه دیرین و تازه‌کانیش به (به‌به‌ست) ناوبراوه، جیگه‌یه‌کی به‌ناوی (ده‌رگای ناسن) هه‌ تیا‌دايه‌و، ئه‌مه‌ش شوینه‌واری به‌به‌سته‌تیک‌ی کۆنی نیوان دوو چیا له چیاکانی (قه‌قاز) ه، که له‌لای عه‌ره‌به‌کان به (کیتوی قاف) ناسراوه و ئه‌مانیش وه‌ک گه‌لانی تر گوتووێانه به‌به‌سته‌تیک‌ی تیا‌دايه‌و، له‌و پڕاویه‌شدا بوون، که له کۆتایی سه‌ره‌زه‌ویه ئه‌مه‌ش به‌پیتی ئه‌و زانیارییه‌ی، که پێیان گه‌شتوووه، که له‌پشت ئه‌و ناوچه‌یه‌وه هه‌ردوو هۆزی (یه‌نجوو‌ج و مه‌نجوو‌ج) هه‌یه) ^(۱).

هه‌روه‌ها دکتۆر (عبدالعلیم خضر) سه‌رووشتی چیاکانی (قه‌قاز) ی بو‌ پروون کردووینه‌ته‌وه، که به‌به‌سته‌که‌ی له سه‌ر بنيات نراوه، له‌م پڕوه‌وه گوتووێه‌تی:

(چیاکانی قه‌قاز چهند زنجیره‌ شاخیک‌ی درێژبو‌وه‌ی گه‌وره‌ن و، زۆر به‌رزن و، به سه‌ختی -مرۆف‌ پیا‌یان دا ده‌روات- و هه‌یج پاره‌ه‌ویکیان نییه، ته‌نها یه‌ک پاره‌و نه‌بیټ، که ئه‌ویش (ته‌نگه‌ی داريال) ه، له ناوه‌پراستدا و هه‌ر به‌و پاره‌وه‌شدا لقیک‌ له

(۱) (ذوالقرنین) ی (محمد خیر یوسف) ص- (۳۳)، که ئه‌ویش له ته‌فسیری (القاسمی) له به‌رگی (۱۱) لاپه‌ره (۴۱۱-۴۱۴) هه‌ هه‌تا وێتیی.

لقه كاني پروباره بهرزه كهى (ترك) دهروات، شاخه كانش هينده دريژ دهبنه وه، تا دهگه نه نه وهى خهريكه بهر شه پوله كاني دهرياي (قهزوين) له روزه لاتدا بكه ونو، له خورئاو اشدا بهر ئاوى (دهرياي رهش) كه وتوون، ماوهى دريژبوونه وه كه شيان دهگاته (۱۲۰۰) كم. هه ربويهش به بهرترينى هه موو چيا كاني نه وروپا له كه رتى خوره لاتوه داده نرين، به هيچ شيوه يه كه تيپه ربوونيش پياياندا مسوگه ر نيه، تنهها له راره وهى (داريال) وه نه بيت^(۱).

هه بوونى كانزا لهو ناوچه يه دا

قورئان ئاماژه ي بۆ نهو ماده يهش كردوه، كه بهر بهسته كهى لى دروست كراوه، كهوا (ذوالقرنين) بينگومان نهو بهر بهسته ي له چهند پارچه يه كى ئاسنى تواوه بنيات ناوه، له هه مان كاتدا مسى تواوه شى به سهردا كردوهو، ئيدى ئاسنو مسه كه هينده بهر زبوونه ته وه تا گه يشتوونه ته ئاستى بهر زايى نيوان ههردوو لووتكهى چياكان..

داخو - (ذوالقرنين) / كورش) نهو بره هه ره زورو گه وريه ي له ئاسنو له مس له كوئ بوو بيت؟ (دكتور / عبدالعليم خضر) له باره ي نهو ناوچه يه وه گووتويه تى:-

(كه ره سهى خاوى ئاسن لهو ناوچه يه دا هه يه و، زهوى و زارى (نازه ربايمان) يش برى كى هيجگار زورو گه وريه ي له ئاسنو كانزا ئاسنيه كاني تيدا يه. به لگه ي نه وهش پهيدا بوونى پيشه سازى ئاسنو پولا يه له مرودا له شارى (باكو) ي پايته ختى كوومارى (نازه ربايمان)، جا نه گه ر نه مرودا نهو هه رييمه به ئاسن دهوله مهنده بيت، نهو بى هيچ گومانىك له رابردودا دهوله مهنده تر بووه.

(۱) - ذوالقرنين-ى (محمد خير يوسف)- ص (۳۳۴)، كه له لاپه ره (۲۹۶) ي كتيبى (مفاهيم جغرافيه) -ى - عبدالعليم خضر- وه هيناوئيتى.

(ئەرمەنستان)یش به کانزاکانیەوه دەوڵەمەندەو، بەتایبەتی و بەبرێکی زۆر کەرەسەیی خاوی ئاسن و مس و پەساس و زەرنیخ و بەردی (زاخ) و گوگرد و ئالتونی تێدایە. لەم بارەییەوه میژوونوسی ئەرمەنی (لیۆنتیۆس) ئەوەی بەدیارخستوووە کەوا چەند نیشانە و هێمایەکی خاکەکیان بەلگە دەدەن لەسەر ئەوەی چەندین ناوچەیی هەلکەندراو لە چیاکاندا هەبوون، ئاماژە بۆ ئەو حالەتەیی دانیشتوانە کۆنەکان دەکەن کە لەبەر ئەوەی برێکی زۆریان لە ئاسن و کانزاکانی دەشتەکان بەبێ ماندوو بوونیکی زۆر دەرھێناوە و هێچیان تێدا نەهێشتوو، ئینجا پەنایان بردۆتە بەر قەدپالێ چیاکان و دۆزینەوهی کانزاکان تیایدا و چالێ گەورە گەورەیان لێ هەلکەندوون، پێکھاتە جیۆلۆجی (زەمین ناسی)یەکانیش ئاماژە بۆ ناوچەکانی (بابرت ئەرغەنی) دەکەن کە بەکەرەسەیی خاوی ئاسن دەوڵەمەندەو برێکی زۆریشی تێدایە، هەرودە (گورجستان)یش برێکی فرە لە ئاسن هەیە، تورکیاش لە سنووری ناوچەییەکی ھاوسێی ئەرمەنستانەوه هەرمیێکی بەناوبانگی ئاسنی هەیە کە بری یەدەک (احتیاطی)ەکەشی بە نزیکەی بیست و پێنج ملیۆن تەن مەزەندە دەکرێت. سەبارەت بەبوونی ئەو خەلۆوزو تەختەیش کە بۆ تواندنەوهی ئاسن پیویست ناوچەیی (کلاکنیت)ی ئەرمەنستان برێکی یەدەکی گەورەیی تێدایە، لە کەنارەکانی (دەریای پەش)یشدا کەنەکانی (زۆنەلداک) بە ناوچەییەکی زۆر دەوڵەمەندی کەرەسەیی خاوی خەلۆوز دادەنرێت.

سەبارەت بە تەختەش (ابن حوقل) لەمبارەییەوه باسی ئەوەی کردوووە کەوا هەرمی (ئەردەبیل) باخ و بیستان و پووبارو ئاوێکی زۆرو داروتەخت و میوەییەکی هێجگار زۆرو فرەیی هەیە. لەرووی زانستی و میژووییەوه سەلمێنراوە کەوا کەرەسە خاوەکانی (مس) لەو هەرمەدا زۆرە، لەم بارەییەوه توێژینەوه زەمینناسییە نوێیەکان سەلماندوویانە کە (مس) بەشیوەییەکی زۆرو فرە لە پێکھاتە خاکی یەکانی (زەنجان) و (ئاناراک) و (باکووری ئەسفەهان)دا هەیە و لە (باشووری ئازەربایجان)دا بەبرێکی هێجگار زۆر هەیە..

له (نهرمه‌نستان)یشدا هەر له‌دیږ زه‌مانه‌وه‌كانه گه‌وره‌كانی مس زانراون و بوو‌ته به‌لگه‌و شاهید له‌سەر ئه‌وه‌ی كه‌وا دانیش‌توانه كۆنه‌كانیشی ده‌ریان هی‌ناوه، له‌ ږووی بوونی ژماره‌ی پې‌ویست له‌ ئاژه‌لانی جووت و باره‌لگه‌روه، ئه‌وه‌ دیاره كه‌ هه‌ریمه‌كه‌ ده‌وله‌مه‌نده به‌ سامانی له‌وه‌ږگا و ئاژه‌ل، چونكه‌ ئه‌م هه‌ریمه‌ له‌ نیوان هه‌ریمی ده‌ریای ناوه‌پاست له‌ ږۆژئاواوه‌و، هه‌ریمی چین له‌ ږۆژه‌ل‌اته‌وه، به‌نده.

هه‌روه‌ها حوشت‌ریش له‌و‌ی هه‌بووه‌و له‌جۆری دوو (سه‌نام/ لووتكه‌)ی ل‌ی بووه‌و ئاژه‌لی (ئیلیاك)یشی هه‌یه كه‌ دانیش‌توان له‌ گواستنه‌وه‌دا به‌كاریان هی‌ناوه‌و، به‌ته‌واوته‌ی وه‌ك گوید‌ریژ (كه‌ر) بووه‌و، به‌لام جیاوازیی له‌گه‌ل كه‌ردا له‌وه‌دایه‌ كه‌ چهند نینۆك‌ێك له‌ هه‌ردوو پې‌ی هه‌یه‌و ئه‌مه‌ش یارمه‌تیده‌ریه‌تی بۆ سه‌ركه‌وتن به‌سه‌ر به‌رزاییه‌كاندا و بۆهات و چۆ به‌باره‌كانی سه‌رېشتیه‌وه‌ تیاياندا.. هه‌روه‌ها له‌دیږ زه‌مانه‌وه‌ ده‌یان هه‌زار ئه‌سپی (سیسی)ی تێدا بووه‌ كه‌ ناسراون به‌وه‌ی توانایه‌کی زۆریان له‌ هه‌لگرتنی قورسایي و له‌ ږاك‌یشانی عه‌ره‌بانه‌دا هه‌یه.

له‌ ږووی هه‌بوونی ئازووخه‌ش بۆ خزمه‌ت و به‌كاربردنی كر‌ێكاران و ئه‌ندازیاران چهندان جۆر خۆراك و خواردنی شله‌مه‌نی یان هه‌بووه‌، چونكه‌ ئه‌م هه‌ریمه‌ له‌ ده‌یان هه‌زار سال له‌وه‌و به‌روه‌ هه‌موو جۆره‌ دانه‌ویله‌یه‌کی هه‌بووه‌و ناسیوه‌ وه‌ك له‌ سه‌رچاوه‌ی جوگرافیای می‌ژوودا هاتووه‌و له‌نیو ئاسه‌واره كۆنه‌كاندا دۆزراونه‌ته‌وه، هه‌روه‌ها چهندین ده‌فری شووشه‌یی ی ږ له‌دانه‌ویله‌و كه‌ره‌سه‌ی تر دۆزراونه‌ته‌وه.. پاشان (نهرمه‌نستان) به‌ (به‌پیتترین مولكی خه‌لافه‌تی عه‌بباسی) داده‌نرا.. باسی ئه‌وه‌ش كراوه كه‌ ناوبانگی ئه‌م هه‌ریمه‌ به‌ ماسییه‌وه‌ (وه‌ك داها‌تی‌كی خۆراكی) بۆ دانیش‌توانه‌كه‌ی و بۆ هه‌ناردنه‌كردنیشی (تصدیر) ب‌ی وینه‌ بووه‌.

دۆله‌كانی ئه‌م هه‌ریمه‌ گه‌وره‌یه‌ش به‌ دارستانی دره‌خته‌ به‌رداره‌كانی، قه‌ره‌بالغ بووه‌. (داغستان)یش به‌پله‌ی یه‌كه‌م له‌ چاخه‌ كۆنه‌كانه‌وه‌ تا ئه‌م‌ږۆ و لا‌تی‌كی كشت و

کالی بووه.. ئاوووه‌وای (گورجستان) یش له هه‌زاران سال له‌مه‌وبه‌ره‌وه بو چاندنی دانه‌ویله گونجاو بووه^(۱).

بەم ڕەنگە بۆمان دەردەکهوێت، کە ناوچەی بەربەستە کە بۆ بنیات نانی ئەو بەربەستە لەسەری شیاوو گونجاو بوو، توانا و ئارەزووی، کە هەر لەو ناوچەدا هەموو جۆرە پێداویسی یەکێکی خۆراک و خواردنەو و هۆبەکانی گواستنەو، کەرەسەیی خاوی پێویست لە تەختە و خەلۆز و مس و ئاسن و کانزاکانی تر بۆ ئەو کەسانە داڕێژرا، بکریت، کە بەربەستەکیان دروست کردووە. هەروەها بۆمان دەردەکهوێت، کە تەنگە (داریاڵ)یش شوێنێکی گونجاو بوو بۆ بنیاتنانی بەربەستە کە لەسەری، ئەمەش لەبەر تەنگیەکەی و بەندبوونی لە نێوان دوو چاداو بەرزایی هەردوو چیاکانیش لەسەر هەردوو لایەکی. هەر بۆیەش زۆربەی زانا پێشبینەکان پێی ئەوەوە کە (ذوالقرنین) بەربەستە کە لەسەر تەنگە (داریاڵ) لە چیاکانی (قەفقاز)دا بنیات ناوە.

ئاسەۋارى يەيكەرىكى (كۆرش)

(مولانا- ابوالکلام آزاد) و له گه ليشيدا، دکتور (عبدالعليم عبدالرحمن خضر) پای يه کلاکراوهيان له سمر نهويه، کهوا (کورشى فارس) نهو (ذوالقرنين)ه نيوبراوهى قورئانهو، نهو بهربهستهش، که له سمر تهنگهى (داريال) بنياتى ناوه، هر نهو بهربهسته باسکراوهى نيو قورئانه. هر نهو زانا ليکولروساغکه رهويهش لهو بپرايه دان، که سيفهتهکانى (کوروش) وه نهو سيفهتانهيه، که قورئان دهربارهى (ذوالقرنين) هيتاويتى، تهنانهت لهو بپرايه دان، که هر نهو وهسفهى قورئان بو (ذوالقرنين) له خودى (کوروش) دا بهدى هاتوه.

(۱) کتیبی (ذوالقرنین)ی - محمد خیر یوسف - ص (۳۳۶-۳۳۸)، کہ لہ کتیبی (مفاهیم جغرافیہ)ی (عبدالعلیم خضر) وہ ہینراوہ ..

(ابوالکلام ازاد) بهلگهی خۆی لهسهر ئهم بۆچوونه ئهوهیه: که (کۆرش) به نازناوی (ذوالقرنین) ناو براوه، چونکه ههر دوو مهمله کهتی (میدیا) و (فارس) ی لهیهک ولات دا کردوو بهیهک وههیه کهشیان به ولاتیک شوبهیتراون، جا کاتیک ههر دوو مهمله کهتی یه کهخستوو، نازناوی (ذوالقرنین) ی بۆ دانراوه، بهمانای (خاوهنی دوو ولات)، گرنگترین بهلگهی (ابوالکلام) لهم بارهیهوه ئهوه پهیکه رهیه، که زانایانی ئاسهوار دۆزیویانه تهوه به پهیکه ریك بۆ (کۆرش - فارس) ی لهقه لهم دهدهن، لهم پرووهوه (ابوالکلام ازاد) گوتویهتی: (ئهم که رهسه دۆزراوه گرنگهی ئاسهوار، پهیکه ریکی بهردینی خودی (غۆرش) هه له شوینیکدا دۆزیویانه تهوه، که نزیکهی په نجا میل له پایتهختی کۆنی ئێران (نیسته خه) وه دووره وه لهسهر پۆخی رووباری (میرغاب) دانراوه، پیشت (جیمس مۆیر) دۆزی یه وه وهه والی وجودی ئهوه پهیکه ره ی به خه لکی گهیاندو، چهند سالیك له دوا ی ئه ویش (سیر رابرت کهیر پۆرت) هات و شوینه که ی پیواو بهوردی پشکنی و، وینهیه کی پهیکه ره که ی به قه له می (رهساس) کیشا، ئه مهش له بۆته ی کتیبی گه شتنامه کهیدا بۆ ئێران و جۆرجیا، پاشان (قه شه / فۆرسته ر) له سالی (١٨٥١) دا ده رباره ی ئه وه پهیکه ره وته ی خۆی ده رپریوه و کردوویه تی به بهلگه لهسهر دهقه کانی ته وپات، ههروه ها وینهیه کی پهیکه ره کهشی که (له وینه ی یه کهم جار) پرونتر بووه، بلاو کردۆته وه، هه رچهنده تا ئه و کاتهش به ته واهه تی په رده لهسهر هیل ی بزما ری لانه رابوو، که چی بریار لهسهر ئه وه درا گوایه ئه وه پهیکه ری (سائیرس) ه. واته هی (غورش) ه، نه ک یه کیکی دی، توژی نه وه نو ی یه کانی ئهم دوا یی یهش به جۆریک پشتگیری ئهم بریاره یان کردوو، که هیچ بواریکی بۆ گومان لی کردن تیدا نه ماوه ته وه.

پاشان کاتیک نووسه ری به ناوبانگی فهره نسا (دی لافوا ی) کتیبه که ی خۆی ده رباره ی ئاسه واره کۆنه کانی ئێران نووسی و بلاو کرده وه، وینهیه کی فۆتوگرافی ی ئه وه پهیکه ره شی تیا دانا بوو، ئیتر خه لکیش به ته واهه تی ئه وه وینه یان ناسی یه وه، که پیشت به ده ست کیشرا بوو. ههروه ها (ابو الکلام ازاد) وه سفیکی بۆ پهیکه ره که

تۆمار کردوو، گوتوو یه تی: (ئهوه پهیکهریکه له سهر شیوهی جهستهی مرۆڤ و، تیایدا -غورش- دهکره وتوو، له سهر ههردوو لای جهستهشی دووبال وهك ههردوو بالی ههڵۆ ههیه و له سهر سه ریشی دوو شاخی وهك ههردوو شاخی بهران ههیه و، دهستی راستیشی درێژکراوه تهوه و ئاماژهی بۆ پێشهوه پێ کردوو، بهرگو پۆشاکیشی هه مان ئه وه بهرگه زانراوهیه که لهوینهی پادشاکانی (بابل و ئییران) دا دیومانن. ئهم پهیکهرهش بێگومان ئه وه دهسهلمینیت کهوا ویناندنی (ذوالقرنین) له سهر (غورش) یش دروست بووه، هه ر بۆیهش پادشاکه له وه پهیکهره دا به دوو شاخی سه ره ههردوو لای سه رتاییه وه ده رخواوه.

کهی پهیکهره که دروست کراوه؟ ئه ی کێ دروستی کردوو: - له م ڕووه وه (ئازاد) ده لیت: (به لام ئاخۆ کهی پهیکهره که دروست کرابیت؟ ئه وه هه ر به فهرمانی (غورش) له ژانی دا یان به فهرمانی جینشینیک له جینشینهکانی دوا ی خۆی، که به ئاسانی ڕوون ناکریته وه، دروست کراوه. . پایتهختی (عیلامیهکان) و (فارسهکان) یش شاری (سوسان) بووه که ئه م ڕۆ به (ئه هواز) ناوده بریت و، ئهم شارهش که وتۆته باشووری ولاتی ئیرانه وه. پایتهختی (مادا) واته (میدی) شاری (هیغ متانا) بووه، که عه ره به کان دهسکاریی ئهم ناوه یان کردوو به (همدان) -یان (هه مه دان).

ههروه ها ده لیت: (وا ده رده کهو یت، که پهیکهره کهی (غورش) له سه رده می (شا ئه رده شیر) دا دانرابیت، چونکه سه کۆیه کی به ر دین ماوه ته وه وه پهیکهره که یان له سهر ڤاگیر کردوو) ^(۱).

(۱) کتێبه کهی (ابوالکلام ازاد) به ناوی (ویسألونک عن ذي القرنين)، ل (۱۰۱-۱۰۳)، ههروه ها ڤروانه وینه ی پهیکهره که له لاپه ره (۱۰۴) ی ئه وه کتێبه دا.

کۆتایى ژيانى (کۆرش) و ئيمپراتۆريتییەكەى

(کۆرش) له سالى (٥٥٩ پ.ز) دا حوکمی گرتۆته دهست و له هەر سى بههرى ((خۆرئاوا و خۆرپه لات و باکووره)) فتوحات و پزگاركردنى ولاتانى به ئه نجام گه ياندوو. ههروه ها حوکمی ولاته كانى (فارس و شام و ميسرو عىراق و ئاسيای بچووک و خۆرپه لاتى فارسى) له ماوه ی سى سالدا کردوو، حوکمی پادشایى ی خۆشى له پادهیه ك دا بوو كه هه یچ حاکمى كى ترى وه ك خۆى هه ینده له و زه مانه دا حاکم نه بوو، ئه و ولاته نه ش كه به پێى (پۆلینكارى هاوچه رخ) حوکمی تیدا کردوو، (فه له ستین و ئه رده ن و لوبنان و سوریای تورکیا و ئیран و ئه رمه نستان و تورکستان بوو.. وادیاره هه ر له به ر ئه مه ش به (ذوالقرنین) ناوبراو. پاشان (کۆرش) له سالى (٥٢٩ پ.ز) کۆچى دواى کردوو.

له دواى کۆچى دوايشى، کورپه كەى خۆى به ناوى (كه مپوشيا) يان (قه مبيز) - به زمانى عه ره به كان- جله وى حوکمی گرتۆته دهست و پړوى کردۆته (ميسر) و، له سالى (٥٢٥ پ.ز) و دا فه تى کردوو. به لām شۆرشىك له دژى به رپا بووه و دانىشتوانى مه مله كه تى (ميديا) ش به سه ر كړا يه تى (غوماتا) لى هه لگه را و نه ته وه. بۆيه (قه مبيز) له (ميسر) وه گه را وه ته وه بۆ ئه وى تاكو ئه و شۆرشه ی تیدا سه ركوت كات، به لām له كاتى وجوديدا له (شام) كۆچى دواى کردوو. جا له به ر ئه وه ش كه وا (کۆرش) كورپى ترى جگه له مه نه بووه، خه لكى ولاتى (فارس) ئامۆزاكه ی ئه و (واته / دارايوس)، يان (داریوس)، يان کردۆته پادشای خۆيان. دواى مردنى (داریوس) يش، (ئهرده شیر) جله وى حوکمی گرتۆته دهست، ئه ميش واته: (ئهرده شیر) ئه و پادشایه یه كه (ئه سه كنده رى مه كدۆنى) هیرشى کردۆته سه رى و كوشتوويه تى، ئیدى ده ستى به سه ر ئه و ئيمپراتۆريتییه دا گرتوو كه (کۆرش) دايمه زانده بوو^(١).

(١) (و يسألونك عن ذي القرنين) ص (١٢١-١٢٤).

په‌وشته‌کانی (کۆرش) و په‌وشته‌کانی (ذوالقرنین)

قورئان ئاماژەی بۆ په‌وشته‌کانی (ذوالقرنین) کردووه، (ابوالکلام ازاد)یش ږوونی کردۆته‌وه که‌وا ئه‌م وه‌سفانه له (کۆرش) و حوکمه‌که‌یدا هه‌بوون، وه‌ك ده‌لێت:

((ذوالقرنین) پیاویکی دادپه‌روه‌ر بووه له‌نیوان خه‌لکیدا، هه‌ر بۆیه‌ش خودا کردوویه‌تی به‌ دادوهر (حه‌که‌م) له‌ نیوانیاندا که به‌خواستی خۆی هه‌رچی یه‌کیان لێ ده‌کات، بیکات: (اما ان تعذبهم، واما ان تتخذ فيهم حسنا).. بێگومان، (کۆرش) ڕینگه‌یه‌کی پر له‌داد و عه‌داله‌ت و چاکه‌ و په‌حه‌متی له‌مامه‌له‌دا له‌گه‌ڵ وڵاته‌ فه‌تح کراوه‌کاندا گرتبووه‌به‌ر، وه‌ك له‌ فه‌تح و ئازادکردنی مه‌مله‌که‌تی (لیدیا-ی یۆنان) و، مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ پادشاکه‌ یان (کروسیس) دا که عه‌فویشی کردو به‌په‌رحم و چاوپۆشی یه‌وه هه‌لس‌وکه‌وتی له‌گه‌ڵ دا کرد.

میژوونووسه‌کانیش، چ ئه‌وانه‌ی که دۆستی (کۆرش) بوون یان دوژمنی بوون، ستایشی دادگه‌ری و له‌خۆبوردویی ئه‌م پادشایه‌یان کردووه که چۆن مامه‌له‌ی جوانی له‌گه‌ڵ دوژمنه‌ یۆنانیه‌کانیدا کردووه.. بۆ نمونه میژوونووسی یۆنانی (هیروُدوتیس) گوتویه‌تی: - ((غورث) پیاویکی به‌خشنده‌ و چاکه‌ خواز بووه‌ و زۆر لێبوردووش بووه، وه‌ك پادشایانی تر خوازیاری کۆکردنه‌وه‌ی ماڵ و سامان نه‌بووه، به‌لکو زیاتر له‌سه‌ر به‌خشنده‌یی و ڕێزلینان سوور بووه‌، داد و عه‌داله‌تی بۆ مه‌زلوومان دا‌بین کردووه‌ و هه‌رچی خێرو چاکه‌یه‌ بۆ مرۆقی خواستوه‌). هه‌ر له‌م ږووه‌ میژوونووسیکی تری یۆنانی که (زینۆف) ه‌ گوتویه‌تی: (ئه‌و، پادشایه‌کی ژێرو میه‌ره‌بان بووه‌ و وێرای ئه‌وه‌ی په‌وشته‌ جوانه‌کانی پادشایانی تێدا بووه، سیفه‌ته‌ به‌رزه‌کانی دانایانیشی تێدا کۆبۆته‌وه، وه‌ك ئه‌وه‌ی که له‌ ووه‌ هیمه‌تیدا گه‌وره‌یی زیاتری ده‌رکه‌وتووه‌، له‌ چاکه‌ و پیاوه‌تیدا به‌سه‌ر شکۆی پادشایه‌تی دڵ زāl بووه‌، خزمه‌تی مرۆقاه‌یتیش بووه‌ته‌ درووشیکی و، به‌کارهێنانی دادگه‌ری و

عه‌داله‌تیش بۆ سته‌م لی‌کراوان نه‌ریتی دیاری بووه‌، ئیدی ئه‌و له‌خۆبوردوویی و چاوپۆشی یه‌شی، جیتی خۆ به‌گه‌وره‌دانان و به‌خۆنازینی بۆ گرتۆته‌وه‌^(۱).

به‌راستی دادپه‌روه‌ریی و لی‌بوردی (کۆرش) هه‌ردوو می‌ژوونوسه‌ دوژمن و ناحه‌زه‌ یۆنانیه‌که‌ (هی‌رۆدۆتیس) و (زینۆف)یشی هی‌ناوته‌ قسه‌و، شاهیدی ئه‌و نه‌ریته‌ به‌رزانه‌یان بۆ داو. هه‌ر بۆیه‌ش شاعیره‌که‌ راستی پێکاوه‌ که‌ گوتویه‌تی:-

وملیحه شهدت بها ضراتها   والفضل ما شهدت به الاعداء

(کۆرش) ئیمانی به‌خودا هه‌بووه‌

قورئانی پیرۆز به‌پاشکاوی و به‌پروونی ئه‌و راستیه‌ی به‌دیار خستوه‌ که‌وا بێگومان (ذوالقرنین) ئیمانی به‌خودا هه‌بووه‌، دهم به‌زیکرو یادی خودا بووه‌، سوپاسگوزاری نیعمه‌ته‌کانی بووه‌، دانی به‌ فەزل و چاکه‌ی خواداناوه‌. (ابوالکلام ازاد)یش هه‌لۆیسته‌ی له‌ ئاست بیروباوه‌ری (کۆرش)دا کردووه‌ و پوونیشی کردۆته‌وه‌ که‌ ئه‌و خواناس و خوا به‌یه‌که‌ گر بووه‌، په‌رستیاری عابیدیکی ته‌واوی خودا، دلسۆزیکی دیاری ئاینه‌که‌ی بووه‌، (کۆرش) له‌سه‌ر ئایینی (زه‌رده‌شت) بووه‌، زه‌رده‌شتیش له‌سه‌ر دینی خوا به‌یه‌که‌ دانان و (ته‌وحید) بووه‌، هه‌روه‌ها (کۆرش) پێشتر ئاینه‌کۆنه‌که‌ی مه‌مله‌که‌تی (میدیای پشته‌گۆی خستوه‌، چونکه‌ ئایینی ئاگرپه‌رستی (مجوسی) بووه‌. کاتێک (کۆرش) کۆچی دواپیشی کردووه‌، ئاگر په‌رسته‌کان شۆرشێکیان له‌دژی دینه‌که‌ی (زه‌رده‌شت) به‌پا کردووه‌، به‌لام (داریوش) شۆرشه‌که‌یانی له‌ناو بردووه‌، (زه‌رده‌شتی یه‌کان) له‌سه‌رده‌می ژیان و حوکمرانی (کۆرش)دا ئیمانیان به‌خودا هی‌ناوه‌ و خواناس و خوا به‌یه‌که‌ گریون. به‌لام دوا ئه‌و سه‌رده‌مه‌ بریکی زۆر له‌ دینی ئاگرپه‌رستی تێکه‌وتوووه‌ و ده‌یان بۆ نیو

(۱) (و يسألونك عن ذي القرنين) ص(۱۳۹).

دینه په سه نه که یان کردووه، ریبازی خوا بهیهك دانانه که (توحید) یان تیکه لی شیرک و کوفر (هاوهل بۆ خوا دانان و بی باوه پری) کردووه.

ئیدی به ناوی (مجوس) واته ئاگر په رسته کان) وه ناسراون و، موسلمانانیش بنچینه راست و دروسته که ی ئه م ئایینه ئاسمانی و په یامه زه رده شتییه که شیان (یان ئاگر په رسته تازه کانیان) بیر نه چۆته وه و زانیاریان هه بووه و به لام دواتر شیواندوو یانه، وهك پیغه مبهری خوداش ﷺ له م باره یه وه فرموویه تی: ((سنوا بهم سنة اهل الكتاب)). واته مه ماله تان له گه ل زه رده شتی یه کانیش دا وهك مامه له تان له گه ل ئه هلی کیتاب (جووله که و دیانه کان) دا بیست.. هه ر بۆیه ش موسلمانان سه رانه (جزیه) یان لییان وه رده گرت، وهك چۆن له ئه هلی کیتاب (واته جووله که و دیانه کانیان) وه رده گرت.

ئه مه ش مانای وایه ئیسلام دان ده نیست به وه دا که ئایینی (زه رده شتی) یش ریشه یه کی ئاسمانی ی هه یه، وهك ئایینی جووله که و مه سیحی، به لام ئیسلام دان به په پیره و کردنیان دانانیت، چونکه ده سکاری و ساخته کاری یه کی زۆریان به سه ردا هیئراوه و، کفر و شیرک و هاوهل بۆ خوا دانانیان تی که وتوه.

بێگومان (ابوالکلام ازاد) له و بر وایه دایه که و (زه رده شت) پیغه مبه ریکه له پیغه مبه رانی فارسه کان و، (کۆرش) یش له سه ر دینه که ی (زه رده شت) بووه به ر له وه ی ئه و دینه بکه ویتته به ر ده سکاری و شیواندنی فارسه کان له دوا ییدا^(۱).

(۱) -ابوالکلام ازاد - (ويسألونك عن ذي القرنين). ص (۱۴۲-۱۶۱).

یه ئهجووج و مه ئهجووج

دوای ئهوهی رای راسترو یه کلاکه ره وه مان هینا له سه ره ئه وه ی، کهوا (ذوالقرنین) ئه و (کۆرش) فارسه) بووه و، کهوا به ره به ستی (یه ئهجووج و مه ئهجووج) یش، که له قورئاندا باسکراوه، ئه وه یه کهوا (کۆرش) له سه ره ته نگه ی (داریال) له چیاکانی (قه فقا ز) دا و له نیوان ده ریای (قه زوین) و (ده ریای ره ش) دا بنیاتی ناوه، جا دوای ئه و باسه دیننه سه ره باسی (یه ئهجووج و مه ئهجووج) و شوینه که یان و، ده ره چوونیان و ئه و گۆرانکارییه ش، که به سه ره به ره به سه ته که دا (له دوای ئه وه ی (کۆرش) له به رده میاندا دروستی کردبوو) هاتوه ..

((یه ئهجووج و مه ئهجووج)) له قورئان دا ..

(یه ئهجووج و مه ئهجووج) دوجار له قورئاندا و (له دوو شوینی قورئاندا) ناوبراون. یه که میان: له سووره تی (کهف) دا و له و ئایه تانه دا که ئیمه له م باسه دا سه رقائی شیکار و ته فسیر کردنیانین: ﴿قَالُوا يٰذَا الْقَرْنَيْنِ اِنْ يٰاجُوجَ وَمَاجُوجَ مُفْسِدُوْنَ فِي الْاَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلٰٓى اَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ۝۱۶﴾ الکهف ﴿

دووه می ش: له سووره تی (الانبیاء) دا و له م فه رمایشته ی خوا دا: ﴿حَقَّ اِذَا فُتِحَتْ يٰاجُوجُ وَمَاجُوجُ وَهُمْ مِّنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُوْنَ ۝۱۷﴾ و اقترَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَاِذَا هِيَ شَخِصَةٌ اَبْصُرَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا يَنْوَلُّنَا قَدْ كُنَّا فِيْ غَفْلَةٍ مِّنْ هٰذَا بَلْ كُنَّا ظٰلِمِيْنَ ۝۱۷﴾ الانبیاء ﴿

واته :- (هه تا ئه و کاته ی، که به ره به سه ته که ی (ذوالقرنین) له به رده م (یه ئهجووج و مه ئهجووج) دا ده کریته وه و (که ئه مه ش نیشانه یه که له نیشانه کانی هاتنی پۆژی

دوایی) و ئهوانیش واته: (یهئجوج و مهئجوج) له هه‌موو کون و که‌له‌به‌ریکه‌وه به‌شیوه‌یه‌کی زۆرو بئ‌شومار په‌یدا ده‌بن و دینه‌ ده‌روه، ئیدی به‌ئیننی راست و هه‌قی خوداش نزیک ده‌بیته‌وه و سزاو لیپرسینه‌وه‌ی خودا ده‌ست پئ‌ده‌کات). ئایه‌ته‌کانی سووره‌تی (که‌ف) یش که له‌م پرگانه‌ی پیشوودا دیاری کراون، ده‌باره‌ی -یهئجوج و مهئجوج- هاتوون و هه‌والی خراپه و شیواندنیان له زه‌ویدا به‌ ئیمه‌ ده‌گه‌یه‌ن‌و، باسی دروستکردنی به‌ربه‌سته‌که له‌به‌رده‌میاندا له‌لایهن (ذوالقرنین) وه‌ ده‌که‌ن که له سه‌رده‌می ئه‌ودا و چه‌ند سه‌رده‌میکی دوا‌ی ئه‌ویشدا نه‌یان‌توانیوه له به‌ربه‌سته‌که‌وه بی‌نه‌ ده‌روه یان کونی تی‌ بکه‌ن. به‌لام ئه‌م ئایه‌تانه‌ی سووره‌تی (انبیاء): ﴿حَقَّ

إِذَا فُجِّعَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ...﴾ ده‌باره‌ی به‌سه‌رهاتی (یهئجوج و مهئجوج) ن له ئاینده‌دا که پیش هاتنی قیامه‌ت به‌شیوه‌یه‌کی زۆرو به‌ کۆمه‌لێکی گه‌وره ده‌رده‌چن، هه‌والی نی‌و ئه‌و ئایه‌تانه‌ش به‌ وشه‌ی (اذا)یه که ئاوه‌لئاوی له‌مه‌ودوا‌ی زه‌مانه‌و (وه‌ک مامۆستایانی رێزما‌ن و ره‌وانبیژێ)یش گووتوویانه (شرطیکی هیواشکراوی به‌ جوا‌ینکی (فه‌حه‌ له‌سه‌ر دانراو) تێدا‌یه. هه‌روه‌ها ئایه‌ته‌کانی سووره‌تی (انبیاء) هه‌والی کردنه‌وه‌ی رینگه‌ بۆ (یهئجوج و مهئجوج)، ده‌گه‌یه‌نی‌ت، هه‌ندی‌ک له‌زانا‌یانیش ئه‌و کرانه‌وه‌ی به‌ربه‌سته‌که‌و کردنه‌وه‌ی رینگه‌که به‌شیوا‌زیکی ماددی و واقیعیانه‌ی هه‌ست پێکراو داده‌نین که گوا‌یه ئه‌وان (واته‌ یهئجوج و مهئجوج) به‌ربه‌سته‌که‌ی (ذوالقرنین) ده‌به‌زینن و لیوه‌ی ده‌رده‌چن، ئه‌و زانا‌یانه دان به‌وه داده‌نین که ئه‌مه‌ ته‌نها له‌کاتی پیش هاتنی قیامه‌تدا ده‌بی‌ت‌و، به‌ربه‌سته‌که‌ش تا ئه‌م‌رۆ هه‌یه‌و له‌ئارا‌دا‌یه، به‌لام ئیمه‌ لی‌رده‌ا راما‌ن وایه که ئه‌م رینگا کرانه‌وه‌یه بۆ (یهئجوج و مهئجوج) کرانه‌وه‌یه‌کی مه‌وعنه‌ویییه، نه‌ک ماددی و به‌رچا‌و که‌وا به‌ربه‌سته‌که به‌فیعلی به‌به‌زینرێ‌ت و کونی تی‌ بکرێ‌ت.. واته‌ کاتێ‌ک خودا رێ‌ی ده‌رچوونیان له‌ شو‌ینی خۆیا‌نه‌وه پئ‌ ده‌دات‌و، که ئه‌وانیش دین‌و هه‌موو سه‌ر زه‌وی و ولاته‌کان داگیر ده‌که‌ن، ئه‌وه به‌ده‌رچوونه‌ دیارو گه‌وره‌که‌یان له‌ پیش

هاتنی قیامه تدا داده نین. (خوداش هەر خۆی زاناو ئاگاداره). هەر ئەو ئایەتەش ئاماژەى بۆ هه‌یزى ده‌رچوونيانو زه‌ه‌یىزى و زه‌به‌للاحيى سوپاو زۆرىى ژماره‌يانو شالاوى توندوتیژیان کردوه: ﴿وَهُمْ مِّنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ﴾.. وشه‌ى (ح‌د‌ب) به‌ه‌هر به‌رزايى يه‌ك ده‌وتريّت كه له‌سه‌ر ڤووى زه‌وى يه‌وه وه‌ك گ‌ردو گ‌ردۆلكه‌و چيا به‌رزو ب‌ل‌ند بوويّته‌وه..

وشه (ينسلون) یش واته: له پښتن دا زور خپراو به په له دېړونو به دواى
 په کتردا دینو نړیک دېښه وه و ژماره ښیان هیښه زوره، که هه موو پرووى تهو خاکه ی
 داگیر ده کمن، دادېپوشن. فېرمووده راسته کان (صحیح) یش ئاماږه یان بڼو زوړیى
 تهو گه له و توندو تیځی و هیڼزى داگیر کارى و ترسو بیىمى دېرچوونیان کردوه،
 تهو ېوو له سېره تې تهو باسېدا تهو فېرموودانه مان دېر باره ی تهو به سېره اته
 دیارى کردو، ئیدى هیچ ئاتاجیک به دوو باره کردنه و د یان لیږده نیه.. هه روه ها تهو
 ئایه تانه ی سووره تى (الانبیاء) ئاماږه بڼو تهو هه والّش ده کات، کهوا بیگومان تهو
 دېرچوونه گه وړه و توندوتیږو مالکاولکېره ی (یه ئجوج و مه ئجوج) دوا یین
 دېرچوونو شالاولیانه و له پېش هاتنى پوژى قیامت دایه، وه کو خوداش هېر دواى
 تهو له ئایه ته که دا هه والّ که ی گه یان دووه و فېرموویه تى: ﴿وَأَقْرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ﴾
 تهو وهدو به ئینه هه قېش هاتنى قیامت ته، واته قیامت به دېرچوونى تهو مان نړیک
 بڼو تهو و ماوه یه کى که م دواى دېرچوونیان قیامت دیت (وهک له فېرمووده
 راسته کانیش دا هه والّی له سېر دراوه).

په‌گ و پیشه‌ی هه‌ردوو وشه‌ی (یه‌نجوج) و (مه‌نجوج)

زانایانی زمان بیروپایی لێك جوداو هه‌مه‌ جوړیان ده‌باره‌ی وشه‌کانی (یه‌نجوج) و (مه‌نجوج) هه‌یه‌ که ئایا ده‌رهاوێژراوی وشه‌و چاوگێکن، یان دوو ناوی بیانی (واته‌ غه‌یری عه‌ره‌بین)؟! کۆمه‌لێك له‌ زاناکان رایان وایه‌ که ده‌رهاوێژراون، وه‌ك (ابن منظور) یش له‌ (لسان العرب) دا پاکیانی هێناوه‌، گووتویه‌تی: (وشه‌ی یه‌نجوج، وه‌ك وشه‌ عه‌ره‌بی یه‌کانی تر له‌ زمانی عه‌ره‌بدا ده‌رهاوێژراوه‌ له‌ (اجت النار) و (الماء الاجاج) هه‌ واته‌ (په‌ره‌سه‌ندنی ئاگره‌که‌) و (ناویکی سوێره‌) وه‌رگه‌راوه‌ که سوێری ئاوه‌که‌ له‌پاده‌یه‌کی وه‌ها توندا بی‌ت که خه‌ریکه‌ شت بسووتی‌ت، وشه‌ی (یه‌نجوج) یش له‌سه‌ر کێشی (وزن) ی (یفعل) هه‌، وشه‌ی (مه‌نجوج) یش: (مفعول) هه‌ وه‌ك ئه‌وه‌ی له‌تین سه‌ندنی کلپه‌ی ئاگره‌وه‌ بی‌ت، ده‌شی‌ت که وشه‌ی (یه‌نجوج) بکه‌ر (فاعل) بی‌ت هه‌روه‌ها ده‌شی‌ت (مه‌نجوج) یش هه‌ر وابی‌ت.. ئه‌مه‌ ئه‌گه‌ر هه‌ردوو ناوه‌که‌ (عه‌ره‌بی) بن ئه‌وا ده‌رهاوێشتن و وردکردنه‌ویان ئاوا ده‌بی‌ت، ده‌نا گه‌ر ناوی بیانی غه‌یره‌ عه‌ره‌بی بن، ئه‌وا له‌ زمانی عه‌ره‌بی ده‌رهاوێژرێن و په‌گ و پیشه‌ی زمانه‌وانییان بۆ دانانرێت^(١).

(راغبی اصفهانی) یش ده‌باره‌ی وشه‌ی (أج) گوتویه‌تی: (بۆ نمونه‌ ((ملح اجاج)) واته‌ خوی یه‌ك که زۆر سوێرو گه‌رم بی‌ت، ئه‌مه‌ش وه‌ك له‌ وته‌ی عه‌ره‌بدا هاتوه‌: (اجیج النار، واجتها، وقد اجت، وائج النار) که هه‌موویان مانای په‌ره‌سه‌ندن و تین و گوپی ئاگر و گه‌رما ده‌گه‌یه‌نن، وشه‌ی (یأجوج و مأجوج) یش له‌و مانایانه‌وه‌ که به‌ (ئاگری هه‌لگه‌رساو و په‌ره‌سه‌ندو) و (ئاوی شه‌پۆلی توند) شوبه‌یتراون، ئه‌وه‌ش به‌هۆی زۆری جم و جوول و لاساریانه‌وه‌^(٢).

(١) (لسان العرب) ی (ابن منظور) به‌رگی (٢)، ل (٢٠٧) ..

(٢) (المفردات) ی (راغب) ص ١٠٠ - .

کۆمهڵیکێ تر له زانایان رایان وایه که ئهم دوو وشهیه: (یهئجوج) و (مهئجوج) دههاوێژرای چاوگی عهرهبی نین، بهلکو دوو وشه ی بیانیو له پێژمانی عهرهبیدا (ممنوع من الصرف)ن، چونکه له ناوی عهلهم و وشته بیانیهکان دان، ههر ئهمهش پای راسترو پهسند تره، چونکه ئهو دوو هۆزه ی (یهئجوج و مهئجوج) له پێش گهلی عهرهبهوه ههبوون، له پێش دانانی پێژمانی عهرهبی و (مفردات و تصریفات و اشتقاقات)ی زمانی عهرهبیشهوه لهئارادابوون، ئیدی (ههوا و ئارهزووی زمانهوانی) له زانا عهرهبهکان ناوهشیتهوه، که بێن و ناوه دێرینهکانی پێش زمانی عهرهبی بۆ پهگ و پیشهی ئهو وشه عهرهبیانه بپینهنهوه، که لهپیش خودی زمانی عهرهبیدا ههبوون، بۆ نمونهش ناوهکانی (ئیبلیس) و (ئادهم) و (حهوا) و (مووسا) و (هارون) و (تهورات) و (ئینجیل) و له نیو ههمووشیاندا ناوهکانی (یهئجوج و مهئجوج) ناشیۆ بۆ زمانی عهرهبی بهرنهوه. (خوداش خۆی زاناتره).

مامۆستا (ابوالکلام ازاد)یش ئاماژهی بۆ ئهو رایه کردوه، کهوا بێگومان ئهو دوو وشهیه بیانی، نهک عهرهبی.. لهم پروهوه گووتویهتی: (ههردوو وشه ی (یهئجوج) و (مهئجوج) وا دهردهکهون، که (عیبری)بن، بهلام له پهگ و پیشهیانهوه (عیبری) نین، بهلکو دوو وشه ی بیانی (اعجمی)ین و شیوه و فۆرمی زمانی عیبریانی پتوه دیاره، چونکه لهو شیوازهوه نزیکن.. بهلام بهیۆنانی بهدوو وشه ی (غاغ-یان ((گاگ-GAG)) و (ماغاغ-یان (ماگاگ: Magag)) دهردهبرێن.. له تهرجهमे ی ههفتا ههمینێ تهوراتیشدا بهم فۆرمه دهبراون، ئیدی به سهرحهم زمانه ئهوروپاییهکانیشهوه بهههمان فۆرم و شیوه دهبراون^(۱).

(۱) ابو الکلام ازاد، (ويسألونك عن ذي القرنين)، ص(۱۶۳)..

مهنگۆلیا - نیشتمانی (یهنجووج) و (مهنجووج)

زانایان رای لێك جودا و هه مهجۆریان له سه ره شوینی نیشتهجیی بنه پرتیی (یهنجووج) و (مهنجووج) و ئه وه هه ریمه ی، كه یه كه م نیشتهگه یان بووه، هه یه. زانا لێكۆلێارو ساغكه ره وه كانیش رای یه كلاكه ره وه ی خویان هاتۆته سه ره ئه وه ی، كه شوینی نیشتهجی بوونیان ئه وه به شه ی باكووری خۆره لاتی زه وی (مهنگۆلیا) یه وه هۆزوتیره وه كۆچه ربیه كانیشی (مهنگۆل) بوون. له سه رچاوه چینییه كانیشدا واباسكراوه، كه ریشه ی وشه ی (مهنگۆل-مهغۆل-) مهنگۆكه، واته پیتی (كاف) ی فارسی له دوای (نون) كه وه، یان به (جیم) ی فارسی (مهنجۆكه) له هه ردوو حاله ته كه شدا وشه كه له ده ربړینی عیبری (ماكوک) به هه ردوو پیتی (كاف) ی فارسییه وه نزیکه وه له ده ربړینی (یۆنانی) یش (میکاک) به وه دوو (كاف) ه فارسییه وه نزیکه.

میژووی (چین) یش هه والی وجودی تیره یه کی ترمان له وه هه ریمه دا پی ده دات، كه به ناوی (یواشی) هه بوون، ئه وه ی دیارو پروونه له م باره یه وه ئه وه یه كه ئه م وشه یه (یواشی) به رده وام پشت له دوای پشتی نه ته وه كان ده سکاری و گۆرانکاری تی دا كراوه، تاكو بووه به (یهنجووج) له زمانی (عیبری)^(۱) دا. كه وابوو وه یه كلابۆته وه، ولاتی (مهنگۆلیا)، یان (مهنگۆلیا) نیشتمانی ((یهنجووج و مهنجووج))، ته نانه ت ناوی (مهنگۆلیا) و (مهنگۆل) به وشه ی (یهنجووج) وه په یه وه ستن، په یه وه ندیه کی راسته وخۆشیان پێوه ی هه یه، هه ره ها هه ندیک جار (یهنجووج و مهنجووج) به ناوی (مهغۆله كان) ناسراون، هه ندیک جاری تریش به ناوی (ته تار) ناسراون.

(۱) (و یسألونك عن ذي القرنين)، ص(۱۶۴-۱۶۵).

حهوت سووره که ی دەرچوونی (یهنجوو و مهنجوو)

ئهو ده مان بۆ یه کلا و روونبووه که وا (یهنجوو و مهنجوو) له ناوچهی (مەنگولیا) و (تورکستان) ی سەر به چین و رووسیا شدا نیشتهجێ ببوون، به لām ئایا پیشتر دەرچوون؟ یان ههتا کاتی هاتنی قیامهت هەر دەرناچن؟! کۆمهڵیک له زانایان رایان وایه که ئهوان تهنها یهك جار دەردهچن، ئهوهش له پیش هاتنی قیامهتدا، به لām زانا لیکۆلیارو توێژه رهوه کهان رای راسترو یه کلا کهراوه یان له سەر ئهوهیه، کهوا ئهوان واته: (یهنجوو و مهنجوو) چه ن دین جار دەردهچن، دوا یین جاریش ئهو دەرچوونه گه و رهو ماکاولکهریان له پیش هاتنی قیامهتدا وه که له فهرمووده راسته کاندا دیاری کهراوه، هەر ئهم زانا لیکۆلیاران ههش ئاماژه یان بۆ ههوت سووپی دەرچوونی له مه و بهریان (به درێژایی میژوو) کردووه، که (ابو الکلام ازاد) له کتێبه کهیدا (ويسألونک عن ذي القرنين) هیناویهتی و، بهم جۆره بووه:-

سووپی یه کهم: پیش چاخه میژوویی یه که بووه، واته نزیکه ی پینج ههزار سال له مه و بهر، که شالاو یان ده برده سەر ده شته کانی چین و هه ره شه یان له شارستانی تییه دیرینه که ی ده کرد به وهی، کهوا له بیابانی (جوبی) یه وه هیرشیان ده کردنه سەر.

سووپی دووهم: له به ره به یانی میژوودا، واته ماوه ی نیوان سالانی (۱۰۰۰- ۱۵۰۰) ی پیش زاییندا، که لهو ماوه یه دا شه پۆلی هیرشه کانی مه غۆلییه کان له باکووری خۆر هه لات هوه به خهستی دهستی پێ ده کرد، تا ده شتایی یه کانی چین و بهرزایی یه کانی نیوان ئاسیا و مەنگولیا و تورکستان، پاشان هه زیان له ئارامی و هیمنی ده کردو سه رقائی کاروباری کشتوکالی ده بوون.

سوورپی سییهم: ئەم سوورپو دەورانەش لە دەوروبەری سالی (١٠٠٠ / پ. ز) هوه دەستی پێکردووه، که هەر ئەم هۆزانه شالۆیان بردۆته سەر ناوچهی (قهزوين) و (دهريای رهش) و (باکووری قهفقاز) و (ههوزی نیوان ههردوو پروباری (دانوب) و فۆلگام). چەند هۆزو تیرهیهك له (یهئجوج و مهئجوج) که یۆنانیهکان به (تیرهکانی ((سی تیهین)) ناویان بردووه، له تهنگه‌ی ((داریال)) له چیاکانی (قهفقاز) هوه په‌ریونه‌ته‌وه تاكو هێرش بکه‌نه سەر شارستانی (نهینه‌وا) له دەوروبه‌ری سالی (٧٠٠ / پ. ز) دا، ئەم هێرشانه‌ی مه‌غولییه‌کان بۆ سەر (نهینه‌وا) کاریگه‌رییه‌کی راسته‌وخۆیان له‌ پروخانی شارستانی (ناشوورییه‌کان) دا هه‌بووه، وه‌ك میژوونوس (هیرۆدۆتس) که به‌ (باوکی میژووی یۆنان) دا دهنریت، ئاماژه‌ی بۆ کردووه.

سوورپی چواره‌م: له دەوروبه‌ری سالی (٥٠٠ / پ. ز) دا بووه که‌وا تیره‌کانی (سی تیهین) په‌لاماری ناوچه‌کانی خۆرئاوای ئاسیایان له‌رپ‌ی ته‌نگه‌ی (داریال) هوه ده‌دا، ئینجا (ذوالقرنین) یش: واته‌: (کۆرشی فارس) به‌ربه‌سته‌که‌ی له‌سەر ئەو ته‌نگه‌یه‌ بنیات ناوه، هەر بۆیه‌ش ر‌پ‌ی له‌ په‌لامارو هێرشه‌کانی (یهئجوج و مهئجوج) گرتووه و تاماوه‌یه‌کی دیاری زه‌مان ئەو ولاتانه‌ی ئاسوده‌ کردۆته‌وه.

سوورپی پینجه‌م: تیره‌کانی (یهئجوج و مهئجوج) به‌ره‌و خۆره‌ه‌لات ر‌ۆشتوون و هێرشیان کردۆته‌ سەر ئیمپراتۆریه‌تی (چین)، میژوونوسانی (چین) ئەم تیرانه‌یان به‌ (هیۆنگ هۆ) ناو بردووه. هەر له‌وماوه‌یه‌ش دا ئیمپراتۆری (چین): (شین هوانگ تی) شوورا گه‌وره‌که‌ی چینی بنیات ناوه تاكو به‌ر به‌هێرشه‌کانیان بگریت، سالی (٢٦٤ / پ. ز) یش ده‌ستی به‌ بنیات نانی به‌ربه‌سته‌که‌یان کردووه و له‌ماوه‌ی ده‌ سالدا ته‌واوی کردووه، ئیدی توانیویه‌تی به‌ره‌نگاری هێرشه‌کانیان بۆ سەر چین ببێته‌وه، له‌نیۆ خه‌لكیش دا ئەو ده‌نگۆیه (شائعه) بلاوبوووه که گوایه (شوورهی چین) به‌ربه‌سته‌که‌ی (ذوالقرنین) ه. ئەمه‌ش هه‌له‌یه‌که، چونکه

بهربهسته که ی (ذوالقرنین) له سهه تهنگه ی (داريال) بنیات نراوه و بۆ بهرگرتن له هیرشی پینجه میان بووه، واش دیاره ئیمپراتۆری (چین) سوودی له ئامرازی (کۆرش) وهرگرتووه تاکو هیرشه کانی (یهنجوو و مهنجوو) بووهستینیت، بۆیه شوورهی چینی دروست کردووه.

سووری شه شه م: له سه ده ی چواره می زاینی دا بووه، که پرویان کردۆته ئه وروپا به سه رکردایه تی پیشه واکه یان (ئهتتیل) و توانویانه هیرش بکه نه سه ره ده و له ته ی (رۆمانی) و بچه نیو پایته خته که یان (رۆما) وه وکاویشی بکه ن، به م شیوه یه ش ئه و شارستانیتیه رۆمانیه ی، که چهن دین سه ده ی خایاند بوو، له ناو بر دووه.

سووری هه وته م: له سه ده ی دوا زده هه می زاینیدا بووه که ریکه وتی سه ده ی هه وته می کۆچی یه و که له شکره کانیان به سه رکردایه تی (جهنگیزخان) به ره و میرنشینی و مهمله که ته ئیسلامیه کان له به شی خۆرئاوا دا چوون و به سه ریاندا زال بوون و، ویرانیان کردوون، پاشان نه وه ی (جهنگیزخان) که (هۆلاکۆ) بووه توانیویه تی له سائی (٦٥٦ ک) دا بچیتته نیو شاری (به غدا) ی پایته ختی خه لافه ته وه و، ویرانیشی بکات.

ئه مه ی پیشو به شیکی پوخت و کورتکراوه ی هه ره هه وت سووره که ی ده رچوون و شالا وه کانی (یهنجوو و مهنجوو) بوو، که (ابو الکلام ازاد) هیناویتی و دکتۆر (عبدالعظیم خضر) یش لیوه ی وهرگرتووه ^(١).

(١) کتیبی (وِسْأَلُونُكَ عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ)، ص (١٦٦-١٦٨)، ههروهه کتیبی (ذوالقرنین) ی — محمد خیر یوسف، ص (٣١٠-٣١١) ..

- (جه‌نگیزخان) و (هۆلاکۆ) له (یه‌نجووج و مه‌نجووج) -

کۆمه‌لیک له میژوونوس و زانیانی ته‌فسیر پاریان وایه که (مه‌غۆله‌کان) یان (ته‌ته‌ره‌کان) له (یه‌نجووج و مه‌نجووج) ن و له سوورپێک له سوورپه‌کانی ده‌رچوونیاندا بوون، ده‌رچوونی (جه‌نگیزخان) و پاشان (هۆلاکۆ) ش بو هێرش و په‌لاماردانی گه‌لانی تر به‌سوورپه‌یه‌وه‌وه‌می سوورپه‌کانی ده‌رچوونیان داده‌نیی، ئهم بیروپایه‌ش ده‌شیت پاست و جیگیر بیت نه‌ک په‌تکراوه‌ و سه‌یرو نامۆ بیت، چونکه ده‌رچوونی (مه‌غۆل) یان (ته‌ته‌ر) یاخود (یه‌نجووج و مه‌نجووج) به‌شیوه‌یه‌کی زۆر و گه‌وره‌ و درێندانه بووه‌، به‌سوپایه‌کی گه‌وره‌ و وێرانکه‌ریشه‌وه‌ ولاتی موسلمانانیا داگیر کردووه‌، شوینه‌واری شالوو و وێرانکاریشیان زۆر دیار و ئاشکرا بووه‌.

میژوونوس (ابن الاثیر) له‌وه‌ سه‌رده‌مه‌دا

میژوونوس (ابن الاثیر) له‌وه‌ سه‌رده‌مه‌دا ژیاوه که سه‌ره‌تای ده‌رچوون و هێرشی ئه‌و شه‌پانگیژانه بووه بو سهر ولاتی موسلمانان و، کاولکردنی مه‌مله‌که‌ته ئیسلامیه‌کانی خۆره‌ه‌لات، ناوبراو چه‌ندین کاری وه‌حشیانه‌ و به‌دکاریانی له کتێبه‌که‌یدا (الكامل فی التاریخ) نووسیوه‌ته‌وه‌ و تیکه‌لی پرسته‌ و برگه‌ی خه‌مناکی و ئه‌سه‌ف و ناویمیدی کردووه‌، به‌هه‌ست و سۆز و په‌نگدانه‌وه‌یه‌کی عاطیفیانه‌وه‌ که ئه‌وپه‌ری (به‌زه‌بی و ئالووده‌بی ی خۆی له‌سه‌ر ناینده‌ی ئیسلام و موسلمانان) پیشان داوه‌، داپه‌شتوونه‌ته‌وه‌، به‌لام (ابن الاثیر) پیش هێرشی (هۆلاکۆ) بو سهر (به‌غدا)، له‌سالی شه‌ش سه‌د و سی (٦٣٠) ی کۆچیدا. کۆچی دوا‌یی کردووه‌.

ناشرانین ناخۆ (ابن الاثیر) تا کاتی (داگیرکردنی به‌غدا و وێرانبوونی) ئه‌گه‌ر له‌ژیاندا بوایه‌، چۆن ئه‌و کاره‌ساته‌ پشت شکینه‌ی له‌ میژووه‌که‌یدا تۆمار ده‌کردو

به چ شیوازیکی دارشتن دهینووسییه وه له کاتی کدا جگه له وهی (میژوونوس بووه)، ئەدییهکی ههست ناسک و به سۆزیش بووه، کتیبی میژووه کهشی (الکامل فی التاریخ) به سه رچاوهیه کی بنه پرتی داده نریت که ده رباره ی سه ره تای ده رچوونی (جهنگیزخان) ه و به تاییه تیش له ده سالی هه وه لینی ئەو ده رچوون و په لامارهیان دا. لایه نیکی باشی نیو وته کانی (ابن الاثیر) ئەوه یه ته نها وه ک گیرانه وه و ریوایه تی میژوونووسینک نین، به لکو خرۆشاهه به و رووداوانه و کاری تیکردوون، بۆیه میژووی ئاویتته ی هه ست و سۆزو کارلیک و کاردانه وه کان کردووه و، ئیدی میژووه که ی وا دیاره که خوینهر وا ده زانی ت پیاویکی له بهرده م دایه و له هه موو خه م و سه ره ت و مهینه تی و ئازاره کاند ا تها وه ته وه و خه م بار و ره نگ هه لبرکا و بووه تیا یاندا.

هه ره وه ها (ابن الاثیر) هه لۆسته له بهرده م رووداوه کانیش دا کردووه تاکو په ندو وانه و ئامۆژگاری (له وهی دهینووسیت و دهیکات به میژوو) ده ری نی ت و بیاخاته پروو ئەو سونه ته کۆمه لایه تی یه (خو دایی) یه ش بخاته بهر چاوی خوینهر که هه می شه ره وتی رووداوه کانی میژوو به رپۆه ده بات، ئیدی رووداوه کانی میژووش ره نگ ده ره وه ی ئەو سونه ته و ته رجه مه و کاردانه وه یه کی کرده یی (عه مه لی) یشی ده بن.. پاشان (ابن الاثیر) سه رچاوه کان و هه واه کانی ئەو میژووه ی، له که سانیکی زیندووی ژیاوی نیو ئەو سه رده مه وه هی ناوه و که پیان خرۆشا و ن و رووداوه دلته زینه کانیان دیوه و کاریان تیکراوه.. هه ر بۆیه سه رچاوه ی نووسینی (ابن الاثیر) بوون به چاویکی زیندووی وا داده نریت که له مهیدانی سه ربازییه وه وه رگیراوه و، ئەوانه ش که به سه ره ات و رووداوه کانیان بۆ گیراوه ته وه وه ک (چه ند په یامنی ریکی جهنگی و چه ند رۆژنامه نووسیکی نیو مهیدان) شو به یتراون. به هه ر حال ئەوه ی ئەرکی ئیمیه ئەوه یه نامانه ویت که له بابه تی (لیدوانان له (ابن الاثیر) تاییه ته ندیه کانی) ده رچین.

سەرەتاي ھاتنە سەرکاری (جەنگیز خان) و ھېرشىي بۆ سەر مۇسلمانان

سەرەتاي دەرچوونى (يەئجوج و مەئجوج) لە سوورپى ھەوتەمدا لە سالى (۱۶۱۶ك) دا بوو و لەو كاتەدا ئەوان نىشتەجىي ناوچەى (مەنگۆليا) بوون بەتايبەتیش لەنىو چياكانى (طمغاج)^(۱) داو، پادشايەكيان بەناوى (ئۆزبىك خان) ھەبوو، لەنىو فرماندە گەورەكانىشيدا لاويك بەناوى (تىموجىنى) ھەبوو، كە ناحەزە ھەسوودەكانى لەلای پادشا قەسەيان بۆ ھەلبەستوو و بىزراندوويانە تا ئەويش رقى لى ھەلگرتوو و بۆ ناوچەيەكى دوورە دەستى ولاتەكەى دوور خستوتەو، (تىموجىنى) یش لەپادشا، كە ھەلگەراووتەو، واتە لە (ئۆزبىك خان) و سوپايەكى پىك ھىناو و جەنگى لەدژ راگەياندوو، توانىويەتى بەسەريدا زال بىتو، كوشتوويەتى، ئىنجا خۆى بۆتە پادشا لەجىگەكەيدا وناوى خۆيشى لە (تىموجىنى) يەو بۆ (جەنگىز خان) گۆريو... ئىدى (جەنگىز خان) لەسالى (۵۵۹ك) دا بۆتە پادشا و ھەموو ناوچەكەش ملەكەچى ھوكمى بوونو، لەويو ھەرەو بەشى خۆرئاوا ھاتوو، كە ناوچەيەكى ئىسلامى بوو، دەسبەجى پادشاى مۇسلمانان (خوارزم شاھ) لە ولاتى خۆرھەلات لەسالى (۶۱۶ك) دا ڤوبەڤووى بووتەو ھەو بەلام (جەنگىز خان) ئەم پادشايەى بەزاندوو و پادشاكەش لەسالى (۶۱۷ك) دا مردوو، پاشان (جەنگىز خان) بەسوپايەكى گەورەو ولاتانى مۇسلمانان يەك لەدواى يەك داگير كردو، ئەم داگيركارىيەى مەملەكەتە

(۱) الكامل لابن أثير (۳۶۱: ۱۲).

ئیسلامییەکاندا هەر بەردەوام بوو لەسەر خۆنێزپێژی و کاولکاریی تا لەسائی (٦٢٤.ك) دا کۆچی دوايي کردوو^(١).

پاشان جەنگەکانی نێوان تەتەرەکان و موسڵمانان لەدواي مردنی (جەنگیز خان)یش بەردەوام بوو تا نەوێ (جەنگیز) کە (هۆلاکۆ)بوو حوکمی پادشایەتی کەوتۆتە دەست و ئەویش جەنگ و شەڕخوازی بۆ سەر موسڵمانان زیاتر کردوو. تا لەدوايیدا (هۆلاکۆ) سوپایەکی لە تەتەرەکان (یەنجووج و مەنجووج) پێکخست و ژمارەشیان دووسەد هەزار جەنگاوەر بوو، سوپای موسڵمانانیش لە (بەغدا) دا کەمتر لە دەههزار جەنگاوەر بوو.

((گیرانی بەغدا و کوژرانی خەلیفە))

هۆلاکۆ سوپاکە ی گەیشتنە بەغدا و لە رۆژی (١٢ی مانگی محرمی سائی ٦٥٦/ك) دا گەمارۆیدا، هەریەکە لە (وەزیری رافضی، ابن العلقمی) کە - سەرۆک وەزیرانی خەلیفە- بوو، و راپۆژکارە بەدکارە (ئیسماعیلی)یەکەشی کە ناوی (نصیرالدین الطوسی) بوو رۆلیکی زۆر نالەباریان لە لاوازکردنی سوپای موسڵماناندا هەبوو، هەروەک رۆڵیان هەبوو لە هەڵنانی هۆلاکۆ بۆ چوونە بەغداو لە گۆڕپنەوێ نامە نەیتنێهەکان لەگەڵیدا و جوانکردنی مەسەلەکەش لەبەرچاوی.

ئیدی (یەنجووج و مەنجووج) گەمارۆی بەغدايانداو، پاشان لەکۆتایی یەکانی مانگی (محرم)ی سائی (٦٥٦/ك) دا چوونە نێو بەغداو، لەو کاتانەشدا هۆلاکۆ فەرمانی بۆ سوپاکە ی دەرکرد کە هەموو خەلکی دانیشتووی بەغدا بکوژن. سوپاکەشی بۆ ماوێ چل رۆژ شمشیریان لەسەر خەلکی بەغدا بەردەوام بوو، و

(١) (البداية والنهاية) - (١٣: ١١٨).

ژمارهی کوژراوانی موسلمانانیش تهنها له شاری بهغدادا هیئنده زۆر بووه، که بیروپرای جیاوازی مهزندهکاری تیادا هاتووه، بۆ نمونهش گوتراوه: ژمارهیان سی سهد ههزار کهس بووه، گوتراویشه یهك ملیۆن و ههشت ههزار کهسی تیادا کوژراوه، پاشان گوتراوه: دوو ملیۆن کهسی کوژراوه.

ههروهها (هۆلاکۆ)ش خهلیفه‌ی موسلمانان (المعتصم بالله)ی له مانگی سه‌فه‌ری سالی (٦٥٦.ک)دا کوشتووه^(١).

(عین جالوت) و زال بوون به‌سه‌ر (یه‌نجووچ و مه‌نجووچ) دا

(هۆلاکۆ) له بهغداوه به‌سوپای مه‌غۆله‌وه به‌ره‌و ولاتی شام کهوته‌ پێ و، شاری (حه‌له‌ب)ی داگیر کردو وێرانی کردو دانیشتوانه‌که‌شی کوشت، له‌باره‌گای حوکرمانیی مه‌غۆله‌کانیش له به‌شی خۆرهل‌تدا چهند ناکۆکییه‌ك له‌نیوان فه‌رمانده‌کان و لێرس‌راوانیاندا پ‌ووی دابوو، بۆیه (هۆلاکۆ) پ‌ووی کرده‌ ئه‌وێ و، فه‌رمانده‌ی مه‌غۆلی (که‌تبغا)ی کرده‌ سه‌رکرده‌ی سوپا له (شام)دا. موسلمانانیش خۆیان بۆ به‌ره‌و پ‌ووبوونه‌وه‌ی (که‌تبغا) و سوپاکه‌ی سازو ئاماده‌ کردو سه‌رکرده‌که‌شیان (المظفر قطز) و (الظاهر بیبرس) بوو، هه‌ردوو سوپاکه‌ش له (عین جالوت) پێك گه‌یشتنو جه‌نگیکی سه‌خت و دژوار، که هه‌ر به‌ناوی جه‌نگی (عین جالوت)ه‌وه‌ ناسراوه، له‌ پ‌وژی هه‌ینی (٢٥)ی مانگی پ‌ه‌مه‌زانی سالی (٦٥٨.ک)دا له (دوای دوو سال له‌ گیرانی به‌غدا و وێران بوونی) له‌ نیوان هه‌ردوو لادا به‌رپا بوو.

شه‌رو کوشتار له‌نیوان سوپای (یه‌نجووچ و مه‌نجووچ) به‌سه‌رکرده‌یه‌تی (که‌تبغا)و، سوپای موسلمانان به‌ سه‌رکرده‌یه‌تی (قطز)دا خه‌سترو توندتر

(١) پ‌روانه‌ وته‌ی (ابن کثیر) ده‌ربه‌اره‌ی ئه‌و مه‌ینه‌تییه‌، به‌رگی (١٣)، لاپه‌ره (٢٠٠-٢٠٦).

دەبوو و دەو بەتوندترین و دژوارترینی جەنگەکان و بەهێزترینیشیان دادەنراو، تیايدا (قطن) بەسەداى سەرکەوتنى (وا اسلاما/هۆ ئىسلام) ەو ەاوارى کرد. خوداش فەتح و سەرکەوتنى بۆ موسلمانان مسۆگەر کردو، مەغۆلەکانیشى بەزاند، ەروەها (ئەمیر: جمال الدين ئاغوش) گەيشتە ناوجەرگەى سەرکردایەتیی مەغۆلەکان و توانی (کەتبغا)ى سەرکردەشیان بکوژیت^(۱). ئیدی سوپای مەغۆلەکان بەزى و تیکشکا، ئەمەش یەكەمین بەزینی گەورەیان بوو کە بەسەریان داویت، (عین جالوت)یش سەرەتای کۆتایی ەاتنى سوورى ەوتەم بوو لە سوورەکانى دەرچوونى ((یەئجوج و مەئجوج))، دواى ئەو ەش ەیچ پۆل و کاریگەریان نەماو، ەیچ بالا دەستى و رکیفیکیشیان بۆ نەمايەو ە.

چەند تیرەيەکیشیان لە ناوچە تازەکاندا مانەو ەو ەندیك دەولەتۆکەو میرنشینان لە ولاتانی ەیندستان و خوراسان و تورکستان و چەند ولاتیکی دیدا بۆ خۆیان دامەزراند، ئایینی ئىسلامیش کارى کردە سەر ەیندیکیان و کاردانەو ەى لە دل و دەروونیاندا ەبوو، بۆيە موسلمان بوون و ەاتنە نیو ئایینی ئىسلامەو ە، یەكەم کەسیش کە لییان موسلمان بوو (شا بەرەكەت خان)ى نەو ەى (جەنگیز خان) بوو کە لە ەمان کاتدا ئاموزای (هۆلاکۆ)ى خۆینرپژیش بوو، بۆيە چەند جەنگیک لە نیوان (شا بەرەكەت) و (هۆلاکۆ)دا بەخەستى رووى داو، لەدوايیدا (بەرەكەت خانى موسلمان) بەسەر ئاموزا کافرەکیدا سەرکەوتوو^(۲). (واتە بەسەر هۆلاکۆ)دا.

(۱) بروانه (البدایة والنهاية)، بەرگی (۱۳)، لاپەرە (۲۲۰-۲۲۲).

(۲) ەمان سەرچاو ە، (۱۳: ۲۳۸-۲۴۰).

((لاواندنه‌وه‌ی (ابن الاثیر) بۆ ئیسلام و موسلمانان

(له ترسناکی شالۆه‌کان دا))

میژوونوسه موسلمانه‌کان هه‌موویان یه‌کده‌نگ و یه‌کران له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که بێگومان مه‌ترسیی مه‌غۆله‌کان له‌ ترسناکترینی هه‌موو ئه‌و مه‌ترسیانه‌ی تر بووه که به‌ره‌و رووی موسلمانان بۆته‌وه، زیان و قوربانییه‌کانیشیان له‌ ئاکامی شالۆی مه‌غۆله‌ له‌ هه‌موو ئه‌و زیان و قوربانیانه‌ی (نه‌ته‌وه‌ی ئیسلام به‌دریژایی میژووی موسلمانان) زیاتر بووه، ئه‌و میژوونوسانه‌ش له‌ ئاکامی ئه‌و کاره‌ساتانه‌دا بۆ ئیسلام و موسلمانان نیگه‌ران بوون و وایان پێشبینی کردوه که ده‌وله‌تێک بۆ ئیسلام دروست نه‌بێته‌وه، بۆیه ئه‌و نیگه‌رانی و خه‌م و په‌ژارانه‌یان له‌ کتێبه‌کانیاندا نووسیوه‌ته‌وه، لیڤه‌شدا هه‌رده‌گه‌رپێنه‌وه بۆ لای میژوونوسی شاعیری هه‌ست ناسک (ابن الاثیر) تاکو پارچه‌ په‌خشانیکی خه‌مناکی میژوویی بۆ تۆمار بکه‌ین که تیایدا ئیسلام و موسلمانان ده‌لاوتیته‌وه.. وه‌ک له‌ سه‌ره‌تای کتێبی میژووه‌که‌یدا باسی ده‌رچوونی ته‌ته‌ره‌کان بۆ خاکی ئیسلام ده‌کات له‌ سالی (٦١٧.ک)دا، که نووسیویه‌ ده‌لێت:-

(چه‌ندین ساڵه‌ دانم به‌خۆدا گرتوه‌و خۆم له‌باسی ئه‌م رووداوه‌ لاده‌ده‌م، ئه‌مه‌ش به‌ مه‌به‌ستی به‌گه‌وره‌گرتنی و، رق لیبونه‌وه‌ش له‌ باسکردنی، چونکه‌ من له‌ باس کردنیدا دوو دڵ بووم و پێ یه‌کم ناوه‌ته‌ سه‌ر کاره‌که‌و، پێیه‌کیشم دواخستوه، ئاخ‌ر کێ به‌لایه‌وه‌ ئاسانه‌ که‌ پرسه‌و لاواندنه‌وه‌ بۆ ئیسلام و موسلمانان بنوسیته‌؟ ئه‌ی کێ باسی ئه‌و رووداوه‌ ناخۆشه‌ی بۆ ئاسان ده‌بێت و به‌لایه‌وه‌ ئاسایی یه‌؟ خۆزگه‌ دایکم منی لێ نه‌بوایه، خۆزگه‌ پێش روودانیشی ده‌مردم و شتیکی له‌بیرچوو و بیرکراوه‌ ده‌بووم، به‌لام من کۆمه‌لێک له‌ هاوڕێ یانم زۆر هانیاندام له‌سه‌ر نووسینه‌وه‌ی ئه‌م رووداوانه‌و، له‌ کاتی‌که‌دا ده‌سته‌وسان وه‌ستا بووم، پاشان بۆم

دەرکەوت، کە پشتگوێ خستنی ئەم کارە (کاری نووسینەوه کە) هیچ سوودێکی ناییت، بۆیە دەلێن (ئەم کارە باسی گێڕانەوهی ئەو ڕووداوە گەورەیه و ئەو کارەساتە مەزنەیه کە لە هیچ ڕۆژگار و شەوگارێکی تری زەمان دا وێنەی نەبووه، کە هەموو خەلقى خودا بە گشتی و موسلمانانیشی بە تاییهتی گرتۆتەوه، خو ئەگەر بگۆ (قائل) بێت: (جیهان هەرگیز لەو ڕۆژەوهی (خودا ئادەمی خەلق کردووه تا ئەمڕۆ) کارەساتی ئەم جۆرە بەخۆیهوه نەدیوه) ئەوه کەسیکی راستگوێه و وتەکە ی راسته، چونکە هەموو قۆناغەکانی میژوو ڕووداویکی وای تۆمار نەکردووه کە نزیک و لێک چووی ئەم چەشنه ڕووداوانه بێت، لەو ڕووداوە گەورانهش کە پێشتر گێڕاوهتەوه ئەو کارەساتی کوشت و پرو وێرانکاری یهیه کە (بەختنەسر) بەسەر (بەنۆیسراییلی) ی دا هێناوه کە خەلکیکی زۆری لێ کوشتوون و (بیت المقدس)یشی وێران کردووه. (بیت المقدس)یش بەبەرەورد لەگەڵ ئەو هەموو کاری تێکدان و وێرانکردنە نەفەرەت لێکراوانی مەغۆل و تەتەردا، کە هەر شارێک لەشارە تێکدراوەکان چەندان هێندە یارستایی و قەبارە ی ناوچەکە ی بوون گەلێک کەمتر دیاره، چونکە ژمارە ی کۆژاوانی (بنو اسرائیل)یش بەدەستی (بەختنەسر) زۆر زۆر کەمترە لە دانێشتوانی هەر شارێک کە بەدەستی مەغۆلەکان کۆژراون، لەوانەشە خەلکی تا ڕۆژی بەقەدا چوونی دنیا نمونە ی لەم کارەساتە نەبینن، مەگەر تەنها کارەساتی دوایینی (یەنجووج و مەنجووج) نەبێت، کابرای جادووگەریش (الدجال) ئەو کەسانە دەهێڵێتەوه و نایانکۆژێت، کە پەڕە ی دەکەن و باوهری پێ دێنن، بەلام ئەم مەغۆلانە هەموو جۆرە کەسیکیان کوشتووه و تەنانەت ئافرەتان و پیاوه پیرەکان و مندالانیشیان کوشتووه، سکی ئافرەتی دووگیانیشیان هەڵدەریوه و کۆرپەلەکانی نیۆ سکیان کوشتوون، ئێمەش لە ئاست کارەسات و قەدەری ئاوادا هەر دەلێن -انا لله وانا اليه راجعون، ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم- ..

جا ئەم کارەساتە ی، کە پڕیشکی شەڕانگیزی بە هەموو لایە کدا پەڕیوه، زیان و زەرەریشی هەموو لایەکی گرتۆتەوه و بەنیۆ و لا تاندا وەک هەوڕێک، کە بای

به دواوډيه تيپهړيوه، له وهدا بووه كه گهليك له دوروبهري ولا تي چينه وه دهرچوون و پرويان كردو ته ولا تاني توركستان وهك (كاشغر) و (بلاساغون) پاشان له وپړه بهره و ولا تاني پشت پروبار هاتوون، وهك (سه مه رقه ند) و (بوخارا) و ولا تاني تري نه و ناوچه يمو، به سهر ياندا زال بوون و (نه و جوړه كار ه سته ي به سهر نيمه دا هينيان) به سهر نه و انيشدا هينايانه.

ئينجا كو مة ليك له وان بو (خوراسان) په رپونه ته وه و هه موو سامان و مولكيكيان به تالان بردو وه و ولا ته كه يان ويران و خاپوور كردو وه و هه موو شتيكيان زه وت كردو وه و دانيش تونه كانيشيان كوشتوون، پاشان په رپونه ته وه بو شاره كاني (په ي) و (هه مه دان) و (بلد الجبل) و ولا تاني دي تا سنووري عيراق، ئينجا پرويان كردو ته ولا تي (نازه ربايمان) و (ئيران) و كا وليان كردو وه و دانيش تونه كه شيان كوشتوون، هيچ كه سيكيش له ده ستيان دهر نه چووه مه گر هه لا توويه كي ناوړه له ماوه ي كه متر له ساليكدا نه گر هه والي هه مان كار ه ساتي نه بيستيتته وه^(۱).

هه روه ها (ابن الاثير) به رده و ام بووه له سهر لا واندنه وه كه ي بو موسلمانان و، گوتوويه تي:-

(ئيدى نيمه هه ر به نده ي خوداين و هه ر بو لاي خوداش ده گر پيښه وه (فانا لله و انا اليه راجعون) داوا له خوداش ده كه ين كه له لاي خو يه وه سهر كه وتنيك بو ئيسلام و موسلمانان مه يسهر كات، چونكه جگه له خودا هيچ سهر خرو پشتيوان و بهر گريكاريك له ئيسلام نيه، وهك خوداش ده فرموي ت: ﴿...وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَ لَهُ، وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ﴾ (الرعد ١١)، ته ته ره كانيش نه و دوخه يان بو لواوه، چونكه هيچ بهر گريكاريك نه بووه^(۲).

(۱) (الكامل لابن أثير، ۱۲: ۳۵۸-۳۵۹).

(۲) (هه مان سهر چاوه ۱۲: ۳۶۱).

(ابن الاثير) مهغۆلهكانى بهگهورهترين مهترسى داناو، كه ييگومان ئهو مهترسييه لهوانوه كهوتۆتوه له غهبرى ئهوانوه نهبينراوه، ههموو كهسيك يهك راوو يهكدنگ بوون لهسهر گهورههيه مهترسييهكهيان، جا ئهو يهكدنگى و هاويرورايى يهى، كه لهسهر مهترسى و درندههيه مهغۆل ههبووه لهسهر هيچ گهل و هوژو تاهفهيهكى ترى شهپانگيز نهبووه، بويه (ابن الاثير) ئاماژهى بو سهرسورمانى كهسانى دواى خويشى دهكات، لهوانهى كه ئهم ههوالو بهسهرهاتانهى مهغۆل و تهتهر دهخوينيتهوهو دهبيستنو سهريان ليى سور دهمنييت.. لهمباريهوه (ابن الاثير) گوتهويهتى: (ئهو كار هدرندانهيهى، كه لهو تهتهرانوه بينراوه، هيچ كهسيك لهدير زهان و لهو سهردهمانهشدا نهييستوه، كوْمهليْكَ (تاهفهيهك) له سنورى ولاتى (جين) وهو دهچنو هيشتا سالكيشى نهخياندبيت كهچى ههنديكيان بگهنه ولاتى ئهرمينيا لهو قۆلّهوهو، ولاتى عيراقيش له قۆلى (ههمهدان) وهو تيپهرين.. دها بهخوا بهبىگومان هر كهسيك لهدواى ئهوان و دواى سهردهميكى ترييت و ئهم پروداوهش به ميژووى نووسراو بيينيّت، ئهوا نكوولّى لىّ دهكات و بهدورى دهگيريّت كه كاري درندانى ئاوا رووى دابيّت، دياره ههقيشيتهى، چونكه كهى ئهوه بهدور دهگريّت، با ههریهكه لهوان (كهساني دواى ئيمه)، كه ئهم ديرانه دنوسنهوهو، ههموو ئهوانهش (كه لهم سهردهمهى ئيمه) ميژويان نووسيوتهوه، با بوُسهردهميك بروانن، كه تاك بهتاكي خهلكى ئاگادارى ئهم پروداوهيهو بههوى ديارى و ناوبانگى گهورههيو مهترسى پروداوهكانهوه زانا و نهزان وهك يهك تيايدا ئاگادارن. خوداش ئهو كهسانه بو ئيسلام و موسلمانان سهرخت، كه پاريزهرو بهرگرىكارى ئيسلام بوونو، بهپرستي له دوژمنهوه بهرهو رووى كارهساتى گهوره بوونهوهو بهرهو رووى ئهو پادشايانهى موسلمانانىش بوونهوه لهوانهى، كه وره وغيرهتيان له سك و عهورةتيان تي ناپهرّيّت (واته كه تنهئا ئارهزوويان له خوړاك و رابواردنه) موسلمانانىش له

پۆژی هاتنی پیغه مبهری خداوه ﷺ تا ئهم کاته ئازارو نارچه تیی له م چهشنه یان نه چهشتوه. دوژمنییکی تریش، که (فه رهنکه کان) بوون له و په ری ولاتی پۆمه وه ده رکه وتوون و له نیتوان خۆرئاوا و باکووره وه هاتوون و گه یشتونه ته ولاتی (میسر) و شاری (دمیاط) یان زهوت کردوه و تیایدا نیشته جی بوون، موسلمانانیش نه یانتوانیوه له و شارهدا تهنگیان پێ هه لچن یان ده ریانپه رینن، ئیدی ته وای ناوچه کانی تری (میسر) له و مه ترسییه دا بووه.. بۆیه هه ر ده لێن: (انا لله وانا اليه راجعون. ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم)^(۱).

پای (سید قطب) ده رباره ی (جه نگیز خان) و (هۆلاکو)

(سید قطب) - په حه تى خواى لى بیّت- پرایه کی ده رباره ی (ده رچوونی (مه غۆله کان) له سه رده می (جه نگیز خان و هۆلاکو) دا) هه یه و حه ز ده کات به سووپێک له سووپه کانی (ده رچوون یه ئجوج و مه ئجوج) یان دابنیت، له م باره یه وه گوته ویه تی: (ئهی دواى ئه مه ئاخۆ (یه ئجوج و مه ئجوج) کى بن؟ ئهی ئیستا له کوێ بن؟ ئهی کاروباریان چۆن چی بووه؟ ئهی له مه ولا چۆن ده بیّت؟ وه لامی هه موو ئهم پرسیارانه له سه ر ئاقاری (گه یشتن به راستی) قورسن، چونکه ئیمه هه یچیان لى نازانین ته نها ئه وه نده نه بیّت که له قورئان داو، له هه ندیک فه رمووده و سه رچاوه ی راسته وه هاتوه، قورئانیش له وه شه ی سووره ته که دا ئه و وته یه ی (ذوالقرنین) خۆی هه ناوه. که گوته ویه تی: ﴿... فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دُكَّاءً وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا﴾ (۹۸) الکهف. ئهم ده قه ش سه رده میك دیاری ناکات، مانای ئایه ته که ش (ئه گه ر به لێنی خودا له سه ر کاتی وێران کردنی به ریه سه ته که هات، ئه و درزو که له به ری تی ده خات و ده یرمیئیت تاکو له گه ل زه ویدا ته ختی ده کات،

(۱) (الکامل لابن اثیر، ۱۲/ : ۳۷۵-۳۷۶).

بیگومان به لئینی خوداش هەر راستو به جیگه نراو بووه). ئهم دهقه زه مه نیک دیاری ناکاتو، به لئینی خوداش به مانای به لئینه تی له سه ر پوو خاندن و ته خت کردنی به ره به سه ته که، له وانه شه له وه وه هاتییت له و رۆژه وه ی که ته ته ره کان هی رشیان هینابییت و زه وییان هه مووی داگیر کردیییت و هه موو مه مله که ت و میرنشیه کانیان ویران کردیییت، له جیگه که کی تری سووره تی (الانبیاء) یشدا هاتووه: ﴿حَقَّ إِذَا فَتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِّنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ﴾ (الانبیاء) ، واته: (هه ر کاتی که به ره به سه ته که ی (یه نجووج و مه نجووج) ده کریته وه که له هه موو گردو دۆل و به رزاییه که وه به په له دین و هورورژم دینن بۆ سه رخه لکی و وه ک ئه وه وایه که هه موو پرووه ری سه ر زه وییه داگیر کراوه کانیان داپۆشییییت). ئهم دهقه ش (وه ک ئه وه ی پی شوو) سه رده میکی تاییه تی بۆ ده رچوونی (یه نجووج و مه نجووج) ده سنیشان ناکات، چونکه نزیک بوونه وه ی به لئینی حق به مانای نزیک بوونه وه ی کاتی قیامه ته، ئهم نزیک بوونه وه یه ش له کاتی پیغه مبه ریشدا ﷺ با سه کراوه، وه ک له قورئاندا خودا فه رموویه تی: ﴿أَقْرَبَ السَّاعَةُ وَأَسَقَّ الْقَمَرُ﴾ (القمر) ، زه مانیش له حسابی خودادا وه ک حسابی نیو مرۆقه کان نیه، چونکه پی ده چییت له نیوان کاتی نزیک بوونه وه ی قیامه ت و کاتی هاتنیدا ملیۆنه ها سا ن یان ملیۆنه ها سه ده تیپه ربیییتو، مرۆف به دریزو دووریان دا بنیییت و که چی له لای خوداش ماوه یه کی هیجگار کورت بێت.

کهوابو نهوہی شیاوہ نهوہیہ کہ بہرہستہ کہ لہ ماوہیہ کی نیوان نزیک
 بوونہوہی قیامت و رۆژگاری نه مپۆی نیئمہدا کرابیتہوہو، شالآوہکانی مہغۆلو
 تہتہریش کہ بہشی رۆژہلائی زہوی گرتۆتہوہ نهو دەرچوونہ بہریلاوہی
 (یہئجووچ و مہئجووچ) بوو بیئت، جا دوائ نهوہش کہ (سید قطب) فہرمودہ کہی
 پیغہمبہری دہربارہی خہونہ کہی پیغہمبہری خۆی ﷺ ہیئاوہتہوہ کہ دہربارہی
 دیوارہ پتہوہ کہی (یہئجووچ و مہئجووچ)ہ، گوتوویہ تی: (ئہم خہونہ پتر لہ سیازدہ

سەدەو نىو لەمەبەر پېغەمبەر ﷺ يېنىويەتى، دواى ئەوھش شالاۋەكانى تەتەر پرووى داۋەو ھەموو مەملەكەتەكانى عەرەبى ويران كىردوۋە، تا ويران كىردنى (خەلافەتى عەبباسى) ىش لەسەر دەستى (ھۆلاكو) لە زەمانى جېنشېنىي (مستەصم) ى دوايىن پادشاى عەبباسىدا بوو، لەوانەشە ئەمە لىكدانەوئەيەكى خەونەكەى پېغەمبەرى خوا بىت ﷺ .. زانستو عىلمى ئەمەش ھەر لای خودايە، ھەموو ئەوئە دەيشىلېن، يەكلا كىردن و بەراست دانانى بەراستىر دانانى رايەكەيە، نەك راستى يەكى تەواوى جى متمانە) ^(۱).

((يەنجووج و مەنجووج)) رەگەزە رەنگ زەرەكان

ئەو بىرورايەى لەم بوارەدا بەراستىرى بزانىن، (يەنجووج و مەنجووج) توانىويانە كەلەبەر بىخەنە بەربەستەكەى (ذوالقرنىن) ەوۋە لىۋەى دەرچىن، بەزەويدا بلاۋبىنەوۋە و لاۋتان بىشۋېنن، شاران ويرانكەن، ھەرۋەھا رايەكى راستىش ئەوئە دەرچوونى مەغۇلەكان بەسەر كىردايەتتى (جەنگىزخان و ھۆلاكو) بە يەكىك لەو ھەوت سوورەى دەرچوونى (يەنجووج و مەنجووج) دادەنرىت (كە پىشتىر باسما كىرد).

ھەرۋەك ئەو رايەى بەراستىر دادەنېن كەوا (يەنجووج و مەنجووج) ئەو مەغۇلانە، يان ئەو تەتەرەنەن كە ئىستا لە ناۋچەى مەنگۇليا و توركستان و (سىنگيانگ) ى چىندا نىشتەجېن، ھەمدىسان ئەو رايەش بەراست دادەنېن كەوا ((يەنجووج و مەنجووج)) ئەو رەگەزە (رەنگ زەرە) ى نىشتەجىي ئاسيان.

(يەنجووج و مەنجووج) خەلكانى (چىن و كۇريا و مەنگۇليا و تىبەت و توركستان و لاۋتانى ھاوشىۋەيانن). بەراستى ھەر بەتەنھا لاۋتى (چىن) بە مەترسىەكى راستەوخۆى سەر ئەورۇپا و ئەمەرىكا و عەرەب و گەلانى تر دادەنرىت، واتە بە

(۱) (سید قطب، في ظلال القرآن/ ۴: ۲۲۹۳-۲۲۹۴).

مهترسییه کی ئاینده له پرووی زۆریی ژماره‌ی دانیشتوانه که یانه‌وه، چونکه ته‌نها دانیشتوانی چین چاره‌کیکی خه‌لکی دنیان، ژماره‌ی دانیشتوانی دنیاش نه‌ختیک له چوار ملیار کهس زیاترن، دانیشتوانی چینیش پتر له یه‌ک ملیار کهسه، پێژیه‌ی زۆر بوونی چینی یه‌کانیش پێژیه‌یه‌کی زۆر خێرایه، داخۆ له ئاینده‌دا له‌م گه‌له‌ زۆره‌وه چی دروست بیه‌تو، ئه‌ی داخۆ ژماره‌یان بگاته‌ چه‌نده‌ی تر، ئه‌ی داخۆ چی له‌دنیا‌دا بکه‌ن کاتیکی به‌نیو و لا‌تانی تر‌دا بلا‌وده‌بنه‌وه، یان کاتیکی وه‌ک ته‌قینه‌وه‌یه‌کی زۆربوونی دانیشتوان به‌پێژیه‌یه‌کی هێجگار زۆرو توند بلا‌وده‌بنه‌وه‌وه ده‌ته‌قنه‌وه‌وه، له‌ چه‌ندین شه‌پۆلی به‌شهری یه‌ک له‌دوای یه‌که‌وه دین و ده‌رده‌چنو و سه‌راپای دنیاش ده‌ته‌نو و داده‌پۆشن...؟!

بێگومان جیهان ئه‌م راستیه‌ ده‌زانیه‌تو، خۆی له‌ مه‌ترسیی ئاینده‌ی چین وریا ده‌کاته‌وه. له‌م پرووه‌وه (هلیۆم) ئیمپراتۆری (ئه‌لمانی) وته‌یه‌کی سه‌یری ده‌رپریوه‌وه، گوتویه‌تی: (قور به‌سه‌ر ئه‌وروپا له‌ده‌ست چین) هه‌روه‌ها ناوبراو (چین) ی به‌ (مه‌ترسییه‌ زه‌رده‌که) ناوبردوه‌وه^(١).

هه‌ندیک له‌زانایانیش رایان وایه‌ که مه‌به‌ست له‌ (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) گه‌لیکی تایبه‌تی و دیاریکراو نیه، به‌لکو ئه‌وه وه‌سفیکێ گشتیه‌وه بۆ هه‌ر گه‌لیکی تیکده‌رو وێرانکه‌ر ده‌شیت، له‌م باره‌یه‌وه (محمد خیر رمضان) ده‌لیت: (وای بۆ ده‌چم که‌وا (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) مانای گه‌لیکی دیاری کراو و په‌گه‌زیکی تایبه‌تی مرۆف، ناگه‌یه‌نیت، به‌لکو ئه‌وه وشه‌یه‌که‌و بۆ هه‌موو گه‌لیکی درنده‌و هاروهاج ده‌شیت که نه‌ریتی خراپه‌و شیواندنیان له‌سه‌ر زه‌ویدا هه‌یه‌ت، له‌ زه‌مانی (ذوالقرنین) ییشدا ئه‌م جوړه‌ گه‌له‌ هه‌بوونو، (پێی تیکدانی ژیا‌نیان له‌ که‌سانی تر) لینگیراوه‌وه، سنووریک بۆ شالاوه‌کانیان به‌هۆی بنیاتنانی به‌ربه‌سته‌که‌وه بۆ دانراوه‌وه^(٢).

(١) (ذوالقرنین: ٣٢٧).

(٢) هه‌مان سه‌رچاوه، لا‌په‌ره (٢٣٩).

بهلام ئيمه هاوړای (محمد خير رمضان) نين له م بارهيهوه، بهلكو له و پروايه دايين كه ئه و ناوه مانای چهند گهل و كۆمه ئينكى ديارى كراو ده گيه نيئت و، راي پاستر له لاما ن ئهويه، كه ئهوان، واته (يهنجووج و مهنجووج) له ره گهزى مروشه رهنگ زه ده كانن.. خوداش هه رخوى زانايه..

(پيش هاتنى قيامهت ده رده چن)

يه كلا كردنه وهى رايى پاسترمان له سهر ئه وهى، كه (يهنجووج و مهنجووج) چهندين جار له ميژووى سهرده مانى رابردوودا ده رچوون، مانای ئه وه ناگيه نيئت، كه ئيدى ئه و نه تهويه له داهاتوودا ده رناچن، چونكه گهلى (يهنجووج و مهنجووج) چهندين جارى تريان ههيه تياى داده رېچن و شهرو شوڤر بنينه وه، چونكه پيش ئه مپوش پتر له كهوت جارى دى ده رچوون و، تيايدا توانيو يـاـنـه به ربه سته كهى (ذو القرنين) بشكينن و ويرانى بكهن.

خوداش هه ر خوى ده زانيت ئايا پيش ده رچوونه گه و ره و ترسناكه كهى چهند ساتيك پيش هاتنى قيامهت ده رده چنه وه يان نا، ئهى داخو ده رچوونيان چو ن بيت؟! بهلام ئيمه باوه رمان به وه ههيه، كه ئهوان به ر له هاتنى قيامهت به و شيوه ده رچوونه گه و ره و دياره وه پهيدا ده بن و دنيا ويران ده كهن، ئيمه باوه رو قه ناعه تمان به وه ههيه، چونكه له قورئان و فهرموودهى راستدا به ئاشكرا ده قيان له سهر هاتووه.. ئه وه بو له سووره تى (الانبيا) دا باسى دواين ده رچوونيان كراوه، وهك خودا فهرموويه تى: ﴿حَقَّ إِذَا فَجَحَتْ يَاجُوجُ وَمَاجُوجُ وَهُمْ مِّنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ﴾ (١١) ﴿وَأَقْرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ...﴾ (١٧) ﴿الانبيا﴾. ههروه ها باسى ده رچوونيان به روونى له و فهرمووده راست (صحيح) انه شدا هاتووه كه پيشتر دياريمان كردن و كه ده رى ده خه ن ئهوان له رووى خو ره هلا ته وه و به ژمارهيه كهى هيجگار زو رو چرى

به شهري يهوه دهرده چن و هيچ كهسيكيش جگه له خودا ژمارهيان نازانيت، ئهوه بوو وهك به پرونى لهو فرمودانهدا هاتبوو كه (يهئجوج و مهئجوج) كاتيگ دهرده چن سه رهتاي كاروانه كهيان له دهريACHE (طبرية) وهيه و هه رچى ئاوى دهريACHE كهيه ده بخۆنه وه و چۆرى لى ده برن و، دواين به شيشيان به دهريACHE كه دا دىن و هيچ ئاوى تيدا به دى ناكهن و ده لىن (جاريكيان ليژدها ئاو هه بووه)، ئينجا وهك لهو فرمودانهدا هاتبوو گه مارۆى (عيسى ي پيغمبه رى خودا) و ئه و باوه ردارانه ي له گه ليان، له سه ر چياى (طور) دا ده دن له بيا باني (سينا) دا، گه مارۆكه ش له سه ر باوه رداران توند تر ده بيت، پاشان كۆمه كي به فرياهاتنى رزگاريان له خودا وه بۆ ديت كه كر ميكي زۆر به سه ر گه رده كاني (يهئجوج و مهئجوج) دا ده باريني و هه مويان له چهن د چركه ساتيگ دا ده مرن، ئيدى خوداش باران ده باريني و دۆله كاني سينا ئاويان پيدا ده روات و هه موو لاشه بۆگهن كر دوه كاني (يهئجوج و مهئجوج) را ده مالي و به ره و ده ريا كهيان ده بن، به م ره نگه ش به شي وهيه كي راسته قينه (يهئجوج و مهئجوج) كۆتاييان پى ديت و، به شي وهيه كي يه كسه رى و بۆ دوا جار ده ست به سه ر خراپه و شي وانكارياندا ده گيريت. به لام ئه مه ته نها له كاتى هاتنى قيامه تدا روو ده دات، كه وابوو نكوو لى له هه والى ده رچوونيان له ئاينده دا ناكريت، چونكه ئه وان پيشتر ده ركه وتوون و ده ريش ده كه ونه وه، ئه وان ده رچوون و ده ريش ده چنه وه، سووره تى (كهف) يش ئاماژه ي بۆ ده رچوونى زه مانى رابردوويان كر دوه، هه روه ها سووره تى (انبيا) يش ئاماژه ي بۆ ده رچوونى داهاتوويان كر دوه، ئه و ده رچوونه گه وه و ترسناكه ي، كه نيشانه يهك له نيشانه گه وه ركه كاني رۆژى قيامه ته.

دهنگۆ و نهفسانه کانی (یه ئجوج و مه ئجوج)

هه ندیک له میژوونوسان و خاوه نانی تهفسیر چهن دین هه والۆ به سه رهاتی سه یرو سه مه ره یان ده رباره ی (یه ئجوج و مه ئجوج) هی ناوه و تیایاندا ده رباره ی ره گه زو ره چه له ک و ناوچه کانی نیشته جی بوونیان دواون، باسی رهنگ و پوخسارو سیفهت و کاروبار و شته کانی تریان کردوون.. هه موو ئه و هه والۆ به سه رهات و ریوایه تهشیان له دهقه هه لبه ستره و ئیسرا ئیلییه کانه وه وه رگرتوه بۆیه و وته و راڤه ی ئه و میژوو نووس و خاوه ن تهفسیرانه له نهفسانه و خه یالات و دهنگۆ و پرو پاگه نده به ده رنین.

گرنگ ئه وه یه له سه رچاوه یه کی راست و دروست و په سندرکراوه وه وه رنه گیرا ون، چونکه له پیغه مبه ری خودا وه ﷺ نه گیرا ونه ته وه، ئیمه ش هیچ هه والۆ به سه رهاتیک و، هیچ وته یه ک په سندرک ناکه ین ئه گه ر له پیغه مبه ری خودا وه ﷺ به ئیمه نه گه یه نرابیت لی ره شدا کورته ی ئه و وته پووجه لانه یان دیاری ده که ین^(۱):-

۱- یه کیك له و (اشاعة) وته پووجه لۆ نهفسانه یی یانه ش، ئه وه یه هه ندیک کهسیان له میژوونوسان و خاوه ن تهفسیره کان وای لهقه لهم ده دن گوایه (یه ئجوج و مه ئجوج) له وه چه ی ئاده من به لām نه ک له (حه و) وه، بۆیه ده بنه برایانی منداله کانی ئاده م له با و که وه، هه روه ها وای باس ده که ن گوایه (ئاده م) ژنیکی تری جگه له (حه و) هه بووه.

۲- هه ر له و پرو پا گانه و وته پووجه لانه ی تریان ئه وه یه گوایه (یه ئجوج و مه ئجوج) له تۆوی ئاده من و کاتیک ئاده م له سه ر خۆ له که خه وتوه، خه ی جنسی (احتلام) ی بینیه و ئاوی ها تۆ ته وه و، ئاوی تۆ وه که ی تی که ئی خۆ له که

(۱) نووسه ری ئهم کتیی، وته پووجه کان و نهفسانه کانی به ژماره دانه نابوو، به لām من له ته رجه مه کوردیه که دا هه زم کرد بۆ پاراستنی سیمای دهقه کوردیه که به ژماره پۆلێنیانکه م وه رگیر-.

بووه، ئىدى (يهنجوجو مهنجوج) یش لهو ئاوی (منی)یهی که تیکه‌لی
خۆله که بووه دروست بوون.

۳- هەندیکى تریان وای لهقه‌لم دده‌ن گوايه نه‌وان واته (يهنجوجو مهنجوج)
کورانی (یافت‌ی کورپی (نوح) بوون که دواى لافاوه که به‌ره و خۆره‌لات
رۆیشتووه.

۴- هەندیکى تریان وای داده‌نن گوايه (يهنجوجو مهنجوج) بیست و دوو تیره
بوون و کاتیک (ذوالقرنین) یش به‌ربه‌سته که ی بنیات ناوه له‌دواى خۆیه‌وه بیست و
یه‌ک تیره‌ی داناوه، ته‌نها یه‌ک تیره‌ی لی جیا کردۆته‌وه که کاروباری داونه‌ته
ده‌ست خۆیان و، نه‌وانیش به (تورك) ناوبراون، چونکه له‌ده‌ره‌وه‌ی به‌ربه‌سته که
ته‌رك کراون، واته (فهرامۆش کراون) و (ذوالقرنین) به‌ته‌نیا خستوونییه نه‌ولاوه.

۵- هەندیکى تر لهو میژوونوس و ته‌فسیرنوسانه هەر تیره‌یه‌ک لهو تیرانه‌ی به
چارسه‌د هه‌زار که‌س داناوه، گوايه هه‌رپیاویک له‌وان له ژيانیدا هه‌زار که‌سی
له‌ مندا‌لانی خۆی بینیه که هه‌موویان چه‌کیان هه‌لگرتووه.

۶- هەندیکى تریان وای بۆ ده‌چن گوايه مرۆشه‌کانی (يهنجوجو مهنجوج) له
دریژی بالاو کورته‌ بالاییدا جیاواز بوون، تیاياندا بووه که بالای به‌قه‌د
دارخورمایه‌ک به‌رزبووه، که‌سی واشیان هه‌بووه که بالای به‌قه‌د سنه‌وبه‌ریک له
سنه‌وبه‌ره‌کانی لوبنان بووه، هەندیکیشیان بالای به‌قه‌د چوار بال بووه،
هەندیکى تریشیان دریژی بالای سی بست بووه، گوايه تیاشیان دابووه که
بالای بستیک بووه، هەندیکیشیان به‌قه‌د که‌وانه‌ی نیوان دوو په‌نجه‌ی مرۆف
بوون، یان گوايه هەندیکیان دوو‌گۆیچکه‌ی دریژی وه‌ک دوو‌گۆیچکه‌ی فیلیان
هه‌بووه که گۆیچکه‌ی یه‌که‌می له‌ژیڕ خۆیدا راخستووه و گۆیچکه‌ی دووه‌میشی
له‌سه‌ره‌وه به‌خۆی داداوه و له‌خۆی ئالاندووه.

٧- هەندیک میژوونوس و تەفسیرنوسی تیش دەنگۆو دیعایە وەهایان لەسەر کاری تیکدەرانه و شێواندن (یەنجوو و مەنجوو) بلاوکردۆتەو، کە گوایه ئەوەندە بەدکارو تیکدەر بوون بەلای هەرگیانداریکی وەك فیل، یان دڕندەیهك، یان حوشتریك، یان بەرازیکدا رۆشیتەن، خێرا خواردووایەو، هەر کەسیکیش لەخۆیان مردبێت خواردووایە.

٨- هەندیکی تریان ئیددیعی ئەوەیان بۆ کردوون گوایه چرنوکیان لەسەر نینۆکەکانیان هەبوو، کەلەکانیشیان وەك کەلەبی ئازەلە دڕندەکان بوو، قۆیچی هێندە درێژیشیان هەبوو کە سەرپای جەستەیان داپۆشیو و لە گەرماو سەرما پاراستونی. هەر وەها گوایه لەنیو بەرەلایی یەکی بلاو و باوی جنسیدا ژیاو و، وەك ئازەلان لەو کارانەدا خەریکی یەکتەر بوون و، ئافرەتیان رینگە لە هیچ پیاویک نەگرتوو کە نیازی داوێن پیسی لەگەڵیدا هەبوو بێت، هیچ پیاویکیشیان تاکە ئافرەتیکی دیاری کراوی نەبوو.

٩- هەندیکی تر لەو تەفسیرنوس و میژوونوسانە وای لەقەلەم دەدەن گوایه لەنیو خەلکی (یەنجوو و مەنجوو) دا کەسانی واهەبوون کە رۆشتنیان وەك رۆشتنی گورگ بوو، هەندیک کەسی تیشیان رۆشتنی بەبازدان بوو، هەندیکی دیکەیان تەنها بە ورتەورت قسە کردوو، یان گوایه هەندیکیان چار چاویان هەبوو، هەندیکی تریان یەك قاجیان هەبوو، هەندیکی تیشیان لە شلەمەنیدا تەنها خۆنیان خواردۆتەو.

جگە لە چەندەها دەنگۆو شتی پووچ و ناراست و ئەفسانە^(١).

(١) سەبارەت بەم دەنگۆو شتە پووچەلۆ ئەفسانانە پروانە کتیبی (الدر المنثور) (سیوطی) بەرگی (٥) ل (٤٥٤ - ٤٦٤)، هەر وەها کتیبی (البداية والنهاية) (ابن الکثیر) بەرگی (٢)، ل (١٠٩ - ١١٣) هەر وەها کتیبی (ذوالقرنین) (محمد خیر یوسف) لاپەرە (٢٩٤ - ٣٠٨).

دياره ئيمه هيچ هه والۆ به سه رهات و ته يه ك له وانه په سند ناكه ين و، رېنگه به كه سيش ناده ين كه له ئيمه وه ئه و جوړه شتانه وه رگړيت، يان له كه ساني تره وه، چونكه ئيمه بويه دياريان ده كه ين تاكو خه لكى لى ناگادار بكه ينه وه و، هه تا هيچ كه سيكيش له كتيب به كونه كانه وه نه يا غوښتته وه و، برپاى پى نه كات.

بيگومان (يه نجووج و مه نجووج) له نه وه كاني ئاده من، واته مروښو ئاده ميزادى ئاسايى و خولقي تراوى وه ك ئيمه بوون، ته نه كاني لاشه يان و روخسار و شيو ه يان له جهسته و روخسار و رهنكى ئيمه چووه و له هيچ شتيكدا لي مان جودا ين ته نها به م ژماره زړو گوره يه و، به و بلا بوونه وه به ربالا وه به و داگير كاري به هه مه لايه نه و، به و شيواندن و كا و لكارى و ويران كاري به نه بيت.

(يه نجووج و مه نجووج) له روانگه ي (به هائى يه كان) ه وه

(به هائى يه كان) تا قميكي بى با وه رو گومرا و هه لگه را وه و لاده رنو، وايشى راده گه ينن گوايه نه وان موسلمانن. به لام له راستيدا له ئيسلام ده رچوون و دواى كابرايه كى گومرايى كافر كه وتوون كه ناوى (عبدالهاء) ه و نه و پرپاگانده يه ي بۆ خوى كردو وه گوايه (مه هدى) يه و، پاشان خوى به پيغه مبه ريك له قه لم دا وه كه گوايه سرووش (وه حى) ي له خودا وه بۆ ديت.

به هائى يه كان ليكدانه وه يه كى تا بيه تيان له سه ر (يه نجووج و مه نجووج) هه يه كه پيچه وانه ي ليكدانه وه و تيگه يشتنى هه موو خه لكويه به موسلمانان و نه هلى كيتاب و خواناسه كاني شه وه .. تيگه يشتن و بۆچوونى نه وان له سه ر (يه نجووج و مه نجووج) له نامؤترين و سه يرو سه مه ره ترينى بۆچوونه كاني هه موو نه ته وه كانه و له هه موو شيان زياترو زؤرتر گومرايى و درؤو بوختان و غرؤبوون له نه فسانه و شته پووجه له كاني تيديه.

من (نوسه‌ری ئهم كتيبه) گويم له شريتيكي كاسيتي يه كيك له بانگه‌شه‌چيه به‌هائي‌يه‌كان گرتوه كه بۆ باسي (يه‌ئجوج و مه‌ئجوج) ته‌رخاني كردووه، تيايدا به زمانكي ره‌واني عه‌ره‌بي، به ئه‌دايه‌كي روون، به‌شيوازيكي ديارو تيگه‌يه‌نهری وتاردانه‌وه، ده‌دويت. بۆيه من زۆر سه‌رم سوپما و تووشي سه‌رسامي و حا‌له‌تي نامویی بووم كاتيک ئه‌و هه‌موو چاوبه‌ستي و سه‌ر لێ‌تيگدان و درۆ ده‌له‌سه‌و قسه‌ هه‌لبه‌ستن و بوختانه‌م له‌و شريته‌وه بيه‌ست و گويم لێ‌بوو.

(ده‌قی شريتي به‌هائي‌يه‌كان)

جا له‌ده‌رووی پاديراني گويچكه‌ی خوينه‌رانو، ئاگاداركرديان له وتاريكي خه‌ياليي سه‌رنج راكيش كه (هه‌مووی پووجه‌ل و درۆ بوختان و قسه‌ هه‌لبه‌ستن).
ئه‌وا من لێ‌زه‌دا ئه‌و وتانه‌ی له‌و شريته‌دا هاتوون، تۆماری ده‌كه‌م وه‌ك چۆن و تاريژه‌كه‌ ده‌ری بریون و كه به‌م جۆره‌يه‌:-

((بسم الله الرحمن الرحيم))

الحمد لله رب العالمين، لا اله الا الله الملك الحق المبين، محمد رسول الله الصادق الوعد الامين.

خويندنه‌وه‌يه‌ك له كتيبي رووناكيي تيشك پژينه‌وه..

راستی و حه‌قيقه‌تي هه‌والی (يه‌ئجوج و مه‌ئجوج).

بێگومان خودای به‌رزو بێ‌هاوتا قورئانه پیرۆزه‌كه‌ی كردۆته سۆنگه‌ی خواستی خۆی بۆ به‌نده‌كاني و به‌پیتی ئه‌و حيكمه‌ته زۆره‌ی و ئه‌و زانسته بالايه‌ی.. بۆيه‌ش خوا هه‌موو پێداويستيه‌كاني به‌نده‌كاني له‌وشتانه‌ی كه له‌ژيانی دنيا و ئاخيره‌تياندا پێويستيان پیتی ده‌بیت له‌و قورئانه‌دا كۆكردۆته‌وه، سا ئێ‌تر ئه‌و پێداويستiane بن كه به‌زه‌وييه‌وه ده‌يانبه‌ستیتته‌وه، يان ئه‌وانه‌ی به ئاسمانيان ده‌گه‌يه‌نیت.

خودای مهزن لهو قورئانهدا ههوائی ههموو بارودۆخو جوړو شیوازیکی ژییانی نهتهوهکانی پیشووی به نهتهوهی شوینکهوتووی قورئان گه یاندوووه، ئیدی ههموو بنه ماو شتیکی تری جیی خواستی بهندهکانی تیدا ده رکه ووتوو.. خودا فرموییهتی: ﴿... مَا قَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ...﴾ (٣٨) الانعام ﴿﴾.

جا له بهرئهوهی قورئانی پیروژ فرمایشت و یاسای خودای میهره بانه، بهم هوییهوه راستترین و روشنترین به لگه نامه و پالپشتیکه که پشتی پی ده به ستریت که له هیچ پروویه که وه شتی ناراست و پووچه لای تی ناکه ویت، چونکه له لایهن خودایه کی داناو سوپاسکراوه وه هاتۆته خواره وه.

لیره شداو له پیگهی راستگویی و ههقبیژی یهوه، راستیه که له راستیهکانی ئهم قورئانهو، به سه رهاتیک له به سه رهاتهکانی دیاری ده که یه که خودای داناو شاره زا هیناویتیه وه، ئیدی کیش و، وتهی راستری له فرمایشتی خودا هیه؟! ئهم راستیه و ئهم به سه رهاته ش، چیرۆکی (یه ئجوو و مه ئجوو) ه که خودا له دوو جینگهی کتیه به هاداره کهیدا باسی لیوه کردوون:-

جینگهی یه کهم: له سووره تی (کهف) دا که ده فرمویت: ﴿قَالُوا يَنْذَرُ الْفَرَقَيْنِ إِنْ يَأْجُوجُ وَمَاجُوجُ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا﴾ (٩٤) الکهف ﴿﴾.

جینگهی دووه میشت: له سووره تی (الانبیاء) و لهو فرمایشتهی دایه، که فرموییهتی:- ﴿حَتَّىٰ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَاجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ﴾ (٩٦) الانبیاء ﴿﴾.

بیگومان له به سه رهاته دا زۆر کهس له زانیان له م پرووه وه که وتوونه ته نیو چهند ته م و مژیکه وه، واته لهو چیرۆکه دا که ته نها خودا و پیغه مبه ره که ی ﷺ له

حهقیقه ته که ی ده زانو و پاشان به تاییه تی ئه و که سانه ش دهیزانن که خودا پرتیمایی کردوون و به رچاویی پۆشن کردوونه ته وه .. ته نانه ت هه ندیک له و زانایانه چه ند چیرۆکیکی هه مه جۆری وایان له ده وری ئه م راستیه هۆنیوه ته وه که هه مووی له ده سکردی خه یال دان و هه یچ په یوه ندیه کی به راستگۆیی په وه نیه .

ته نانه ت هه ندیکێ تریان ئه و باسانه ی که خودا له کتیبه سه نگی نه که ی دا (قورئان) دیاری کردوون، به (مه جازو مانای وه رگیراوو تیپه پرتراو) داده نین، هه ندیک زانای تریشیان وایان له قه له م داوه که گوایه مه به ست له (یه ئجوج و مه ئجوج) (چینه کان) بن، به تاییه تیش که له م سه رده مه ماندا به شیوه یه کی هه یجگار زۆر ژماره یان زیاد بووه و، تا گه یشتۆته پتر له هه زار ملیۆن که س.

جا له بهر پۆشنایی ئه و پیشکه وتن و زانستیانه یه ی که له هه موو بواره کان دا له م سه رده مه ماندا به دی هاتوه و، هه موو پروی زه ویش له پروی جوگرافییایی په وه پیوراوه، سا ئیتر به مانگه ده سکرده کان بیّت یاخود به فرۆکه کانی سیخوپی و دیده وانی بیّت، جگه له تیمه کانی شاره زایانی گه پریده ی زه وی که به هه موو ئامرازو هۆکاره هه مه چه شنه زانستی په کانه وه له زه ویدا ده گه پرتن و شت ده دۆزنه وه . به تاییه تیش ئه مپۆ جینگه یه که نه ماوه که بنکه ی سه ربازی، یان زانستی تیا دانه مه زرا بیّت.

بۆیه به لگه یه که ده رنه که وتوه له سه ر بوونی ئه م جۆره گهل و خه لکانه له سه ر پروی زه وی، ئه مه ش له بنه رته دا گومانی زیاتری له سه ر وجودیان دروست کردوه .

به لām ئه وه ی که خودای گه وروه و، پیغه مبه ره که شی ﷺ باسیان کردوه و هه وال و به سه ره اتیان دیاری کردوون، هه رده بیّت له ئارادابن و هه یچ گومانیکی له سه ر وجودیان تیّدا نیه، جا بۆ ئه وه ی ته م و مژ له سه ر بیرو هۆشه کان نه میتیّت و راستیش له چه مکه کاندای پروون بیته وه، مه سه له که بۆ ئه و پیغه مبه ره ﷺ ده گپرتنه وه که قورئانی بۆ هاتۆته خواره وه، ئه مه ش هه مان فه رمانه وایی و پیغه مبه ریتییه که له

دواين سوورو ده‌ورانيدا له (عبدالله المهدي) دا ده‌رده‌كه‌ويٽ، وه‌ك پيشتريش له زانستی ده‌وراندا باسی ليوه‌كرا، چونكه له چوارچيوه‌ی هه‌موو زانسته پوخت و تيكراپيه‌كاني خودای مه‌زن دان، زانستی خوداش ته‌واويٽی و جوانكاری تيدايه‌.. جوانكاری له كورته‌ی شيكاری زۆری زانسته زۆرو كۆنه‌كه‌دا، ئه‌مه‌ش ئه‌و چرا رۆشنه‌يه، كه خودا كردويٽی به‌مايه‌ی ره‌حه‌مت و به‌زه‌یی بۆ خه‌لكی دنیا، ئیدی زانستی هه‌ق‌خوازی (العلم الحقی) كه له‌به‌رده‌میدا هه‌موو په‌رده‌كاني وه‌هم ده‌كرينه‌وه‌و، به‌به‌ستی خه‌يال و سه‌رساميش ناميٽ، ئه‌و راستيه‌مان بۆ روون ده‌كات‌وه كه بيگومان وجودی (يه‌ئجوج و مه‌ئجوج) راستيه‌کی جیگیره‌و، ئه‌وان هه‌ن و له‌پشت به‌به‌سته‌كه‌يانه‌وه‌ن وه‌ك چۆن خودا هه‌والی له‌سه‌ر داوه تا نزیک بوونه‌وه‌ی به‌لٽینی هه‌ق ده‌رباره‌ی هاتنی رۆژی گه‌وره‌ی قیامه‌ت. بۆيه هه‌ج كه‌سيك بۆی ناشيٽ به‌پرای خۆی له‌ بۆته‌ی وه‌همیدا دانٽ، يان دواي ئه‌م راستيه‌ مانای مه‌جاز و تيه‌په‌رپه‌رايان بۆ له‌قه‌له‌م دات، پيغه‌مبه‌ريش ﷺ به‌و پي‌يه‌ی، كه كۆتايی پي‌هينه‌ری ده‌ورانه زانستيه‌كه‌ی ئه‌م به‌سه‌ره‌هاته‌يه، هه‌والی ئه‌وانی پي‌داوين و فه‌رمويه‌تی: ئه‌وان - يه‌ئجوج و مه‌ئجوج - پۆليكن له ئاده‌میزاد و، به‌سه‌ره‌هاتيكي سه‌رسوپه‌هنيان هه‌يه، كه پيش ئه‌وه‌ی (نوح)ی پيغه‌مبه‌ری خودا - سلاوی لی بيٽ - كۆچی دواي بكات روويداوه، ئه‌وه بوو خودا ژيانی (نوح)ی له دواي لافاوه‌كه دريژ كرده‌وه، تا ئه‌و كاته‌ی نه‌وه‌ی سييم له كور و هه‌چه‌كاني به‌سه‌ر رووی زه‌ويدا بلاوكرده‌وه به‌فه‌رمانی خودا و به‌پيی ئه‌و نه‌خشه‌يه بوو كه خودا بۆی كيشا بوو. ره‌گ و ره‌چه‌له‌کی (يه‌ئجوج و مه‌ئجوج)يش بۆ ئه‌و حاڵه‌ته ده‌گه‌رپه‌ته‌وه كه (باناثی كورپ يافثی كورپ نوح) - سلاوی خوادايان لی بيٽ - دوانه‌يه‌کی نيرينه‌يان ببوو، كه دوو مندال بوو و زۆر ناشيرين بوون، ته‌نانه‌ت و پنه‌ی فيل به‌ره‌نگ و روخساريانه‌وه نيشتبوو، پي‌يه‌كان و مه‌چه‌كه‌كاني ده‌ستيشيان شيوه‌ی هيواشی فيليان وه‌رگرتبوو، هه‌روه‌ها ده‌می هه‌ردووکیان نه‌ختيک له سه‌رو سه‌كوتی لووتی فيليان پيشان ده‌دا، گويچكه‌كانيشيان له گويچكه‌ی فيل ده‌چوون.

لهو دوو کورپه مندالډه، یه کینکیان قه باره و بارستایه کی گه وره ی هه بوو، به لام
 نهوی تریان هینده بچووک و لاواز بوو بهو ئەندازیه ی گوايه کاتیڅ له دایک بووه به
 سکی براکيه وه نووسا بیټ، وهك نهو هی جان وه ریک بوو بیټ به سکیه وه.

پیغه مبه ره که ی خوداش (نوح) - سهلامی خودای لی بیټ - فرمانی کرد که
 یه که میان واته نهو هی خاوه نی جهسته گه وره که یه ناوی (یهنجووج) ی لی بنریت،
 نهوی تریشیان که جهسته ی بچووک و لاواز بوو، ناوی (مهنجووج) ی لی بنریت.

هه ریه که له م دوو ناو هه له زمانی سریان ی پیغه مبه ره که ی خودا (نوح) دا -
 سهلامی لی بیټ - مانایه کی تاییه تی هه بووه، چونکه دوو ناوی لیکدراون
 (مرکب)، بۆ نمونه وشه ی (یه) به مانای (بخور) ه، وشه ی (یه) یش به مانای
 (بخوره - شارب) ه، وشه ی (جوج) یش که بۆ هه ریه که لهو دوو وشه یه زیاد کراوه،
 واتای (درۆ) ده گه یه نیټ. له سه ر ئەم وشه ی (یهنجووج) بهو دوو وشه لیکدراوه ی
 (یه) و - جوج) وه مانای (بخوری درۆ - یاخود درۆخۆر) ده گه یه نیټ، کاتیڅ له سه ر
 مانا و مهفهوومی ئەم دوو وشه یه ش پرسیار له (نوحی پیغه مبه ری خودا - سهلامی
 لی بیټ) کرا، له وه لامدا گوتوویه تی:-

(نهو مروڤانه کارو حاله تی کی تاییه تیان هه یه که به خواستی خودای خالق یانه).

پاشان (ناراث) ی کورپی (یافت) ی کورپی (نوح) - سهلامی لی بیټ - دوانیه کی
 میپینه ی له خیرانه که ی بووه که دوو کچی مندال به هه مان قه باره و بارستایی نهو
 دوانه نیرینه یه بووه. (نوحی پیغه مبه ری خوداش - سهلامی لی بیټ) فرمانی
 کردووه که که چه گه وره که (واته نهو هی خاوه نی جهسته یه کی قه به و گه وره بووه)
 ناوی (عوج) ی لی بنریت، ئەم وشه یه ش له زمانه سریان ه که دا مانای (زلو قه به)
 ده گه یه نیټ، هه روه ها فرمانی کردووه که که چه بچووک هه ش ناوی (عنج) ی
 لی بنریت که مانای (کورته بالا) ده گه یه نیټ.

ئیدی حیکمهتی خدای کردگار وابوو که ههریه که یان له ماوهیه کی کورتدا گهوره بییت.

جا کاتیک بائع بوون، پیغه مبه ره که ی خدا (نوح - سلاوی لی بیت) - فرمانی کرده، که (عوج) ی کچه گهوره که ی له (یهنجووج) ی کوره گهوره که ی ماره بکریت، (عنج) ی کچه بچووک و کورته بالاش له (مهنجووج) ی کوره بچووک ماره بکریت.

پاشان وهک پیشتیش رووغان کرده که (نوح) - سهلامی لی بیت - به فرمانی خدا (وهچه و نهوه کانی) به سه ره مو ناوچه کانی زه ویدا دابهش کردوو بهوشیوهی، که خدا بۆ دیاری و پروون کردۆته وه، راستی و حقیقه تی ته مهش وابوو، که خدای مهزن فرمانی به دوو فریشته (مهلائیکه) کردوو، که لهشیوه و قهباره ی دوو بالنده دا بچن بۆلای (نوح). (نوح) یش له ساتی دابهشکردنی نهوه کانی دا به سه ره ناوچه که ی له ناوچه کانی زه ویدا فرمانی پی کردوون، که دای ته دوو بالنده به پرتزه بکه ون، تا کو به خواستی خدا له شوییک ده گیرسینه وه و لهو جیگه یهش داییت، که ئیراده ی خدا له سه ره ئاوه دان کردنه وهی هیه، جا کاتیک نۆره ی ته دوو (ژن و میرده) دوانانه ی، که دوو کورپی دوانه و دوو کچی دوانه ی زۆر سه یرو سه مه ره بوون، ههردوو لا (واته ههردوو خیزانه که، یان ههردوو میرده که) فرمانیان پیکراوه، که دای ته دوو بالنده یه بکه ون، ته مهش وهک ته و نه ریتیه ی، که لهو رۆژده دا باو بووه، ئینجا زه ویش به فرمانی خدا بۆیان هیئراوه ته یهک و پیچراوه ته وه، تا کو به ئاسانی بگه نه ته و جیگه یه ی، که به خواستی خدا ده بوایه بگه نه ته و ئه و ئاوه دانی بکه نه وه، ته دوو بالنده به پرتزه ش، ههردوو خیزانه که (واته ههردوو میرده که و ههردوو ژنه که) ی به ههردوو جۆر رهنگ و جهسته لیک جودا کانیانه وه برده و ری نیشاندهریان بوون، تا کو گه یشتوونه ته ته و جیگه یه ی، که ئیستا دوو خیزانه که و وهچه کانی خۆیانی لییه و، بالنده کان له و ئیشتوونه ته وه، ته و شوینه ی ئیستای (یهنجووج و مهنجووج) یان بۆ ده سنیشان کردوون، به رده وام

هەرلهویش دان تا ئەو پۆژەیی که خودای مەزن و بالادەست ڕێگەی دەرچوونیان بۆ شوێنەکانی تری زەوی پێ دەدات، ئەم دەروازەیەکی ئەو ناوچەیەیان لە جێگەیەکی تاییبەتەووە لە دەشتەکانی (سیریا)وە، هەیە، ئەو سەهۆلبەندانە کەلەکە بووێش که ئەمڕۆ لەو ناوچەیەدا هەیە، لەو زەمانەدا نەبوو، بەلکو چەند مێرگیکی فراوانی سەوزی پێ دەشتەکان بوو که درەختەکان و جەنگەلە چەرەکان بەپیزی درێژ درێژ دەبێران و دایانپۆشیبوون. ئەمەش لە ئاکامی ئەو لافاووە که ژیاانی بەناوچەکە بەخشیبوو که چەندین دۆل و شیو و نشیوی لی ببوو، چەندەها ماددەیی هەمە جۆر بەپیتیشی لێوە پەیدا ببوو، پاشان هەردوو بالئە بەپێزەکە، (یەئجوج و مەئجوج) یان بەنیو کەلەبەرێکی گەورەیی زەویدا برده ناووە که بەرەو خوار لیژ دەبۆو و لەو پارچەیی زەویییدا وەك ئەشکەوتێکی گەورە و نیوانی هەردوو دیوارهکەیی لەپاستەو بۆ چەپ تزیکی یازدە فەرسەخ بوو، بەرزایی بانی سەرەوێشی لەلیژایی یەو تزیکی نیو فەرسەخ بوو، ئەو ناوچەیی لیژایی یەش که لییەو دابەزیبوون دەگەیشته سەر بنی پوو بەنەرەتی یە پووناکەکی زەوی کەپیش ئەو زەوی لەسەرێک کەلەکە بکریتەووە بەم ڕەنگە خڕو کۆبکریتەووە. چونکە پێش پیادەکردنی ڕێسای (ئۆرگانەکان) که ببو هۆی بەرفراوان کردن و گەورەکردنی زەوی و لەپێی هینانی خا و خۆلی لەسەر یەک کەلەکە کراویشەو، که ببو هۆی خڕکردنەو، بۆیە پێش ئەو ڕووداوانە (زەوی) پان و پۆر درێژ بوو وەك تابلۆیەک لە گەوهەرێکی ڕوون، که خودای پەرەردگار ئەفراندن (ابداع)ی لە دروستکردنیدا لە جۆنترین دەریا و ڕووبار و چیا و دارودرەخت و کێلگەیی بەشیوەی بەرجەستەو زیندوو لەسەر وێنا کردبوو، ئەمەش بە حوکمی ئەو ڕێسای (بەخۆر رووناک کردنەو)یەو، که ژیاانی تەواوی خاوەندارێتی بەپێی خواستەکانی خودا لە وێناندن و ئەفراندن پێ بەخشیو. جا هەر کەسێک خاویاری چوونە خواوەڕەو بۆ نیوینی زەوی بێت ئەوا لە هەر لیژایی یەکەووە لەهەر لایەکییەو بێت بۆی دادەبەزێت، چونکە لایەکانی زەوی که بەو ڕێکخستەنە تۆکمەییەو بۆ سەر بنی

رووه که ی ژێرو ناوه وهی لیژ دهیته وه، حاله تیکی ئاسایی خوازاوو ئیراده له سه ره دانراوی خودایه، خوداش که به چاکی و پێکی هه موو شتیکی دروست کردوه، بنی ناوه وهی وه ک شیوه ی رووکاره دیاره که ی داناوه، که چۆن هه موو وینه یه کی زیندووی ده ریاو پرووبارو چیاو دارو دره ختو پرووه که کانی تیا داهیناوه، ئیدی وه ک به هه شتیکی پر له نیعمه ت و خێرو خۆشیی گه وه ی لێ هاته وه، که به شه ونه رژینراوه که ی رووناکی خۆره وه پهیدا بوون.

سه رووی بنه وه ی زه وی، ئاسمانیکه بۆ ئه و که سه ی، که به سه ره بنی خوا ره وه ییدا ده روات، چوار گۆشه یه کی پێکهاته وش له نیوه راستدا، که هه رلایه ک له هه ر چوارلاکه ی ده گاته سه دان میل، نیوانی هه ر دووکیان پێک ده گه یه نیته، که عبه ی پیروزی ش ئیستا له سه نته ری ناوه راستیدا وه ستاوه، ناوه وه ی ئه و زه وی یه و خوارووتریشی، مه لبه ندی ژیانیک ی سه لمینراوی رووناک بووه و ژیا نه که شی به هیژ تریوه له و رووکاری زه وییه رۆشن کراوه بنه ره تییه ی، که له پێش خرکردنه وه و هینانه وه یه کی زه ویدا بووه.

جا کاتیک (یه ئه جوج و مه ئه جوج) بۆ ناخی زه وی یه بنه ره تییه رۆشن کراوه که له و که له به ره ی نیوان هه ردوو لووتکه ی چیا که وه دابه زیون، که (ده که ویتته لایه ک له لایه کانی زه وی یه وه و له و لایه دیاری کراوه وه، که پێشتر رووغان کرده وه) و، که خوداش خۆی بۆ ئه و کاره سه رسورپه ئنه هیشتویتی یه وه و حیکمه تیکی زۆرو گه وره شی وای خواستوه وه، که دوا ی ماوه یه کی که م له م دیرانه ی داهاتوودا (به یارمه تی خودا) بۆ مان ده رده که ویت. ئای کرده ی خودای بالاده ست چۆنه و، چه ند دلقپه نه ئه وه ی ده ییین، که دوا ی ئه وه ی هه ری که له و دوو ژن و میرده به هیواشی چوونه ته نیو ئه و زه وییه وه. ئینجا ره نگ و پروویان گۆراوه، واته له و ره نگه ناشیرینه وه ی، که پێشتر وه سف کرا و هه یانبوو، گۆراون بۆ جوانترین ره نگ له رووخساری سه رنج راکیش و دلقپین. ته نانه ت گه ر جوانترین ئافره تی دنیا له گه ل

هه‌رمی یه‌یه‌یه‌كه له‌و دوو جۆره‌دا به‌راورد بكریت، ئه‌وا له‌ ئاستیدا ناشیرینترین مرو‌ف بوو، به‌ هه‌مان شیوه‌ هه‌ر دوو پیاوه‌كه‌ش جوان ببوونو، ئه‌گه‌ر هه‌ر نێرینه‌یه‌كه‌ له‌ گه‌ل یه‌كێكاندا به‌راوردكه‌ین، ئه‌وا ئه‌و نێرینه‌یه‌ش ناشیرینترین مرو‌ف بووه‌ له‌ ئاستیدا.. ئه‌مه‌ش به‌هۆی ئه‌و هیزه‌ پۆشن كه‌ ره‌وانه‌ی په‌حه‌مه‌تی خوداوه‌ كه‌ له‌و جیگرایاندا له‌ ناخی زه‌وی راسه‌قه‌ینه‌ی دره‌وشاوه‌ به‌نووری په‌روه‌ردگاری بالا‌ ده‌ستدا، هه‌بووه‌و، كه‌ به‌هوكمی پۆشن بوونه‌وه‌كه‌یه‌وه‌ بووه‌ به‌ به‌هه‌شتی خودا له‌ زه‌ویه‌كه‌یدا. ئیدی هه‌ریه‌كه‌ له‌و دوو خێزان، نه‌وه‌یه‌کی هیجگار زۆرو بی‌ شوماریان لی‌ كه‌وتۆته‌وه‌، به‌شیوه‌یه‌كه‌ كه‌ مه‌گه‌ر هه‌ر خدای خۆی ژماره‌یانی زانیبێت، ئه‌وانیش سه‌ره‌پایی زۆربوونیان هه‌ر له‌و زه‌ویه‌دا به‌گیانی خۆشه‌ویستی و په‌حم و به‌زیی یه‌وه‌ له‌ گه‌ل یه‌كتردا ژیاون و، له‌ ئاستی‌کی ب‌لندی د‌ل‌سۆزیدا بوون بۆ خواپه‌رستی و زانست و گه‌یاندنی په‌یوه‌ندی سۆزی نێوان خۆیان، به‌مه‌ش وایان لی‌هاتوو كه‌ مرو‌فه‌ زه‌به‌ل‌لاحه‌كانیان كوپانی مامیان كه‌ (كورت‌ه‌ بالا‌بوون) خستۆته‌ سه‌ر شانیان له‌كاتی پۆشیتندا.. هه‌روه‌ها سه‌ره‌پایی پێچه‌وانه‌ی به‌شه‌كانی زه‌وی و كه‌م كردنه‌وه‌یان (به‌هوكمی كاری جیگیری پۆشن كردنه‌وه‌ی به‌ره‌مه‌نی خودا بۆ هه‌ر كه‌سێك به‌سه‌ری دا برۆشتایه‌، به‌لام هه‌ر به‌هوكمی ئه‌و ژیانه‌ جیگیره‌ پ‌ووناكه‌وه‌ش خۆشه‌ویستی و سۆزو به‌زیی له‌ نێوانیاندا بالا‌وبوووه‌.

خدای په‌روه‌ردگاریش ر‌زق و پ‌وزی ئه‌وانی والێكردبوو، كه‌ له‌گه‌نجینه‌كانی ئه‌و په‌حه‌مه‌تی خۆیه‌وه‌ په‌یدا بێت، كه‌ له‌ یاسای پ‌ووناك كردنه‌وه‌ی پ‌ر په‌حه‌مه‌تی خۆیه‌وه‌و به‌پێی ماندوو‌بوون و پ‌ی‌و شۆینیك بۆی دانا‌بوون، ته‌نانه‌ت به‌پێی خواست و ئێرا‌ده‌ی واقعیانه‌ی ئه‌و خه‌لكه‌ش بووه‌، ئه‌مه‌ش حال‌و بارود‌ۆخی هه‌موو ژیا‌نی‌کی مو‌لكدارانه‌یه‌، به‌تایبه‌تیش له‌ به‌هه‌شته‌كاندا. جا ئه‌گه‌ر ئیستا ئی‌مه‌ تییان پ‌امینین و ئه‌و جۆره‌ ژیا‌نه‌شیان له‌لای خه‌لكی ئیستا زانرا‌و‌ی‌یت، ئه‌وا هه‌سوودی ئێره‌بیان پ‌ی‌ ده‌بن، چونكه‌ ئه‌وان چه‌ندان هی‌نده‌ی ئه‌و ئاده‌میزانه‌ بوون، كه‌ ئیستا

له سههر پووی زهویی دهژین، چهندان هیندهی ئهفسانهیی بوون، که ناژمیریت و هیچ عهقلیکیش به خهیاڵیدا نایهت، چونکه ئهوان لهو پهڕی چاوتی و بهخته وهربیدا دهژین، جگه لهو هیج نهخۆشی و دهر دو پهتایه کیش هه رگیز پروویان تی ناکات، ئه مهش له بهر نه بوونی ئاسه واریکی ئه و دیاردانهی که ئه و دهر دو پهتایانه به هۆی هه مه جوړی و تیکه لاوبوونیانه وه ده خولقیئن، ههروه ها هیچ وجودیکیش بۆ حوکمی مردن له و خاکه یان دانیه، ئه مهش به هۆی لاوبوونه وهی گیانی چه سپینراوی ژیان تیای دا.. ته نانهت گه ر بتوانریت مردوویه ک ببریت بۆ ئه و، ئه و به لهش ساغیه وه هه لده ستیتته وه له هه موو دهر دو نه خۆشیه کیش چاکبۆته وه. له وانه شه تۆ پیرسیت و بلّیت: دهی باشه ئه م جیاوازییه به رفراوانه خهیاڵیه چییه له کاتی کدا قورئانی پیرۆز وای باس کردوون که ئه وان تیکدهر و فاسیدن له زه ویدا (مفسدون فی الارض)؟ منیش له وه لامدا پیت ده لّیم: هه ر له هه مان سه رچاوه ی پیرۆزه وه که قورئانه و له سونه تی چرۆپ به ره که تی پیغه مبه ریشه وه ﷺ ده تبه مه وه بۆ خالی سه ره تا و بنچینه ی مه سه له کان.. ئه وه بوو وه ک پشتر باس مان کرد دوا ی ئه وه ی یه که مین باب و بایره پیشینه کان دابه زینه خواره وه بۆ نیو ناخه بنه رته ییه رۆشن کراوه که ی زه و ی و، دوا ی زاوژی و زۆر بوونی نه وه کان یان (به و ره نگه ی که له مه و پیش رو و مان کردوه وه) پارچه زه ویه کانی سه ر پووی هه ساره ی زه و ی که له و به ره وه نزیک بوون، خالی پیک گه یشتنی ئه و تو یژه زه مینه ی بوون که دراوه به سه ر رووی زه و ی و به سه ر ناخی خواره وه ی ئه و زه ویه راسته قینه بنه رته ییه شدا که پشتر وه سفمان کردو، که له سووره تی (فجر) ییدا لی دوا یین، ئه و پارچه خا کانه ش پر کرابوون له نه وه کانی ئامۆزاکانی ئه مان و له و هۆزو تیره هه مه چه شنانه ی تری وه ک (ته ته ر) و (مه غۆله کان) بوون، ههروه ها له سه رجه م تیره هه مه جوړه کانی تری مرۆفی سه ره تایی بوون که بناغه ی هه موو ئه و ره گه زه مرۆی یانه ی ئه مرپۆن و ئه م پارچه زه ویه یانه ی تریان ئاوه دان کردۆته وه، یان بناغه ی په یوه ست به هه موو ئه و نه ته وانه ی ترن که له ناوچه کانی تری ده ور به ریا نه وه هه بوون و نه وه کان یان

به‌شیویه‌کی بئی سنوور زیادیان کردووه. بیگومان نزیك بونوهه له‌هه‌ر تیره‌یه‌كه له‌و تیرانه‌ش له‌و كه‌نده‌لانه‌ی زه‌وییه‌وه‌كه (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) تیايدا نیشته‌جی بوون، کاریکی مه‌حال بووه، چونكه سام و هه‌بیه‌تیکی وای لیوه ده‌رکه‌وتوه كه به‌هیزترین دلی له‌رزان‌دووه، به‌لام دواتر ده‌رچوونی هه‌ندیك ده‌سته و كۆمه‌لی (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) بۆ ده‌ره‌وی خاكه‌كه‌یان ده‌ستی پئی کردووه، هه‌ر له‌گه‌ل ده‌رچوونی‌شیاندا كه‌وتوونه‌ته به‌ر په‌لاماری (داب و نه‌ریتی باوی ره‌گه‌زه‌كان) كه حوكمی سه‌ر رووی زه‌ویی ده‌كردو، نه‌وانیش به‌ نه‌مانی نه‌و جوانیه‌ روژن بۆوه‌ی كه تیاياندا بوو، گه‌راونه‌ته‌وه سه‌ر بنچینه‌ی روخساره‌كانی پیشوویان و به‌هه‌مان ره‌نگ و روخساری باب و باپیره‌ی یه‌كه‌میا نه‌وه ده‌رکه‌وتوونه‌ته‌وه، واته به‌و ره‌نگه‌ی كه له‌سه‌ر شیوه و هه‌یه‌ته‌ی فیل بوون، سائیت زه‌به‌للاحه‌كانیان بووبن، یان كورته بالا و بچووكه‌كانیان. به‌م ره‌نگه‌ش له‌وپه‌ری كاملی و رێك و پێکی ره‌وشتمه‌ندی یه‌وه كه له‌و خاكه‌دا پێیانه‌وه لكابوو، هه‌لگه‌راونه‌ته‌وه بۆخاپترین نه‌ریت و ناكار له‌ توندی و ره‌قی و شه‌رخوازی و كرداری شه‌یتانیانه‌وه، به‌ئه‌ندازه‌یه‌کی هێنده ترسناكیش كه هیچ عه‌قلێك به‌خه‌یالی دا نایه‌ت، نه‌وان به‌م ره‌نگه بوون و پێچه‌وانه‌ی هه‌ردوو پێساكه‌ی (رۆشن‌كرده‌وه) و (ره‌گه‌زه‌كان) بوون، پێسای (رۆشن‌گه‌ری) رووخساره‌كانی نه‌وانی بۆ چه‌ند شان و شكۆیه‌کی به‌سام و به‌رێژ گۆریه‌وه، پێسای ره‌گه‌زه‌كانیش كه له‌سه‌ر رووی زه‌وی تووشی بوون هه‌لیگه‌راندوونه‌ته‌وه، كردوونی به‌چه‌ند ناژه‌لیکی درنده و چه‌ند تارماییه‌یه‌کی شه‌یتانیانه‌ی نه‌فسانه‌یی.

لهم حاله ته شدا ده شيت كه وتبنه بهر مردن، نه گهر مردن يه خه پي گرتېن، به لام
كي توانيو بهر امان بهر استيت و خوي راگريت، له كاتيكدا نه وان خاوه ني
نه و هيژه نه فسانه يي به تر سينه رو ناسايي به ريزه پر بووبن و، نه و هم مو نه رسته
خراپ و شه رخاوانه شيان هه بوو بيت كه هيچ نارام و حوسه له يه ك له بهر امان بهر اماندا
ناگريت؟!

ئەو هیژ و شالۆوانە ی بۆ هەر لایەکیان دەبرد، وەك چەند گەردەلۆولێکی تێکدەر بوون کە پەلی بۆ چەند ناوچەیهکی فراوان و دوورمەوداش دەهاریشت، ئەمەش بەهۆی ئەو توانایەوهی کە ژیانە پۆشنکراوەکیان لەچەند هیژێکی نااساییهوه پێی بەخشیبوون، کە چەندین وزە ی لەپارەبەدەریشیان لە برینی ماوهی رینگاکاندا بەخێراتر لە پۆشتنی باندە بۆ مەیسەر بوو، تاوا ی لی هات فەساد و خراپەیان گەیشته قوولایی ناوچەکانی ئەو ولاتانە ی کە ئەمڕۆ بە (ولاتانی هیندو چین) ناودەبرێن و، گەلیك ولاتی دوورتریشی گرتەوه کەلەو سەرەدەمەدا ناوەکانیان دیاری نەکرابوون. هیچ شتیکیش (هەر چیهەك و هەر چۆنێك بوایه) لە بەرامبەر شالۆی ترسناک و تۆقینەری ئەوان دا نەدەما، ئەوان هیچ مرۆفێك و هیچ ئاژەلێکیان فەرامۆش نەدەکرد تا بەزیندوویی دەیاغخوارد، هەروەها گشت پرووەك و درەختیکیان نەدەهیشتەوه بەساغی، بەلكو یان دەیاغخوارد، یاخود تێکیان دەدا و لەناویان دەبرد.. تەنانەت گەر گەلیك لەسەر چیا یهەك یان پێدەشتێك دا بووین، ئەوانیشیان بە دارو درەخت و کێلگەو مەزراکانەوه پامالێوه، کەواتە ئەوان چ گەردەلۆولێکی وێرانکەر بوون؟ ئە ی داخۆ چ ترسوو بێم و بەلایەکیان خولقاندییە؟! لەگەڵ ئەوەشدا هەر جارێك بۆ زەوی یهەکی خۆیان هاتبنەوه، باسی ئەو پرووداوانەیان نەکردوو کە خۆیان خولقاندوویانە، بەلكو دەسبەجێ دەچوونەوه سەر حالەتە بەرێزو شکۆمەندییهەکی خۆیان و سەر پوخسارە رێك و پێکە پرشنگدارەکەیان جا بەحوکمی زانیو ناگاداربوونی سرووشداریی پرشنگداریتییانەوه مەبەستیان لە دەرچوونیان، گەیانندی سوود و کەلک بوو بە کورانی نامۆزاو خزم و کەسو کارەکانی خۆیان و لەو گەلانی تردا، بەلام نەیانزانێوه کە ژیا یی هەموو ئەوانە تێك دەدەن و لەناویان دەبەن، بێگومان ئەوان بوونەتە هۆی قێکردنی چەندین هۆزو تیرە ی بێ شومار لە ئامۆزایان و کەسو خزمانیان، تەنانەت ئەو ناوچانە و بەشەکانی دەورووبەریشیان تاماوهیهکی زۆر لە مرۆف چۆل بپوون.

هەر بۆیه‌ش خودای مه‌زن ((ذوالقرنین))ی بۆناردن تاكو ئه‌وان له‌و شه‌رو به‌لا هه‌ره‌ ترسناكه‌ پزگار كات. جا بزانه‌ ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌ی زانیان له‌و ناوچانه‌و ده‌ورو به‌ریان دۆزیویانه‌ته‌وه‌، وه‌ك ئاسه‌واری هاوشیۆه‌و ویكچووی چه‌ند جه‌سته‌یه‌کی نیمچه‌ مرۆیی و كه‌ له‌شیۆه‌ی ئاژه‌له‌وه‌ نزیكن، ئه‌وه‌ له‌ بنه‌ره‌تدا لاشه‌ی هه‌ندیك له‌وانه‌ن كه‌ چه‌ند تیره‌یه‌ك توانیویانه‌ بیانكوژن..

زانیانی‌ش گومانیان وابوو كه‌ ئه‌و لاشانه‌ ته‌نه‌كانی ره‌گه‌زیكن له‌و مه‌خلووقانه‌ی كه‌ له‌پیش مرۆفدا زه‌وییان ئاوه‌دان كردۆته‌وه‌. ئه‌مه‌ش هه‌له‌یه‌کی دیاره‌، چونكه‌ یه‌خچال (سه‌للاج) كه‌ی (سیبری) ئه‌م ده‌روازه‌یه‌ی داپۆشیوه‌ كه‌ ده‌چیتته‌ خواره‌و بۆ نیۆ ناخی زه‌وییه‌ پۆشنكراوه‌ بنه‌ره‌تی یه‌كه‌.

هەر ئه‌و ده‌روازه‌یه‌شه‌ كه‌ به‌ربه‌سته‌كه‌ی (ذوالقرنین)ی له‌سه‌ر بنیاتنراوه‌، كه‌ به‌یارمه‌تی و كۆمه‌کی خودا توانی ی بنیاتی بنیت.

له‌وانه‌شه‌ به‌رسیت: (ذوالقرنین) - سلاوی لی بیّت- چۆن توانیویه‌تی به‌ربه‌سته‌كه‌ی نیۆن هه‌ردوو لوتكه‌ی چیاكه‌ له‌ راست و چه‌په‌وه‌و له‌نیۆن نۆكه‌نده به‌رزه‌كه‌و نۆكه‌نده نزمه‌كه‌ی توێژاڵی زه‌ویدا بنیات بنیت، له‌ كاتیكدا پروبه‌ری نیۆنیان ده‌گاته‌ نزیكه‌ی یازده‌ فهرسه‌خ به‌رامبه‌ر نیۆ فهرسه‌خ؟! ئه‌ی داخۆ بری ئه‌و پارچه‌ ئاسنه‌ گه‌وران و پارچه‌ مسه‌كانیش چه‌ند بووبن كه‌ به‌كاری هیناون؟ ئه‌ی چه‌ند تیره‌ به‌شدارییان له‌گه‌لدا كردوو و یارمه‌تییان داوه‌ له‌ بنیاتنانی ئه‌و به‌ربه‌سته قه‌به‌و ئه‌فسانه‌یه‌دا؟! پاشان بۆچی هەر به‌تایبه‌تی ئاسن و مسیان تیه‌كه‌ل كردوو.

منیش له‌ وه‌لامدا به‌و ره‌نگه‌ی كه‌ خودای زانا و دانا ده‌ریخستوه‌ پیت ده‌لیم:-

ئه‌وانه‌ی له‌گه‌ل (ذوالقرنین)دا به‌شدارییان له‌ بنیاتنانی به‌ربه‌سته‌كه‌ كردوو، له‌ پیاوانی ئه‌و تیره‌و هۆزانه‌ بوون، ته‌نها هه‌وت پیاویش بوون، هیچ كه‌سیکی تریشیان سا ئیتر له‌ لایه‌نگرانی، یان له‌ سه‌ربازانیشی به‌شداریی ئه‌و كاره‌یان

نه کردوه، چونکه فهرمانی به هه موو تیره و هۆزه کان و سه ربازه کانیش کردوه که بۆ ماوه یه کی و هه له جیگه یه دوور که ونه وه کهوا له بهر چاویان نه مینیت و هینده دوور که ونه وه که توانای دیتنی کاره که و رووداوه که یان نه بیت، بۆیه ش (ذوالقرنین) حهوت پیاویانی له هه ره خواپه رسترتینیان و له به ته قواترینی پیاوانی ئه و تیرانه هه لباردوه، هه رچه نده پتووستیی به که سانی تریشیان هه بووه، به لام خودای به هیژو بالاده ست خۆی بۆی ئاسان کردوه، ئه مه ش به پیتی ئه و هه واله ی که خودای حه قو مافه روه ره له کتیه که یدا رایگه یاندوه و فه رموویه تی: ﴿إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَءَايَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا﴾ (الکھف ۸۴)، هه روه ها به گویره ی ئه و فه رمایشته ی تری خودا ده رباره ی وه لامی (ذوالقرنین) بۆ ئه و په رسیاره ی هۆزه کان کاتیك داویان لی کرد کهوا په ره و مائی بۆ کۆده که نه وه له به رامبه ر بنیاتنانی به ربه سه ته که داو، که ئه ویش پاداشتی خودای به باشتر زانی: ﴿... فَهَلْ يَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا﴾ (۹۴) قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ... (الکھف ۹۵).

به لام بۆیه ته نه ا ئه و حهوت پیاوه ی به شداری کاره که ی خۆی کرد تا کو ئه و پیاوانه خۆیان و هۆزه کانیشیان پاداشتی کریتی به شداری یکردنیا ن ده سگه ر بیت کاتیك هۆکاره کانیا ن ده سه ته به ر کرد و کاروباری شاره و ی هوکمرانیشیان ده رخست و، له مه شه وه و به م هۆیه وه ئه و پیاوانه ی هه لبارد، ئه و حهوت پیاوه ش ئه وانه ن که خودا له فه رمایشته که یدا و له باسی چیرۆکی (ذوالقرنین) دا - سلّوی لی بیت - ده سنیشانی کردو و له سه ر زاری (ذوالقرنین) ییش فه رموویه تی: ﴿... فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا﴾ (الکھف ۹۵).

بری ئهو پارچه ئاسنه گه ورنهش، که به کاری هێناون قورسایي ههوت (رهطل)^(۱) یان ههبووه له قاپیکی گه ورده دا نراوه، پاشان فرمانی پێ کردوون، که ههوت جار هاواری (الله اکبر) بڵێنهوه و خودا به گه وره بگرن و، ئاگرێک بکه نهوه، ئینجا له گه ل فووتی کردن دا ههوت جار (الله اکبر) بڵێنهوه. ئیدی بهم رهنگه (ذوالقرنین) ئاسنه تهاوه که ی بۆ ئاماده کراوه. فرمانی بهو که له به رهش کردووه، که به مۆله تی خودا بێته وه یهک و دا بگریته، که له به ره کهش هاتۆته وه یهک و دا خراوه تا وهک په نجه ره که ی بچوکی لێ هاتوه، ئینجا (ذوالقرنین) به دهستی خۆی ته ختی کردووه و به پێی ئهو وزه توانایه ی، که خودا پێی به خشیبوو تاوای لێ هاتوه رووبه ره که ی (مه ترێک به نیومه تر) بێت به پێی پێوه ره کانی نه مژمان، ئه وهش لهو په ری پێکی و ته ختی دایه، پاشان پارچه له و حیکی گه وره ی له به رد، که بۆ ئهو مه به سه ته ئاماده ی کردبوو، خستۆته سه ری، ئینجا فرمانی به هه ره ههوت پیاوه که کردووه، که قاپه گه وره و پر له ئاسنه تهاوه که به ده م (هاواری (الله اکبر) و خوا به یهک دانانه وه) هه لگرن و بیخه نه به رده ستی، ئه ویش ئاسنه تهاوه که ی کردووه به سه ر به رده گه وره که و ئهو درزو کونانه یدا، که له چوار ده وری که له به ره که دا هه لیکه ندبوون تا کو به ته وا وه تی له گه لیدا یهک بگرن، پاشان برێکی لهو جوړه ی له مس تهاوندۆته وه و به هه مان شیواز کردویتی به سه ر ئاسنه که دا، ئه مهش به پێی ئهو حیکمه ت و خواسته ی خودا بوو، که خودای خاوه ن هێزو حیکمه ت برپاری بۆ دا بوو، پاشان (ذوالقرنین) فرمانی به زه وری کردۆته وه که به ئه مری په روه ردگاری به تها ونا بچیته وه سه ر دۆخی پیشووی له درێژبوونه وه، زه ویش درێژبوته وه و به ئه مری خودا وهک خۆی لێ هاتۆته وه، ئیدی خیرا ئهو به ره به سه تهش له گه لیا کشاوه و به قه د فراوان

(۱) (رهطل) جوړه پێوه رو کێشانه یهک بووه که له هه ر ولاتی که دا به شیوه ی تایبه ت و لیک جودا به کارهاتوه، به شیوه یهکی گشتی له میسرو چهند ولاتیکی تر دا هه ر (ره طلیک) دوا زده (تۆقه) بووه، دیاره هه ر تۆقه یه کیش سی کیلۆ غرام و نیو بووه.

بوونه وې که له بهر که له گه لیا فراوان بووه، به لام هر له سر شپوازیکي نایابی
رېکي و تهختي و بلندې بووه، سرده مينک له دواي نه مېش سه هو لېه ندانه که پيدا
بووه تاوه ک نه حالتې نه مړې لېهاتوه.

که واته بزانه (ناسن) نه رکي گرنګي هيزو تواناي توندي هيه، نه مېش
سيفه تيکيه تي که خوداي خالقو کردگار پي به خشيوه، وه کو له باره يوه
فرمويه تي: ﴿...وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ...﴾ الحديد ﴿...﴾
واته: (هروه ها له ناسنمان دروست کردوه که ماده يه کی ره قو هيزداری تونده و،
له هه مان کاتدا چندين که لکيشي بۆ خه لکی تي دايه).

جا نه گهر له نيو خوې زه وي يه روښنکراوه که وه تيشکه کاني خوړه لاتني له سر
ره نگ بداته وه، نهوا ژيانېکي له باري پي ددات و ديانکاته چن د تيشکي که له
هيزو رېقي ناسن و به نيو نه و بهرده دا که (له خواروي ماوه يه کی يه که فرسه خي
يه و هيه) ده چي ته خواره وه.

نه وېش حېکه تي داناني بهرده که يه له پيش داناني ناسنه که دا، چونکه کايه
پوزه تيغ (له بار) ي روښنکاري، که رېگه به شته سروشتي يه کاني دي نادات، گهر
هه رچيه کيش بن، له بهر نه وې له بنه رېتي راسته قينه و زيندوانه ي نين ته نها نه وې
نه بيت، که به فرماني خودا تيايدا دانراوه، نهوا ئيدي (کايه ي روښنکاري)
مورکي بنه رېتي خاکی زيندووي به بهرده که به خشيوه، چونکه به گه رځسته وې
ژيانې له بارو، پاشان ژياندنه وې گياني نه و ژيانه و لهو ناسنه دا، که له سه رووي
دايه تا کو وزه و تينه که ي بۆ ناو خوې خواره وه (ناوه وې زه وي بيت) به گوړه ي
خواست و ئيراده ي دانايانه ي خودايه، نه مېش چونکه سروشتي نه و گه وه هره
بنه رېته روښانه ي که به گياني له باري ژيان روښن کراونه ته وه، وای ليده کات
ئيراده ي دوينراوي په سندکات.

له مه شه وه خواستی (ذوالقرنین) له نیۆ بهره که دا په خشکراوه، واته له
په نگدانه وهی هیژو توندیی ئاسنه که وه بۆ نیۆخۆی خاکه که و به پیی ئه و قه زاو
قه ده ره ی که خودای دانا و زانیار برپاری له سه رداوه.

له سه ر ئه م بناغه یه ش یه ک ره طل له ئاسن، ئه گه ر بکه ویته به رکایه یه کی
پۆشنکردنه وه، ئه واکایه ی هیژی توند (البأس الشدید) ی بۆ ماوه ی (فهرسه خیکی
سیّ جا) لیّ ده رده چیت، چونکه هه ر هه وت په طله که ی ئاسنه کان کایه ی هیژی
توندیان لیۆه ده رچووه، که ده گاته (هه وت فهرسه خ سیّ جا) بۆ نیۆ خاکه
پۆشنکراوه که.

جا ئه گه ر برپوانیت بۆ پرووبه ری (۱۱ * ۵۰). فهرسه خ، که ماوه ی
فراوانبوونه وهی که له به ره به ره پتیه که یه، ئه و تیده گهیت، که چ وزه یه کی
به رجه سته له هیژی توندی ئاسنه که به وه پری راگرتنه وه به سه ر مه وداکانی ئه و
که له به ره و به ماوه ی یه ک فهرسه خدا دابه ش بوون، که پال به هه رکه سیّکه وه ده نیّت
بۆ خواره وه گه ر بیه ویت به سه ر ئه و به رزاییه دا سه رکه ویت، که پتیه که بووه بۆ
چوونه دره وه له ناوه وه، تاکو هیچ که سیّکیش نه توانیت ده ریخت، یان لیّی نزیک
بیته وه، خودای مه زنیش بۆیه فهرموویه تی: ﴿فَمَا اسْطَعُوْا اَنْ يَّظْهَرُوْهُ وَمَا
اسْتَطَعُوْا لَهُ نَقَبًا﴾ (۱۷) الکهف.

ئه وان هه ر جارێک خه ریک بوو نزیک ده بوونه وه له کایه ی هیژه تونده که ی
ئاسنه که، یه کسه ر کۆمه لێک تیری پتیک و سه نگینیان به سه ردا ده باری و نهیده هیشت
بگه نه ئه و به رزاییه ی که پتگیای ده رچوونیان بۆ دره وه بۆ ئاسان ده کردن. پاشان
پازو نهیئیی هیژی ئاسنه که یان به سه ردا په نگ ده درایه وه وایان لیّ ده هات له نیۆ
خۆیان دا له یه کتریان ده دا و سزاو ته میّ یه کتریان ده دا بیته وه ی که سیّکیشیان
زامداریت، ئه مه ش به هۆی نه بوونی زام و ده رد و مردن له و شوینه دا، وه ک
پیشتریش باسمان کرد!!

به لّام به هۆی ئه و خۆشه و یستی و سۆزو به زهیی یه ی که له نیۆ خۆیان دا بۆ
یه کتریان هه بووه، دهروونیان ئازاری ده چهشت به وهی گهر به و شیویه په لاماری
یه کتر به دن که له کاتی نزیک بوونه وهی ئه و کایه یه (مجال) ه دا به یه کتریان ده کرد.
بۆیه ده بینن ئه وان له مه ودا یه کی دیاری کراو له و کایه یه وه نۆزه ی پاسه وانی تی
یان بۆ خۆیان رێک خستبو تا کو سه عاتی واده ی لیّ نزیک بوونه و یان لیّ تیک
نه چیت و نه که ونه بهر ئه و نه فرته سه یرو سه مه ره یه ی که وینه یه کی سه رسو ره ی تی
هه یه، به لّام ئه و مه سی که (ذوالقرنین-سلّوی لیّ بیّت) به سه ر ئاسنه که دا
پژاندوویه تی و تیکه لی کردووه، مه به ستی له و کاره دا به دی کردنی ئه و گیانه پۆشن
کراوه یه بووه که ئاویتته ی گوړو تینی ئاسنه که بووه، تا کارلیک و کاردانه وه ی
مه که له گه لّ ئاسنه که دا به دی بیّت و وه ک وزیه کی تیشکه ده ری برووسکه پپرژین
بیّت بهرام بهر ههر که سیّ که به یه ویت سوو کایه تی به ته نی بهر به سه که له ده ره وه
بکات ئه گهر بیّ ی گه یشتیّت.

به‌شیکی ماوه و دیاری ئەم بەر بەستە لەسەر پووی زەویش هەبوو، کە تاماوه‌ی
نزیکه‌ی سی سەد سالیێک بوو، پاشان دیار نەماوه و لەژێر چیا بەستەلەکی یەکانی
(سیریا) دا شارراو هەتەو تاکو بەهۆی ئامرازەکانی فڕینی وەک فڕۆکەکانیشەو
نەدۆزیتەو، یان بەهۆی هەر ئامرازێکی ترەو، بەم پێیەش گران بوو لەسەر
مڕۆڤی گەر بگاتە ئەو شوێنە، ئەمەش هەر رەحمەتیێکی تری خودایە بەبەندەکانی.

ههروه‌ها ئهم بەر‌به‌سته هه‌ر چه‌نده به‌و سا‌کاری یه بنیان نراوه که ئاسن و مسی تیادا به‌کاره‌ینراوه، به‌لام له پته‌وی دا ه‌ینده به‌ه‌یزو توکمه‌یه‌که هه‌رگ‌یز مه‌زه‌نده ناکر‌یت و ت‌یک نادر‌یت ته‌نانه‌ت گه‌ر هه‌زار بو‌م‌بی ئه‌تو‌م‌یشی به‌سه‌ردا به‌ته‌ق‌ینر‌یت‌ه‌وه ئه‌وا تاکه (ئ‌ینج)‌یک‌ی لی‌ ناش‌ک‌یت.. چون‌که ئه‌مه به‌کو‌مه‌ک و هاو‌کاری خودای به‌ه‌یزو به‌توانا بنیات نراوه.

پاشان نه گهر بۆ ئهو حېكمه ته پروانين كه ئۆرگانه كانزاييه كانى بهرېهسته كه بهو هېزهيان به خشيوه، ئهوا دهيينين له ژيانى رېسا پۆزه تېقه كهى رۆشنكارى يهوه دهرهاوئژاوه و ئهو ئۆرگانو په گه زانهش رېسا په كهيان له ناخى زهوييه بنچينه ييه رۆشنكراوه كه وه وهرگرتوه. له لايه كى تريشه وه (ذوالقرنين) — سلاوى لى بېت — بهرېهسته كهى بۆ بنيات نه ده نرا، ته نها بهو يارمه تى و كۆمه كهى خودا نه بېت، كه زانست و تواناى پى به خشيوو، ئيدى چۆن حال ته ئاساييه كان له بهرده مي دا نابەزيتريت.

بهرېهسته كهش بهرده وام له سهر ئه م حال تهى ده مي ني ته وه تا ئهو كاتهى كه خوداى زانا بريار له سهر ته خت كردنى ده دات له رۆژى نزيك بوونه وى به لئنه راسته كهيدا له سهر هاتنى قيامت، وهك له سووره تى (كهف) دا فرموييه تى: ﴿قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِّن رَّبِّي فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا﴾ (٩٨) الكهف.

جا بۆ ئه وى سينه شت فينك و دلت ئارام بېي ته وه، عه قل و هوشت رۆشن و پروون بې ته وه، ئهوا بۆ زياتر پروون كردنه وه و له گه نجينهى پر زانستى خوداييه وه ئهو زانيارى يه شت بۆ زياد ده كم، كه راستگوى متمانې پي كراو، واته پيغه مبهرى (الصادق الامين) ﷺ له دواين سوورې بلندى دا به ناوى (عبدالله المهدي) يه وه — سلاوى لى بېت — هه والى له سهر داوه، وهك له (الشرح المبين) دا باسكراوه .. بزيه له م باره يه وه پي ته ده ليم:-

(يه ئجوج ومه ئجوج) له پشت ئهو بهرېهسته يانه وه ناتوانن دهرچن، مه گهر به فرمانى خوداى مه زن نه بېت و له كاتى نزيك بوونه وى وادهى به لئنه راسته كهيدا له سهر هاتنى قيامت گه وهره، وهك خودا له سووره تى (كهف) دا هه والى له سهر داوه و له فرمايش ته پي روزه كهيدا هاتوه: ﴿... فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ

وَعَدُ رَبِّي حَقًّا، له سوورهتی (انبیاء)یشدا ئهم فهرمایشتهی خودای لهباروه هاتووه:-

﴿حَقَّ إِذَا فَتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِّن كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ ﴿٩٦﴾ وَأَقْرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَخِصَةٌ أَبْصَرُ الَّذِينَ كَفَرُوا يَتُوبِلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٩٧﴾﴾ (الانبیاء). بیگومان به ئینی خودا هه ر دیتته دی (إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْوَعْدَ)..

به لām دواى کۆتایی هاتنی ماوهی حوکمی ئیمامی گهوره (عبدالله المهدي) - سلاوی لی بیت - و که دواى فیتتهی (مهسیحی جادووگهر) دیت که پیشتر له تهفسیری سوورهتی (فجر)دا باسکرا، جا کاتیك ئهو پیاوه نهفرهت لیکراوهش خوی له نایهت و رینمایی یه کانی خودای پهروهردگاریدا دهمالیتو، سیمای بهههشته نورانیه کهی (إِرمَ ذَاتِ الْعِمَادِ) ی لی دادهبرریت و، له بهر سههرکهشی و یاخی بوونیشی داده بهزیتته سهه زهوی و دهست به دنیاوه دهگریت، ئیدی لهو پۆژهدا زهوی له حالتهی پۆشن بوونه وهیه کی تهواو به پروناکی و نووری پهروهردگاری دایه.. وهک له سوورهتی (الأعراف)دا هاتووه، که دهفرمویت:-

﴿وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي ءَاتَيْنَاهُ ءَايَاتِنَا فَٱنشَحَ مِنْهَا فَٱتَّبَعَهُ الشَّيْطٰنُ فَكَانَ مِنَ ٱلْغَٰوِبِ ﴿١٧٥﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَرفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكنَّهُ ءاٰخَذَ إِلَى ٱلْأَرْضِ وَٱتَّبَعَ هَوٰهُ فَشَلَّهُ كَمِثْلِ ٱلْكَلْبِ إِنْ تَحِمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرَكْهُ يَلْهَثْ ذَٰلِكَ مِثْلُ ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا بِءَايَاتِنَا فَٱقْصُصِ ٱلْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾﴾ (الأعراف).

واتە:- (ئەي پېغەمبەر ھەوالو بەسەرھاتی ئەو کەسەیان بۆ بخوینسەرھو، کە
 فەرمان و پېنمایى یەکانى خۆمان پى ڤاگەیاندىبوو، کە بۆ پېغەمبەرە کەمان
 ناردبوو خوارەو و کەچى ئەو شەیتانى بەدواو بوو شەیتان ئەوى دابوو پېش
 خۆى و، ئەویش چوو رېزى گومراو لەناوچوانەو، خۆ ئەگەر خواستمان لىى بوايە،
 ئەو کابرايەمان بەو ئايەت و پېنمایىيانەمان بەرزو سەنگین دەکرد، کەچى ئەو خۆى
 سەرى کردە سەر ژيانى فریودەرى دنیاو، تەنھا بە جوانیەکانى دنیا قایل بوو،
 نمونەى ئەم جورە کەسەش، وەك نمونەى سەگ وایە ئەگەر دەریکەیت، یان
 دەرىنەکەیت، یان پیایدا ھەلشاخییت، یاخود وازیشى لىى بەییت، ھەر زمان
 دەردییت و لە ھەناسە برکى دایە.. بەراستى ئەمە نمونەى ئەو کەسانە، کە
 ئایەتەکانى ئیمەیان بەدرۆزانىو و باوەریان پى نەھیتاوە.. جا تۆش ئەم جورە
 ھەوالو بەسەرھاتانە بۆ خەلکى بگێرەرھو، تاكو ھەلویتستەو تیغکرییان ھەیت).

جا لەو پۆژەدا، کە ئەم پیاو خۆى لە ئایەت و فەرمانەکانى خدا دادەمالییت و
 سەریپچیان لىى دەکات، زەویش لەوکاتەدا (لە حالەتى روشن بوونەو یەکی تەواو
 بە نوورى پەرورەدگارییەو) ی دایە، بیئەو، کە (ھەلبەتە) ھیچ چرپیەکی لەسەر
 مایت، مەگەر ئەو ی ناخى نەبییت، وەك ئەو بەربەستەى، کە رى لە دەرچوونى
 (یەنجوو و مەنجوو) دەگریت. جا بە ھاتنى مەسیحى جادووگەر (دجال) و
 نەفرەتلیکراویش بۆسەر زەوى، ھەر شتىک چاوى بەسەر بکەویت دایەپۆشییت و
 پرووى زەویش بە رووپۆشیك لە خۆلەمیش دادەپۆشییت، کە رەنگى خۆلەمیشە کە لە
 رەنگى رەشەو نزیكە، بەو ھەش چەندین دیمەنى بەرجەستە لە دەریا و رووبارو
 کینلگە و درەختەکان دادەپۆشییت، بەلام حالەتە ئیجابییە روشنکراو زیندوو کەى بۆ
 داناپۆشییت. پاشان ھەموو کۆشک و خانوو رووبارەکانى بەھەر حەوت باخەکانى
 (ئیرەم) وە دینە سەر زەوى و لەو ئاگرە پۆژەدا دەپێچرینەو، کە خودای بەرزو
 بالادەست لە سوورەتى (نمل) دا لەبارەییەو فەرموویەتى: ﴿...أَنْ بُرِكَ مَنْ فِي

النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨﴾ النمل ﴿٨﴾، واته بانگی لیکراو پیتی گوترا: (پیرۆزو پاکژو خوا پێداون ئهو که سه می، که له پال ئاگره که دایه و، ئهو مه لانی که تانه ش که له چوارده وری شوینی ئاگره که دان). ئهو ئاگره ش ئاگریکی پیرۆزه و هه رگیز شت ناسووتینی ت هه رچه نده بارستایی به که ی گه و ره و سیفه تیکی سامناکیشی هه بی ت، چونکه به قه د ئهو له ئاکام و شوینه واری ئهو ه شدا ئهو جادوو گه ره نه فره ت لیکراو و درۆزنه به یارمه تی شه ی تان و سه ربازانی شه ی تان شته دروستکراوه خه یالییه کانی له سه ر ئهو روو پۆشه ی که به سه ر رووی زه ویدا داوه، داده نی ت، وه ک روو بارو خانوو یاری گه کانی که به زمان وه سف نا کریت ئه ویش به حو کمی توانا سته مکاری به که یه وه. فیتنه و ئاشووبی ئه م کابرایه (نه فره تی خودای له سه ر بی ت) له سه ر ده سته ی پیغه مبه ری خودا (عیسا) - سلّوی لی بی ت - کو تایی دی ت که (عیسا) به قه مه رو حانی به که ی (الحرية الروحانية) لی ی ده دات و، پاشان مه لانی که تی سزا ده یخه نه دۆزه خه وه (ئاگره که وه)، چونکه حو کمی مردن له کاتی هاتنی روژی دوابی تا روژی قیامه تی گه و ره را وه ستی نرا وه.

پاشان پیغه مبه ری خودا (عیسا) - سلّوی لی بی ت - فه رمان به ئاگره پیرۆزه که ده کات که بو ئاسمان به رزی بته وه به و کۆشک و خانووانه ی (ئیره م) وه که له نیوی دان و، به و (خه لکه وه ی تی ی دان) و (به و که سانه وه ش که ئازایه تی یان له چوونه نیویه وه پی دراهه کاتیک پی ده ترستی نران) به هه موو ئه مانه وه به رزی بته وه، ئینجا هه ر ئه وانه شن که ده گه رپنه وه بو ئاسمان.

به لام پیغه مبه ری خودا (عیسا) - سلّوی لی بی ت - و جینشینانی ئیمامی گه و ره ش - سلّوی لی بی ت - و هه موو ئهو نه ته وه و هۆزانه ش که له دوا یانه وه بوون، سه رووشی ئه و هیان بو دی ت که به چنه پال (بیت المقدس) و (مسجد الحرام) و ئه م دوو جیگه پیرۆزه ش له و روژده له سیمای گه وه هریانه ی پرشن گدار بووی خو یان دان، هه روه ها سه رووشیان بو دی ت، که به چنه (مه دینه ی نوورین و رو شنکرا و به سه نووره

بنچینهیییه کانی ئهوسای زهمانی پیغه مبهری خودا (محمد) ﷺ که لهو دیمه نیدا خودای حق کردویتی به گهوههرو خاکی درهوشاوه، ئهوهش بهتیشکی رۆشنگهروهی زهوی که به نوورو رۆشنایی پهروهردگاری خۆی له دای هاتنی قیامت رۆشن بۆتهوه.. خودا ئهم خاکی له (یهنجوو و مهنجوو) یش پاراستوو و ناهیلایت بچنه ناویهوه.

لیروهه رازو نهینی سرووشی خودا بۆ پیغه مبهری خزی (عیسا) دهرده کهویتی که خۆی و هممو ئه نهتهوانی له گه لیدان بچنه نیو ئه و جیگه ریزلیگیراوو پیروزانهوه، ئهمهش له بهر نزیکبونهوهی به لینی حقی خودا له سهر دهرچوونی (یهنجوو و مهنجوو)، لهو رۆژهدا ههر شتیک لهو چرپیانیهی که چواردهوری ناخی زهویان داوه، رپیان لی دهگرن، به لام ئهوان له ههر چوار لاکهی زهوییهوه زۆر به خیرایی و کۆمه له دای کۆمه ل دین و وه ئهوهی سهر رووی هممو ئه و زهویانه داپۆشن که داگیری دهکهن، ئهم به خیرایی دهرچوونهشیان، وه که به دیی هاتنی به لینه کهی خودای پهروهردگاره که فرموویهتی: ﴿حَقَّ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ﴾، ئیدی به چه ندین تا قم و کۆمه لهوه دین و سهر رووی زهوی داده پۆشن و وینهی رۆخساره کانی باب و باپیرانی پیشوویان ده چیتتهوه سهرو ناشیرینی پهنگو و روویان دهرده کهویتی و، سیمای وه حشیانه و درندانهشیان به دیار ده کهویتی و، بهو ناشیرینی و خرابیهی نه ریت و ئاکاریانهوه بلاو ده بنهوهو، رهقی و توندی و قیزهوهنی ههلس و کهوتیشیان دهرده خات، ئهمهش له کاتی دهرچوونیاندا لهو کایه رۆشنهوه بۆ کایه ناهه مواره پیچه وانه که و له ئاکامی ئهوه هممو فیتنه و ئازاوانه شهوه که جادووگه ره که له سهر رووی زهوی ئه نجامی داوه. ئیدی ههر درۆ و ده له سهیه که و ههر کاریک که جادووگه ره که له سهر رووی زهوی ئه نجامی داییت، ئهوان ده بخۆن و، ههر رووبارو ده ریا به کیشی دروست کردبیت هممووی ده خۆنهوه. بهم رهنگهش ئهوه دوو ناوهی (یهنجوو و مهنجوو) که

(نوح) ی پێغه مبه‌ری خودا لیتی نابون تیا یاندا به‌دی دیت، وه‌ك گوتمان وشه‌ی (یه‌ئجوج) له مانا سریانیه‌كه‌یدا به‌مانای (بخۆری درۆ) دیت، وشه‌ی (مه‌ئجوج) یش به‌مانای (بخۆره‌وه‌ی درۆ) دیت وه‌ك پێشتریش پوون کرایه‌وه‌و كه‌ وائیدی به‌و شیوه‌یه‌ش تیا یاندا به‌دی دیت.

ئینجا شه‌یتانه‌کانیش له‌و پێگه‌و مه‌له‌نده‌ پر له‌درۆو ده‌له‌سانه‌ی جادووگه‌ر كه‌ هۆزو كۆمه‌له‌كانی (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) قوتیان داو و خواردوویانته‌وه‌، بۆ ده‌ره‌وه‌ی زه‌وی هه‌لدین و له‌ ئاسۆکانی ده‌ورو به‌ری له‌نگه‌ر ده‌گرن، له‌ سه‌رووشیا نه‌وه‌ (ئیبلیسی بابه‌گه‌وره‌یان) هه‌یه‌و، به‌رده‌وام له‌ بۆشایی ئه‌و ئاسۆ فراوانه‌دا تا رۆژی قیامت ده‌می ننه‌وه‌، ئیدی دوا ی ئه‌وه‌ جیگه‌یه‌کیان له‌سه‌ر زه‌وی نیه‌، وه‌ك خوداش فەرموویه‌تی: ﴿...وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيحٍ﴾ (الحج ٢١).

واته‌: - (هه‌ر كه‌سێك هه‌ول بۆ خودا دا بنیت، وه‌ك ئه‌و هه‌له‌ته‌ی وایه‌ كه‌ له‌ ئاسمانه‌وه‌ به‌ربوویته‌وه‌و ده‌سه‌جی بالنده‌ش په‌لاماری بدات و پارچه‌ پارچه‌ی بكات، یاخود ر‌ه‌شه‌ بایه‌کی به‌هێز بیفرینیت و بیبات بۆ شوینیکی زۆر دوور).

به‌لام ئه‌و گومپایی یه‌ی كه‌ دوا ی ماوه‌ی حوكمرا نی پێغه‌مبه‌ری خودا (عیسا) - سلاوی لی بیت - تا رۆژی قیامته‌ی گه‌وره‌ دروست ده‌بیت، ئه‌وه‌ له‌ خودی خه‌لكیه‌وه‌یه‌ به‌هۆی ئه‌و هێزه‌ سرووشیه‌ی هه‌یا نبوه‌و كه‌ به‌هه‌وا و ئاره‌زووی نه‌فسه‌كانیشیان چۆکیان پێ دادا و.

پاشان دوا ی ئه‌وه‌ی زه‌وی له‌و هه‌موو درۆو ده‌له‌سه‌یه‌ی جادووگه‌ر پاك ده‌بیتته‌وه‌و كه‌ گه‌لی (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) خواردوویانه‌و خواردوویانته‌وه‌، چه‌ند بالنده‌یه‌ك به‌ ورده‌ به‌ردی سوور كراوه‌ی (سجیل) هه‌و دین و داده‌به‌زنه‌ سه‌ریان و هه‌موویان به‌ردباران ده‌كه‌ن و ده‌یانكوژن، پاشان ئاسمان بارانیکی و هه‌ا به‌لیزمه‌و گه‌وره‌

دەبارىنىت كە لاشە مردارە ۋە بۈۋە كان بۆ دەروەى زەوى تورۇ دەدات، لەۋىش چەند
بالتەدەىە كى رەشى زەبەللاخ كە (لەش و لارو بالە كانيان گەورەن)، دەياڭخۆن..
بەمەش فەرمايشتە كى خودا بەدىي دىت كە فەرمويەتى:- ﴿وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ
فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ﴾..
ھەر شەيتانە كانىشن كە (بىا) لەجىيە كى دوور فرىيان دەدات، چونكە ھىچ
جىگەىە كىان لەسەر زەوى لەو رۆژدە نىيە، ۋەك لەمەو پىشيش رۈون كرايە ۋە..
بەلام ئەوانەى، كە بالتەدە كان پەلامارىيان دەدەن، ھەر ئەوانن (ۋاتە: قەۋمى
يەئجوج ۋە مەئجوج) بەھۆى ئەۋەى درۆۋ بوختانى جادوۋگەرە نەفرەت
لەكراۋە كەيان پىئە پەيوەست كراۋە كە خواردوۋيانە ۋە خواردوۋيانەتەۋە، چونكە
بوۋنەتە چەند قايتىك بۆيان ۋە بەرە ٲاگرە گەرە كەيان دەبات ۋ، چەندەھا سەدەۋ
عەيامى بىئشومارو نەزانراۋ تىيدا دەمىننەۋە، ھەر ئەۋانىش كە دۋاين كەس ۋ
كۆمەلن لەۋانەى لەئاگر دەردەچن، ئەۋان تىايدا ئازارېش نادرىن، بەلكو ئامرازىك
بوۋن لە ئامرازە كانى سزادانى خەلكى نىۋ دۆزەخ، لەھەمان كاتدا پىكھاتە
ئەتۋمىيە كەشيان بەبىئەۋەى ئازارى ناخى دەروۋيان بدات رىك دەبىتەۋە، چونكە
ئەۋان لە بنەرەتى شىۋە خولقېئراۋە كەياندا لىۋوردراۋ چاۋېۋشې لىكراۋن.

به ده ركه و تن و بلا و بونه و هوى لاشه كانيشيان له سهر زهوى به و بارانه ي، كه پرايماليون (وهك پيشتر باسمان كرد) هم بارانه ه و پوو پوشه خو له مي شيه ش پرا ده مالي ت كه و ا به سه ريه وه ني شت بو، پاشان حال ته ي پرو ناكي و ژيانه سرو و شت يه كه ش بو زهوى ده گه ري ته وه، و ناشتي و داد په روه ري خو شه وي ست يش له سهر زهوى بال ده كي شي ت، نه مه ش له ژي ر حوكمي پيغه مبه ري خودا (عيسا) - سلاوي لي بيت - و لايه نگران ي به دي دي ت.

نایه ته که ی نیۆ ئه و ئینجیله راسته قینه پیروژهش به دیی دیت که ده لیت:-
 (گه ورهیی و نه مری له ئاسۆکانی بلندیدا هه ر بۆ خودایه، هه روه ها له سه ر زه ویش
 ناشتی و بۆ خه لکش خوشحالی) ^(۱).. ئیدی زه وی هه ر له و ئارامی یه ی دا ده ییت
 تا کو پیغه مبه ری خودا (عیسا) - سلاوی لی بیّت - بۆ لای خودای (رفیق الاعلی)
 به رزه به یته وه و جینیشینانیشی - سلاویان لی بیّت - دوا ی ده که ون.. دوا ی ئه مه ش
 خه لکی تووشی نسکویه کی ترسناک و تۆقینه ر ده بن، ئه مه ش به گویره ی ئه و هه واله ی
 که خودای به رزو بالا ده ست پیی را گه یاندووین و فه رموویه تی:- ﴿...وَتَرْكَا بَعْضُهُمْ
 يَوْمَئِذٍ يَمُوجٌ فِي بَعْضٍ﴾ ^(۱۱) الکهف .. ئینجا حاله ته که هینده ناخیه نیّت که
 قیامه تی گه وره دادیت، وه ک به دیی هاتنیکی فه رمایشتی خودا که فه رموویه تی:-
 ﴿...وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَمَجَّعْنَهُمْ جَمْعًا﴾ ^(۱۱) الکهف.

به م روونکردنه وه راست و هه ق به روه رانه یه ش توانیومانه په رده له سه ر به سه ر
 هاتی (یه ئجوج و مه ئجوج) هه لده ینه وه، ئه مه ش به هزی ئه و لی کۆلینه وه و
 ساغکردنه وه یه ی، که باشتیری خه لق و گه وره ی به نده کانی خودا و، ئاشنا و
 خۆشه ویست و هه لبۆیراوی خودا: (ئیمامی گه وره ی دوا یین (عبدالله المهدي) سلاوی
 لی بیّت) به ئه نجامی داوه.

پۆژانیش ئه م راستیه له نزیکه وه ((به فه رمانی خودا و به خواستی خوێ))
 ده سه لیئن.. بۆیه له خودا ده پاړینه وه، که ئیمه و ئیوه ش به که سانی بپروا پیکه رو
 باوه ردارو ته سلیم بووی هه ق، دابنیّت تا کو پا داشتی سه رکه وتن و چاکه خوازی
 به ده ست بیئن و، به و خه لات و خیر و به ره که ته ش بگه یین و، له به ره مه ندان بین..
 (امین).

(۱) وه ک پینشتیش له په راوێزی لاپه ره یه کی تر دا نماژم بۆ کرد من وه ک وه رگێری ئه م کتێبه هاواری
 نو سه ر نیم له هی نانی ئه م ده قه درێزه دا که خۆیشی به ئه فسانه و خورافاتای داده نیّت، به لām وه ک
 نه مه نه تیک ته رجه مه م کردۆته وه. (وه رگێری)

تا ئێره له برهگی (یهنجووچ و مهنجووچ له روانگی بههائی یه کانهوه) دهقی
ئهو شریته بوو که یه کیك له بانگهشه چییانی بههائی یه کان تییدا دهرباره ی
(یهنجووچ و مهنجووچ) دواوه و بهزمانیکی رهوانی عهره بی و بهئه دایه کی رۆشن و
شیوازیککی روونی و تاربیژییه وه ئهو ههموو ئهفسانه و قسه پووچ و بی نیوه رۆکانه ی
تیادا ههلا رشتوه.

((به دوا دا چوونیکی کورت له سه ره ئهم وته پووچه لانه))

ئیمه بۆیه ئهم گوتاره گومرا و ناههقه مان به و درێژییه ی خۆی و به تهواوه تی
هیئاوه، سووربووین له سه ره خستنه رووی ههموو دهقه کهیشی، تاکو وینه که له
تیروانی نی دهسته و تا قمه گومراکان بجهینه بهرچاوی خوینه رانی بهرپرز ههروه ها
لیکدانه وه ی مه زه به به لاده ره کان و یاری کردنیان به کتیبی خودا، شیواندن ی مانا و
ده لاله ته کانیشی بجهینه روو... له م هه را و زه نا و ساخته کارییه شدا چهند خالیک
به دیی ده کهین، وهک:-

ئهم گوتاره پشستی به هیچ سه رچاوه یه کی راست نه به ستوه له سه رچاوه کانی
فه رموده ی پیغه مبه ری خودا ﷺ، به لکو هه ر ته نیا گریمان و ئیدی عایه که ئاتاجی
به به لگه و نمونه و سه لماندنه.

ئهمه گه رانه له نیو جیهانی نادیار (غیب) دا به بی ئامرازیککی راست و، به بی
به لگه یه کی په سند لۆژیککی عه قلیکی ساغ، جیهانی نادیار و پرو داو و
راستییه کانیش، ته نها له کتیبی خودا وه رده گیریت، یان له فه رموده ی راستی
پیغه مبه ره وه ﷺ.

ئهم درۆزه قسه هه لبه ست و بوختانچی و ئیددی عاکاره ش جله وی ته واوی بۆ
خه یالی خۆی شل کردوه و، به ئاره زووی خۆی رۆشتوه و گه راوه و چه ندین شتی
سه یرو سه مه ره ی له ژیر زه ویدا خستۆته خه یالی خۆیه وه، که گوایه ئهو شتانه و ئهو

مهخلووقاتانه ژیاينکی تایبهتیان ههیهو، ئهوان هۆزی (یهئجوج و مهئجوج)ن، له راستیدا ئه وینه و دیمه نانهی که ئه و کابرایه خستونییه ڕوو له جیهانی واقعی مادیدا هیچ وجودیکیان نیه، ته نانهت له خه یائی کابرا خۆشیدا و له خه یائی ههر که سیکیشدا که ڕوای پێ ده کات، هیچ وجودیکیان نیه.

بۆ ئه وهی ئهم شیواندن و درۆ بوختانانهش زیاتر هاغان دات بۆ وریایی و بیداری له ئاست راستیهی کانی قورئان و مانا و مه بهسته کانی شیداو، بهردهوام بین له سه ره ئه وهش که بانگهواز بۆ ته فسیری قورئان ته نها به راستی و زانست بکهین، به لام ڕیگاش نادهین به هیچ که سین که له و ده قهی هینامان ڕوای پێ بکات یان ئیمانی پێ بینیت، به لکو ته نها له دهرووی و ئاگادار کردنه وه وه بۆ خه لکی تری باس بکات.

((له گه ل ئایه ته کانی ئهم چیرۆکه دا))

((پێغه مبه ر ﷺ له ئایه ته کانی چیرۆکی (ذوالقرنین) ده خوینیته وه ..))

ئایه ته کانی چیرۆکی (ذوالقرنین) به و پرسیاره ده ست پێ ده کات که کافرو (هاوه ل خوا دانه ران) ئاراسته ی پێغه مبه ری خودا ﷺ یان کردبوو، که پشتریش جووله که کان ڕینمایی ئه و کافرا نه یان کردبوو تا ئهم پرسیاره له پێغه مبه ر ﷺ بکه ن، ئه وه بوو پێیان گوته یان: (ده رباره ی پیاویکی گه ڕۆک پرسیاری لیبکه ن که له ڕۆژه لات و ڕۆژئاوا گه ڕاوه و، داخۆ به سه ره هاته که ی چی بیت)؟! وه کو له مه و پشیش ده قه که یان هینایه وه. ئایه تی پرسیاره که ش ئه مه یه: ﴿وَسْأَلُونَكَ عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ﴾ (پرسیارت له سه ره (ذوالقرنین) لێ ده که ن).. وه لامی نیو ئایه ته که ش ئه مه یه ﴿قُلْ سَأَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا﴾ (پێیان بلێ باسیکی ئه وتان له چه ند ئایه تیکی قورئانه وه بۆ ده خوینمه وه).

کاتیك سهرنج لهم وهلامه دهدهین ههندیك دهرسو ئاماژه و په‌ندو رێنموونی لێ دهردێنین، وه‌ك:-

١- سهره‌تای وه‌لامه‌كه به وشه‌ی (قل/ بلی) ده‌ست پێ‌ده‌كات، زانیانی ته‌فسیر ئه‌مه به (قل-ی- تلقینی) ناوده‌به‌ن، واته‌: به (وه‌لامی فێركاری ی-بلی-)... به‌و مانایه‌ی كه باسه‌كه‌و چیرۆكه‌ش له‌لایه‌ن پێغه‌مبه‌ری خوداوه‌ داننه‌راون به‌لكو فێركردن و تیگه‌یاندنیكه له‌ خودای زاناو كاربه‌جێوه‌ بۆ پێغه‌مبه‌ره‌كه‌ی خۆی ﷺ گوزارشت كردن (تعبی‌ر) یش به (فه‌رمانی (بلی)ی فێركاری) رێنموونیمان ده‌كات بۆ زانیانی ئه‌و پاستیه‌ی كه بیگومان سرووش (وحی) له‌لایه‌ن خوداوه‌یه‌و، فێركاری و تیگه‌یاندنیكه بۆ پێغه‌مبه‌ر ﷺ.

پێغه‌مبه‌ریش ﷺ كه لهم دۆخه‌دا (پرسیاری لی‌كراو) و (تاقی‌كراو) وه‌ كه‌وتۆته به‌رده‌م تاقی‌كردنه‌وه‌یه‌ك (امتحان) به‌و ووته‌ پۆشنه‌ به‌پاشكاوی وه‌لامیان ده‌داته‌وه‌و، بۆشیان پوون ده‌كاته‌وه‌ كه وه‌لامه‌كه له‌لایه‌ن خۆیه‌وه‌ نیه‌، به‌لكو له‌لایه‌ن خوداوه‌یه‌، ئه‌مه‌ش بۆ ئه‌وه‌ی هیچ هه‌ولێکی خۆی به‌ وه‌لامه‌كه‌وه نه‌به‌ستێته‌وه‌و دان به‌وه‌ش دابنێت كه ئه‌و ته‌نها گه‌یه‌نه‌ری فه‌رمایشتی خودایه‌. هه‌ر لی‌ره‌شدا تیبینی سه‌ره‌رشتیی خودا بۆ پێغه‌مبه‌ره‌كه‌ی ده‌كه‌ین كه یارمه‌تی داوه‌و سه‌ریخستوه‌و به‌لگه‌ی رێنمایی پێ‌داوه‌و وه‌لامی‌شی بۆ خستۆته‌ پوو، ئه‌وه‌تا له‌سه‌ر (ذوالقرنین) پرسیاری لێ ده‌كریت و، خوداش هه‌والی وه‌لامه‌كه‌ی پێ ده‌گه‌یه‌نێت.

٢- مانای ئه‌وه‌ چیه‌ كه پێغه‌مبه‌ر ﷺ چه‌ند ئایه‌تیك له‌ باسی (ذوالقرنین) ده‌خوینێته‌وه‌، بیگومان جگه‌ له‌وه‌ی كه پێشتر ئاماژه‌مان بۆ كرد، مانای ئه‌وه‌ش ده‌گه‌یه‌نێت كه ئاخواتنی پێغه‌مبه‌ر ﷺ له‌باره‌ی (ذوالقرنین) وه‌و هه‌ق و پاسته‌و، مه‌سه‌له‌كه‌ش هه‌ر به‌و رهنگه‌یه‌ كه پێغه‌مبه‌ر ﷺ رایگه‌یاندوه‌، چونكه له‌خوداوه‌ پێی راگه‌یاندراوه‌، مانای ئه‌وه‌ش ده‌گه‌یه‌نێت كه ده‌بی‌ت ئێمه

ئهو ههواله راگهیه نراوهی پیغه مبهه وَعَلَىٰ نه خهینه بهر حوکمی چهند سه رچاوهیه کی ترو بههۆی ئهوانه وه داوای راستکردنه وهی ههواله که، یان ریککردنه وهی، یان به دوا داچوونی لێ بکهین، ههروهها مانای ئه وهش ده گهیه نیت که تنهها دهست بهم راگهیه نراوه راست و جیگیره ی پیغه مبهه وه بگرین و، بهو چهند رووداوه ی له چیرۆکه که دا دیاریکراون قایل بین و زیاتر له وه له سه رچاوه نادرسته کاندایه پیدایه کهین و، په ناش نه بهینه بهر دهقه ناراسته کانی (ئیسرا ئیلیات) و، به سه رهات و ههوال و وهی پیشینه کان تا کو چهند شیکار و درێژهیه کی رووداوه کانی چیرۆکه که ی له سه ر وه گرین.

۳- با هه لۆیسته یه کیش له بهردهم وشه ی (منه) ی نیو ئایه ته که دا بکهین ﴿سَأْتَلُوا عَلَيْكُم مِّنْهُ ذِكْرًا﴾ ئهم بیت هه ش ئامرازی (من- ی- تبعیضی) یه (واته/ دابه شکاری) واته پیغه مبهه وَعَلَىٰ هه موو زانیاری و به شه کانی چیرۆکه که و رووداوه کانی (ذوالقرنین) باس ناکات، به لکو گرنگترینی زانیاری یه کان و رووداوه کان (واته: هه ندیک و (به شیکی) لێ باس ده کات). ههروهها وشه ی (منه) ئاماژه بو شیوازی قورئان له گێرانه وه ی رووداوه کانی چیرۆکه کانیدا ده کات که هه موو چیرۆکه که به درێژی و به یه که جاری تهواو ناگێرێته وه، هه مدیسان له سه ر بنچینه ی روودانی ئهو به سه رهات هه به شه کانی ریک ناخات و، شیکار و سه رجه م کار و مه سه له ورد و درشته کانیشی به تیکرایی نا هی نیت.

جا ئه وه ی که واتای قورئانی تیدا رهنگ بداته وه، ویستگه کانی عیبه رت و په ند لێ وه رگرته که گوینگران (بیه سه رانی قورئان) وانه و ئاماژه و رێنماییه کانیا ن لێ وه رده گرن، هه ر بۆیه ش له نیو چیرۆکه که دا تنهها ئهو ویستگانه پیشان ده دات و ئهو به شه یه کهوا نیاز هه یستراوه کانی پی به دی ده هی نیت.

ههروهها له چیرۆکهکهوه ئهو دیمهنو پهرده و پرگانهش پیشان ده دات که سوودیك، یان زانستیك، یان پهندیکیان تیدایه. ئیدی به ئانقهست ئهم شیکارو پروداوو ههوالانهی تری که (سوودیك، یان زانستیك، یان پهندیك) نابەخشن، فەرامۆش کردوو.

له بهرئهو باوه زمان ههیه بهوی که قورنان پیشانی داوه، ئهو گرنگترینی دیمهنو برگه کانی چیرۆکهکهیه، ئهو ههش ههندیك له دیمهنه کانییهتی، نه که هه موو دیمهنو به شه کانی ئهو چیرۆکه.

دانش بهوه داده نین که ئه گهر قورنان هه به شیکی تری چیرۆکه که ی فەرامۆش کردییت، له بهر ئه وهیه به پله ی یه کهم هیچ سوودیکی نه بووه، به پله ی دووهمیش به کرده یی (فعلي) هیچ بواریکی بۆ هه لۆیسته له سه رکردنی تیدا نیه.

هه ر بۆیه ش ناشیت له نینو سه رچاوه و چاوه کانی تر دا به دوایدا بگه رین، به لکو پتویسته له سه زمان هینده له گرنگترینی پروداوه کانی پیشینان وه گرین و، مامه له ش له گه ل ئهو به ش و دیمهنه پیشان دراوانهیدا بکه ین که هاوه له به رتزه کان (الصحابه الکرام) مامه له یان له گه لدا کردوو کاتیك به وهنده له چیرۆکه که دا قایل بوون.

ئهو ده سه لاتهی که خودا به (ذوالقرنین) ی داوه

قورنان هه والی ئهو ده سه لاتهی که خودا بۆ (ذوالقرنین) ی مه یسه ر کردوو، پێ داوین، وه که له فەرمایشته که ی خودا دا هاتوو: - (انا مکننا له) واته: - (ئیمه ده سه لاتییکی زۆرو گه وره مان پێ دا بوو). ده سه لات پیدایش که له پیشه ی زمانه عه ره بییه کهیدا له (تکین) هوهیه له وشه کانی (مکان) و (مکانه) هوه وه رگیراون که مانای خاوه نداریتی ده گه یه نیئت و، واته (بووه به خاوه نی شوینه که) و بووه به خاوه نی پله و پاییه که، خوداش به و ره نگه ده سه لاتی له زه ویدا به (ذوالقرنین) دا

بوو، که هۆیه کانی سهرکهوتن و سهرفرازیی بۆ مهیسهر کردبوو. (ذوالقرنین)یش دانی بهو دهسهلاته دا نابوو که خودا پێی بهخشیوه و که ههر شتێک (له هیژو له سهرکهوتن) خاوهنی بوو بیّت به هیژو کۆمهکی خودا بووه، بۆیه کاتیێک له گهشته کهی باکووردا ئهو گهلهی که لهنیوان ههردوو چیا بهرزه کهدا دیتنی، پێی گوتن ﴿مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ﴾ (ئهو توانا و دهسهلاته ی که خودا پێی داوم لهههر کری و پاداشتیکی ئێوه باشته).

وهك تێبینیش دهکهین فرمانی رابردوو (الفعل الماضي)ی (مکن) دووجار له چیرۆکه کهدا هاتوه: ﴿إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ﴾ و، ﴿مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ﴾. جا کاتیێک سهرنجی ورد لهم فرمانه ی نیو ههردوو پرسته که دهدهین، چهند خاڵێکی گرنگی لێ بهدی دهکهین، وهك:-

۱- بێگومان بکه (فاعل) له ههردوو (فعل) کهدا، خودایه، چونکه فرمانه که دراونه ته پال خودا، ئهمهش باوه ر دانی پێدا دهنیّت و، عهقیدهش ئاماژه ی بۆ دهکات کهوا خودا ههر خۆی بکه (فاعل) و ئهنجامدهری راسته قینه ی ههر کردارو مهسه لهیه کی نیو ئهم گهردوونهیه. ههر خوداشه بری پروداوه کان به پێی خواست و ئیراده ی خۆی داده نیّت، دهنّا خه لکی له ههر کردو کۆش و ههول و کاریکیاندا ته نها وهك چهند هۆکاریکی رواله تیی ده ره کی دیارن، به لّام هۆ خولقین و قه ده رکاره که ی ته نها خودایه.

۲- (ذوالقرنین) لهو دوو پرسته یه دا وهك (مفعول به) یهك هاتوه که فرمانه که ی له پرسته ی یه که مدا و به پیتی پیشگر (حرف جری) (له) له پرسته ی (مکنا له) دا بۆ په رپوه ته وهو، به لّام له پرسته ی دووه مدا (مکنی) به بی ئهو جوړه پیتانه و، ههر به راسته وخۆ فرمانه که ی بۆ په رپوه ته وه.

۳- ئىمەش پرسیار دەكەين لەسەر ئەوەی داخۆ حیکمەت چییە لە پەڕینەوێ لە
(فعل) بۆ (مفعول) لە پستەیی یەكەمدا بە (حرف جر)ی (مکنا له)، لە
کاتیئێکدا بەبێ ئەو (حرف)ەو پراستەوخۆ لە پستەیی دووهم (مکنى)دا بۆی
پەڕیوەتەو؟ بێنگومان (فعل/فەرمانەکە) لە پستەیی یەكەمدا لە فەرمانەکەیی
نیو پستەیی دووهم لاوازترە، هۆکاری لاوازتر بوونیشی ئەو بۆتەیهیە کە تییدا
هاتوو، چەندین شوێن و بۆتەیی تری قورئانیش دەبینین کە کاریگەرییان لە
هێزی فەرمان، یان لە لاوازیی و لە بزوووتنی و لە دارپشتنەویدا هەیە. فەرمانی
(مکن)ەش لە پستەیی یەكەمدا لاوازه، هەر بۆیەش نەیتوانیوە خۆی پراستەوخۆ
بۆ (مفعول)ەکە بپەریتەو، یان بەبێ شتێکی دی پێی بگات، لەبەر ئەمە
پشتی بە (حرف جر)یکی وەك پیتی (لام) بەستوووە تاكو بە (مفعول)ەکەیی
بگەیهنیت، ئیدی بەهۆی ئەووە بۆی پەڕیوەتەو، هۆی لاوازیی ئەم فەرمانەیی
نیو پستەیی یەكەم ئەوێە لەسەرەتای باسی چیرۆکی (ذوالقرنین) دا هاتوو،
لەمەر سەرەتای کاروباری دەدوێت. وەك زانراویشە کاروبار و مەسەلەکان لە
خاڵی سەرەتایانەو لاوازترن لە کۆتایی یەکانیان. لەبەر ئەم لاوازییەش
ئاتاجی بە (لام)ەکە هەبووە تاكو بۆ (مفعول بە)یەكە بپەریتەو.

به لام له رسته ی دووهم دا ﴿مَامَكْنِي فِيهِ رَحِي خَيْرٌ﴾ فەرمانی (مکن) به هیژه، هەر بۆیهش خۆی به ته نها بۆ (مفعول به) یه که په ریوه ته وه، راسته وخۆ چۆته سه ری. بۆ سیاقی رسته کهش ئه و هیژه ی پێ به خشیووه. چونکه نه

یہ کہم:- ٹھو دہربارہی (ذوالقرنین) دہدویت کہ دواى ٹھوہی پھیدا بووہ و دہسہلائی پی دراوہ و کونترولی بارودوخہ کہی کردووہ و سہرکہوتووہ.

دووم:- له پوټي باسي هيزو تواناي (ذوالقرنين) له بنياتناني بهرېسته كه دا بووه كه پو ټو گه له سته مديده ي بنيات ناوه.

ئهم جیاوازییهی نێوان ههردوو جووره دهسهلاته کهش (تمکین) له نێو ههردوو پرسته کهدا، له جیاوازی یهکی نێوان خویانو دوو پرستهی تری هاوشیوهیان دهچن و لیکهوه نزیکن، ئهو دوو پرسته هاوشیوهشیان له فهرماشتیکی تری خودا له سووپهتی (الانعام) دایه که فهرموویهتی: ﴿أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ...﴾ (الانعام) ... واته:-

(ئایا ئهو بی باوه رانه بههۆی ئاسهواره کانهوه نهیاندیوه و نهیانزانیهوه که له پیش ئهواندا چهندهها نهوه مان لهناو بردوو کاتیکی پیشتر دهسهلات و پایه مان له زهویدا پی دابوون و دهسهلاتداریتیشیان به جوړیکی وابوو که ئیوه مان ئاوا پایه دار نه کردوو).

(دهسهلات رهخساندن له قورئاندا)

ههلوێسته مان له ئاست ووشهی دهسهلات و رهخساندن (التمکین) ی نێو چیرۆکی (ذوالقرنین) دا هاغان ده دات بۆ سه رنجدان لهم بابتهی دهسهلاته له ئایه تهکانی ترو سووره تهکانی تری قورئاندا.. لهم رووه شهوه دهیینین که سیازده جار له قورئاندا وشهکانی (مکن.. یمكن/ واته به فهرمانی رابردوو و رانه بردوو) هاتوون، وهك (مکنا، مکننا کم.. مکناهم.. مکنی.. نمکن.. ولیمکن..) کاتیکی له ههر سیازده جاره که شدا لهم فرمانه وورد دهیینهوه، دهیینین هه مووی براوه تهوه پال تواناو کاری خودا و که ههر خۆی بکهرو کردگاریانهو، هاوه لفرمانیش (مفعول به) یه کان ئهو که سانهن که خودا دهسهلاتی بۆ رهخساندوون یان ئهوانه ن که له مهولا دهسهلاتیان بۆ ده رهخسینیّت.

ئینجا له ئاکامی ههلوێسته کردمان له ئاست ئهم بابته دا ئهم پرێسا روونکراوه یه لئ دهردیینین:- (بکهرو (فاعل) ی فرمانهکانی (مکن.. یمكن) له

قورناندا هەر خودا خۆیه‌تی.. په‌خساندنی ده‌سه‌لاتیش له قورناندا ته‌نها به کارێکی خودا داده‌نریت، ته‌نها بۆ خودایه‌و ده‌خریته پالّ خودا.. ئەم پێسا پوونکه‌روه‌یه‌ش به‌ره‌و پێسایه‌کی باوه‌ردارانه‌ی عه‌قیدییمان ده‌بات که په‌هه‌ندیکی میژوویی و ژیا‌ری هه‌یه، بێگومان خودا هەر خۆی ده‌سه‌لات ده‌دات به‌ سه‌رکرده‌و پێشه‌وا و فرمانه‌روایان، هەر خۆشی مه‌وداو را‌ده‌ی پا‌دشایی و سه‌رۆکایه‌تی و سه‌روه‌رییان بۆ دیا‌ری ده‌کات، بۆیه‌ ئەوان به‌هۆی هه‌یێکی روا‌له‌تی ی خۆیانوه که تییاندا بی‌ت، یاخود به‌هۆی قوده‌رتیکی خۆرسکی خۆیانوه نابنه‌ پا‌دشا و ده‌سه‌لاتدار، به‌لکو ئەوان خۆیان په‌رده‌و رو‌پۆشیکی خودان.

هەر خوداش ده‌سه‌لات و سه‌روه‌ری بۆ گه‌لان و نه‌ته‌وه‌و هۆزو ده‌وله‌تان ده‌ره‌خسینی‌ت و دیسان هەر خوداش بریا‌ری سه‌رکه‌وتن و سه‌رفرازیی بۆ نه‌ته‌ویه‌ک ده‌دات، هەر خۆشی سه‌روه‌ری و ده‌سه‌لات بۆ ده‌وله‌تی‌ک دیا‌ری ده‌کات، بالا‌ ده‌ستی و سه‌ربه‌خۆیی‌ش به‌ گه‌لی‌ک ده‌دات. هه‌روه‌ها خودا هەر خۆی را‌ده‌و بارستایی رووداوه‌کان دیا‌ری ده‌کات، به‌خواستی خۆی کاره‌ساته‌کان له واقیعه‌دا ده‌خولقینی‌ت، کاروباره‌کانیش به‌رپۆه ده‌بات، دیا‌ره هه‌یج شتی‌کی‌ش له‌هەر جی‌گه‌یه‌کدا ته‌نها به‌رپێگه‌دانی خودا و ته‌قدیرو خواستی خۆی نه‌بی‌ت، روونا‌دات.

ئهمه‌ش پێسایه‌کی باوه‌رداری‌تی، و، راستیه‌کی قورئانیه که گه‌لی‌ک له نایه‌ته‌کانی قورئان جه‌ختیان له‌سه‌ر کردووه..

دیا‌ره هه‌ندی‌ک که‌س له خه‌لکی له‌م راستیه به‌ئاگا ده‌بن له کاتی‌کدا له هۆیه‌کانی په‌یدا‌بوونی ده‌وله‌تان و له هۆکاره‌کانی به‌زین و تیشکانیان ده‌کو‌لنه‌وه. له کاتی‌کی‌شدا دیراسه‌ی ده‌سه‌لاتداری‌تی پێشه‌وايان و حوکمی سه‌رکرده‌کان ده‌که‌ن و سه‌رنج له مملانی‌ی سه‌ر حوکم و ده‌سه‌لات ده‌ده‌ن، ئەم پێسایه‌یان بیرده‌چیته‌وه.. هه‌روه‌ها له کاتی‌کی‌شدا باسی رووداوه‌ سیاسی و سه‌ربازی و جه‌نگیه‌کان ده‌که‌ن و هه‌وا‌له‌کانیان ده‌گێرنه‌وه و ده‌بیست، دووباره له‌م پێسا خوداییه به‌ئاگا ده‌بن و له‌یادیان ده‌چیت.

بهراستی هېچ پروداوېك نايه ته ئاراوه تهنه به فرمانی خودا نه بیټ.. هېچ شتیکیش به دبی نایه تهنه به فرمانی خوی نه بیټ.. هېچ حاکمیکیش لاناچیت تهنه به فرمانی خودا نه بیټ، هېچ که سیکیش نابیټ به حاکم تهنه به فرمانی خودا نه بیټ..

هر سوپایه کیش تهنه به فرمانی خودا سهرده که ویت.. هر نه ته وهیه کیش تهنه به فرمانی خودا بالاده ست ده بیټ، هېچ ده وله تیکیش به فرمانی خودا نه بیټ، بیدار نابیټه وهو دانامه زریټ، هېچ شارستانه تیکیش به فرمانی خودا نه بیټ، نایه ته کایه وهو دروست نابیټ..

﴿إِنَّا مَكْنَأُ لَهُ فِي الْأَرْضِ وَءَايَتُهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا﴾ (٨٤) الكهف ..

دیارده کانی ئه وه ده سه لات ه ی که خودا به (ذوالقرنین) ی به خشیبوو

قورئان ئاماژه ی بو ئه وه ده سه لات ه کردووه که خودا به (ذوالقرنین) ی به خشیبوو، ههروه ها دیارده کانی ئه وه ده سه لات ه یشی به برکه یه کی کورتی گشتی خستوته پروو که له فرمانیسته که ی خوادا هاتووه: ﴿وَءَايَتُهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا﴾ .. واته (دوای نه وه ی ده سه لات یکی گه وره مان به (ذوالقرنین) به خشی، هه موو هوکارو ئامرازیکی حوکم و فته ی ولاتان و سهرکه و تنمان بو دابین کرد).

هوکاریش (السبب) ئه و ئامرازه یه که ده سه لات و فرمانه وهایی پی به ده ست ده هینریټ و، ئه و رینگایه شه که به ده سه لات ه که ی ده گیه نیټ.. هوکاره کان ئه و دیاردو و روا له ته ماددیانه ن که ده سه لات و سهره وه یی به دی دین، سا ئیتر له بواری نابوو رییه وه بیټ، یان سیاسی، یان سهر بازی، یان جهنگی، یان پیشه سازی، یان شارستانی و ژیا ری..

خوداش هۆیه‌کانی حوکمرانی و فه‌قی ولّاتان و، هۆیه‌کانی بیناسازی و ناوه‌دانکاری و، هۆیه‌کانی ده‌سه‌لّات و سه‌ردارێتییشی به (ذوالقرنین) به‌خشیبوو، جگه له چەندین هۆی تر..

(ابن عباس) و خۆیندکاره‌کانیشی ئهو هۆکار و (سه‌به‌ب) هی نیۆ ئایه‌ته‌کان به (زانست / العلم) لێکداوه‌ته‌وه، به‌مانای (اتیناه علما تمکن به من الفتح والنصر و السیاده) — واته (زانستی وه‌هامان پێ به‌خشیبوو که به‌هۆیه‌وه توانیی فه‌تھ‌کردنی ولّاتان و سه‌رکه‌وتن و ده‌سه‌لّات به‌ده‌ست بێنیت).

(قتاده)ش گوتویه‌تی:— (وشه‌ی (سبب) له ئایه‌ته‌که‌دا پله‌و پایه‌کانی سه‌ر زه‌وی و پیشه‌وایه‌تی و پیشه‌نگییه‌تی).

(عبدالرحمنی کورپی زه‌ید)یش گوتویه‌تی: (هۆکار (سبب) ه‌که‌ فێزکردنی زمانه‌کانی گه‌لان بووه، چونکه (ذوالقرنین) جه‌نگی له‌گه‌ڵ هیچ گه‌لێکدا نه‌ده‌کرد هه‌تا فێری زمانه‌که‌یان نه‌بوايه).

به‌لام هه‌ندێک له‌وانه‌ی هه‌واڵ و به‌سه‌رهاته‌کانیان له‌ پێی ده‌قه ئیسرائیلییه‌کانه‌وه گێڕاوه‌ته‌وه ته‌نها په‌نایان بۆ ئه‌فسانه‌کان بردووه، له‌باره‌ی دیارده‌کانی ئهو ده‌سه‌لّات و دیاریکردنی هۆیه‌کانیه‌وه چەندان ئه‌فسانه‌ و خورافات و ته‌ی هه‌لبه‌ستراوی جووله‌که‌کانیان هێناوه‌ته‌وه که زۆر دوورن له‌ راستیه‌وه.. هه‌ر لهم ڕووه‌وه (امام / ابن الکثیر)یش به‌سه‌رهاته‌یکێ خۆشی گێڕاوه‌ته‌وه که گفتوگۆیه‌کی نیۆان (معاویه‌ی کورپی ابوسفیان) و (کعب الاحبار) ه‌و که (ابن الکثیر) خۆیشی لێکدانه‌وه‌یه‌کی نایابی خستۆته‌ سه‌ر گفتوگۆکه‌یان. به‌سه‌رهاته‌که‌ش به‌م جۆره‌یه‌:—

(له سعیدی کورپی ابو هاله‌وه گێڕاوه‌ته‌وه، که‌وا (معاویه‌ی کورپی ابوسفیان به (کعب الاحبار)ی گوتوو: (تۆ ده‌لێیت گوايه (ذوالقرنین) ئه‌سپه‌که‌ی خۆی به‌ کۆمه‌له‌ ئه‌ستێره‌یه‌که‌وه به‌ستۆته‌وه، ئایا ئه‌مه‌ وایه‌؟

(کعب) یش له وه لāmدا پیتی گوتووه:-(نه گهر واشم گوتیت ههر دهچیته ژیر سایه ی نهو مانایه ی که خودا ده فهرموویت: ﴿وَعَالَيْنَهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَّأً﴾.. (ابن الکثیر) یش له لیكدانهوی نه م گفتوگویه دا، گوتویه تی:- (نهو بیروپایه ی کعب که معاویه نکوولی لیکردووه، راست و دروسته و، معاویه ش له سهر هه قه لهو نکوولی لیکرد نهیدا.. چونکه ههر خودی (معاویه) وتهیه کی ده باره ی (کعب الاحبار) ههیه و له بارهیه وه گوتویه تی: (ئیمه تاقیمان کردبووه و درۆمان لی دیبوو).

واته له وهی که دهیهینا نه که له وهی که له لاپه ره کانی ته و راتیانه وه دهیهینا، دیاره نه وهی نیو لاپه ره کانیشیان زۆربه ی لهو ده قه ده سه لهبستانه ی (ئیسرا ئیلیات) وه بوون که زۆربه ی نهو ده قانه ش گۆررا و ده سکاریکرا و نووسرا وه و خولقی ترا و بوون، ههر بۆیه ش له کاتی باسی ههر به سه رهاتیک که له ده قه کانی قورئانی خودا و سوننه تی پیغه مبه ره که یه وه هی ترا بیت، هیچ پیو سیستیه کمان به گشتی به و سه رچا وه ناراستانه نابیت، چونکه ههر له و سه رچا وه ناراستانه وه شهرو خراپه یه کی زۆرو پشیویه کی گه وه ره ش به سه ره خه لکی دا هاتو وه. لیكدانه وه که ی (کعب الاحبار) یش بو فهرمایشتی خودا ﴿وَعَالَيْنَهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَّأً﴾ و په نابردنی بو لاپه ره کانی خویان که بیانکاته به لگه له سه ره نه وهی گوایه (ذوالقرنین) نه سه په که ی خۆی به کۆمه له نه ستیره یه که وه به ستیته وه، نه وه بیگومان لیكدانه وه یه کی ناراست و ناهه مواره، چونکه هیچ ریگه یه که له به رده م مرو ف دا بو نه و مه به سه نه نییه که وا بو ئاسمانه کان به رز بیته وه و ئاژه لیکی به نه ستیره وه به ستیته وه.

خۆ نه گهر خودا ده باره ی (به لقیس) ی شاژنیش فهرمو بیت ی: ﴿وَأُوتِيتَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ﴾ مه به ستی له وهیه که ههر ئامراز و که ره سه یه کی پیو سیست له وانیه ی بو پادشایان ده سه به ره ده کریت به ویش درا وه. (ذوالقرنین) یش ههر له م چوار چی وه

شياوو ئاسايىيە دابووه.. خدا ھۆكارو ئامرازەكانى بۆ مەيسەر كردووه.. واتە رېگەو بانو ئامرازە پېويستەكان بۆ فەتح كردنى ھەرىم ناوچەو سەوزايىيەكانو ولاتان و خاك و زەوى و زارى ترو، كەسانى بىباوەرو شۆيىنكەوتوانى (شېرك)ىشى بۆ سەر شۆرو لاواز كردوون. ئىدى ھەر شتىكى (وہك ھۆكار) پېويست بوو بىت پىتى بەخشيوو، خوداش ھەر خۆى زانايە لەم رووہوہ^(۱).

-ذوالقرنین- ھۆكارەكانى گرتۆتەبەر

خودا (ذوالقرنین)ى لەسەر زەوى پايدار كردو، ھۆكارو ئامرازەكانى بۆ سازو ئامادە كرد بۆ بەدى ھىنانى حوكمو دەسلەتدارىتىو سەرکەوتن.

قورئانىش ئەو بەسەرھاتەى گىراوہتەوہ كە خودا پىتى بەخشيوون، بىگومان بەچاكىش بەكارى ھىنابوونو بەگەرى خستبوونو مامەلەى لەگەلدا دەكردن.

خوداش لەبارەىيەوہ فەرمووبەتى: ﴿فَأَنبَغِ سَبَّأًا ۝۸۵﴾ الكهف ﴿۸۵﴾، واتە: (ذوالقرنينىش ئەو ھۆكارو ئامرازەكانى گرتەبەر.. ئەمەش بەلگەىە لەسەر چەلەنگى و ژىرى و زىرەكىى (ذوالقرنين).

زۆرىشن ئەو كەسانەى كە خودا لەدياردەكانى تواناو لە ھۆكارو ئامرازەكانى پايدەدارىتيان پىدەداتو بەرەو سەرکەوتن و بالادەستى و سەرورەى دەپۆن.. ھەندىك لەو ھۆكارانەش ماددىي بەرچاوو ھەست پىكراون، ھەندىكى تريشيان بەھادارو مەعنەويين وەك وريايى و زىرەكىو، تەندروستى و ھىزو كەسىتى و پىكەوہ ھەلكردن لەگەل خەلكىداو، كاتو تەمەنو.. ھتد..

ھەرەھا زۆرىشن ئەو كەسانەى كە ھۆيەكانى سەرکەوتن و پايدەدارىتيان بۆ ھەرەخسىتو، بەلام ھەموويان سوود لەو ھۆكارو ئامرازانە وەرناگرن كە خودا بۆيان

(۱) تەفسىرى (ابن الكثير) بەرگى سىيەم، لاپەرە (۱۰۱).

دهره خسیئیت، به لکو زۆریه ی ئه و که سانه ئه و که ره سه و هۆکارانه په رش و بلاوده که نه وه و نیا ن ده که ن و، سوود له ده رفه ته که وه رنا گرن و، مونا سه به کان ناقۆزنه وه و، بارودوخ و کاته گونجا وه که ش به هه ل نابینن بۆ خۆیا ن، ئیدی به م هۆیه شه وه بۆنه و مونا سه به ی لواویان له کیس ده چیت.

که میشن ئه و که سانه ی که سوود له و که ره سه به خشرا وانه ی خودا وه رده گرن و به چاکی مامه له ی پی ده که ن و ده یا نقۆزنه وه، هه ر ئه وانیش که سانی زیره ک و ژیرن.

بیگومان (ذوالقرنین) یش له و که سه که م و ده گمه نانه بو وه و، هه موو هۆکاره کانی گرتۆته به ر.

ئه م بر گیه ش که ده رباره ی گرتنه به ری هۆکاره کانه، واته بر گه ی ﴿فَأَنْبَعَ سَبَّأً﴾ سێ جار هاتوه، چونکه سێ گه شتی جه نگی جیهاد کاری ئه نجام دا وه، گه شتیکیان بۆ پوژئاوا و، گه شتی دووه میش بۆ پوژه له لات و، سییه م گه شتی شی بۆ باکوور بو وه:-

﴿فَأَنْبَعَ سَبَّأً ۝۸۵ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ ۝۸۶ الْكُهْفَ...﴾ ﴿ثُمَّ أَنْبَعَ سَبَّأً ۝۸۷ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ ۝۸۸ الْكُهْفَ...﴾ ﴿ثُمَّ أَنْبَعَ سَبَّأً ۝۸۹ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَيْنِ ۝۹۰ الْكُهْفَ...﴾

ئاوابوونى خۇر ئە كانياويكى تېكەل ئە قورى رەش دا

قورئانی پیرۆز هه‌وایی گه‌شتی یه‌که‌می (ذوالقرنین) ی به‌م فه‌رمایشته‌ی خودا را‌گه‌یاندوو ه که فه‌رموو یه‌تی: ﴿حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ ۖ﴾. دیاره ئه‌م گه‌شته جیه‌ادکاری به‌ره و خۆئاوا بووه وه‌ک له‌وته‌یه‌کی پی‌شته‌ماندا ده‌رباره‌ی (ذوالقرنین) با‌سمان کردو گوتمان ئه‌و (کو‌رش‌ی فارس) بووه‌و، ئه‌م سه‌فه‌ره‌شی وه‌ک هه‌له‌مه‌تی‌ک بۆ سه‌ر مه‌مله‌که‌تی (لی‌دی‌ا) ی یۆ‌نانی بووه‌و، پای‌ته‌خته‌که‌یان که شاری (سار‌دیز) بووه، دا‌گیر کردوه، پا‌دشاهه‌شیان که ناوی (کرۆ‌سیس) بووه به‌دیل گرتوه‌.

شارى (ساردىز) پش كەوتبۇوھ سەر دەرپاي (ئىجھ) لھ نرىك شارى ئىستاي (ئىزمىر)ى توركباوھ.

نایه ته کەش ئەو هەواڵە مان پێ دەدات کە (ذوالقرنین) گەشتۆتە خۆڕئاوا، واتە
 شوینی ئاوابوونی خۆر. وەک زانراویشە زەوی دەسوورپێتەو، خۆریش هەر
 دەسوورپێتەو. دیارە شوینی خۆرئاوابوون (مغرب الشمس) لەراستیدا ناوچەیەکی
 دیاریکراوی لێ ئاوابوونی نییە، چونکە خۆر تەنها یەک خۆرەلالت، یەک
 خۆرئاوای نییە، بەلکۆ چەندان خۆرەلالت و چەندان خۆرئاوای هەیە، لەم
 بارەیه شەو خۆدا لە قورئاندا فرمویەتی: ﴿فَلَا أَقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ إِنَّا
 لَقَدِرُونَ﴾ (المعارج ٤٠) .. کەوابوو بە گوێرەی ئەوێ کە بینەرێان تەماشاکاران لە
 هەر پارچەیەک لە پارچەکانی زەوییه وە بۆ شوینەکانی هەلالتی خۆر و ئاوابوونی
 بڕوانن، وای دادەنێن کە چەندین خۆرەلالت و خۆرئاوا هەیە.

ههروهه به گويږي ئه و ناوچانهش كه خوربان ليوهه لډيت و، كه خوربان ليوه
 ئاوا دهبيت، چندين خوره لات و خورئاوا ههيه، پاشان به گويږي وهرزه كاني سالو
 به گويږي مانگه كان و روزه كاني ساليش هه چندين خوره لات و خورئاوا ههيه..
 ئيدى شويى ئاوابوونى خور، له راستيدا ئه و خورئاوايه نييه، به لكو ئه وهيه كه
 له بهرچاوى بينه ران وايه.

(سيد قطب) ده لیت: (مغرب الشمس/ شويى ئاوابوونى خور): ئه و شويى هه كه
 بينه ده بينيت خور له پشت ئاسووه ئاوا ده بيت. ئه مهش به گويږي جينگاكان
 جياوازو گورپاره.. بو نمونه هه نديك شويى وا ههيه بينه راي ده بينيت كه خور له
 پشت چيايه كه وه ئاوا ده بيت، له هه نديك شويى تريشدا ده بينيت كه خوره كه له
 ئاوا ده بيت، وه كه له ئوقيانوسه فراوانو ده رياكان دايه، له هه نديك جينگه
 تريشدا ده بينيت خور له نيو لم دا ئاوا ده بيت ئه گه ر له بيابانيكي ديارو فراوانى
 دوورو مه و دادا بوو كه تا چاو پرېكات هه ر بيابان بيت^(۱).

ئهمه ده رباره ي شويى خور ئاوابوون.

به لام ئاوابوونى خور له كانياويكي تيكه ل له قورې ره شدا (في عَيْنِ حَمَةٍ)،
 ئه وه بو هه ر پيشت له م چېركه دا باسما كرده و گوتما: ناوچه ي (ئيرميز) كه
 (ذوالقرنين) پيى گه يشتوه كه نداوى زورى تيدايه، له ناودار ترينيان كه نداوى
 (هرمس) و (مه ندريس) و (كه نداوى ئيزميره). قولايى كه نداوى (ئيزمير) يش بو
 ناوه وه به ئەندازەى سەدو بيست كيلومه تره و، ئاوى پروبارى (غديس) يشى ده رژيته
 ناو، كه ناويكى ليله و قورې پاشماوى گرگان و خولئ سوورى تيكه له و له سه ر
 به رزايى (ئه نادول) وه تىي ده رژيت، هه ر جاريكيش پروباره كه رووه و كه نداوى
 (ئيرميز) پروات، خيڙايى رۆشتنه كه ي زياد ده كات.

(۱) سيد قطب/ في ظلال القرآن، بهرگى چوارم، لاپه ره (۲۲۹۱).

کاتیک (ذوالقرنین)یش لهو مهوقیعهدا وهستاوه، که پروباری (غدیس) دهپرژێته نێو کهنداوی (ئیزمیر)هوه، (واته دواى فەتحکردنى شارى (ساردیز)ى پایتهختى مهمله کهتى (لیدیا) سهرنجى وینهى سینییه بازنهیییه کهى خۆرى داوه، که چۆن دهکهوێته شوینی پڕانی ئاوی پروباره که له کهنداوه که داو، دیویه تى (سوورایى قوربه سووره کهو قوربه رهشه کهش)، که پروباره که فریى ده داته نێو کهنداوه که وه تیکه لى ئاوه که ده بن و له ئه نجامى ئهم ئاوێته بوونه شدا له دووره وه وای بینیه، که گوايه خۆره که ده کهوێته نێو ئه و رهشاوه قورینه وه .. له وانه یه ههر ئه مهش ئه و کانیاه تیکه لى قوربه رهشه که (العین الحمئة) ه که بیته، که قورئان باسی کردوه .. خوداش ههر خۆى ده زانیت چۆنه .. (والله اعلم)

ئایا (ذوالقرنین) یش پیغه مبه رێک بووه؟

قورئان هه وائی ئه وه شی پى راگه یاندووین که وا کاتیک (ذوالقرنین) گه یشتو ته به شی خۆرئاوای زه وى، گه لیکی له ویدا به دى کردوه: ﴿قُلْنَا يٰذَا الْقَرْنَيْنِ اِمَّا اَنْ تُعَذِّبَ وَاِمَّا اَنْ نَّخَذَ فِيْهِمْ حُسْنًا﴾ مانای پوه ته و ده رکه و تووی ئایه ته کهش ئه وه یه، بێگومان خودا ئه و فره مایشته ی خۆى وه ها پى راگه یاندوه، که کاتیک به سه ر ئه و گه له دا سه رکه و تووه، سه رپشکی کردوه چۆن هه لئس و که وتیان له گه لدا بکات، سا ئیتر به خواستی خۆى سزایان بدات، یان لییان ببوریت و به چاکى و به خوشی مامه لیه یان له گه ل دا بکات.

زانایانیش رای جوړاو جوړیان له سه ر لیکدانه وه ی ئهم فره مایشته ی خودا هه یه، که وا ئاراسته ی (ذوالقرنین) ی کردوه و (له و فره مایشته نه ده چیت، که ئاراسته ی پیغه مبه رانی کردوه)، پاشان ههر بۆیه ش زانایان رای لیک جودا و جیاوازیان له سه ر پیغه مبه ریتى (ذوالقرنین) هه یه. بۆ نموونه: (هه ندیک له زانایان وای بۆ ده چن که وا

ئەم پیاوھ پێغەمبەرێک بوو، ئەو فەرمايشتهی خوداش دەکەنە بەلگەی پالپشت
بۆ بۆچوونەکیان کە فەرموویەتی (قُلْنَا يٰذَا الْقَرْنَيْنِ ..) = (گوتمان ئەی ذوالقرنین تۆ
دەتوانیت سزایان بەدەیت، یان چاکەیان لەگەڵدا بکەیت..).

ڕووکاری هێنانەوێ ئایەتەکش بەبەلگەیک بۆ بۆچوونەکیان ئەوێه کە
فەرمايشته کە راستەوخۆ لە خوداوە تەنها بۆ پێغەمبەرێک ڕادەگەیەنرێت.. جا
مادام خودا ئەو فەرمايشتهی پێ فەرموو، کەواتە ئەویش (ذوالقرنین)
پێغەمبەرێکە لە پێغەمبەرانێ (خودا).

چەند زانیایەکی تریش نکوڵی دەکەن لەوێ کە (ذوالقرنین) پێغەمبەرێک بوو
بێت، بەلکو گوتویانە:

(ئەو پیاویکی صالحی خودا و پادشایەکی دادپەرور بوو).. پاساوی نکوڵی
کردنیشیان لەو پێغەمبەرێتی یە، ئەوێه کەوا پێغەمبەرێتی (النبوة)ی هیچ
کەسێک ناسەلمینرێت تەنها بەبەلگەیکە شیاو و پەسند کراو نەبێت، بەلگەکش
دەبێت ئایەتێک، یان فەرموودەیک (صحیح) بێت.. جا لەبەرئەوێ ئێمەش هەتا
ئێستا ئەو بەلگەیکەمان نیە، ئەوا ناشیت بڵێن ئەو پێغەمبەر بوو، چونکە بەم
وتە (گەر بڵێن پێغەمبەر بوو) ئەوا یەکیکی تر لەنێو پێغەمبەراندا دادەنێن کە
تیایاندا نییە و لەوان نیە.

کۆمەڵێکی تریش لە زانیان لە ئاست ئەم مەسەلە پێغەمبەرێتییهیدا
بێدەنگ بوون و هیچ ڕاو بۆچوونێکیان لەسەری دەرنەبرێو.. لەم بارەیهشەو
گوتویانە: (ئێمە نالێین ئەو پیاوھ پێغەمبەرێک بوو، چونکە ئەم وتە ئاتاجی بە
ئایەتێک یان فەرموودەیک راست (صحیح) هەیە. ئایەت و فەرموودەش لەم
بارەیهو نیە، هەرۆها نکوڵی لە پێغەمبەرێتییهکەشی ناکەین لەبەر گریمانی
ئەوێ نەبادا پێغەمبەرێک بوو بێت، چونکە وەک ئاشکرایە قورئان باسی هەموو

پێغه‌مبه‌رانی نه‌کردوو و ناوی گشتیانی نه‌هێناوه: ﴿وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ...﴾ (النساء ١٦٤)

جا ئه‌گەر ئێمه‌ش بِلَیْن (ذوالقرنین) پێغه‌مبه‌ر بووه‌و، له‌ هه‌مان کاتدا پێغه‌مبه‌ریش نه‌بوو بیّت، ئه‌وا خستوو مانه‌ته‌ نیۆ ریزی ئه‌و پێغه‌مبه‌رانه‌ی خوداوه که له‌وان نیه، ئه‌مه‌ش هه‌له‌یه‌ که.

خۆ ئه‌گەر نکوولێ له‌ پێغه‌مبه‌ریتیشی بکه‌ین له‌ کاتی‌کدا (گریمان: پێغه‌مبه‌ریک بووه) ئه‌وا یه‌کیک له‌ ریزی پێغه‌مبه‌ران ده‌که‌ینه‌ ده‌ره‌وه، ئه‌مه‌ش هه‌ر هه‌له‌یه‌ که.

جا له‌به‌ر ئه‌وه‌ی به‌لگه‌یه‌ک بۆ سه‌لماندنی پێغه‌مبه‌ریتێ و، به‌لگه‌یه‌کیش بۆ نکوولێ لی‌کردنی پێغه‌مبه‌ریتێ یه‌که‌یمان له‌به‌رده‌ستدا نییه، بۆیه‌ راست و دروستتر ئه‌وه‌یه‌ که لیتی بێ‌ده‌نگ بێن، که‌واته‌ ئێمه‌ له‌گه‌ڵ ئه‌و کۆمه‌له‌ زانییه‌دا بێ‌ده‌نگن له‌ ئاست مه‌سه‌له‌ی پێغه‌مبه‌ریتیی (ذوالقرنین) داو، ناشزانین ئایا (ئهو) پێغه‌مبه‌ریک بووه‌ یان نا؟

ئه‌مه‌ سه‌ره‌پایی ئه‌وه‌ی مه‌سه‌له‌که‌ هه‌ردوو بۆ چوونه‌که‌ش له‌خۆ ده‌گریت و ئه‌گه‌ری راستی و شیاویی هه‌ردووکیان له‌نا‌رادایه. به‌لام لی‌رده‌ا بێ‌ده‌نگ بوون له‌سه‌ر ئه‌و بۆچوون و مه‌سه‌له‌یه‌ له‌گه‌ڵ توێژینه‌وه‌ی مه‌نه‌ه‌جیی زانستیانه‌دا ده‌گو‌نجیت، چونکه‌ ناشیّت ئێمه‌ هیچ وته‌و بیرو‌پرایه‌ک بدرکێنین ته‌نها به‌زانست نه‌بیّت.

پشت به‌هیچ شتی‌کی‌ش نابه‌ستین ته‌نها به‌ به‌لگه‌ نه‌بیّت، دیاره‌ له‌م باره‌یه‌وه زانست و به‌لگه‌مان له‌لا نییه. خۆ ئه‌گەر (ذوالقرنین) پێغه‌مبه‌ریک بوو بیّت، ئه‌وا هیچ ئاسته‌نگیک (اشکال) له‌ فه‌رمایشته‌که‌ی خوادا نییه که فه‌رموویه‌تی: ﴿قُلْنَا يٰذَا الْقَرْنَيْنِ﴾، چونکه‌ دیاره‌ خودا راسته‌وخۆ پێغه‌مبه‌رانی دواندوو و پروی فه‌رمایشتی تی‌ کردوون.

یان ئەگەر پێغه مبه‌ری‌کیش نه‌بووی‌ت، هەر رپی تی‌ده‌چیت، چونکه
 فهرمایشته‌که‌ی خدا ﴿يَذَا الْقَرْيَنِ اِمَّا اَنْ تُعَذَّبَ...﴾ سێ گریمان له‌خۆ ده‌گری‌ت:-

۱- له‌وانه‌یه‌ی خدا ئەم فهرمایشته‌ی به‌ پێغه‌مبه‌ری‌ک فهرموو بی‌ت که له‌گه‌ڵ
 (ذوالقرنین) بووه له‌ نیو سوپاکه‌یداو، ئەم پێغه‌مبه‌ره‌ش ئەو فهرمایشته‌ی
 خودای به‌ (ذوالقرنین) گه‌یان‌دی‌ت.

۲- له‌وانه‌یه‌ی خدا به‌ ئیلهامی‌ک ئەوه‌ی خستی‌تته‌ نیو بیرو هۆشی (ذوالقرنین)ه‌وه
 وه‌ک چۆن سرووش و (وه‌حی)ی به‌دایکی (مووسا) گه‌یان‌دووه (سه‌ره‌پایی ئەوه‌ی
 دایکی (مووسا) پێغه‌مبه‌ری‌کیش نه‌بووه) که ئەو ئامرازه‌ مسۆگه‌ر کراوه‌ بۆ
 پاراستنی (مووسا) به‌کاربه‌ی‌نی‌ت.

۳- له‌وانه‌شه‌ ئەم رسته‌یه‌ گێڕانه‌وه‌یه‌کی (ذوالقرنین) بی‌ت له‌گه‌ڵ ئەو گه‌له‌
 به‌زی‌نراوه‌ی ژێر ده‌سه‌لاتی و ئەو وڵاته‌ فته‌ح کراو و رزگارکراوه‌دا، که‌ خودا
 کردبویه‌ ده‌سه‌لاتدار له‌سه‌ریانو، سه‌ربه‌ستیشی کردبوو، که‌ چۆن هه‌لسوکه‌وت و
 مامه‌له‌یان له‌گه‌ڵدا بکات، ئایا سزایان بدات یان لیان ببوریت و...؟! هتد...

ئیمه‌ش هیچ به‌لگه‌یه‌کی راست و یه‌کلاکراوه‌ی که‌سی‌کمان له‌م باره‌یه‌وه‌ نیه‌،
 ئەمه‌ش له‌بهر نه‌بوونی یه‌کلاکهره‌وه‌یه‌کی مه‌سه‌له‌که‌ به‌لای ئەوه‌دا، که‌ پێغه‌مبه‌ر
 بووه‌، یان به‌لای ئەوه‌دا، که‌ پێغه‌مبه‌ر نه‌بووه‌..

ده‌ستووری دادپه‌روه‌ران‌ه‌ی (ذوالقرنین)

کاتی‌ک خودا (ذو القرنین)ی سه‌رپشک کرد له‌ هه‌لسوکه‌وت له‌گه‌ڵ وڵاته‌
 فه‌تحکراوه‌کانداو، له‌ مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ گه‌له‌ به‌زی‌ووو ژێر ده‌سته‌کانیدا، هیچ
 سه‌تمی‌کی نه‌کردو نه‌یچه‌وساندنه‌وه‌و، زو‌لم و زۆرداری‌شی له‌سه‌ریان پیا‌ده‌ نه‌کرد،
 هه‌روه‌ها ئەو سه‌رکه‌وتن و سه‌رپشک بوونه‌شی نه‌کرده‌ ده‌رفه‌تی‌ک بۆ زه‌برو زه‌نگو

ملهوپی و خراپه کاری، به لکو (ذو القرنین) پێساو دهستووری خۆی له مامه له کردن له گهڵ ئه و گه له دا پوونکرده وه و گوتی: ﴿قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ اِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُّكَرًا﴾ (٨٧) وَأَمَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءُ الْحُسْنَىٰ وَنَسْقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا (٨٨) الكهف ﴿٨٨﴾.

له م دوو نایه تهی سووره ته که دا ئه و دهستووره دادپهروه رانهیهی پوون کردۆته وه و، که به لگهیه که له سه ر باوه رداریتی و خواپه رستی و ته قوای (ذو القرنین) و، له سه ر شاره زایی و زیره کییه که ی و، له سه ر دادگه ریتییه که ی و چاکه خوازی و په حم و به زه بیشی.

بێگومان ئه و خه لکه بێ باوه رهی که (ذو القرنین) له جه نگدا به زانده بوونی و لا ته که یانی فه ته کردوه، له یه ک پله و ئاستی تیگه یشتندا نه بوون و، هه مووشیان یه ک جو ره سیفه ت و خو و نه ریتیان نه بووه، هه ر بۆیه ش ناشیت یه ک جو ره مامه له له گه ل هه موویان دا بکریت.

ئه وان دوو جو ره که س بوون، ئیماندار و کافر، چاکه خواز و سته مکار.. جا نایا له مامه له کردنیاندا یه کسان ده بن؟ (ذو القرنین) گوتویه تی: (سه باره ت به سته مکاری بێ ئیمان، ئه و سزای ده ده ی، به هو ی سته م و بێ باوه ریتی یه که یه شییه وه سزا و نازاری ده ده ی، ئی شه ش له م سزادانه یدا دادپهروه رین، چونکه ئه وه سزا و نازاردانی نی و دنیا یه تی، سزایه کی تری شی له ئاینده دا ده دریت که سزای پوژی دوایی یه کاتی که بۆ لای خودای پهروه ردگاری ده گه ریتیت شه وه، ئه و سزایه شی له قیامه تدا سزایه کی هیجگار توندو به نازاره (عذابا نکرا)..

له و نایه ته دا (عذابا نکرا) ئه و نازار و شه که نه ده تانه تونده یه که خه لکی رقیان لییه تی و به نازاری کی هیجگار توندو تیژ و ناخو شی داده نی ن. به لام سزایه کی عادی لانه یه و به پیی حوکی دادگه رانه ی خودا خو یه تی، چونکه شایسته ی ئه و

سزایه‌ن، قورئانیش جیاوازی له نێوان وشه‌ی (منکر) و (نکر) دا کردووه... بۆ نمونه: (منکر) ئهو کاره ناره‌واو پووجه‌یه، که له شه‌رع و دینی خوادا هه‌رام کراوه، که دڵ و ده‌روونه پر له باوه‌ره‌کانی ئیماندارانیش به خراپی داده‌نێن و ره‌تی ده‌که‌نه‌وه و به‌ریه‌ره‌کانی ده‌که‌ن و نکوولی لێ ده‌که‌ن. (نکر) یش ئهو کاره و مه‌سه‌له گرانه‌یه، که هه‌ندیک که‌س نکوولی لێده‌که‌ن و خۆیان لێ دوور ده‌خه‌نه‌وه و به‌شتیکی ره‌ت کراوه و هه‌له‌ی داده‌نێن...

به‌لام له حه‌قیقه‌تدا شتیکی راست و دروست و په‌سندکراوه له شه‌رع و حوکمی خوادا له ته‌قدیری و کرداری و خواستی دا، چونکه سته‌مکاری له سته‌مدا رۆچووی بێ‌باوه‌ به‌پێی ده‌ستووری (ذو القرنین) دوو جار سزا دراوه، جاریکیان له دنیا دا و به‌ده‌ستی خۆی، جاریکی تریش له رۆژی قیامه‌تدا، کاتی‌ک خوادا سزایه‌کی گه‌وره‌و توندی ناخۆشی ده‌دات.

سه‌باره‌ت به‌ مروّفی باوه‌رداری چاکه‌خوازیش، ئه‌وه بینگومان له (ذو القرنین) هه‌و نزیك بووه و پاداشتی چاکی داوه‌ته‌وه، خه‌لاتی باشی پێ به‌خشیوه‌وه، به‌خۆشی و نه‌رمی و زه‌رده‌خه‌نه‌و سۆزو خۆشه‌ویستییه‌وه له‌گه‌ڵیا دواوه...

﴿...فَلَهُ جَزَاءُ الْحَسَنَىٰ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا﴾ (الكهف)

(په‌روه‌رده‌کردن به‌ پاداشت و سزا)

ده‌شیت ئهو هه‌لسوکه‌وته‌ی (ذو القرنین)، له‌گه‌ڵ ئهو گه‌له‌دا بیه‌تیه ده‌ستووریک بۆ گشت حاکم و به‌رپرسیاریک، که مامه‌له له‌گه‌ڵ که‌سانی تردا ده‌کات، هه‌روه‌ها ده‌شیت خودی (ذو القرنین) یش، بیه‌تیه نمونه و پێشه‌نگی‌کی باش بۆ هه‌ر حاکی‌ک یان لێپه‌رسراویک. پێویستی‌شه هه‌ر که‌سی‌ک له‌وانه‌ی له واقیعی به‌جیه‌ینانی فه‌رمانداری و پابه‌ندی کارکردن ده‌کۆلنه‌وه، خوازیاری چاکسازین له فه‌رمان و

فهرمانگه كانداو، شیوازی به پڕۆه بردن چاك ده كه، پتۆسته سه رنجیكى قوول لهو دهستووره بدهن و هه لۆیسته یه كى درێژى له ئاست دا بكه، فرمان (وظیفه) ش له م سهرده مه ماندا تووشی شیواندن و، خراپیی كارکردنی فرمانبهران بووه و، چه ندان ناهه موواری و به دکاری و لادانی به سه ر داهینراوه. بنچینه ی هه لسه نگاندن و پاداشت و خه لاتى هه ر فرمانبهریکیش به نده به راده ی پابه ندیی فرمانبهره كه به رژی مه وه و، به خیرایی خزمه تکردنی لیپرسراوه كه ی و خۆ لى نزیک کردنه و ی و، ریا و مه رایى بۆ کردنی. ئیدی تاكه ئومیدی فرمانبهران هاتۆته سه ر ئه وه ی چۆن له به ر پرسیان نزیک بنه وه و هه نگاوى بۆ بنی و خیر و بیرو پاداشتیکیان لیوه ده سگیر بی ت، یاخود پله و پایه ی فرمانبهری تی و به جیهینان و خزمه تی خه لکی و گه یاندنی چاكه پییان له سه ر بناغه ی ئه و سه لام و ریزه بی ئه ندازه ناشه رعیا نه یه بی ت كه فرمانبهران له لیپرسراوانیان بگرن.

به راستی و بیگومان ته رازووی حوكم له جی ی خۆی جوولینراوه و بناغه ی فرمانبهری تی ش له جیهانی هاوچه رخاندا له رزیوه، هه ر بۆیه ش ئه و سه مکار و به دکار و ده ستریزکارانه نزیکترین كه سن له حاکمه وه كه خیر و بیرو خه لات و به خششی ئه ویان ده ست ده كه ویت.. له ولاشه وه کارمه ندانی دل سۆز زویر ده کری و به ره ره کانییان ده كه ن و ده ریان ده كه ن و ئازاریان ده دن و له به خشش و ریزلینان بی به ش ده کری ن.

به م په نگه کاره کانی ش تیك چوون و، شیوازی به پڕۆه بردنیش لار و ویر بووه و، به دکاری بلا بوۆته وه و، پشیویش ته شه نه ی سه ندووه.

به راستی (ذو القرنین) به رنامه یه كى بنچینه یی و شیوازیكى كرده یی (عملى) بۆ گشت لیپرسراویك یان حاکميك داده نیت تاكو ئه رکی خویان چا كه نه و، په ره ش به کاری فرمانبهری تی و ئیداریی به دن. ده شی ت ئه م به رنامه یه ش ناوینین (په روه رده كردن به هۆی پاداشت و سزا) و، یاخود ناوی بنی ن: (هاندهره كان و ته میکاره كان).

گرتگ ئه‌وه‌یه‌ی فەرمانبهر یان کرێکار به‌چاکی ئه‌رکی خۆی به‌جێ بگه‌یه‌نیت و به‌م پێوه‌ره هه‌لسه‌نگێتریت، نه‌ک به‌هۆی نزیکیی یه‌وه له حاکم یاخود به‌هۆی کلکه‌له‌قی و خۆ بردنه‌پیشه‌وه له لیپرسراوان. جا نه‌گهر فەرمانبهرێک که‌مه‌ترخه‌می کرد، یاخود خراپه‌ی کرد پێویسته سزای بدریت یاخود ته‌مێ بکریت یان وه‌لامێکی بدریت، چونکه ناهه‌قی یه‌کی هه‌لبژاردوووه و پێویسته له ئاکامی ناهه‌قییه‌که‌ی تی‌بگه‌یه‌نریت و وریابکریت‌وه.

ده‌شیت ئه‌م فەرمانبهره (له‌سه‌ر ئه‌و کاره ناله‌باره‌ی) له مووچه‌ی به‌ردریت، یان له‌و فەرمانه‌ی بگوازیت‌وه بۆ فەرمانیکی دی، به‌لام فەرمانبهری باوه‌ردارو خواناس و چالاک و خۆشه‌ویستی لای خه‌لکی، ئه‌و فەرمانبهریه که پێویسته پرزی لی بنریت و پاداشتی بدریت‌وه‌و، یارمه‌تی ده‌سخۆشانه‌و خه‌لاتی هاندانی پیشکesh بکریت، تاکو ببیته‌ پێشه‌نگ بۆ که‌سانی دی و، ئه‌و که‌سانه‌ش به‌هاندهریکی خۆیانی دانین بۆ کاری باش و چاکه‌ خوازی و چاکسازی، ﴿مَنْ عَمِلْ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءُ الْحَسَنِ﴾. واته: (هه‌ر که‌سێک باوه‌ری به‌خودا هه‌ییت و کرده‌وه‌ی جوان و چاکی کردییت ئه‌وا پاداشتی چاک و فره‌ی هه‌یه)، بێگومان ئه‌م جو‌ره که‌سه باوه‌رداریتی و خواپه‌رستی به‌چاکی کرده‌وه‌و، کارو فەرمانیشی به‌چاکی کرده‌وه‌و، بۆیه ئی‌مه‌ش به‌چاکه‌ مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵدا ده‌که‌ین، چونکه پاداشته‌که‌ش له‌ په‌گه‌زی کاره‌که‌یه:

﴿هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَنِ إِلَّا الْإِحْسَنُ﴾ (٦٠) الرحمن

﴿وَسَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرٍ أَيْمَرًا﴾ واته: (به‌خۆشی و نه‌رم و نیانی و سۆزه‌وه ده‌یدوینین، له‌مه‌ش دا هه‌ر پاداشتمان داوه‌ته‌وه‌و هه‌مان داوه‌و خستوو مانه‌ته پێشو و پێزو شکۆمان بۆ داناوه. جا که‌سانێک که سه‌رنج له‌م دۆخه ده‌ده‌ن، په‌ندی لی وهرده‌گرن و وان‌ه‌ی لیوه‌ فی‌ر ده‌بن، چونکه هه‌یج که‌سێک نایه‌وێت به‌ئانه‌ست خۆی بخاته به‌ر سزاو ئازار (مه‌گه‌ر که‌سێک شیت بیت).

ئیدی ئەو کەسانەی تریش واز له ستم و زۆرداری و بەدکاریی دینن و، سوود و خێرو چاکە بلاودەکەنەوه و لەسەر راپەراندنی ئەرکەکانیان بەچاکی، باش بەپێوەبردنی کاروبار و گەیاندنی خێرو چاکە بەخەڵکی، سوور دەبن.

خەڵات کردنی چاکەکاریش بە پیشکەشکردنی خەڵاتیك دەبێت بۆی، بەوهش پێزو بەهای بۆ دەگەرێنرێتەوه و هانی دەدرێت لەسەر زیادکردنی چەندان هیندە و کۆششەکانی و بانگی کەسانی تریشی پێ دەکرێت کە وهك ئەو بن.

((لَمْ نَجْعَلْ لَهُم مِّن دُونِهَا سِتْرًا))

(ذوالقرنین) بهرەو پۆژەهلەلات کەوتەپێ، بهرەو شوینی هەلاتنی خۆر: ﴿حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَّمْ نَجْعَلْ لَهُم مِّن دُونِهَا سِتْرًا﴾ (٩٠) الکھف.

واتە: (کاتیەک گەشتە بەشی خۆرەهلەلات دیتی خۆر لە نیشتمانی گەلیەک هەلەدیت کە هیچ بەرەبەستیکی وەک گردێک یان چیا یەک یان ھۆیەکی تریان نیە).

جالێرەدا ئەوێ دەربارە (شوینەکانی خۆرناوا بوون) گوتمان، دەربارە شوینەکانی هەلاتنیشی دەیلێن، چونکە خۆر چەند شوینیکی لێو هەلاتنیشی هەییو، هەر گەلیەک خۆر هەلاتیکی خۆیان هەبوو، هەر نەتەوێەکیش خۆر هەلاتیکی هەییو، گرنگ ئەوێە ئەو گەلەش خودا هیچ بەرەبەستیکی وەک چیاو گردو تەپۆلکە ی بۆ دانەناون، بەو مانایە شوینیکی وایان نەبوو کە ببیتە بەرەبەست و سیبەر لەبەر خۆرەکەدا لەکاتی هەلاتندا.

دەربارە تەفسیری ﴿قَوْمٍ لَّمْ نَجْعَلْ لَهُم مِّن دُونِهَا سِتْرًا﴾ زانایان بیروپرسی جیاوازو لێک جودایان هەییو:-

- ١- هەندیکیان گوتیان:- (ئەو گەلە لە نیو چەند دەشتیکی پان و بەریندا نیشتەجی بوون و هیچ چیاو گردیکی وایان نەبوو کە تیشکی پۆژیان لێ بگریتەو، بۆیە لە کاتی هەلاتندا تیشکی پۆژ کەوتۆتە نیو مالاڵیانەو).
- ٢- هەندیکی تریشیان گوتیان:- (ئەوان خاوەنی خانوو، یاخود بیناو ساختمانیکی وایان نەبوون کە تیشکی پۆژو گەرماکیان لێ قەدەغە بکات، هەر بۆیەش لە یەکەم ساتی خۆرەهلەلاتندا تیشکەکانی لەنیویان داوێو.

۳- هه‌ندیکێ تریشیان گوتووینا: (هیچ شتیکی وایان نه‌بووه که له‌ش و لاریانی پێ داپۆشن، بۆیه‌ش پرووت و بێ‌به‌رگ بوون، ئه‌گه‌ر خۆره‌که‌ش لی‌یان هه‌لاتبیت ئه‌وا به‌تیشکه‌کانی خۆی نازاری داو.

جی‌ی باسیشه‌ پێشتر ئه‌وه‌مان یه‌ک‌لا کرده‌وه که ئه‌و گه‌له‌ له‌وانه‌یه‌ له‌ تورکه‌کان یان له‌ گه‌لیکی تر بن، ئه‌وان خۆشیا‌ن له‌ ناوچه‌کانی تورکستان و ئه‌فغانستان و پاکستاندا ژیاون. لی‌ره‌شدا ئه‌وه‌ تییینی ده‌کریت که قورئان به‌دریژی ئه‌و پریمایانه‌ی نه‌هیناوه که خودا له‌باره‌ی ئه‌و گه‌له‌وه‌ پێی راگه‌یان‌دوووه‌ و باسی ئه‌و به‌ربه‌ست و هۆکارانه‌ی پرێگرتن له‌ تیشکی خۆره‌که‌ش له‌سه‌ریانی نه‌کردوووه‌. واته‌ ده‌ستووری تایبته‌ به‌حوکمی ئه‌و ولاتانه‌ی خۆره‌لات و چۆنیه‌تی مامه‌له‌ له‌گه‌‌لدا کردنیانی دیاری نه‌کردوووه‌، چونکه‌ ته‌نها ده‌ستووری مامه‌له‌ی له‌گه‌‌ل ولاتانی خۆرئاوا‌دا دیاری کردوووه‌ له‌کاتی به‌جێهێنانی ئه‌رکه‌کانیدا له‌وی. بۆیه‌ پێویست نه‌بووه که ده‌ستوره‌که‌ی ئه‌وانیش دووباره‌ بکاته‌وه‌، ئه‌مه‌ش له‌پروانگه‌ی دووباره‌ نه‌کردنه‌وه‌وه‌.

((وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا))

پیش ئهوهی قورئانی پیروژ کۆتایی (بهباسی جهنگه کانی (ذو القرنین) و - فتوحات- و ئهرکی پژگارکردنی گهل و ولاتان) بینیتو، پیش ئهوهی ده‌رباره‌ی کاروباری له بهشی باکووری ناوچه‌کانی زه‌ویدا، بدویت، باسه‌که‌ی وه‌ستاندوه تاکو راستیه‌کی بنچینه‌یی ده‌ربڕیت که فهرمایشته‌که‌ی خودایه: ﴿كَذَلِكَ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا﴾.. به‌مانای: بێگومان خودا زاناو ئاگاداری هه‌موو حاله‌تیکی (ذوالقرنین) بوو و، بینه‌ری هه‌لس و که‌وت و جم‌وجوولی بوو و، هه‌موو هه‌والیکی خۆی و سوپاکه‌شی ده‌زانی.. ههر هه‌نگاوێک ده‌یاننا، به‌مۆله‌ت و ڕیگه‌دانی خودا بوو، ههر جم‌وجوولێکیان ده‌نواند به‌خواستی خودا بوو، ههر جه‌نگێکیشیان ده‌گیراو ههر ولاتێکیان پژگار ده‌کرد، خودا ئاگاداری حالیانو، بینه‌ری واقیعیان و، بیسه‌ری هه‌والیان بوو.

لێره‌شدا ڕوانگه‌یه‌کی هونه‌ریی داریژراو هه‌یه که دوای باسکردنی به‌سه‌ر هاتی ئه‌و گه‌له‌ی له‌به‌ر ڕۆژدا (به‌بی) به‌ربه‌ستێکی پارێزه‌ریان له‌ تیشکی خۆر له‌ کاتی خۆره‌له‌اتندا (ده‌ژیان، سه‌رنجی لیّ ده‌ده‌ین، ڕوانگه‌که‌ش (واته ئه‌و جیّ سه‌رنجه هونه‌رییه داریژراوه)ش ئه‌وه‌یه که (سید قطب) له‌باره‌یه‌وه گوتویه‌تی: - (لێره‌دا هه‌لۆیسته‌یه‌کی کورت له‌به‌رده‌م دیارده‌ی جوانکاری پێکگه‌یانندی هونه‌ریانه‌ی نیو شیوازی گیرانه‌وه‌ی به‌سه‌رهاته‌که ده‌که‌ین، چونکه ئه‌و دیمه‌نی که لێره‌دا و له‌و به‌شه‌ی چیرۆکه‌دا پیشان دراوه، له‌ سه‌روشتدا دیار و ده‌رخراوه.. خۆره‌له‌اتوه‌و تیشک ده‌داته‌وه، ئه‌و گه‌له‌ش هه‌یج په‌رده پۆشیکی وه‌ک چیا‌یه‌ک یان به‌رزاییه‌ک یان

دیواریکیان نیه که له تیشکی خۆر بیانپاریزیت.. ههمدیسان ویزدانی (ذوالقرنین) و ئامانچ و نیازه کانیسی، ههمووی له لای خودا دیاره.. بهم رهنگهش دیمه نیو سرووشت و دیمه نی ویزدان و ناخی (ذوالقرنین) یش له سهر شیوازیکی وردو جوانی ریڅخستنې قورئان بهیه که گهیه نراون^(۱).

ههروهها راده مینین له وهی پرسپاریک له باره ی حکمه تی خوداوه له سهر باسی زانینی ههموو ههوالیکې (ذوالقرنین) و سوپاکه ی بکهین، که بۆچی خودا باسی نهو زاناییه ی خۆی له زانینی ههواله کانی دهکاتو، بۆچی زانستی له سهریان ههیه له کاتی باسکردنی فتوحات و جهنگه کانی رزگارکردنی ولاتاندا؟ ناخو حکمهت له م باسه چی بیت؟! بیگومان نهو حکمه ته ی که لیسه وه بۆمان دهرده که ویت: سووربوونی قورئانه له سهر پیکه وه بهستنی ههرچی روو ده دات له گهردووندا به خواستی خودا و ئیراده و زانستی خۆی، تاکو خه لکی ئه م راستی به له بیر نه کهن له کاتی سهرنجدان له رووداوه کاندا، پاشان بۆ نه وه ی خه لکی وای تی نه گه ن که نه وان خوین ته نها به وزه و توانا کانی خوینان و (دوور له زانست و فرمانی خودا) هه لسو کهوت ده کهن.

بۆ نمونه نه وه تا به پیزیکې وه ک (ذوالقرنین) چهنده ها فتوحاتی گه وره شی له به ره ی رۆژئاوا و پاشان له به ره ی رۆژه لاتیش به نه نجام گه یاندوه و، چهنده ها دهسکه وتی گه وره شی له به ره ی باکوور به ده ست هیئاوه و، که چی وپزایی نه وه ش خودا چاودیری کاروباریه تی و، ئاگاداری سهرجه م ههواله کانیه تی و، زانای دهسکه وته کانیه تی و، له هه مان کاتدا خودا ههر خویشی قه دهرو نه ندازه ی بۆ داناو و خواست و ئیراده ی له سهریان بووه.

(۱) فی ظلال القرآن، (۴: ۲۲۹۲).

(خَبَر) و (خُبْر) - خه بهرو خویر -

هەر لێره شدا هه‌لۆیسته‌یه‌کی هونه‌رییانه له ئاست دیارده‌یه‌کی ناوازه له ناوازه‌کانی قورئان ده‌که‌ین.. داخۆ جیاوازی نیوان (خُبْر) و (خَبَر) چی بێت؟! نه‌ی له چ شوێنێکی قورئاندا هه‌ردوو وشه‌که هاتوون؟.. وشه‌ی (خه‌به‌ر) دوو جار له چیرۆکی (مووسا) دا - سلاوی لێ بێت - هاتوو، هه‌ردوو جاره‌که‌ش له‌یه‌ك باسدا هاتوون هه‌ر چه‌نده له دوو سوورته دان.

جاری یه‌که‌م: خودا ده‌رباره‌ی (مووسا) - سلاوی لێ بێت - فه‌رمویه‌تی: ﴿إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَآتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ ۖ ۝٧﴾ النمل، واته (کاتیك مووسا له ڕینگه‌یاندا بۆ (میسر) به‌خیزانه‌که‌ی گوت: - ئه‌وا من له دووره‌وه ئاگرێکم به‌دی کردوه و ده‌چم بۆ ئه‌وه‌وه‌رو به‌ره تاکو هه‌واڵێکتان له‌وباره‌یه‌وه بۆ به‌ینمه‌وه).
جاری دووهم: هه‌ر ده‌رباره‌ی (مووسا) خودا فه‌رمویه‌تی: - ﴿... قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ ۖ ۝٢٩﴾ القصص، که هه‌مان مانای هه‌یه..

بێگومان (مووسا) - سلاوی لێ بێت - کاتیك له‌گه‌ڵ خیزانه‌که‌ی خۆیدا به‌ره‌و (میسر) گه‌راونه‌ته‌وه، ڕینگه‌ی لێ وون بووه، پاشان ئاگرێکی له‌ دووره‌وه به‌دی کردوو، پووێتی کردوو تاکو که‌سیکی وای لێ ببینیت که ڕینگه‌ی پێ نیشان دات و ڕێنمایی بکات.. به‌راستی ئه‌و (واته مووسا) ئومێدێکی گه‌وره‌ی به‌و که‌سه هه‌بووه که بۆ ئه‌وه‌ی هه‌واڵێکی ڕینگه‌که‌ی لێوه ده‌ست که‌وێت.

به‌لام وشه‌ی خویر (خُبْر) ته‌نها له سوورته‌ی (که‌ف) دا هاتوو، له‌و شوێنه‌دا که (خضر) به‌ (مووسا) ی گوتبوو: ﴿وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا﴾ = (چۆن ئارام

له سههر کارێکی سهیری وا دهگریت که پیشتر زانست و زانیارییهکت له سههر لایه نه شارراوه و نه زانراوه کهمی نهبووه). لهم چیرۆکه شدا له باره ی (ذو القرنین) هوه گوتوو یه تی: ﴿كَذٰلِكَ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا﴾ (بهم رهنگه ئاگادارمان کرد له هه والۆ و زانستی شارراوه). جیاوازیی نێوان (خبر) - به فه ته ی سههر هه ردوو پیتی (خ) و (ب)، له گه ل وشه ی (خبر) به (ضمة ی سههر پیتی (خ) و (سکون ی سههر پیتی (ب)، ئه وه یه که:

(خَبَر): زانیی ئه و شته زانراوانه یه له پرووی هه والۆ و گه یاننده وه.

(خُبَر)یش: زانیی پرووه نادیارو ناوه کی یه کانی مه سه له کانه^(۱).

واته: ئه گه زانییه که بۆ پروواله تی هه واله کان و، شته دیاره کان و، پرووی ده ره کیی مه سه له کان بیّت، ئه وه به هه والۆ داده نریت، واته به (خه بهر).

به لّام ئه گه زانییه که بۆ ناواخنی مه سه له کان و، شته نادیاره کان و نه یّیه کانی ئه و شتانه و، لایه نه ناوازه و ته ماوییه کانی بیّت، ئه وه به (خویر) داده نریت.

وشه ی (خبر)یش ته نها له سووره تی (کهف) دا دیاری کراوه، چونکه سووره تی زانیی ئه و شته نادیارانه یه که به فه رمانی خودا ده رخران، ههروه ها سووره تی ده رختنی بنچینه ی پروواوه کان و نه یّیه کانیان و ورده کارییه کانیانه.

جا بۆیه (موسا)ش چه ند کار و کرداریکی وا له (خدر) ده بینیت، که له وه و بهر حه قیقه ته کانی نه زانیوه و، زانستی له سههر لایه نه شارراوه و نادیاره کانیشی نه بووه، هه ربۆیه ش ناره زایی له سهریان ده ربپوه: ﴿وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهٖ خُبْرًا﴾ ... دیاره (ذو القرنین)یش چه ند کرداریکی وا ته نجام ده دات، که گه لیک کهس زانیاریان له سههری نه بووه، ئه وه ی له ناخ و دلۆ نیاز یایه تی، له لای خه لکی نه زانراوه، به لّام خودا چاودێرو ئاگادار و شاره زای کار و نیاز و بارودۆخیه تی.

ئەو گەله دواکه‌وتوو و بۆ توانایه‌ی که (ذوالقرنین) به‌ربه‌سته‌که‌ی بۆ بنیاتنان

قورئانی پیرۆز به‌سه‌ره‌هاتی (ذوالقرنین) و کاره‌کانی له‌به‌شی باکووری زه‌ویدا بۆ گێراوینه‌ته‌وه، ئه‌مه‌ش له‌و فه‌رمایشته‌ی خوادایه که فه‌رمووینه‌تی: ﴿حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ۖ﴾ (٩٣) قَالُوا يَنْذَا الْقَرْنَيْنِ إِنْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ۖ قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ۚ﴾ (٩٤) الكهف. واته:

(-ذوالقرنین-) رۆشت تا گه‌یشته ناوچه‌ی نیوان هه‌ردوو چیا به‌رزه‌که‌و له‌وی دیتی گه‌لیک هه‌یه که هه‌نده نه‌فام و دواکه‌وتوو، مڕۆڤ به‌شیوه‌یه‌کی گران و زه‌حمه‌ت لییان تی‌ده‌گات، ئەو گەله (که له حاله‌تیکی ترسو دوو دلیدا بوون) به (ذو القرنین)یان گوت: - (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج، گه‌لیکی خراب و به‌دکارن له زه‌ویدا و مه‌ترسییان بۆ سه‌ر ئیمه هه‌یه، جا ئایا کرێیه‌کت پێ‌یده‌ین له‌سه‌ر ئەوه‌ی، که له نیوان ئیمه و ئەواندا به‌ربه‌سته‌ی پته‌و دروست که‌یت تا‌کو پیمان نه‌گه‌و ئازارمان نه‌ده‌ن؟).

له وه‌لامدا (ذو القرنین) پێی گوتن: (ئەو هی‌زو توانایه‌ی که په‌روه‌ردگارم پێی به‌خشیوم له‌و کرێیه‌ باشته‌ بۆم، به‌لام من کاره‌که‌تان بۆ ده‌که‌م، ئێه‌وه‌ش به‌هیزی ده‌ست و بازووتان یارمه‌تیم بده‌ن تا‌کو به‌ربه‌سته‌ی گه‌وره‌ و پته‌وو توکمه له نیوان ئێه‌وه و ئەواندا دابنیم.

ئهو ناوچهیهی نێوان ههردوو چیا بهرزهكەش ئهوهیه كه دهكهوتیه باشووری زنجیره چیاكانی (كافكاس)هوه، كه ئهمرۆ به ولاتی (ئهرمه‌نستان) و (گورجستان) و (ئازهربايجان) ناوده‌بریت، ئهو میلله‌ته‌ش كه له‌سه‌رده‌می (ذوالقرنین)دا له‌وێ نیشه‌جێ بوون هۆزو تیره‌كانی (كۆشیا) بوون كه سكالای حالی خۆیان له‌لاكردو باسی شالاه‌وه‌كانی (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) له‌پێی ته‌نگه‌ی (داریال)هه‌یان بۆ كرد، ئه‌وه‌بوو (ذوالقرنین)یش ئهو ته‌نگه‌یه‌ی گرتو، به‌ربه‌سته‌كه‌ی له‌سه‌ر بنیاتناو، ماوه‌ی نۆ سالی‌شی له‌و كارهدا خایاند تا ئهو پرۆژه گه‌وره‌یه‌ی ته‌واو كرد. كاتیك باسه‌كه‌ی نێو قورئانی‌ش له‌سه‌ر ئهو میلله‌ته ده‌خوێننه‌وه، چهند سیفه‌تی‌كان به‌دی ده‌كه‌ین و ده‌ردێنین، كه ئه‌مانه‌ن:-

١- ئه‌وان گه‌لیکی دواكه‌وتوو بوون: ﴿لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا﴾، (له‌هیچ وته‌یه‌ك تی نه‌ده‌گه‌یشتن) ئه‌مه‌ش دوو مانا هه‌لده‌گریت:-

یه‌كه‌میان: یان وادیاره ئه‌وان زمانی گه‌لیکی تریان له‌گه‌لانی غه‌یری خۆیان نه‌زانیه‌وه له‌هیچ وشه‌یه‌کیان تی نه‌گه‌یشتون، چونكه‌ شاره‌زاو ئاگاداری نه‌بوون و فێری ئهو زمانانه‌ی تر نه‌بوون، بۆیه‌ش ته‌نها له‌نێو زمانه‌كه‌ی خۆیاندا په‌نگیان خواردبوو.

مانای دووه‌میش: یان وادیاره دواندن و ئامۆژگاریکردنیان بێ‌سوود بووه، چونكه‌ گه‌لیکی تی نه‌گه‌یشتوو بوون، قسه‌ و ئامۆژگاری کاری تی نه‌کردوون، له‌ قسه‌ و ئاکاری به‌رامبه‌ره‌كانیان حالی نه‌بوون، ئه‌مه‌ش له‌به‌ر ده‌مارگیری و توندوتیژییه‌کی خۆیان، یان له‌به‌ر گه‌مژه‌یی و ساویلکه‌یی و نه‌فامیه‌كه‌ كه له‌ نه‌ریت و سروشتیاندا بوویت.

٢- ئه‌وان گه‌لیکی لاواز و بێ‌ده‌سه‌لات بوون، هه‌ر بۆیه‌ش ده‌سته‌ و سان بوون له‌ به‌ربه‌رچدانه‌وه‌ی شالاه‌وه‌كانی (یه‌ئجوج و مه‌ئجوج) بۆ سه‌ریانو، له‌پرووبه‌پروو بوونه‌وه‌یان و، پێگرتن له‌کاری تی‌كدان و پشیوێیان.

۳- نهوان گهلیکی بی دهسهلات بوون بو بهرگری له خاکی خۆیان و، بهرهنگار بوونهوهی دهستدریژکاران، ههربۆیهش پهنايان بردۆته بهر هیژیکی تری دهرهکی واته: هیژی (ذوالقرنین) و کاری چارهسهری ئهم حالته یانیا ن پئی سپاردوووه، ئاماده ییشان بو دهرپروه که کرێیه کی پئی بدهن:

((فَهَلْ يَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا))

بېگومان نهو گه له سیمو وروخسارو نه ریتی گهلانی بېده سولاتو ته مه لږ دواکه و توویان لېنیشته بوو که بې توانان له چاره سهری گرفته کانیانداو، نه رکی چاره سهر و بنېر کردنی گرفته کانیان ده دهنه ده ست بېگانه.

نهو هی لهم سهرده مه شاندا مروژ لېی سهر سام ده بیت نهو هیه گه لیک که س له عهر به کان هه مان سیفه تی نهو گه لانه یان گرتووه، له چه ندین گرفتې تر سناک و بهرده و امدا ده ژین له سهر و هه موو گرفته کانیسه وه، کیشه ی (فهله ستین) هه یه و، لهم کیشه یه دا رو به پرووی چه ند دوژمنیکې شهړخوازو فیلباز بوونه ته وه، له پیشه وهی نهو دوژمنانه شدا جووله که کان هه ن که له فهله ستیندا دانراون و کو سپیکې تر سناکیان بو عهر به کان دروست کردووه، سا ئیتر خو یان له پشتیه وه بن یان نا؟! دیاره نه م په وش و بارودوخه ش نهو له عهر به ده خوازیت که ژیر و عاقل بن و په ی به و مه ترسی یه ببه ن و به چاکی رو به پرووی ببه نه وه، وه کو پیاوان (یان پیاوانه) به پرووی کو سپی شارستانیه دا بووه ستنه وه، بو (چاره سهری گرفته کانیس به ده ستی خو یان) بیدار بنه وه.

به لام نه وان وه که نهو گه له (بې تواناو له هیچ حالې نه بووه) مامه له یان له گهل کیشه و گرفته کانیاندا کردووه.. کیشه که یان خستوته بهرده م خه لکی تر.. بردوویانه بو لای نه ته وه یه کگرتووه کان و نهو مجومده نی ئاسایش و گه و ره لېپرسراوان و کو نگره ی نیو ده وله تی و، تو په که یان خستوته نیو یاریگای نه وانه وه دا وایان لی کردوون خو یان یاریی پی بکه ن.. داوا له بیانی یه کان ده که ن که (له جیاتی خو یان) کیشه که یان بو چاره سهر که ن، تکاشیان لی کردوون قه ناعه ت به جووله که کان بی ن ت تا کو به ده م

دهنگه کانی ئاشتییهوه بێن، خوشیان وهك بینهر له ئاست مهسه له کهدا وهستاو و، چاوهروانی ئهوهن، که ئاخۆ بێگانه کان چییان بۆ دهکهن و، کێشه که یان چۆن بۆ تاوو تووی دهکهن.

دیاره هیچ کهسیکیش (وهك بینهر) له ئاست ئاگر کهوتنهوه له نیۆ مالدیدا، که خهریکه ماله که ی بۆ دهسووتینی، راناوهستی، مه گهر کهسیکی بێ عهقل و دواکهوتوو بیت.. هه مدیسان هیچ کهسیکیش، تهنها وهك چاودیرێک سهیری دز ناکات کاتی که ماله که ی دهپریت و ده دزیت، مه گهر کهسیکی بێ عهقل و دواکهوتوو بیت.. هیچ کهسیکیش داوای کۆمهك له دوژمن و، داوای په همت له ناحهز ناکات، مه گهر کهسیکی دهسته وسان و ته مه ل بیت.. ئه م سیفه تانهش ئه مپۆ بوونه ته خوونه ریتی عه ره به کان، کت و مت وهك خوونه ریتی ئه و گه له سته مکار و دواکهوتوو. دیاره گرفته کانی ش به م په نگه چاره سه ر ناکرێن، نیشتمانی ش به م شیویه ناپارێزیت.. به م شیویه ش داو و فیل و پیلانه کان هه لئاوه شیتریه وه..

لیبرانی (ذوالقرنین) له مال و سامان دا

(ذوالقرنین) به و په ری پاک و لیبرانه وه پیشنیازه که ی ئه و گه له ی (ده رباره ی کړی و پاداشتی دارایی) که له به رامبه ر پاراستنیان له دوژمنانیاندا پێیان ده دا، په ت کرده وه و رازی نه بوو، که به کړی و پاداشت کاریان بۆ بکات، به لکو پێی گوتن: ﴿قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ...﴾.. من هیچ ئاتاجیکم به مال و سامانی ئیه نه، چونکه خودا خپرو بیریکی وای پێ به خشیوم، که له و پاداشته ی ئیه باشته و، هه روه ها هینده ی له وزه و توانا و ده سه لات پێ به خشیوم که وای لی کردووم لیبریم له و مال و سامانه ی، که ئیه بۆم داده نیی و، خۆمی لی بهارێزم.

بیگومان زوهدو لیبرانی (ذوالقرنین) له مالّو سامانداو خۆلّی پاراستنی و بهرز راگرتنی خۆی له سهرووی ئهو سامانهوه، سیفهتیکه له سیفهتهکانی حاکی باشو دادگهرو لیبراو، بهو پهنگهش داوا له حاکیانی موسلمانان دهکات، بیکه نه پیشهنگ بو خویان لهو سیفهتهدا..

(امام ابن کثیر)یش له کاتی لیدوانی لهسه (ذوالقرنین)دا، ههلوستهکهی (سولهیمان- سهلامی لی بیّت)ی دیاری کردووه له ئاست دیارییهکهی (یان بهرتیلهکهی) شارنی (سهبهء)دا کاتیك ئهو شارنه وهفدیکی خۆی به هندیك پارهو مالّوه بو لای (سولهیمان) ناردووه، تاكو (سولهیمان) دهست ههگریت لییان و داوی باوه رهینان و تهسلیم بوونیان لی نهکات. وهك خوداش ئهم بهسهرهاتهی له قورئاندا گێراوه تهوهو وهرمووبهتی: ﴿فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَنُ قَالَ اَتِمِدُونَنِي بِمَا لِيَ فَمَا آتَنِ اِنَّ اللَّهَ خَيْرٌ مِّمَّا آتَاكُمْ بَلْ اَنْتُمْ بِهَدْيَتِكُمْ نَفَرَحُونَ ﴿٣٦﴾ اَرْجِعْ اِلَيْهِمْ فَلَنَايِنَهُمْ بِجُودٍ لَا قَبْلَ لَهُمْ... ﴿٣٧﴾ النمل﴾. كهواته: (سولهیمانی پیغه مبهری خوداش) - سلّوی لی بیّت - وای داناوه، كه فهزلّو خێرو بیی خودا باشتره لهو مالّو سامانهی بوی براوه، بویه ئهویش نهویست (زاهیدی بووه وهك (ذو القرنین) پیی گوتوون: (ئهووی خودا پیی بهخشیوم لهوه باشتره، كه بۆتان هیناوم و پیم دهدهن): ﴿فَمَا آتَنِ اِنَّ اللَّهَ خَيْرٌ مِّمَّا آتَاكُمْ﴾... (ذوالقرنین)یش ئهو بهخششی خودای لهو مالّو سامانه بهباشتر داناوه، كه ئهو گهله بویان داناوه:

﴿مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ﴾.. ههروهها (له ههلوستی (ذوالقرنین) له ئاست سهداو ئالۆیری یهکهی ئهو گهلهدا).. ئهو رێسایهش له پیشهواي خهلكیدا بهدی دهکهن، كه پیوسته له ئاست مۆلک و مالّی گهلهکیدا لیبراو خۆشهویست و پاک بیّتو، هیچ شتیکی بو خۆی لی گل نه داتهوه، چونکه ئهووی لیی خوازراوه ئهوهیه، كه پارێزهری ولّات و خهلهکهی بیّتو، له بهرامبهر ئهو پارێزگارییهشدا هیچ پاداش و

کرێ یهکی تایبهتی له هیچ جۆره کهسێک وهرنه گریژێت، چونکه ئهم نههریتی زوههو لیبرانه، له مهرجو پێداویستی یهکانی پێشهوايهتی ی ئهون.

لهم بارهیهوه، ئیمام (ابوبکر بن العربی) ههلوێستهیهکی له ئاست وهلامهکهی (ذوالقرنین) دا کردووه و بنهمایهکی گشتیی له (چۆنییهتی مامهلهی حاکم له گهڵ گهلهکهیدا) و (زوههو نهویستنی مال و سامانیان) لێ دهرهیناوهو، گوتویهتی:

(لهسهر پادشاو حاکمی وولات پێیسته که مۆلک و مالی خهڵکی له بچووکتترین شتیانهوه بپاریژێت و کهلێن و پێداویستییان پرکاتهوهو، ئهو کهم و کوپیه داراییه که بهمافی خۆیان دهگهڕێتهوهو شایسته یانه چاک و راستکاتهوهو، ههمووئهو مافانهشیان پێ بگهیهنێت که گهغینه دارانی لهژێر دهسهلات و چاودێریی خۆیدا کۆی دهکهنهوه تهنانهت گهر ههقهکانی ههندێک خهڵکی تریشی تیا دا نهما بیت و به مووچه و دهرامهتی خهڵکی (گهغینهکان) بهتال بووبنهوه، یاخود به کارهسات رۆشتن.. ئهوا پێیسته لهو جۆره حالتهدا کاروباری داراییان بۆ راست کاتهوهو بهچاکی و عدالهتهوه چاو بهکهم و کورتیهییهکانی خهڵکیدا بگێڕێتهوه، بهلام به سێ مهرج:

یهکهم: هیچ بهرژهوهندیهی تایبهتی بۆ خۆی لێ گل نه داتهوه.

دووهم: سههرتا به کهسانی نه دار دهست پێ بکات و هاریکاریی ئهوانه بکات که ئاتاجیان پێیهتی.

سێیهم: به پێی پله و ئاستی بژێوی خهڵکه که ئهو مال و سامانه دابهش کات.

خۆ ئهگهر دواي ئهوهش نازوخهی نیو گهغینهکان و پێداویستیه پاشهکهوت کراوهکانی تهواو بوون و هیچیان تیدا نهماو، بههۆی رووداوهکانهوه دۆخیکی نه داری هاته ئاراوه دهبیته ئهو خهڵکه خۆیان له ههول و تهقه لادابن له پێش خهرجکردنی مال و سامانیاندا، خۆ ئهگهر بهوه سوودی نه بوو، ئهوا به گوێرهی ئهندازهیهکی دانراو، مال و سامانیان لێ وهرده گریژێت، به باشترین شیوازی راویژ لهسهر کراویش ئهو مال و سامانه بۆ کوتایی هینان بهو دۆخه نااسایی یه خهرج دهکریته، وهك

چۆن (ذو القرنين) كاتىك كرىۆ مالۆ سامانى خرايه بەردەم، گوتى:- (پېويستيم پىي نيه، بەلكو پېويستيم بەخۆتانه، كه بههيزى دەست و بازووتان يارمەتيم بدەن بۆ بنياتنانى بەربەستەكە بەماناي لەگەڵ مندا خزمەتى خۆتان بکەن، چونكه من مالۆ سامانم هەيهو، ئيوەش پياوان و هيزو بازووتان هەيه) مەبەستى جيگىرو نەگۆرپش لەمەدا ئەو هەيه، كه ناشيت پارهو مالۆ لە هيج كەسيك وەرگيريت (مەگەر بۆ پيداويستيه كى گرنگ نەبيت)، سا ئيتر بەئاشكرا بيت، يان بەنهيى، لىي وەرەگيريتو، بەشيۆهيه كى دادگەرانش بۆ سوودى گشتى خەرج دەكريت، نەك بەو رەنگەى كه (ئەو لىپرسراوهى پارهو مالەكەى پىدراوه) بۆ مەبەستى تايبەتى خۆى بەكارى بيئيت.. دەبيت بە راي كۆمەلە كەسيكى پەيوەنديداريش بيت، نەك هەر پابەند بيت بەرپاي خۆيهوه)^(۱).

^۱ احكام القرآن لابن العربي، (۳: ۱۲۴۸)، هەروەها پروانه كتيبي (ذوالقرنين)ى مامۇستا (محمد خير يوسف)، لاڤەرە (۲۷۴-۲۷۵).

((فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ))

كاتيك (ذوالقرنین) پرووی له پاره و مالیان وه رگێرا و نهیویست، خوازیاری ئه وه بوو كه ئهوان واز له بێ دهسه لاتی و ته مه لێ و ته وه زه لی بێنن، ههروه ها هه زی كرد له وه ی كه فیزی جم و جوول و چالاکی و كار كردن و هه لدانیان بكات، بۆیه ش پیتی گوتن: - ﴿أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا﴾ .. به مانای: (به كۆمه ك و یاری ده ی خۆتان هاو كاریم بكن)، واته به دیار ده كانی هیژو بازووتان، كه واته ئه و داوای لێ كردوون یارمه تیی بدن و هیژی ده ست و مه چه ك (كه هیژی کی مادیانه) بۆی ده سه ته به ر بكن تاكو له به ره سه ته كه دا كاری پێ بكن .. ئه مه ش وه ك ئه وه وایه كه بلیت: - (هیژی دارایی له سه ر خۆم، هیژی فیکری و تیرامانی ش هه ر له سه ر خۆم بیت، ئیوه ش هیژی ماددی کرده یی (عملی) تان له سه ره و، ئیدی ئه وه ی من هه مه و ئه وه ی ئیوه ش هه تانه، ده كه ین به یه ك و، به م په نگه كاره كه ش به ئه نجام ده گات.

ئهم ده سه ته واژه كورته ی قورئان ﴿فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ﴾ داده نریت به مه شخه لێکی دیاری قورئانی له هاو کاری و پێكه وه به ستنی هه ول و ته قه للاكان و له یه كخه ستنی وزه و توانا و هیژه كاندا، ههروه ها پێسه یه کی جوانی ده رهاوێژراوی قورئاغان ده رباره ی به ئه نجام گه یاندنی كاروبار و راپه راندنی ئه رکی پێویست، پێشان ده دات. بێگومان كۆمه لگه ی ته واو و كامل و سه ركه وتوو ئه و كۆمه لگه یه یه كه هه موو هیژو توانا كانی بۆ به دیه یتانی كاری چاك تیا دا كۆده بیته وه، سه ركر دایه تیی سه ركه وتوو و هۆشیاریش ئه وه یه كه هه موو هیژو توانا كان بۆ به دیه یتانی ئاماژه خوازا وه كان له خو بگریت.

بیگومان له نیۆ کۆمهڵدا چهند چین و توێژیک له خهڵکیدا هه‌و توانای فیکری و تێرمامانیان هه‌یه‌و، ده‌توانن بیربکهنه‌وه‌و، به‌رنامه‌ دابنن و، له‌مه‌سه‌له‌کان بکۆلنه‌وه‌، به‌لام ته‌گه‌ر نه‌و چین و توێژه‌ی به‌ته‌نها سه‌ر پشک بکری‌ن بۆ به‌دی هینانی کاریکی گران، نه‌وا هه‌ر خۆی به‌ته‌نیا ناتوانیت نه‌و کاره‌ به‌ئه‌نجام بگه‌یه‌نیت که نه‌خشه‌ی بۆ کیشاوه‌و بیرى لى کردۆته‌وه‌. هه‌ندیک چین و توێژیش له‌ کۆمه‌لگه‌دا مال‌و سامان و سه‌رمایه‌ی ته‌واویان بۆ کارکردن هه‌یه‌، به‌لام له‌وانه‌یه‌ تیفکری‌ن و نه‌خشه‌و پلانیان نه‌بی‌ت، هه‌روه‌ها له‌وانه‌شه‌ توانای گونجاییان بۆ کارکردن نه‌بی‌ت.

هه‌ندیک چین و توێژی تریش له‌ خه‌ڵکیدا هه‌ن، که نه‌مال‌و نه‌ سامانیان هه‌یه‌و، نه‌فیکری نه‌خشه‌و پلان داناییان هه‌یه‌، به‌لام کات و توانای کارکردنیان هه‌یه‌و، ده‌توانن به‌هه‌ول‌دان و هی‌زی جه‌سته‌ بزێوی خۆیان وه‌ده‌ست خه‌ن.

بۆیه هه‌ر ده‌بی‌ت راوێژو هاوکاری له‌ نیوان نه‌و چین و توێژانه‌دا هه‌بی‌ت و هه‌موو هی‌زو وزه‌و توانایه‌کیان کۆبکری‌ته‌وه‌و، بۆ به‌رژه‌وه‌ندى و خێرو بی‌رو پێشکه‌وتنى نه‌ته‌وه‌ ناراسته‌ بکری‌ت، هه‌ر ده‌بی‌ت خاوه‌نى فیکرو نه‌خشه‌دانهر له‌گه‌ڵ خاوه‌نى مال‌و سامان و له‌گه‌ڵ که‌سى خاوه‌نى توانا و هی‌زی بازو و پێک بگه‌ن و هه‌موویان ڤوو له‌ خێرو بی‌رو به‌دییه‌تانی به‌رژه‌وه‌ندى ڤه‌وا بکهن.

سه‌رکردایه‌تى هوشیاریش له‌نه‌ته‌وه‌دا ته‌وه‌یه‌ که‌ توانای پێکه‌وه‌ به‌ستنى هه‌موو رێچه‌که‌ رێکه‌خراوه‌کان و هینله‌کانی هه‌یه‌و، به‌هه‌رو وزه‌کان له‌گه‌ڵ یه‌که‌تردا ده‌گونجینی‌ت. جا ئایا نه‌ته‌وه‌که‌مان له‌ واقیعی هاوچه‌رخاندا هی‌زو تواناکانی پێک گه‌یانده‌وه‌، یان لێکی دابری‌ون؟ ته‌ی ئایا هه‌موو به‌هه‌رو تواناکان له‌سه‌ر به‌رژه‌وه‌ندى نه‌ته‌وه‌ی ئیسلام پێک گه‌یشتون، یان په‌رته‌وازه‌و به‌ش به‌شکراون؟!

ئای چهند به‌هه‌رى وون بوو له‌ نه‌ته‌وه‌دا هه‌یه‌و!! چهند ووزه‌ی په‌که‌راو هه‌یه‌و!! چهند مال‌و سامان به‌فیرۆ دراوون!! چهند کاتیش به‌خۆڤایی تیپه‌ڤیه‌و!! چهنده له‌ گه‌نجانی ڤئ لیتیکدراویش هه‌ن!!

جا ههر ده‌بیته‌وه‌ی ئیسلام پێساکی (ذوالقرنین) له کۆکردنه‌وه‌ی وزه‌و تواناکانی خه‌لکی و له‌ راویژو‌ هاوکاریدا بگرێته‌به‌ر، هه‌روه‌ها ده‌بیته‌ دروشمی ئهم نه‌ته‌ویه به‌هه‌موو چین و توێژ و وزه‌و توانا و شاره‌زاییه‌ کانه‌وه: ﴿فَاعِينُونِي بِقُوَّةٍ﴾ بیته‌.. واته‌ (دروشمی هاوکاری و یه‌کخستنی بیرو‌را و وزه‌و تواناکان بیته‌).

به‌ربه‌سته‌که‌ له‌ چی دروست کرا ؟

قورئان ناماژه‌ی بۆ ئهو ماده‌یه‌ کردووه‌ که به‌ربه‌سته‌که‌ی لێ دروستکراو، چۆنیته‌ی بنیاتنانیشی باسکردووه‌، وه‌ک خودا فەرموویه‌تی:

﴿اَتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انفُخُوا حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ اءَاتُونِي أُفْرِغَ عَلَيْهِ قِطْرًا﴾ (٩٦) الکهف

که‌واته‌ (ذوالقرنین) له‌ کاری بنیاتنانی به‌ربه‌سته‌که‌دا داوای له‌و گه‌له‌ کردووه‌ که چه‌ندین پارچه‌ ئاسنی گه‌وره‌ی بۆ بێنن و بیاخاته‌ ئهو ناوچه‌ ته‌نگه‌به‌ره‌ی نێوان هه‌ردوو چیا به‌رزه‌که‌وه‌، له‌م ئایه‌ته‌دا ووشه‌ی (زُبَرَ الْحَدِيدِ) واته‌ چه‌ند پارچه‌ ئاسنێکی هیجگار گه‌وره‌ که‌ له‌ ناوچه‌که‌ياندا ده‌یانبرپیه‌وه‌. وه‌ک پێشتریش گوتمان ناوچه‌ی (ئه‌رمینیا) و (گورجستان) ناوچه‌یه‌کی پڕ له‌ کانزای وه‌ک (ئاسن) و (مس) بووه‌، هه‌روه‌ها ناوچه‌یه‌کی پڕ له‌ دره‌خت و دارستان بووه‌، و لا‌خێکی زۆریشی بۆ گواستنه‌وه‌ی ئهو کانزاو دره‌ختانه‌ش هه‌بووه‌ که‌ له‌ شوێنه‌ دووره‌کانه‌وه‌ پێیان گواستونه‌وه‌.

ئیدی نه‌وان پارچه‌ ئاسنه‌ گه‌وره‌کانیان بۆ (ذوالقرنین) هێناوه‌ و له‌ دۆله‌ ته‌نگه‌به‌ره‌که‌دا بۆیان داناه‌وه‌ و له‌سه‌ر یه‌ک که‌له‌که‌یان کردووه‌، به‌ره‌ به‌ره‌ هه‌ر که‌له‌که‌یان کردووه‌ تا‌کو گه‌یان‌دوو‌یان‌ته‌ ئاستی هه‌ردوو لوتکه‌ی چیاکان.

وشه‌ی (الصّٰدِقِیْن) له نایه‌ته‌که‌دا مانای هه‌ردوو لوتکه‌که‌ی ئه‌و دوو چیا به‌رزه ده‌گه‌یه‌نیّت.

پاشان فه‌رمانی پێ کردوون که له‌ژێر ئه‌و ئاسنه‌ گه‌وره‌و له‌سه‌ر یه‌ک که‌له‌ که‌ کراوانه‌دا ناگرێک بکه‌نه‌وه: ﴿حَتّٰی اِذَا سَاوٰی بَیْنَ الصّٰدِقِیْنِ قَالْ اَنْفُخُوْا﴾..

جا سه‌رنج بده له‌ زۆریی و تین سه‌ندنی ئه‌و ناگره‌ گه‌وره‌یه‌و، له‌ زه‌به‌لاحی ئه‌و دارو ته‌ختانه‌ش که‌ ناگره‌که‌یان پێ‌کراوه‌ته‌وه، چونکه‌ مه‌به‌ستی (ذوالقرنین) له‌وه‌دا تواندنه‌وه‌ی چه‌ندین ئاسنی بێ‌شوماری پۆلا بووه‌ له‌و پیره‌وه‌ سه‌خت و به‌رزه‌دا.

له‌هه‌مان کاتدا (ذوالقرنین) فه‌رمانی به‌ کۆمه‌له‌ که‌سیکی تری ئه‌و گه‌له‌ کردووه که (مس) بێنن و له‌ چه‌ند قالبیکی گه‌وره‌دا بیتویینه‌وه، جا کاتی‌ک ئاسنه‌کان به‌ته‌واوه‌تی له‌و پارچه‌وه‌دا تویتراونه‌ته‌وه‌و، مسه‌که‌ش له‌نیۆ له‌گه‌ن و مه‌نجه‌له‌ گه‌وره‌کاندا تویتراونه‌ته‌وه‌و وه‌ک قۆناغی کۆتایی له‌ قۆناغه‌کانی بنیاتنانی به‌ربه‌سته‌که‌دا کراوه‌ به‌سه‌ر ئاسنه‌که‌دا: ﴿ءَاْتُوْنِیْ اُفْرِغْ عَلَیْهِ قِطْرًا﴾. ووشه‌ی (قطر) له‌م رسته‌یه‌ی نیۆ نایه‌ته‌که‌دا به‌ مسی تواوه‌ ده‌گوتریّت.. ئه‌ویش واته‌: (ذوالقرنین) فه‌رمانی پێ کردوون که مسی تواوه‌ بکه‌ن به‌سه‌ر ئاسنه‌ تویتراونه‌ شله‌وه بووه‌که‌دا، ئیدی مسه‌که‌ش چۆته‌ ناوه‌راستی ئاسنه‌که‌وه‌و تی‌که‌لی یه‌کدی بوون و، پێکه‌وه‌ بوونه‌ته‌ کانه‌زایه‌کی پته‌وی تۆکه‌مه‌.. بێ‌گومان ئاسن له‌ به‌نه‌رته‌دا پته‌وو تۆکه‌مه‌یه‌، مسیش هه‌روه‌ها پته‌و تۆکه‌مه‌یه‌.. جا ئاخۆ کاتی‌ک هه‌ردووکیان ده‌تویترینه‌وه‌و تی‌که‌لی یه‌کدی ده‌کرین، چۆن بن؟ دیاره‌ هه‌ریه‌که‌یان هی‌زو پته‌وی ئه‌وی تریش وه‌رده‌گریّت و پێکه‌وه‌ش له‌و په‌ری تۆکه‌مه‌یی و به‌هی‌زی و چاکی‌دا ده‌بن.

ئینجا (ذوالقرنین) ئاسنه‌که‌و مسه‌که‌ی له‌و دۆخه‌دا هی‌شتۆته‌وه‌ هه‌تا ر‌ه‌ق بوون و وه‌ک به‌سته‌له‌کیان لی‌ ها‌توو‌ه‌و بوونه‌ته‌ به‌ربه‌ستیکی قایم و گرنگ و سه‌رسو‌ر‌ه‌یه‌نه‌ر.

(ذو القرنین) وهك ئەندازیاریك

بهراستی (ذوالقرنین) خاوهنی هیزو شارهزایی و تێگه‌یشتن و دهسه‌لاتیکی وه‌ها بووه که له خوداوه پیتی دراوه و فی‌ری کراوه.

بیگومان خودا رێنموونی ئه‌وی بۆ شیوازیکی بێ‌وینه‌ی سه‌رسورپه‌ین له بنیاتنانی به‌ربه‌سته‌که‌و به‌تینکردن و به‌هێژکردنیدا کردووه. به‌و شیوازه‌ش ئاسن و مسی تێکه‌لی یه‌کتر کردووه. جا ئه‌گه‌ر ده‌رپه‌نه‌که‌ شیوا بیت (ذو القرنین) ئەندازیاریکی به‌شی شارستانی (مدنی) بووه، چونکه به‌ربه‌سته‌که‌ی له‌و مادده به‌تینه بنیاتناوه‌و، چهنده‌ها سه‌ده‌ش پێش ئەندازیارانی ئه‌م‌رۆ ئاسن و مسی تێکه‌ل کردووه.

له‌مباریه‌وه (سید قطب) ده‌لێت: (ئهم شیوازه له‌سه‌رده‌می نویدا بۆ به‌تینکردنی ئاسن به‌کاره‌ینراوه‌و، ده‌رکه‌وتوو ئه‌گه‌ر رێژه‌یه‌که‌ له (مس) له ئاسندا تێکه‌لاو بکری‌ت، ئه‌وا هیزی مانه‌وه‌و قایمی ئاسنه‌که‌ چهندان هینده زیاد ده‌بیت، جا ئهم شیوازه‌ی که خودا رێنموونی (ذو القرنین) ی پێ‌کردوو له قورئانه نه‌مره‌که‌شیدا باسه‌که‌ی تۆمار کردووه، چهنده‌ها سه‌ده‌ی بێ‌شومار (که هه‌ر خودا خۆی ده‌زانیت چهند سه‌ده‌یه) پێش زانستی نویی مرۆ‌فایه‌تی که‌وتوو^(١).

ئهمه‌ش پێچه‌وانه‌ی ووته‌ی هه‌ندیك له می‌ژوونوسانه که‌وایان را‌ده‌گه‌یاند گوايه ئهم به‌ربه‌سته‌ی (ذوالقرنین) شووره گه‌وره‌که‌ی چینه، به‌لام ئه‌و شووره‌یه زۆر درێژ بووه‌و، درێژاییه‌که‌شی سه‌دان کیلومه‌تره‌و، له نی‌وان دوو چیدا دروست نه‌کراوه. پاشان ئهم شوورایه‌ی چین له به‌ردو گل دروستکراوه، به‌لام به‌ربه‌سته‌که‌ له ئاسن و مس بنیاتنراوه، لی‌رده‌ا هه‌مان ووته‌ی پێ‌ششومان دووباره ده‌که‌ینه‌وه که

(١) (في ظلال القرآن / ٤: ٢٢٩٣).

گووتبومان: (بەربەستەكەو، شووراكەى چىنىش، ھەردووكيان بۆ يەك مەبەست دروستكرائون. (ذو القرنين) بەربەستەكەى بۆ بەرگرتن لە شالاولەكانى (يەئجوج و مەئجوج) بنیاتناو، (ئىمپراتۆرى چىن) یش شوورى چىنى بۆ ھەمان مەبەست (بۆ بەرگرتن لە شالاولەكانى (يەئجوج و مەئجوج) بۆ سەر چىن) بنیاتناو.

قورئانى پېرۆزىش شىوازيكى پشت پى بەستراوى مسۆگەركرائومان بۆ بەھىزكردن و بەتینكردنى كارى بيناسازى پىشان دەدات، ئەو شىوازەش: ئاويتەكردنى ئاسن و مسە.

ھەروەھا ئەو ئايەتەى دەربارەى ئەو شىوازە ھاتوو، ئاماژە بۆ خالىكى زانستیانەى قورئان دەكات، ئەویش تىكەلكردنى ئاسن و مسە بۆ بەھىزكردنى بينا.

ھەروەھا دیاردەيەكى ئەندازەپىشان پىشان دەدات، ئەویش چۆنیەتى بنیاتنانى بەربەستە قايەكەيە. بۆيە دەكریٹ لە قورئاندا چەندىن ئاماژەى سرووشبەخشی ئەندازەپىش بەدى بكەين. بىگومان ئايەتەكانى قورئان چەند ئاماژەى ھەمەجۆر، چەندىن سەرنجى ھەمەپەنگيان تىدايە و ئىمەش دەتوانين لەو ئايەتانەو چەندىن سەرنج و ئاماژەى زانستى و پزىشكى و گەردوونناسى و، ئەندازەيى و، ژمىريارى و، ئاماركارى و، سەركردايەتى كردن و، كۆمەلايەتى و، نىشتەجىكارى و، شارنشىنيان لى دەريىنين، جگە لە دەرهینانى ئەو راستىيە بابەتيانە و باوەردارىتيانە و عەقیديانەو، فيقھى و زانستیانەو، تەفسىركارى و جىھادى و بانگەوازكارىيانەى كە لەو ئايەتانەدا پىشانمان دەدرين.

دیارە ئامانجى بنەپەرتى قورئانىش لە بىرناكەين كە كتيبيكى پىنمايى و، بانگەواز و دەستورىكى تۆكمە و بەرنامەى ژيان و، بنچینەى جىھاد و بانگەواز و بەرەنگارىيە.

بەلام خۆ ئەمەش پىگرنە لەسەر ھەلۆستەكردن لە ئاست چەند ئاماژەيەكى مام ناوەندى لە بوارە زانستىيەكان و بوارەكانى تری ژياندا.

شکستی (یهنجوو و مهنجوو) له بهردهم بهربهسته کهدا

کاتیک (ذوالقرنین) له بنیاتنانی بهربهسته که بووهوه، (یهنجوو و مهنجوو)یش بهنهریتی خۆیان هاتن تاكو له تنگه بهره که (مضیق) بپه پنهوه و خه ریکی تیکدان و ئاژاوه بن، بهلام کتوپر توشی ئه و بهربهسته پتهوه بهرزه بوون له بهرده میاندا و ههولیاندا ده رچن و سه رکه ون به سه ریا، که چی نه یانتوانی، چونکه له ناسن دروست کرابوو، ناسنیش رووکاریکی لووسی ههیه و نه گهر چهند ده سکیکی راگیرکاری بو ئه و که سه پتوه نه بیته که دهیه ویت پیتدا سه رکه ویت و تا دهستی پتوه بگریته، ئه و کهس ناتوانیت پیتدا سه رکه ویت.

ههروه ها ههولیاندا ئه و بهربهسته برووخین و تیکی بدنه، بهلام نه یانتوانی، چونکه له ماددهیه کی بههیز و پتهوی (وهک ناسن و مس) بنیاتنرابوو.

ئهم ئایه تهش ﴿فَمَا اسْطَعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَعُوا لَهُ نَقْبًا﴾ ئه و شکست و سه رنه گرتنی ههولیهانی تو مار کرد که له سه رکه و تن به سه ر بهربهسته که، یان له تیکدانیدا شکست و دهسته و سان بوون، مانای ئایه ته کهش واته: (ئه وان - یهنجوو و مهنجوو - نه یانتوانی به سه ر رووی بهربهسته کهدا سه رکه ون و، نه شیانتوانی تیکی ده ن و که له بهری تی بجه ن).

ئیدی ئهم بهربهسته بووه ئامرازیکی باش بو نه هیشتنی شالاوه کانی (یهنجوو و مهنجوو) و رینگرتن له کاری تیکدان و ویرانکاریان.

(أَسْطَعُوا) و (أَسْتَطَعُوا)

لیڤه دا هه‌لۆیسته‌یه‌ك له ئاست دیارده‌یه‌کی جوانی قورئاندا ده‌که‌ین، ئه‌ویش دوو شیوازی جیاکاری ئایه‌ته‌که‌یه‌ له‌نیوان دوو فه‌رمان (فعل) دا له‌ پروی دارشته‌وه.. ئاخۆ له‌ هه‌ردوو پرسته‌ی: ﴿فَمَا أَسْطَعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ﴾ و، ﴿وَمَا أَسْتَطَعُوا لَهُ، نَقَبًا﴾ دا حیکمه‌ت چی بی‌ت له‌ لابردنی پیتی (ت) له‌ پرسته‌ی یه‌که‌مدا ﴿فَمَا أَسْطَعُوا﴾ له‌ کاتی‌که‌دا له‌ هه‌مان فرمانی پرسته‌ی دووهم ﴿وَمَا أَسْتَطَعُوا﴾ دا دانراوه‌؟!

بینگومان لابردنی پیتی (تاء) له‌ پرسته‌ی یه‌که‌مدا بۆ هێواشکردنه‌وه (تخفیف)ه‌، له‌به‌ر ئه‌مه‌ ده‌شیت به‌ (تاء الخفة) ناوی به‌هین، پڕوبه‌ندی هێواشکارییه‌که‌ش ئه‌وه‌یه‌ پرسته‌که‌ هه‌والی شکسته‌بوونی ئه‌وانی له‌ سه‌رکه‌وتنی به‌ربه‌سته‌که‌دا راگه‌یانددوه‌، ئه‌م پێدا سه‌رکه‌وته‌ش یه‌که‌م جار ئاتاجی به‌خیرایی و گورج و گۆلی (خۆپیدا سه‌رخه‌ر) و زیره‌کی و شاره‌زایی و ڕیکی به‌ژن و بالا‌یه‌تی، چونکه‌ زۆرجار مرو‌ف‌ی قه‌له‌ و ناتوانی‌ت به‌ شوینی به‌رزدا هه‌لگه‌ریت، له‌به‌رئه‌وه‌ی پێویستی به‌ کیشی سووکه‌ تاكو به‌خیرایی سه‌رکه‌وێت.

ئه‌مه‌یه‌ ئه‌و حاڵه‌ته‌ی که‌ پرسته‌ی ﴿فَمَا أَسْطَعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ﴾ هه‌والی له‌سه‌ر ده‌دات و، هه‌ر ئه‌و جوارچی‌وه‌یه‌شه‌ که‌ پرسته‌که‌ی تیدا هاتوه‌. هه‌ربۆیه‌ش پیتی (تاء) له‌ فه‌رمانه‌که‌ دامالراوه‌ تاكو به‌ناسانی هێواش بکریته‌وه‌. دیاره‌ وه‌ك ئه‌وه‌ی فه‌رمانه‌که‌ (الفعل) ویستبیتی یارمه‌تی که‌سی خۆ پێداسه‌رخه‌ر بدات له‌سه‌ر

(لهش سووکی) و، ئیدی (تاء) هکهی لى دامالیه تاکو بهشداریی شارهزاییی شارهزایان بکات و، بهشداریی لهش سووکی نهوانهش بکات که به شوینه سهخت و بهرزهکاندا ههڵدهگهپین.

بهلام له فرمانی دووهم ﴿وَمَا أَسْتَطْعُوْا لَهُ نَقْبًا﴾ پیتی (ت) له گه لیدا ماوه تهوه، چونکه نه مه بۆ نه شوینه گونجاو تره و، له گه ل (کهشی گشتی) یشدا ته بایه.

چونکه کونکردنی بهربهسته که و پروو خاندنیشی ئاتاجی به ههولێ گه و ره زه همت و کاری دژوارو به کاتیشه، ههروه ئاتاجی به ئامیرهکانی هه لکه نندن و پروو خاندنه.. ئاتاجیشی به پیاوانیکه که بتوانن بیرووخین و، ههول و ماندوو بوون و زه همت و ئارامیه کی زۆریشی تیدا خه رج بکه ن، دیاره کات و ماوه یه کی زۆریشی ده ویت پیش نه وهی کاره که یان به نه نجام بگه یین، له و که شه دا که رسته ی ﴿وَمَا أَسْتَطْعُوْا لَهُ نَقْبًا﴾ گوزارشتی لى ده کات، پیتی (ت) له فرمانه که دا ماوه ته وه. واته (ت) هکه بۆ بارگرانی (ثقل) ماوه ته وه تاکو خالێکی یاریده ده ر به ییت له ویناندنی کهشی بارگرانی و زه همتی پروو خاندنی بهربهسته که دا و، تاکو له و پرۆسه قورسو دژواره شدا به شدار به ییت. که واته جاری یه که م، واته له رسته ی یه که م دا پیتی (ت) له فرمانه که دا بۆ هیواشکردنه وه و به ئاسان دانانی کاره که لابراره، به لام جاری دووهم (له رسته ی دووه م دا) پیتی (ت) له هه مان فرمانی نه یاننتوانی ﴿وَمَا أَسْتَطْعُوْا﴾ دا بۆ قورسکردن و به گران دانانی کاره که هیلراوه ته وه و به کارهاتوه.

هه ر لیره شدا نه وه به یادی هه موان ده خه ینه وه که بیژه کان (الفاظ) له گوزارشتی قورئانیدا پالاوته و ریکخوازن له گه ل چوارچیه گه شتییه که یدا. نه مه ش به چاکی هه لبرێراره وه، به ته واوه تیش له گه ل نه و که ش و دۆخه دا گونجاوه که رسته کی تیدا هاتوه و، له گه ل نه و مه سه له یه شدا هاوڕیکه که هه والی له سه ر راگه یاندوه.

بێگومان پیتی (تاءى) خفة) پیشتەر له چیرۆکی (موسا و خدر) دا - سلاویان لى بیّت - هاتبوو، ئهوهش له وتهى (خدر) دا به (موسا) که پیتی گوتبوو:

﴿ سَأُنَبِّئُكَ بِأَوَّلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ۖ ﴾

جا ئهوهتا لهم چیرۆکهى (ذو القرنين) يشدا بۆ جارى دووهم پیتی (تاءى خفة) دیتهوه بهرچاومان.. ههر له چیرۆکی (ذو القرنين) دا فهرمانیـك بهدوو شیوه هاته بهر چاومان، جارى یه کهم لهو فهرمايشتهى خوادا که باسى پایهدارکردنى (ذو القرنين) دهکات و دهفهرمویت: ﴿إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ ۖ﴾

جارى دووهمیش له ووتهى (ذوالقرنین) خوى دا که باسى ئهو هیـزو پلهو دهسهلاته دهکات که خوا پیتی بهخشیوه و لهکاتى بنیاتنانى بهربهسته کهدا بهو گهله دهلیت: ﴿ قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ ۖ ﴾ ئهوهى خوا له هیـزو توانا پیتی بهخشیوم لهو پاداشتهى ئیوه باشته که پیم دهدهن).

ئیدی گرنگ ئهوهیه که ئهو خوینهرهى بهوردی و تیرامان و تیـفکـرینهوه قورئان دهخوینیت، ههلویتسه له ئاست چهـنـدین نمونهى تری هاوشیوهدا بکات و، گهلیک نمونهى تر بهدى دهکات.

(بنیاتنانى بهربهسته که رهحهتیـك بووه له خداوه)

((ذوالقرنین)) کاتیـك بۆ ئهو بهربهسته گهورهیهى پروانیوه که خهـلـکی ئهو ناوچهیهى له شالاههکانى (یهـئـجـوـج و مهـئـجـوـج) پاراستوه، گوتویهتى: (ئهمه رهحهتیـك له خـودای پهروهردگارمهوه) ﴿هَذَا رَحْمَةٌ مِّن رَّبِّي ۖ﴾

کاتیـك له بهردهم ئهم برکه جوان و پیـرۆـزەى ﴿هَذَا رَحْمَةٌ مِّن رَّبِّي ۖ﴾ شدا دههستین، ئهم پهـند و ئامارانهى لى دهردینین:

- ١- ئهوهی (سید قطب) له بارهیهوه گوتویهتی: ((ذوالقرنین) کاتیك بۆ ئهوه پرۆژه مهزنهی خۆی روانیوه، تووشی لووتبهرزوی بهخۆ نازین نهبووه، بۆن و بهرامهی هیژو زانستیش مهستی نهکردوه، بهلکو یاد و سوپاسی خودای کردووه، ههمان چاکه له پیناوی خوادا کردوه که پینمایی بۆ سهری کرد بو).^(١)
- ٢- (ذو القرنین) بهزیکرو نزاو یادی خودا له کاتی بهئهنجام گهیا نیدی کاره کهیدا، فیتری ئهوه مان دهکات چۆن زیکرو یادی خودا بکهین، بیگومان گهورهترین کات و شیوهی زیکر ئهوهیه مڕۆفی باوهردار له کاتی سهرکهوتنی کاره کهیدا یادی خودا بکات و بزانیته که ئهوه به فرمانی خودای پهروهردگاریتی، ئیدی لهخووردوو دهبیته، دادگهریی رهچاو دهکات و یاد و سوپاسی خوداش دهکات.
- ٣- بنیاتنانی بهربهسته که پههمهتیک بووه له خوداوه. (ذو القرنین)یش ئهوه زانستهی که خودا فیتری کردبوو و، ئهوه پایه و دهسهلاتهش که بۆی پهخساندبوو، له (یارمهتیدانی خهلکی) و (کاری چاک بۆیان) و (نههیشتنی پهلامارو دهستدریژی لهسهریان) دا بهکاری دههینان، ههر بۆیهش زانسته کهی پههمهتیک بوو له خودای پهروهردگاریهوه، بهکارهینانی ئهوه زانستهش ههر پههمهتیک خودا بووه. بهکارهینان و خستنه گهری ئهوه زانسته و زانیارییهش (که خودا فیتری کردبوو) له گهلا بابهتی نیو سوورپهتی (کهف) دا (سوورپهتی زانسته و پههمهت) دهگوئیت، وهك خوداش دهبارهی (خدر) - سلّوی لی بیته - فرمویهتی: ﴿أَيُّنُّهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا﴾، ههروهها وهك ئهوه ووتیهی که لهسهر زاری (خدر) هاتووه به (مووسا)ی گوتووه ﴿رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ﴾.

(١) (في ظلال القرآن / ٤: ٢٢٩٣).

٤- ئەو گەله له بهردهم هه‌ر‌ه‌ش‌ه‌ی (یه‌ئ‌ج‌و‌و‌ج و مه‌ئ‌ج‌و‌و‌ج) دا بوون، که‌و‌ت‌ب‌و‌ن‌ه به‌ر هه‌ئ‌مه‌ته‌کانی و‌ی‌ران‌ک‌ه‌ری و ش‌ی‌و‌ان‌د‌ن‌ی‌ان. ه‌ی‌چ پار‌یز‌ه‌ری‌ک‌یش‌ی‌ان نه‌بو که پار‌یز‌گ‌اری‌ان لی ب‌ک‌ات، ته‌ن‌ها خودا نه‌بی‌ت که ئەو به‌ر‌به‌س‌ته‌ی بۆ دا‌ب‌ی‌ن ک‌رد‌ن، هه‌روه‌ها ه‌ی‌چ ر‌ز‌گ‌ار‌که‌ری‌ک‌یش‌ی‌ان نه‌بو که له‌و مه‌تر‌سی‌یه ر‌ز‌گ‌اری‌ان ب‌ک‌ات ته‌ن‌ها ب‌نی‌ات نانی به‌ر‌به‌س‌ته‌که نه‌بی‌ت، هه‌ر بۆ‌یه‌ش به‌ر‌به‌س‌ته‌که ر‌ه‌ه‌مه‌ت‌یک بوو له خوداوه بۆ ئەوان، هه‌روه‌ک چۆن (به‌فرمانی خودا) هۆ‌یه‌کی ر‌ز‌گ‌ار بوون و ئازاد بوون بو بۆیان، خۆ ئە‌گ‌ه‌ر به‌ر‌به‌س‌ته‌که ب‌نی‌ات نه‌ز‌ای‌ه‌و، ئە‌گ‌ه‌ر ئەو گەله هه‌ر س‌ک‌ال‌ا و دادو ب‌ی‌داد‌ی‌ان (به‌ب‌ی‌ کۆش‌ش و هه‌ول و ج‌م‌و‌ج‌و‌ل‌یک) له‌ده‌ست حا‌لی خۆیان ب‌ک‌رد‌ایه، ئە‌وا خۆیان له‌و مه‌تر‌سی‌یه ر‌ز‌گ‌ار نه‌ده‌ک‌رد. دیاره ر‌ز‌گ‌اری و ئازاد بوون‌یش ته‌ن‌ها به‌کارو هه‌ول‌دان به‌دی د‌ی‌ت.

(له بنیاتنانی به‌ر‌به‌س‌ته‌که‌دا وانه‌یه‌ک بۆ ئی‌مه‌ش هه‌یه)

هه‌مد‌ی‌سان له‌م به‌ر‌به‌س‌ته‌ی (ذو الق‌رن‌ی‌ن) دا وانه‌یه‌کی گ‌ر‌نگ و پ‌ی‌وی‌ست بۆ نه‌ته‌وه‌ی ئ‌ی‌س‌لام‌یش هه‌یه، به‌ت‌ای‌به‌ت‌یش له‌م سه‌رده‌مه‌دا که ر‌و‌به‌رووی مه‌تر‌سی‌یه‌کی فه‌وت‌ی‌نه‌رو و‌ی‌ران‌ک‌ه‌ری وه‌ها بۆ‌ته‌وه که توندو تر‌س‌نا‌ک‌تر‌یشه له مه‌تر‌سی‌یه‌که‌ی (یه‌ئ‌ج‌و‌و‌ج و مه‌ئ‌ج‌و‌و‌ج) له‌سه‌ر ئەو گەله. ئەو مه‌تر‌سی‌یه‌ش که ئە‌م‌رۆ بۆ نه‌ته‌وه‌ی ئ‌ی‌س‌لام له ئارادایه، مه‌تر‌سی و‌ی‌ران‌ک‌ه‌ری ج‌و‌له‌که‌یه، د‌ی‌وه‌زم‌ی تر‌س‌نا‌کی در‌نده و چه‌په‌لی ج‌و‌له‌که‌یه‌و، هه‌موو گۆشه‌و که‌نا‌ری‌کی نه‌ته‌وه‌و هه‌موو ووزه‌و توانا‌کان‌یش‌ی و که ه‌ی‌چ ش‌ت‌ی‌کی لی ناپار‌یز‌ری‌ت که‌و‌ت‌و‌ن‌ه به‌ر هه‌ر‌ه‌ش‌ه‌ی ئەو مه‌تر‌سی‌یه، کار‌ی‌کی ش‌ی‌او‌یش نی‌یه بۆ نه‌ته‌وه‌ی ئ‌ی‌س‌لام که ئە‌م‌رۆ ش‌ک‌ست و ده‌سته‌پاچه بی‌ت له‌به‌ردهم ئەم مه‌تر‌سی‌یه‌دا.

هه‌روه‌ها بۆ نه‌ته‌وه ناش‌ی‌ت که ته‌ن‌ها به‌خه‌م‌خ‌و‌ارد‌ن و ئازار چه‌ش‌تن و لا‌وان‌د‌نه‌وه له ئاست ئەم ک‌ی‌شه‌یه‌دا ر‌ه‌ف‌ت‌ار ب‌ک‌ات، ناش‌ی‌ت هه‌ر ته‌ن‌ها ر‌ی‌گه چاره‌ی ناپه‌زایی و

ئیدانه کردن و سکاڵا کردن بگریته بهرو، تهنه له سهر ئهوهش سوور بێت که پروی گفتار بکاته رایسی گشتیی جیهانی و ویژدانیان بدوینیت و، هاوار بهریته لای خیرخووان له دنیا داو داوا له جیهان بکات بێنه پیشه وه بۆ نه هیشتنی هیرشی داگیرکاری و بهر فراوانبوونی ناوچه کانی جووله کهو، راوهستاندن مهترسیان.

ههروهها بۆ نه تهوهی موسلمانان ناشیت که ههر له سهر ئهوه جووره رپچکه و نامرازو شیوازانه سوور بێت کهوا به ئه نجامینکی ناگهیهن و، چاره سه ریککی بۆ پهیدا ناکهن، به لکو ههر سه رابو و خه وو خه یالز، وه ک په نابردنه بهر (ئه نجومه نی ئاسایش) و (نه ته وه یه کگرتوه کان) و (بانگه واز بۆ به ستنی کۆنگره ی نیو ده ولته تی) و (جیبه جیکردنی بریاره کانی ئه نجومه نی ئاسایش) و.. ئه و رپگه چاره بی ئه نجامانه ی تر..

به راستی هیچ خیر و بیریک له و هه لویستانه دا نییه، ئه م جووره نامرازانه ش هیچ چاره سه ریک نابه خشن. نه ته وه ی ئیسلامیش به رده وام له به رده م هه ره شه ی مه ترسی یه له ناویه ره که ی جووله که دا ده مینیت. بۆیه و به بن هیچ گومانیک تهنه به کاری جیددی و راست و دروست نه ته وه ی ئیسلام رزگاری ده بیت..

تهنها به به ره و روو بوونه وه ی جووله که و به ره نگاری کردنیان رزگار ده بن..

هیچ شتیک و هیچ رپگه چاره یه ک وه ک جیهاد و شهرو کوشتارو هیزی سه ربازیش نه ته وه ی ئیسلام رزگار ناکات. به راستی ههر به هیزو به کارو هه ولدان بوو که ئه و گه له ش له ده ست (یه نجوو و مه نجوو ج) رزگاریان بوو و، په همه تی خودایان به هۆی بنیاتنانی به ربه سه ته که وه پی گه یشت.

دیاره نه ته وه ی ئیسلامیش ههر به هیزو هه ول و تیکۆشان له مه ترسی جووله که رزگاریان ده بیت، بۆیه ش جیهاد له دژی جووله که و شه ر له گه لدا کردنیان شتیک هه وشیوه ی به ربه سه ته که ی (ذوالقرنین) ه.. جا کاتیک نه ته وه ی ئیسلام به چاک فیتری جیهاد و شهرو کوشتار ده بن و سوور ده بن له سهر شه هیدبوون، ئه و په همه تی خودایان پی ده گات وه ک چۆن به گه لانی پیشین گه یه نه راوه.

بهراستی گه‌لیکی شکست و ته‌مه‌ل شایسته‌ی په‌همه‌تی خودا نین، خودا په‌همیان پێ ناکات، خه‌لکیش په‌همیان پێ ناکهن، هیچ که‌سێکیش ده‌نگیان نابیسیت، هیچ که‌سێکیش به‌زه‌یی به‌حالیاندا نایه‌ته‌وه.

بینگومان نه‌وانه‌ی شایسته‌ی په‌همه‌تی خودان پیاوانی به‌هیز و توند و تیژن که‌ موجهیده به‌ ئارام و خۆراگرتوه‌کانن.

بۆیه پێرسه‌ که‌ ئیدی نه‌ته‌وه‌ش مائ‌ئاوایی له‌ هیوا و ئاوات و خه‌ونه‌ فریوده‌ره‌کان بکات و، ده‌بیته‌ بجێته‌ ده‌روازه‌ی جه‌هاد و شه‌هاده‌تخوازییه‌وه، ده‌نا هه‌ر تووشی له‌ناوچوون و نغزبۆون له‌ لافاوی سه‌رشۆپیدا ده‌بن.

((به‌ئینی خودا و ته‌خت کردنی به‌ربه‌سته‌که))

دوای نه‌وه‌ی (ذوالقرنین) له‌لای نه‌و گه‌له‌ دانی به‌وه‌ دانا که‌ بنیاتنانی ئهم به‌ربه‌سته‌ بۆ نه‌وان په‌همه‌تێکه‌ له‌ خودای په‌روه‌ردگارییه‌وه‌و، سوپاسیشی له‌سه‌ر نه‌وه‌ کرد، له‌ هه‌مان کاتدا حه‌قیقه‌تێکی باوه‌رداران‌ه‌ی گرنگی بۆ خسته‌نه‌ روو، ئه‌مه‌ش له‌و وته‌یه‌ی دا که‌ خودا له‌سه‌ر زاری نه‌وه‌وه‌ گێڕاوتیه‌وه‌و فره‌موویه‌تی:-

﴿... فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ ۚ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ۝۱۸﴾ الكهف

له‌م وته‌یه‌یدا، (ذوالقرنین) باسی نه‌وه‌ ده‌کات که‌ ئهم به‌ربه‌سته‌ ماوه‌و ته‌مه‌نێکی دیاریکراوی هه‌یه‌و، به‌رده‌وام تا پوژی دوا‌یی له‌ ئارادا نابیت، بۆیه نابیت خه‌لکی ته‌نها پشت به‌وه‌ به‌ستن، چونکه‌ نه‌و خودایه‌ی که‌ پێگه‌ی به‌ بنیاتنانی و هه‌نانه‌کایه‌ی داوه‌، هه‌ر ئه‌و خودایه‌شه‌ پێی داوه‌ که‌ به‌ربه‌سته‌که‌ توند و تۆکه‌ بوو بیته‌، هه‌ر خوداشه‌ پێی داوه‌ که‌ پێگه‌ له‌ هه‌رشه‌کانی (یه‌نجوو‌ج و مه‌نجوو‌ج) بگیریت.

بهلام خودا له ماوه و زهمه نیکێ تردا رینگه به (یهئجوج و مهئجوج) ده داتهوه که بتوانن نهو بهربهسته تیک بدهن و، برپاری تیکدانه کهشی بۆ نووسیون و، ئیدی لهو بهربهستهوه دینه دهروه تاكو سهر له نوێ بۆ جاری دووهم و سێیهم و چوارهم دهست به خراپه و تیکدان بکهنهوه.. جا نهگهر به لێنی خودا ﴿فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي﴾ هاته پیشهوه و ته مهنی بهربهسته که کۆتایی هات و، خودا خواستی له سهر تیکدان و ویرانکردنی بوو، نهوا هیچ کهسیک ناتوانیت له بهردهم خواستی خودا بووهستیت و ناتوانیت رینگا له به جیهینانی فهرمانیدا بگرییت، چونکه مرۆفه کان بیهیزو لاوازن و، خوداش ههر خۆی به هیزو به توانا و کارایه له سهر ههر کاریک بیهویت.

﴿فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي﴾ نهگهر به لێنی پهروه دگام هاته پیشهوه نهوا بهربهسته که تهخت دهکات ﴿جَعَلَهُ دَكَّاءَ﴾ (دکاء) واته له گهل زهویدا ریکی دهکاتهوه و تهختی دهکات. له وشه (دکاء) دا سه رنجیکی پروون کهروهی قورئانیش بهدی دهکهن.

بینگومان وشه (دکاء) (مؤنث) ه، (سد) یش (مذکر) ه، داخۆ بۆچی وهسفی ئهم (مذکر) ه به (مؤنث) کراوه، له بنچینهشدا شهویه که (وهسف کراو/ موصوف) له گهل سیفه ته که دا له بواری بهنیر دانان و بهمی دانان (التذكير والتأنيث) دا یه کسان بکرین. دوو جوړه خویندنه وهش بۆ ئهم وشهیه ههیه:-

یه که میان/ دکاء: به درێژکردنه وه هه مزه بۆ دانانه وه:- ئهمه خویندنه وهی (حه مزه) و (عاصم) و (کسانی) یه. لابر دنیسی (واته کردنی بهربهسته که به زهویه کی تهخت)، وشه (دکاء) سیفه تیکیشه بۆ وشهیه کی لابرای به می دانراو (مؤنث) ی وهک (ارض دکاء)، پاشان وشه بۆ زیادو پال خراو (مضاف ی (ارض) ه که لابراره و تهنها له پال دانراو (مضاف الیه) ه که جیگه ی گرتۆته وه، بووه به (جعله دکاء). بۆ نمونهش: عه ره به کان ده لێن (ناقة دکاء) واته حوشریک که سه ربهستی تهخت بیت و (سه نام) ی نه بیت.

خویندنهوهی دووهم/ به (دکاء) واته به (تهنوبن-)ی سهر (کاف)ه که بخوینریتهوه
ئەوا به سیفەتیک بۆ بهربەستە که دادەنریت، ئەمەش هیچ گری وگۆلێکی
تیدا نیه^(۱).

جا دواى ئەوهی پروکاری وهسفی (مذکر)ه کهمان به ئاراستهی (مؤنث) داناو،
که له راستیشدا ئەو (مؤنث)ه سیفەتیکه بۆ (مؤنث)یکی لابر او (محذوف) ئەوا
لیرەدا حیکمەتی وهسفکردنی بهو سیفەته (مؤنث)هی (دکاء) پروون دەکهینهوه:-
بینگومان ئەو بهربەسته توندو توکمەیه، سەردەمیکی تری بهسەردا دیت که
دەکریتە زهوییهکی تهخت و هەرچی له ئاسن و مسی تیدایه نامینن، دەگۆریت بۆ
زهوییهکی تهخته لآن، بۆ تهنها زهوییهک (ارض دکاء).

له باسیکی پیشتری ئەم چیرۆکهدا ئەوهمان بهراسترو یه کلاکراوه دانا که وادهی
به لێنی خودا له مهوهر چەند جارێک لهو جیگایانهدا بهدی هاتوووه، (یهئوجوج
مهئوجوج) به خواست و فرمانی خودا توانیویانه که له بهر بجنه بهربەسته که وه
وێرانیشی بکهن، ئیدی به راستی و به واقعی ئەو بهربەسته نه ماوه و بووته
زهوییهکی تهختکراو.

ئەمڕۆش هەر کهسیک بۆ تهنگه ی (داريال)ی نیو چیاکانی (کافکاس) بروانیت،
به واقعی دهیبینیت کهوا بهربەسته که له گەل زهویدا تهخت کراوه، له
ناسنه کهشی تهنها چەند برێکی کهم دهیبینیت که له سەر هەردوو لیواری تهنگه
(مضیق)ه که ماوه تهوه.

به راستی (ذوالقرنین) راستی گوتوووه کاتیک پیشبینی نهمانی بهربەسته که ی له
سەردەمیکی تردا کردوووه، وهك گوتووویهتی: ﴿فَإِذَا جَاءَ وَعَدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ
رَبِّي حَقًّا﴾.

(۱) بروانه/ (حجة القراءات)ی (ابن زنجلة)، لاپههه (۴۳۵-۴۳۶).

ئهو په‌ندانە‌ی که (ئیمامی قاسمی) لهم چیرۆکه‌ی دهره‌ینان

ئیمامی قاسمی له کتیبه‌که‌یدا (محاسن التأویل) چه‌ند په‌ندو ئامۆژگاری و فهرمانیکی شهرعی لهم چیرۆکه‌دا دهره‌یناوه‌و، مامۆستا (محمد خیر رمضان یوسف)یش پوخته‌ی ئه‌و په‌ندو ئه‌حکام و ئامۆژگاریانه‌ی له کتیبه‌ی خۆیدا (ذو القرنین) به نه‌ختیک ده‌سکاری و کورتکردنه‌وه‌و خستۆته‌روو. (ئیمه‌ش لی‌ره‌دا له‌و کتیبه (محمد خیر رمضان)ه‌و پوخته‌یه‌کی ئه‌و په‌ندو وانه‌ کورتکراوانه‌ دیاری ده‌که‌ین:-

۱- په‌ند وهرگرتن له‌وه‌ی که بێگومان خودا هه‌ندیک خه‌لکی به‌چه‌ند پله‌یه‌ک له هه‌ندیکی تر به‌رزتر داناوه‌و، له‌ رزق و پۆزیشدا و به‌ خواستی خۆی سامان و مو‌لک و مائی به هه‌ندیک که‌س به‌بێ حساب و ژماره به‌خشیوه‌.

۲- گرتنه‌ به‌ری هۆکار و ئامرازه‌کان و که‌وتنه‌ دوا‌ی سوننه‌ت و رێسای خودا له‌ گه‌ردووندا به‌ کاری جیددی و هه‌ول‌دان. دیاره به‌ پێی ئه‌ندازه‌ی هه‌ول و کۆشش، سه‌رکه‌وتن و رزگاریش هه‌یه‌.

۳- به‌گه‌رخستنی وزه‌ و وره‌ بۆ لابرده‌نی کۆسپ و ته‌گه‌ره‌کان.

۴- پێویستی ده‌ست پێ‌کردن و هه‌نگاونان بۆ کاروباره‌ گه‌وره‌کان.

۵- هه‌ر که‌سێک به‌سه‌ر دوژمنانی دا زال و سه‌رکه‌وتوو بێت، بۆی ناشیت که‌ ملکه‌چ و زه‌لیل و کۆیله‌یان کات، به‌لکو ده‌بی‌ت به‌ داد و عه‌داله‌ته‌وه‌ مامه‌له‌یان له‌گه‌ل‌دا بکات و، پاداشتی چاکه‌کار له‌سه‌ر چاکه‌که‌ی بداته‌وه‌و، سزای خراپه‌کاریش له‌سه‌ر خراپه‌که‌ی بدات.

۶- پێویسته‌ پادشاه و سه‌رداری خه‌لکی، هه‌موو هه‌ول و کۆششێکی خۆی له‌پێناو پاراستنی نیشتمان و دا‌بنکردنی ئاسوده‌یی و ئارامی و هاوولاتیاندا ب‌ج‌خته‌ گه‌ر.

۷- پښوستانه پادشاو سهرزکي ولات خوۍ له پاره وپوولي خه لکي ژير ده سلا تي بياريزيت و خوازياري وه رگرتني کړي و پاداشت نه بيت له سهر کاري کي که بويان ده کات .

۸- نه گهر له جیگه یه کډا پیویست و گونجاو بوو باسی نیعمه ته کانی خودا که به خوږی داون، بکړیت، نهوا پاشا ده تواننت باسیان بکات .

۹- توندکردنی شووره و قه‌لاکان و به‌هیزکردن .

۱۰- پادشا به شداریکاری کریکاران بکات تاکو چالاکیان زیاتر پی‌بدات و بهو به شداریکردنه شی خوشحالیان بکات .

۱۱- باسو پیئاسه‌ی به‌روبومی کارکردن بۆ کهسانی تر بکات تاکو پێژو به‌های بزانه‌و سوپاسی خوداشی له‌سه‌ر بکه‌ن .

۱۲- رۆژی دوايي و كۆتايي هاتنى ئەم ژیانهی دنیا بەبیر كهسانی تر بښیته وه تاكو دلانی خهلكي بهر رۆژی دواييیه وه په یوه ست بن .

۱۳- پهنډو دهرس وهرگرتن به پازاندنه‌وه و پهره‌پېښه دانی ستایشی جوانو هیښتنه‌وه‌ی ناسه‌واری گه‌وره و شکو‌دار له‌نیو دلاندا، نه‌مه‌ش له ریځگه‌ی ره‌وشتی چاگ و نه‌ریتی جوانو، نازیه‌تی و مه‌ردایه‌تی و چاو پوښی و دادگه‌ری و چاگه‌کردن له‌گه‌ل څه‌لکیدا.

۱۴- ئەو كەسەي كە پادشاو سەردارى چەند گەل و ھۆزىكى ھەمە چەشنە بىت، دەبىت بايەخىكى زۆر بەيەك خەستى گوتارو ھەلۆست بدات) ^(۱).

(۱) کتیبی (ذو القرنین)ی (محمد خیر یوسف)، به‌ده‌سکاری و کورت‌کردنه‌وه‌وه، له لاپه‌ره‌کانی (۲۸۱-۲۸۳) ه.ه.

کۆتایی چیرۆکی (ذوالقرنین) به وتهیهکی (سید قطب)

بۆ کۆتایی هینانمان به چیرۆکی (ذوالقرنین) وتهیهکی مامۆستای پێشهوا (سید قطب) دینینهوه، که له تهفسیری (في ظلال القرآن) هکهیهوه وهرمانگرتوهوه، که ئهویش خۆی له تهفسیر و لیکدانهوهی ئهم دوا برگانهی چیرۆکهکدا کردوونی به کۆتاییهک بۆ ئهو بهسهرهاته.. دهبا باری ئاخواتن لهسهر کۆتایی چیرۆکهک بۆ مامۆستای شههید والاکهین و بزاین له مبارهیهوه چی گوتوه...؟

بهم پهنهگه کۆتایی ئهو ئهلقهیه له ژياننامهی (ذوالقرنین دیت، که غمونهیهکی نایابی حاکی سالحهوه، خودا له زهویدا دهسهلات و پله و پایه ی پێداوه و هۆکارهکانی بۆ ئاسان کردوه، ئهویش به زهویدا گهراوه، پۆژههلات و پۆژشاوی زهوی بهسهر کردۆتهوه.. بهلام لوتبهرزو خۆبهزلزان نهبووه، ستهمکار و بێباک نهبووه، فتوحات و پرزگارکردنی ولاتانی نهکردۆته نامرازیک بۆ دهسکهوتی ماددی و، زهوتکردنی تاک و کۆمهله و نیشتمانهکانی خهڵکی، مامهلهی کۆیلهشی له گهله خهڵکی ولاته فهتحرارهکانیدا نهکردوه. دانیشتوانی ئهو ولاتانهشی بۆ نیاز و تهماعاری خۆی ملکهچ نهکردوه، بهلکو داد و عهدهالهتی لههر شوێنیکدا، که تیایدا دانیشتوه، بلاوکردۆتهوه.. یارمهتی به جێماو و دواکهوتوانی داوه و بهبێ کرێ و پاداشتی که دهستدریژی ناحهزانیانی لهسهر لاهردوون. ئهو هیزو توانایهش، که خودا پیتی دابوو له ئاوهدانی و چاکسازی و بهرپهرچدانهوهی دوژمنکاری و بهدییهینان و چهسپاندنی ههقدا بهکارهیناوه. پاشان ههر خێرو دهسکهوتیک، که خودا لهسهر دهستی ئهو بهدییهینا بیته، ههر بۆ پهحهت و فەزلی خودای گهراوندۆتهوه. ئیدی ئهو له کاتی که له لوتکهی هیزو دهسهلاتیدا بووه، هیزو توانا و گهورهیی خودای لهبیر نهچۆتهوه، ئهوهشی لهبیر نهچۆتهوه، که ههر بۆ لای خودا دهگهڕێتهوه^(۱).

(۱) (في ظلال القرآن) / بهرگی (۴)، لاپهه (۲۲۹۳).

((کۆتایی))

له دوايیدا.. ئەمە هەر چوار چیرۆکه‌که‌ی نێو سوورپه‌تی (که‌ف) بوو،.. واته (چیرۆکی هاوه‌لانی نێو ئەشکه‌وته‌که) و (چیرۆکی کابرای خاوه‌نی دوو باخه‌که له‌گه‌ڵ هاوڕێ باوه‌رداره‌که‌ی) و (چیرۆکی موسا و خدر) - سلاویان لی بی‌ت - و (چیرۆکی - ذو القرنین -).

به‌راستی چه‌ند ساته وه‌ختی‌کی شیرین و به‌سوودمان له‌گه‌ڵ ئەم چیرۆکانه‌دا برده‌سه‌رو، چه‌ندین په‌ند و ئامۆژگاری و ئاماژه‌ی سو‌ده‌خ‌ش و وان‌ه‌ی به‌سوودی لێ‌وه تی‌گه‌یشتین. له‌م چیرۆکانه‌دا سی‌ما گشتیه‌که‌ی سوورپه‌تی (که‌ف) مان به‌دی‌کرد که مل‌ملانی‌ی نێوان (باوه‌رداری‌تی و ماده‌ده‌په‌رستی) یه‌و، سه‌رکه‌وتنی شو‌ینکه‌وتوانی رێبازی ئی‌مانداری‌تییه به‌سه‌ر شو‌ینکه‌وتوانی رێبازی بی‌باوه‌رپ‌تییه ماده‌ده‌په‌رستی.

هه‌روه‌ها کلیله گشتیه‌که‌ی ئەم سوورپه‌ته‌ش، که زی‌کری (ما شاء الله لا قوه الا بالله) یه‌مان به‌دی کردو، بێ‌نی‌مان چۆن ئەم مانایه به‌دی ها‌تووه‌و، ئەم کلیل‌ی ده‌رگا کردنه‌وه‌یه‌ی سوورپه‌ته‌کانیش به‌سه‌ر هه‌ریه‌که‌یاندا پیاده کراوه..

بێ‌نی‌ش‌مان چۆن خواستی خودا به‌جێ ده‌گه‌یه‌ن‌رێ‌تو، چۆن هێ‌زی خودا، هێ‌زی‌کی کاراو به‌زێنه‌ری دو‌ژمنانه‌و، پاشان دێ‌مان که سه‌رکه‌وتن له‌ خوداوه‌و پ‌شت‌گ‌یری‌ش هه‌ر بۆ سه‌ربازانی راسته‌قینه‌ی خۆیه‌تیو، که چۆن ئەو سه‌ربازانه‌و ئایه‌ت و نیشانه‌کانیش هه‌ل‌ده‌ب‌ژێ‌رێ‌ت، هه‌روه‌ک دێ‌مان هه‌ر که‌سی‌ک هێ‌زی له‌وه‌دایه گه‌ر له‌ خوداوه‌ داوا‌بکات و پ‌شت به‌خودا به‌سه‌تێ‌ت ئەوا هه‌ر ئەو که‌سه به‌هێ‌زو به‌توانایه‌و ئاکام و سه‌ره‌نجامی باش و له‌باری ده‌بی‌ت.

هه‌ر له‌و چیرۆکانه‌شدا زانستی خودایی (العلم الربانی) مان به‌دی کرد، ئەمه‌ش له‌رێ‌ی ئەو که‌سانه‌ی، که خودا زانستی فی‌رکردوونو، له‌سه‌ر زه‌ویش پایه‌دارو سه‌ره‌ره‌زی کردوون.

ئهوه شمان به دیکرد که به ختیاری و خیر و بهرژه و هندی، بۆ هه موو ئه و که سانه یه که خودا په حمی پێ کردوون و، دیارده و پوالت ته کانی ئه و په همت و زانسته شیان پیشانی خه لکی داوه و شوینه واری ئه و زانسته ش که ئاو پته ی په همتی خودا و گری دراوی بووه، بۆ خه لکی ده ر خستوه.

هه ر له و چوار چیرۆکه شه وه زانیان چۆن عه قیده و بیرو باوه ری ئیستامان راست بکه ینه وه و، چۆن بنه ماو به ها کانش به ته رازووی عه قیده هه لسه نگین و، چۆن به رنامه ئیمانداریتی یه که ی قورئانیش بۆ تی فکری و لی ورد بوونه وه و لی کۆلینه وه و زانی و تو یژینه وه به کار بین!!

به راستی له و چیرۆکانه وه (به فزله و پێنمایی خودای گه و ره و کار به جی) زۆر شتمان ده سته که وت و زۆر شتی شمان زانی.. سو پاس بۆ خودای په روه رد گاری جیهانیان.. دروود و سلا و بۆ سه ر گیانی پیشه و امان محمد ﷺ و هه موو خانه واده و هاوه لانی شی..

(الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على سيدنا محمد - وعلى اله وصحبه..

سبحانك اللهم وبحمدك، نشهد ان لا اله الا انت، نستغفرک و نتوب اليك).

سهرچاوه کاني نهم کتیبه

- ۱- احکام القرآن - للقاظي ابي بكر بن العربي.. تحقيق علي محمد البجادي..
- ۲- اضواء البيان في تفسير القرآن بالقرآن، لمحمد الامين الشنقيطي. عالم الكتب - بيروت - بدون تاريخ.
- ۳- البداية و النهاية - للإمام ابن كثير - مكتبة المعارف - بيروت - الطبعة الاولى/ ۱۹۶۶م
- ۴- تأملات في سورة الكهف (الصراع بين الايمان و المادية) لأبي الحسن علي الحسن الندوي - دار القلم - الكويت - ۱۹۷۱م.
- ۵- تفسير القرآن العظيم - للإمام ابن كثير - المكتبة التجارية - مصر - بدون تاريخ.
- ۶- تهذيب الاسماء و اللغات، للإمام النووي - دار الباز للنشر و التوزيع - مكة المكرمة - بدون تاريخ.
- ۷- الجامع لأحكام القرآن - للإمام القرطبي - دار الكتاب العربي - مصر - الطبعة الثالثة - ۱۹۷۶م.
- ۸- جداول التقويم الميلادي المقابل للتقويم الهجري. لأحمد عادل كمال - دار النفائس - بيروت - الطبعة الاولى - ۱۹۸۰م.
- ۹- حجة القراءات - لابن زنجلة - تحقيق سعيد الافغاني. مؤسسة الرسالة - الطبعة الثالثة - ۱۹۸۲م.
- ۱۰- الدر المنثور في التفسير بالمأثور - للإمام السيوطي - دار الفكر - بيروت - الطبعة الاولى ۱۹۸۳
- ۱۱- ذوالقرنين - لمحمد خير رمضان يوسف - دار القلم - بيروت - الطبعة الاولى ۱۹۸۶م.
- ۱۲- روح المعاني - للإمام الالوسي - دار إحياء التراث العربي - بيروت - بدون تاريخ.
- ۱۳- الروض الانف في شرح سيرة ابن هشام، للإمام السهيلي - تحقيق عبدالرحمن الوكيل، دار الكتب العربية - القاهرة - بدون تاريخ.

- ١٤- الزهر النضر في نبأ الخضر. للإمام ابن حجر العسقلاني، مجموعة الرسائل المنيرية، المجلد الاول - الرسالة السابعة، دار احياء التراث العربي - بدون تاريخ.
- ١٥- سنن ابن ماجة، بعناية فؤاد عبد الباقي، المكتبة العلمية - بيروت - بدون تاريخ.
- ١٦- سنن ابي داود - مراجعة و تحقيق محمد محي الدين عبد الحميد - دار الكتب العلمية - بيروت - بدون تاريخ.
- ١٧- سنن الترمذي - بعناية عبدالرحمن عثمان - دار الفكر - بيروت - الطبعة الثانية - ١٩٨٣.
- ١٨- شرح النووي على صحيح مسلم - المطبعة المصرية و مكتبتها - مصر - بدون تاريخ.
- ١٩- صحيح الامام البخاري - مكتبة و مطبعة محمد علي صبيح - مصر - بدون تاريخ.
- ٢٠- صحيح الامام مسلم. دار الفكر - بيروت - ١٩٨٣م.
- ٢١- فتح الباري شرح صحيح البخاري، للإمام ابن حجر العسقلاني، دار المعرفة - بيروت - بدون تاريخ.
- ٢٢- في ظلال القرآن - سيد قطب - دار الشروق - الطبعة الخامسة - ١٩٧٧م.
- ٢٣- الكامل في التأريخ - لابن الاثير - دار صادر - بيروت ١٩٧٩م.
- ٢٤- المستدرک على الصحيحين، وبهامشه تلخيص المستدرک للذهبي للحاكم النيسابوري - دار الكتاب العربي - بيروت - بدون تاريخ.
- ٢٥- المفردات في غريب القرآن - للراغب الاصفهاني - تحقيق محمد سيد كيلاني، مكتبة المصطفى الحلي - مصر - ١٩٦١م.
- ٢٦- نيل الاوطار - للإمام الشوكاني، دار الجيل - بيروت ١٩٧٣م.

نیوهرۆک

- چیرۆکه‌کانی سوورەتی (کەف)..... ۵
- ﴿ تَخُنْ نَقْصُ عَلَیْكَ نَبَأُهُم بِالْحَقِّ ۝۱۳ ﴾ الکەف..... ۵
- پێشه‌کی..... ۶
- به‌رایه‌ی: ناساندنی سوورەتی "کەف"..... ۱۵
- سوورەتی مەملانی نیوان باوە‌داریتی و مادده‌پەرستی..... ۱۹
- کرۆک و کلیل سوورەته‌که..... ۲۰
- پێناسه‌ی مامۆستا سید قطب بۆ سوورەته‌که..... ۲۱
- چیرۆکی یه‌که‌م : چیرۆکی هاوه‌لانی نیو نه‌شکه‌وته‌که**..... ۲۹
- کورتە‌ی چیرۆکه‌که له پێی گێڕانه‌وه‌ی قورنانه‌وه..... ۳۶
- هۆی هاتنه‌ خواره‌وه‌ی نایه‌ته‌کان..... ۴۰
- هه‌ندێک له به‌لگه‌و نیشانه‌کانی خودا له‌م چیرۆکه‌دا..... ۴۸
- "ژماره‌یان و ماوه‌ی مانه‌وه‌یان"..... ۴۹
- "چیرۆکه‌کیان کورت کراوه‌یه‌و پاشان درێژکراوه‌یه"..... ۵۳
- "که‌ی له‌ گه‌له‌که‌یان دا‌پراون؟"..... ۷۸
- "نایا ئیمه‌ش له‌خۆ دا‌پرا‌ندا شوێن پێی نه‌وان هه‌لگرین"..... ۷۹
- "جیاوازی یه‌کانی نیوان ئیمه‌و نه‌وان"..... ۷۹
- "له‌نیوان دا‌پرا‌نی جه‌سته‌یی و فیکری دا"..... ۸۲
- "له‌نیوان ته‌نگه‌به‌ری دنیاو، به‌رفراوانی نه‌شکه‌وتدا"..... ۸۲
- کاربگه‌ری ره‌حه‌تی خودا له‌ گوتاری (سید قطب)دا..... ۸۴
- دیاریکردنی نه‌زموونێکی دی له‌ مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ ره‌حه‌تی خودا..... ۸۶
- "جێکه‌وته‌ی نه‌شکه‌وته‌که"..... ۸۷
- ئه‌وه له‌ به‌لگه‌و نیشانه‌کانی خودا بووه.. (ذلک من آیات الله)..... ۸۹
- سه‌گه‌که‌شیان له‌پیت و به‌ره‌که‌تی نه‌وان به‌هره‌مه‌ند ده‌بێت..... ۹۴
- "هه‌ل‌سوکه‌وتی لاوه‌کان..... ۹۶

- دوای وه خه بهر هێنانه وه یان له نووستنه که یان " ۹۶
- چیرۆکی دووهم : چیرۆکی "خاوهنی ههردوو باخه که"** ۱۷۳
- "کورتی چیرۆکه که له پێی گێڕانه وهی قورئانه وه" ۱۷۵
- "نهمه چیرۆکیکی راسته قینه بووه، نهک غایشکاری" ۱۷۹
- "ورده کاری یه کانی ئهم چیرۆکه نه زانراوه" ۱۸۰
- وَأَصْرَبْ لَهُمْ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ ۱۸۲
- "خودا نهمه تی دنیایی به سهر کافردا ده پێژیت" ۱۸۳
- "گێڕانه وهی فه رمانه کان بۆ لای خودا" ۱۸۵
- "هونه ریکی کشتوکالی له رێکخه ستنی ههردوو باخه کهدا" ۱۸۸
- مانای ﴿وَلَمْ تَطْلُم مِّنْهُ شَيْئًا﴾ و زولمی خاوهنی باخه کان چیه ؟ ۱۹۰
- "تێڕوانینیکی له خۆبایی یانهی فریوخواردوو" ۱۹۱
- "زیربێژیی باوه ردارانه له قسه کردنی پیاوه نیمانداره که" ۱۹۳
- "مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ" ۱۹۶
- "وَأُلْحِطَ بِشَمْرِهِ" ۱۹۹
- "به شیمانی و زیانه ندیی ی" ۲۰۱
- "هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ" ۲۰۴
- "مَثَلُ الْحَيَوَةِ الدُّنْيَا" ۲۰۷
- "زِينَةُ الْحَيَوَةِ الدُّنْيَا" ۲۱۱
- وَالْبَقِيَّتُ الصَّلَاحُ خَيْرٌ ۲۱۴
- بوخته ی گرنه گترین وانو نامازه کانی ئهم چیرۆکه ۲۱۶
- چیرۆکی سێیه م چیرۆکی (مووسا) له گه ل (خدر)دا- سلاوی خودایان لی بییت -** ۲۲۳
- چیرۆکه که له فه رمووده ی پێغه مبه ردا ﷺ ۲۲۵
- "هه ندیک مبه به ست و واتای فه رمووده کان" ۲۳۳
- "خزمه تکاره که ی مووسا (یوشع) ی کورپی (نون)ه" ۲۳۷

- ٢٤٠ ..... نایا (یوشعی کورپی نون) پیغه مبهه بووه ؟
 ٢٤٢ ..... رۆئی (یوشع) له کۆمه لگای (بنو اسرائیل) دا
 ٢٤٣ ..... "هه لویسته یه که له گه ل (نوف البکالی) دا"
 ٢٤٥ ..... "هاورپیکهی (مووسا) ش (خدر) بووه"
 ٢٤٧ ..... چه ند لایه نیکسی نه زانراو له ژیا نی (خدر) دا
 ٢٤٨ ..... "وته ی راستترین، نه وه یه (خدر) پیغه مبه ره"
 ٢٤٩ ..... چه ند به لگه یه که له سه ر پیغه مبه رییه که ی
 ٢٥٢ ..... "نه وه که سه ی نکو وئی له پیغه مبه رییتی (خدر) بکات، کافر نیه"
 ٢٥٣ ..... "مشت و مپی نه وانه ی گو توو یانه گوایه (خدر) تانه مرو له ژیا ن دایه"
 ٢٥٦ ..... پپی راستتر: مردنی خدره پیش هاتنی پیغه مبه ره ﷺ
 ٢٦١ ..... "مه سه له ی زانسته خودایی یه که (العلم اللدنی)"
 ٢٦٢ ..... "برگه یه که له ته فسیری (مه ایمی)"
 ٢٦٧ ..... پوو چه ل کرد نه وه ی و ته ی سو فییه کان له باره ی زانستی خودایی یه وه
 ٢٧٢ ..... "چه ند شتیکی نه زانراو له به سه ره اته که ی مووسا و خدر دا"
 ٢٧٤ ..... "چه ند روودا ویک ی کت و پیری له به سه ره اته ی مووسا و خدر دا"
 ٢٧٩ ..... "سه فهر بۆ به ده ست هیئانی زانست"
 ٢٨٢ ..... "فَسَيَاخُوتُهُمَا"
 ٢٨٤ ..... "ءَاٰنَاْ غَدَاَءَاْ"
 ٢٨٦ ..... "وَمَا اَنْسَيْنَاهُ اِلَّا الشَّيْطٰنُ"
 ٢٩٠ ..... "سَرَبًا ، و عَجَبًا"
 ٢٩١ ..... "ناشتی له کوینی نه م زه وییه ی تو دایه"
 ٢٩٤ ..... "عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا"
 ٢٩٥ ..... "له نیتوان په همت و عیلم دا"
 ٢٩٩ ..... "په فتاری جوان له خواستنی زانست دا"
 ٣٠٣ ..... "لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا"

- ۳۰۵ ..... "وَكَيْفَ نَصَبُ" و لیكدانهوهی دهرووناسی
 ۳۰۷ ..... له پهفتاره جوانهکانی یاوه‌ریی کردن و سه‌هه‌رکردن
 ۳۰۹ ..... "خدر" و کهشتیه‌که
 ۳۱۵ ..... "خدر" و کوشتنی کوپه نه‌وجه‌وانه‌که
 ۳۲۳ ..... (خدر) و (دیواره‌که) و (گه‌نجینه‌که)
 ۳۲۸ ..... "رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ"
 ۳۳۱ ..... "وَمَا فَعَلْنَاهُ عَنْ أَمْرِی"
 ۳۳۲ ..... "لِیْكَدَانَه‌وه له چیرۆکه‌که‌دا"
 ۳۳۵ ..... "تَسْطِيعُ" و "تَسْطِيعُ"
 ۳۳۶ ..... "اردت.. اردنا.. اراد ريك"
 ۳۴۱ ..... چیرۆکی چواره‌م : چیرۆکی ((ذو القرنین))
 ۳۴۷ ..... چه‌ند ته‌گه‌ریه‌که له چیرۆکی ((ذو القرنین)) دا
 ۳۴۸ ..... شیکارو ورده‌کاری یه‌کانی چیرۆکی ((ذو القرنین)) مه‌ته‌لیکی ئالۆزه
 ۳۵۰ ..... ((ذو القرنین)) له فهرمووده‌پاسته‌کاندا..
 ۳۵۲ ..... (ابن حجر) و لیكدانهوهی شیوه‌پیزکردنه‌که‌ی ((بجاری))
 ۳۵۴ ..... ((به‌ربه‌سته‌که‌ی ((ذو القرنین)) له فهرمووده‌پاسته‌کان دا))
 ۳۵۶ ..... ((له واتا و ناماژه‌کانی نهم فهرموودانه))
 ۳۵۹ ..... (هه‌والی ده‌رجوونی (یه‌نجووج) و (مه‌نجووج) له فهرمووده‌پاسته‌کان دا)
 ۳۶۷ ..... ((ذو القرنین)) کئی یه ؟
 ۳۶۷ ..... ئایا که‌سیتییه‌که‌ی به‌وردی دیاری ده‌کریت؟!
 ۳۶۸ ..... -رای (سید قطب) لهم باره‌یه‌وه-
 ۳۷۱ ..... ناسراوترین وته‌ده‌رباره‌ی ده‌سنیشانکردنی که‌سیتی ((ذو القرنین))
 ۳۷۶ ..... به‌لگه‌کانی (ابو الکلام ازاد) له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که (کۆرشى فارس) بووه
 ۳۷۸ ..... ((ذو القرنین)) هه‌ر نه‌و (کۆرشى فارس) هیه
 ۳۷۹ ..... جه‌نگی یه‌که‌می (کۆرش) له‌گه‌ل پۆمه‌کان دا

- ۳۸۱ ..... كاری سەربازی (كۆرش) لە بەشى خۆرهلەلات دا
 كاری سەربازی (كۆرش) لە بەشى باكووردا و، بنیاتنانی بەرپەستەكەى بەردەم (یەنجووج و
 مەنجووج) ۳۸۲
 ۳۸۴ ..... ھەر بەرپەستەكەى (ذو القرنین) ە كە لەسەر تەنگەى (داريال) بنیاتنراو ە
 ۳۸۵ ..... ھەبوونی كانزا لەو ناوچەیدا
 ۳۹۱ ..... كۆتایی ژيانى (كۆرش) و ئیمپراتۆرئیتییەكەى
 ۳۹۲ ..... پەوشتەكانى (كۆرش) و پەوشتەكانى (ذو القرنین)
 ۳۹۳ ..... (كۆرش) ئیمانى بەخودا ھەبوو ە
 ۳۹۵ ..... یەنجووج و مەنجووج .....
 ۳۹۵ ..... ((یەنجووج و مەنجووج)) لە قورنان دا ..
 ۳۹۸ ..... پەگ و پێشەى ھەردوو وشەى (یەنجووج) و (مەنجووج)
 ۴۰۰ ..... -مەنگۆلیا- نیشتمانی (یەنجووج) و (مەنجووج) ە
 ۴۰۱ ..... ھەوت سوورەكەى دەرچوونی (یەنجووج و مەنجووج)
 ۴۰۴ ..... - (جەنگیزخان) و (ھۆلاکۆ) لە (یەنجووج و مەنجووج) -
 ۴۰۴ ..... میژووونوس (ابن الاثیر) لەو سەردەمدا
 ۴۰۶ ..... سەرتای ھاتنە سەركارى (جەنگیزخان) و ھێرشى بۆ سەر موسلمانان
 ۴۰۷ ..... ((گیرانی بەغدا و كوژرانی خەلیفە))
 ۴۰۸ ..... (عین جالوت) و زال بوون بەسەر (یەنجووج و مەنجووج) دا
 ۴۱۰ ..... ((لواندەو ەى (ابن الاثیر) بۆ ئیسلام و موسلمانان لە ترسناكى شالاو ەكان دا))
 ۴۱۴ ..... پای (سید قطب) دەربارەى (جەنگیزخان) و (ھۆلاکۆ)
 ۴۱۶ ..... ((یەنجووج و مەنجووج)) پەگەزە پەنگ زەردەكان
 ۴۱۸ ..... (پیش ھاتنى قیامەت دەرەچن)
 ۴۲۰ ..... دەنگۆ و ئەفسانەكانى (یەنجووج و مەنجووج)
 ۴۲۳ ..... (یەنجووج و مەنجووج) لە روانگەى (بەھانى یەكان) ەو ە
 ۴۲۴ ..... (دەقى شریتى بەھانى یەكان)
 ۴۵۰ ..... ((بەدواداچوونیكى كورت لەسەر ئەم وتە پووجەلانە))
 ۴۵۱ ..... ((لەگەڵ ئایەتەكانى ئەم چېرۆكەدا))

- ٤٥٤ ..... ئەو دەسلەڵاتە، کە خودا بە (ذو القرنین) ی داوہ
- ٤٥٧ ..... (دەسلەڵات پەخساندن له قورئاندا)
- ٤٥٩ ..... دیاردەکانی ئەو دەسلەڵاتە کە خودا بە (ذو القرنین) ی بەخشیبوو
- ٤٦٢ ..... -ذو القرنین- ھۆکارەکانی گرتۆتە بەر
- ٤٦٤ ..... ئاوابوونی خۆر لە کانیایکی تیکەڵ لە قورئاندا
- ٤٦٦ ..... ئایا (ذو القرنین) یش پیغەمبەرێک بوو؟!
- ٤٦٩ ..... دەستووری دادپەرورەنە (ذو القرنین)
- ٤٧١ ..... (پەرورە کردن بەپاداشت و سزا)
- ٤٧٥ ..... ((لَتَجْعَلَ لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْرًا))
- ٤٧٧ ..... ((وَقَدْ أَحْطَيْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا))
- ٤٧٩ ..... (خُبْر) و (خُبْر) - خەبەر و خوبر -
- ٤٨١ ..... ئەو گەلە دواکەوتوو و بێ توانایە کە (ذو القرنین) بەرپەستە کە ی بنیاتنان
- ٤٨٤ ..... ((فَهَلْ يَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا))
- ٤٨٥ ..... لیبرانی (ذو القرنین) لە مال و سامان دا
- ٤٨٩ ..... ((فَاعِثْنِي بِقُوَّةٍ))
- ٤٩١ ..... بەرپەستە کە لە چی دروست کرا ؟!
- ٤٩٣ ..... (ذو القرنین) وەك ئەنداز یاریک
- ٤٩٥ ..... شکستی (یەنجوو و مەنجوو) لە بەردەم بەرپەستە کە دا
- ٤٩٦ ..... (أَسْطَعُوا) و (أَسْطَعُوا)
- ٤٩٨ ..... (بنیاتنانی بەرپەستە کە ڕەحمەتێک بوو لە خوداوە)
- ٥٠٠ ..... (لە بنیاتنانی بەرپەستە کە دا وانیە ک بۆ تێمەش ھەیە)
- ٥٠٢ ..... ((بەلێنی خودا و تەخت کردنی بەرپەستە کە))
- ٥٠٥ ..... ئەو پەندانە کە (تیمامی قاسمی) لەم چیرۆکی دەرھینان
- ٥٠٧ ..... کۆتایی چیرۆکی (ذو القرنین) بە وتەیکە (سید قطب)
- ٥٠٨ ..... ((کۆتایی))

چیرۆکی پیشینان له قورئاندا ..... بهشی دووهم

---

٥١١ ..... سهراوهکانی نهم کتیبه

٥١٤ ..... نیوه پۆک

قصص السابقين في القرآن

دكتور محمد عبد الفتاح الخفاري

توزيع: دار الفکر
www.al-tafseer.com

www.al-tafseer.com
E-mail: tafseeroffice@yahoo.com
ahafseer@gmail.com

مركز: شارع النيل - زمر تونس - تونس
2230908 - 2221695 - 2518138
موبايل: 0770187291 - 07504605122